

Erdős László

A Kapalyag-dinasztia

Regény

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Első fejezet

Igen tisztelt Társadalmi Bíróság!

Mivel a tárgyaláson megjelenni nem tudok, kérdés nélkül elismerem, hogy a vádlott rokonom, és perének kimenetelében mind erkölcsileg, mind egzisztenciálisan a legnagyobb mértékig érdekelt vagyok. Vallomásomban nemcsak távollétem okára fog fény derülni, hanem arra is, hogy az ítélettől a szó szoros értelmében az életem függ, s ezért azt hiszem, követelni is jogom volna vallomásom ismertetését. Ettől függetlenül azonban a vádlottat oly mértékben felháborította az a meg nem értés, sőt közöny, melyet a kollégái tanúsítottak vele szemben, hogy elhatározta, nemcsak „megjavulni” nem fog, de még csak nem is védi magát. Pedig mentségei olyan nyomatékosak, hogy véleményem szerint éppen nem büntetést érdemel, hanem megértést és segítséget, s ezért is kérem a t. Bíróságot, hogy nyilvánvaló elfogultságom ellenére is olvastassa fel és vegye figyelembe leveletem. A jelen helyzetben segítségem nélkül már nem is lenne tisztázható az igazság, mert a vádlotton kívül én vagyok az egyetlen, aki tetteinek elhallgatott indokait ismeri. Ráadásul én nemcsak azt tudom, amit ő, hanem azt is, amiről neki magának sejtelve sincsen: nevezetesen azt, hogy ez a per lényegében nemcsak őellene folyik, hanem közel egy évszázada családjá, a Kapalyag-dinasztia ellen is. Márpedig ez a dinasztia nevezetes szerepet játszik történelmünkben, jóllehet tudósaink a létezéséről nem is hallottak. Különbözik nem kívánom, hogy pusztá szavamnak higgyenek. Ami vallomásomból közvetlenül a vádlottra vonatkozik, módjukban lesz más forrásokból is ellenőrizni.

Ugyanez igaz a dinasztiairól szóló vallomásom lényegesebb részére is, bár abban akadnak olyan részletek, melyeket ma már senki nem ismer rajtam kívül.

Ez utóbbit különben inkább a magam, mint a vádlott védelmében kívánom elmondani. Önöknek azonban történelmünk ismerete nélkül is észre kellett volna venniök, milyen ellentétben állanak azok a vádak, amelyekkel őt gyötrik immár hetek óta, mindavval, amit korábban róla tudtak. Ha helyesen és méltányosan kérdezik, bizonyára helyes és tisztességes válaszokat is kapnak tőle. Ehelyett azonban a szigorú vádló ilyeneket mondott a nagy nyilvánosság előtt:

„Ha csak egy csöppnyi tisztesség maradt volna magában, Benedek; akkor most nem dacoskodna velünk, hanem a föld alá süllyedne szégyenében, Benedek! Mert kicsoda maga, Benedek?! A szakma ifjú mestere, aki miatt az egész brigádjától meg kellett vonnunk a megtisztelő szocialista brigád címet! Egy KISZ-tag, aki az üzemi mulatságon, nem is teljesen berúgva, csak egy kissé elázva, úgy beszélt a fiúkkal, hogy én, a sokat tapasztalt öregember, röstelltem elismételni a szavait! Hogyan züllhetett idáig, Benedek?!”

Aztán a bíróság tagjaihoz:

„És még önkritikát sem gyakorol a szemérmetlen!”

Tudják, mit gondolt akkor a vádlott?

„Én voltam a maga kedvence, a *szíve csücske*, Lakatos bácsi! Nem azt kellene-e inkább kérdeznie - melléhez szorítva a fejemet -, miféle szörnyűségeket csináltak veled, Erzsikém, hogy szántsándékkal tönkre akarod tenni magadat?!”

Én azt hiszem, hogy Erzsikének van igaza. Csak gondolják el. Mind ez ideig ő az egyetlen leány, akinek az elektroműszerészek közül sikerült a fiúk elől elvinni a szakma ifjú mestere címét. Micsoda nagyszerű emberke lehet, akinek egy ilyen férfitársa országban, mint a miénk,

ezt sikerült véghezvinnie?! És akkor Lakatos bácsi rákiabált Selényi Péterre, az egyetlenre, aki védeni akarta egykori brigádvezetőjét:

„Semmi Erzsike! Erzsikének hívhatja az utcasarkon, ha akarja! A bíróság előtt Benedek Erzsébet áll!”

Kíváncsi lennék arra is, tudja-e Lakatos bácsi, mit kívánt tőle ekkor Erzsike magában? Azt hiszem, igen, de restellné a tárgyaláson kimondani, hiszen Lakatos elvtárs csak a kiskocsmában szeret zaftos történeteket elbeszélni, kizárólag férfiak és barátok előtt. Azt azonban nem is sejti - pedig az egész rejtély kulcsa voltaképpen ez -, mennyire undorítóan találja Erzsike, hogy őt hivatalosan Benedeknek kell szólítani. Erzsike ugyanis a közelmúltban megtudta, hogy a Benedek nevet háromévesen, örökbefogadás útján szerezte anyja második férjétől, s hogy az anyja gyalázatosan elárulta ártatlanul elítélt és börtönben sínylődő apját, amikor Benedekhez férjhez ment.

A későbbiek során majd az is kiderül, hogy ebből mennyi volt igaz. De ha Szidor Icuka, Erzsike valódi apjának özvegye, aki Erzsike édesanyján akart így bosszút állni, csak ennyi mérget fröcsköl a lányra, annyit talán elért volna, hogy anyjával örökre összeveszítse; ám a fiatal lélek aligha gondol még arra, hogy erőnek erejével elveszejtse önmagát. Kérelmezi a minisztériumtól, hogy újból használhassa eredeti nevét, elköltözik szüleitől - és megáll a maga lábán. Csakhogy a sok árultatása után az igazi apa, Koleszár elvtárs, végül is halálos bűnt követett el. 1956-ban megölte Pandirkó elvtárs Kossuth-díjas brigádvezetőt, azaz akkor már vezérigazgatót, s ezért halálra ítélték és kivégezték.

Érthető módon Erzsike ekkor azt érezte, hogy nemcsak a két lehetséges vezetékneve mocskolódott be, hanem ő maga is, és avval próbált bosszút állni a világon, hogy „szüleihez méltóan”, azaz aljasan viselkedik. Ez a magyarázata annak, amin önök annyira csodálkoznak, hogy tudniillik nem lassan, fokozatosan, valami rossz társaság, esetleg egy hozzá nem méltó szerelem hatására süllyedt a züllés mocsarába, hanem egyik napról a másikra - ahogyan mondanák -, fejjel vetette bele magát.

A „züllés mocsara” különben finom szókép. Önök mind igen pallérozottan, bár kissé régiesen beszélnek. Remélhetőleg nem azért, amiért a vádló szégyenli Erzsike kijelentéseit megismételni, hanem mert nem akarják megsérteni szegényt annak elismerésével, amiről azon a bizonyos bulin ő maga olyan szabadszájúan beszélt. Talán érzik, hogy a vádlott, bár rendkívül pimaszul válaszolgat kérdéseikre, vagy tagadja meg a feleletet, a valóságban teljesen összetört, s szívesebben lenne halott, mintsem el kelljen tűrnie, hogy mások teregetik ki a szennyesét. Mivel pedig ezt Lakatos már részletesen megtette, nekem nem kell felsorolnom a bűneit. Elegendő, ha elismerem, hogy egy kivételével minden igaz, amit mondott. És még azt sem tagadom, hogy Selényi Péterrel is együtt élt. De ők szerették egymást, s én hevesen tiltakozom, hogy viszonyukat azok közé a szörnyűségek közé sorolják, melyeken a vádló oly élvezettel csámcsogott. Annak, hogy a bulin olyan ocsmányul beszélt magáról, éppen az volt az előzménye, hogy később ismertető okokból szakított szerelmével. Akkor csinált nyilvános botrányt saját személye körül, és akkor idézte elő - kapatos fejjel - azt a tüzesetet, amely valóban mérhetetlen károkat okozhatott volna, ha véletlenül idejében fel nem fedezik. Én ehhez egyelőre csak azt teszem hozzá, mérhetetlen szerencse számára - de számomra is -, hogy részeg volt, amikor a kapcsolóterembe behatolt, a többit majd később. Meg kell mondanom, úgy véli, még mindig tisztességesebben viselkedett, mint anyja, aki apját, és apja, aki a hazáját árulta el. Ebben a pillanatban már maga sem érti, miért kellett ezekre a szörnyűségekre szörnyűségekkal felelnie, de még mindig makacsul állítja önmaga előtt is, hogy igaza volt.

Mindebből persze az derül ki, hogy Erzsike még gyerek, aki élettapasztalat híján nem tudja a bűnök súlyát mérlegelni, s a mások másfajta hibáit még belátástalanabban ítéli el, mint önök

az övéit. Rendkívül jellemzően bizonyítja ezt viszonya a nevelőapjához. Szidor Icuka ugyan őt is megrágalmazta, és ezt el is hitte átmenetileg, de aztán rájött, hogy Benedek elvtárs sokkal derekabb ember, mint hogy olyan aljasságot követhetett volna el, amit az a némbér ráfogott. Voltaképpen nem is volna oka, hogy haragudjon rá. És mégsem tudja megbocsátani a tettét, éppúgy gyűlöli, mint a szüleit. Nem azért, mert őt örökbe fogadta, hanem mert hajlandó volt feleségül venni az anyját, és még ennél is inkább azért, mert képes volt öelöle eltitkolni az igazat. Ő is vétkes abban, hogy Icuka kigúnyolhatta, amiért végül idegentől és pont tőle - a hitvány bestiától - kellett megtudnia az igazat.

Mivel a vádlott ekkora gyerek, tartok tőle, hogyha elmarasztalják, beváltja önmagának tett fenyegetését, és öngyilkosságot követ el. Sajnos, ma már abban sem lehetek biztos, hogy ha barátian bánnak vele, akkor is nem követ-e el ostobaságokat. Öreges prédikációkkal nem fogják észre téríteni, csak valami nagyon bölcs és nagyon gyerekes dologgal. Például, ha vállalkoznának annak bizonyítására, hogy mégis van a családban valaki, akire maradék nélkül büszke lehet, ugyanis Pandírkó elvtárs a nagyapja; persze mikor Koleszár apja lett, még nem volt Kossuth-díjas brigádvezető, csak világhírű kasszafűró - de hiszen önök közül mindenki, aki túl van a negyvenen, és emlékeit nem felejtette el, jól tudja, hogyan kezdte pályáját a későbbi vezérigazgató.

Koleszár persze nem volt elvetemült apagyilkos, hanem oedipusi tragikus hős: nem tudta, és nem is tudhatta, hogy ő Pandírkó fia. Koleszár ugyanis zabigyereként született. Nem is olyan egyszerű bebizonyítani rokonságukat, de, mint a végére majd kiderül, teljesen lehetetlennek sem tartható.

A Kapalyag-dinasztia egyébként is arról nevezetes, hogy alapítója, Kapalyag Kornélia óta a család egyik tagja sem viselte apja nevét. Fölmenőink között különben nemcsak törvénytelen gyerekek találhatók, hanem valódi lelencek is, vagyis olyanok, akiknek még az anyját sem ismerték a hatóságok. Szépanyám például a csendőrségen is sikerrel vallotta, hogy soha nem szült - pedig két gyermeke is volt, egy fiú meg egy leány, s az utóbbival tartotta is a kapcsolatot. Dr. Szenthelyi Kálmán, nyugalmazott ügyész, aki tulajdonképpen annak köszönhetette karrierjét, hogy a Kapalyag-ügyben ő képviselte a vádat, ma is él, egy hónapja töltötte be száznegyedik esztendejét. Ragyogóan képzett, ravasz jogász volt, és éppen a születése napján, melyen legérdekesebb eseteiről beszélt tisztelőinek, mesélte el, hogy eleinte még ő is elhitte szépanyám meséjét, s hogy pályájának legnagyobb meglepetése volt, mikor rájött, hogy él egy lánya Kornéliának, aki az ország hírességei közé tartozik, s így van valaki, akivel meg lehet zsarolni a fékezhetetlen bábát.

Azt is tanúsíthatja, hogy Kapalyag Kornélia valódi dinasztia alapítója volt. Nem uralkodott kevésbé szuverén módon a népén, mint Nagy Frigyes vagy Sándor cár a magáén, csupán a birodalma volt kisebb az övékéénél: mindössze hat faluból állt. Ezzel szemben nem volt sem hadserege, sem rendőrsége, hanem törhetetlen akaratával és páratlan emberismeretével biztosította hatalmát. Már ez is indokoltá tenné, hogy vele kezdjem Benedek Erzsébet életrajzát, hiszen mennél reménytelenebbül száműzött egy dinasztia, annál inkább kérkedik alapítójával. De egyébként is annyi mindent vezetnek vissza hazánkban a kiegyezésre, hogy senki nem vetheti szememre, ha én is onnan eredeztetem magunkat. Kapalyag Kornélia ugyanis az ominózus 1867. esztendőben született, tisztességes parasztcsaládból. Apja, Kapalyag József, anyja Hörömpöly Teréz a Kuthy grófok somogyi birtokán látta meg a napvilágot, mégpedig József még jobbágyként, Terézia már szabadon. Hogy ezt ők maguk számon tartották-e, nem tudom, de nem nagyon valószínű. Életükben nem sok változást jelentett a szabadságharc: urasági cselédek voltak, s ugyanúgy dolgoztak 48 után, mint szüleik negyven-nyolc előtt.

A Kuthy grófok földjén egyébként is állni látszott az idő. Az utolsó gróf, László, tizenkét éves kora óta eleven halott volt, testét elpusztította az izomsorvadás; anyja; Kornélia grófnő igazgatta helyette a birtokot, és nem sok ügyet vetett fia szavára. Dédapja, a híres és gőgös külön, Ignác gróf akarata pedig halála után is törvénynek számított, amit megszegni nem, legfeljebb kijátszani lehetett. Ezért nyerte a kis Kapalyag lány is a szent keresztségben a parasztnál szokatlan Kornélia nevet. A konok vénember ugyanis végrendeletében megnevezett számtalan fattya közül hatot - csupa fiút, a lányaival egyáltalán nem törődött -, akikről biztosan tudta, hogy az ő ágyékából származtak - és javukra megszeghetetlen intézkedést hozott. Ilyen bibliai nyíltsággal fejezte ki azt a tényt, hogy anyjokat szűznek találta elhálásukkor, s hogy kedvét lelte bennük mindaddig, amíg terhességük már testük elformátlanodásában is megmutatkozott. Ennél tovább ugyanis egyetlen szeretőjét sem tartotta magánál, és eddig is csak a legkedvesebbeket. A hat fiúval kapcsolatban pedig elrendelte, hogy törvényes elsőszülött gyermekeiket, valamint elsőszülöttjeik elsőszülöttjeit is a Ház mindenkori úrnője tartsa keresztvíz alá, a szülőknek egy ezüstitallért adjon ajándékkul, a csecsemők iránt pedig teljesítse mindazokat a kötelességeket, melyeket a jó szokás, valamint a keresztény vallás a keresztanyáktól elvár.

Ignác grófnak négy törvényes gyermeke is született: két fiú és két leány. A lányok közül az első még kisgyermekként elhalálozott, az idősebbik fiú pedig a sziléziai háborúban esett el, még mielőtt megnősülhetett volna. A megmaradt két gyerekkel apjuk Habsburg módra próbált dinasztikus politikát folytatni. Összeházasította fiát és lányát a csak köznemes, de roppant vagyonú Borsa Péter leányával és fiával, s mikor a két házasságból csupán egy fiú és egy leány származott, unokáit is egymáshoz kényszerítette, hogy így a Kuthy- és Borsa-vagyon egyesítését mindenképpen biztosítsa, noha az unokatestvérek ez ellen utálkozva tiltakoztak. De hasztalan volt tiltakozás és könyörgés, szüleik fejet hajtottak a vén zsarnok akarata előtt, a házasság megkötetett és konzumáltatott. Azután az ifjú férj, talán a gyűlölt házasságból menekülendő, de családi hagyományokból is, a harcoló sereghez sietett, és elesett, még mielőtt fia megszületett volna. A gyereket pedig Ignác gróf kívánságára Lászlónak keresztelték, mert úgy tetszett neki, hogyha az ország trónján már uralkodott utószülött László, akkor uralkodjék az ő birtokán is. Nem sokkal később a vén külön is elhalálozott, végrendeletében a vagyon hasznélvezetéből való kitagadás mellett megtiltván Kornéliának, hogy újból házasságot kössön, vagy törvénytelen gyereknek adjon életet. Abban a hitben hunyta le a szemét, hogy mind a Kuthy család fennmaradásáról és vagyonáról, mind fattyairól a lehető legjobban gondoskodott, holott intézkedései mindenfajta leszármazottja fejére szerencsétlenséget, sőt pusztulást hozának. És ez a harmadik és legfontosabb oka, amiért Erzsike történetét nem apjával-anyjával, hanem Kapalyag Kornéliával, az övét pedig Kuthy Ignác dinasztikus politikájának, valamint végrendeletének ismertetésével kezdem el. Ha csak rajtam múlt, letagadnám, hogy Kuthy Ignác is őseink közé tartozik. De nem tagadhatom le, mert az az igazság, hogy a legtöbb ember élete nem a születésével kezdődik, hanem sorsát jórészt olyan események döntenek el, melyekről nem is tudott, s melyek száz esztendővel is megelőzhatték fogantatását. Kapalyag Kornélia születésétől az enyéimig családom minden tagjának életét beárnyékolta szépnyám tragikus sorsa, az ő tragédiáját viszont az okozta, hogy Kornélia grófnő gyűlölködő nőszemély volt, aki a házasságtól eltiltva, keserű magányából nem a kocsisaihoz, hanem a Bibliához menekült, hogy fia betegága mellett egyébként is hamar vált szentfázékká, hogy gyűlöletének főtárgya Kuthy Ignác volt, meg a végrendelete, s hogy gonosztetteit is a szemforgató ájtatoskodás álarcában hajtotta végre.

Kornélia eltökélten Ignác grófot tette felelőssé fia betegségéért. No, nem azért, mintha már az orvosok előtt megsejtette volna, hogy Lászlójának sorsában annak is része lehet, hogy unokatestvérek házasságából született. Csak éppen a végrendelet jóvoltából ismerte nagyapja néhány fattyú-leszármazottját, látta, hogy valamennyien különlegesen szépek és egészségesek

- ami nem is volt csoda, hiszen az öreg természetesen a legszebb lányokat választotta szeretőiül, és hála végrendeletének, kölykeik és azok kölykei a legjobban táplált gyerekek voltak az egész birtokon -, egyedül törvényes leszármazottja lett nyomorék. Ebből aztán arra következett, hogy Kuthy Ignác fiait Kuthy Ignác bűneiért a jó isten bünteti harmad- és negyedikre: paráználkodásaiért, és talán még inkább azért, hogy kicsapongásaival a végrendeletében, bűnbánás és szegény nélkül, pogány módra el is dicsekedett. Ezért aztán szívós következetességgel ott ártott a fattyúknak, ahol csak tudott, de kegyeletességgel eltelve úgy, hogy nagyatyja végakarata betű szerint teljesíthessék.

Ravaszkodásából következett az is, hogy a Kapalyag lányt felkérés nélkül, önként sietett keresztvíz alá tartani. Mint környezetében, sőt az egész megyében mindenki, ő is gyereknek mondta a fiút, és lánynak a lányt, de mégis úgy tett, mintha nagyapja szóhasználatát félreértve, bármilyen nemű elsőszülöttnak vélné az „első gyereket”. Inkább vállalta a rizikót, hogyha Kapalyagéknak később sem születik fiúk, fölöslegesen kerül keresztkomaságba Hörömpöly Terivel, semhogy esetleg Kapalyag Jóska fiát kelljen karjába vennie Kuthy Ignác kívánsága szerint. Öt évig bosszankodott, mert Hörömpöly Terinek két újabb lánya született, de amikor negyedik gyereke mégis fiú lett, és a grófnő számítása helyesnek bizonyult, boldogan vallotta meg gyóntatójának, hogy kárörömet érezvén, bűnt követett el az Úr színe előtt, és üdvözült mosollyal az arcán pergetett le ötven Miatyánkot és Üdvözlégyet az olvasóján.

Az ifjú papa viszont roppant ravasznak hitte magát, amikor nem figyelmeztette a méltóságos asszonyt a tévedésére. Ő ugyanis, ellentétben kései leszármazottjával, velem, még rendkívül büszke volt arra, hogy rokonságban áll a grófi családdal. Mégpedig nem is akármilyenben: tudta a régi öregektől, hogy az ő nagyapja volt az Ignác méltóságos úr első gyermeke. Dédanyja, Prokupek Rozália a kis Kuthy Zsuzsannát pesztrálta, s a fiatal gróf még a tizenharmadik esztendejét sem töltötte be, amikor teherbe ejtette őt. Az idősebbik Ignác gróf, maga is pogány természetű ember lévén, rendkívül büszke volt fia tehetségének ilyen gyors kibontakozására, és a parádés kocsisához adta a megejtett leányt, hogy jó családban szülessen meg a korán jött kis unoka. Azt is az öregek mesélték, hogy Kapalyag Jóska összetévesztésig hasonlított az ifjú grófra, csupán a bajusza volt valamivel világosabb. Nem volt véletlen tehát, hogy már az öreg méltóságosok is kegyükbe fogadták a fiúcskát, az ifjú Ignáccal pedig állítólag előfordult, hogy mikor tévedésből két lánnyal ugyanarra az éjszakára beszélt meg találkozót, az egyikre Jóskát küldte el maga helyett - pedig nem is parasztkról volt szó, hanem polgárleány volt mind a kettő (igaz, Kuthy gróf szemében ez nem is volt rangbéli különbség). Továbbra is a Kapalyag fiúcskák maradtak aztán fattyai közül Ignác gróf kedvencei s az első csizmácskáikat is tőlük kapták a csinos gyerekek. Így azután Kapalyag Jóska ijedt meg a legjobban, amikor azt hallotta a komornáktól, hogy Kornélia grófnő nincs elragadtatva nagyapja végrendeletének attól a részétől, melyben fattyairól intézkedett, s attól kell tartani, hogy maga helyett az ispánnéval vállaltatja el a keresztanyaságot. (Jól informáltak voltak azok a belső cselédek; valóban megfordult a méltóságos asszony fejében ez a gondolat.) Kapalyag Jóska tehát örült, amikor Kornélia grófnő megüzente, hogy ott lesz a keresztelőn, s esze ágában sem volt, hogy majdani fia érdekében visszautasítsa a megtiszteltetést.

- Elfelejtett a szándékáról tájékoztatni! - mondta László gróf a keresztelő után az anyjának. - Pedig ez családi ügy, s egyelőre mintha én volnék a családfő!

Jóskától pedig ezt kérdezte:

- És most ki lesz utánad a parádés kocsis, te ostoba? A lányod? Mert hogy a fiad ne legyen, arról a grófnő majd gondoskodik.

Kedvelte Kapalyagot könnyű kezéért, mert kikocsizáskor olyan kíméletesen tudta ura testét takaróba göngyölni és az ülésre segíteni, mint az inasa sem. Ezért sajnálta a szerencsétlen

flótást, hogy Kornélia így túljárt az eszén. A grófnő viszont, aki Lászlónak azt a hitét, hogy ő volna a családfő, újólág annak bizonyítékául fogta fel, hogy fiának nemcsak a teste gyenge, hanem a szelleme is, sértődötten mentegetőzött:

- Bocsásson meg, fiam, de ha a legbonyolultabb gazdasági ügyek intézésében énám hagyatkozok, nem sejtettem, hogy éppen egy ilyen semmiségben kell kikérnem a véleményét...! Nagypám végakarataiban szó sincs arról, hogy első gyermek alatt okvetlenül fiút kell érteni!

Szépányám éppen a kilencedik évét töltötte be, amikor a gróf elhalálozott, és a grófnőnek meg kellett tudnia, hogy mégiscsak a fia volt a család feje. Az egész vagyonát unokaöccsére, Borsa Mihályra hagyta, avval a kikötéssel, hogy az felveszi a Kuthy-Borsa kettős nevet, anyjának pedig még a haszonélvezeti jogot is csak az egykori Kuthy birtokon hagyta meg, a következő szavakkal:

Szeretett anyámnak, aki immáron huszonöt esztendeje várja a halálomat...

Borsa Mihálynak az örökség elfogadásával még néhány kisebb kikötés teljesítését is el kellett vállalnia, például Ignác grófnak a fattyai érdekében hozott intézkedéseit, ide értve azt is, hogy *a Kapalyag terhére szeretett anyám által elkövetett igazságtalanságot neki kell jóvátennie*. A részleteket egy Borsa Mihályhoz írt, *Mon cousin* kezdetű levélben fejtette ki. Ő pedig, akinek érettségijét is csupán néhány hordócska bor és több disznó segítségével sikerült abszolválnia, ilyen kommentárral adta az ügyvédje kezébe:

- Kuthy gróf nagyon franciásan fogalmaz. *Mon cousin* az nagyon helyes, kétszeresen is unokatestvérek vagyunk, ha jól tudom. A többiből sokat nem értek. De kívánságai semmi esetre nem lehetnek olyan súlyosak, valamint a Borsa név nem olyan szép és a Kuthy sem olyan csúnya, hogy ezért ötezer hold szántót és azt a híres szőlőt érdemes lenne visszautasítanom.

Az ügyvéd - dr. Gerendai Ákos - gondosan tanulmányozta a levélben felvetett problémákat, és megtette a szerinte megfelelő intézkedéseket. A fattyak ügyében például írt a grófnőnek, hogy mivel valamennyien az ő kezelésében maradt birtokokon élnek, de facto csak ő tudja teljesíteni az előírt köteleket. De - jóllehet e birtokok haszonélvezőjének az eredeti Kuthy Ignác-féle végrendelet értelmében is kötelessége lenne a nevezett családkról való gondoskodás - nem kívánják tagadni, hogy Kuthy László végrendelete ezt expressis verbis Kuthy-Borsa Mihályra és leszármazottaira hárította új kötelelem gyanánt, és ezért a felmerülő költségeket a grófnő, megfelelő elszámolás mellett, nevezettekre terheltetheti. Kivételt képez ez alól a Kapalyag család, amelyről Kuthy László, személy szerint Kuthy-Borsa Mihály úr kötelességévé tette a gondoskodást, s így kéri az érintetteknek a Borsa birtokra való átköltöztetését.

Sajnos, László gróf valóban finom lélek volt, s így átalotta, hogy részletesen írja meg anyja cselekedeteit a Kuthy fattyakkal szemben. Azt pedig nem is tudta, hogy Kornélia grófnő magamagát mindenben ártatlannak tartotta fiával szemben, s ezért azt hívén, hogy a ki-tagadást Kapalyagéknak köszönheti, az ő fejükre külön is bosszút esküdött. Így néhány évi levelezés után az ügyvédnek és a grófnőnek sikerült mindenben megállapodniuk. A méltóságos asszonynak az volt a véleménye, hogy a Kapalyagok közül elegendő lesz Kornéliát a Borsa birtokra áttelepíteni, hisz az az ő keresztlánya, akin keresztül a kiváltságok tovább öröklődnek, s így szeretett rokonának vagy megbízottjának módjában áll majd a lányka és leszármazottjai erkölcsi és anyagi érdekeiről gondoskodnia. Evvel párhuzamosan a Kapalyag szülőknek hosszasan ecsetelte, milyen páratlan megtiszteltetés ez a kicsi Kornéliának, s mekkora hasznára lesz.

A már említett Szenthelyi ügyész véleménye szerint a vén papkurva alaposan kibabrált a kislánnyal, s az ő szavára érdemes odafigyelni, mert egyáltalán nem rutinszerűen tanulmányozta

Kornélia ügyét. Pontosan tudta, hogy perével hetekig foglalkoznak majd a lapok, és címlapon hozzák a vádló és a főbb védők beszédét - következésképpen megcsinálhatja a karrierjét, ha már a sors úgy hozta, hogy rá bízták a vád képviselőjét. De egyébként is felcsigázta kíváncsiságát a félelmetes öregasszony, s ezért minden anyagot összeszedett róla, amit csak lehetett.

- Nézzétek - mondta barátainak azon a bizonyos születésnap vacsorán -, az a Borsa akkora kan volt, hogy még a méltóságos asszonynak is hallania kellett a hírét. Cselédlány tőle nem maradt kuratlan, mégpedig annál kevésbé, mennél gyermekebb volt szegény. A törvényes koron aluliak képezték a szenvedélyét. Kornélia pedig nem egyszerűen csinos volt, hanem gyönyörű. Láttam néhány fényképét tizenhat-tizenennyolc éves korából - csodálatos teremtség. Arcbőre bizonyára parasztian piros, de ez a felvételeken természetesen nem látszik. Minden egyébben határozottan úriasak a vonásai. Szája finoman metszett, szeme parázsló, szemöldöke pedig, mintha tussal rajzolták volna, egyenes. Termete vén korában is egyenes és karsú, mint a nád. Tizenhárom évesen, amikor Borsáék Békés megyei birtokára utaztatták, mindehhez még rendkívül bájos is lehetett. Kétségtelenül ezért küldte Borsához a méltóságos asszony, hogy leszakajtassa vele, s akkor pert indíthasson kedves rokona ellen a végrendeleti feltételek durva megsértése címén. Még ünneplő ruhát is varratott neki a zsugori bestia, és meghagyta, hogy abban jelentkezék Borsa előtt, ha bemutatják neki...

Ismétlem, Szenthelyi véleményeire érdemes figyelni, mert azt is tudta, amiről a tárgyaláson nem beszélt, ez esetben pedig az eredmény is igazolni látszik hiedelmét. És mégis, éppen ebben az esetben téved: a méltóságos asszony ugyan néhány évvel később valóban megindította a pert - mindjárt meg is mondhatom, sikertelenül -, de előre semmit ki nem számíthatott. Ősanyánk tizenhárom évesen még fejletlen, sovány kis béka volt, alig tapintható mellecskékkel és olyan lapos farral, mint a fiúké. Önök bizonyára maguk is tapasztalták már, hogy az alig serdülő lányok valóban izgatón formásak lehetnek, de aki közülük nem az, az gusztustalanul csúnyácska. Ki sejtette volna akkor még, milyen szépséggé fejlődik majd megnövekedvén Kornélia? Kuthy grófnő egyszerűen el akarta távolítani keresztlányát a szeme elől, s ezért ültette át Borsa uram udvarába. Legfeljebb még azt remélte, hogy szüleitől távol, az idegen talajban, sorvadozni fog.

A többi már nem az urak gonoszságán múlt, hanem a cselédekén. Ne ámítsuk egymást, az is lehet olyan veszedelmes, mint a gazdáiké.

Az ügyvéd nem szokta mindenféle apró-cseprő ügygel untatni Borsát, saját felelősségére intézkedett. Személyesen utazott el Kapalyag Kornéliáért, s avval bízta a szakácsnő gondjaira, hogy értékes küldemény, vigyázzon rá, mint a szeme fényére; addig is legyenek iránta jóindulattal, amíg sorsáról az uraság intézkedik.

Jobban be sem ajánlhatta volna Kovács Rozáliánál, akinek hatalma volt a házban, s erre féltékenyen örködött. „Ha Borsa személyesen akarja intézni a lány sorsát - gondolta -, akkor csak intézze el személyesen.” Megsúgta Borsa úr inasának, akit főképpen különleges romlottsága miatt tartott maga mellett a gazdája, hogy egy kis cseléd érkezett az udvarba, csöppnyi kis lány, alig látszik ki a földből, de olyan csinos, amilyent az ember nagyon ritkán lát. Tudta, a hír az első vetkőzéskor a gazda fülébe jut, s neki aztán már csak arról kell gondoskodnia, hogy Kornélia véletlenül se kerüljön három napig az inas vagy Borsa szeme elé. A harmadik napra ugyanis nagy kanmurit terveztek a házban, s ennek megvolt a szokásos rendje. Amikor Borsa holtrészegen végül ágyba bújt, kiüzente a szakácsnőnek, küldjön be hozzá valakit, s ha azt hallotta, számára különösen kedves falat érkezett, azt is kiüzente, hogy kit. Így történt ebben az esetben is. Borsa, aki nemcsak azt nem tudta, hogy az új kis cseléd Kapalyag lány, de még azt is elfelejtette, hogy kik azok a Kapalyagok, megüzente, hogy az új gyereket küldjék be hozzá, azt, akiről Rózsi néni az inasának mesélt. Kornéliát tehát kirángatták az

ágyból, kezébe nyomtak egy vödör meleg vizet, és úgy, ahogy volt, egy ingben, elküldték, mossza meg a nagyságos úr lábát. Valamelyik nőcseléd még utána is szólt, legyen büszke, amiért már a harmadik napon ilyen bizalmas szolgálatot végezhet. Ő pedig ment engedelmesen, álmosan és cseppet sem büszkén, és dehogyis vette észre, hogy a lányok összevetnek a háta mögött.

Borsa százhúszt kiló volt, és beszámíthatatlanul részeg. Kornélia tizenhárom és fél, és nem tartozott a balga szüzek közé. Nagyon jól tudta, mit mível vele az úr, s azt is, mik lehetnek a következményei.

A továbbiak elképzelését a bíróság bölcs belátására bízom. Az egyik védő követelésére Kornélia vallomásának ezt a részletét fölolvasták a tárgyaláson, jóllehet Kapalyag akkor már nem tartozott a vádlottak közé. A megerőszkolás leírása nagyon hatásos ugyan, de nem szavahihető. Kornélia akkor még szívós védekezésre készült, s azt akarta elhíttetni, hogy ezen az egyetlen éjszakán meggyűlölte az egész férfinemet, és ezért eltúlozta a borzalmakat. Úgy látszik, nem lett volna ez egészen rosszul elképzelt érvelés, legalábbis sikerült elérnie, hogy a hallgatóság felszisszent felháborodásában, csak éppen a tárgyalóteremben újságírók és más kíváncsiskodók ültek, nem pedig valódi urak. Szenthelyi doktor egyetlen vállrándítással tette helyre azt az együgyű ravaszságot, mellyel a néhai vádlott megpróbált a közvélemény érzékenységére játszani. Brutális egyenességgel jelentette ki, hogy a századvégi pallérozatlan erkölcsök idején évente inkább sok ezer, mint sok száz lány jutott ugyanerre a sorsra, mint a vádlott, ha talán nem is annyira fiatalon, és éppen Kapalyag Kornélia különlegesen gonosz természetét mutatja, hogy közülük egyedül ő táplált emiatt vérgőzös gyűlöletet az egész férfinemmel szemben. A törvényszéki újságírók és egyéb kíváncsiak pedig azt mondták, érvelését hallván:

- Határozottan van valami igaza! Rendkívül intelligens!

De még milyen intelligens volt! A végén még ő tett úgy, mintha hitelt adna Kornélia vallomásának, pedig ő tudta, és bizonyíthatta volna az igazat. Csak éppen nem fért össze a kötelességeivel.

Amint érezhetik, cseppet sem találom vonzónak azt a könnyedséget, mellyel az ügyész úr summásan elintézte a századvégi - és persze nemcsak a századvégi - földesurak szerelmi erőszakosságait. Hanem azt meg kell mondanom, hogy egy dologban igaza van. Kornélia ugyan fulladozott Borsa hatalmas súlya alatt, és kis teste szinte összetört az ölelésben - de azért nem utálta meg a férfiakat, sőt még Borsára sem túlságosan haragudott. Nem volt előtte titok, hogy dédanyja is egy Kuthy gróf ágyában csinálta meg a szerencséjüket, legfeljebb az „elcsábította” kifejezést értelmezte kissé finoman - annyira, hogy olykor még ábrándozott is arról, hogy egyszer majd csodaszép lesz, s akkor vele is kikezd egy méltóságos úr, és ő a méltóságos úr udvarlásának engedni fog. De realista volt már tizenhárom évesen is. Megértette, hogy ő most tulajdonképpen elcsábított. És amikor a harmadik napon az inas cipelte be a szobájába - az inas ugyanis annyira megszokta, hogy gazdája után ő veszi birtokba annak elhasznált szeretőit, hogy ettől még Kornélia formátlansága sem riaszthatta el -, szóval amikor az inas fektette az ágyába, azt hitte, evvel a férjhez adás aktusa vette kezdetét. Csak egy miatt szégyellte magát irtózatosan annyira, hogy azt még ötvenhárom év múlva, mentségének szánt vallomásában sem bírta bevallani - amiatt, amiben az ő esete minden más megejtett lányétól különbözött. Borsa ugyanis azon az éjjelen a legkisebb kíváncsiság és érzelem nélkül dolgozott, tudván, hogy a szakácsnő ízlésében feltétlenül megbízhatik. Mikor aztán reggelre ki-aludta részegségét, újra huzakodni akart a lánnyal, és észrevette, hogy becsapták, még ő háborodott fel „az ocsmány” tréfán, és ordítozott, kirúgatja a szakácsnőt, amiért egy undorító békát csempészett az ágyába. Kornéliát pedig anyaszült meztelenül lökte ki az ajtón, a folyosón kellett magára kapnia az ingét - még szerencse, hogy senki sem járt arra.

Annyi azonban igaz, hogy Kornélia nehezebben viselte el alapjában hétköznapi sorsát, mint egy másik kis cseléd lány a helyében. Ő odahaza nemcsak cseléd lányka volt, hanem kisangyal is, a méltóságos asszony keresztlánya, Kapalyagék további virágzásának biztosítója. Mert Kapalyagék, mint a grófi család quasi legöregebb ágának hajtásait, az egész birtok bizonyos megbecsüléssel vette körül, s még a jószágigazgatónak sem jutott volna eszébe, hogy egyet is elháljon leányai közül. Odahaza, náluk, nem apja, hanem anyja képviselte az ést; Kapalyag Jóska egy szót sem értett László gróf figyelmeztetéséből, annyira nem, hogy Hörömpöly Teréznek nem is tartotta szükségesnek elmondani. Így aztán sem a család, sem a kis Kornélia nem sejtette, hogy valami veszedelem várhatna rá az életben. A libákat még együtt őrizte a vele egykorúakkal, de tudta, hogy markot szedni már nem fog velük, mert addigra ő már a belső cselédek közé kerül, s elindul egy még dicsőségesebb beosztáshoz vezető úton. Parádés kocsis, sajnos, nem lesz belőle, mert ez szoknyát viselő emberből nem lehet, de akkor főkomorna vagy szakácsnő, tehát Valaki, akinek kezet csókolnak a lányok.

Mindennek érzetében már korán megpróbált uralkodni játszótársain, mégpedig teljes sikerrel, s bizonyos gyermeki kegyetlenséggel udvaroltatta magát velük. A szó szoros értelmében tette ezt, mert például gyakran játszottak grófi udvartartást, amikor is ő volt a méltóságos asszony, és (a Valóságban!) számocát vagy szederéncset hoztak neki ajándékba hűséges öreg cselédei. Ha pedig csollánért küldték a malacoknak, akkor ebből biztosan a három próba egyike lett, amelynek teljesítése esetén megkaphatták a kezét és vele apja fele királyságát az idegen országbeli királyfiak. A próbát nem teljesíteni pedig nem volt ajánlatos, mert akkor a kérőnek vagy a fejét húzták karóba, vagy a fenekébe dugtak csollánszárat.

Azt is ő szervezte meg, hogy a szegénylegények elrabolják a gyűlölt Fazekas kisasszony parókáját, s míg a gyerekek a hajnali csöndben csalihoroggal emelték ki a nevezetes szőr-csomót a társalkodónő ablakán, a lányok reggelit főztek a bozótban, és ölelő karral várták a hazatérő legényeket. Mivel pedig soha nem derült fény a paróka eltűnésének rejtélyére, meghódította magának az idősebb gyerkőcöket is, s azok később a kedvéért irgalmatlanul eldönggették a kicsinyeket, amikor egyszer megpróbáltak fellázadni ellene.

Úgy hiszem, a tisztelt bíróság előtt világos, hogy a gyermekek éppen nem a grófnő keresztlányának rendelték alá magukat, hanem ragyogó fantáziájával és korán kifejlődött szervező-képességével hódította meg játszótársait. Nyilván azt hiszik, ezt ő is tudta, és büszke volt rá. Csakhogy erről szó sincsen! Kornélia világában - pontosabban a Kuthy birtokok világában - az egyéni kiválóság igazán nem jelentett sokat. Két dolog számított: a származás és a felsőbb-ség kegye. Kornéliának a maga szempontjából igaza volt, amikor a való tényekkel szemben azt remélte, hogy uralkodását nem személyes kiválóságának, hanem Kuthy gróf végrendeletének köszönheti. A jövőt illetően az utóbbinak kellett volna a nagyobb ígéretet jelentenie.

Így aztán valósággal megsemmisült, mikor Borsa Mihály alakjában zuhant rá és lapította össze a várt, tündökletes jövő, és ennek nyomán csak a lányok gúnykacaja és mocskolódása lett az osztályrésze. Honnét sejthette volna, hogy mégiscsak evvel a megaláztatással kezdett formálódni jövő királysága? Levette ünneplő ruháját, piszkosan és árnyék módra lopózkodott a folyosókon, s néhány nap alatt belőle lett Borsa háztartásában a legutolsó konyhalány. Ilyennek látta őt Gerendai doktor, mikor visszaérkezett, hogy Borsa uramnak jelentést tegyen, s a szakácsnő, akinek akkora hatalma volt, hogy a gazdatisztek sem szálltak vele szembe szívesen, megengedte magának, hogy gúnyosan mesélje el neki, miképpen intézte el Kornélia ügyét az uraság. Az elszörnyedt ügyvéd a konfidenciát két irtózatot pofonnal torolta meg, és Kornéliát fülénél fogva hurcolta Borsa elé. Rózsi néni pedig, aki a hatalmát többek között annak köszönhette, hogy mindig tudta, meddig mehet el, egyszerre megértette, hogy kivételesen nagy ostobaságot sikerült elkövetnie.

- Hallja az úr - törte rá az ügyvéd a földesúrra az ajtót. - Még ettől is elveszti a fejét az úr?! Hiszen ez egy fecskefiókával keresztezett levelibéka! A szája egyik fülétől a másikig ér, s annyi gömbölyűség sincs rajta, mint egy paszulykarón! Éppen evvel kellett hancúroznia?

Nem éppen hancúrozni mondott, de nem akarom, hogy szó szerinti idézéssel magamra vonjam a vádló elvtárs indulatát. Ugyanezért nem ismétlem el Borsa Mihály káromkodását, melyből kiderült, mit csinált vele a szakácsnő, és hol fogja ő megrúgni a szakácsnőt, ha még egyszer így megtéveszti a beküldött áru minősége felől. Hanem aztán megkérdezte az ügyvédtől, rokonságban van-e a lánnyal, s ha nem, mi köze hozzá, hogy ő melyik cseléd-lányával üzekedik.

Kicsi Kornélia halt volna meg szégyenében. Odahaza nem szoktak ilyen szavakat használni a felnőttek a gyerekek előtt...! Tudja isten, hentesképű gazdájának mocskolódása nem is bántotta túlságosan. De hogy az ügyvéd úr is úgy beszél róla, mint valami tárgyról, akit ma kézbe vesznek, holnapra elhajítanak, azt nem lehetett bögés nélkül kiállni, mert az ügyvéd úrnak olyan gyönyörű, meleg nézése volt, és olyan ragyogó csiptetője! Hanem a két úrnak kisebb dolga volt annál, sír-e a lány, vagy nevet, reája sem néztek.

- Engem bízott meg az úr a hagyaték átvételével! - harsogta az ügyvéd. - De kereshet is más bolondot helyettem, ha sikerült ezt a békát felcsinálnia! Én nem hagyom, hogy Kornélia grófnő ügyvédei rajtam nevessenek!

Borsa megvakarta a füle tövét. Kezdett kapiskálni valamit:

- Ez az a lány?! Hát miért nem figyelmeztetett idejében az úr!?

Összeeszesztek. Kicsi Kornélia pedig magába süppedve zokogott, de azért egyetlen szavuk sem került el a figyelmét. Különösen amikor Rózsa nénit kezdték el újra szidni az urak. Tudta már, amit különben mindenki tudott, hogy a házban voltaképpen a szakácsnő az úr, s azt is, hogy miért. És most egyszerre és teljes egyetértésben vitették el az ördöggel az urak, mégpedig őmiatta, és ezúttal már nem azért, mert hányni kell az embernek, ha eszébe jut, hogy vele töltötte az éjszakát, hanem mert baj lehet, ha a méltóságos asszony fülébe jut, miként hálta el Borsa a kis Kornéliát! Akkor pedig a Kuthy gróf végrendelete mégsem lett tárgytalan, és az általa nyújtott védelem nem ért véget a Borsa-birtok határain.

Nyíltan beszéltek előtte, nem zavarta őket, hallja-e a szavukat. Talán ha jobban ismerik, nem teszik. Kevesebbre tartották, mint amennyit ért. Mert igaz, a bonyolult hagyatéki ügyből egy szót sem értett. Az ügyvéd tréfáját sem: miért derülhet ki, hogy ő volt az uraság legdrágább szeretője, hogyan kerülhet ötezer holdjába, ha a grófnőnek sikerül a hagyatéki feltételek súlyos megszegéséről tárgyi bizonyítékot szereznie. Hanem azt igen, hogy az uraknak fontos, hogy ami történt vele, azt senkinek se árulja el. Így aztán meggyaláztatásával egyáltalán nem esett utolsó helyre a cselédek között. Sőt, inkább nagyon is előre került.

És valóban, mihelyt a két úr belátta, hogy egyik sem tehet szemrehányást a másiknak, sőt még a szakácsnő sem akkora boszorkány, mint amekkorának Borsa átmenetileg hinni szeretné, azon kezdték törni a fejüket, milyen óvintézkedéseket tegyenek. Először is - Borsa tapasztalata alapján - megállapították, hogy a lány nem eshetett teherbe, hiszen nemcsak szoptatni nem tudna, hanem szülni sem.

- Ez részben jó - vélte Gerendai -, mert látványos botrány nem lehet. De rossz is, mert nem elegendő, ha férjhez adjuk valakihez.

- Nem bizony! - bölintott rá Borsa búsan. - A bíróság nem hiszi el, hogy ezt a békát bárki is jókedvűből venné feleségül.

- A bíróság azt hiszi el, amit én akarok! - tiltakozott az ügyvéd. - De azért jobb, ha férjhez adás helyett inkább taníttatja az úr!

- Mit csináljak vele?

- Parancsoljon rá a káplánjára, hogy kezdje a lányt tanítani.

- Megtehetem. De minek?

- Hogy a bíróság előtt demonstrálható legyen, Kornélia ír, olvas, sőt számol is. Akkor aztán senki nem állíthatja, hogy nem foglalkoztunk különös gonddal a neveltetésével.

Ha ez az eset hetven évvel később történik, azt mondanám, az uraság fejében végre leesett a tantusz. Így csak azt mondom, akkora tökfél még ő sem volt, hogy ezt ne értse meg. Gerendai tehát megsimogatta Kornélia haját:

- A nagyságos úr kisasszonyt nevel belőled. Csókold meg érte a kezét. Hanem azt felejtsd el, hogy akkor éjjel mit csinált veled!

Engedelmesen járult Borsához kézcsókra. Aztán ártatlan hangon azt mondta:

- A nagyságos úrnak szívesen elfelejtem! De Gyurkának soha!

Itt fel kellett volna figyelniök, legalábbis Gerendainak, akinek rengeteg esze volt, hogy milyen ravasz ez a lány. De nem vett észre semmit, csak azt, hogy mekkora selyma az inas, és hogyan élt vissza gazdája bizalmával. Nevetett, és ugratta Borsát, szeretné tudni, hányszoros sógorságba került az inásával. És Borsa is nevetett, mert örült, hogy végül Gyurkát tehette meg bűnbaknak a szakácsnő helyett, akivel amúgy sem mert kikezdeni.

Csak Rózsi „néni” sejtett meg valamit a jövőjéből, mert, miután megtudta, hogy az inast Kornélia miatt elzavarták az udvarból, durván leintette a szobalányt, mikor megint sértegetni kezdte a gyereket. Aztán odasúgta magyarázatul:

- Nem csirke ez, fiam, kígyó! Meg ne marjon minket is!

Második fejezet

Gerendai persze hazudott, amikor azt ígérte, kisasszonyt nevelnek belőle. Tudta, hogy taníttatásának egyetlen célja, hogy a grófnő kezéből kicsavarjanak egy veszedelmessé válható fegyvert, eredménye pedig legfeljebb annyi lehet, hogy a leendő Borsánénak komornája nemcsak a kulcslyukon hallgatózva kémlelheti ki a nagysága titkait, hanem elolvashatja a leveleit is. Azt azonban nem sejtette, hogy még a tanulás tartamára sem mentik fel cselédi teendői alól. Sorsa csak annyiban változott, hogy most már csak szolgálata egy részében mosta a konyha követ, a másikban, amikor Pollák tiszteletes úr ráért, az olvasást és betűvetést kellett gyakorolnia. Ez sem volt könnyebb vagy élvezetesebb munka számára, mint a krumpli-pucolás. Szerencséjére a sovány és még mindig pattanásos arcú kis káplán úgy érezte, isten közvetlen rendelkezésének köszönhetette, hogy módjában áll egy jobb sorsra érdemes lelket kiragadnia a tudatlanság poklából, és ráadásul tehetséges pedagógusnak is bizonyult. Mindenekelőtt megértette, hogy Kornélia annál gyorsabban fog előrehaladni a tudományokban, mennél kevesebbet kell a konyhán tartózkodnia. Ezért iparkodott, hogy minél gyakrabban érjen rá, és ha ráért, nemcsak azért hívatta magához tanítványát, hogy az egyszeregy gyakoroltassa vele, hanem hogy beszélgessenek, vagy egyszerűen legyen módja a kislánynak játszania is. Mivel pedig a kis kecskebéka senkit sem érdekelt, jószívű ravaszkodása nem is tűnt fel senkinek. Kivéve persze magát Kornéliát, aki jól látta, hogy a tisztelendő úr mekkora jóindulattal van iránta, s kedvéért még a tanulásban is iparkodott. Ha a káplán csak egy kicsit kevésbé csúnya, alighanem belé is szeret. Így csak a kezét csókolta meg áhítattal minden órájuk után.

Ekkor mutatta meg másodszor a káplán, hogy igazán jó pedagógus. Mihelyt odáig jutottak, hogy Kornélia értette is, amit olvas, kezébe adta a *János vitéz*-t, és nem sokkal később - leküzdve szégyenkezését - Andersennek azt a két meséjét, melyet ő fordított németből: *A hűséges ólomkatoná-t* és *A csúf kis kacsá-t*.

Ó, *A csúf kis kacsá!* El tudják képzelni, micsoda reménységeket ültetett egy elvarázsolt kis béka szívébe?

Már az is nagyon meghatotta a *János vitéz*-ből:

Ha látsz tört virágot útközépre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe.

Hiszen pontosan tudta, hogy őt is letörte, és az út porába vetette a nagyságos úr. De az igazi sérelme mégiscsak a csúf kis kacsáé volt: az, hogy azután az uraság még ki is hajította meztelenül a folyosóra, és átkozta azt a boszorkányt, aki egy svábbogarat csempészett az ágyába, és hogy a szépséges szemű ügyvéd úr is csak a fülét fogta meg, s azt is csak az ujjá hegyével! Jaj, istenem, micsoda gyönyörűség is volna, ha egyszer szemük láttára szállhatna magasba a többi hattyúval! Csodálatosan és fehéren, mint az egykori csúf kis kacsá!

Nyáron, amikor a méhesbe vitte tanulni a kis káplán, és engedte, hogy hanyatt feküdjön a hárságyon, míg ő a breviáriumával foglalatzkodott, számtalanszor elképzelte, hogyan válassztják a tündérlányok királynőjükké, vagy hogyan változik undok békából gyönyörű lánnyá, mikor a legkisebbik királyfi hálából megcsókolja. És dehogyis vette észre, hogy közben, minden csók vagy hirtelenség nélkül, világszép leánnyá serdül, akiről nem tudják levenni a szemüket a férfiak.

Ekkor tanulta meg a káplán, hogy isten korántsem irgalmas azokhoz, akiket valamely nagy feladat végrehajtására kiszemel. Először csak azt látta meg, hogyan emelgetik Kornélia blúzá-

a mellecskéi, aztán neki kellett szólnia a szakácsnőnek, adjanak már Kornéliának új ruhát, ne járjon a világ megbotrántoztatására úgy, hogy szoknyájából szinte combja tövéig kilátszanak mezítelen lábai, végül pedig szégyenkezve állapította meg, hogy fel kell keltenie tanítványát a hárságyról és kiküldenie a méhesből, ha azt akarja, hogy ne az ő alakján, hanem a breviárium bölcs igéin legeltesse a szemét.

Hanem azért sokáig kitartott a feladata mellett. Lehet, hogy ostoba volt, de hős is. Szalmazsák helyett meztelen deszkán aludt, hogy elkínozza engedetlen testét, és éjfélkor az oltár előtt térdepelve könyörgött az úrhoz, ne vigye kísértésbe a lelkét. De az Úr nem hallgatta meg imáját, s így nem is mindig sikerült a kísértésnek ellenállnia. Többször is előfordult, hogy ha Kornélia valamely kérdésére jó feleletet adott, mintha atyai érzések vezetnék, dicsérően megsimogatta gyönyörű, hullámos haját, esetleg gödrös kis állát - pedig nem atyai érzésekkel simogatott. Ilyenkor meggyónt a szomszéd falu papjánál, aki nagyon vigyázott arra, hogy miközben bűneiért megfeddi, legalább szemtől szembe ki ne nevesse a szegény fiút.

És hogy a káplán úr végül mégis feladta a harcot, abban nem is annyira ő, mint inkább Kornélia volt a bűnös.

A kislánynak először az új inas mondotta meg, hogy szépséges fiatal teremtés, akinek szerelméért az állását is szívesen elveszítené. Az ő udvarlásának még nemigen adott hitelt, hiszen nemcsak ama másik szemtelenre emlékezett, aki mit sem törődve csúfságával, megerőszkolta, hanem előkerültek - hogy honnan, ki tudná - azok a szóbeszéddek is, melyeket kiskorában hallott - parádés kocsis apjának sikereiről az asszonyok között. De ha az inasnak nem is, hinnie kellett a tükröknek, melyekben meglátta magát, és az idegen férfiakkal, akik nyakuk szakadtáig fordították utána a fejüket, ha elhaladt mellettük az úton. Addig-addig, amíg végül gyanússá kezdett válni, vajon a tisztelendő úr is csak tanári figyelemből nem veszi le róla a szemét, vagy van erre más oka is. Mivel pedig bátor és kíváncsi lány volt, elhatározta, hogy próbára teszi.

Még mindig az a meleg nyár volt, melyben a káplán úr kezdte Kornéliát a méhesből kiküldeni. Egyik ilyen alkalommal Kornélia, az elviselhetetlen melegre hivatkozva, nemcsak nem hagyta el az árnyas kunyhót, hanem inkább két gombját is kigombolta a blúzán, majd mintegy megszédülve, a káplán úr karjára hajtotta a fejét. A káplán úr is megszédült. A szokottnál hosszabban simogatta Kornélia haját, majd játszani kezdett az ajkával és a fülével, remegő ujjakkal kigombolt még egy gombot a blúzán - azután pedig felugrott, és kirohant a méhesből. Másnap jelentette, hogy Kornélia immár ír, számol és olvas, mint a vízfolyás, és így az ő megbízatása teljesített. Többet nem is mert tanítványával kettesben maradni - leszámítva természetesen a gyóntatószéket, mert a káplán úr a kötelességét akkor is teljesítette, ha az a pokol minden kínjával járt számára.

Nagy diadala volt ez a kis Kornéliának - bár elég drágán kellett megfizetnie érte. Sírt egy verset, amikor megtudta, hogy véget értek a szép idők, s neki újból egész nap a konyhán kell dolgoznia. Még haragudott is a káplánra, amiért gyáván megfutamodott, hiszen ő senkinek nem árulta volna el, ha egy kicsit játszadozik vele. Hanem a belső cselédség, amely éberen figyelte az urakat, és bizonyos tekintetben többet tudott róluk, mint ők magukról, gyorsan és pontosan vont le következtetéseit. Mikor a káplán három egymás utáni napon nem küldött Kornéliáért, a szakácsnő egyszerre észrevette, ami eddig hiába szúrta ki a szemét:

- Megszépültél! A szenteket is kísértésbe vinnéd!

- A káplán úr is szent! - kotnyeleskedett közbe az egyik fiatal szobalány, aki nemrég lett Borsa szeretője.

- Az nem! Az mulya! - felelte a szakácsnő.

Kornélia pedig kihúzta magát, és attól fogva riszálta a farát, ha lépkedett. Addig-addig, míg egyszer Borsa is meglátta, és fejébe szökött a vére. Hanem akkorra már bebizonyosodott, hogy a grófnőnek kémei vannak a kastélyban, sőt, hogy különféle indokkal megtámadni készül a végrendeletet. Így aztán nem a hálósobájába, hanem a tanyákra parancsolta küldeni a lányt.

„Szép dög! De ötezer holdat nem ér!”

A fejes nem olyan idillikus foglalkozás, mint azt a városi ember általában képzele, hanem a legnehezebb munkák egyike. Belyukad tőle a háta, görcsöt kap a keze annak, aki nem szokott hozzá. Kornéliát fejőlánynak tették, s ráadásul a legfiatalabb gazdatiszt berendelte magához, hogy varrja meg az ingét. Ez sem lett volna könnyű munka, ha egy idősebb kollégája nem figyelmezteti, ne siessen a lánnyal, úgy hallotta, van valami körülötte, jobb lesz egy kicsit várni. Persze, Kornélia akkorra már nem volt egykori tizenhárom éves angyal, tudta, mit jelent, ha valakit varrni hívnak az urak. S mivel a fiatalember gusztustalanul csúnya és – valószínűleg éppen ezért – a szokásosnál is pökhendibb volt, s végül mert semmi előnyt nem jelentett, ha valakinek gazdatiszt a szeretője, eltökélte, hogy minden erőszakoskodási kísérletet megelőz. Tulajdonképpen nem volt mitől félnie: ránézésre is látszott, hogy erősebb a férfinál. De az ördög sem tudhatta, milyen következményekkel járhat, ha megveri a főnökét, s ezért jobbnak látta, ha mással vereti el maga helyett. Másodszor is kipróbálta újonnan felfedezett erejét, s még megdöbbenőbb eredménnyel, mint a káplánnál. Az ügyésznél tett vallomásában erről így beszélt:

„Egy kiszolgált bakakáplár volt akkor az istállóban a gazda, egy bizonyos Szelhegyi János, akit azért szerettek az urak, mert a katonaságnál írni-olvasni is megtanult. Nem volt még idős ember, de azért már fiatal sem, ideje lett volna, hogy megházasodjék. Erre azonban nem tudta magát rászánni, minthogy túlságosan szerette a mások asszonyát. Azt mesélték róla, akkora kampója van, hogy elalél a gyönyörűségtől, akinek beakaszt vele. Ki is próbálta mindegyik asszony és majd minden lány, akinek erre módot adott. Úgy cserélgette a szeretőit, mint más férfi az alsóneműjét, mindaddig, amíg engem nem vetett a szeme elé az uraság parancsa. Azt én meg nem mondhatom, annyira belém esett-é, hogy akkor is kitart mellettem, ha sikerül megkapnia, hanem azt igen, hogy mert hasztalan koslatott utánam, úgy szaladgált körülöttem, mint a veszett bolond. Fenyegetőzött, kitudja, ki a szeretőm és megmetszi, mint a bikaborjút szokás, ha ökörnek szánják. Sehogy sem fért a fejébe, hogy lehet olyan lány, aki nem fekszik le vele, én meg hiába mondogattam neki, akkor se kellene, ha ő volna az egyedüli férfi a világon, mivel hogy utálok az összes férfiakat.

Meghallotta végül, hogy engem berendelt magához a Barabás gazdatiszt úr, varrnám meg az ingeit. Nem volt azt nehéz megtudni: pletykált felőlem minden némbér, aki a majorban lakott. Irigylük azok a belső cselédek, s ha valakinek kitellett közülük a becsülete, és hozzájuk került, ha tehetik, bosszút állnak rajta. Meg aztán jártam is én a Barabáshoz szorgalmasan, hetente kétszer is, és ő megpróbált nekem udvarolni, de én megfeleltem neki is kegyetlenül. Hogy inget varrni meg mosni be lehet rendelni a szegény leányt, de arról sehol sincsen ám írás, hogy ágyba is költetik feküdni neki. Nekem a gazdatiszt sem imponál jobban, mint a bakakáplár, megmondtam ám, hová dugja a kezét inkább, mint hogy a blúzom mögé próbáljon vele nyúlkalni. Erőszakoskodni pedig nem merészelt, mert látta, hogyha ő rám dühödik, akkor én szétlapítom a falon.

A szerencsétlenség abból származott, hogy az a mafla Barabás igen szégyellte, hogy sehogyan nem bír úrrá lenni felettem. Ezért nem panaszkolt el a baját, hanem inkább úgy viselkedett, mintha minden alkalommal együtt hallana velem. Isten bocsássa meg neki, egyszer, kapatosan, még el is dicsekedett a kollégáinak, micsoda egy jó nő vagyok én. Felőlem pedig beszél-

hetett, amit akart, ameddig tevőlegesen nem próbálkozott: én ugyan nem fáradtam azon, hogy megcáfoljam a pletykáit. Gondoltam, ameddig azt hiszik, hogy ő van velem, addig legalább más nem próbálkozik. Mert hogy a tanyán az egyedül álló lányt kézzől kézre adják a férfiak, ha szép. De még ha nem szép is.

Elfeledkeztem az én szerelmes Jánosomról, akinek a hír hallatára elszállott az a maradék egy csepp esze is. Egyik este negyed liter pálinkából bátorságot merített magának, osztán megvárta az udvaron, amíg a gazdatiszt kikísért - mert még ki is kísért a nyavalyás, hadd higgyék az emberek, van tőlem oka búcsúzkodni, nem fútoztatni járok én hozzája. Nem is hitte a János, nem ám! Ezért aztán beleeresztett Barabásba egy nagy szuronyt, amit a katonaságtól hozott haza magával, keresztülszúrta a tüdejét. Még bele is rúgott, amikor összeesett a lába előtt.

Hanem ez volt az én szerencsém, mert jött volna nekem is a veszett, csak hogy én addigra már felkaptam egy véletlenül ott heverő fél téglát, és fejbe csaptam vele. Ijedtségemben akkorát találtam rá ütni, hogy még akkor sem tért eszméletére, amikor a csendőrök jöttek, hogy elvigyék. Úgy hörgött, hogy szörnyűség volt hallani. Barabás fiatal úrból pedig folyt a vér, és halkan, sípolva vett lélegzetet. Azt hittem, mind a kettő ott marad. Hanem aztán a gazdatiszt tüdejét befoltozták az orvosok, Jánosról pedig kiderült, hogy csak agyrázkódást kapott.”

Én nem csodálom, hogy Kornélia megrémült, amikor Barabást haldokolni hitte, viszont szerintem éppen nem bánta volna, ha János többé nem is tér magához. Gondolom, már önök is felfedezték a hazugságot: ha egyszer Barabás nem is próbált hozzányúlni, mielőtt tisztázta, nem vonja-e evvel magára az istenek haragját, még kevésbé akarhatta, hogy ok nélkül higgyék Kornélia szeretőjének. Vagyis nem a viselkedésével bősztette magára Szélhegyit. A valóságban a lány ugratta vetélytársa ellen a káplárt. Egy este hagymával dörzsölte be a szemét, és kezeit tördelve panaszkodott, hogy a gazdatiszt az éjjel megerőszkolta őt. Ismerve János természetét, azt várta, hogy ezért agyba-főbe veri Barabást, s ezért aztán mind a kettőjüket kirúgják. Csak akkor tanulta meg - de akkor örökre -, hogy minden férfi sültbolond, amikor meglátta a bajonétot a káplár kezében. És azért vágta fejbe a fél téglával, hogy ne tudja a csendőröknek elmondani, valójában miért akarta megölni vetélytársát.

És valóban, Kornélia menthetetlenül pórul jár, ha kiderül, hogy hamis vádaskodással uszította szeretőjét a gazdatisztre - a történetek után ugyanis senki nem hitte volna el, hogy Szélhegyi nem a szeretője. Szerencséjére Gerendaihoz tartoztak az effajta ügyek, s amíg ő nem nyilatkozott, a csendőrök nem avatkoztak a birtok dolgaiba. Az ügyvéd egyébként azt is csak innen tudta meg, hogy Borsa ismét ostobaságot csinált. Barabás bőre azonban természetesen nem ért annyit, hogy a már sokszor említett földeket reszkírozzák érte. Amikor magához tért a kórházban, közölték vele a földesúr kívánságát, ne tegyen feljelentést a támadója ellen. Az uradalom már mindent elintézett, Szélhegyit kirúgták, s a csendőrökkel úgy elverették, hogy ennél alighanem szívesebben vállalt volna félévi fogházat. A gazdatiszt úr pedig nem fogja megbánni, ha az úr kívánságának engedelmeskedik. (Hogy miért nem fogja megbánni, azt nem kérdezte, és később sem tudta meg, mivel semmivel nem revanzsálták hallgatásáért.) Mindennek rendbetételét Gerendai a kisujjából rázta ki, s csupán azon hüledezett, hogyan foghatott bajonétot egy kiszolgált káplár egy olyan békáért, mint Kornélia? És egyáltalán: miért távolította el Borsa úr a lányt olyan sürgősen a szeme elől?

Ez a rejtély annyira izgatta, hogy megoldására rászánt egy teljes napot. Ágaspusztá légvonalban ugyan csak tizenkét kilométernyire feküdt a kastélytól, de már a Körös másik oldalán, s a komp miatt legjobb volt ott tölteni az éjszakát is annak, aki odalátogatott. Azt hiszem, családunk ezért hálával tartozik a teremtőnek. Dinasztiaalapításhoz ugyanis egy nő önmagában nem elég, kell hozzá még egy férfi is - bocsánatot kérek Lakatos elvtárstól, ha ennek pusztá megemléését is erkölcsstelenségnek tartaná -, s már az sem közömbös számomra, hogy leg-

alább Borsa-vér nem folyik ereimben. De ennél valószínűleg többet is jelent, hogy Kornélia fiának éppen Gerendai lett az apja.

A fiatal ügyvéd ugyanis jellegzetes képviselője volt annak az új értelmiségi generációnak, mely a millennium körül kezdte pályáját, pápaszem helyett már cvikkert viselt, és nem pipázott, hanem szivart, sőt cigarettát szívott. Nagypja még Lovassy László társaként négy évet töltött Kufsteinben, de fogságába nem örült bele. Ezért szabadulása után az egyik Pálffi grófnál húzta meg magát, mégpedig olyan eredményesen, hogy negyvennyolcat teljesen sikerült elkerülnie. Az ifjú Gerendai ennek köszönhetően már egynehány schwarzgelb földesúr képviselétét örökölhette volna apjától, ha nem dönt úgy, hogy inkább a Hitelbank szolgálatába lép. Elhatározása kitűnő megfigyelőképességről és kezdeményező szellemről tanúskodik, és később egy egész sor vállalat igazgatósági tagságát szerezte meg neki. Fiatal éveiben kitűnően vívott, és híresen jól biliárdozott, később, mint képviselő, hatásos szónoknak bizonyult. Feleségétől három derék fia született, a legkisebbik jónevű történész, egyetemi tanár lett. Feltehető tehát, hogy részvétele dinasztiánk megalapításában néhány kedvező vonással még gyarapította is Kapalyag Kornélia gazdag örökségét.

Azt azonban meg kell mondanom, hogy Ágaspusztára még nem vezette pajzán szándék. Tisztességes ügyvéd volt. Az a gondolat ugyan - amit nagypja és apja még vallott -, hogy megbízói iránt valami személyes hűséggel tartozik, csak megmosolyogtatta volna, de ügyeikben körültekintően járt el, s nemegyszer ellenükben is megvédte érdekeiket. Kornélia tehát tabu volt számára, és észre sem vette, milyen cinkosan mosolyodik el a tisztartó, amikor megkérte, küldje szobájába a leányt. Meg sem fordult a fejében, hogy az már nem olyan tizenhárom éves béka, amilyennek megismerte, s aki még Borsát és inasait kivéve - akármilyen férfi hálósobájába veszély nélkül benyithatott.

Kornéliának viszont éppenséggel nem tetszett az ispán parancsa, s nagyon kedve ellenére kopogtatott be a vendéghez. Amióta beküldték Borsához egy vödör meleg vízzel, nem kétkedhetett abban, hogy egy ilyen utasításnak csak egyetlen értelme lehet, s elhatározta, nem engedi még egyszer megerőszakolni magát. Barabásra sem azért uszította rá Szélhegyit, mintha kedvét lelte volna a férfiak verekedésében - hanem mert annyira tisztában volt védtelenségével, hogy a szükségesnél nagyobb erővel próbálta megelőzni a támadásokat. Ezen az éjjelen egy konyhakést csúsztatott a kötényébe, és eltökölte, hogy elő is rántja, ha szükség lesz rá, bár bölcsen tudta, hogy ha a férfi erősebb nála, egy vacak konyhakéssel úgysem fékezheti meg. Annál nagyobb megkönnyebbüléssel látta, hogy a gyönyörű tekintetű ügyvéd hívatta magához, akivel erőszak nélkül is hajlandó lett volna ágyba feküdni. Boldog várakozásában elmosolyodott. Gerendai pedig a varázslatosan vonzó arc láttára egyszerre elfelejtette, hogy a lány Kuthy grófnő perbeli argumentuma, és visszamosolygott Kornéliára. Az jutott eszébe, hogy a déltengeri szigeteken is megszegik néha a szerelmi tabukat, pedig ezt ott halállal büntetik...

Gerendai persze nem volt Borsa Mihály, hogy egyszerűen maga alá teperjen egy cselédlányt, ha megkívánja. Az erőszak ellen nem volt ugyan okvetlen kifogása, de csak akkor, ha ízlésesen készítik elő.

- Ül le, Kornélia! - mondta ezért. - Hát tevégetted szúrta le az a Szélhegyi János a Barabás fiatalurat?

- Igen, a nyavalyás! - mondta Kornélia.

- Aztán miért? A szeretője voltál?

Halálosan megsértődött:

- Fusson ki a két szemem, ha a Borsa nagyságos úron kívül volt valaha is másik szeretőm.

Az ügyvéd összecsapta a kezét:

- És a Gyuri?

Hanem a lány nem pirult el. Fölényesen legyintett:

- A Gyuri? Ugyan! A Gyurit én nem is számítom!

Meg kellett állapítania, hogy tulajdonképpen igaza van Kornéliának. Hanem az ördög nézett ki egy parasztlányból ilyen finom disztinkciót...!

- Jól van, fiam, én elhiszem, hogy nem voltál Szélhegyi szeretője. Hanem a csendőrök, azok nem fogják elhinni neked!

Kornélia ismét elmosolyodott:

- Majd a nagyságos úr megmagyarázza nekik!

Gerendai határozottan úgy érezte, van valami felajánkozás a mosolyában.

- Meglátjuk. Ha okosan viselkedel.

Miért ne viselkedett volna okosan? Nem volt már szűz! Hálásan csókolta meg a nagyságos úr kezét, úgyhogy a haja megcsiklandozta egy kicsit a férfi állát. És ha Gerendai még simogatja, lapogatja egy kicsit, engedelmesen megy az ágyba vele. Hanem a nagyságos úr most már elveszítette a fejét, vagy azt hitte, eleget tett az ízlés követelményeinek, és erővel akarta az ágyra dobni. Márpedig ha a férfiakat nem is gyűlölte Kornélia, az erőszakot igen, elbírhatatlanul. Mint az ördög, úgy védekezett. Nem nagy sikerrel, mert Gerendainak pompás izmai voltak, s a nőknél nagy gyakorlata. Csakhogy mikor a lány látta, hogy nem bírja erővel, sikoltozni sem átallott, pedig az ilyen helyeken nem szokásos. És ekkor a nagyságos urat legyőzte az ügyvéd. Dühösen engedte el Kornéliát:

- Eredj a ba, te dög!

Ez persze nem volt valami finom. Ám mire a lány rendbe szedte a ruházatát, ő is megnyugodott.

- Pakold össze a holmidat. Reggel jössz velem. Visszavettek a belső cselédek közé...

De nem bírta megállni, hogy legalább szavakkal vissza ne fizessen valamit:

- Köszönd meg a nagyságos úrnak meg nekem...!

Egy másik cseléd lány ezek után a megmenekülésén örvendezett volna, vagy azon töpreng, miért védekezett, mikor szívesen lenne az ügyvéd szeretője. Kornélia ehelyett azon gondolkodott, miért engedte el Gerendai, ahelyett hogy adott volna neki két pofont, hiszen az ilyen helyen nemcsak sikoltozni nem szokás, hanem a sikoltozást meghallani sem. És ekkor eszébe jutott, hogyan vészett össze az ügyvéd Borsával, amiért meghágta őt, és miket mondott neki. Ezért habozva bár, de kibökte a helyes választ:

- Meg a Kornélia grófnőnek is, ugye, nagyságos úr?

Avval kiment a szobából és Gerendai elhülve nézett utána:

„Vajon honnét jött rá ez a csirke? Csak úgy magától, vagy pedig a grófnő szolgálatába állt?”

Kornélia pedig bement a kamrájába, magára csukta az ajtót, hallatlanná tette, hogy mindenütt keresik, és töprengeni kezdett a történeteken.

Gerendai viselkedéséből világosan kiderült, hogy különleges helyzete még nem múlt el, még mindig kímélni kell valamiért. Alighanem már Barabás is ezért nem mert vele erőszakoskodni, nem azért, mert kettejük közül ő volt az erősebb, hiszen aligha gondolhatta, hogy egy

közönséges cseléd húzakodni mer vele. A csendőrséget is ezért intette le Gerendai. Márpedig akkor nemcsak Borsán múlik, hogy egyszer a káplánt rendeli melléje, másszor kikergeti a tanyára, harmadszor pedig visszarendeli, hanem azon is: élni tud-e evvel a titokzatos hatalmával, vagy nem tud élni vele. Arra persze emlékezett, amikor a nagyságos úr és a tekintetes úr összevesztek egymással miatta, s ahogy törni kezdte a fejét, nagy nehezen összeálltak a szóváltás egyes mondatai is. Örökségi meghagyás, ötezer hold, a grófnőnek tálcán odanyújtott perlési alap. Ez azonban nem volt elég. Ha fel akarta használni őket, meg is kellett értenie, mit jelentenek ezek a kifejezések, és főképpen, hogy mi adja mágikus hatalmukat. Mástól viszont ezt nem tudhatta meg, csupán a gyönyörű tekintetű ügyvédtől. Hogy ezért fizetnie kell, nem volt különösebben ellenére, még akkor sem, ha a tekintetes úr éppen olyan erőszakos állapot, mint a többi férfi. Először is ő volt az egyetlen, akivel szívesen ölelkezett volna. Másodszor világosan látta, hogy ha a titkát nem sikerül megfejteni, akkor a teste úgysem az övé, hanem minden nadrágos emberé, sőt béresgazdáé is, aki meg akarja kapni. Nem kockáztathatja még egyszer, hogy csendőrkézzre kerüljön becsülete védelméért.

Így aztán Gerendai, éjfél után visszatérve az ispán vacsorájáról, szobájában találta Kornéliát. Egy számonyomó kucorgott a sarokban, és elkeseredetten küszködött álomossága ellen.

- Mit keresel itt?

- Meg szeretném kérdezni, miért vagyok én perbeli indok a méltóságos grófnő számára?

Gerendainak kikerekedett a szeme. Jó koponya volt, homályosan emlékezett rá, hogy mondott ilyesmiket a lánya füle hallatára jó három évvel ezelőtt. Hogy lehet, hogy az a béka a vitát nem felejtette el? És hogyan találhatta ki, hogy eközött és az ő jövetele között valami összefüggés lehet?

- Mi közöd hozzá? - kérdezte bosszúsan. - S egyébként is, hogy gondolod? Éjfél után jössz hozzám jogi tanácsért? Menj csak a szobádba, és gyere vissza reggel. Különben akkor is hiába jössz...

- Megvárhatom én itt is a reggelt - mondta Kornélia. - Magánál.

- „Milyen finom! - hökkent meg újra az ügyvéd. - Szóval cserében a szeretőmmé lesz, de teljesen megbízik bennem, és kész előlegezni a honoráriumot. Egy úrinő sem fejezhette volna ki finomabban magát - legfeljebb az a kérdés, hogy egy úrinő, ha már elszánta magát, szükségnek érezné-e még, hogy finom legyen?”

Hogy reggelre aztán mit gondolt, abból sejthetjük, hogy két hetet töltött Ágaspusztán, nem törődve azzal, pletykál-e az ispán, vagy pedig hallgatni fog. No meg abból, hogy elárulta kedvéért a kliensét, és elmondotta a Kuthy-örökség körüli komplikációkat. Hogy a Kuthy-birtok legalább hitbizomány volt, de a Borsa-örökség még az sem. Mivel pedig a grófnő mind Borsának, mind Kuthynak egyenes ági leszármazottja, a Borsa-féle birtoktag esetében abszolút értékben tagadja, hogy mint idősebb Kuthy László feleségét és az ifjabb anyját csupán haszonbérleti jog illetné meg, hanem férjének és fiának társörököse, és nincs joguk végrendeleti úton kisémmizniök. A Kuthy részt illetően pedig azon az okon támadja a végrendeletet, hogy a Kuthy család férfiágának kihaltával a hitbizomány, legalábbis átmenetileg, megszűnt, s éppen mint nőági örökösnek, neki nyílnának meg bizonyos jogai.

- Mármost - magyarázta az ügyvéd - érveiben van valami igaza, de nem vitathatatlanul, és nem hinné, hogy jogait sikerül érvényesítenie. De ha érveikhez még azt is hozzáfűzhetné, hogy Borsa a Kapalyag Kornéliára vonatkozó kikötés durva, sőt erkölcstelen megsértésével érdemtelenné is vált az örökségre, megnehezülne perbeli helyzete.

Mindezek után azonban Gerendai még lelkiismeretfurdalást is érzett, mert szerinte Kornélia semmi hasznát nem vehette információinak. Ő legalábbis nem tudott tanácsot adni, mit kezdhetne velük a lány. Ám Kornéliát ez éppen nem aggasztotta:

- Azt egy férfi nem is találhatja ki!

Különb en ez volt élete legboldogabb két hete. A kastély fele utazva csendesen sírdogált a bricskán, s mikor nem láthatták, hálásan csókolgatta az ügyvéd erős kezét. Gerendai pedig szánakozva szorította magához a lányt:

- Kár éretted! Vihetted volna valamire, ha nem cselédnek születesz!

Kornélia lehajtotta a fejét, hogy a férfi ne láthassa a tekintetét. Kilométer hosszan sárga asztagok mellett kanyargott az út, majd tengeritáblák között. Arrább, a Körös kiöntésében kósárral halászták a csíkot a meztelen fiúk. A komptól kissé feljebb az uraság malmát hajtotta a víz. Béreseket hordták őrteni a búzát, hogy az új termés számára szabaddá tegyék a hombárokát. Ő pedig arra gondolt, hogy nem sok idő múltán mindennek a tényleges úrnője lesz.

Azt persze egy pillanatig sem hitte, hogy Borsa valaha is feleségül veszi, sőt azt sem, hogy örökké aggregény marad a kedvéért. Szegény leánynak ne legyenek merész álmái. Az ügyvéd úrnak biztosan igaza van, ha a maga uraságának várából szánja őt, szegényt, a jövője miatt. Bizonyára megvetné, ha tudná, ő megelégszik annyival is, hogy kitúrja hatalmából a szakácsnőt, és a helyébe ül. Ennyit pedig el fog érni, ha megfeszül is az a boszorkány, vagy akár Borsa úr is... Sőt egy picivel többet fog elérni, mert ő ismeri a János vitéz és a csúf kis kacsa történetét is.

Természetesen ezért meg kell fizetnie. Mindenekelőtt avval, hogy a Gerendaival töltött éjszakákat el kell felejtetnie. A folyó túlsó partjáig adott magának ehhez időt. Ott abba kell hagynia a pityergést, ha meg is szakad bele a szíve...

A sírást abbahagynia nem is volt túlságosan nehéz. Nehezebb elviselni Borsa százhusz kilóját és azt, hogy nemcsak durván, de rosszabbul is ölel, mint Gerendai. Még nehezebb volt álmában sem sóhajtoznia a másik férfi után. De egyetlen dolog volt valóban nehéz: Gerendainak sem elárulni, hogy nem Borsa, hanem az ő gyerekét viseli a szíve alatt. Ez már a lelkiérő kérdése volt. Tudta, hogy nem vállalna túlzottan nagy kockázatot - de mégsem. Borsának még egy óvatlan pillantásból, egy rosszkor feltűnő mosolyból se juthasson eszébe, hogy a fattyú esetleg nem tőle való.

Szenhelyi a már említett nyomozás során megkérdezte, mi történt vele, amikor a pusztáról visszament. Azt felelte, a Bábaképző Intézetbe került.

- Furcsa lehetett! - nevetett az ügyész. - Az Intézetet csak 1903-ban nyitották meg.

- Na igen! - dünnyögte akkor. - Hát egy kicsit később.

Szenhelyi nem firtatta, hogy ez a kicsit később teljes huszonegy évet jelentett. Nem volt érdeke, hogy kiderüljön, ez alatt a huszonegy esztendő alatt semmi nem történhetett Borsa birtokán, amibe Kapalyag Kornélia nem egyezett bele. Ő nem elégedett meg annyival, mint elődje, hogy Borsának szeretője és kerítője legyen, és csak a konyhában és a kastély hátsó szobáiban uralkodjék. Ő nem volt szakácsnő. Már az első éjszaka is, amikor vállán egy könnyű kendőcskével s a kendő alatt csupán egy slingelt ingecskében, hívás nélkül belépett Borsa szobájába, úgy húzta ki magát a férfi előtt, mint egy királynő:

- A nagyságos úr azt hiszi, hogy Kornélia grófnő Kuthy gróf igazi unokája? Tévedni tetszik, mert az én vagyok.

Leeresztette válláról a kendőt:

- Hallotta, milyen híresen szép ember volt a gróf?

Borsa nem hallotta, de azonnal kezdte sejteni. Nyomban elfeledkezett Gerendai intelmeiről, arról, hogy felőle akár tízéves gyerekeket is hordhat az ágyába, csak a Kapalyag lánynak hagyjon békén, s már neki is kezdett volna, hogy tegye a dolgát. Csakhogy Kornélia leütötte a kezét:

- Engem azonban nem lehet leteperni. Engem kérni kell!

Bosszúsan mordult egyet, mint a medve, mikor a méhek támadják. Aztán egy rántás, és máris az ágyán feküdtek mind a ketten.

Aztán egy rúgás, és Borsa üvöltve gurult a padlóra. Összegörnyedt, két kezét hasa alá szorította, s a fájdalomtól őriöngve kiáltotta:

- Megkorbácsoltatlak! Összetöretem a csontjaidat!

- Ugyan már! - mondta Kornélia, és az ingét is kezdte leeresztetni. - Nem bír maga engem eleresztetni. Inkább megkér...

És Borsa nem bírta eleresztetni. Magához húzta, és két melle közé fúrta a fejét. Aztán – fájdalma és vágyakozása közepette - kurtán felnevetett, mert annyira azért mégsem volt tompa agyú, mint hitték:

- Szegény Rozália!

- Ugyan már! Mit sajnál rajta? Nem lesz neki semmi baja!

És valóban, amikor másnap elkérte tőle a kulcsokat, bizonytalanabban fenyegetőzött, mint ahogyan várni lehetett tőle:

- Mit merészelsz? Kiszedem a szemedet, te lány!

- Ugyan már! Nem akarja maga, hogy elküldjék! És miért is akarná? Úgysem a nagyságos urat szereti már, hanem Kemenes Vincét!

Ez kemény és tisztességtelen ütés volt, tulajdonképpen közönséges zsarolás. Rozáliára rászakadt az ég. A szakácsnő nem egészen alaptalanul úgy hitte, hogy Vincéről - saját magukon kívül - csak ketten tudnak: a csöszház, amely látta a szerelmüket, és a csösz, aki mindent neki köszönhetett. Az élet bitangul igazságtalan. A tíz év alatt, amíg őrizte magának Borsát, egyszer sem csalta meg, pedig ostromolta a Vincénél külön legény, nem is egy. És balszerencséjére akkor engedett a kísértésnek, amikor igazán veszélyes ellenfele lett.

Különben aligha történt ez véletlenül így. Borsát soha nem szerette - másképpen nem is tudta volna megtartani. A három nő, aki uralkodott a férfin - már tudniillik az a három, aki bennünket érdekel, mert sem későbbi feleségét nem számítom, sem azt a pesztonkát, aki aztán a feleségétől szerette el -, egyik sem tartotta igazán férfinak, hiába volt méltó vetélytársa a tenyészvikáinak. Az első különben tett is arról, hogy ne élhessen férfiként. Ez az anyja volt, a híresen keménykezű Borbála asszony, aki úgy gondolta, eleget szenvedett nagy étvágyú férje miatt, semmi szükség arra, hogy a fia is szoknyabolond legyen. Egyetlen lány nem volt a kastélyukban, aki meg merte volna engedni, hogy az úrfi a szoknyájához érjen, s ha lett volna is, Mihály akkor sem meri az inge alá dugni a kezét, mert úgy érezte, hogy anyja még a gondolatait is ismeri, és nem bocsátja meg. A család papja, akinél péntekenként gyónnia kellett, hasztalan figyelmeztette Borbálát, rossz vége lesz, ha nem engedi hosszabb kötélre a fiát, ugyanazok a barátai pedig, akik később veszett kanként ismerték, ez időben azért mulattak rajta, mert szüzességét még nem veszítette el.

Hogy anyját gyűlölte, azt voltaképpen csak onnan tudta meg, hogy halálakor végtelen megkönnyebbülést érzett. Azt hitte, szégyellnie kell magát emiatt, s ezért bezárkózott a szobájába, nehogy valaki kiolvassa szeméből érzelmeit. Az öreg tisztelendő hiába próbálta lelki vigaszban részesíteni, nem sikerült gyónásra rávennie. És akkor, amikor már maga is azt hitte, hogy eget és földet betölt a bánata, bejött hozzá az anyja szobalánya, és ezt mondta neki:

- Nem szabad így élnie, fiatalúr! Belebetegedik.

Ő tizenhét éves volt, Rózsa huszonkettő. Ő szűz, a lány annyira tapasztalt, hogy minden erőszakoskodás nélkül rávezette, mivel kell egy férfinak vigasztalódnia. Reggel új emberként szállt ki az ágyából, s az öreg tiszteletes nagy öröme, gyónásra jelentkezett. Egyszeriben be merte vallani, hogy anyja halálakor örömet érzett, mielőtt avval is eldicsekedhetett, hogy a paráználkodás vétkébe esett, mégpedig egy éjjel többször is.

Három hónapig rendkívül hálás volt a lánynak, amiért szüzességétől megszabadította, majd újabb három hónapig igen kellemesen élt vele. Fél év múlva félreérthetetlenül észrevette, hány szép lány él még a házban, s hogy valamennyit kipróbálhatná, ha most Rózsi nem zárná el tőlük úgy - illetve némiképpen másként -, mint azelőtt az anyja. Csakhogy ebben alaposan tévedett. Rózsi sokkal okosabb volt, mint Borsa és Borbála együtt, s éppen nem bánta, ha néhány éjen át nyugton maradhat. Fél év alatt biztosította hatalmát a lányok fölött, s most csak mulatott Borsa felgerjedésén:

- Csak tudnám, ki a gazda a házban? Nem szégyelli magát, fiatalúr!? Ennyit teketóriázni egy macskával! Éjjelre beküldöm magához, legyenek boldogok. Aztán, ha majd megunta, szóljon csak ismét nekem!

Ez a megoldás rendkívül egyszerűnek és célirányosnak bizonyult mindkettőjükre nézve. Borsa ismét talált egy nőt, aki ismerte minden gondolatát, és kiderült, hogy ez nagyon kellemes, ha mindentudását az ő érdekében használja fel. Elfogadta mindkét feltételt: használta a felkínált lányokat, de azért Rózsit sem hanyagolta el. Bírt a tempót, a mennyiség nem okozott gondot neki.

Bármennyire is igyekezett Rózsi magabiztosnak látszani, az első időben rengeteget aggódott maga miatt. Fiatal volt még ő is, sok ésszel, de kevés tapasztalattal. Tanácsot pedig senkitől nem kérhetett, magára volt utalva egészen. Annyit világosan értett, hogy ha Borsát meg akarja tartani, ágyát önként kell megosztania más lányokkal, de nem tudhatta, nem lesznek-e közöttük komoly vetélytársai, s ha igen, hogyan tud védekezni ellenük. Csak lassanként értette meg, hogy inkább az okos, mint a szép lányoktól kell óvakodnia, Borsa pedig - természetesen - inkább az utóbbiakat kívánja. Aztán azt is látta, hogy ha valamelyikükkel már kényelmetlenül soká tart a gazda viszonya, nem túlságosan nehéz egy nem csúnyábbat, de újabbat szereznie, aki pusztán megjelenésével kiugratja Borsa ágyából a veszélyessé válható szeretőt. Később arra is rájött, annál könnyebben kezelheti a férfit, minél inkább sikerül megrontania. A nagy vendégségeket Borsa kezdeményezte: szívesen dicsekedett el barátai előtt, mennyire sikerült megférfiasodnia. Hogy a vendégségek megyeszerte hírhedett orgiákká fajuljanak, arról már Rózsi gondoskodott. Mennél nagyobb lett a változatosság, annál kisebb a veszély, hogy a gazda valakit sokáig akarjon megtartani.

Teljesen akkor nyugodott meg, amikor rájött, hogy Borsa voltaképpen két fajta nőt szeret: aki valamivel idősebb nála, vagy aki sokkal fiatalabb. No, akkor ő kezdte vele megkedveltetni a törvényes koron aluliakat: ezektől a gyerekektől igazán nem kellett félnie. Két hétig, legfeljebb háromig eljátszadozott velük a férfi, aztán hűségesen tért vissza tapasztalt szeretője ölébe.

Ez a rendszer hosszú évekre kellő biztonságot adott neki is, és csak lassan kezdte érezni, hogy van neki a lányoknál veszedelmesebb ellenfele is: az idő. Mikor a férfi huszonkét éves lett, ő

még csak huszonhét, mire huszonöt, ő még mindig „csak” harminc, de mire huszonnyolc, ő már harminchárom! Az anyja negyvenéves korában már csupa ránc volt, és miért maradjon ő tovább fiatal? Igaz, az a kapálásban öregedett meg olyan korán, de hát ő sem dolgozott sokkal kevesebbet a konyhán! A nagy tivornyák idején éjfélkor babgulyást szolgált fel, s mikor Borsa ágyba feküdt a soros lánnyal, ő a káposztáshordó fölé hajolt, hogy időre elkészítse a korhelylevest az uraknak! Márpedig ő csak addig tarthatja meg a hatalmát, amíg az uraság nem fedezi fel a ráncokat a szeme alatt... És azután mi lesz? Szereznek neki egy férjet, akit nem kíván, és aki nem szereti, s ennek kellene kárpótolnia az egyedül átvirrasztott két-három hetekért, melyeken Borsa mást ölelgetett... Sőt, azokért a hetekért is, melyekben egy fűjtató vízilóval feküdt egy ágyban...

Tudta, természetesen tudta már régebben is, hogy Borsát nem tarthatja meg örökké, de valahogyan úgy, ahogyan az ember azt tudja, hogy egyszer neki is meg kell halnia. Akkor ijedt meg először, mikor az a bizonyos Kerekes Vince bekerült a házba, és - nem ismervén a helyi szokásokat, tudniillik, hogy csak a lányok nénizhetik - Rózszi néninek kezdte szólítani. Pedig ő is jócskán túl volt már első legénykorán. Ráadásul tetszett Rózszinak, de keservesen. Szikár, magas alakja, hatalmas csontjai, lapáttenyerei mindenben kivételes méreteket ígértek.

- Az anyád valagát! - fűjt magában. - Még hogy néni! Fogod te még kezedet-lábadat törni értem, de hiába...!

És valóban, nem tellett el, csak egy egészen rövid idő, és Vince abbahagyta a nénizést, s ha úgy gondolta, hogy a többiek nem látják, égő pillantásokat vetett az asszonyra. Hanem annál tapasztaltabb volt, hogysem kísérgetni kezdje. Inkább lesett rá, s mikor egyedül kapta a sötétben, hang nélkül nekiesett. Rózsit annyira meglepte ez a vakmerőség, hogy mire védekezni kezdett volna, már késő is volt. Evvel ugyan nagy sérelem esett asszonyi büszkeségén, de legalább újra megismerte - tíz év óta először -, milyen az, ha az ember szerelemből ölel. Volt annyi esze, hogy meg sem próbálta a sértettet játszani. Kerekesnek volt alkalma tapasztalnia, hogy nem ölelték vissza kevésbé szenvedélyesen, mint ahogyan ő ölelt. Minden egyébben teljesen elveszítette a fejét. Kis híján elfeledkezett arról, hogy egy túlságosan soká ott ragadt szeretőt kiugrasson Borsa ágyából, s még azon sem törte a fejét, vajon Vincét csupán a szépsége készítette-e vakmerőségre, vagy annak a felismerése is, hogy az uraság szeretője a saját szeretőjének ugyancsak hasznára lehet. Hinni akart, kárpótlást találni az ízetlen ételekért és a gyakori böjtért. Annyi óvintézkedést még tett, hogy szólt a csősznek, ezeken és ezeken a napokon őrizze a határ túlsó végén a dinnyét, hanem aztán biztosra vette, hogy isten és a sötétség megóvjá őket a felfedeztetéstől.

Csak amikor Kornélia ráébresztette tévedésére, ijedt meg, hogy nemcsak a csősz árulhatta el, de elhagyhatja Vince is, ha többé már nem áll mögötte Borsa.

- Hiszen ha biztos tudnám, hogy feleségül veszen... - mondta azért alázatosan. - Mindegy volna nekem, hogy most engedem át Borsát neked, vagy egy-két év múlva valaki másnak... Örökké úgysem őrizgethetem... „De te sem!” - szerette volna hozzátenni. Persze hallgatott.

- Akár hívhatja is a papot! - felelte Kornélia, és a szakácsnő megnyugodott. Ettől fogva egy fél évszázadon át így hitte el mindenki szépanyám minden ígéretét, és soha senkinek nem is volt oka bizalmát megbánnia. Az uraság egyet intett, és Kerekes sietve engedelmeskedett. Borsa pedig boldog volt, hogy sikerült Rózsit az elvesztett hatalomért teljesen kárpótolnia.

- Mi tagadás, elnyűtem szegénykét! - szánakozott kegyetlenül. - Ilyen a természetem. Az én étvágyamat nem lehet kielégíteni!

És mert Kornélia túlságosan magas hangon kezdte el, meg is kérdezte:

- Nem félsz, hogy téged is meg foglak unni?

Nem. Ő nem félt. Annál inkább gondoltak rá a többiek. Rózsi például mindenkinél jobban tudta, hogy Borsát nem túl nehéz kézben tartani. De hogy ez egy tizenöt éves lánynak sikerülhessen, azt nem hihette el.

- Nagyon szép vagy, drágám! - mondta, hogy elő is segítse Kornélia bukását. - A nagyságos úr egy hónapig nem is fog gondolni másra, csak rád! De hogy azután hogy tartod távol a szép lányoktól, azt már te lásd!

- Maga lássa! - felelt rá nyugodtan Kornélia. - Mert ez volt az utolsó alkalom, amikor maga nekem gonosz tanácsot büntetlenül adott! Most pedig üljön le, és mondjon el mindent Borsáról, amiről úgy véli, hasznomra lehet!

Gerendai is bosszankodott, amiért Kornélia Borsa szeretője lett. Azért járt lent a kastélyban, hogy bejelentse, a folyó ügyeket még viszi tovább, amíg nem sikerül új ügyvédet találniok, de legszívesebben már most ajánlana maga helyett valaki mást, akiben megbízhat a tekintetes úr. Amikor pedig meghallotta, hogyan bukott meg a szakácsnő, dühösen hívatta magához a leányt:

- Ostoba liba! Megmondtam, hogy evvel nem mész semmire!

- Hát azt mondta-é, hogy akkor mivel?

- Mondtam. Semmivel.

- Láss! És mikor mondta? Mielőtt a szeretője lettem, azt hívé, hogy segíteni fog nekem, vagy csak azután?

Gerendainak egyszerre két válasz tolakodott a nyelvére: az ügyvédé és a férfié. Elmondta mind a kettőt, de először a másodikat:

- Szóval arra akarsz figyelmeztetni, hogy az én szeretőm is csak úgy lettél, mint a Borsáé: érdekből... Akkor én meg arra figyelmeztetek, nem csaptalak be. Az volt a kívánságod, magyarázzam el, miért te vagy az adu a grófnő kezében. Megtudtad...

Kornélia legyintett:

- Ez volt az első éjjel... És a másik tizenkettőn?

S mert az ügyvéd csak várta, mit akar a leány, kérdésére megfelelt ő maga:

- Én nagyon szerettem magát. Maga engem egy cseppet sem szeretett?

És az ügyvéd meghatódott:

- De. Nagyon. Hanem most már nem szívesen ölelnék, mióta tudom, hogy saját jószántadból vakargatod a Borsa fenekét...

- Azelőtt a tehenekét vakargattam, tekintetes úr! Gondolja, hogy az kevésbé undorító?

Lehajtotta a fejét:

- Különbö maga lássa! Én csak azt kérde: akkor sem segít nekem, ha tud?

- Ha tudok! De miben tudnék?

Kornélia sóhajtott:

- Szokott maga részt venni Borsa estélyein?

- Nem szoktam. De már vettem részt.

- És maga is rámászott a lányokra a szoba közepén?

- Nem. Én szobára vittem, aki megtetszett. Mert ilyenkor minden szoba a vendégek rendelkezésére áll hajnalig. Különben - úgy látszik - a cselédek képzelete még piszkosabb, mint az uraké. Még Borsa sem szokta a többiek előtt intézni a dolgát, pedig ő a legnagyobb disznó. És az igaz, hogy ilyenkor három lányt elfogyaszt vacsorától hajnalig. És az olyanokat, mint te voltál, csupán ráadásként küldik be hozzá reggeli előtt...

Gúnyosan mosolygott:

- A részegeket pedig nem intette rendre, ha nagyokat ütöttek a szakácsnő fenekére, amikor felszolgált a bablevest. Pedig mindenki tudta, hogy vele él...

- Na igen! - mondta itt szépanyám gögösen. - És azt hiszi az állat, hogy majd velem is ezt csinálhatja! Csakhogy Rózsi éjfél után ment be közejük, én pedig tizenegy után visszavonulok.

„Visszavonulok.” Fogalmam sincs róla, hol tanulta ezt a szót, de úgy használta, mintha az anyatejjel szívta volna magába. És mikor az ügyvéd rácsodálkozott, könnyedén megvonta a vállát:

- Én, ügyvéd úr, kastélyban nőttem fel, ha csak a hátsó épületben is. Én úgy fogom fogadni a vendégeket, mint Kornélia grófnő a fia estélyein: a lépcsőházban állva, a háziúr oldalán. De nem húzok hosszú kesztyűt: hadd lássák, hogy a kezem vörös és repedezett. Anélkül is tudják. És amikor jönnek felfelé, mind arra fognak gondolni, hogy előbb az ökrök, most pedig a Borsa farát vakarom evvel a kézzel...

Mutatta Gerendainak:

- Nem csókolni való kéz...

Az ügyvéd gálánsan meghajolt:

- Ott leszek, Kornélia, és meg fogom csókolni a kezét. De gondolja, hogy az urak követni fogják a példámat?

Kornélia nagyot nézett:

- Az urak? Miért ne? Talán a művésznőknek nem csókolják meg a kezét? Van azoknak elég méltóságuk, ahonnt lehajoljanak...

Kicsit meggörnyedt, mint aki érzi feladata teljes súlyát:

- Majd ha azt sikerül elérnem, hogy a tisztartó is megcsókolja a kezemet, akkor elmondhatom, hogy győztem...

Hihetetlen? Majdnem. De hát mondom, hogy nem akárkiről, hanem egy dinasztialapítóról beszélek. A kastély hátsó lépcsőjén élt, és egy ügyvéd, aki megsajnálta, többet beszélt neki két hét alatt az életről, mint gondolta volna. És ráadásul sem a Kuthy, sem a Borsa udvarban nem volt szokás hallgatni a cselédek előtt. Ott a cselédek tanították meg, hogy hallgassanak. Maga Gerendai sem hitetlenkedett, csak egy kicsit csodálkozott, s aztán valóban szomorúan kérdezte:

- Miféle győzelemről beszélsz, kedveském? Gondolod, hogy Borsa agglegény marad a kedvedért?

- Olyan győzelemről, amelyről egy szegény cseléd lány álmodozhatik... Azt már elmagyarázta a tekintetes úr, hogy aki cselédnek született, az az is marad. Hanem a gyermekeim már nem születnek annak, arra mérget vehet a tekintetes úr!

- Te nem fogsz cseléd maradni! - mondta elgondolkozva az ügyvéd. - Félelmetes vagy, Kornélia...

Az ajtóból még visszafordult:

- Ja igaz! Hanem a gyerekek vigyázz! Kérdezd meg az öregasszonyokat! Borsa nem szereti, ha a szeretője teherbe esik!

Volt ereje, és nem mondta meg, miért hasztalan már minden kérdezősködés. De azt persze tudta, hogy tervének valóban ez a leggyengébb oldala. Avval bátorította magát, hogy az ő domborodó hasa ötezer holdat ér, ha úgy tudják, a gazdájától dagadozik, és az még egyébként is odább van, amíg az állapotát Borsa észreveszi. Addig minél több hatalmat kell a kezébe kaparintania. A belső cselédséget megörökölte a szakácsnétól, s bár hiúságát nem elégítette ki, ha néhány tucat szolgálólány és inas fölött uralkodhatik, bölcsen belátta, hogy biztonsága érdekében először is őket kell rettegésben tartania. Meg is tette avval, hogy kiszámíthatatlanul, pusztá szeszélyből osztogatta kegyeit és megtorlásait. Valódi szolgálattelkek fölött ez a legjobb módja a korlátlan uralom megteremtésének.

A szomszéd nemesek követték az ügyvéd útmutatását: ha érkezéskor még nem is, búcsúzaskor már megcsókolták a kezét. A többsége buta ember volt, hanem a viselkedéshez értett. Tudta, hogy egy szerető, aki éjfél előtt visszavonul, az már nem szerető, hanem metressz, és másképpen kell vele bánni, mint avval, aki éjfél után betálalja a bablevest. Borsának pedig tetszett a dolog, mert ezt a galantériát arra magyarázta, hogy szeretőjét irigylik a barátai, s ebben bizonyára igaza is volt. Márpedig megveszett azért, hogy a környékbeli urak irigylendőt találjanak rajta.

Az uradalom tisztikara jelentette az igazi nehézséget, úgy, ahogyan azt előre tudta. A jószágigazgató - egy gonosz, kapzsi és tolvaj vénember, akit Borsa még az apjától örökölt - inkább ott hagyta volna a helyét, mint hogy előre köszönjön egy ki tudja honnan szalajtott béreslánynak, csupán azért, mert valamelyik ösét egy Kuthy gróf, őt magát pedig a földesúr fogadta ágyasává. Végső fokon ő maga is csak cseléd volt, s ezért többet törődött a rangjával, mint az urak. Kornélia pedig meg sem próbált vele szembeszegülni. Inkább a hajlandóságát kereste. Kezétcsókolommal köszöntötte, és alája tolta a széket, ha hellyel kínálta meg. Ennek fejében az öregúr eltűrte, hogy a felesége apró figyelmességeket fogadjon el Kornéliától, és nem szólt, amikor látta, hogy a fiatal gazdatisztek - eleinte némi iróniával, hanem aztán mindig komolyabban - megadják neki az úrinőnek kijáró tiszteletet. Arra pedig nem figyelt fel, hogy Kornélia az ispánok között keres szövetségeseket.

Így álltak Kornélia ügyei, amikor Borsa észrevette rajta, hogy teherben van. Nyomban dühbe gurult; sikereiben gazdag pályafutásán nem ez volt az első eset, és mindig egyformán viselkedett. Kornélia éppen csak nem kapott két pofont, de közölték vele - a tisztartó útján -, hogy vissza kell utaznia a tanyára. Ott várja meg, amíg Borsa úr tisztességesen férjhez adja őt. Feliskrázott a tekintete:

- És megmutatná a tisztartó úr azt a cselédkönyvet, aminek alapján rendelkezhet velem?! Mert ha nem, akkor jobban teszi, ha megmondja a gazdájának, ne izengessen nekem. Jöjjön ő maga, ha mondani akar valamit! A tisztartó csak most jött rá, hogy Kornélia valóban nem újította meg szerződését az uradalommal, az udvarban kizárólag vendégként tartózkodik. Első eset volt, melyben Kornélia nem adta meg neki az illő tiszteletet, és most egy cseppet sem háborodott fel ezen. Ellenkezőleg. Végre megértette, hogy ez a lány, aki bajba kerülve, így viselkedik, igen figyelemreméltó teremtmény. Kornélia pedig azonnal bement Borsához:

- Nekem csak ne keressen férjet a nagyságos úr! És ne küldözzessen sehova! Hazautazom a falumba, avval végeztünk egymással!

- Na iszen - nevetett a férfi, akinek időbe került, amíg megértett valamit -, apád, anyád örülni fog, ha meglát!

- Apám, anyám tisztességes emberek, és nem fognak gyönyörködni bennem, hanem a méltóságos grófnő annál inkább. Mivelhogy ez a kicsiny gyerek ugyancsak segítségére lesz abban a perben, melyet nemrég indított a nagyságos úr ellen!

Borsa csuklani kezdett, úgy megijedt a váratlan fordulattól. Mindjárt azt hitte, hogy mint először a szakácsnő, másodszor a grófnő csempészte az ágyába Kornéliát. Megpróbált alku-
dozni, de Kornélia nem könnyen engedett:

- Apám, anyám engem szép szóval nevelt, s a Kuthy gróf a végrendeletében külön megemlé-
kezett rólam. Mit gondol kegyelmed: engem is a sarokba küldhet kussadni, ha rám unt, mint a
vadaskutyáját? Nem kívánom én kelmed nyakába varrni magamat, hanem a kielégítéséről
gondoskodni fog!

Három hétig húzódtak a tárgyalások. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint ha Kornélia valóban
csak elégtételre vágyik. De ő meg akarta tartani Borsát, s így Gerendait kellett segítségül
hívniok. Írásban rögzítették a megállapodást. Azon nem lehetett vitatkozni, hogy Kornéliának
el kell utaznia, de nem tanyán, hanem Váradon tölti száműzetését, ahol is Borsa nemcsak a
megélhetéséről gondoskodik, hanem meghatározott összegért tanítót is fogad melléje, akinek
személyét Kornélia választja meg. Férjhez nem megy, nehogy Borsa evvel igazolhassa, hogy
teljesítette a végrendelet kikötéseit. Arról viszont gondoskodik, hogy a születendő gyermeket
úgy vegyék majd lelenclistára, mintha ismeretlen volna nemcsak az apja, hanem az anyja is,
és mégis jó kezekbe kerüljön a kicsi. (Hogy anyalt csináljanak belőle, abba sem az ügyvéd,
sem Kornélia nem egyezett bele. Előbbinek jogérzéke, utóbbinak Gerendai iránti szerelme
tiltakozott ellene.) Ha minden megtörténik, Borsa visszaveszi házvezetőnőként Kornéliát, s ha
három hónapot eltöltött a kastélyban, akkor Gerendai megsemmisíti a megállapodást. (Meg-
őrzéséről addig ő gondoskodik.)

Mikor mindezt ilyen szépen elintézték, s Borsa várta, hogy Kornélia elutazik, akkor a lány
kihúzta magát:

- És a sértésekkel mi lesz? Azokról csak úgy elfeledkezünk?

Kényszerítette a földesurat, hogy kézcsókkal kérjen bocsánatot durvaságaiért (melyeket itt
nem tartottam érdemesnek elmondani. Nem maradtak a jóízlés határain belül.) Borsa szavát
adta magának és Gerendainak, hogy Kornélia ezért repülni fog, és az ügyvéd is aggályosko-
dott; hanem Kornélia nem fogadta meg tanácsait:

- Bízsa csak rám, ügyvéd úr! Maga azt sem hitte, hogy idáig eljutok! Jegyezze meg magának:
ha Borsa tud egyet, akkor én tudok kettőt!

Harmadik fejezet

Mindössze öt hónapot töltött Váradon, de ennek a rövid időnek döntő jelentősége volt későbbi életében. Gerendai kísérté el a városba és helyezte el egy tisztességes családnál, Hegyi Sándorné néven. Szállásadói persze megkérdezték, hogy egy férjes asszonynak miért kell családjától távol megszülni a gyereket, de ő magyarázat helyett kikérte magának, hogy a férjét említeni is merjék előtte. Az ügyvéd magyarázta meg távollétében, hogy az asszonyka éppen az elől a szégyen elől menekül, amit a férje hozott rá. A gazembert letartóztatták bigámiáért. Kérte: legyenek hozzá kedvesek, nagyon sokat szenvedett a szerencsétlen. Képzeljék el: mintha megérezte volna, milyen ember a kérője, semmiképpen nem akart hozzámenni, még a zárdát is inkább választotta volna. Végül a szülei kényszerítették a házasságra, akiknek anyagilag volt rendkívül fontos ez az összeköttetés.

Ez a szemérmesen szégyenteljes vallomás mindennél megbízhatóbban takarta el a világ elől Kornélia valódi szégyenét, és ráadásul távozásának szinte népmesei színezetet kölcsönzött. Az a jegyző jött el érte, aki vállalta, hogy lelencke adja a csecsemőt, de a szállásadóknak úgy mutatták be, mint Hegyi Sándort, akinek végül is sikerült tisztázni magát a gonoszul kitervelt vádak alól.

Miután szállása így szerencsésen megoldódott, oktatót kellett még keríteni. Gerendai úgy hitte, Kornélia valamiféle illetanárra gondol, hogy megfelelőbben tudja betölteni a házi-asszony szerepét a Borsa-kastélyban, de a lány hüledezve nevetett:

- No hiszen! Törődik is avval a Borsa, mivel eszem a halat, vagy hogyan fogom a kést! Én azt akarom megtanulni, amit a tisztartónak kell tudnia: melyik földbe mit kell vetni, és hogyan kell tartani a szimentáli teheneket...

Meg kell mondanom, szépanyánkat egyáltalán nem szépítette meg a terhessége. Hamar elformátlanodott, és már az ötödik hónapban májfoltok éktelenítették el az arcát. Gerendai egy pillanatra sem esett kísértésbe, hogy újra kezdje viszonyukat. De tetszett neki a lány konok-sága, s volt benne annyi tisztesség, hogy figyelmeztesse azokra a veszélyekre, melyekről - szerinte - egy alig tizenhét éves kölyök nem is álmodhatott.

- Figyelj rám, te Többsincs! - mondta ezért elutazása előtt. - Teljesítettem minden kívánságodat. Tanulhatsz, amit akarsz. Hanem odahaza el ne áruld, hogy értesz a szimentáli tehenek-hez meg a vetéshez, mielőtt a jószágkormányzó úr a sírba száll, különben felfal ebédre. Bondi úr a legravaszabb ember a vármegyében, és akkor dugja Borsát a zsebébe, amikor a legnagyobb szükséged volna segítségére. Én igazán sokat engedtem meg magamnak, hanem Bondi útjából még én is kitértem.

- Akkor is kitért volna, ha tudja, hogy meglopja Borsát?

- Feltaláltad a spanyolviaszkot! - mérgelődött az ügyvéd. - Tudja ezt mindenki, akinek esze van. Csak éppen nem lehet rábizonyítani!

Aztán bosszúsan nevetett:

- Bolond vagy te, fiam! Azt hiszed, történhetett olyan a Borsa-birtokon, amit nem jelentettek nekem a kémeim?

- Ajjaj! - legyintett Kornélia. - Például, hogy a lopott pénzen Bondi birtokot vett magának Sümegen, s azt a kasznárjával művelteti!

A lélegzete elállt ekkora szemtelenségre:

- De te hallottad, mi? Talán még azt is tudod, merre van az a Sümeg?

- Azt éppen nem. De nekem elég annyit tudni, hogy merre van Köncehida...

- Miért pont Köncehida?

- Mert Bondi bácsi kasznárja erre a vidékre való, úgy hívják, hogy Fekete János. A Fekete Jánosnak van egy sógora, bizonyos Máté Elek, az lakik Köncehidán. No, ez az Elek jobban gyűlöli a sógorát, mint a Bondi bácsi az ügyvéd urat, s ezért mindent elmondott nekem, amit Bondi bácsiról meg Jánosról megtudott. Mert ha a jószágigazgató urat sikerül elkergetni a Borsa-birtokról, akkor Sümegre költözik, s ő meg Fekete Jánost küldi el, mert már nem lesz szüksége rá.

- Emlékszik, ügyvéd úr, mennyire meglepődött, mikor én éppen Váradra akartam jönni? Még kérdezte is, honnan tudom, hogy Nagyvárad kulturált hely, s hogy sokat lehet ott tanulni? No, hát én Nagyváradról nem tudtam egyebet, mint hogy lakik itt egy bizonyos Smule úr, akinek van egy fia, aki ki szeretne vakarózni a zsidóságból, de ezt Smule úr nem engedi. És én ezért akartam éppen ide utazni, hogy megismerkedhessek a Smule úr fiával.

- A lopott gyapjút ugyanis, mielőtt megtapossák a bivalyok, a Kolontos Cibak szokta szekéren Gyulára szállítani a váradi Smule úr számára. Miután azonban elnyomorodott, megkérte Bondi urat, legalább tehéntartást engedélyezzen neki, ha már így munkaképtelenné vált. Bondi úr azonban úgy gondolta, hogy ha ő nem személyesen parancsolta meg Kolontos Cibaknak, hogy ide meg ide vigye el a lopott gyapjút, hanem a Jakab intézőn keresztül, akkor megengedheti magának, hogy kikergethesse szobájából a Kolontos Cibakot. S mikor az fenyegetőzni kezdett, visszafenyegette, hogy a csendőrökkel vereti meg. Így azt sem sejti, hogy én nemcsak úgy véletlenül utaztam éppen Váradra, hanem mert rajta - no meg természetesen az ügyvéd úron - kívül mindenki tudja a Borsa-birtokon, kihez kell fordulnia, ha Borsa ellen panasza van.

- Mint tetszik látni, doktor úr, tehát sok mindenről nem tudott, ami a Borsa-birtokon történt, s most már nem is fog megtudni soha, ha csak néha eszébe nem jut, hogy levelet írjon egy szerencsétlen Többsincsnek, hiszen véglegesen ott tetszett hagyni Borsa urat.

E szavaknál Kornélia szemét elfutotta a könny, mert arra kellett gondolnia, hogy az egyik ilyen titok éppen az, kitől esett teherbe ő, meg hogy azt a szerencsétlen gyermeket még csak magánál sem tarthatja. Gerendai azonban félreértette a könnyeket, és elkomorodott. Egy elformátlanodott, májfoltos lánnyal nem kívánt érzelmes jelenetet. Elbúcsúzott tehát Kornéliától, hogy soha többé ne találkozzék vele személyesen. Talán meg is könnyebbült, amikor a lány eltűnt a szeme elől, annyira zavarta gátlástalan és koraérett mindentudása. És mégis, úgy utazott keresztül a Borsa-birtokon, hogy nem értesítette Bondi urat, mi készül ellene. Pedig Bondi is úriember volt, és tulajdonképpen nem illett, hogy egy koszos cselédlánnyal fogjon össze ellene.

„Csoda egy kis méregkeverő! - mentegette viselkedését maga előtt. - De határozottan van benne valami! Kíváncsi vagyok, ki tudja-e Bondit készíteni?”

Kikészítette, mert még a váradi püspök is segített abban, hogy a Smule fiát katolikus hitre lehessen téríteni. A püspök úr persze nem sejtette, hogy evvel egy metresz hatalmát egyengeti, sőt azt sem, hogy él az országban egy bizonyos Bondi, aki emiatt az állását el fogja veszíteni. Ő csak egy, a titkárjától fogalmazott levelet kegyeskedett aláírni saját kezűleg, és nem gondolhatta, hogy az abban foglalt kegyes intelmeket a hamis sáfárról és az elásott talentumról egy beijedt emberke, aki nem ismerte az Újtestamentum példázatait, konkrét célzásoknak fogja tartani, s azt fogja hinni, hogy igen magas helyről, méltatlan módon, megzsa-

rolják. Ezért aztán nemcsak az ifjabb Smule kitagadásától állott el, hanem a jószágkormányzó úrnak is írt egy levelet, melyben a váradi püspök célzásaira hivatkozva, azt tanácsolta, hogy hagyja el önként a Borsa-birtokot, mielőtt vizsgálatot indítanának ellene.

Bondi úr megfogadta a tanácsot, és visszavonult. Éppen azt a Homola urat nevezték ki a helyére, aki alig mert Kornéliával szóba állni, mikor az, eltávozása előtt, megkérdezte tőle, hajlandó-e kikötéseit teljesíteni, ha a jószágkormányzó urat eltávolítja az útjából. A kézcsoók nem szerepelt a kikötések között, de Homola ezt, az elképzelhetetlen siker láttán, önként megadta neki. Ekkorra ugyanis Kornélia újból visszatért, újból gyönyörű volt, és mint magától értetődő adót fogadta a személyzet hódolatát. Mindenki jól járt, kivéve természetesen Smulét, aki érzékeny üzleti veszteségeket is szenvedett, és Fekete Jánost, aki állását veszítette el. Bondi olyan jól érezte magát mint közmegebecsülésben álló földesúr, hogy azt sem értette, miért nem vonult már korábban nyugalomba. Az ifjú Smule - már Kerékjártó Sándor néven - kizárólagos jogot szerzett a Borsa-birtok terményeinek felvásárlására, benősült az egyik leg-gazdagabb patrícius családba s akkora potentát lett belőle Váradon, hogy Ady Endre a Váradi Naplóban két ízben is foglalkozott viselt dolgaival. A püspök úr titkára öt éven keresztül minden szünet után egy gönci hordó tokaji bort kapott ajándékba. Öt év múlva a bécsi Pázmáneum tanára lett, később Rómába került, végül mint a kalocsai érsekség egyik kanonokja fejezte be életét. Mivel pedig Kornélia birodalma is az érsekséghez tartozott, egy ízben - véletlenül - ő gyóntatta meg a híres bábaasszonyt, de már egyikük sem ismerte meg a másikat.

És persze Borsa is jól járt, csak ő nem vette észre. Sejtelve sem volt arról, hogy új intézője kevesebbet lop tőle, mint az előző, s hogy mekkora szerepe van Kornéliának abban, hogy jövedelme gyorsan nő. Azt sem vette semmibe, hogy szeretőjét minden vendége kellemes háziasszonynak találja, s ezért már nemcsak a környék fenegyerekei fogadják el meghívását, hanem a megye előkelőségei is - természetesen feleségük nélkül. Tartok tőle, azt sem vette észre, hogy Kornélia jobb ízléssel választja ki alkalmi szeretőit is, mint az Rózsi nénitől tellett. Azt pedig kifejezetten nehezményezte, hogy nem bánhatik vele úgy, mint cselédjével, s ha megpróbálja, hamarosan bocsánatot kell kérnie. És mégis, anyján kívül egyedül Kornélia tudta húsz évig a hatalmában tartani. Sőt, akkor sem saját akaratából kezdeményezte a szakítást. Már olyan előnyös partinak számított, hogy a megye asszonyai nem nézhették tovább züllött életét. Magát az alispánnet állították csatasorba. Meghívták vendégségbe az alispán-hoz, s mire magához tért volna, összemátkásiították a megye egyik legszebb lányával.

Mindez persze még odébb történt. Egyelőre még valaki nem tudta eldönteni, nyert-e vagy veszített a változáson: a győztes maga, Kornélia. Mert Váradon igazán szép élete volt. Tanára eleinte hüledezett ugyan, hogy egy olvasni is nehezen tudó nő a gazdálkodást akarja megtanulni, hanem aztán megkedvelte éles eszéért, tudni vágyásáért. És többet tett, mint ami kötelessége lett volna. Megismertette az alapokkal, s megtanította, hogyan képezheti magát egyedül tovább. Sőt, rábeszélte, hogy foglalkozzék történelemmel és irodalommal is; ő maga ajánlott olvasásra jó könyveket.

Kerékjártó sem volt hálátlan: mikor megkötötték az egyezséget, hogyan fogja őt Kornélia segíteni, felkarolta az asszonykát, foglalkozott vele, bevezette bizonyos fajta társaságba, és elvitte színházba is. Így azután minél közelebb jött száműzetésének vége, annál kevésbé volt kedve visszamenni a pusztába, csupán azért, hogy visszaküzdje magát egy izzadó disznó nem valami kellemes ágyába. Ha csak a legkevesebb reménye is van, hogy tisztességgel eltarthatja magát - tisztességen azt is értve, hogy nem mint cseléd -, a városban marad. De mert ez nem volt, hazautazott, és vállalta, hogy Borsát ismét betöri.

Mert persze a dagadtnak már új szeretője volt, és még nem felejtette el, miképpen fogadta meg, hogy Kornéliát az első lehetséges alkalommal elkergeti. A megállapodást persze betar-

totta, mert annyit már tanult. Újból megtette házvezetőnőnek, csak éppen nem vette igénybe korábbi szolgálatait. Ehhez joga volt. Annyira, hogy Kornélia előre számolt is vele.

Három hónap múlva pedig - remélem, még tetszenek emlékezni rá - el lehetett őt küldeni. Ennyi ideje maradt tehát rá, hogy visszaszerezze hatalmát.

Nagyon jól tudta, hogy Gerendainak tulajdonképpen igaza van, amikor félti az erőpróbától. Borsának rosszabb az ízlése annál, hogy sokat izgassa: egy kicsinnyel szebb vagy egy kicsinnyel csúnyább a szeretője. Fontosabb, hogy ne legyen kényes, ne panaszkodjék, ha részegen akarja ölelni, és hagyja, hogy cimborái megpaskolják a fenekét. Ezen túl azután hatalmaskodhat rajta, ahogyan akar.

Hamar kiderült, hogy a helyzete még jobb is, mint amilyennek előre képzelte. Borsa szeretője okos lány volt: jobban félt Kornéliától, mint amennyire Borsában bízott. Ezért önként fölajánlotta, hogy maga helyett őt csempészi be az egyik éjszaka a gazda szobájába. Csakhogy ezt nem fogadta el: először is, mert ekkorra már ízlése is volt, s az tiltakozott az effajta csalafintaság ellen. Másodszor - és valljuk be, ez volt a fontosabb ok - könnyen előfordulhatott, hogy a férfi feldühödik, és egyszerűen kidobja, amikor rájön a csalásra.

Különben már eredetileg is megvolt a terve, melynek megvalósításához csupán annyi kellett, hogy ő maradjon a házvezetőnő. Megmondta az ügyvédnek: ha Borsa tud egyet, akkor ő tud kettőt.

A birtok környékén hét javasasszony tevékenykedett, s ő meglátogatta mind a hetet, még mielőtt ismertté vált volna, hogy kegyvesztett lett. Nem lepte meg őket a látogatása: nemcsak az tartozott a mesterségükhöz, hogy varázsszereket árusítsanak, hanem az is, hogy minden fontosabb pletykáról tudjanak. Járt náluk Rózsi néni is - éppen tőle tudta meg mindnyájuk címét. Persze, ő szerelmi bájitalt kért tőlük, hogy babonasággal is biztosíthassa hatalmát Borsa fölött, és ki is próbálta rajta mind a hét kotyvalékát. No, amikor Kornélia beállított hozzájuk, a hét közül hat azt hitte, ő is efféle szert vagy babonaságot keres, és ajánlottak is neki. Ő azonban, éppen ellenkezőleg, olyan szert kért, ami a férfierőt elveszi. Erre azok olyan ostobán pislogtak rá meglepetésükben, hogy mire magukhoz tértek, és vállalták volna - hogyan vállalták volna! -, hogy arra is kotyvasztanak valamit, már tisztában volt velük. Ezekkel nem juthat semmire.

Hanem a hetedik asszony - Zsiga Mária néni -, az valóban nagy tudományú asszony volt. Azt mondta Kornéliának:

- Hallottam már, mit keresel, ki hallotta volna, ha én nem. Okos lány vagy: olyat kérsz, ami van. Mert férfit szerelemre kényszeríteni nem lehet, de az erejét elvenni igen. Ismerek is ilyen főzetet, csak éppen, amióta élek, ilyet nem kért tőlem rajtad kívül senki. Azt meg nem tudom megérteni, minek kell neked. Mert ha csak azért, hogy ritkábban járjon hozzád a Borsa, azt mondom én, ne feküdj le vele, ha annyira utálod. Mert evvel a szerrel gyilkosa lehetsz a gazdának. Gyilkosságba pedig én nem segítek. Ha azonban más a terved, mondd el, aztán megbeszéljük együtt, mit tehetünk.

Ez kemény feltétel volt. Kornéliának döntenie kellett: dolgavégezetlenül távozik, vagy vállalja a lelepleződés kockázatát. De úgy érezte, ebben az asszonyban bízhatik, és Mária néni meg is könnyítette a választását:

- Én a Kis Tóth Mária lánya vagyok, leányom, ha rólam nem is, de róla bizonyára otthon is hallottál. Tudhatod akkor, hogy én senkit, aki hozzám fordult tanácsért, fel nem adok - legfeljebb nem teszem meg, amire kér. De meg nekem is érdekem, hogy olyan asszonyé legyen a

Borsa, aki nekem le van kötelezve, mert bármikor viszonzhatja nekem a segítségemet a csendőrök ellenében.

Persze, még a Kis Tóth Mari sem volt akkora javasasszony, hogy a Dunántúlra ismerjék a nevét, de a hivatkozás rája olyan volt, hogy azt nem lehetett nem megérteni. Azon kívül, amit a csendőrökről mondott a nénő, annyira igaz volt, hogy Kornélia elszánta magát az őszinteségre. Zsiga Mária pedig nagyot nevetett:

- Okos lány vagy, lányom, szívesen segíték! De vigyázz, mert nagyon legyöngíti az embert! Nehogy nekem el tanáld pusztítani!

Nem pusztította el. Nem is gyengítette le jobban, mint amennyire okvetlenül kellett. Hanem azért a férfi majd meghalt félelmében és szégyenében, mikor nemcsak Piroson, rendes szerepjén nem sikerült úrrá lennie, hanem azokon sem, akiket helyette rendelt magához. Pedig még Rózsi nénivel is próbálkozott. Végző kétségbeesésében Kornéliát hívta az ágyába, aki egy teljes hétig kérette magát - míg a főzet hatása biztosan elmúlt -, akkor visszafogadta, megvigasztalta, és húsz évig hatalmában tartotta a férfit.

És micsoda húsz év volt ez, tekintetes Bírószág! Szakadatlan készenlét, összpontosítás és harc, hogy meg tudja őrizni befolyását Borsára - ami tulajdonképpen roppant hasznára vált a férfinak, amíg a körülmények engedték. Teljesítményét - persze mutatis mutandis, sokkal kisorszerűbb pozícióban - leginkább Líviához tudnám hasonlítani, aki akkor is hatalmában tartotta a nagy Augustust, amikor már nem éltek házasságot. Annyi volt köztük a különbség, hogy Lívia öreg kora miatt vont meg bájait a férjétől, Kornélia pedig azért, mert gyűlölte Borsa ágyát. Persze mindkét nő megtartotta magának a férfinál a kerítő szerepét, de ez egyáltalán nem lett volna elegendő, hogy gazdasági ügyekben is fő tanácsadóikként szerepeljenek. Líviának egy világbirodalom összes hatalmasságát kellett szemmel tartania fenyegetésekkel, vesztegetésekkel, ha kellett, gyilkosságokkal, de mindenképpen fölényes értelmével barátai közé kényszeríteni és ráadásul Róma legtekélyesebben szervezett szabados- és rabszolgahadának parancsolnia úgy, hogy föl ne keltse a voltaképpen úr féltékenységet. Ennyibe került, hogy a birodalom első asszonya a férfiaknál hatalmasabb legyen, s nem kevesebbel kellett törődnie Kornéliának sem, hogy megvalósíthassa merész terveit. Mézeskaláccsal és ostorral tartani a gazdaság vezetőit, diplomáciával behálózni azokat a részeges dúvadakat, akik Borsát körülvették. Lívia eredményeit nem fogom ismertetni, hiszen azokat számon tartja a történelem. Kornéliáéból egyet-kettőt megemlítek. Neki volt köszönhető, hogy a híresen ostoba Borsa Mihály az első között huzatta meg gőzekével a földjét, s aztán barátaival együtt csak bámulta, micsoda búzák teremnek azon; korán hozatott merinói juhot és szimentáli bikát, és joggal hiszem - bár ezt nem tudom bizonyítani -, hogy Kornéliának még a pirostarka magyar marha kitenyésztésében is volt némi érdeme.

Mindezt persze nem azért mondom el, tekintetes bíróság, hogy Kornélia kiváló erkölcsi tulajdonságairól győzzem meg önöket, hanem csak nagyszerű képességeiről. Az ilyen életmód olyanokat is megrontott volna, akik hazulról szilárdabb támaszt hoztak magukkal, mint amilyen egy pusztai virágszálnak részül juthatott. Önök itt és ma meggyőződhetnek arról, hány esetben tett tönkre a pusztai kútgémtől a város közepéig történt ugrás fiatal embereket, pedig a mi társadalmunk megpróbált új erkölcsi alapot adni nekik az elvesztett régi helyett. Kornélia, akit amúgy is mindenki csak megrontani akart, ekkor már legalább olyan romlott volt, mint később, amikor országosan is hírhedtté vált emiatt - sőt, talán romlottabb. És elsősorban nem is a kerítőködéséről beszélek, mert az voltaképpen nem is volt olyan rémes dolog, mint amilyen csengése az Önök fülében lehet. A Borsa-birtok férfinépe olyasféle elvet vallott, mint amilyent a Pompadour-kor francia nemesei: azt ugyanis, hogy a földesúri vér nem szennyez. Inkább örültek, mint haragudtak, ha valamelyik nőrokonuk az úr ágyába került, különösen, mióta Kornélia intézte az ügyeiket, s a kisebb szolgálatokért is értékes ajándékokat adott: a

lánynak egy csinosabb, alig használt ruhát vagy az apának előnyösebb munkát. De mert a főnyereményt - a kiházasztást - az ütötte meg, akinek sikerült Borsától teherbe kerülnie, hát a lányok mindenképpen erre törekedtek szolgálatuk teljesítése alatt. (Volt, aki Borsán kívül egyéb segítséget is megpróbált igénybe venni, de nagyon kevés: az emberek jól tudták, hogy Kornélia éberségét nehéz kijátszani.) Én csak egy hangos katasztrófáról tudok kerítői tevékenysége nyomán, s az sem egy lányt ért, hanem a vőlegényét. És őt sem azért, mert Borsa felcsinálta a mátkáját, hanem mert a nő az alkalommal élve, nem ment vissza régi kedveséhez, hanem előnyösebb házasságot kötött.

Fő bűne abból következett, hogy ő sem bírta megváltoztatni a világgazdasági tendenciákat. Az első rekordtermést éppen abban az évben takarították be Borsa földjeiről, amelyben az olcsó amerikai gabona kezdte katasztrofálisan összezsugorítani a magyar exportlehetőségeket is. A földesurak - hogy tudományosan fejezzem ki magamat - a válság terhét megpróbálták dolgozóikra áthárítani, s minden tizenkettedik kévéről tizennégy-tizenötödikre csökkentették az aratórészt, amely intézkedés súlyosságát csak fokozta, hogy a gabonamennyiség csökkenésével egyidőben csökkent a búza ára is.

1891-ben Homola úr káromkodva, de veszett jókedvvel mutatott Borsának egy véletlenül kezébe került békéscsabai röplapot, amelyben - szerinte - mázsás ostobaságok találhatók.

„Mi a munkáskör?” „A munkáskör egy olyan helyiség, ahol a munkásemberek összejönnek.”

„Mi a célja az ilyen összejövetelnek?” „Az ily összejövetelnek az a célja, hogy benne a munkásemberek tanuljanak, fejlődjenek, és hogy a saját jogaikat a nép közt megösmérjék.”

„Miért tanulhatnak a munkásemberek, és miben fejlődhetnek együttesen?” „A munkásemberek sok hasznos dolgot tanulhatnak, és egyik a másikat hasznos dolgokra oktathatják.”

„Milyenek a hasznos tanulmányok a munkásemberekre?” „A munkásemberekre hasznos tanulmányok és előnyök azok, amelyek által élvezetüket és becsületüket megszerezhetik.”

Az urak mulattak és szörnyülködtek a hitvány kifejezésektől és lapos gondolatoktól hemzsegő iraton, különösen az arra a kérdésre adott válaszon, hogy hasznára válhat-e az egész népnek, hogy ha a munkáért jobban megfizetnek (mármint a gazdagok)?

„Az egész népnek hasznára lesz, mert nagyon sokszor megtörténhetik, hogy a gazdagból szegény lesz, és dolgoznia muszáj, és hogyha saját munkájából fog tudni megélni, könnyen elfeledi előbbi helyzetét.”

- Az anyja! - mondta Borsa. - Most meg értem aggódik a csirkefogó.

Homola a vállát vonogatta.

- Az ilyesmit persze nem kell komolyan venni. De azért ötven-ötven botot megérdemelne az a Pluhár meg az a Maján. (A röpcédula aláírói.)

Hamarosan kiderült, hogy a nem valami tudományos pontossággal megfogalmazott röpiratot azért nem szabad túlságosan lebecsülni. A főszolgabíró ugyanis húzta-halasztotta a kör alapszabályainak elismerését, miért is a tömeg a községházára vonult, a hepciáskodó Sztraka főbíró és Spisják főrendőrbiztost megverték, sőt a katonasággal is felvették a harcot. Az a bizonyos Maján és két társa súlyosan megsebesült, sőt egy halottja is volt a munkásoknak: Pongrácz András.

Ez történt május elsején. Május harmadikán a munkások megpróbálták kiszabadítani elfogott társaikat, és 750 katona szuronyt szegezve is csak kétórai harc után tudta őket viaszorítani. Ugyanakkor hírek érkeztek, hogy Oroszában is vér folyt május elsején. Május közepére pedig lángban állt egész Békés és Csanád.

Ők ott, Biharban, az eseményektől egy kicsit távolabb, teljes biztonságban érezték magukat. Semmiképpen nem tételezték fel derék magyar és főleg román népükről, hogy uraik ellen bármilyen erőszakosságra is készek legyenek. Legfeljebb Kornélia, aki a jótékonykodásban egyébként is nagy kedvét lelte, a szokásosnál is többet járt kint a cselédek között, és próbált a legnyomorultabbakon segíteni, de ő sem azért, hogy evvel nyugtassa meg a kedélyeket. Ám június közepén Homola avval jött haza, hogy egy bizonyos Bozsó Imrét, mivel munkáját hanyagul végezte, rendreutasított. Ő azonban, ahelyett hogy jobban megmarkolta volna a kapa nyelét, szemtelenül azt felelte, úgy dolgozik, ahogyan fizetik, s egyébként se higgyék, hogy tizennegyedik kévéért vállalni fogják az aratást. Amikor pedig erre, érdemének megfelelően, lehordta, egy verssel válaszolt, melynek szövegét természetesen nem tudta elmondani. Én azonban igen, mert Kornélia nyomban kikocsizott a fiatalemberhez, és ráripakodott, hogy ismétélje el neki is a költeményt, ha van hozzá pofája. Elismételte. Íme így:

*Nép szava.
Egyszersmind az nép keserve.
Jól tuggyátok, de nem elég jól.
Keserű ez gyümölcs, az amely most terem,
Bánatjok okai az hontalan keservei,
Kérdem mit akartok, jól megfontoljátok.
Keserves nép éltét ne hánytorgassátok.
Ezen munkásnépnek az szent isten a vezére,
Dicsőséget áraszt az ő keservére,
Mert nincs töletek soha de soha nyugodt maradása,
S minek ássátok az sirt meg őalájuk,
S had éljenek velünk, tehát tik is éltek,
Amit óhajt ez nép, azt teljesítsétek.
Az mezei munkásnép nyílt kívánságai:
Szeret dolgozni, de uzsorát nem tűri,
Az ő zsírján senki ne fogjon hízni.
Éjelt és nappalt eggyé tesz szivibül,
Csak ne hánytorgassátok, kérlek, ne bántsátok,
Keserű életét ne hánytorgassátok.¹*

Bozsó Kornéliának elmondott egy-kettőt a követeléseik közül is; az aratástól: *Búzát tizediken, árpát 9-diken uzsora nélkül, pelyva takarásig búza 7-dén, árpa 6-dán, az nők mindezeknek felét megadni, mert ők nevelik a hadfiakat a magyar szent hazának.*

Különösen ez az indokolás biztossá teszi, hogy vagy a Békéscsabán kézzel gyártott röplap egy példánya került el hozzájuk vagy - és ez a sokkal valószínűbb - a véres események után a nevetlenül maradt szerző szökött el Biharba, és személyesen „izgatta uraik ellen az népet”. Tény, hogy Kornélia felháborodva támadt Bozsóra, nem szégyenli-e magát, amiért éppen ő káromolja az uradalmat, amikor az ő szülei kaptak több kéve zsuppot házuk fedelének kijavításához, és az ő édesanyja még meg is csókolta Kornélia kezét. Erre a fiatal ember így válaszolt:

¹ A vers teljes és szó szerinti, a követelések szó szerinti, de nem teljes idézetek egy Békéscsabán fennmaradt kéziratos röplapból, az eredeti helyesírással. (E. L.)

- Elég disznóság, hogy ha egy tisztességben megőszült házaspár, akinek a fiuk katona, ki akarja javítani tanyája fedelét, meg kelljen ehhez csókolnia a földesúr kurvájának a kezét. Mi olyan világot akarunk, ahol minden mezei munkásnak van anyyija, hogy háza tetejét saját becsületiből meg tudja csinálni.

Kornélia nem vitázott tovább a megháborodottal, hanem visszakocsizott, s azt követelte Borsától és Homolától, azonnal lökjék ki a hálátlant az uradalomból. Homola minden habozás nélkül, lelkesen indult a parancsot végrehajtani, de betört fejjel hozták vissza, szalmával rakott szekéren, s a kocsissal azt izenték, hogy Borsa nagyságos úr is Homola sorsára juthat, ha nem teljesítik a nép jogos kívánságait, és hogy másnap bevonulnak a kastélyba, hogy jogaikról tárgyaljanak.

Nagy riadalom tört ki az üzenet hallatára. Borsa káromkodott, s bár engedni nem, de menekülni akart. Ugyanezen a véleményen voltak főbb tisztviselői is. Csak Kornélia állt nekik keményen ellent, és Teodózia császárnőhöz hasonlatosan mondogatta, hogy nem illik ugyan nőnek ajánlani bátorságot, amikor a férfiak szökni akarnak, de ő a kastélyból meg nem futamodik a Bozsó-félék elől. Ha mindenáron menni akarnak, menjenek, de kérjenek legalább a főszolgabírótól csendőröket. Ha a Kornai úr megérti az idők szavát, emberei előbb érkezhettek, mint a parasztok, s akkor neki sincs miért aggódnia. Ha később érkeznének, akkor pedig inkább életét áldozza, de ember fia előtt sem megalázkodni, sem pedig kényszerítésüknek engedni nem fog.

No, aztán úgy történe, hogy a férfiak gyávábbaknak bizonyultak Teodoriknál és Belizárnál, de a jó tanácsot azért megfogadták. Elmenekülvén, katonaságot vezényeltettek a kastélyba, amely idejében megérkezett. És Kornélia kérésére rendelték el azt a szuronyrohamot, amelyik Bozsó István magyar és Asperján Ágost román munkás életébe került. Ez a vitézkedése azonban nem csökkentette, hanem növelte népszerűségét a megyei urak között annyira, hogy ebben a pillanatban talán még azt is megbocsátották volna, ha Borsa Mihály feleségül veszi. Az alispán egy hivatalos útján azért töltötte náluk az éjszakát, hogy - mint maga mondta – megismerhesse Kornéliát, az egyetlen férfit Borsa birtokán.

Jóindulatukat a következő évben veszítette el, de akkor véglegesen. Avval, hogy Borsa az ő tanácsára tizenketted részen szerződtette az aratókat, s evvel elhalászta szomszédaik elől a legjobb embereket. Az eredmény egyértelműen bizonyította, hogy a többi nagybirtokosnak is ezt kellett volna tennie, mégpedig nem a béreseik, hanem a maguk érdekében, mert egy rossz amerikai termés átmenetileg ismét exportképesse tette a magyar búzát. Hanem ők feudális urak voltak, konok koponyájukban gondolata sem fordult meg annak, amit olyan jól megtanult az angol arisztokrácia: hogy egy okos kompromisszummal gyakran könnyebb megtörni a munkásnép erejét, mint erőszakkal. Nem alkudtak a büdös paraszttal. Dögöljön meg, ha pofázni mer. Ott a csendőr, s ha kell, a fehérvári huszárság, hogy visszahurcolja a gazdájához, ha a szerződését megszegi. Megszavaztatták a rabszolgatörvényt, és még saját fajtájukat sem kímélték, ha - akár az ő érdekükben is - a cselédek javára reformokat mertek ajánlani. Borsára végül is rákényszerítették, hogy ő se adjon többet a tizenötödik keresztnél, Kornéliára pedig azt mondták:

- Csak paraszt marad, aki parasztnak született! Előbújt a trampli a jó modor mögül!

Túl sok idejüket venném igénybe, tekintetes Bíróság, ha részletezném, miképpen sikerült Kornéliának még tíz esztendeig tartania magát. Elegendő mondanom, hogy addigra viszont már mindenki az ellensége lett. A gazdatisztek, mert megkívánta volna, hogy ők is gondoskodjanak a lányról, ha teherbe ejtették, nemcsak háltak vele, Homola, mert többet értett a mezőgazdasághoz, mint ő, az eladó lányok szülei, mert nem engedte át Borsát nekik, sőt tulajdonképpen Borsa is, mert tíz év alatt sem bocsátotta meg neki, hogy egyszer bátrabb volt, mint ő.

Ő pedig - gyakori dolog ez azoknál, akik túlságosan sokáig maradtak valamelyik hatalmasság kegyencei - nem vette észre, hogy feje tetejére állt körülötte a világ, sőt azt hitte, hogy őt nagyjából mindenki szereti. Nem vette észre a gúnyt az emberek szemében, amikor Borsát vendégségbe hívták az alispánhoz - pedig akkor már az egész megye tudta, mi készül ellene.

Borsát a megyeszékhelyről, miután az alispánné segítségével megmátkásították, már nem is engedték haza. A hölgyek, főként a felesége kérésére az alispán maga vállalta, hogy Kornéliával megbeszéli a végkielégítést. Nem tette szívesen. Azt hitte, hogy az asszony őrgöngve fog küzdeni, s hogy nem lesz könnyű ellenfél. Ő sem szerette jobban, mint a többi úr, de okosabb és távolabbra látó lévén náluk, többre becsülte. Tudta, hogy ő virágoztatta fel a Borsa-birtokot, s hogy nem valami tisztességes dolog úgy csapni el, mint valami rossz cselédet. Meg is mondta, hogy a csendőrséget nem fogja mozgósítani ellene. Ha nem bír vele békésen meg egyezni, Borsa szedje össze magát, és zsuppoltassa ő ki a kastélyából.

Az úri társaság feszült figyelemmel várta, mi következik. És ekkor jött a meglepetés: Kornélia egyáltalán nem ellenkezett. Ellenkezőleg. Úgy viselkedett, mintha már ő maga készült volna Borsáról lemondani. Azt mondta, tiszta szívből kívánja, hogy Borsánéból boldog asszony legyen, de nem hiszi. Borsa nemcsak férjnek, de szeretőnek sem való. Végkielégítésről pedig hallani sem akart. Csupán azt kívánta, hogy eddigi szolgálatai jutalmaképpen intézzék el, hogy harminchat éve ellenére is felvegyék a Bábaképző Intézet növendékei közé. Azt szeretné, hogy biztos kenyérkereső foglalkozása legyen. Egyébként sem szeretné, ha az alispán úr is olyan ostobának hinné, mint a többi férfi. Egy percre sem gondolta, hogy Borsát haláláig sikerül megtartania. A méltóságos úrnak kár volt ebben a piszkos ügyben szerepet vállalnia. Akik megkérték, hogy ő utazzon ide tárgyalni, azok nem ismerik Borsát. Azt az embert ő százszor is megsértette, és minden látszat ellenére, az a száz sértés közül egyet sem felejtett el. Bosszúálló természet. A jövődő és lényegében elkerülhetetlen házassággal megtámasztva, őt úgyis a legpimaszabbul intéznék el. Erre az eshetőségre számítva, ő jó előre biztosította magát. Okos ember az ellenségétől sem restell tanulni. Bondi úr, akinek a kisujjában több esze volt, mint Homola egész fejében, a Borsától összelopott pénzből hatvan hold földet vett magának Sümegen. Ő - mármint Kornélia - nem távozott olyan messzire, csak Marosszegre, és kisebb birtokkal is megelégedett. Csupán hét holdacskája van, de kitűnő földön és a faluhoz egészen közel. Úgyhogy lesznek ugyan aprócska kikötései, de azok egyike sem az ő érdekéről fog szólni.

Mikor a fő kérdésben ilyen szépen megegyeztek, rukkolt ki az alispán avval, hogy Kornéliának még Borsa hazaérkezése előtt el kell utaznia. Két hetet kap a költözésre s ehhez persze minden segítséget is, amire szüksége van. Ha kívánja, ő maga szállíttatja Marosszegre a holmijait, Borsának még a szekereit sem kell igénybe vennie. Szeretné hangsúlyozni, hogy ezt a sürgősséget nem ő találta ki, hanem a megye hölgyei, akik az ilyenfajta erkölcsi kérdésekben roppantul kényesek...

Ezt az utolsót rendkívül gúnyosan hangsúlyozta, de Kornélia nem ezen nevetett:

- Szent Isten! Hát milyen feleséget szántak neki, hogy ennyire féltik? Púposat? Ragyásat? Öregecskét?

- Tizenöt évvel fiatalabb magánál, és szép, mint egy festett kép. Csak éppen nincsen varázshatalma, mint magának, hogy hálóba kötözhesse Borsa lelkét...

- Puff neki! - mondta akkor keserűen. - Még hogy a lelkét?! Nincs is lelke a kövér disznónak!

A gyorsaság ellen egyébként nem tiltakozott. Ha nem muszáj, ő maga sem kívánt találkozni a férfival. Csupán ahhoz ragaszkodott, hogy foglalják írásba az előbb említett kisebb feltételeit. És felsorolt két tucat apróságot, azok érdekében, akikről már eddig is gondoskodott. Árvák-

nak, özvegyeknek, iszákos férjek által gyötörtéknek próbált még egyszer segítséget nyújtani. Az alispán meg is sértődött, hallván kívánságait:

- Ezeket a potomságokat akarja írásba foglaltatni velem, Kornélia asszony? És ha száz hold földet kérne valamelyik pártfogoltjának, arra talán nem volna elég a szavam?

- Ezer holdhoz is, méltóságos uram! Hanem két zsák krumplihoz nem elég...

Legyőzve ennyi életismerettől, az alispán most már gyorsan aláírta az egyezményt, és abban a meggyőződésben utazott haza, hogy Kornélia tudott az összeesküvésről, és azért nem akadályozta meg, mert Borsából amúgy is elege volt. S hogy azért várta meg mégis, amíg kirúgják, mert a Bábaképző Intézetet ellenkező esetben nem oldhatta volna meg.

„Kár érte! - gondolta. - Ha véletlenül ő volna Kuthy törvényes leszármazottja, ezerszer annyit érne, mint az a liba, akit Borsához adnak feleségül.”

Már mondtam, hogy Kornélia nem tudott az urak összeesküvéséről - de voltaképpen nem is az buktatta meg. És nem is azért ment volna el az alispán nélkül is, mert Borsából annyira elege volt. Addigra már kikészítette a gazdatisztek egyöntetű gyűlölete.

Elutazása előtt két nappal befogatott homokfutójába, és utoljára végigkocsizott a birtokon. Augusztus volt, a gabonát már mindenütt levágták, a kukorica is sárgult a hetek óta tartó aszályban, a lucerna pedig kaszálatlanul száradt szénává a tövén. Az égen réti sas keringett, a földön, üregük szájánál, szoborra merevültek a hörcsögök. A bricska kerekei alól messzire szállt a por. Még a lovak színe is szomorú volt: szürkésfehér.

Egyszerre, váratlanul, kizöldült a határ. Illetve Kornéliát ez egyáltalán nem érte váratlanul. Éppen ide indult búcsúzni, az ő birodalmába, melyet az ő tanácsára épített Bors, s amely immár menthetetlenül pusztulásra volt ítélve, akár el kell utaznia, akár itt marad. A Tiszaszabályozás előtt itt mocsár volt, s miután kiszáradt, a helyén terjedni kezdett a szik. A lapályt egy elég keskeny gáttal el lehetett zárni, és az azóta felduzzadt nevetlen patak még malmot is járatott a zsilipje alatt. Az alul csapó kerék is ritka szerkezet volt még ezen a tájon, csodájára jártak a környékről, amikor megépítették. Errefelé épült a szimentáliak istállója is, az istálló és a tó között pedig, az öntözött földön, harsányan zöldült a takarmányrépa s a téli káposzta.

A zsilipnél állította meg a lovait. Felült a gát koronájára, onnan nézte a néhány holdnyi zöldellő életet a végtelen sárgaság szegélyén. A szíve úgy összeszorult, hogy attól félt, elveszíti az eszméletét.

A molnár, amikor meglátta, kijött a malomból, s a lépcsőkön felmászott hozzá:

- Baj van a töltéssel! - mondta. - A Bivalyosnál szökik a víz. Intézkedni kell, Kornélia asszony!

Kornélia asszony rábámult a vénemberre. Bent már a cselédek, sőt talán a verebek is azt csiripelték, hogy távozik a kastélyból. A béresek már elfelejtették neki, hogy ő vezényelte ellenük a katonaságot, és sajnálták, hogy elmegy, az uradalom tisztviselői nyílt kárörömmel várták. A fiatalabb gazdatisztek már meg sem csókolták a kezét, kivéve a költői hajlamú Lajoskát, aki titkon, szégyenkezve, de nagyon is észrevehetően szerelmes volt bele. Homola úr viszont udvariasabb volt vele, mint eddig bármikor, és ez volt a legfájdalmasabb. Minden mozdulatával elárulta: ő már akkora úr a Borsa-birtokon, hogy nem esik le a karikagyűrű az ujjáról, ha saját jószántából udvarolja Kornéliát. Neki már nincs oka, hogy a Borsa esze után járassa a magáét.

„Vajon mennyi időbe kerül - gondolta -, amíg ide, a puszta fenekére is elérkezik a hír, hogy ő már senkinek, semmiben nem segédkezhetik?”

Mindenesetre megígérte, hogy intézkedik, s a molnár hálás köszönettel távozott. Megvárta, amíg behúzta maga mögött a malom ajtaját, akkor arccal borult a töltésre, és hangosan felzokogott.

Ha nem veszi el a hatalmát, akkor sem segíthetett volna a tavon.

A Bivalyos név a múltból maradt itt, a régi mocsár idejéből, hiszen ezen a vidéken emberemlékezet óta nem tartottak bivalyt. Homola úr magyarázta el neki, hogy akkor még minden biztonnal itt, ezen a távolabbi részen futhatott ki a laposból a Nevetlen patak, néhány méter vastagságban kavicsot és homokot terítve maga alá.

- Nagyon érdekes! - mondotta akkor. - De hogy jutott most ez az eszébe, Homola úr?

Az intéző vállat vont:

- Mert most ott szökik el a töltés alatt a tó vize...

Eltartott egy ideig, amíg megértette, mit közöl vele az intéző úr. Akkor fordult vele egyet a világ. Szóval ez a banda még arra is képes volt, hogy óriási költséggel felépíttessen egy eleve pusztulásra ítélt tavat, csak hogy őt megbuktassák vele. Vagy legyünk igazságosabbak; hagyták, hogy ő építtesse fel. Pedig az ötlet sem tőle származott eredetileg: de a rossebb tudná megmondani ma már, először ki vetette fel. Valaki észrevette, hogy a mélyedés szinte teljesen tóyszerű, lezárásához nem kell más, csak egy nem túl hosszú töltés és az öntözéshez egy egészen kurta, zsilipes gát. Másvalaki megemlítette, kár, hogy Homola úrnak nincs érzéke a modern módszerek iránt - ő ugyan azt a tavat fel nem építteti. És Homola úr - utólag visszaneézve, mint valami előre megbeszélt összjáték szerint - már akkor tiltakozni kezdett, amikor a javaslat formálisan még fel sem merült. De csupa rossz okra hivatkozott. Arra, hogy az Alföldön csak szilaj gulyát érdemes tartani, s a szimentáli tehénnel kísérletezni ostobaság, meg hogy az öntözéses gazdálkodás jó Hollandiában, ahol a rengeteg csatorna olcsó szállítási lehetőséget ad, de Magyarországon ezt a bolgár kertészekre kell hagyni, akik a városok szomszédságában kútból öntöznek, számmárral hajtott vízi kerékkel, olcsón. Azt, hogy nem elég egyszerűen töltést építeni, hanem - nagy költséggel - a volt patakmeder környékén szigetelni kell a kavicsos réteget, nem említette meg. Pedig hogy ő tudta, mi lesz enélkül az építkezés sorsa, az utólag világosan kiderült.

És vajon az, aki az ötletet elsőnek vetette fel, nem tudta ugyanezt? Nem lehet, hogy Homola súgta fülébe a javaslatát?

- És maga? - kérdezte teljesen fölöslegesen Homolától. - Maga csak úgy hagyta, hogy elposcékoljuk a pénzt?

- Én? Én tiltakoztam! - felelte szemérmetlenül. - Megtagadtam, hogy az építkezéssel közvetlenül is foglalkozzam. Azt persze nem gondolhattam, Kornélia asszony, hogy maga olyasmért vállalja a felelősséget, amihez annyit sem ért, mint egy érettségiző diák! És egyébként is: analfabétákat okítani nem az én feladatom.

Homolának ez volt az egyetlen durva szava, de szíven találta vele Kornéliát. Szépanyám - mint annyi autodidakta társa - túlértékelte ismereteit. Soha nem értette meg, hogy az iskolás tudásnak is van előnye a másik fölött: egységet alkotva, összefügg. Száz fontos dologban is zsebre vághatta Homolát - ezer kevésbé fontos apróságban még Lajoskával sem mérkőzhetett. Persze, egy-egy ilyen apróság, adott pillanatban, mérhetetlen fontossággá növekedhetett.

Tévedtem. Mondott Homola egy még durvábbat is, amiből viszont az derült ki, hogy végső fokon Kornélia volt nála az okosabb:

- Aminthogy az is bolond, aki szimentáli marhát akar tenyészteni ebben a pusztaságban!

Kornélia pedig ebből azt értette meg, hogy ha elment, alkotásaiból meg sem próbálnak valamit is megmenteni. Márpedig el kellett mennie. Ezt a kudarcot amúgy sem élhette túl.

Azt azonban meg kell mondanom: ott, a töltésen, nem a jó módot, hanem a fiatalságát siratta el. És ettől kezdve valóban gyűlölte a férfiakat.

Öt évvel később vadkacsára lövöldöztek itt Borsa és barátai, s mikor a töltés oldalára ülve, bőséges reggeli mellett pihenték ki a vadászat fáradalmait, egyikük váratlanul megkérdezte a házigazdát:

- Hát Kornéliáról tudsz-e valamit?

- Ostobaság! - felelte rá egy másik. - Ha tudna, akkor sem merné bevallani.

Akkor nevettek, mert tudták, milyen rövid pórázon tartja Borsát ifjú hitvese. Ott volt a sógora is, s még rá is duplázott a tréfára:

- Nem hiszem, hogy a húgom haragudna, amiért Kornélia jóvoltából egy Kuthy lánnyal is rokonságba került...

Hanem a többiek nem tudtak Kornélia történetéről. El kellett magyaráznia, mire célzott megjegyzésével. Persze, még hangosabban nevettek, mint az előbb, csak Borsa arca lett egyre komorabb, mert vele, mióta megházasították, nem törődött senki sem. Aki először említette Kornéliát, furcsálkodva csóválta a fejét:

- Érdekes! Úgy irigyeltem azt a nőt Mihálytól, hogy még. Hanem az arcára már nem emlékszem...

- És más testrészeire? - kérdezte egy. - Most már bevallhatod! Úgysem hiszem, hogy annyi férfi sikertelenül koslatott volna egy...

- Hallgass! - szakította félbe egy fiatalúr a megyétől. - Én hallottam az alispánt beszélni Kornéliáról. Senkitől sem tűri, hogy sértegetsek.

- Csak fejezze be! - mondta ekkor Borsa. - Én meg *ezt* belédöföm.

Ránéztek - hát valóban markában tartotta a kését. Jó vadászkest, farkasnyúzót.

- Döglöjtek meg! - dugta vissza tokjába a kését. - Ti is meg a drágalátos feleségem is. Mióta elkergettétek Kornéliát, még a tavam is bűdösödik.

Megszokták, hogy paraszt - tőle ezt a beszédet sem vették zokon. Akkor lepődtek meg, amikor hallották, hogy a vadásatról már nem is ment haza. Feleségének és fiának hagyta a kastélyt, ő pedig a fiú pesztrájával egy parasztházba költözött. Három év múlva meghalt, rá egy évre követte a fia is. Kuthy grófnő ezúttal sikerrel pereskedett, sikerült birtokait visszaszereznie, a Borsa-örökség pedig az özvegyre szállt. Később újra férjhez ment, és férje tanácsára egy Deutsch nevű zsidónak adta bérbe a földjét, majd el is adta neki. A zsidó huszonkettőben, mivel a különítményesek meggyilkolták a fiát, mindenét pénzzé téve, Angliába vándorolt. Földjét a Hitelbanknak adta el, amely persze ismét bérletbe adással hasznosította azt.

Hogy miért érdekelnék Önöket ezek az adatok? Nem Önöket érdekelték, uraim, hanem egy fiatal újságíró, baloldalit és tehetségeset, akit a földkérdés foglalkoztatott. Egyik cikkében többek között elégtétellel állapította meg, hogy például a Borsákra már aligha emlékeznek ezen a tájon.

Pedig a dűlőnevek feneketlen múlt emlékezetéről tanúskodnak itt. Van Törökkút és Basaharc, s alighanem e helynevekhez csatlakozik a Jajgató út is. A Farkasjárás és a Bivalyos pedig szabályozás előtti mocsarakra emlékeztet ezen a szikmarta tájon. Ez

utóbbi éppen a hajdani Borsa-birtok északi szélén fekszik, és már nem is lehet pontosan tudni, a határ melyik részét jelöli, mert azt a szikes foltot, melyről még a székfűvirág is kipusztult, s csak báránypirosítót terem, a nép - vagy a néphumor - Kornélia tavának nevezi. De valószínűleg egykori tóról van szó, mert van ott malompatak is, egy alig felismerhetően felbomlott betonvalamivel s egy halványan észrevehető, elhúzódó háttal, melynek Kornélia-gát a neve.

A néprajzkutató szívét - írja magáról a fiatalember - ezért remény lengi át: talán valami régi legenda nyomára bukkant itt, lehet, hogy egy hajdani, öngyilkos lány nevét őrzi a nép emlékezete. De hasztalan kérdezi az ismert mesefákat, egyik sem hallott sem ledőlt gátról, sem kiáradó patakról, amely elsodorta a szerelmeseket. Evvel szemben egy sokkal közelebbi történet kezd kibontakozni körvonalaiiban. Néhány idős néni emlékszik, hogy valamelyik uraságnak volt itt egy halastava, míg dr. Galamb Sándor állatorvos közli, hogy ezen a vidéken - szűk körről, mindössze néhány falu határáról van szó - a nép a szimentáli tehenet Kornélia marhának nevezi. Ezek szerint Kornélia a századfordulón élhetett erre, mert ezt a fajt itt akkor kezdték először tenyészteni. De hogy ki volt az a nő, és miért őrzi a táj az ő nevét a Borsák és utódaik helyett, azt nyilván soha nem tudjuk már megállapítani.

Éppen ebben az évben vált országos szenzációvá Kapalyag Kornélia bűnpere, de hát a fiatal újságírónak semmi oka nem volt, hogy összefüggést keressen a marosszegi bába és a Kornélia-marha névadója között. Szenthelyi dr. pedig nyilván nem is olvasott olyan destruktív lapokat, mint amelyekben az idézett cikk megjelent.

Negyedik fejezet

Marosszeg néhány száz lakosú kisközség, s még így is valóságos központja körülbelül fél tucat, leginkább Marossal kezdődő nevű, sűrűn zsúfolódó falucskából álló településcsoportnak, mely leginkább a sokkal ismertebb Tiszazugra emlékeztetett. Annyira, hogy mindaz, ami Csökmön vagy Ugon történt, megtörténhetett volna, sőt valószínűleg meg is történt e helységek valamelyikében is. A föld jó, bár a szükségesnél kevesebb trágyát kap, a birtokok itt is elviselhetetlenül elaprózódtak volna, ha a szükség gyakorlatilag nem őrzi meg a nagy családokat, melyeknek élén legtöbbször egy-egy örök életűnek látszó öregasszony állt, aki elnyűhetetlen szívóssággal őröködött a hagyományokon. A fiatalok házasságát öregek kötötték meg, s a lányoknak valamivel több beleszólásuk volt élettársuk megválasztásába, mint a legényeknek. Pedig, látszólag, itt is a férfiak kezében volt a hatalom, akik veréssel és káromkodással szereztek érvényt akarataiknak, ami csak ideig-óráig sikerülhetett. Lényegesen rövidebb életűek voltak az asszonyoknál - részint, mert jobban megviselte őket a túrhetetlenül nehéz munka, részint meg a noha bortól a pálinkán át a répaszeszig mindent megittak, ami elébük került. Így, mire abba a korba értek, amelyben kezükbe kerülhetett a gazdaság irányítása, a család tagjai már halálukkal számoltak, s inkább az utódjuk kegyét keresték, mint az övékét. Sok volt az elhülyült férfi, aki vagyonát mégsem akarta a gyerekére íratni, és a hülye gyerek is. Ez utóbbit érezték kisebbik tehernek az asszonyok, mert az ilyen a rossz bánásmódba eléggé gyorsan belehalt. De gyorsan haltak meg a hülyülő férfiak is, és halálukból néha - nagyon ritkán - gyilkossági per kerekedett.

Életük egyébként régimódi volt. Az asszonyok még értettek a fonáshoz és szövéshez, a férfiak jól bántak a gyaluval és a faragókéssel. Az iparosok közül csak a fazekasokra és a kovácsokra volt szükségük, minden mást ők maguk készítettek. Orvos nem telepedett le a vidéken, vagy ha megpróbálta, gyorsan elmenekült, mert kenyerét elvették a javasasszonyok. A bábát viszont tisztelték, és a szomszéd faluba is elhívták a szüléshez, ha megfelelt azoknak a normáknak, melyeket a környék a tudós asszonyoktól megkövetelt. A vajúdokhoz akár hozzá sem kellett volna nyúlniok, mert ha szükség volt rá, akár a lányok is le tudtak vezetni egy szülést, de már a fürdő vizét csak ők tudták úgy elkészíteni, hogy az újszülöttől távol tartsák a rossz szellemeket. Az ő feladatuk volt a cserélt gyerekek felismerése is, valamint annak eldöntése, melyik apróságot kell azonnal elvinni a paphoz, hogy ne haljon meg keresztleletlenül. Ennél is fontosabbak voltak azok a kötelességek, melyeket a szülés előtt kellett a fiatal házasoknál teljesíteniök. A vidék akkoriban kezdett rátérni az egykézésre. Még csak a bábák ismerték eléggé azokat a mechanikákat és főzeteket, melyekkel a terhességet meg lehetett előzni vagy szakítani, s ők értettek a kaparó szerszámok kezeléséhez is, melyekkel akkor kellett segíteni, ha már semmi más nem használt.

Természetesen nem minden javasasszony volt bába, de minden bábától elvárták, hogy gyógyítani tudja az asszonyi bajokat és gyermekbetegségeket, jósolni tudjon tealevélből vagy hamuból - a kártya- és tenyérjóslás itt is a cigányasszonyok feladata volt. Mindezt szerették, ha a tudós nő már külsejével is elárul bizonyos mágikus vonásokat - inkább illet boszorkánynak, mint tündérhez hasonlítani. Kornélia elődjének például fekete szeme volt és összenőtt szemöldöke, s e két tulajdonsága már fiatal korában sok hívet szerzett neki. Még jobban nőtt iránta a bizalom, amikor szemölcsök nőttek az orrán, s bár messze vidéken híres volt arról a tudományáról, hogy lószőr hurokkal el tudja a hasonló szépséghibákat a lányok arcáról távolítani, senkinek eszébe nem jutott megkérdezni, hogy az övéit miért őrízgeti. Egyébként mocskos asszony volt, nehéz szagok áradtak a ruháiból, de a szülő nők azt állították, hogy már ettől megnyugosznak, hogyha az ágyuk mellé telepedik.

Elképzelhetik ezután, milyen csalódást okozott Kornélia nádszál természetével, megnyerő arcával és vakítóan tiszta szoknyaival. Különösen nem tetszett, hogy kalap volt a fején, s a lábán se nem csizma, se nem papucs, hanem magas szárú cipő. Igaz, némileg enyhítette a bizalmatlanságot, hogy birtoka van a faluban - tehát közibük való. Hanem a hatást nyomban lerontotta avval, hogy nem titkolta, felesben fogja műveltetni, ő maga nem foglalkozik vele. Némethné, akinek lázas lett a kisfia, a csökmői asszonyt hívta el hozzá. A szomszédok pedig szívesen látogatták Kornéliát (kíváncsiak voltak az új bába bútoraira), de közben a néhai Kurucsai ágyót dicsérték neki. Mert az olyan tudós asszony volt, hogy egy fakanállal kiverte a betegséget a házból.

- Akkor ügyes asszony vót! - bólintott Kornélia elismerően. - A büdi boszorkányok is megsiratták, amikor meghótt!

Hanem amikor meghökkentek, és kérték, magyarázza meg rejtelmes szavait, csak a vállát vonogatta:

- Annál aztán nincs egyszerűbb, mint fakanállal kergetni el a betegséget! Egyik porta ablakán kiszáll, a másik porta ablakán beszáll...

És volt, akitől megkérdezte:

- Miért, magának mióta hasogat a dereka, néném? Nem azóta-e, mióta a Kurucsai ágyó kikergette a betegséget a Vargánétól?

Mivel pedig a néne már nem is emlékezett olyan időre, melyben a dereka ne hasogatott volna, továbbá hat Vargáné is lakott a faluban, és mindegyikhez járt Kurucsai ágyó, kezdett is mindjárt emlékezni arra, amit Kornélia állított.

- Jesszasz Mária, én erre sohasem gondútam vóna! Pedig ippeg úgy van, ahogyan tetszett mondani! A Vargánéből kirepült, hozzám meg beszállt! De ki is szedem a szemét annak a néembernek!

Kornélia szúrósan nézett rája:

- Maga csak ne szedje ki a szemét senkinek. Először is azért, mert a Vargáné arról semmit nem tudott, mi lett az ő derékfájásával. Másodszor meg ne említse senkinek, amit mondtam. A boszorkányok titkát a haláluk után sem jó elárulni.

A néne persze alig várta, hogy kívül legyen a házon, és továbbmesélhesse a hallottakat. A következő látogató már avval nyitott be Kornéliához, igaz-e, amit a Németh nő mesélt? Ő pedig összeráncolta a homlokát:

- Pedig én megmondtam neki, tartsa a nyelvét! Csak aztán meg ne bánja, hogy nem hallgatott rám. Azt hiszi, neki is lehet, amit nekem! Pedig nekem a Kurucsai ágyó semmit nem árthat! Ha ő tudott egyet, én tudok kettőt!

Ez valóban így is volt. Kornélia kíváncsisága nem ért véget a szimentáli teheneknél meg a halastavaknál. Ha egyszer már meg kellett ismerkednie a hét javasasszonnyal, továbbra is találkozgatott velük. Megvásárolta a tudományukat. Persze, ezt pénzért sem adták volna el akárkinek, de aki a Zsiga Mária tetszését elnyerte, abban bíztak a többiek is. Elhitték, hogy sem feljelenteni nem fogja őket, sem amit hallott, másoknak elmondani. Ő pedig úgy járt el, mint a híres angol gyógyszerész, aki egy kuruzslótól megvásárolta a tizenhét fűből készülő, szívet gyógyító tea receptjét, s aztán kikísérletezte, hogy ezek közül a gyűszűvirág főzete használ a betegnek. Kornélia is kipróbálta, melyik szerük gyógyít valóban, s melyik használ annyit, mint halottnak a szenteltvíz. Zsiga Mária például teába áztatott penész levével borogatta a keléses betegeket, s azok többnyire gyorsan gyógyultak (a lekvárról kellett leszedni a penészt), míg Nánásiné melegített poharainak hatására csak gyorsabban fakadtak fel a kele-

vények; a bábicki asszony orbáncfüves főzete pedig legfeljebb nem ártott. De Mári nénitől azt is megtanulta - és Marosszegen ez bizonyult a legfontosabbnak -, hogy nemcsak a füvek ismerete szükséges a mesterségükhöz, hanem szükség van egyéb praktikákra is. A jó javasasszony ránéz a betegre, és kérdés nélkül is kitalálja a panaszát. Nem olyan nehéz dolog az, mint a be nem avatott hinné. A legtöbb öregasszonynak akkor fáj a dereka, ha ül, öreg férfinak, ha pisil. Aki köhögéskor igyekszik hátrafeszíteni a vállát, az akkor fullad, ha fekszik, aki összehúzza magát, akkor, ha jár. Akinek sárga a bőre, annak olyan a szája íze, mintha sarat nyelt volna, akit hátrafele csavar a görcs, annak véres a vizelete, akit előre, az nem bírja a zsíros ételeket. Az ugyan nem biztos, hogy éppen evvel a panasszal jön hozzá, de az igen, hogy ez is van neki. Ha pedig a javasasszony a bajára egyből rákérdez, a beteg bizodalma úgy megnövekszik iránta, hogy az máris fél gyógyulás.

- Mert, lelkem - magyarázta -, az emberek nem abban bíznak ám, aki jól tudja gyógyítani őket, hanem aki jól tudja ijesztgetni. A széki kovács nem tudta megkülönböztetni a beteg ülepét a derekától, mégis elhitték neki, hogy helyreteszi a megrándult csontokat, olyan gorombán beszélt velük. A kesztölci asszonyban pedig azért bíztak, mert a betegek ágya mellett rájött a görcs, habzott a szája, és azt hitték róla, olyankor a rossz lelkek súgnak neki tanácsokat.

Megtanította arra is, hogyan kell hálóba fogni a lúdvércet. Bal kezébe vett két fonalat, ruhája ujját ráhúzta a keze fejére. Mire ismét látni lehetett a tenyerét, már össze volt csomózva a két fonat:

- Bal kézzel, kedvesem, mindig csak bal kézzel. A jobbal hozzá érni sem szabad. A rossz lelkeket csak bal kézzel lehet megfékezni.

Döcögősen nevetett:

- Ez nagyon fontos, fiam, mert a jobb kezök segítségével a csomót sokan nem tudják megcsinálni, s akkor mindjárt rájuk lehet fogni, hogy nem értik a mesterségüket. Pedig ennek is csak trükkje van, s aki azt tudja, annak nem is nehéz megtanulnia. Gyakorold, lelkem, gyakorold, mert megéri. Senki nem tudhatja előre a sorsát. Egyszer még szükséged lehet rá!

És lám, valóban szüksége lett rá. A szepezdi asszonyoknak az álluk esett le, amikor a ruhája ujjából előhúzta az összecsomózott zsinegeket. Ő pedig úgy mutatta, mintha még ő csodálkoznék:

- Hogy, a Kurucsai ángyótól ezt soha nem látták? És maguk még elhitték neki, hogy a rossz lelkeket távol tudja tartani a gyerekek ágyától, amikor még csomót sem tudott kötni bal kézzel? Hová rakták az eszüket? Vagy talán maguk még azt sem tudták, hogy a bűbájosokat csak bal kézzel lehet megregulázni?

Hogyne tudták volna! Talán sehol Magyarországon nem laknak olyan elmaradott népek, akik ennyit sem tudnának! De Kurucsai ángyó is tudta, csak ő nem hurkot tartott a bal kezében, hanem fakanalat, ha az ártó lelkekkel hadakozott.

- Fakanalat! No iszen! Nem mondom, boszorkányok ellen elmegy az is, de bal kézzel csomózott háló nélkül a lúdvércet bizonyosan nem fogta meg...

A bölcs szavakra gyorsan nőtt Kornélia tekintélye. Annyira, hogy akik eddig dicsérték előtte Kurucsai ángyót, most buzgón nekiállottak kisebbiteni. Csakhogy az új bábaasszony erre haragjában elvörösödött, és dőlyfösen húzta ki magát:

- Nem fél, hogy a nyelve a szája padlásához ragad, hallja-é? Olyat gyaláz, aki magánál ezerszer is többet tudott?! Legjobb lesz, ha éjszakára kirakja a küszöbére a söprűt, mert az ángyó még itt kísért ám a faluban!

Aztán lecsillapodva tette hozzá:

- Csak nehogy olyan seprűt használjon, lelkem, amelyikkel akár csak egyszer is meszelt már! Mert a mész kieszi a seprű erejét!

És az asszonyokat elfogta a félsz. Cseppet sem gyanakodtak. Annak idején, amikor még dicsertek előtte, éppen ők mesélték Kornéliának, hogy Kurucsai ángyó mészbe mártott seprűt rakatott a küszöbükre, avval, hogy az jobb a be nem avatottnál, de azt persze most elfelejtették. Azt meg álmukban sem gondolták, hogy Kornélia éppen azért találta ki mészellenes intelmeit, hogy tovább rontsa az ángyó hitelét. Kész bizonyítéknak vették állítását arra, hogy Kurucsai ángyó valóban a boszorkányok szövetségese volt, talán maga is boszorkány. Akkor pedig - minden jó lélek dicséri az urat! - micsoda veszedelem! Jobb lesz, ha mindenki vigyáz a szájára, és nagy ívben elkerüli Kornélia kapuját. Napszálltakor kirakták a seprűket a küszöbre, s akinek csecsemője volt, riadtan vigyázta egész éjjel, hogy el ne cseréljék, ha mégis valami hiba lenne a babonaság körül.

Szépanyám pedig egy hétig hagyta aggódni őket. A legközelebbi pénteken aztán tarka szalagokkal felékesített kendőt kötött a fejére, jobb lábára húzta a bal és bal lábára a jobb cipőjét, és bal kezében hétágú korbácsot forgatva ment végig a falun. Aki először szólította meg, azt mérgesen, nagy ívben kikerülte, aki másodszor is próbálta megszólítani, azon végigvágott az ostorával. Mikor aztán az utolsó házat is megkerülte, a temetőhöz ment, és megállott hét lépéssel a kapuja előtt. Hétszer köpött ki a földre, keresztet vetve minden köpés után, aztán fennhangon mondta:

Igyenesen a pokolba fuss!

Onnan ide soha ki ne juss!

A vers után megtörölte a homlokát, és mint aki nagyon fárasztó munkát végzett, derekát tapogatva, tempósan a bámészkodókhoz sétált:

- Most már elvehetik kentek a seprűt az ajtajuk elől. Az, akinek ne mondjuk ki a nevét, soha többet nem fog Marosszegen kísértetni!

Mint láthatja, tekintetes Bíróság, szépanyám jórészt maga találta ki babonaságának eszközeit, de csak annál jobban hatottak. Sohasem láttak a népek hétágú ostort meg fordítva hordott cipőt errefelé...! Mikor pedig sor került az első gyerek világra segítségére, ismét egy sereg újfajta varázslatot figyelhetek meg az asszonyok, melyeket Kurucsai ángyó - ki ne mondjátok szülőágy mellett a nevét! - nem ismert. Az új bába lila lángon égette el az anyós körmeit, és néma vizet csöppentett a csecsemő szemébe - maga hozta a patakból, holdtöltekor, éjfél után. Azt persze nem vették észre, hogy a hókuszpókuszok közben végrehajtották a legmodernebb higiéniai szabályokat, melyeket a Bábaképzőben tanítottak. Hanem azt látták, hogy a néma víz véget vetett az újszülöttek szemgennyésedésének, amely azelőtt gyakran fordult elő, és sok gyermeket vakított meg a faluban az ártó lelkek nagy gyönyörűségére. Gyermekágyi láz pedig alig fordult elő.

Ha csak annyi a becsvágya, hogy a hét falu leghíresebb bábája legyen, akihez még messzebből is elhozzák a beteg gyerekeket gyógyításra, akkor jó módon és békességben élhetett volna késő vénségéig, s nem kerül a lapok, bűnügyi rovatába a neve. Még az orvosok is becsülték, annyira, hogy mikor a Bánóné méltóságos asszonynál nehéz szülés ígérkezett, a Takács doktor őt vitte magával, nem a kórházi szülésznot. De Kornéliát addigra már megmérgezte a hatalom mákonya. Túlságosan hozzászólt, hogy beleszólhasson mások életébe, s mindennél jobban élvezte a mentőangyal szerepét. És addigra már valóban meggyűlölte a férfiakat. Nem állhatta, hogy akkor is parancsolgathassanak a nőknek, ha ostobábbak náluk, sőt azután is, hogy teljesen elitták az eszüket. Nem bocsátotta meg nekik Borsa tönkrement halastavát. Még kevésbé azokat a szörnyűségeket, melyekről mint a szegi asszonyok bizalmasa értesült.

Ott volt például Félfedeles Varga János, akiről már akkor sem tudták, honnan szerezte a melléknevét, de a vagyoni állapota miatt bizonyosan nem, mert a legtehetősebb gazdák közé tartozott a faluban. Termete is megvolt hozzá, mázsán felüli, marha nagy ember. Bíró korában, ha vasalt csizmájában jól kilépve hazament a községházáról, felvégen-alvégen hallhatták, lehet asztalhoz ülni, itt a dél. No, ennek a felesége szült négy leányt és egy fiút. A négy leányhoz ő hozott négy vőt, afféle farkasembereket, egy vállon két zsákot cipelőket, asszony-nyomorítókat. Úgy is bánt velük, mint szelídítő az állataival: ütötte őket ököllel, doronggal, cséphadaróval, amíg csak meg nem szelídültek. De egyet sem bántott azért, mert verte a feleségét: azt mondta, férfiembernek joga, hogy regulázza az asszonyát, annak pedig kötelessége, hogy tűrjön - s ez alól az ő lányai sem kivételek. És a lányai anyjával sem tett kivételt, vénségére is magának kellett vízbe áztatnia a kötelet, ha magára találta haragítani a férjét - ami egyáltalán nem volt nehéz.

Saját fiával sem bánt jobban, mint a vejeivel, mégis egy különbséggel: Jánosnak kicsi korában a fejét ütötte s ettől egy kissé tompa agyú lett, mire megnőtt, azok pedig az öregnél nem voltak ostobábbak. Így aztán egy nap megunták, hogy az apósuk verje őket, összetanakodtak, künn a réten rátámadtak, addig verték, ameddig mozgott, akkor vérében ott hagyták. Este eszmélt, és négykézláb mászott hazáig. Az asszonya ágyba fektette, végigkenegette, aztán szalajtott a javasasszonyért. Papért is akart küldeni, de Varga már Kurucsai ángyót is elkergette: őt ne tegyék sírba idő előtt. Ehelyett felkelt az ágyból, kívánszorgott a pincéjébe, ahol is kezdetnek lehúzott egy fél liter pálinkát. Az asszonynak megparancsolta, vigyen utána egy oldal szalonnát és egy kerék kenyeret. Ott is maradt, ameddig fel nem épült, nem akarta, hogy vejei lássák, miképpen tér magához. Alig két hét múlva aztán hívta a fiát, s egy-egy löccsel a kezükben kimentek hozzájuk a mezőre. Most tűnt csak ki: tudta az öreg, mit csinál, amikor a fejét ütötte a fiának, nem a testét: az eszén kívül nem maradt vissza sehol gyengesége. Akkor nagy barom lett belőle, mint az apja, s így aztán ők ketten alaposan elintézték a másik négyet. Egy közülük belerokkant, kettő beletörődött a verésbe. A negyedik szekérre rakta cókmojkját meg a gyerekeit, és visszament az anyjához, aki addigra megözvegyült. A feleségét is hívta magával, de az nem akart menni a szegénységbe. Estére aztán szaladt utánuk, mert a fene vénember úgy rúgta fenéken, hogy a küszöbbe ütötte az orrát. Mert az asszony kövesse a férjét, ez a kötelessége.

- Abba már beletörödnék, hogy leveri a vesémet! - panaszkodott Kornéliának Vargáné. - De az unokáimat is úgy üti, hogy az szörnyűség!

Még szörnyűbb volt a Rác Varga János esete, akiről viszont tudták, honnét származik a neve. A dédapja volt szerb is meg varga is. Valamelyik bácskai birtokáról rendelte ide a földesúr a jobbágyvilág idején, s az idevalósiak sehogy sem tudták kimondani igazi nevét: Szmrdszkij Bozsidár. Így maradt rajtuk véglegesen a Vargaság, jóllehet már az apja sem tudott csizmát készíteni. Nagygazda lett belőlük is, talán nem is kevesebb vagyonnal, mint a másik Varga, a Félfedeles. Ám hiába zabálhattak annyit, amennyi jólesett, sem megnőni, sem meghízni nem sikerült nekik. Azt mesélték róluk, a harag marja le a hájukat. Mert förtelmesen dühös emberek voltak mind a négyen, a dédapától a fiúig.

Szóval a Rác Varga keszeg ember volt, meg alacsony is, de igen nagy bottal járkált; a felesége szült neki hat leányt meg három fiút, s a legidősebb fiú csupán tizenkét évvel volt nála fiatalabb - ugyancsak korán kezdhetette a házasesetet! Ámbár az öregek erről is meséltek valami szörnyűséget - de ezt talán azért találták ki, mert a felesége jóval idősebb volt nála, méghozzá öt esztendővel, ami igazán nem szokásos a magyar parasztok között. Szóval azt magyarázták, hogy a Rác Vargák még ma is úgy házasodnak, ahogyan náluk, odahaza szokás volt. A fiú esküszik meg a lánnyal, de az apja hálja el. A Jóska gyerek állítólag nem a fia, hanem öccse Jánosnak, azért is nem ő örökölte a János nevet. És őt is megnősítették, mielőtt betöltötte

volna a tizennegyedik esztendejét - de ez azért nem bizonyít semmit, mert neki azóta sem lett gyereke.

Tehát annak az eldöntését, hogy ki hálta el Rác Varga József feleségét, bízzuk arra, aki mindent tud, és fölöttünk lakik. Az viszont köztudott tény, hogy az addig jó erkölcsűnek ismert Varga János 1900-ban vagy 1901-ben részegségében megerőszakolta a legifjabb lányát, s ennek következtében egy negyedik fiú apja lett. A szerencsétlen porontyot dajkaságba adták, s még abban az évben angyalját csináltak belőle. Az esetet mindenki így tudta a faluban, de Vargát senki nem jelentette fel, sőt nem is túlságosan kárhoztatták lánya megfertőzése miatt. Talán azt gondolták, az vesse rá az első követ, aki még soha nem rúgott be annyira, hogy nem tudta, mit csinál. A gyereket eltemették, a lányt pedig két hold földdel adták férjhez, ami nagy szó volt Marosszegen, ahol inkább a fiatalabb fiúk szegődtek el vőknek, mintsem a birtokokat felaprózzák.

Csak akkor kezdett gyanússá válni, hogy Rác Varga vérfertőzése talán mégsem olyan egyszerű ügy, amilyennek hiszik, amikor újból egy egészen fiatal gyerekbe szeretett bele, mégpedig nem is sokára, két vagy három esztendő múlva. Ez a lány Popescunál, a falu tolvajánál nevelkedett, hogy rokonként-e vagy másképpen került hozzá, azt senki nem tudta biztosan. Szinte még gyerek volt, s máris sokat tapasztalt, rossz hírű nőszemély, akit könnyű volt táncba vinni, nehéz megerőszakolni; egy olyan vénembernek, mint a Rác Varga, hihetőleg lehetetlen is. Aki tetszett neki, avval ingyen is lefeküdt, aki nem, apróbb ajándékokkal vehette meg. Ilyenekkel kezdte Rác Varga is, de mikor Ancsa megértette, hogy János bácsi teljesen belebolondult, alaposan felemelte éjszakái árát, és nem sikertelenül. Zsák lisztek, oldal szalonnák vándoroltak Popescuék kamrájába, később egész disznók az óljába, sőt, hír szerint, végül azt tervezte a vén bolond, hogy a szeretőjére írat egy-két hold földet is.

- Márpedig akkor agyonverik a fiaim! - panaszkolta Kornéliának Rác Vargáné. - Eddig is nehezen tudtam őket visszatartani! A kútba ugrom, ha őket aztán a csendőrök viszik el... Próbálj vele valami varázslatot.

Már a tisztelendő úr is beszélt az elvetemült ember fejével, de az csak félvállról lökte oda neki:

- Értse meg, tisztelendő úr: én senki mással már nem tudok! Márpedig azt én halálomig abba nem hagyom!

Kornélia Zsiga Máritól megkapta a férfiatlanító főzet receptjét, de ismerve veszélyes hatását, nem szánta rá magát, hogy adjon belőle az asszonynak. Csak azt ígérte, hogy majd próbál valamit. Hanem aztán mégsem a Rác Varga, hanem a Tóth Bódog ügye bírta rá, hogy beleavatkozzék az asszonyok dolgaiba. Ez a Bódog korábban szintén a basáskodó férfiak közé tartozott. Véniségére azonban teljesen elbambult, annyira, hogy a menyé egy üres kamrába zárta, s ott tartotta kenyéren és vízen. Télen fagy marta, nyáron hőség aszalta a szerencsétlent, megbűdösödött saját ürülékétől, és mégsem tudott meghalni. A szomszédok, akik olykor látták az öregot, nem dicsérték éppen a menyét, de az apóst sem sajnálták túlságosan. Mintha úgy gondolták volna, hogy egy férfinak nemcsak élnie kell tudni tisztességesen, hanem meghalnia is. Meg kell mondanom, Kornélia undorodott az öregtől; lefittyedt ajkától, bamba tekintetétől. De ő már gyerekkorában sem volt igazi paraszt, hanem a gróf elismert fattyának unokája, azután pedig húsz évig az urak között élt, s ha elűzetése bosszúvággal és gyűlölettel is töltötte el a férfiak iránt, az élet nem szikkasztotta olyan kökeménnyé, mint a marosszegi asszonyokat: nem bírta elviselni, hogy egy öregembert rosszabbul tartsanak, mint egy kutyát. Ha még a Borsa-birtokon uralkodik, kivezényel az öreg Tóth mellé egy cselédlányt, tegye tisztába és etesse. Minthogy ezt nem tehette, a szánalom végül rávitte, adjon valamit Tóth Marinak, amit ha óvatosan adagol apósa levesébe, az öreg csendben, feltűnés nélkül meghal. Még az orvos sem gyanítja, hogy megmérgezték.

Úgy mondják, a tiszazugi arzén asszony maga jött rá, mégpedig véletlenül, hogy a légy-papírból mérget lehet főzni. Lehetséges, nem tudom. Mindenesetre Kornélia már 1906-ban ismerte ezt a receptet, és ő sem maga fedezte fel. Váradon, abban a házban, ahol tanulmányai idején lakott, ölte meg így a férjét egy különben nagyon vallásos házmesterné, s a halottkém a mérgezést már akkor sem ismerte fel. Csak azért került nyilvánosságra az eset, mert a nő megvallotta tettét a szeretőjének, az pedig a bűnrészességet nem vállalta el. Hogy a házmesterné kitől vette a módszert, nem tudom. Kornélia az adagolást is a házi pletykákból hallotta.

Az öreg Tóth esetében természetesen fölösleges volt az óvatosság, hiszen meg sem nézte a halottkém: a falu úgyis azon csodálkozott, hogy még él, és nem azon, hogy végül is meghalt. Az egészen kis híján végzetes következménye lett Kornéliára. Bódi bácsi nagyon hamar elment, s a porból még maradt Tóth Marinál annyi, amennyi egy ember elpusztítására elég. És mert teljesen biztos volt a lakosság szolidaritásában a csendőrséggel szemben, ha már így történt, megpróbált a barátnőjén is segíteni. Hiszen az sem derült ki, hogy Rác Varga teherbe ejtette a lányát, hogy a Félfedeles nyomorékká verte a vejét - a falu nem adta ki a kabátos embereknek a lakosait. Így aztán Tóth Mari a maradék port a Rác Vargánénak adta, anélkül hogy szólt volna Kornéliának - ennek következtében pedig a Rác Varga gyerekeknek sem kellett fegyházba kerülniük apagyilkosság miatt. Nyugodt lelkiismerettel kísérték ki a temetőbe az apjukat, és támogatták az anyjukat - ők azt hitték, illendőségből siratja hangos jajveszékeléssel az urát. A faluban pedig az volt a vélemény, hogy Rácért a lehető legjobbkor érkezett a halál. Mindenki elégedett volt, csupán Tóth Mari tudta, hogy Rác Vargáné a lelki üdvösségét siratja, nemcsak illendőségből vonítja végig a falut. Mikor pedig látta, hogy tette után nem bír megnyugodni, Kornéliát hívta segítségül. Nagyon csodálkozott egyébként, mikor az véres szemrehányásokat tett neki. Azt hiszem, nem is tudta megérteni, miért.

Így ismerte meg Kornélia a férfibűnök után az asszonyi bűnöket is teljes mélységükben. Elítélte mind a kettőt, de elismerte, hogy az egyik a vagyon eltékozlására, míg a másik a megtartására irányul - s ez utóbbit már ő is kötelezőnek ítélte meg.

Egyébként bátran viselkedett. Ott volt mind a két temetésen. Volt bátorsága Tóth Bódogot megnézni a ravatalon, és örömmel látta, hogy az öreget megszépítette a halál, letörölvén arcáról a hülyeség nyomait. Rác Vargát nem nézte meg, másoktól hallotta, hogy nagyon csúnya volt. Hanem a sírnál már szilárdan viselkedett, tekintélyének megfelelően az első sorban állt, és volt ereje hantot dobni a koporsóra. Aztán összerezsent: észrevette, hogy a kapu előtt a mély hóban térdepel és zokog a kis Anca - őt nem engedték be a temetőbe. Nyilván magát siratgatta, hiszen János bácsi iránt szerelmet igazán nem érezhetett. Szerencsétlenségében egészen megcsúnyult, s olyan védtelennek és meggyalázottnak látszott, mint ő - Kornélia - látszhatott azon a reggelen, melyen Borsa meztelenül lökte ki a szobájából. Ekkor észrevette a dolgok mély összefüggését, és elámult, hogy mind ez ideig őt sem érdekelt az ügy másik oldala, azazhogy mit jelent Anca szemszögéből ez a viszony.

Nem törődve, hogy a falu nyelvére kerül, kiment a lányért, be akarta vinni a kapun. Az felállt, tett két lépést előre, hanem aztán megvetette a lábát, és kitépte magát szépanyám kezéből:

- Dögöljenek meg mindannyian! Dögöljön meg maga is!

Ötödik fejezet

Ha sikerül a sírhoz bevinnie, talán sohasem bocsátják meg neki. Így is a szemére hányták, amiért megbotránkozott a gyülekezetet. De ő görbén nézett rájuk:

- Még csak az kellene, halljátok-é, hogy tik tanítsatok engemet! Máskor, ha nem akartok a sírhoz odaereszteni valakit, állítsatok a kápolna elibe. De ne hagyjátok a kapu előtt, ahol a boszorkányok is gyülekeznek a szertartás alatt, mert abból nagy baj származhatik.

Hogy mi, azt nem mondta, ők pedig nem kérdezték. Hanem azt látták, hogy nem a falu ellenében ment oda Ancsához, hanem a falu kedvéért. Akkor pedig magához is azért vitte haza, hogy elhárítsa róluk a fenyegető babonáságot, ahelyett hogy jó keresztényhez illően, végigvárja a temetést. Pedig ő csak nem akart a nép szeme láttára huzakodni a gyerekekkel, ezért belekarolt, hazavezette, elébe tette a forralt bort, amit a maga számára tett a sütőbe:

- Ne! Igyál! János bácsit már úgysem támaszthatod fel.

Az átfázott gyerek kapott a forró ital után. Ő maga ott állt mögötte, és nézte, milyen finom ívben hajlik előre a nyaka, amíg élvezettel kortyolgatja az erős, fűszerezett italt. Szemben velük közönséges paraszttükör lógott a falon, és komikus grimaszra torzította a gyermek szomorú arcocskáját. Hanem a tekintete a tükörben is rezzenéstelenül sötét volt. Így az néz, aki elvesztette élete minden reményét. János bácsi felesége nézett így, amikor elpanaszolta keserű életét.

Semmi kétség: Ancsa meg ő valamiképpen sorstársak voltak. Valószínűleg már gyerekkorában is nyomorban élt, és talán nem megerőszakolták, csak elcsábították. De hát ez voltaképpen egyre megy. Aminthogy az is mindegy, hogy ez sok férfival és pénzért kurválkodott, ő pedig csak Borsával és a hatalomért. Végül Ancsa is megtalálta a maga Borsáját Rácz Vargában, és most rettentően gyűlölnie kellene az istent, amiért idő előtt vette el tőle: még mielőtt ráíráthatott volna két hold földcskét. Ócska kis féreg hozzá képest, ócska kis álmokkal és mocskos külsővel, de azt meg kell hagyni, hogy cseppet sem csúnyább nála. És - hogy ha ezt nem is tudja a kölyök, ugyanaz a rettenetes erő vitte el a szerencsáját, ami az övét. Éppen nem az isten, hanem a vagyonosok összetartása és a megszentelt szokás. Őellene összeesküdtek, s a Borsát megnősítették. Rácz Vargát pedig meggyilkolták ugyancsak olyan egyetértéssel, hogy Vargánénak nyilván igaza van: ha tudnák is, hogy mérgezés történt, akkor sem jelentenék fel. De a szerencsétlen kis féreg még rosszabbul járt, mint ő. Túl keveset akart a sorstól kicsikarni, s ezért semmit sem kapott. Márpedig életében több ilyen lehetősége nem akad. Még néhány évig kurválkodik, aztán ha kiöregszik a mesterségéből, megtanulja Popescutól a tolvajlást, és csavarogni fog.

- Popescu csábított el először? - kérdezte váratlanul.

- Itt fusson ki a két szemem...! Nem szégyelli magát? Popescu szent ember. Az árokból szedett fel, betegen. Hazahozott, s azóta úgy tart, mintha az édes lánya lennék. A földön nincs jobb ember nála!

Valamiért felmérgeztette, hogy a vén tolvajt dicsérik előtte, és durván felnevetett:

- Valóban szent ember a te Popescud. Nem engedi, hogy férfiakhoz járj, s ha akarata ellenére mégis elmész, nem is fogadja el a pénzt.

- Újjé! - felelte Ancsa. - Többet összelopott az nekem, mint amit én összeszerettem neki!

Fölállt, és lesimította a szoknyáját.

- No, magánál is voltam már. Ide se jövök többé!

Nem engedte elmenni. Egyre kíváncsibb lett rá. Leült vele szemben, tenyerébe fektette az állát, és úgy kérdezte:

- Akkor ki volt az első?

A gyerek a vállát vonogatta:

- Miért, nem mindegy? Lelenc voltam, durva gazdánál dolgoztam, aztán a jegyző ígért öt koronát, ha lefekszem vele, és kettőt meg is adott.

- Öreg volt? Csúnya? Kövér?

- Fiatal volt és szép. De ha öreg lett volna is, megcsókolnám a két kezét, amiért megtanított arra, hogy pénzt is lehet keresnem, nemcsak ingyért dolgozni a nevelőapámnak. Köszönje meg az égnak, Kornélia néni, hogy a lelencsorsot nem próbálta!

Szíven ütötte a szó. Váratlanul eszébe jutott, hogy neki is van lelencsorban gyermeke, nem is egy, hanem kettő. A fia, akinek elvesztését már elmondtam, s a lánya, akit eddig nem is említettem, mert nem volt érdekes. És ijedelméért hirtelenül megutálta Ancsát: már nem tetszett neki, és nem is sajnálta.

- És most mihez fogsz kezdeni?

- Láta! Mentem a temetőbe, hogy elsírassam az életemet, de nem engedtek bemenni. Holnap pedig elutazom Szegedbe. Megegyeztem Popescuval. Marosszegen ezután már szeretőt sem tudnék szerezni...

- Segítek rajtad, ha akarod! - mondta Kornélia. - Beszerezlek egy jó helyre cselédnek. Derék gazdához.

- Újjé! És tetszett látni már olyan derék gazdát a faluban, aki éjszaka nem megy ki a cselédjéhez!? Ha pedig úgyis akaratom ellenére kell szeretnem, akkor inkább élek abból, mint hogy még dolgozzak is mellette.

Hirtelen izgalomba jött:

- De ha valóban segíteni akar, adjon nekem tíz koronát! Avval már Pestre költözhetek! Márpedig Pesten mégiscsak jobb egy magamfajta lánynak!

Adott neki tíz koronát, bár tudta, hogy nem teszi jól. Utána nézett az ablakon, míg el nem fordult az utca végén. Arra gondolt, hogy az ő Julisából is ilyen semmi kis nő válhatott, mint Ancsából - mit tudhatja, hiszen nem látta tizenkilenc éve. Hanem aztán megnyugtatta magát: Először is: nem elsősorban a lelencekből lesznek kurvák. Másodszor: ő nem hagyta magára a lányát. Messziről is segítette, ahogyan lehetett.

Amíg a fiát várta, nagyon utálta szegényt, hiszen kis híján tönkretette a szerencséjét. Amikor megszületett, és melléje tették az ágyba, fölkapta, és úgy szorította melléhez, mint a Madonna a kisdédét. Hihetetlenül édes volt a kis vakarcs. Ha Borsától születik, bizonyára akkor is szereti. De mert Gerendai volt az apja: imádta. A lelkét tépték ki, mikor a jegyző elvitte a fiúcskát, hogy lelencnek adja és dajkaságba. Napra tudta, mikor fog bekövetkezni a csapás, mégis váratlanul érte. Mert nem sejtette, hogy ennyire megszereti a kicsit, és csak akkor eszmélt rá, hogy örökre el fogja veszíteni. Tehetetlenül tűrte, hogy az egyik állomáson a jegyző és az a trampli, akit magával hozott a fiúért, átszálljanak egy másik vonatra, és eltűnjenek a szeme elől. Semmit nem mert tenni, hogy megváltoztassa Gerendai intézkedéseit. S mert harcra készen kellett Borsához megérkeznie, a már nem nagyon hosszú úton össze kellett szednie magát. Egyszer már utazott így hazafelé, akkor a gyönyörű tekintetű ügyvéd ült az oldalán, s neki el kellett felejtetnie, milyen volt az ölése. Most kettejük fiát kellett

eltemetnie. Erős akarata volt: másodszor is tartotta magát elhatározásához. Ahogyan távolodtak egymástól, a gyerek meg ő, úgy foszlott szét a kicsi arca is a semmibe, és nem tudta többé maga elé képzelni a vonásait. Csak a pólyáját jegyezte meg magának örökre: rózsaszínű volt és csipkés, nem olyan, mint a lelencké.

Mikor a második gyereket várta, már tudta, mire kell felkészülnie. Meg aztán nyugodtabb is volt: Borsa már beletörődött, hogy ismét úgy lesz minden, ahogyan első ízben volt. Kornélia most maga választotta ki az asszonyt, akihez a csecsemőjét adja, beszélt vele, megígérte, hogy az állami tartásdíj mellett ő is küld minden hónapban bizonyos összeget (többet, mint az állam), ezért aztán járassa iskolába, öltöztesse rendesen, és nevelje úgy, mint a saját gyermekét. Miután pedig így gondoskodott kicsinyéről, az ígért pénzt rendszeresen küldte, sőt emelte is az összeget úgy, ahogyan a drágaság növekedett. Hanem az óvatosság szabályait meg kellett tartania. Nem engedhette meg, hogy az asszony - ha rosszul ítélte meg a jellemét - zsarolhassa őt, sőt azt sem, hogy felelőtlen fecsegéssel leleplezze, kié a gyerek. Így aztán az asszonynak sem a címét, sem a nevét nem adta meg, s azért nem is kaphatott róla híreket.

Mindenesetre a dolog úgy alakult, hogy a Borsa gyereket bármikor magához vehette, míg Gerendaié nyomtalanul tűnt el a szeme elől. Amikor otthagya a kastélyt, meg is fordult a fejében, hogy a lányt magához veszi, hanem aztán kiderült, hogy ez nem is olyan egyszerű dolog, mint hiszi. Mert az Intézetben azt még csak el lehetett intézni, hogy harminchat évesen is felvegyék, ha egy alispán mindenképpen ragaszkodott hozzá. De hogy törvénytelen gyerekkel vegyék fel, azt még talán a király sem intézhette volna el.

Aztán valahogyan elhalványult a dolog. Csak most, mikor Ancsa olyan kétségbeesett kiáltással ítélte el az egész lelencsorsot, kezdett ismét gondolkozni azon, hogy magához vegye a lányát. Már három éve megtehetné volna. Hiszen nem is kellett a lányt a magáénak vallani. Állíthatta, hogy egy korán elhalt hűgáé az árva, akinek a felnevelését most, amikor már módjában áll, jószívvvel elvállalja. Tiszteletre méltó áldozat ez egy magában álló nőtől; Isten meg fogja áldani érte.

Nem érzett büntudatot. A lányával azt tette, amit muszáj volt - cserében viszont most meg fogja csinálni a szerencséjét. Van hozzá pénze is, tekintélye is. Nem is habozott tovább. Már harmadik nap útnak indult, hogy isten áldásában bízva és kellő türelmetlenséggel újra fellelje a lányát. Valósággal berobbant az asszonyhoz, és egy pillanatig őszintén csodálkozott, amiért az tüstént nem ismert rá. Aztán persze rádöbrent arra, hogy tizenkilenc év roppant nagy idő. Olvasta még Váradon a költeményt, emlékeznie kellett volna, hogy Penelope ennél sokkal rövidebb idő után nem ismert rá a férjére, Odisszeuszra. Az özvegy persze nem kívánt bizonyítékokat szépnyám személyét illetően, csak összezsápta a kezét, mikor végre megértette, ki a látogatója.

- Jézus Mária! Lássá, nagysága, miért nem hagyta meg a címét? Én már három éve semmit nem tudok arról a komisz lányról! Eltűnt, elszökött, talán a színészekkel, talán elvitték a cigányok, ki tudja, merre ment? És még magát sem tudtam értesíteni, hogy menjen utána, keresse meg!

Persze, csendőrökkel is visszahozathatta volna, hiszen a lány nem volt még nagykorú - bizonyára azért nem mozdult utána, mert Kornéliától továbbra is kapta a pénzt, s azt teljes egészében magára költhette ezután. Szépnyám azonban nem tett szemrehányásokat neki. Csak elsápadt, és káromkodott, mint egy lajtoskocsis. Azt sem kérdezte, mit csinált a pénzzel. Okos asszony volt. Tudta: vesztett, fizetnie kell. Kifordult az özvegy kunyhójából, és ment a községházára, hátha ott megmondják, miféle színészek jártak a községben három év előtt. S hogy ne akadékoskodjanak a válasszal, azonnal bevallotta, hogy a lányát keresi, aki valószínűleg velük szökött el. Meg is kapta a színigazgató nevét.

A társulat persze azóta felbomlott, hanem egykori igazgatóját nem volt túl nehéz előkerítenie, bár már az ország túlsó részére költözött. Nem utazott utána, levélben kérdezte meg, tud-e a lányáról valamit. Talán a személyes érintkezés hiánya volt a baj, nem érzett Kornélia iránt részvétet a színész. Kis késéssel válaszolt ugyan, és elismerte, hogy Juliska egy esztendeig velük dolgozott, de azt állította, hogy további sorsáról semmit sem tud. Pedig tudott. A lányból azóta országos hírnő színésznő lett, felfedezője nyilván dicsekedni szokott vele barátai előtt. Csak éppen legszívesebben azt kérdezte volna tisztességes válasz helyett: És hol volt tizenkilenc évig, asszonyom?

Belátta, hogy egyedül nem tudja megtalálni a lányát. Gerendaihoz fordult segítségért. Tőle postafordultával kapott választ. Megbízott egy magánnyomozó irodát, keressék meg Juliskát. Ha nem adták el valami külföldi nyilvánosházba, biztosan sikerülni fog megtalálniuk. Sajnos, a veszély nem kicsi, mivel ugyancsak virágzik a leánykereskedelem.

Hát övele mi van? Hogy megy a sora? - érdeklődött. Ha bármilyen segítségre lenne szüksége, forduljon hozzá nyugodtan a jövőben is. Ami tőle telik, szívesen megteszi.

És valóban, így is volt. Borsára már alig emlékezett, de a furcsa lányt nem felejtette el. Úgyhogy mikor megkapta az iroda válaszát, mielőtt értesítette volna Kornéliát, ő kereste fel a fiatal primadonnát. Nem volt ugyanis bizonyos benne, hogy az ifjú hölgy örülni fog, ha váratlanul édesanyja születik.

A művésznő kellő tisztelettel fogadta a neves ügyvédet, bár egy kissé meglepődött a jövetelén. Hozzá nem látogattak idegen férfiak. Kornéliának igazat súgott az ösztöne: a lányából nem lett prostituált. Persze, apáca sem: rövid múltjában akadt néhány szégyellni való dolog. De csak addig élt férfiakkal, ameddig a tehetsége szűkösen tartotta el. Az ügyvéd látogatásakor pedig már nagyon is szépen keresett.

- Minek köszönhetem a szerencsét? - kérdezte.

- Szépségének és fiatalságának! - felelte az ügyvéd különös mosollyal. Aztán gyorsan hozzátette, mielőtt Júliának ideje lett volna megsértődni: - Annak, hogy annyira hasonlít az édesanyjához.

Júlia keze megrezzent, s a csésze helyett a tálcára loccsantotta a feketét. De jó színésznő volt, mással nem árulta el ijedtségét. Bocsánatot kért ügyetlenségéért, töltött magának is, és csak amikor már mindketten megkóstolták a forró italt, mondta fahangon:

- Szeretném figyelmeztetni, ügyvéd úr, hogy én nem ismertem az anyámat.

- Én azonban igen. Nagyon közről. Ha jól tudom az ön életkorát, akkor tizenkilenc évvel ezelőtt láttam utoljára. Igen, amikor magával volt viselő. Akkor tizenhat esztendő volt. Amikor megismertem, mindössze tizenhárom.

Nem hazudott. Nem számolt utána, hány éve hagyta el Borsát, Kornélia második terhességéről pedig nem tudott. De emlékezni vélt szerelemtől égő kis testére, és valóban látta maga előtt mulatságosan domborodó hegyes hasával, úgyhogy szinte atyai szeretettel nézte Júliát, aki félre is értette meghatott tekintetét:

- Csak nem ilyen módon kívánja tudtomra adni, hogy maga az apám?

- Az apja? - mosolyodott el. - Nem. Az apjának csak az ügyvédje voltam, s még ma is köt a titoktartás. A maga helyében nem is volnék kíváncsi rá. Földesúr volt, de nem gróf, nem is báró. Meghalt, és magán kívül nem hagyott hátra semmit a földön, amiért beszélni volna érdemes róla. Hanem az édesanyjáról szívesen beszélnek...

- Nagyon kedves! - mormogta Júlia közömbösen. - Köszönöm.

De azért születésének titka mégis érdekelte:

- Szóval a szokott história. A kis cselédlányt elcsábítják, aztán kirúgják, mikor teherbe esik. Ő pedig kiteszi a kölykét a templom küszöbére...

Csodálkozva húzta fel a szemöldökét:

- Hanem akkor hogyan találtak rám?

Gerendai okos férfi volt, tudta, hogy most jön a dolog neheze, az, amiért tulajdonképpen idejött:

- Úgy, hogy az életben sokkal különösebb históriák vannak, mint amilyeneket maga a színpadon el szokott játszani. Láttam a múltkor Adriana szerepében. Higgye el, a két ikertestvér kalandos története tulajdonképpen sokkal hihetőbb, mint a magáé. A maga esetében ugyanis nem volt sem templom, sem küszöb, s a jegyző, aki a lelencek jegyzékébe íratta, az ön apja kedvéért csinálta meg az egész disznóságot, és önt egyenesen az anyja karjából vette át. Nevelőanyja, özvegy Osztroicsné is eljött magáért, és vitte haza, de ő természetesen a maga szüleiről már semmit sem tudott. A kis cselédlányt nem kergették ki az utcára, hanem maradt, és másfél évtizedig uralkodott a földesúron - mindenben, kivéve abban az egyben, hogy magát visszahozathassa. Magáért viszont tartásdíjat fizettek, és özvegy Osztroicsné nem a lelenctől kapott fillérekből nevelte fel. Persze hogy hogyan bánt magával, azt én nem tudhatom...

- Szóval, szándékosan hamis adatokat írtak az anyakönyvbe, s ezt nekem kellett elintéznem. Higgye el, nem ment nehezen. Egy földesúr külön dolgokat is meg tud csinálni Magyarországon.

Júlia összecsapta a kezét:

- Hiszen ez rosszabb, mintha kitesznek a hóba! Maga ezt nem érzi, ügyvéd úr?

- Én igen - mondta az ügyvéd -, hanem az anyja nem. Vele még magánál is gonoszabbul bántak el, s mivel neki végül is sikerült a sorsán felülkerekednie, úgy hiszi, jobb volt külön-külön megmaradniuk, mint együtt éhen halniok, vagy beleegyezni, hogy az ő férje és a maga papája, jó pénzért, valami udvari léhűtő legyen: szobainas vagy parádés kocsis. És - ne haragudjon - most, hogy tudom, kicsoda maga, én is kénytelen vagyok azt hinni, neki volt igaza. Különb, mihelyt tehettem, rohant özvegy Osztroicsnéhoz, hogy magához vehesse a lányát. Tőle tudta meg, hogy maga megszökött egy Újhelyi nevű színigazgatóval. Akkor engem kért meg, keressem meg magát. Én pedig vállaltam, egyrészt, mert - bármilyen furcsának is találja - rendkívül sokra becsülöm az anyját, másrészt nem tudhattam, hogy akit én Fehér Júlia néven kerestetek, az Maros Júliával azonos. Mikor kiderült, először nem is akartam eljönni magához. Hanem aztán úgy véltem, magának kell eldöntenie, megöljem-e, vagy hagyjam élve...

- Megöljön-e? Ezt nem értem.

- Pedig egyszerű. Ha találkozni akar az anyjával, akkor életben hagyom. Ha nem, akkor két lehetőségem marad: vagy azt írom, hogy kútba ugrott szegényében, vagy azt, hogy eladták egy szíriai nyilvánosházba. Gondolom, az előbbi az emberségesebb. Bár az anyja megírta, ezután nem csodálkoznék, ha egy bordélyból kerülne elő, de mert ez az ő hibájából történt volna így, kiszabadítaná, és odavenné magához.

Elmosolyodott:

- Okos asszony az anyja. Tudja, hogy a rossz lányokból lesznek a legjobb feleségek. Már tudniillik, ha elveszi őket valaki.

- Ő is férjhez ment?

- Nem. Egyedül él.

- Jó módban?

- A maga mércéje szerint nem. De özvegy Osztroicsné nagyságos asszonynak nevezte, és megcsókolta a kezét.

Júlia bólintott:

- Legalább nem azért kerestet tizenkilenc éves koromban, mert szüksége van rám...

- De igen! - felelte keményen Gerendai. - Csak nem arra, hogy dolgozzék rája, hanem a szeretetére.

- Nekem is szükségem lett volna az övére! - válaszolta Júlia bánatosan. - Én tulajdonképpen mindig hittem, hogy egyszer csak megérkezik. Tudja, karácsonyra például én soha egy szem cukrot sem kaptam ajándékba. Ilyenkor ültem az asztalnál, kanalaztam a híg levest, és hátra-hátrafordultam az ajtó felé, addig, míg csak a nevelőanyám rám nem kiáltott: mit kapkodod a fejedet? Nem feleltem semmit. Nem mondhattam meg neki, arra várok, hogy szép csendben kinyílik az ajtó, Ő belép a szobába, megöli Osztroicsnét, engem pedig felültet a hintájára, és elvisz magával...

Megkeményedett a hangja. Semmivel sem volt gyengédebb, mint előbb az ügyvédé:

- Azóta megtudtam, hogy az özvegyet például nem ölhetette volna meg. De mondja meg neki, ha véletlenül beszélnek, hogy azt az egy szem cukrot elküldhette volna. Még ha magától kell megvonnia, akkor is...

Gerendai felállt.

- Értettem, művésznő. Szóval temető vagy szíriai bordély... Higgye el, igazán sajnálom, hogy ilyen szomorú végre jutott...

A lány hirtelen elmosolyodott:

- Úgy látszik, ön valóban jó ügyvéd... Adja meg a címét az anyámnak. Megkeresem, s ha beszéltem vele, eldöntöm, élek-e, vagy meghaltam. És addig egy szót se rólam.

- Egy szót sem! - mondta az ügyvéd.

Csak azt ne higgyék, hogy szépanyánk nem volt babonás, csupán azért, mert ő babonákkal ámította az ügyfeleit. Persze ő nem a „néma vízben”, vagy a boszorkányokat űző seprűben hitt. De abban például nem kételkedett, hogy isten angyalai nem véletlenül őrizték hűségesen Júliát, ameddig ő semmiképpen nem vehette magához, de szökni engedték a színészekkel azon a napon, amelyen átvehette volna tőlük az örökösödést. Heves büntudatot érzett, és eszé ágában sem volt, hogy az égi hatalmakra hárítsa a felelősséget lánya sorsáért.

Istenről egyébként is sajátságos és - ha lehet így mondani - igen józan elképzelései voltak.

- Drágaságom! - magyarázta egyszer, még a Borsa-birtokon egy asszonynak. - Ne legyen ostoba! Isten jó, igazságos és roppant nagy hatalma van. De akkora még sincsen, hogy minden gonoszságot megakadályozzon a földön. Ha Borsa maga alá gyűri a Szekeres lányt, mégsem várhatjuk el tőle, hogy odarohanjon, és saját kezével ráncigálja le róla. Majd egyszer számon kéri a gazda bűneit, vagy még itt, a földön, vagy a másvilágon, ha ráér, és még emlékszik reájok. Hanem a Szekeres Apolkának evvel már nem fog segíteni, s mert éppen nem olyan öntelt, mint amilyennek a papok prédikálják, nem mer a szemébe nézni szegénykének, amiért cserbenhagyta őt. Amíg él, elkerüli szégyenében, s ha meghal, a pokolba kergeti, hogy még a mennyországban se kelljen találkoznia vele. De ennek ő maga sem örül, és hálás nekem,

amiért megparancsoltam a maga fiának, hogy takarja el az Apolka szégyenét. Elég neki, hogy mindannyian jól járnak: ő is, Apolka is, a maga fia is... Tehát tanuljon, drágám, az Úrtól, és tegyen úgy, mintha nem tudna semmiről. Hunyja be a szemét, amikor nem illik odanéznie...

Bevallom, nekem tetszik ez az isten, aki szégyenli tehetetlenségét, s az emberek segítségét egyáltalán nem veti meg. Ebben nem zavar, hogy szépanyám saját hasonlatosságára és szükségletére teremtette meg, hiszen minden vallás valahogyan így született. És persze azt is, hogy csak gúnyolódott az asszonnyal, akinek a fiát arra szánta, hogy eltüntesse Borsa Mihály és Kapalyag Kornélia közös bűnét. De amit istenről mondott, azt hitte is. Ez az isten még azt is eltúrte, hogy Borsa őt, Kornéliát teperje le, pedig ő nemcsak a szüzességét vesztette el, hanem a Kuthy grófoktól örökölt előjogát is. Akkor pedig azt sem ítéltette el, hogy visszamászott az ágyába, és úgy szerzett magának elégtételt. Ha pedig Borsát olyannak teremtette, hogy nem tűri maga mellett a fattyait, akkor azért is ő felel, hogy Kornéliának dajkaságba kellett adnia a gyerekeit. Ha pedig isten nem tehet ezért szemrehányást, akkor senki, még maguk a gyermekei sem.

Viszont amit istentől elvárt, azt vállalta maga is. Ha Júlia kurva lett, azért ő a felelős, és a leányának érte szemrehányást nem tehet. Ha bordélyba került, ki kell szabadítania, és férjhez kell adnia. Hogy a leány nem szűz, az még most is csak nehézség, de nem akadály. Hozományt tud adni vele, a többi elintézi Homola, aki sokkal inkább úr, és sokkal kevésbé bolond, semhogy ne teljesítse egykori ellensége kérését. De - ha akarta - el is kerülhetette a tisztartót. Hozományvadászt ugyan nem vásárol a leányának, de halálos beteget esetleg igen. Mert ha Julis egyszer már megözegezett, a múltjára többé senki nem kíváncsi...

A sürgősséget persze nem a mai értelemben gondolta. Azt hitte, pár hónapba az is belekerül, amíg Gerendainak egyáltalán nyomra sikerül találnia. Még értesítést sem várt, amikor Júlia - anyját látni - már a faluba érkezett. Kitűnő szalonban készült kosztüm volt rajta, drága, de szolid - olyan ruha, amilyent Kornélia csak azokon a megyei hölgyeken látott, akik nem álltak szóba vele. Egy megejtett teremtést várt - honnét sejthette volna, hogy a lánya közeledik.

A kapu előtt beszélgetett éppen a szomszédasszonyával, és az látta meg először a leányt.

- Nézd már, Kornélia! - mondta. - Ez alighanem téged keres.

- Engem? - csodálkozott. - Én ugyan nem ismerem!

- Éppen azért! - erősítette meggyőződéssel a szomszéd. - Kurucsai ágyónak is voltak ilyen kuncsaftjai. Gyereket vár, és otthon, ahol ismerik, nem meri elcsináltatni. Bizonyára megmondták neki az ágyó címét...

Ez nem volt ostoba vélemény, s ezért Kornélia nem nagy örömmel várta a vendégét. Júlia pedig nézte a két asszonyt, hogy melyik az anyja a kettő közül. Voltaképpen tudta, hogy csak a városiasan öltözött lehet a bába, mégis a másikat szólította meg. Azért, mert megviseltebb volt és öregebb. Szerette volna, hogy az legyen az anyja, mert róla könnyebben lehetett elhinni, hogy leküzdhetetlen kényszerből hagyta el a lányát. Ő pedig nem azért utazott Marosszegre, hogy mindenáron haragban maradjon a szülőjével.

- Kapalyag Kornéliával beszélek-é? - kérdezte, és elpirult, mert rájött, hogy ezek után ostobának kell őt hinniök. És valóban, a városi ruhás nő finom gúnnyal elmosolyodott, mikor visszakérdezte a kisasszonyt, mivel lehet a szolgálatára.

- Szívesebben mondanám el négyszem között! - felelte elfogódottan.

A szomszédasszony erre gyorsan elkészönt, Kornélia pedig rosszkedvűen tessékelt vendégét befelé. Nem is vezette a szobába, hanem a tornácon ültette le. Mert a megesett cselédlányokat legalább sajnálta, de náluk is csak kinin és forró fürdők ajánlására szorítkozott. Kaparást

senkinek nem vállalt. Az úrilányokat pedig meg is vetette, ha bajba jutottak: illetet volna, hogy tudjanak magukra vigyázni. Júlia azonban nem törődött a rideg fogadtatással. Nézte az anyját, látta, hogy szép, és futó hálát érzett, amiért csinos külsőt örökölhett tőle.

„Ha egy trampli szült volna - gondolta -, bizonyára még ma is özvegy Osztroicsné nál lakom, s boldog volnék, hogy a mamám végre megérkezett...”

Kornélia pedig látta, hogy vendége bátortalanul elmosolyodik, és végleg elhatározta, hogy nem könnyíti meg a helyzetét. Kérését teljesítette: négy szem között maradt vele, a beszédet azonban kezdje ő, ha valamit akar. Neki ideje is van, meg türelme is. Így aztán csak bosszúsabb lett, amikor a városi lány, falusi konvenciók szerint, így törte meg a hallgatást:

- Kérdezze már, hogy miért jöttem!

Vállat vont:

- Minek? Mit akarhat egy városi kisasszony a szegi bábától? Csinálja el a gyerekét. Igaz?

Júlia pedig éppen evvel az ürüggyel akart beállítani az anyjához. Tehát elkezdte játszani a szerepét:

- És ha így lenne - vállalná a néni?

- Rossz címet kapott, kisasszony. Talán aki ajánlotta, járt Kurucsai nénőnél, a régi bábánál, s azt hitte, hogy én mindenben az utóda vagyok. Én azonban Kapalyag Kornélia vagyok! Nem hentesmester, hanem szülésznő! Érti, kisasszony? Véres munkákra nem vállalkozom.

Várta, hogy erre sírás következik, és rábólintott, amikor vendége szemét elfutotta a könny. Nem sejtette, hogy a kisasszony akkor könnyezik, amikor akar.

- Ne itassa az egereket, avval nálam nem megy semmire. Nekem sem törülték le a könnyeim, ha sírtam, pedig sírtam eleget. Utazzon haza, készítsen izzasztó fürdőt, üljön a kádba, és vegyen be hozzá egy csomó kinint. Valószínűleg használni fog. S ha nem, akkor - esetleg - tudok még valamit ajánlani.

- Másik bábát? - kérdezte Júlia sötéten.

- Azt nem. Ismerek olyat, aki vállalná, de tölem meg nem tudja a címét. Az már mindegy volna, hogy én csinálom, vagy más. Egy élete van a kisasszonynak, nem érdemes kockáztatnia. Ha mindenáron meg akar halni, igyék gyufát. Azt mondják, az kevésbé fáj, mint a vérmérgezés.

Itt Júliának gondolkoznia kellett egy kicsit, mivel érvelhetne helyében egy úrilány, különösen, ha nem akarja nyíltan vállalni a bűnt, amit el sem követett. Aztán eszébe jutott, hogy vallásos is lehet:

- Nem féli az istent, néni?! Inkább pusztuljak el nyomorultul, mint hogy szenteletlen földbe temessenek!

Kornélia, aki másmilyennek képzelte istent, elmosolyodott. Nem szeretnék romantikus hülyeségeket írni. Mégis: mosolya sötét volt, mint az éjszaka.

- Akkor menjen Nagyváradra szülni. Van ott egy zárda, az Orsolyáké. Éjfélkor tegye csecsemőjét a kapujába, húzza meg a csengőt, és szaladjon el...

Itt esett ki Júlia a szerepéből. Nem látott be az anyja szívébe. Fejébe szalajtott a vért Kapalyag Kornélia cinizmusa. Hogy még ő mer gúnyolódni a megesett lányon...

- Ajjaj! - szaladt ki a száján. - Akkor már özvegy Osztroicsnéhoz is adhatom!

Szívta volna vissza az áruló mondatot, de későn. Aztán szinte irigykedve nézett az anyjára.

„Micsoda szerep! - gondolta. - Vajon tudja-e eljátszani?”

Tudta. Meg kellett vallania, nem biztos, hogy kettejük közül ő a nagyobb színésznő.

Kornélia arcából kifutott a vér. De a szeme sem rebbent, úgy kérdezte:

- Ki az az özvegy Osztroicsné? Nem ismerem!

Júlia pedig szikrázva felelte vissza:

- Én sem. Ő az az özvegy, akit egyikünk sem ismer. Nem érdekes?

- De - mondta Kornélia. - Érdekes.

Aztán előrehajolt:

- Ha nincs teherbe a kisasszony, miért jött hozzám?

- Mert egy Gerendai nevű ügyvéd ezt tanácsolta. Azt mondta, kerestetni tetszik engemet.

- Tévedett. Én egy leányt kerestem, akiről úgy hittem, szüksége van rám. Akinek nincs reám szüksége, az akár vissza is mehet. Azt nem mondta az ügyvéd, hogy én ilyen vagyok?

És Júliának akarata ellenére kezdett tetszeni az anyja. Valahogyan hasonlított ahhoz a fejedelmi teremteshez, aki álmaiban bejött az ajtón, és megfojtotta Osztroicsnét.

De azért nem adta meg magát:

- Ha maga ilyen, miért szeretné, hogy én másmilyen legyek? Ha egy ingben szaladtam volna ide, térde elé borulnék, és azt kérdezném: „Nem tud egy apát a gyermekemnek, anyám?”, az jobban tetszenék? Vagy talán van arra okom, hogy szeressem magát?

Kornélia gondolkodás nélkül válaszolt:

- Az égvilágon semmi. De az még nem is volna baj, ha nem szeretsz. Nekem tizenkét éves koromig volt anyám, sőt apám és testvéreim is. Akkor elragadtak tőlük az ország másik végibe. És akkor még én sem tudtam írni, nemcsak ők. Hírt sem hallottunk egymásról harminc esztendeje. Azt hiszem, anyám, ha él még, akkor sem gondol rám már soha. S ha most hirtelen elébem kerülne, nem tudnám, mit kezdjek vele. Legfeljebb megcsókolnám a kezét...

- Azt én is megtehetem! - mondta Júlia. - Ha magának örömet szerez...

- Hogy szemtelen legyél, ahhoz viszont nincsen semmi jogod. Az én kezemet valamikor nagyon sokan csókolták, többen, mint amennyit elképzelni tudsz. És nemcsak férfiak, de felnőtt asszonyok is. Ki hálából, ki félelemből. És mikor Borsa Mihály, a szeretőm, vendégül látta barátait, a megyei urakat, én este ott álltam mellette a lépcsőn, és csak a csípőmig emeltem a kezemet, hogy mélyebben kelljen hajolniok. De mikor a vendégek hazautaztak, ott a feleségük azt kérdezte: Kezet csókol a parasztdajának? És azok azt felelték: Természetesen, grófnő. És az asszonyok közül egy sem tette be a lábát a kastélyba, ameddig engem ki nem penderítettek. És mindenki tudta a megyében, hogy tizenhárom éves voltam, amikor Borsa Mihály letepert, s hogy azután meztelenül kirúgott a folyosóra, mert megundorodott csúnyságomtól.

Sötéten nézett Júliára:

- Nekem nincs miért megjátszanom magam. Én voltam a Kuthy grófok parádés kocsisának leánya, aztán a cselédek között is a legutolsó a Borsa-birtokon, aztán tízezer hold úrnője; mostan pedig vagyok a marosszegi bába, akihez tíz faluból járnak az asszonyok, és keresztet vet ijedtében, akire ferdén találok nézni. Szóval az én kezemet már nyalták ezerféle okból, s nekem mindegy, hogy hozzádörgöli vagy nem dörgöli hozzá az orrát még valaki. Hanem az

én anyámnak csak a gyermekei csókolták meg a kezét, szeretetből és tiszteletből. Azért te az ő terhére ne idéetlenkedjél!

A lánya fejet hajtott:

- Ezért készséggel kérek bocsánatot. Hanem én se gazdája, se alattvalója, se betege nem voltam és nem is vagyok. *Any*a volt-e valaha, anyám?

- Megszültelek, mert megfogantál, elküldtelek, mert nem tehettem mást, és gondoskodtam rólad, mert szívesebben szerettelek volna. Anyád nem voltam. Hanem két hétig magam szoptattalak, és azt nem felejtettem el.

- Nagyon utálta az apámat?

- Utáltam, és amíg élek, gyűlölni fogom. Gyáva féreg volt, ostoba disznó és vérnősző barom. De ha másmilyen lett volna, akkor én még mindig a tehenek farkát mosnám a fejés előtt. Az élet sokkal komplikáltabb, lányom, mint hinnéd!

Júlia összevonta a szemöldökét:

- Vérnősző barom... Ezt a kifejezést honnét veszi, anyám?

- Ezt egy bizonyos Sekszpir nevű ember írta Hamlet című darabjában. Egy ilyen előkelő ruhájú hölgynek, mint a kisasszony, ezt voltaképpen tudni illenék.

Most a lánya arcán futott keresztül könnyű, gőgös mosoly:

- A foglalkozásaival nekem nem imponál, anyám. Én voltam már mindez, s azon kívül koldusasszony és Ofélia is. Színésznő vagyok.

Kornélia meglepődve kapta fel a fejét:

- Nagyváradon én sokat jártam színházba. Milyen színésznő vagy? Csak olyan, vagy igazi?

- Látom, anyám olvas pesti lapokat is. A művésznevem Maros Júlia...

Csend lett. Aztán szépanyám őszinte elkeseredéssel vetett keresztet:

- Szent Isten! Egy Maros Júliának már van oka, hogy szégyellje, ha az anyja szülésznő Marosszegen!

Tűnődve tette hozzá:

- Sokszor gondolkodtam azon, hogy talán boldogabb lennék, ha olvasni sosem tanítanak, s nem támadnak bennem olyan vágyak, amelyeket nem sikerült betöltenem. Szerencsére ez a kérdés nálad fel sem merült, s ezért sok bűnömöt meg lehet bocsátani. Meg talán a tehetségedet is tőlem örökölted...

- De azért ne akarjon nálam jobb színésznőnek látszani! - intette le Júlia nyersen. - Egyetlen kérdésemre adjon megfelelő magyarázatot, és szeretni fogom, mint igaz anyámat! Miért nem küldött ajándékot egyetlen karácsonyomra sem? Sem egy szem cukrot, sem egy ócska rongybabát? Miért nem lehetett nekem soha ünnepnapom?

- Szent Isten! - mondta szépanyám másodszor is, most már nagyon sápadtan és nagyon csendesen. - Nem tudom...

Nem kívánom, hogy tessék maguknak a szépanyám. Szerintem is minősíthetetlenül viselkedett a gyermekével. De ebben a pillanatban olyan elveszetten ült a székén, és olyan kétségbeesetten törte a fejét, miért is nem szerzett egyszer sem örömet a lányának, hogy Júlia óvatosan elmosolyodott. S ekkor deket kezdtek harangozni, és Kornélia ezzel elsietett legszebbik tyúkjá után - lehet, hogy nem is volt a legszebb, de a szomszédasszony kertjénél kapirgált, és a szomszédasszony ott leskelődött a sövénynél. S mert ő a jövővel mindig

gondolt, kérte, segítsen neki a tyúk hajszolásában, csak azért, hogy elmondhassa: a kisasszony nincsen teherben, sőt nem is kisasszony, hanem elhalt húgának a lánya, akit pici kora óta nem látott. Tanítónőnek készül, s most, hogy elárvult, azt kérdezte, nem tudna-e ő segíteni neki.

„Ki tudhatja, mire lesz ez még jó?” - gondolta magában.

Lánya pedig nézte, milyen buzgón kerítik a tyúkot a szomszéd nénivel, s elnéző mosollyal az ajkán arra gondolt, hogy tulajdonképpen találhatott volna rosszabb anyát is, vagy legalábbis sokkal nivótlanabbat, aki jobban bosszantaná.

Ismétlem, szépanyám álnokul viselkedett. Miután megismerte Júliát, hirtelen újra vágyni kezdett arra, hogy szeresse valaki. Nem szerető, hanem gyerek. De azt hitte, a lánya éppen olyan, mint ő, s ezért soha nem fog felmelegedni iránta. A fiát kell megkeresnie, mert a férfiak puhábbak, mint a nők, és sokkal alakíthatóbbak. Júliával többé-kevésbé jóban váltak el egymástól, s magára maradván, most már a fia után kerestetett. Gerendait ezúttal kihagyta az ügyből. Már tudta, hova lehet fordulnia. Közvetlenül a nyomozóirodával vette fel a kapcsolatot. Ezúttal fél évnél is tovább tartott, amíg értesítést kapott. Az iroda leveléből azután megtudta, hogy olyan dolog is van, amelyben a férfi az asszonynál sokkal konokabb.

Sajnálattal értesítjük, hogy fia, Gazsiné József, 1904. április 26-án Élesden csendőrgolyó áldozata lett. A varasdi temetőben nyugszik, sírjához megbízottunk, kívánságára, elvezeti.

- Gyilkosok! - ejtette ki kezéből a levelet.

Hatodik fejezet

Hadd mondjam meg mindjárt, hogy a nyomozóiroda munkatársa voltaképpen tévedett. Helyesen állapította meg, hogy a keresett fiú részt vett az élesdi tüntetésen, hogy a szomszéd falu temetőjében nyugszik, és hogy csendőrök gyilkolták meg, s mindebből - tulajdonképpen joggal - arra következtetett, hogy az addigi leghírhedtebb tömegmészárlásnál vesztette életét. Pedig akkor még megmenekült. 1906-ban résztvevője volt az egyik Somogy megyei sztrájk-nak, s mikor visszaérkezett, egy olyan aprócska összetűzésben vesztette életét, melyről a dunántúli eseményekre figyelő közvélemény nem is értesült. Az anyának persze - és voltaképpen nekünk is - ez a két év különbség semmit nem jelent. Tény, hogy Kornélia így is negyedszázaddal élte túl a fiát, sőt amikor haláláról megkapta az értesítést, anélkül hogy erről Kornélia tudhatott volna, már az az unokája is megszületett, akinek ágyékából a mi águnk eredt. Így indokoltnak látszik, hogy Kornélia történetét megszakítva, előbb a fiú történetét beszéljük el, s evvel elkerüljük, hogy ismétlésekre kényszerüljünk a társadalmi helyzet felvázolásakor.

Őszintén megvallva, a kényszerűsége túl szívesen is beszélek az anya vége helyett előbb a fiúéről. Hiszen előbbiből bűnügyi történetünk egyik legelvetemültebbnek tartott gyilkosa lett, s ha leírásomból ki is derül, hogy még ő sem volt annyira fekete, mint amilyenek Szenthelyi ügyész úr és a bíróság osztályérdekekből festette, kétségtelen, hogy tetteit egyetlen ép erkölcsi érzékű ember sem fogja megbocsátani. S ha nékem az volna a célom - ami a bíróság tagjaiban alighanem óhatatlanul felmerül -, hogy őseink érdemeinek felsorolásával Benedek Erzsébet iránt jóindulatra hangoljam magukat, legjobban tenném, ha Kornéliát itt elhagynám, egyszerű bábaként, azt a benyomást keltve, hogy sorsában ezután nem is történt semmi érdekes. Csak-hogy én nem a részvétükre, hanem felelősségérzetükre kívánok apellálni, éppen annak felmutatásával, hogy a legnagyobb képességekkel megáldott ember is elfajulhat, ha a társadalom súlyosabb probléma elé állítja, mint amilyent megoldani képes, és pedig annál messzebbre sodródhatik el, minél nagyobb volt a tehetsége. Tisztelettel meghajolva elnök elvtárs két várható ellenérve előtt, ti., hogy a társadalom semmilyen magatartása nem ad felmentést az egyén bűneire, és hogy a tehetséghez a jellem is hozzátartozik, az elsővel szemben azt vetem fel, hogy amilyen kevésbé mentesíti a társadalom felelőssége az egyént megérdemelt büntetése alól, éppoly kevésbé menti fel a büntetés alkalmazása a társadalmat az alól, hogy veszni hagyta java tehetségeit.

Ami pedig a tehetség és karakter kapcsolatát illeti, tisztelettel megjegyzem, hogy a szóban forgó karakternek csupán a mikrokörnyezet kívánalmait kell kielégítenie. Azokat az elragadó jellemvonásokat, melyek Lakatos elvtárs gyermekeiben alakultak ki Lakatos elvtárs nevelő munkája nyomán, s melyeknek a tárgyalás során olyan vonzó képét ismerhettük meg Lakatos elvtárs felszólalásaiból, semmiképpen nem várhatjuk el egy gazdasági cselédektől született lánynál, akinek a családja már otthon különleges grófi kegyeket élvezett, s aki aztán Maros-szegen, a már ismert kalandok után, vérbeli kulákasszonnyá fajult. Viszont arról sem vagyok meggyőződve, hogy a Lakatos gyerekeknél ábrázolt karakter akkor is olyan vonzónak bizonyulna - hadd utaljak példátlan munkaszeretetükre -, ha nem egy szocialista társadalomban élnének, hanem egy grófi birtokon kellene kullogniuk az eke után.

Mindezt pedig nem azért mondtam el, hogy előre jelezzem dinasztánk történetének tanulságait - mint majd, remélem, látni fogják, erre is áll Goethe felejthetetlen mondása: *Szürke minden elmélet, barátom, de zöld az élet aranyfája* -, hanem hogy indokoljam zavaromat, amit a kezdődő történet elindításakor érzek. Ha ugyanis igaz volna, hogy szánalmukra apellálnék, úgy joggal elvárhatnák, hogy mikor egyetlen ősinhöz érkezem, akiről rosszat semmit, de

annál több jót tudok elmondani, aki a forradalmi parasztmozgalom mártírja volt, ne tudjam abbahagyni a dicséretét. És valóban, furcsa is lenne, ha nem volnék büszkébb Gazsiné Jóskára, mint Kapalyag Kornéliára. De ő a történelmünk fősodrából voltaképpen kiesik. A csendőrgolyó nem tönkretétel. Inkább megoldás, amely teljessé látszik tenni egy fiatalon kettétört életet. Dinasztiánk szempontjából mártírsága ellenére - esetleg éppen azért -, voltaképpen csak egy tanulságot tudnék levonni történetéből, azt tudniillik, hogy még a legszerencsétlenebb családban is fölnőhet valaki, akinek szerencséje volt.

Persze elmondom, amit tudok róla, de ez rendkívül kevés.

Az a jó úr, akinek Borsa kedvéért a csecsemő sorsát el kellett igazítania, voltaképpen örült, amiért a földesúr bizalmával tüntette ki, és a szolgálataért kapott összeget sem vetette meg, de azért sértőnek találta, hogy ilyen lealázó ügyet kelljen intéznie. Nemcsak a lelencé nyilvánítást oldotta meg eredményesen, hanem a nevelő szülők kiválasztásában is meglepő emberismeretet tanúsított (sokkal különbet, mint Kornélia Osztroicsné fölfedezésével), de legalább ott próbált bosszút állni, ahol nem kötötték kapott instrukciók. Még azt is figyelembe vette, hogy a talált gyerek nevét valamiképpen a naptárhoz kötik, csak éppen nem Szeplőtelennek nevezte el a szeplőtelen fogantatás tiszteletére, amelynek ünnepén a gyermek megtalálattott, hanem Löketlen Tódor néven íratta volna a matrikulába, ha a pap nem viselkedik valamennyire tisztességesen, és nem József névre kereszteli. A faluban aztán Gazsiné vezetéknéven emlegették, éppúgy, mint mostohatestvéreit, mivel mindenki tudta, hogy Gazsi Dénes egy kocsmai verekedés során még házassága előtt elvesztette férfiasságát. A néphumor nem ismer kíméletet. A gyerekszáj még kevésbé. Ezt tapasztalhatta Gazsiné Jóska is, amikor, iskolába kerülén, kiderült, hogy hivatalosan Löketlennek hívják, és - nyilván mostohaapjára tekintettel is - ennél is kellemetlenebb gúnynevet akasztottak rá a barátai. Meg is kérdezte egyszer, amikor Gazsiné teknőben fürösztötte a kút előtt:

- Édesanyám! Miért mondják nekem, hogy töketlen vagyok? Hisz van nekem tököm, nagyobb is, mint a többié!

- Van, szívem, van! Vágd csak jól szájon, aki gúnyolódik veled!

Mint ebből a két mondatból is kitűnik, Gazsiné ugyan a tartásdíjért vette magához Jóskát, de szívébe fogadta, és édes gyermekeként bánt vele. Gazsi Dénes pedig azt csinálta, amit a feleségétől látott, mert nemcsak magtalan volt, hanem egy kissé bugyuta is, aki örült, hogy egyáltalán asszonyhoz jutott - gyerekkel vagy gyerek nélkül. Nemcsak csigát és pilinckét faragott a kicsi Józsefnek, de még hintalovat is - másnak se volt olyan a faluban, mert a fával nagyon tudott bánni Gazsi Dénes. Szóval mindent megadtak a gyereknek, amit tudtak: meleg ételt, ha nem is nagyon sokat, szeretetet, elegendőt - és egyszer sem vették el tőle a ruhát, amit a lelencből kapott, hogy még ócskábbra cseréljék ki. Többre nem tellett tőlük, mert maguknak sem volt többjük. Még a kunyhó sem volt az övék, amelyben meghúzódtak. Úgy éltek, ahogyan Petőfi Sándor írta:

*Napszámos és napszámosné
Deszkát fűrészsel és hasít.
Daróc pólyában gyermekük
A szélvésszel versenyt visít.*

Így aztán kicsi Jóskát tízesztendős korában elállították a Vastag Baráth Jánoshoz libapásztor-nak. Vastag Baráth pedig a legderekabb gazda volt a faluban. Csak akkor ütötte meg cselédjét, ha semmiképpen nem kerülhette el, ételéről pedig tisztességgel gondoskodott. A gyereket ráadásul határozottan meg is kedvelte. Tetszett neki nyílt tekintete és az a jó modor, amit Gazsiné plántált belé:

„Köszönj hangosan, gyermekem! Csókold meg a bácsi kezét...”

Még az is előnyére vált most, hogy egy ideig Töketlennek csúfolták pajtásai. Naponta kettővel-hárommal meg kellett verekednie, amíg tisztességre tanította őket, s ez kifejlesztette izmait. Nem nőtt nagyra, de korához képest nagyon erős volt. Jól bírta a fáradalmakat. Nem bánta, hogy pásztorkodnia kell, hiszen nem tudta, hogy vannak olyan gyerekek is, akik nyáron naphosszat csak játszanak. A libák legeltetése pedig nem kívánt aszkétaéletet. Naponta egyszer oda lehetett őket hajtani a patakhoz, és megmártózni hús vizében. Mivel pedig a libák a tyúkokkal térnek aludni, esténként maradt némi ideje egyéb játékra is. Bűn lett volna a sorsára panaszkodnia.

Egy napon, estefelé, de még túl korán, rémülten rohant haza a fiú a mezőről. Kiabált, és úgy hajszolta maga előtt az állatokat, hogy az udvarra érve elnyúltak, mint a dögök, összefutott a ház népe, és kérdezték a gyereket, de az a fáradtságtól, rémülettől szólni sem tudott. Hanem a gazdasszony mindjárt látta, hogy hiányzik két lúda.

- Hová lettek? Csak nem cigányok vették el?

- Nem - nyögte ki végül Jóska. - Két nagy kutya.

Nem hittek neki, mert a farkasok nem nappal vadásznak, és éjszaka sem libákra. A gazdasszony már készült, hogy megtépázza a gyereket, s úgy vegye ki belőle az igazat, hanem a gazda nem engedte bántani. Úgy vélte, arra lesz még idejük, előbb menjenek ki a mezőre, nézzék meg, nem találják-e mégis valami bizonyítékát az állítólagos farkaskalandnak. Jóskát előreküldte, mutassa az utat, s mikor látta, micsoda szűkölő félelemmel teljesíti parancsát, már sejtette, hogy a gyerek nem hazudott.

Ennek pedig az lett a következménye, hogy három egymást követő napon afféle eleven csapdaként kiültették a mezőre, míg a gazda idősebb fiával és egy barátjával megbújt a bokrok között, hogy puszkavégre kapják a veszélyes vadakat, ha újból jelentkeznének. A ludak már nem emlékeztek a mészárlásra, és gondtalanul tépdesték a zöld füvet. Hanem a fiú halálos izgalommal kucorgott a kijelölt dombocskán, holtra vált rémületében, ha egy nyúl szaladt keresztül a réten, és közben azt ismételgette magában, hogyha jönnek a vadak, ne a lesben állók felé fusson, hanem tőlük el, mert csak úgy tudják meglőni a támadóit. Könnyörgött Vargának, eressze haza, mert a két farkasnak olyan égően vörös volt a nézése, mint a kísérteteknek a temetőben. Nem istennel való dolog volt, ami vele történt. Persze hiába istenkedett, mert Varga rendkívül derék ember volt ugyan, de éppen nem lágyszívű. Ha valamiről úgy gondolta, meg kell lennie, azt meg is csinálta, magát sem kímélve, nemcsak az embereit. Márpedig a dúvadakat el kellett pusztítani, mielőtt rákapnak a juhokra.

Ott kellett tehát guggolnia a dombtetőn, nyöszörögve félelmében.

„Jaj, anyám, idesanyám, de nagyon félek! Nem néztek azok a bestiák sem jobbra, sem balra, csak egyenest futottak a libáknak... Aztán pedig nem visszafordultak, mint a tolvajok, hanem tovább rohantak arra át. A kisebbik a nagyobbikat is megmarta dühében. Ha ezek ismét eljönnek, és engemet vesznek észre, ledöntenek a lábamról, mielőtt Varga bácsiék löhetnének, és belém tépnek. Kiderülhet még, hogy nemhiába csúfoltak engem töketlennek meg Gazsinénak!”

Megállapította, hogy Varga bácsi veszett disznó, Molnár bácsi meg rühes görény, amiért nem kettejük közül az egyik ül a helyére. És még elvárnák, hogy ha jönnek, ne feljűk fusson, hanem elfelé - mikor azok éppen hátulról jönnek. Már azt sem érte fel ésszel félelmében, hogy ebben az egyben igaza volt a két vadásznak, hiszen másként eltakarná előlük a két vadat. Csak ült, és könnyörgött istenének, hogy végül is mégse jönnének a farkasok.

A negyedik napon aztán annyira kifáradt, hogy azon kezdett fohászkodni, bárcsak már itt lennének, és vége volna az egésznek. És mintha csak erre vártak volna, ekkor meg is jöttek,

lógó nyelvvel, vérben forgó szemmel és vadul vonítva. És ahogyan tartott tőle, nem is a libákra rohantak, hanem rája, ő pedig, hozzájuk hasonlatosan vonítva, nem oldalt futott, hanem egyenest a puskások felé, akadályozva őket a lövésben. Az utolsó pillanatban próbálták meg az állatokat mégis leteríteni, amikor látták, hogy anélkül most már széttépik a gyereket. Istenkísértés volt, de sikerült. Jóska megkapta gazdájától az első pofont - egy iszonyatosan nagyot. Mégsem fájdalmában kezdett el bögni, hanem örömeiben. Boldogan csókolta meg az ütést osztó kezét. De a farkasokat nem ment vissza megnézni, bárhogya is hívták. Futott a falu felé, még a libáiról is megfeledkezett. Holtukban is félt a két dögtől, de még inkább attól, hogy a férfiak észreveszik; összezsínálta magát félelmében. Megállt a patak partján, s a nád közé bújva megmosakodott. A nadrágját kiterítette, hadd száradjon a napon. Meg is száradt, haza is érkezett, mielőtt megtértek volna a férfiak, akik előbb megnyúzták a két farkast, és elásták a dögeket. Csak a Varga gyerek volt már otthon, mert Jóska helyett neki kellett összeszedni és hazahajtani a ludakat. Ő mérges is volt, amiért a nyúzásban részt nem vehetett. Hanem a gazda egy rossz szót sem szólt a kis libapásztornak, amiért nem fogadta parancsát. Mint a tenyerem, akkora szelet szalonnát adatott neki cserébe a nagy ijedelemért.

Evvel vége is lett volna a farkaskalandnak, ha ki nem derül, hogy Jóska nem oktanul érzett láttukra olyan eszeveszett rémületet. Veszettek voltak, és megfertőzték a nyúzóikat is. A két felnőtt szörnyű kínok között pusztult el, és a gyerek is csak a Jóska futásának köszönhetette, hogy megmenekült. Vargáné mégis úgy meggyűlölte az ártatlan gyereket, hogy hazazavarta a szüleihez. Azt ugyanis nem a falubeliek mondták, hogy a farkasok veszettek voltak, s ezért haltak meg a férfiak, csak én. Azok bolondnak néztek volna, ha azt állítom, hogy a veszetséget az is megkaphatja, akit az állat nem harapott meg. Inkább azt hitték, a Jóska gyerek - ha nem is szándékosan - valami szörnyű varázslatot szabadított a gazdájára.

No de a farkaskalandnak volt kellemesebb következménye is. A gyerekek szemében hősnek tűnt a Jóska, s ettől kezdve afféle vezető szerepet játszott közöttük. A bikaerejű Farkas Jancsi is kitért előle, és egy este Farkasék szénapadlásán a faluszépe Pataki Klára engedte meg, hogy a szoknyája alá nyúljon. Voltaképpen egyikük sem értette még, hogy ez mire való, de tudták, hogy ez a legnagyobb kitüntetés, amit egy leány megengedhet a legénynek, s ezért jó volt, nagyon jó.

Őszig tartott az arany szabadság, akkor újból nyakába szakadt a szegények élete. Tavasszal a gazdák kiirtattak egy nagy darab ártéri erdőt, és kiadták harmadába tuskózni. Gazsi természetesen az első között jelentkezett munkára, s mert a nagy fiúk már szolgáltak, Gazsiné pedig tél óta húzta a lábát, Jóskának kellett a helyükbe állani. Első este ujjbegyei vérzetek a visszarúgó csákány ütéseitől, dereka pedig nem akart kiegyenesedni, annyira megviselte az ereje fölötti munka. Anyja reggel csókkal költötte és könnyezve segített lábára tekerni a kapcát, de nem tarthatta otthon, mert a ritka szerencsét a legjobban ki kellett használniuk. Ám azt ne higgyék, Jóskának mindegy volt, ostorral hajtják-e munkára vagy kedves, szánakozó szóval. Így sem fájtak kevésbé a tagjai, de legalább büszke lehetett kitartására. A Kapalyagdinasztiából soha senkit nem szerettek okosabban, mint ezt a szegény árvát. Annyit még a mulya Gazsi Dénes is értett, hogy úgy tegyen, mintha egyszer sem venné észre, hogy fiának hullanak a könnyei a szörnyű fáradtságtól.

Mire a fagyott föld visszadobta a csákányt, s az irtáson abba kellett hagyni a munkát, megtanult takarékosan bánni az erejével, és tenyere magától találta meg a szerszám nyelén a legjobb fogást. Akkor azt hitte, túljutott a munka nehezén. És talán így is lett volna, ha nem jön olyan szokatlanul kemény tél. Hasztalan kötötte kendőbe a fejét, és bugyolálta be rongyokkal a lábát, a huszonöt fokos hideg égette ócska ruhái alatt. De azért nem siránkozott. A tuskók széthasításában már Gazsiné is részt vett, s ő is állta a munkát. Csak onnan lehetett tudni, hogy egyre jobban szenved, hogy egyre durvábban káromkodott, ha talpa helyett a

sarkára lépett, s hogy a tél vége felé a zsidóhoz sem mert elindulni bot nélkül. A munkában akkor sem maradt a férfiak mögött. Fiánál többet és férjénél nem sokkal kevesebbet végzett. És arra sem panaszkodhattak, hogy nem kerestek szépen. Hanem ettől kezdve Jóska bal lába is előre jelezte az időváltozást, különösen, ha hideg eső közeledett.

Mikor végre sikerült elhelyezkednie a Csánki uradalomban, egyáltalán nem érezte nehéznek az ottani munkát. Igaz, hajnali háromkor keltették, hogy ellássa ökreit, és ha esett, ha fűjt, ki kellett hajtania, de hát rendszerint szép volt az idő, s a lassan ballagó ökrök mögött a szekéren egy-két pillanatra el is lehetett szundítani. Hogy keresete elég-e, vagy kevés, azt még nem tudta megállapítani. Kosztot kapott rendesen, hogy pedig ruhája rossz, azt nem nagyon vette észre, mivel hogy Pataki Klára óta leánynak nem udvarolt. Így hát lehúzott kerek három évet lényegében felnőttnek való munkán fél kommencióért. Legfeljebb annyit hozhatok fel ment-ségére, hogy nem tudta, mit csinál. A Csánki uraság intézője lángész volt a maga módján. A Tiszazugtól a Körösszegig senkinek nem volt olyan bitang béresgazdája, mint neki; egy koronáért az anyját megölte volna. Szlovák szekereket hozatott, akik aztán - idegenek lévén a tájon - eltűrték, hogy benyomják közéjük Jóska és három társát, s velük a nyakukra tegyék a kést. Hiába gyűlölték a négy gyereket, seggbe rúgni is csak éjjel merték őket, amikor senki sem látta. Azok pedig - némi joggal - azt hitték, hogy ez hozzátartozik a kisbéresek életéhez.

Jóska megint csak nem a maga hibájából került bajba. A „Mezőhegyesi háború”-ban esett áldozatul.

Tulajdonképpen nincs jogom, hogy idézőjelben egy Ady-vers címét adjam az említendő eseményeknek. Ez még nem az a mezőhegyesi háború volt, amiről később a nagy költő a vezérkari főnökségnek ajánlott versében beszél, s amelyben egy hadgyakorlaton pusztították a parasztyerekeket. 1897-ben még csupán egy nagy sztrájk-törő központot rendeztek be ott, de szintén stratégiai elvek alapján, ahonnt le akarták törni a Tiszántúl aratásztrájkjait.

Ezernyolcszázkilencvenhét januárjában báró Bánffy János földbirtokos Szilágynagyfaluban agyonlőtte Nagy Bálint földművest, mert annak kutyája megugatta őt. A csendőrség nem vonta felelősségre a gyilkost. A község lakossága fölháborodottan tiltakozott, mire a csendőrök sortűzet adtak a „lázadó” parasztokra, és halálosan megsebesítették Somogy Györgynét.

Tavaszi elején ezután már arról olvashatunk egy hivatalos iratban, hogy *a földművelésügyi minisztériumhoz nyugtalanító jelentések érkeznek a mezőgazdasági munkások mozgalmáról*. E jelentések szerint, bár még messze van az aratás, határozottan érezhető a munkások készülődése arra, hogy aratáskor sztrájk segítségével igyekezzenek követeléseiket érvényesíteni, különösen Békés, Csongrád és Hajdú vármegyében, de Aradban, Biharban, Temesben és Torontálban is. A *Földművelő* című lap pedig avval fenyegetőzik, hogy ha a Felvidékről hoznak munkásokat a sztrájkok letörésére, majd felvilágosítják onnan jött testvéreiket is mihamarabb, és velük együtt kiáltják: *Eljött az idő! Aki nem dolgozik, az ne is egyék a mi verejtékünkkel áztatott kenyérből! A föld senkié, de gyümölcse mindnyájunké!*

Az első véres esemény Balmazújvárosban játszódott le, ahol a csendőrök Tóth Gábor földmunkást ölték meg; aztán jöttek a május elsejei tüntetések, majd számos más eset, melyből én csak azt az egyet akarom megemlíteni, amelynek történetünk alakulásához közvetlen köze volt.

Május 23-án Zenta mezőgazdasági munkásai ütköztek össze a csendőrséggel. A harc amiatt tört ki, hogy néhány nemesberényi lakos Zentán vállalt munkát. A helybeliek arra kérték őket, menjenek haza, van itt is elég munkanélküli. Erre nyolc csendőr támadt a zentaiakra, és a főkapitány parancsára lőtték és szúrták a dolgozókat.

Június tizenhetedikén a Belügyminisztériumban értekezletet tartottak a földmunkásmozgalom letörésének kérdéséről. Határozatot hoztak, hogy a közigazgatási tisztviselőket az aratás

idejére felmentik minden egyéb közigazgatási teendőik alól, s egyetlen kötelességük lesz: hogy minden módon és minden eszközzel akadályozzák meg az aratósztrájkokat. Elhatározták, hogy Mezőhegyesen sztrájktrótelepet állítanak fel, ahonnan különvonattal fognak sztrájktróket szállítani a veszélyeztetett helyekre. Ha pedig ez nem bizonyulna elegendőnek, mozgósítják a kincstári erdőkben dolgozó munkásokat és a rabokat is. Néhány nagyvállalat megígérte, hogy saját munkásait is a miniszter rendelkezésére bocsátja, ha szükséges. A miniszternek több esze volt náluk. Nem a munkásokra akarta bízni az aratósztrájkok letörését, hiszen a cselédek tőlük tanulták meg a sztrájk fogalmát is.

Persze én nem az agrármozgalom történetét akarom megírni, ha kénytelen vagyok is felhasználni néhány korabeli dokumentumot, így erről csak annyit, hogy ebben az évben az óriási felkészülés ellenére is győztek az aratók mozgalmai, pedig az állami intézkedéseken kívül elegendő magánkezdeményezés is történt. Csánki intézője például 116 pár idegen aratót és 80 pár szlovák aratómunkást hozatott. Ez utóbbiak azonban látván, hogy sztrájktróknak akarják felhasználni őket, az uradalmat ott hagyták. Maradt azonban még összesen háromszáz idegen ember, s ezért valaki, aki tudott a zentai sortűzről, és ismerte Gazsinét, figyelmeztette, hogy a fia most annál is nagyobb veszélyben van, mint amikor a farkasok elé ültették családkül. Gazsiné nyomban hazahozta, és magánál rejtegette Jóskát, úgyhogy az aratás befejezéséig nem is sikerült az uradalomnak előkerítenie. A csendőröktől csak néhány pofont kapott, amikor látták, hogy a gyerek csupán az anyja szoknyája mögé bújt, de az intéző le akarta vele dolgoztatni az ellógott időt is. A gróf azonban bosszankodott, mert neve néhány fővárosi lapba is belekerült, s úgy intézkedett, hogy felmondás nélkül kergessék el a gyermeket.

Meg kell mondanom, Jóskának nem használt a három esztendő, melyet az ökrök faránál és a kevés beszédű, idegen felnőttek között töltött. Még amikor hosszú oszlopban vonultak a szekerek, sem volt kivel beszélnie, ha csak a másik három gyerek közül valamelyik nem volt velük. Avval átkiabálhattak egymásnak, vagy egy ideig egymás mellett ballaghattak is. De gyakran kellett egyedül rónia a véget nem érő poros utakat, s mert még nem szokta meg, hogy az ökreivel társalogjon, a szekér oldalában ülve faragott valamit, s ha nagyon unta magát, szomorú nótákat dúdolgatott. Jól meg is tanulta mind a kettőt. Gyönyörűen énekelt, és a pusztá legjobb faragói előtt sem kellett szégyenkeznie. Volt a románok között egy, aki nagyon értett a fához, az még tanítgatta is néha az ügyes gyereket. Gondolkodni nem szokott, nem nagyon volt miről és miért. Legfeljebb arról álmodozott néha, hogy összeismerkedik valamelyik csinosabb lánnyal, és hancúrozik vele a kazal alatt. Sok reménye nem volt erre sem. A régi béresek nem fogadták be őket maguk közé, s a négy gyerek egymással verekedett vagy csavargott szombat estéken, ha a tanyasi fiatalság bált rendezett, vagy a fűben hasalva lesték, hogyan cicáznak egymással a helybeli lányok és fiúk.

Azt sem nagyon értették hát, mi történik körülöttük a pusztán, amikor megérkeztek az idegen aratók. Nem gyávaságból ment el az anyjával, hanem mert megszokta, hogy engedelmessédjék neki. Csak amikor a csendőrök visszavitték, érezte meg, hogy a többiek úgy vélik, valami szégyenletes dolgot művelt, s most már nemcsak azért gyűlölik, mert idegen, s mert fél kommencióért végez férfimunkát, hanem azért is, mert a harc elől megszökött. Így aztán határozottan örült, hogy a helyét ott kellett hagynia. Akkor ijedt csak meg - s akkor is inkább az anyja, mint ő -, amikor kiderült, hogy egyetlen uradalomba sem szerződtetik, feketelistára került. Ha nem úgy, hát akkor másként statuált vele példát az intéző, aki nem tűrhette, hogy vele szemben a grófnak legyen igaza. Szerencsájukre Gazsinénak volt egy keresztkomája, akinek sikerült behoznia a gyermeket Simon uram kubikos csapatába.

Tudom, most azt várják, elmesélem, hogy Jóska, bekerülve a földdel dolgozók élcapatába, itt lassan öntudatossá nevelődött. Gondolatuk második fele valamennyire még igaz is, hanem az első - bocsánat a véleményemért - eléggé anakronisztikus hiedelem. A nagy vasútépítke-

zések lassacskán véget értek, de a folyamszabályozások, árvízvédelmi munkálatok többé-kevésbé még felszívták a kubikosokat, és életük nemcsak jobb, de biztonságosabb is volt, mint az egyéb földmunkásoké. Ez volt az a rövid idő, melyben a béresek és a szegény-parasztok forradalmibbaktak a kubikosoknál, annyira, hogy az utóbbiakat nemegyszer megpróbálták sztrájktrökökként is felhasználni ellenük. Ez előtt és ez után valóban a kubikosok voltak a földmunkások legharcosabb csapatai. Ekkor, átmenetileg, még a földesurak és a gazdag parasztok közötti ellentét is élesebb volt, mint az utóbbiak és munkásaik között. Ezért írhatta Achim András az újkígyósi grófnak:

Mondok végül egy kis példát. Ha alólirott, aki csak egy ezredrésznyi tényező vagyok vagyoniilag a tisztelt gróf úrhoz képest, 16 évi állandó cselédet tartok. Ezek a tizenhatan (közülük 12 újkígyósi) mind újjászervezett szociáldemokraták jómagammal együtt, mind öt-hat éve vannak nálam és dicsekvés nélkül mondhatom, hogy ezek a legjobb munkásaim. Tegyen így a t. gróf is, sohasem lesz legkisebb háborúsága sem faluiban, sem birtokain!

Szóval a kubikosok között Jóska távolabb került a frontvonalától, s nem a harcok sűrűjébe. De talált valamit, ami egyelőre fontosabb is volt az elvadult fiúnak: emberi közösséget. A kubikosok társadalma már akkor nyitottabb volt, mint a falusiaké, az idegent, ha közibük állt, és bizonyította alkalmasságát, könnyen fogadták be maguk közé. Ő pedig már nem gyerek volt, hanem tizenhét éves legény, jól bírta a csákányt meg az ásót, és hamar kiismerte a kubikostalicska furfangjait. Ami ennél nehezebb, a figuránsét is. Mint kiderült, különös érzéke volt ahhoz, hogyan lehet az ásás mélységét mutató oszlopot észrevehetetlenül megmagasítani, és ezért külön is megkedvelték. Újból hozzászólt a beszédhez, élvezettel hallgatta az esti meséket, és buzgón iparkodott megfejtetni a találós kérdéseket, melyeknek föltalálásában néhány öreg kubikos kifogyhatatlannak bizonyult. Jóska esze gyorsabban kezdett forogni, s alig fél évvel azután, hogy beállt Simon csapatába, feltette társainak az első kérdést, amit ő maga talált ki:

- Bolhát vízen pattogtatnak, mi az?

Tízen is rávágták, hogy kacsázás, de őt nem zavarta, hogy kérdése könnyen megfejthetőnek bizonyult. Belepirult örömébe, hogy egyáltalán sikerült kieszelnie valamit.

Csak egy ember volt a csapatban, aki sehogyan sem tudta megkedvelni, de hogy miért nem, azt ő nem mondotta, Jóska pedig nem merte megkérdezni. Pedig nem is akármilyen ember volt az illető, hanem maga a legjobb mesemondó, Baranyai Feri bácsi, dombegyházi kubikos. A gyereket nagyon bántotta, hogy az öreg szóba sem hajlandó állni vele, mert egyébként szívesen tanítgatta a fiatalokat. Mindenképpen nagy tekintélye volt, a meséit pedig különösen kedvelték. Fél éjszaka szívesen voltak ébren, ha ő mesélt.

No, egy szombaton este azután nagyon különös történetet mondott el Feri bácsi. Az úgy volt, hogy a kubikosok ebben a csapatban maguk főztek maguknak, de szombatonként azoknak, akiknek a családja közel lakott, kihozták a vasárnapi ebédet. Kihez a felesége jött el, kihez a lánya. Az asszonyok aztán ott töltötték az éjszakát is, a lányok pedig elmentek haza. A legények persze el-elkísérték őket egy darabnyira (mióta azt a találós kérdést kigondolta, Jóska is bátrabban forgott körülöttük, mint azelőtt), és egyébként is szívesen cicáztak velük. Egy alkalommal kérlelni kezdték Feri bácsit, meséljen valami jó kísérteties históriát, hogy a lányokba belebújjon a félsz, és ne merjenek hazamenni éjszaka. Feri bácsi pedig így tett kérésüknek eleget:

- Az egyik faluban - nem mondom meg a nevét, mert jobb azt ilyen esetben nem emlegetni, elég annyi, hogy én is arra dolgoztam éppen, és jó néhány évvel voltam fiatalabb -, szóval élt a faluban egy árva gyermek; akit nem is hívtak másként, csak úgy, hogy Árva Jóska, mivel

maga sem tudta a másik nevét. Egy gazdag paraszt udvarában élt kegyelemkenyéren, de nagyon is keserűn. Ami munkával csak megbírt egy gyerek, azt mind vele végeztették el. Átok egy gonosz ember volt a gazda, pedig ugyancsak jóságos neve volt: úgy hívták, Vastag Baráth János!

- Vastag Baráth János?! - kiáltott fel meglepetésében Jóska. - Olyan nevűt ismertem magam is!

Feri bácsi mérgesen nézett rá, de nem utasította rendre, hanem folytatta a mesét. Jóska pedig hátborzongva hallgatta végig a saját történetét.

- Egyszer ez a Vastag Baráth elküldte Árva Jóskát, hogy legeltesse a libáit. De csak száraz kenyeret adott a gyerekek ebédül, azt mondta, terem elég papsajt az árok partján, egyen hozzá azt, ha másképpen nem elég. Maguk pedig libasültet ettek délben, azt süttött nekik a Vastagné - mert hogy ne felejtsem el mondani, nekik is volt négy gyermekük, de már mindegyik legénysorban, ha jól tudom, a legnagyobbak már ki volt tűzve a lakodalma is.

Hát amint leülnek az asztalhoz, hogy bekebelezzék a sült libát, éppen mikor végeztek a levessel, nagy gágogást hallanak az udvarról. Kirohannak megnézni, mi történt. Látják ám, hogy rohan haza a kicsi Árva Jóska, hajtja a ludakat, és már messziről kiabálja:

- Jaj, istenem, jaj, istenem, jaj, szegény fejemnek!

Hát az volt, hogy amikor elment éppen papsajtért, rátámadt a ludakra két óriási szürke kutya, és vitték a két legszebbet elfelé. De olyan két kutya volt ám, hogy lángolt a szemük, és szikrák pattantak ki a szőrükből. A gyerek persze halálra ijedt, és szaladott mindjárt haza.

Baráthné ott nyomban megverte a gyereket, amiért hagyott elkódorogni két ludat, és még hazudik is hozzá. Hanem a gazdának több esze volt, mint a gazdasszonynak. Azt vetette ellen, hogy ha a két liba elkódorgott volna, akkor a gyerek nem korábban, hanem későbben megyen haza, hogy megkeresse őket. És a ludak egyébként sem kódorognak el egymástól. Alighanem farkasok támadtak a gyerekre. Márpedig a farkas bundájáért jó pénzt lehet kapni. Vagyon neki puskája, meg a szomszédjuknak is. Ők ketten majd kimennek lesre, a gyereket pedig újból odaültetik csalétekül, ahol a mai napon ült.

Amit mondott, meg is cselekedte. A gyereket nem áttallotta odaültetni a domb alá, ahol széttehették a farkasok, maga pedig a szomszédjával meg a legidősebb fiával megbújt a bokrok között, hogy fegyverrel várják a fenevadakat.

No, ha vártak, nem kellett soká várniok. Pontosan, amikor a faluban elharangozták a delet, előfutott a domb alól két farkas. Lángban állott a szemük, szikrákat szórt a szőrük. Ugrottak egyenest a gyerekek, mintha haragudtak volna rá, amiért ismét odamerészkedett. Hanem a szegény árvának jó tanácsot sugott az őrző anyala. Rémületében azt sikoltotta: Engem ne bántsatok, nem magamtól gyűttem én ide, hanem parancsra!

Akkor a két fenevad nem bántotta a fiút, hanem futni kezdett a bokrok felé. A három férfi pedig, a kis árva szerencséjére, nem hallotta, mit kiabált, csak azt, hogy sikoltozik továbbra is. Azt hitték, a két állat közönséges farkas, és vitézül rájuk süttötték a puskájukat. A két fenevad pedig eldőlt, és megdőglött azon nyomban. Akkor a kis árva - most már nem törődtek vele - hazafutott, a vadászok pedig megnyúzták a farkasokat, és hazavitték a bőrüket.

Igen ám, de nem farkasok voltak azok, hanem kan boszorkányok, akiknek tudományuk volt, hogy éjszakánként farkassá változva csavarogjanak, és saját istállójukba hajtják a juhokat, sőt a szarvasmarhákat is. Az anti időben, mint a régi öregek mesélték, sokan éltek ilyenek, azóta megritkultak. Lehet, hogy ez a kettő volt közülük az utolsó Magyarországon. No, aztán náluk az volt a törvény, hogy ha egyszer farkassá lettek, visszaváltozni, nem tudtak máshol, csak

odahaza. Ha pedig farkasbőrben látja meg őket akár egy pillanatig is a nap, akkor már abban is maradnak mindaddig, amíg valaki meg nem öli őket farkas alakjában. Ha ez megtörtént, embereké válnak vissza abban a pillanatban, és tudományuk segítségével otthon teremnek, sebesebben, mint a gondolat.

Gyakori eset ez a varázslatoknál. Emlékezhettek rá, a varanggyá változott vadász is csak akkor nyerte vissza emberi alakját, amikor az egyszeri királyfi egy kővel agyoncsapta.

No, ez a mi két kan boszorkányunk annyira kapzsi volt, hogy túl messze szaladt zsákmány után, s már nem ért haza pirkadat előtt, tehát a három vadász még jót is tett velük, amikor agyonlőtte őket. Igen ám, de míg a megszabadított vadász hálából segítette az egyszeri királyfit, hogy kiszabadíthassa elrablott mátkáját, addig a gonoszok bosszút állnak megmenekültek is. A mi boszorkányaink sem figyelmeztették a vadászokat, hogy veszett dühük, amiért farkasnak kellett maradniuk, gyilkos méreggel telítette bőrüket, és meghal, aki csak hozzája ér, hanem hazarepültek, magukra hagyva a farkasölőket. Így aztán Vastag Baráth házában meghalt a gazda és négy fia, valamint a szomszédjuk is, és csak az asszony maradt életben, hogy legyen, aki eltemeti őket.

Dolgozott akkor velem egy nagyon okos ember, aki azt mondotta, hogy a két gonosz voltaképpen nem is a fiút akarta bántani, őtet csak megijesztették, hogy szaladjon haza, és beszélje el a történetét. Ismerték a Vastag Baráthot, tudták, micsoda fősvény ember, és tudták, hogy így lépre tudják csalni, mert biztosan meg akarja szerezni a farkasbőröket. Ha igaza van, akkor a Vastag Baráthot tulajdonképpen nem is a farkasemberek gonoszsága, hanem a saját kapzsisága ölte meg, hogy nem átallott két farkasbőrért kevés híján halálba küldeni egy árva gyermeket.

A történet tetszett a hallgatóságnak, bár a fiatalok tréfásan szidták az öreget, amiért nem éjjeli, hanem nappali ördögösségről beszélt, evvel pedig nem fogja a lányokat az éjjeli sétától elriasztani. Barna bácsi pedig, a legöregebb kubikos, azt mondta:

- Ha ugyan egy szó is igaz abból, amit Feri elmesélt. Még soha nem hallottam ilyen történetet. Nappal sem rossz lelkek nem járnak, sem kísértetek...

Jóskának valahogyan nem volt kedvé szólni. Nemcsak azért, mert Feri bácsinak mesélés közben áttüzesedett hangja újból végigéltette vele akkori félelmét, úgyhogy a végére teljesen átizzadt - sőt arra is magyarázatot kapott, amit addig nem értett, miért halt meg a gazdája a farkaskaland után -, hanem mert úgy érezte, dicsekvés lenne, ha elárulná, hogy egy ilyen boszorkányos históriának ő volt a hőse. De közbeszólt helyette más, egy fiatalasszony, akit csak nemrég vett feleségül a Vince Gáspár.

- Jaj, ne mondjon már ilyent, Gyula bácsi! Nekem a hideg futosott a hátamon, amíg hallgattam a Feri bácsit! Hiszen ez a história ott esett meg nálunk, a falumban, de akkurátusan úgy, ahogyan mondotta. Csupán a gyerekecskét nem hívták Árva Józsának, hanem Gázsine Jóskának, a nevelőanyja után...

Persze hogy csend támadt a közbeszólásra. A név olyan ritka volt, hogy aligha lehetett Magyarországon még valaki, akit így hívjanak. A férfiak enyhe borzongással csodálkoztak Jóskára, hiszen kevés ember volt ilyen boszorkányos históriának a hőse. Csak sokára kérdezte Gyula bácsi:

- Hát se bí, se bá, legény? Téged ültettek oda a farkasoknak martalékul, vagy az öregapádat?

Erre ismét felsikoltott a cserfes kis asszony:

- Jesszus, Mária! Úgy megnőttél, hogy ha nem mondják, meg sem ismerlek, Jóska!

Jóska pedig szívesebben válaszolt neki, mint Barna bácsinak:

- Én se nagyon vélekszek rád. Te volnál a Prokoska Klára?

Így segítette a farkaskaland másodszor is tekintélyhez Jóskát. Már aznap hívták a lányok, jöjjön velük ő is a falujuk határáig, mert társaságában kevésbé félnek a bűbajosoktól, a következő szombaton pedig - mert ezek a hazakísérések azért nem voltak olyan ártatlan séták, hogy az ügyész elvtárs, mint a nép romlatlan szemérmességének példáját, a vádlott figyelmébe ajánlhassa - a szüzességét is sikerült elveszítenie. Ez pedig nem volt kicsinység, mert az ilyen, ma itt, holnap ott tanyázó kubikosokkal egyébként csak azok a lányok álltak össze, akik a beszállásolt katonáknak is odaadták magukat.

Meg sem szokhatta frissen támadt dicsőségét, amikor egy este magához intette Feri bácsi:

- Nézlek, te legény, és nem tudom eldönteni, felképeljelek-é, vagy odaköpjek a lábad elé. Már eddig is a gyomrom fordult fel amiatt, hogy megszöktél, amikor a testvéreid harcban állottak. De hogy ezt olyan ember tegye, akit már gyerekkorában a farkasok elé állított a gazdája csalétekül, az végleg nem megyen a fejembe!

Jóska mogorván nézett az öregre:

- Már kend is ezzel izélget? Tuggya meg, én nem szöktem, hanem értem jött az anyám, menjek vele haza, és én teljesítettem parancsolatját, mint mindig, világéletemben. Mert tudja meg: az az asszony engem a lelencből vett magához, és mégis úgy bánt velem, mintha ő szült volna - csúfság lett volna, ha ellenére cselekszem. Osztán meg honnan tudtam volna, hogy mit kell tennem? Tanított engem valaki? Az uradalomba való népek azelőtt akkor sem láttak, ha az orruk előtt álltam, és a nyelvem már a szám padlására ragadt a sok hallgatástól, mert nem volt, aki velem szóba álljon. Nekem arról sem szóltak, hogy mire készülnek! Mikor aztán tökéletlenségemben nem azt csináltam, amit elvártak volna tőlem, mindjárt megismertek hátulról is, és rúgtak volna seggbe, ha hagyom. Pedig engem a csendőrök vittek vissza az uradalomba, nem magamtól mentem!

Keserűen legyintett:

- A csendőrök is megverték, maguk is megvernének - hát hol van igazság ezen a világon?

Más talán azt hitte volna, adja az ostobát a legény, hogy tisztára moshassa magát, de Feri bácsi óriásian ismerte az embereket, s tudta, nem ilyen mentségeket talál ki az, aki hazudni szokott. Barátságosan veregette meg Jóska vállát:

- Ha így van, akkor semmi baj, fiam. Ülünk ide az árok szélébe.

Részletesen elmondatta vele, hogyan élt a Csánki-birtokon, aztán nagyot sóhajtott:

- Sok még a tökéletlen ember a földmunkások között. Megtanítalak, fiam, egy versre. Abban minden benne van, amit egy magunkfajta embernek tudnia kell.

Nagyon keserves szó az szegény nép szava.

Hogy jobban tudjátok, figyeljete oda.

Földes urak, zsidók, csendőrök, ispánok,

Keserves nép sorsát ne hánytorgassátok.

Gyümölcse keserű, kenyeré penészes,

Bőséggel ha vet is, búzája kevés lesz,

Mert értetek ömlik földre verejtéke.

Senki nem törődik, csak az isten véle.

Ezen munkásnépnek isten a vezére.

Dicsőséget áraszt az ő keservére.

*Mert nincsen tőletek soha maradása,
Se nappal, se éjjel szive nyugovása.
Ti ássátok meg az sírt ő alájok,
Amit a nép arat, fel mind ti faljátok.
Míg kaszára nem kap, meg ti ne várjátok!*

*Hogyha éltek, tik is ő belőlük éltek.
Amit óhajt a nép, azt teljesítsétek.
Mezei munkásnak ez nyílt kívánsága:
Szeret ő dolgozni, de nem uzsorára,
Az ő zsírján senki hogy ne fogjon hízni,
Míg őneki éhen vész gyenge gyereki.
Éjelt és nappalt ő egybe tesz szivéből,
Csak ne forgassátok ki örökségéből,
Keserves sorsát csak ne hánytorgassátok.
Ami jogot kíván, néki megadjátok.*

Hát igen, tekintetes Bíróság, ez kétségtelenül ugyanaz a vers, amit egyszer már idéztem, csak kissé megváltoztatva. Hogy aztán Ferenc bátyám lett volna az első, aki csiszolgatta, azt persze jogosan nem tagadhatom, de nem hiszem. Inkább úgy látszik, elindult a népköltészet útján, szájról szájra szállt, s ki azért változtatott rajta, mert gyengébb volt az emlékezete, ki azért, mert jobb az ízlése. Lehet, hogy valahol dallamot is csináltak rája, csak nem ismerjük. Amint-hogy az aratósztrájkok letörése után a szövege is eltűnik, és nem is tudnánk róla, ha első megfogalmazása egy kézírásos röplapon elő nem kerül Békéscsabán. Ezt a fejlettebb változatát pedig csupán én ismerem családi kapcsolataim révén.

Bocsánat. Tudom, hogy a bíróságot mint olyant nem érdekelheti egy kettétört pályájú népköltemény története. Már vissza is térek Jóskához, aki nem merte bevallani, hogy a vers azért nem világosította meg annyira az elméjét, mint amennyire Feri bácsi ígérete alapján remélte volna. De később az öreg mesélt neki azokról az aratósztrájkokról, melyekben részt vett, vagy legalább megszervezni segített, mielőtt beállt a kubikosok közé. Egy ízben ült is négy hónapot, s aztán éppúgy feketelistára helyezték, mint Jóskát, s ezért kellett ott hagynia a mezei munkát. Meg kell azonban mondanom, hogy, bár nem győzte hangoztatni, mennyire bántja, hogy kikerült a harcok közepéből, rendkívül elégedett volt kubikoséletével, s nem próbálta meg, elfelejtették-e a múltját, s nem mehetne-e vissza aratónak. A gyerek tehát csak forradalmi lelkesedést tanulhatott tőle, azt azonban nem foghatta fel, miért volt bűn tőle, hogy félrevonult a veszedelem elől, amikor ezt Feri bácsi saját magának egészen jól meg tudta bocsátani. Szerencséjére vagy szerencsétlenségére - ez attól függ, melyik oldalról, családunk dicsősége vagy egyéni sorsa felől nézzük - akkor már körülkerítette őket az élet. A kubikosoknak ide-oda kellett vándorolniuk a vidéken, s az akkori időben előbb vagy utóbb olyan helyzetbe kerülniök, melyben választani kellett: urak kutyái lesznek-é, vagy az aratók szövetségesei.

Rövid ideig még tart Jóska szép élete: még néhány hétig szombat estéken együtt hál első szeretőjével, egyszer pedig meglátogatja anyját, és roppant büszke, hogy adhat neki tíz koronát. Azután elviszik a Felső-Tisza mellé, ahol ugyancsak nincsen okuk panaszra.

1904. április tizenkilencedikén este berakják őket egy marhavagonba, és elindítják őket Élesd felé. Hajnalig dőcög velük a kávédaráló. Akkor egy kis állomáson megállnak, mert megkezdődik a nagy vasutassztrájk. A vagonból ugyan nem rakják ki őket, de ott állnak a nagy semmiben. Az állomáshoz két falu tartozik, az egyik kilenc kilométerre van, a másik négyre. Először nem is értik, mi történik, annyira nehéz elképzelni, hogy ezek az egyenruhás, kissé idegenszerű emberek éppúgy sztrájkolnak, mint az aratók vagy a munkások. Annyira, hogy

Feri bácsi is elmegy a küldöttséggel követelőzni, eresszék őket tovább, nekik Élesden kell lenni estére. Az állomásfőnök a kormány híve, káromkodik. A forgalmista viszont megmagyarázza a helyzetet. Feri bácsi megdicsőülten szorítja meg a forgalmista kezét, és megbékélve vonulnak vissza a vagonba.

Igen, de másnap estére elfogy az élelmiszerük, nem készültek hosszabb utazásra. Beszerzőik bejárják a falvakat, de nyomorúságos fészek mind a kettő, még krumplit is alig sikerül szerezniök. Rendkívül nehéz helyzetbe kerülnek. Ekkor váratlanul megjelenik a társaság képviselője - ki tudja, honnét került oda. Nem is kérdezik. Kis híján megélezzik, akkorát örülnek neki. Hát hogyan: ilyen rendkívüli helyzetben bizonyára segítségükre siet.

A megbízott azonban se nem akar, se nem tud segíteni. A szerződést készek szó szerint teljesíteni. De nem rajtuk múlik, hogy nem érkeztek meg Élesdre. Tegyenek talán az elvtárs uraknál panaszt - minden bajukat nekik köszönhetik. Esetleg forduljanak a vasúthoz kártérítésért, de nem valószínű, hogy valamit is elérjenek. Előre megmondja, azt a kárukat, ami a késedelmes érkezésből keletkezik, a társaság sem fizeti meg. Szerencsájukra Őfelsége elrendelte, hogy a vasutasokat hívják be katonának. Neki köszönhetik, ha újból elindul a közlekedés, és nem fognak éhen veszni ezen a szent helyen.

Semmit nem értenek az egészből. Igazán nem szoktatták őket ahhoz, hogy a munkáltatók méltányosan viselkedjenek, de ami történt, az mégiscsak több azoknál. Nem sejthetik, hogy véletlenül egy tervszerű provokáció részecskéivé váltak, de amikor 25-én este végül megérkeznek Élesdre, s átmenetileg egy üres magtárban helyezik el őket, valami rosszat éreznek a levegőben.

A *Népszava* is csak május közepén értesül arról, hogy január 29-én az ítélőtábla elnöke utasítást küldött a törvényszéki elnökökhöz, mely a következőkről intézkedik:

...A m. kir. belügyminiszter úr értesítette az igazságügyminiszter urat, hogy az ország déli vidékein, részben szocialisztikus irányzatú, részben nemzetiségi izgatások folytán több helyütt nemcsak a népnek békéje és nyugalma van megzavartatva, hanem a közbiztonság s a közrend is veszélyeztetve van, melyeknek fenntartására a m. kir. Belügyminiszter úr ugyan minden lehető intézkedést megtett, de a közigazgatási hatóságok panasa szerint több helyen az igazságügyi hatóságok nem tartják a fontos állami érdeket szem előtt, a rendőri hatóságokat kellőleg nem támogatják, sőt a hozzájuk feljelentett esetekben is késedelmesen és lanyhán járnak el.

Felhívom elnök urat, hogy a belügyminiszteri átiratban megjelölt állapotokra a felügyelete alatt álló kir. járásbíróságok vezetőit bizalmasan figyelmeztesse, s őket a zavargások és izgatások esetében állami közérdekből nemcsak soron kívüli, hanem a lehető leggyorsabb eljárásra utasítsa.

A kir. belügyminisztérium bizonyíthatólag arra készült, hogy valamely véres provokációval megrettentse a nemzetiségi vidékek lakosságát, és célszerűen szállítható sztrájktrófké züllesztthesse vissza a nagyon is harciassá váló földmunkásaikat. Az véletlen volt - legalábbis azt hiszem -, hogy barátainkat éppen Élesdre telepítették át, de az már nem, hogy amikor a helyi hatóságok éppen ezt a környéket ajánlották a provokáció terepéül, az oda útban levő kubikosokat is megpróbálták minél inkább a sztrájkolók ellen bősztíteni.

Április 26-ra ugyanis a negyvennyolcas párt Élesdre nagygyűlést hívott össze, melyre nagyarányú megmozdulás volt várható. És valóban, ezen a napon Élesdről és környékéről mintegy 3000 szocialista földmunkás és szegényparaszt is felvonult a polgári progressziós párt támogatására, s a gyűlés színhelyére kivezényelt csendőrség, brutálisan megakadályozta, hogy ők is a gyűlésbe jussanak, s azon befolyásukat érvényesítsék.

A parasztság azonban a földmunkásság mellé állott, és botokkal, karókkal - mint a korabeli lapok írták „sűrű rivalgások között” - előbb védekezett, majd támadásba ment át. A már jó előre felkészült csendőrök erre sortüzet adtak, melynek huszonegy halálos, harminchat súlyos és több mint ötven könnyebben sebesült áldozata lett. A súlyosan sebesültek közül később még tizenketten belehaltak sérüléseikbe. Ezek között volt Feri bácsi is, akit természetesen magával sodort a tüntetés. Ő pedig magával vitte tanítványait is.

Jóskának ekkor még sikerült sebesülés nélkül megmenekülnie, és különféle kalandok után - többek között részt vett a brátkai erdő felgyújtásában is - hazamenekülnie anyjához. Gazsiné viszont időt nem veszítve hűgához, Sárihoz továbbította őt, Békéssámszonra, a szomszéd megyébe.

Hetedik fejezet

Megpróbáltam korbeli dokumentumok segítségével az önök számára legalább egy részletét felvázolni annak az összeesküvésnek, mellyel a kormány csapdából csapdába kergette a jogaikért harcoló és megélhetésük után szaladgáló földmunkásokat. Önöknek ezt ismerniök kell, ha meg akarják érteni Gázsiné József sorsát, noha neki sejtelme sem volt az egészről, és vakon tántorgott végzete felé. Azt - gondolom - tudják, hogy a kormányzat terve teljes sikerrel járt. Széttördelték, elszigetelték a harcoló csapatokat, és a szó szoros - vagy legalábbis átvitt - értelmében mindenkit elpusztítottak, aki élt. Azokat is, akik saját jószántukból a kezüket sem emelték fel maguk védelmére. Sokan a harcban estek el, sokakat elvitt a tüdővész, másfél milliónyian kivándoroltak, a maradottak pedig elfásultan és reménytelenül tengették nyomorúságos életüket. Utóbbiaktól származott az a hárommillió koldus, akiktől a harmincas évek Magyarországa nyerte a nevét. Hogy ükapám az első csoportba került, az talán véletlen. Pusztulása nem az.

Az sem véletlen, hogy itt, Élesden, sikerült hősként viselkednie, és élete csúcspontjára emelkednie, noha nem hősnek született, csak tisztességes embernek, és megpróbált tisztességes maradni akkor is, amikor nagyon félt. Ezrével váltak akkor az olyasfélékből, mint ő, egyik percről a másikra hősök, igazi népi vezetők, nagy tettek végbevívői. A legtöbben közülük visszazuhantak az ismeretlenségbe, s legfeljebb szürke harcosai maradtak az ügynek, amely felemelte őket, de még többen az aratósztrájkok idejének elmúltával beletörődtek sorsuk reménytelenségébe. Csak néhányan váltak közülük a parasztság tanult és tudatos vezetőivé.

Jóskáról tudjuk, hogy halálakor már nem hősiesen viselkedett, csak meggondolatlanul. De hogy mi lett volna belőle, ha életben marad, megőrzi-e lelkét, vagy pedig dinasztánk oly sok tagjához hasonlóan az ő jellemét is megrontották volna-e a viszonyai, az most már mindörökre titok marad.

A sortűz reggelén a szokásosnál későbben keltek, s éppen végeztek reggelijükkel, amikor meghallották a gyűlésbe érkezők zivajozását. Feri bácsi természetesen azonnal talpra ugrott, és kérdezősködni kezdett, mi történik. Akkor aztán intett Jóskának meg egy Zalka András nevű tanítványának, sürgősen jöjjenek, hogy el ne késsék a gyűlést. De néhány száz lépés után megállt, gondolkodni kezdett, majd utasította őket, menjenek vissza, és vegyék magukhoz minden pénzüket, mert ilyenkor egyáltalán nem lehet tudni, mi történhetik. Akkor ezen erősen csodálkoztak, de később megállapították, roppant nagy esze volt öreg barátjuknak.

Így aztán egy kicsit késve érkeztek a Főtér szélére, s ott megállította őket a tömeg. Jóska nem látta a csendőröket, s mivel nem ismerte még a helységet, úgy gondolta, az út ott összeszűkül, azért nem bírnak továbbhaladni lökdösődés nélkül. Feri bácsi viszont rögtön tudta, miről van szó, mert az öklét rázta a feje fölött, s azt kiabálta.

- Bitangok! Szorítsátok a falnak őket!

Utólag úgy hitte, csak teljes gyanútlanúsága miatt nem ismerte fel, hogy odabent elkeseredett verekedés folyik. Az elől állók próbálták menekülve visszanyomni a hátul érkezőket, azok pedig előre szorították őket a csendőrök felé. Így aztán a tömeg hol előre, hol hátra hullámozott. Felemelt botokat is lehetett látni, s valahonnét tégladarabok kezdtek röpködni a levegőben. Végül már nemcsak Feri bácsi ordított, hanem mindenki, aki a közelükben állt, s mintha visszhangoznák a szavuk, ugyanolyan láрма hömpölygött feléjük a tér túlsó oldaláról. Az általános üvöltésben tulajdonképpen nem is hallotta az első sortüzet, csak azt látta, hogy Feri bácsi a nyakához kap, majd arccal a földre esik. Odaugrott, hogy felsegítse, s mikor

letérdelt melléje, látta, hogy öreg barátja nyakát előnti a vér. De még ekkor sem értette, mi történik, csak ösztönösen felkapott a földről egy valahonnét odakerült fejkendő, s avval próbálta leszorítani a sebet. Az öreg azonban gyöngé mozdulattal eltolta kezét, és megpróbált valamit kiáltani - bizonyára, hogy meneküljenek -, de nem jött ki hang a torkán. Ugyanekkor - mintha csak Feri bácsi helyett tenné - iszonyodva felsivított egy nő:

- Gyilkosok!

Odanézett, s egy fiatalasszonyt látott halott férje fölé hajolni, kontya kibomolva omlott le a hátán - bizonyára az ő fejkendőjét vette fel az előbb. De még mindig mintha csak álomban volna, olyan értelmetlenül vette tudomásul, hogy itt is, ott is emberek fekszenek a földön. Szerencséjére András ekkorra már magához tért, és vad erővel felrántotta az öreg mellől. Ekkor dördült el a második sortűz. Ezt már hallotta, és értette ő is. Az asszony, mintha elkaszálták volna, úgy esett az urára, András pedig néhány lépést előre futott, aztán lassan összerogyott.

Ő rettenetesen megijedt, úgy, mint akkor, amikor csalétkül állították, és rárohantak a farkasok. A két bestiától úgysem volt nyugodalma azóta sem, visszatértek álmaiban kísértetni, s akkor átizzadva s a rémülettől dideregve ébredt. Szégyellni való, de most megint hallani vélte üvöltésüket, és látta a feléje lövöldöző férfiakat. Vakon rohant volna el a rohanókkal, de rémületén is áthatott a barátja kiáltása.

- Jóskaaa! - üvöltötte András. - Megsebesültem! Ne hagyj itt!

Megállt, megfordult, mintegy akarata ellenére. Ekkor már mindenki menekült, de ő visszaküzdötte magát a futók között a barátjáig, pedig úgy érezte, most is úgy fog járni, mint mikor a farkasok elől menekült: ha majd megpihen, ki kell mosnia a nadrágját. Azt már nem is nézte meg, mi baja van Zalkának, csak ölbe kapta, s mint egy zsákot, feldobta a vállára. Akkor újból megfordult, és futott tovább. Mint már mondtam, kivételes ereje volt, hihetetlen szívóssága, s a rettegés is segítette, hogy hátán a súlyos teherrel is bírja a futást. De rövidesen reszketni kezdett a térde és elfogyni a levegője. Tántorogva és botladozva mégis kitartott a városka széléig. Ott megállt, földre fektette cimboráját, és bekopogott az egyik portán, hogy menedéket kérjen. Hanem az ajtó zárva volt, egy nagy, fekete kutya marta dühében a túlsó oldalról a kerítést, s az ablakból egy, az ebnél nem kevésbé szőrös férfi rázta feléje az öklét, menjen tovább. Dűhtől eltorzult vonásait látva, Jóska megértette, jobb lesz, ha a szomszédoknál nem is próbálkozik. Ettől az alaktól nem lesznek biztonságban. Képes feljelenteni őket.

Letérdelt a barátja mellé.

- Bírod még? Megpróbállak tovább cipelni.

A hőstörténetek szabványai szerint Andrásnak erre kérnie kellett volna, ne törődjön vele, meneküljön egyedül tovább. De nem mondta. Ellenkezőleg. Könyörgött, hogy ne hagyja magára. És ő keserves sóhajjal próbálta újból a vállára venni a keresztjét.

Ekkor ájtott hozzájuk egy kényelmesen sétáló, negyven év körüli férfi az utca túlsó oldaláról. Öltözetéről ítélve román lehetett, de kitűnően beszélt magyarul.

- Sebesült? - kérdezte. - Én fogom a lábát, te meg nyúlj a hóna alá.

András nagyot nyögött, amikor felemelték.

- Szegény gyerek! - mondta a férfi. - Tulajdonképpen be kellene kötözni előbb. Hanem itt most elszabadul a pokol, nem szabad megállni. Egy csendőr is meghalt. Valaki lelőtte a mieink közül. Hogy ki, azt én nem tudom. De ők sem. És ők megpróbálják kideríteni. Ha nem tudják, egyszerűen nyakába varrják valakinek a gyilkosságot. Ki kell érni az erdőbe.

- Szintén ott tetszett lenni a téren? - csodálkozott Jóska. - Csak azért kértem, mert úgy ment, mint aki nagyon ráér...

A férfi bosszúsan nevetett.

- Ostoba vagy, öcsém! Mit gondolsz, kire gyanakszik a csendőr? Aki szalad, vagy aki sétál?

Most persze már nem tehettek mást, mint úgy kilépni, ahogyan tudtak. Többet nem is beszéltek. Ő, mert kettesben ugyan könnyebben cipelték Andrást, de az előbbi erőfeszítés után azért ez sem volt pihenés, majd leszakadt a válla. A férfi, mert talán egyébként is szívesen hallgatott, a sebesült pedig csak nyögött, ahogyan a lépések ritmusára kiengedett, majd megfeszült a lába. A combján érte a lövés.

- Szerencsére átszaladt a vastag húsán - állapította meg a férfi, mikor végre beértek a sűrűbe, és lehúzhatták András nadrágját -, a csontját nem sértette meg a golyó. Hanem alaposan kivérzett...

Felgombolta a legény kabátját, és kettőbe hasította az ingét, hogy legyen mivel bekötnie a sebet. Jóska meg közben lekuporodott egy fa gyökerére, és érezte, hogy nem bírja tovább a cipelést. Itt kell tölteniök az éjszakát. András is mondta, hogy elég volt, rettenetesen fáj a lába, amikor rángatják. Hanem a vezetőjük még pihenőt sem engedélyezett, amikor végzett a kötözéssel.

- Az ember mindent kibír, amit muszáj. El kell érnünk a brátkai erdőt.

Így hát ismét elkezdődött a keserves menetelés, most már nem is sík földön, hanem girbe-gurba ösvényeken, fák alján, kiálló gyökerek között. Szegény Zalka végül már jajgatni sem tudott a kimerültségtől. Helyette Jóska nyögött nagyokat, de úgy, hogy aki hallja, azt hihette volna, bög. Pedig csak a levegőt szedte olyan nehezen. Szerencsére a románon látszott, hogy minden talpalatnyi földet ismer a vidéken, és mindig megtalálja a viszonylag kedvező utat. Így aztán még alkonyat előtt átértek a kincstári erdőbe, és egy rejtett kis tisztáson megpihenhettek végre, egy hatalmas tölgy tövében. András nyomban elaludt, és Józsi is elterült a földön, mint a béka. A fáradhatatlan román magukra hagyta őket. Elment körülnézni. Komor arccal tért vissza.

- Sehol senki. Úgy látszik, a faluban akarják megvárni a nyavalyások, amíg a csendőrök kijönnek értük. Muszáj bemennem Lugosra. Ha közben megérkeznének a brátkaiak, és kérdeznék, hogy kerültetek ide, mondjátok, hogy Luka bácsi hozott magával. Akkor nem kergetnek el.

Jóska elővette a pénzét, amit Feri bácsi tanácsára hozott magával. Kérte Lukát, vásároljon nekik kenyeret és valamennyi szalonnát, mert megvesznek éhen. A román bosszúsan legyintett:

- Kell is ahhoz nekem a te pénzed...!

Eddigre azonban már nemcsak az éhség gyötörte, hanem a szél is. Itt látszott igazán, mennyire nincsen még tavasz. Élesd határában már virágzottak a gyümölcsösök. Az erdei fák azonban még nem bontogatták a rügyeiket sem. Csupán a som apró virágai sárgállottak, és a mogyoróbokrok ingatták barkáik hosszú füzérét. A levegő hirtelen lehűlt. András horkolva aludt, s néha felnyögött fájdalomában. Ő megpróbált örködni, de nem bírta sokáig. Arra ébredt fel, hogy Luka bácsi rázza a vállát. Hozott szalonnát és kenyeret, ahogy ígérte, és még vagy ötven embert is magával.

- Etesd meg a barátodat is...

A nagy tölgy a kis tisztás szélén valami jeles hely lehetett, mert nemcsak a lugosiak és a brátkaiak jöttek ide, minden külön összebeszélés nélkül, hanem Báród és Rév lakosai közül is

azok, akik részt vettek a gyűlésein. Eddigre már híre járt, hogy az élesdi járás egész területén kihirdették a szükségállapotot, és menekült mindenki, akinek félnivalója volt. Jöttek velük olyanok is, akik nem tartottak a csendőröktől, de ezt Jóska sajnos nem tudhatta, és különben is erről majd egy kicsit később beszélünk. Egyelőre annyi a fontos, hogy több százan gyűltek össze, el sem fértek a tisztáson, megszállták az egész környéket. Jóska pedig, mikor eleget ettek, elment egy kicsit körülnézni, s akkor látta, hogy nem sokkal odébb száraz ölfá áll rakásban egy régi vágáson. Nem tudni, mért, de az erdőgazdaság nem sietett elszállíttatni. Amikor pedig visszatért a tölgyhöz, András lázban didergett, és arról panaszkodott, hogy rettenetesen fázik.

- Legalább a fele vérem elfolyott. Fogd meg a nadrágomat, csupa lucsok. És még most is vérzem. Reggelig megfagyok...

Ő pedig, rövid gondolkodás után, anélkül hogy valakitől is engedélyt vagy legalábbis tanácsot kért volna, visszament ölfákért, és jókora máglyát rakott belőlük. Mikor sikerült meggyújtania, jó magasra csapott a lángjuk. András mindjárt kezdte jobban érezni magát.

A többiek nem rögtön vették észre a lángot, vagy legalábbis nem jutott el a tudatukig, milyen veszélyt jelenthet számukra a messziről látható fény. Elsőnek egy csúnya kis öregember ment oda Jóskához. Kifakult sárga bajusza volt, s a füle hegyes, mint a gidáé. Egyike azoknak, akik nem a csendőrök elől jöttek az erdőre, s akikről ígértem, hogy később visszatérek rájuk.

- Popescuval jöttél? - kérdezte. - Merthogy én még nem láttalak. Pedig jó cimborák vagyunk a Popescuval. Druszák. Ő is Luka, én is Luka...

Andrásra sandított:

- Hanem a cimborám alaposan megfélekezett rólatok. Nem tűz kell a barátodnak, hanem puha ágy. Gyere, vigyük be hozzám Lugosra, ott senki meg nem találja. Popescu is helyeselné, amit mondtam, ha hallaná.

Jóska hajlott volna is a szóra. Szerencsére már jött is Popescu messziről sivítva - nem a kis öreg, hanem a nagy tűz miatt. De amikor meglátta állítólagos cimboráját, még a lángokról is megfélekezett. Elkapta hátulról, és megrázta, mint Krisztus a vargát:

- Ide toltad a pofádat, te szemét?! Öt perc alatt ne lássalak. S ha egy szót elmondasz, amit a gyerektől hallottál, gondolkodni fogok, kezed-lábad törjem-é el, vagy elég, ha csak a nyakadat?

Aztán még dühösebben Jóskának:

- Te is a legjobbal állasz szóba! Urak kapcája, csendőrök besugója!

Tovább aztán nem magyarázott, és meg sem is hallgatta Jóska mentegetőzését, hogy ő még egy szót sem válaszolt az öreg Lukának. Ehelyett kezdte széthányini a máglyát, és ráparancsolt a fiúra, hogy ő is segítsen.

- Én? Segéljem megfagyasztani a barátomat?

- Inkább idecsalnád a fénnyel a csendőröket? Eszed ment el, vagy csak nem gondolkozol?

- Inkább az erdőt is felgyújtom! De Andrást nem engedem! Ha idáig cipeltem, most már meg ne haljon nékem!

Evvel a kiáltással kezdődött tulajdonképpen a brátkai erdő felgyújtása. Ekkorra már sokan sürgölődtek a máglya körül, akik jól tudták, mi történik, és leginkább Popescunak segítettek, hogy szétszórják a fahasábokat. De valaki, messziről, a hangjából ítélve, kapatos fejjel, félreértette Jóskát, és beleüvöltötte az éjszakába:

- Igaza van! Fel kell gyújtani az erdőt! Az urak lövettek ránk! Megérdemlik a kutyák!

- Úgy van! Helyes! - kiáltották feleletül egyszerre tíz felől is.

Összevissza izgatott kiabálás kezdődött, amelyből Jóska egy szót sem értett. A brátkai erdő felgyújtása ugyanis magyarul határozottat el, de románul hajtattott végre. Az emberek rohángáltak az őlfákért, üvöltöztek, és egymást zavarták a tűzrakásban. Hiába volt Popescu elismert vezérük, nem hallgattak rá, vagy talán nem is hallották a nagy lármában a hangját. Egy fekete kucsmás óriás például ujjongva ragadta meg a karját:

- Igazad van, testvér! Lángba borítjuk az egész vármegyét!

Avval rohant tovább, meg sem hallgatva a választ. Meg is vádolták aztán Pupescut, hogy az ő utasítására gyújtották fel az erdőt, és távollétében tízévi fegyházra ítélték, de nem sikerült kézre keríteniök.

Jóska azok közé tartozott, akik nem hallgattak Popescura. Rohant a többiekkel fáért, szította a tüzet, s vadul felujjongott, amikor hallotta a kiáltást:

- Már ég a betyár tölgy ága!

Akkor már meg sem lehetett volna akadályozni a tűzvészt. Az erdő bőgött és recsegett, tűznyelveket bocsátott fel az égre, fanyar füsttel borította be a vidéket. Jóska tágra meredt szemmel gyönyörködött a szikraesőben, s úgy érezte, most értette meg végre, mire akarta őt megtanítani Feri bácsi.

Vaskézze ragadta meg Popescu hátulról:

- Te a tüzet bámulod? A barátod közben megég!

Rémülten fordult hátra. Bizony, nem rajta múlt, hogy András nem esett a tűzvész áldozatául; megfélekezett róla, idegen kezek húzták el az öreg tölgy alól. Most már nemcsak a sebe bántotta, hanem a köhögés is. Szinte fuldokolt a füsttől.

Jóska egyszerre kijózanodott. Az előbb örült volt, nem kétséges. Itt meghúzhatták volna magukat reggelig, most pedig menekülniük kellett tovább. Az emberek nagy része már el is illant a tüztől. A történetek után nem is merte Popescu segítségét kérni, ismét egyedül vette vállára Andrást, és megpróbált kitalálni az erdőből. Ha Popescu cserbenhagyja őket, vagy András pusztul el még az éjjel, vagy mindkettőjüket elfogják a csendőrök másnap. De Popescu keserves szitkozódások között mégis velük maradt, és mutatta az utat. Sehogyan sem tudott belenyugodni, milyen kárt okoztak a megvadult emberek:

- Ezen a környéken mindenki favágásból meg tuskózásból él! Micsoda ínség lesz itt a télen!

Jóskát pedig könyörtelenül hajszoalta előre:

- Szedd a lábad, kölyök! Ha meggyújtottad a tüzet, kanalazd is ki, amit főztél!

Hanem az első falu szélén megállt, felvert egy gazdát, s az megismerve Lukát, első szóra befogott a szekerébe, a fenekére fektette Andrást, és szalmát rakott reá. Aztán felült a bakra, és azt mondta:

- Én azonnal visszafordulok. A sógorodnál megtaláljátok a barátodat.

Ők ketten gyalog mentek be Váradra. Nem is mentek, rohantak végig az úton. Mégiscsak estére érkeztek céljukhoz. A sógor kétségbeesve fogadta őket:

- Éppen ide kellett jönnötök? Megvesztél?

Popescu azt hitte, a sógora megijedt attól, hogy segítenie kell egy sebesültön, és az arca elkomorodott. Hanem aztán gyorsan tisztázódott a félreértés. Amit nem tudhattak, addigra

már, feleletül az élesdi vérengzésre, az egész város sztrájkolt. Jóskát egyelőre nem értesítették az eseményekről, csak utasították, maradjon otthon, és vigyázzon a barátjára. De szó szerint vegye, amit mondtak, véletlenül se tegye ki a lábát az utcára. Aztán elindultak a városba, hogy tudakozódjanak a helyzetről.

Jóska engedelmesen leült a barátja mellé, és várt. De Andrásnak tovább nőtt a láza, néha már félre is beszélt, s mikor szállásadónője segítségével kicserélték lábán a kötést, látták, hogy combja a seb körül sötéten kékül. Megrémült. Találkozott már vérmérgezéssel.

András nem mert odanézni, amíg kötözték. De megérezte barátja rémületét, és megértette, mi történik a sebével.

- Mit gondolsz? - kérdezte. - Életben maradt az öreg?

- Talán. Remélem.

A sebesült lehunyta a szemét.

- Én nem hiszem. Egy fejet nem lehet úgy levágni, mint például egy lábat.

Lehunyt szempillái alól ravaszul nézte, milyen arcot vág erre a barátja, és szorongva várta a feleletét. De Jóska egy szót sem szólt, csak elfehéredett. Az asszony felelt, aki az ablak mellett állt, és kinézett az utcára.

- Ne legyen gyerek. Arról szó sincs, hogy amputálni kellene a lábat.

- Nem ám! - mondta Jóska. - Mert én most elmegyek orvosért.

- Nem megy sehova! - tiltakozott az asszony. - Magukat rám bízták.

- Csakhogy nekem nem parancsolnak. Se maga, se ők!

Az asszony bólintott.

- Az nem is szükséges. Csak jöjjön ide az ablakhoz, és nézzen lefelé.

Jóska lenézett az utcára, és maradt. A rendőrség ugyanis a tüntetők szétkergetése után megszállta a munkásnegyed, járőrökbe szerveződve cirkált az utcán, s ő azt hitte, hogy az élesdi, de még inkább, hogy a brátkai szökevényeket keresik, hiszen nem értesült a váradi sztrájkokról.

- Meg kell várnunk a reggelt. Hanem abból semmi bajod nem lehet - vigasztalta barátját. - Nem olyan csúnya a sebed.

- Ne engedd, hogy megcsonkítsanak! - könyörgött András. - Meghalni is jobb, mint fél lábbal élni. Senkinek nem kell, aki nyomorék!

Popescuék csak reggel tértek vissza. Jóska heves szemrehányásokkal árasztotta el őket. De Popescu csak legyintett rájuk.

- Kihirdették az ostromállapotot. Éjjel nem mozoghattunk az utcán.

Bementek a szobába, és az asszonnyal hármasan ismét románul tanácskoztak. Azután azt mondták Jóskának:

- Lukát már kurrentálják. Át kell jutnia Moldovába. Te legjobb, ha hazautazol anyádhoz. Barátodat sem tudjuk itt tartani, mert lehet, hogy a sógoromat nálam is keresik. De elvisszük egy másik családhoz, ahol éppen olyan jól gondját viselik, mint nálunk. Már meg van beszélve. Úgyhogy érte ne aggódj!

- Ne? - kérdezte keserűen. - Mondta a feleséged, mi van a sebével?

Letekerte lábáról a kötést. De nemcsak a két férfi döbbsent meg a seb láttán, hanem ő is, annyit romlott az éjszaka.

- Azonnal kórházba kell vinni! - mondta a sógor. - Luka nem mehet vele, és én se. De neked semmi bajod nem történhetik, ha azonnal eljössz, miután leadtad.

- Őt azonban letartóztatják, igaz?

Popescu vállat vont:

- Mit tegyünk? Amit lehetett, megpróbáltuk.

- Ne hagyj egyedül! - könyörgött András, akin már ismét úrrá lett a láz. - Ne engeddd, hogy levágják a lábamat.

Jóska megértette, hogy András most éppen úgy fél, mint ő, amikor ott kellett ülnie a domb tövében és várni a farkasokat. Ő is szánta magát, de ez most nem számított.

- Adjatok egy zsákot! - mondta Popescunak.

- Minek neked az a zsák?

Nem felelt. Előtte való nap látott a konyhában egy kis baltát. Kiment érte és behozta. Aztán leakasztotta a szögről Popescu tarisznyáját.

- Minek neked az a balta? - kérdezték kétségbeesetten.

- Hogy belétek vágjam, ha meg akarnátok akadályozni, hogy elmenjek orvosért. És az orvosba, ha nem akar kijönni Andráshoz.

A sógorhoz fordult:

- Hol találom a város legjobb orvosát?

A sógor látta, hogy itt már úgymint minden hiába. Ajánlott hát egy sebészt, aki városszerte szent hírében állt, s aki a szegényeket ingyen operálta.

A tarisznyába süllyesztette a baltát, és elindult az orvosért. Most derült ki azonban, hogy a sógor sem gyáva fráter. Kérés nélkül elkísérte. Hanem a házba nem ment be vele.

Jóska becsengetett a doktor ajtaján. A szobalány nyitott ajtót. Nyomban hívta a főorvos urat. Az kijött, ránézett a legényre, és azt mondta:

- Jöjjön a szobámba, fiam. Mi a baj.

Jóska pedig látta a főorvos tekintetét, és szégyellte, hogy baltát hozott magával.

- A kórházba nem vihetem be - mondta az orvos, mikor meghallgatta a történetet -, és ide sem hozhatom. De csak lesz maguknál egy asztal, amin megoperálhatom.

Összeszedte a műszereit, és konflist hívatott. Aztán megkérte a feleségét, jöjjön segíteni.

- De figyelmeztetem, hogy ha kiderül, mit csináltunk, magát is letartóztathatják.

Az asszony csak vállat vont. Pedig nagyon finom hölgy volt igazán. Jóska nem tudhatta, hogy mütösnő volt, mielőtt a főorvos elvette feleségül.

- Jól van - bólintott a főorvos, miután megvizsgálta a sebet. - Üszkösödés még nincs. Elég, ha felvágom, s ha azután utasításaim szerint ápolják. Három nap múlva eljövök, és megnézem.

- De ne ide, főorvos úr - mondta a sógor. - Innen tovább kell vinnem. Ha megengedi, elmegyek magáért.

Popescu nem várta meg, amíg visszaérkeznek, s Jóska ezen nem is csodálkozott. A románnak igaza volt. Ő már megtette a kötelességét. Nélküle nem sikerült volna megmenekülniük. Úgy váltak el, hogy köszönetet sem mondhattak neki.

A műtét sikerült. Altatni nem tudták a beteget, csak elkábítani, de megmondták neki, szorítsa össze a fogát, és akkor se üvöltsön, ha nagyon fáj, András pedig hőiesen tartotta magát. Evvel hálálta meg, hogy megmentették a lábát.

A főorvos utasította őket, hogy ne utaztassák el a következő napnál korábban, s a sógorék vállalták a veszélyt. Ez persze sokkal kisebb volt, mint hitték: a hatóságok egyelőre az ostromállapot fenntartásán s a rend helyreállításán fáradoztak, s nem volt idejük a menekülőkkel törődni. Másnap Jóska kocsit hozatott, ahogyan a főorvostól látta, s avval szállította barátját új lakására. Tehette, mert szerencséire Feri bácsi utasítására magához vette a pénzét. Aztán kiment a pályaudvarra, hogy hazautazzon anyjához. A sógor a vonathoz is elkísérte.

- Derék gyerek vagy, tudod-e? - kérdezte elváláskor. - Öreg barátod meghalt. Olvastam az újságot. De nem élt hiába, ha olyan tanítványokat nevelt, mint ti ketten.

- Ha Popescuval találkoznék, mondja meg neki, köszönöm, amit értem tett! - felelte Jóska. Sokkal fáradtabb volt annál, semhogy Feri bácsi halálán búsulni tudott volna. Semmit nem kívánt, csak hogy minél hamarabb az anyjához érjen, hiszen nem született hősnek, csak tisztességes embernek, aki megteszi, amit tennie muszáj.

Sajnos a sok izgalom között egy dologról végleg elfelejtkezett. Arról, hogy a brátkai erdőn egy görbe vénember - urak kutyája, csendőrök besúgója - egészen közelről és sokáig nézte az arcát. Ez a feledékenysége később az életébe került.

Nyolcadik fejezet

Most következik Józsi életének második, boldog része. S mert rövid élete volt, rövid lesz a leírása is.

Pendelyné, anyja húga, éppolyan derék, jószívű asszony volt, mint Gazsiné, csak nála sokkal szerencsésebb. Először is az ő férjének több esze volt, mint Gazsinak, s ráadásul két hold földje is. Ehhez felvállalt még három holdat harmados művelésre az egyik nagygazdától, hogy megélhessenek. Hanem fiúk nem volt, csak egy mákszemnyi kislányuk, Sáríka, aki még nem bírta úgy a munkát, ahogyan jó lett volna. Sára asszony tehát nem is titkolta, hogy Jóska érkezése nemcsak a fiúnak lesz hasznára, de nekik is.

- Bátyádnak most kell az uzsorát teljesítenie. Majd elmész helyette kaszálni, és a szénát behordani. Ha valaki kérdi, azt mondd, ezért kértelek kölcsön az anyádtól.

Hogy ne legyen egyedül, melléje adták az unokahúgát is, s ettől fogva együtt dolgoztak. Sáríka afféle gyerek volt még, alig tizennégy esztendő, de melles, begyes, jó állású teremtés, s ha tetszeni akart valakinek, majdnem úgy bírta a munkát, mint egy felnőtt. Most pedig nagyon is tetszeni akart, mert azonnal szerelemre gyulladt szép, erős unokafivére iránt. Jóska azonban eleinte alig vette észre, hogy a kicsi is mellette van. Mégpedig nemcsak azért, mert még nem is tartotta nőnek, hanem mert úgy meghajszolta az utolsó három hét, ijedelmeivel és kalandjaival, hogy jóformán gépiesen végezte a munkáját; gondolatai örökké ott jártak Élesd és Nagyvárad között. Törte a fejét, mi lehet Andrással, s hogy sikerült-e Lukának Moldovába menekülnie, de mert jóformán se írni, se olvasni nem tudott, eszébe sem jutott, hogy a sógoréktól levélben megkérdezhetné. És gondolatban most búcsúzott el Feri bácsitól is. Azt tervezte, hogy a nyári munkák befejezése után Élesdre utazik, és megkeresi öreg mestere sírját.

Sáríka rezzentette fel álmodozásából:

- Szemébe ment valami, János bácsi? Kivegyem?

- Semmi, kishúgom! - nevette el magát. - Csak úgy könnyezem.

A kis többsincs pedig nem tudta, tréfál-e a bátyja, vagy igazat beszél.

Jóska két évig maradt Sári néniééknél. A kis föld meg a harmadra vállalt krumplics, ha nehezen is, de eltartotta őket. Mintha sikerült volna kijátszania a sorsot, egy időre kívül rekedt az eseményeken. 1904-ben nem is nagyon voltak aratósztrájkok. Hanem a következő évben kitört az orosz forradalom, és Magyarországon is újból fellángoltak a harcok. Békés ismét forrongott, de Sámsonban ebből nem sokat éreztek. Igaz, ekkorra a forradalmi mozgalom a Tiszántúlról inkább a Dunántúltra helyeződött át. Tolna és Somogy nincstelenjei megvadultak, s az uradalmak a zalaiakat hozták be ellenük. De az eredmény nem egészen az lett, amit vártak: az év végére már Zala megye is ébredezni kezdett. A Köztelekben arról cikkeztek, hogy százezer kínait kellene behozni az országba, s velük fékezni meg a lázongókat. Ez persze túlságosan kalandos terv volt, minden realitás nélkül. De megmutatta, hogy a földbirtokosok rátaláltak a bölcsek kövére: a sztrájkolók ellen minél messzebből kell hozatni aratókat. Tiszántúltra a nemzetiségi vidékekről, Dunántúltra pedig a Tiszántúlról. Az első persze nem volt egészen új, próbálták már a korábbi lázadások idején is. A második teljesen új gondolat volt: 1906-ban szerződtek először summásokat a dunántúli nagybirtokok. Az alföldiek nem mindjárt ismerték fel, mire kellenek ők ott idegenben (a harmincas évekre pedig már elfelejtődött a szokás eredete, s azt hitték, örökétől fogva a belterjesebb gazdálkodás nagyobb munkásigénye miatt hozták el nyárra odaát az aratókat), s teljesen gyanútlanul jelentkeztek munkára. Sámsonban Bilke Pál, egy - az újkígyósi uradalomból - kicsapott

béres szervezte a bandát. Pendelyék úgy döntöttek, hogy Sárika és Jóska álljanak be a csapatba, s a két öreg maga is megbirkózik a saját és a harmados földdel. Ők ketten tehát felkerekedtek, s egy marhavagonban elindultak Lengyeltótiba, ahol az előző évben az egyik legnagyobb sztrájk sorozat zajlott le. Erről persze ők mit sem tudtak.

Akkor még a summások számára padokat tettek a vagonba, hogy ne kellessen a padlón kuporogniuk. Jóska és Sári egymással szemben ültek, és más dolguk nem lévén, nézték egymást. A lány ezt titokban már eddig is megcselekedte, Jóskának pedig most jutott eszébe, hogy bár már két éve élnek egymás mellett, még azt sem tudja, milyen színű szeme van unokahúgának. Hát, amikor hosszabban belenézett, látta, hogy barna ugyan, de fénylő, sárga pontok vannak benne, s ettől olyan bársonyos a tekintete. A mosolya pedig, meg a dereka...

Hogy milyen a mosolya, azt voltaképpen nem tudta volna elmondani. Olyan volt, hogy kívártta, amíg az Andrásék Icája felállt a szemközti padról, hogy igyék a közös kancsóból, s akkor gyorsan ő ült a helyére, és átölelte Sárika vállát. Sárika pedig egy kicsit mocorgott, hogy jobban befészkelje magát a legény hóna alá, aztán boldogan simult a párjához.

A többiek nem tudták, hogy új szerelem született szemük láttára. Azt hitték, már azelőtt is így szoktak egymáshoz bújni a kispadon.

Másnap érkeztek Lengyeltótiba, ahol egy üres csűrben szállásolták el őket, s a szalmát még zsákba sem tömték, úgy terítették el a padozaton. Egymás mellett feküdtek, de Sárika, aki odahaza Jóska egyetlen mosolyára kiosont volna hozzá az istállóba, ebben a csődületben nem engedett magához nyúlni. Harmadnap alkonyatkor lett az övé, amikor már jobban kiismerték magukat, s találtak egy alkalmas kukoricást. Egy cseppet sem félt odaadni magát, biztosan tudta, hogy felesége is lesz a legénynek, nemcsak a szeretője.

- Édesszülém is úgy gondolta, jó életem lenne melletted - mosolygott a sötétben. - Dolgos vagy, nem iszol, és nem is fogsz engemet verni. Én meg már első látásodra beléd szerettem...

Nem tudta szegény, hogy nem okvetlenül a derék emberek mellett van jó életük az asszonyoknak.

A lengyeltótiaknak az ispán minden mesterkedése ellenére sikerült kapcsolatot találni a summásokkal, és elmondani nekik, miért hozatták őket ide távoli megyéjükből. Igen ám, de az urak jobban számoltak, mint a szegények. Bilke Pál, akit pedig nem véletlenül bocsátottak el Újkígyósról, s aki három év múlva inkább kivándorolt Amerikába, csak hogy ne kelljen még egyszer sztrájk törőként Dunántúlra utaznia, itt, idegenben, egyszerre kisebb legény lett, mint Békésben volt. Tudta ő, hogy a somogyiaknak igazuk van, haza kellene vinnie a csapatát, csak éppen erről szó sem lehetett. Azok, akik az ő rábeszélésére ide szegődtek, erre az évre már minden munkalehetőséget elmulasztottak odahaza. Nem egy közülük át sem bírta volna húzni a telet, ha üres kézzel utazik el Somogyból.

Ne értsen félre a tekintetes Bíróság. Én csupán Bilke Pál szavait ismételem, és tudom, hogy volt példa az ellenkezőjére is, de az volt a kivétel. És általában a kísérlet, amit a sommásokkal kezdtek az OMGE urai, sikeresnek bizonyult. Itt, Lengyeltótiban huszonkilenc aratópár folytatta a munkát, s egy utazott haza: Sárikával Jóska. Jóska, mert nem akarta elárulni Baranyi Feri bácsi emlékét, Sárika, mert a férje nélkül nem maradt. Szökve, hogy a csendőrök ne vegyék őket észre, éjszaka indultak, és a szomszéd állomáson ültek vonatra. De végül is nem Sámsonba utaztak vissza, mert Szolnokon túl beszállt hozzájuk Prokoska Klári, az a menyecske, akitől a kubikosok megtudták, hogy Jóska volt az az egyszeri gyerek, akit kiraktak a farkasok elé, és elmesélte, hogy csapatuk azóta is Élesden dolgozik, s hogy Simon uram ötöt biztosan szívesen visszaveszi. Ő pedig örömmel engedett a rábeszélésnek, mert akkor nem kellett volna koloncnak visszautazniuk Pendelyék nyakára. Az pedig tény, hogy a

kubikosok között nem lehetett rosszabbul keresni, mintha sztrájktrőrknek maradnak Lengyel-tótiban.

Amit terveztek, megtették. Simon valóban szívesen látta őket. Itt persze már házasoknak is hitték őket, szereztek nekik külön szállást egy parasztnál. Kis kamrájuk volt, szűk és rossz szagú, mert a házaspár ott tartotta a tavalyi krumplit is, de ez nem zavarta a boldogságukat. Ha igaza van a falusi hitnek, tudniillik, hogy az asszony akkor esik teherbe, ha szeretkezés közben elveszti magát, akkor itt, a harmadik éjjel fogant meg magzatuk, mert Sárka akkor érezte első ízben maradéktalanul a szerelem mámorát. Aztán kaptak még tizenhét gyönyörű napot. A tizenhatodikon a piacon meglátta őket Luka Simjancu, a besúgó, és megismerte a fiút. Ment azonnal a csendőrségre, hogy van itt valaki, aki segített felgyújtani a brátkai erdőt. Jóska pedig nem ismerte meg az öreget, mert már elfelejtette találkozásukat is.

Más évben talán nem törődtek volna egy ilyen régi ügygel, de akkor körös-körül égett az ország. Huszonhat megyében voltak sztrájkok, és a hatóság félt, hogy Élesd vidéke is újból lángba borul. Talán azt hitték, hogy ezért is küldték ide a szocik a Gázsine Jóska. Az ő-parancsnok utasította tehát Nagy XII. Mihály szakaszvezetőt és Bertalan Pál próbacsendőrt, hogy másnap hajnal előtt rángassák ki az ágyából, és vigyék elibe a fiatalembert. Jóska némi vita után, de ellenkezés nélkül követte volna őket, hanem Sárka elvesztette a fejét. Sikoltzott, és rángatta a szakaszvezető karját. Nagy XII. Mihály türelmét veszejtve szájon kapta az okvetetlenkedő asszonyt, s mikor az a pofontól a falnak tántorult, még szajhának is nevezte. Jóska elkapta a szakaszvezető csuklóját, nehogy még egyszer ütni próbáljon, mire a próbacsendőrr felemelte puskáját, és a fiúba döfte a szuronyt. A beleit döfte át. Két nap alatt pusztult el, rettenetes kínok között. Sárka hazautazott, s csak otthon tudta meg, hogy nemcsak özvegy lett esküvő nélkül, hanem anya is.

Kilencedik fejezet

1931. szeptember tizenkettedikén Bazsánt tanító úr - mint megyeszerte nevezték a nyolcdisznós Bazsánt - meghívta magához a fiatal tanítót, az állatorvost és az aljegyzőt, hogy „igazi kanmuri”-val ünnepeljék születése napját. A nyolcvanadikat. A vendégek, bár jól tudták, hogy Bazsántnál kanmuriról már igazán nem lehet szó, s bár életkoruk együttesen is kevesebb volt nyolcvan esztendőnél, szívesen fogadták meghívását, mert Bazsánt egyébként nagy kujon hírében állt, mert házvezetőnőjét a harmadik határba is elhívták a lakodalmas házakhoz szakácsnőnek, olyan jól főzött, s végül, mert az egész környéken neki volt a legjobb eperpálinkája. Mindenki tudta, hogy a pincéjében ő maga párolja, feketén. A fináncok, nyilván tiszteletből, nem háborgatták az öreget, mert a megyei parancsnok is tanítványa volt valamikor, s nem hagyta bántani.

Éjfél előtt, amikor a pálinka már megoldotta a nyelveket, enyhén dadogva azt mondta az aljegyző:

- Sándor bátyám, azért ez elképesztő. Az előbb, amíg ti énekeltetek, én megpróbáltam levonni nyolcvan esztendőt ezerkilencszázharmincegyből. Ezernyolcszázötven! Ezek szerint te még a Bach-korszakban születél, annak is az elején!

- Sőt! - kontrázott a tanító. - Ha jól emlékszem, annál is egy kicsit korábban, még Haynau idején...

Az állatorvos csodálkozva csóválta a fejét:

- Az én szememben már a kiegyezés is a múlt olyan mélységében fekszik, mint mondjuk Mátyás királlyá választása a Duna jegén. És tessék: olyan emberrel koccintok, akit akár Haynau is tarthatott volna a keresztvíz alá, s aki mégis jobban bírja az italt, mint én...

- Sajnos - mosolyodott el huncutul az öreg -, már nem én bírom jobban, mint te, hanem te bírod rosszabbul, mint én!

- De hiszen az egyre megy! - lármáztak a fiatalok.

- Dehogyan megy egyre! Mikor Rózsa Sándor annyi idős lehetett, mint ti most, egymaga asztal alá ivott tizenkét pandúrt meg egy hadnagyot. De amikor én voltam húsz-egynéhány éves, engem nem tudott volna asztal alá inni ő sem... Vagyis: ha ti most nem bíjátok velem a versenyt, az csak annyit jelent, hogy hatvan év alatt sokat romlott a magyar ember, de kiváltképpen a fiatalok.

- Hogy jutott eszébe éppen Rózsa Sándor? - kérdezte a tanító. - Csak tán nem utána kapta, kedves bátyám, a nevét?

- Apám Rózsa Sándornak szegről végről a rokona volt. Mondták a szüleim, járt is egyszer nálunk, mikor én még pendeles gyerek voltam. Hozott nekem falovacskát vásárfiába. Nem lopta, vette. Gavallér ember volt nagyon...

A három fiatal egymás szavába vágva kezdte erre kérdezgetni, hogy egyébként milyen ember volt a Rózsa Sándor. Nagy-e? Kicsiny-e? Hanem ő csak nevetett:

- Hogy emlékezhetnék rája? Mondtam már, hogy pendeles gyerek voltam még! Amit tudok, csak szülémek elbeszéléséből tudom. Például, hogy hogyan lőtte le apámék disznáját, és ette meg a legényeivel együtt. Hetednap aztán két rablott disznót küldetett nekik cserébe az elfogyasztottért - mert nagyon gavallér ember volt a Sándor.

- Hát azt tudjátok-e - kérdezte akkor a jegyző -, hogy van a falunkban hatvanhetes születésű is? A Kapalyagné! Minap került kezemhez a születési bizonyítványi valamiért...

Sándor bácsi mosolygott:

- Kapalyagné? Ugyan már! Hiszen annak soha nem volt férje! Hírbe sem hozták férfival, mióta a faluban él!

- Sándor bácsi mindent tud a faluról! - mondta most valamelyikük. - Ugyan van-e az idősebbek közül, akit nem maga tanított írni-olvasni?

- Hogyne! Például aki nem járt iskolába!

Aztán megint mosolygott. Szeretett magáról rosszakat mondani:

- Viszont nemcsak írni-olvasni tanítottam én! A fiúkat disznót etetni, a lányokat moslékot keverni, meg még másra is. Mert a tanító úr csak az iskolában ügyködik, azt hiszi, én sem neveltem máshol. Pedig ha a préházam mesélni tudna, igencsak furcsa történeteket mesélhetne el!

Nevettek, s ittak az öreg egészségére. Kérdezték, szereti-e még az asszonyokat. Hanem az nem állt kötélnek:

- Diszkrét ember vagyok én, gyereksék! Én azt másnapra mindig elfeledtem.

Ekkor az állatorvos kezdett kérdezősködni, akinek a harmincegyes bolettás esztendő ugyan-csak megcsappantotta a jövedelmét, míg a jegyző és a tanító, akiknek fix fizetésük volt, inkább jobban éltek az alacsony árak miatt, mint egy évvel korábban:

- Hát az igaz-e, hogy a Bach-korszak óta nem volt ennél bolondabb idő? Hogy egy mázsa búza ára kevesebb, mint egy pár csizmáé?

- Arra sem emlékezem. Mikor ide kerültem, csak egy-két nagygazda hordott csizmát. A többi bocskort viselt, s a szegényebbje maga hasította a nyírfa kérgéből. A lány is maga szőtte meg a kelengyéjét, legfeljebb a ládát csinálta asztalos. Most sem volna ekkora baj ezzel a válsággal, ha az erkölcsök nem romlanak meg olyan keservesen. Nem parasztember az a paraszt, akinek mindent a boltban kell vásárolnia.

- Legfeljebb kaszát, gyufát meg petróleumot! - morogta helyeslően a jegyző.

- Gyufát sem! Hát a kova meg a tapló mire való?

Az állatorvos dühösen rángatta lecsüngő, sárga bajuszát. (Még harmincéves sem volt, de senki sem hitte negyvennél kevesebbnek.)

- Kocsikerék meg ráf, hordó, fejsze, balta, kaszakő, heremag, ha szőleje vagy gyümölcsfája van, rézgálic, ha porontya, palatábla meg gilisztacukor... Az a gyufa meg a petró, az régen csak mese, Sándor bátyám! Nem élünk a kőkorszakban, hogy a paraszt mindent maga állítson elő!

- Gilisztacukor helyett a giliszaűző varádics is megtenné! - morogta a mester. - Igaz, hogy azt is vennie kellene, de Kapalyag Kornéliától, aki tojást is elfogad fizetségül.

Döcögösen nevetett a viccén. Hanem a fiatalember nem reagált a közbeszólásra:

- Meg engem is a parasztnak kellene fizetnie. Pénze nincs. Ha pedig én is elfogadnám a tojást meg a csirkét, mire mennék vele? Áruljam talán a szegedi vásáron?

Zaftosan káromkodott:

- Hogy jövök én ahhoz, hogy avval kelljen törődnöm, mennyi búzáért vásárolhat a paraszt egy pár csizmát?

- Ami igaz, az igaz! - bólogatott erre már a tanító is, aki olykor ugyancsak kapott tojást meg csirkét. - Mondhat Sándor bátyám akármit, de olyat biztosan nem látott még ő sem, hogy a paraszt a piacon földhöz csapkodja a szekér dinnyéjét, csakhogy vissza ne kelljen fuvaroznia!

Erre aztán mind a hárman sóhajtoztak, mert már tudták, mi a bélista meg a világválság. Csak az öreg tökélt el, hogy nem hagyja tönkretenni kesergéssel a születése napját.

- Hanem az a Kapalyag, az egy boszorkány! - nevetett a bajuszába. - Tavasszal jönnek hozzám az asszonyok - mert magam is afféle tudós embernek számítok -, igaz-e, hogy nagy jég-esők lesznek a nyáron. Mondtam nekik: lelkem, ebben nem én vagyok az illetékes, kérdezzék meg a Kapalyag Kornéliát. Mire ők azt felelték: „Hát ippeg ez az! Ű mondta, hogy úgy leszen...!”

Én persze erre sem mondtam nekik semmit, csak kíváncsi lettem, miért ijesztgeti most egyszerre a népeket ez a Kornélia. De kérdezni restelltem, egyedül pedig nem tudtam megtalálni. Hanem aztán egyszer csak hallom, hogy a szolnoki biztosító embere járja a falut, és nagy üzleteket köt a gazdákkal. Akkor aztán elszalajtottam az egyik gyermeket Kornéliáért, nézzem be hozzám, ha erre jár. Mikor bejött, megkérdeztem tőle, mennyit kapott a biztosítótól, amiért jegeket jósolt a nyárra. Gondoltam, tagadni fogja. De nem. Szemembe nézett egyenesen.

„Tudom, a tekintetes úr nem árul el. Száz kemény pengőt!”

Nevettek. Egy kicsit elképedve, egy kicsit irigyen. Mert száz pengő még az állatorvosnak sem volt kis pénz.

Akkor azt mondta a jegyző:

- Nem tagadom, hogy boszorkány, de roppant erkölcsös és kötelességtudó. Az is tavasszal történt, hogy a lusta Varga az egész háza népével szerszámot ragadott, és felásatta a kertjét. Kiderült, hogy az anyósa, akit az ősszel temettek, hazajárt kísértetni. A furcsa az volt, hogy senki sem találkozott vele, csak a leánya, de az már annyira meg volt ijedve, hogy nem volt se holt, se eleven. Elmentek tehát Kornéliához, mit tegyenek, hogy ne kísértsen a halott. Szemük közé nevetett:

„Tudják azt maguk is! A halottak három okból kísérhetnek. Első az, hogy rossz lelkek voltak már életükben is - ez a maguk anyjáról éppen nem mondható. A másik az, hogy örökösen siratják, ezért a földben vizes a párnája, nem tud rajta nyugodni. Hát ez meg magukról nem mondható el. Akkor pedig csak a harmadik marad: pénzt ásott el valahova, amiről halála előtt már nem tudta értesíteni a hozzátartozóit, s mindaddig vissza fog járni, amíg azt a földből ki nem veszik.”

- Szóval kincs után kerestek a szomszédaim, de nem találtak semmit. Erre aztán petrezselymet meg mit vetettek a fölászott kertbe, mert Kornélia azt is mondta, akkor is elmarad a halott, ha látja, hogy a kincset élő ember már meg nem lelheti.

Nem sokkal később meglátogatott egy komám Szegedről, bizonyos Cserepes, akiről tudtam, hogy gyűjti az ilyen babonás históriákat. Elvittem hát Kornéliához, aki készségesen válaszolt, melyik kísértetet hogyan kell elűzni, mikor jobb rákényszeríteni, mondja el, hová rejtette el a kincsét, és mikor szó nélkül hazafutni, s az ajtóból hát mögé hajítani a fejszét. Én magam ekkor hallottam először, mekkora nagy tudománya van a szelleműzésnek, de a komám csak bólogatott, hogy ezt ő már mind ismeri, csupán az az új, hogy a kert bevetésével is távol lehet őket tartani a háztól. Végül megköszönte a felvilágosításokat, de bosszúságában, hogy nem hallott újat, szemtelenül még megkérdezte:

„Mondja csak, néni: maga valóban hasznosnak tartja ezeket a babonaságokat?”

- Nagyot villant erre Kornélia szeme:

„Aztán van lelke magának, hallja-e az úr? Az a szegény Bözsi már se holt, se eleven nem vót a nagy félelemtől. Most meg nemcsak hogy megnyugodott, de felásták a kertjüket, és ültettek bele zöltséget is, amit soha nem tettek máskor.”

Gúnyosan nevetett:

„Ha tud ördögösséget hasznosabbat az enyémnél az úr, szóljon. Szívesen megtanulom.”

- Erre csak elálméklodott az én komám:

„Nem tudok, Kornélia asszony. Ha így van, akkor az isten tartsa meg jó egészségben.”

- Ha tartsa, akkor tartsa! - mondta az öreg. - Akkor igyunk rája. Aztán én is mondok nektek valamit, csak előbb énekeljük el az én nótámat is.

Elénekeltek az ő nótáját is:

*Öreg vagyok én már,
nem dolgozok én már,
sej, ahol kocsmát látok,
sej, arra járok én már...!*

- Ezt a János gyereket - kezdte akkor az öreg -, akit én nagyon szeretek, tulajdonképpen a fene eszi, amiért én soha nem felelek arra a kérdésre, micsoda az én nyolcvan évemnek a legfontosabb tapasztalata. Nem érti, miért ütöm el tréfával a kérdést, hiszen ő néptanító, és egy néptanító azt hiszi, hogy az embereket örökké tanítani kell, és mindenre meg kell tanítani. Én azonban csak egyszerű iskolamester voltam - azóta hívnak engem is tanító úrnak, mióta ő a faluba érkezett -, s így én tudom, hogy nem tanítani néha jobb és nehezebb mesterség, mint tanítani. A parasztnak például nem szabad megmondani, hogy a földet túrni nem tisztesség, hanem átok, mert csak még nehezebben viselné el az életét. Egy néptanítónak pedig nem szabad orrára kötni, amit öreg korára amúgy is megtanul, mert még korábban adná ivásra a fejét, mint így fogja tenni.

Az én nyolcvanegy esztendőm tapasztalata ugyanis az, hogy amióta élek, mind jobban elkorcsosultak körülöttem a népek. A nők meddővé lettek, a férfiak pedig meghalnak, mielőtt megtaníthatnák gazdálkodni a fiaikat.

Apám idejében amelyik asszony négy fiút szült az urának, az úgy tartotta, hogy az isten nem áldotta meg eléggé, hiszen mi tizenkilencen voltunk testvérek, és kilencet közülük föl is tudtak nevelni a szüleink. A kilenc gyerekből aztán lett egy sereg unoka, és senki nem sajnálta, ha még egy éhes száj jött a családba, mert azt mondták, hogy ahol kilenc ember megél, ott a tizediknek is meglesz a kenyere. A gazda pedig nem adta ki a kezéből a kormány rúdját, csak azért, mert már nem bírta tartani az ekét: voltak a családban elegen fiatalok, akik elvégezzék a munka nehezét. Az öreg csak kiadta a parancsot: ma ezt, ma meg azt - és senki nem merte hallatlanul elereszteni a füle mellett, amit ő parancsolt. Mikor pedig este, eltörődve, leültek az estebédhez, a gazda elmondta az asztali áldást, úgy merítették azután a tálból sor szerint, előbb a gazda, azután a felesége, azután a felnőtt fiúk a tizenhat éves korúakig, a többieknek pedig az anya osztotta szét, ami maradt. És jaj lett volna annak, aki előbb nyúl az ételért, mint a sorrend engedi.

A néhai való bába, Kapalyag Kornélia elődje, Kurucsai ángyó idejében jött szokásba, hogy nemcsak a megesett lány, hanem egy-egy fiatalabb menyecske is elcsináltatta a magzatját, mert közben szokásba jött, hogy a földet felosztják a gyerekek között, és nem marad együtt a család. Pedig ha így járnak el, akkor nem jó a sok gyerek. Mert akkor egy családra rövidesen olyan kevés parcella jut, hogy az ekét sem tudják beakasztani, mert a két széle kilóg. Így aztán

- látjátok tik is - amelyik gazdának három gyermeke született, azt hebehurgya embernek tartják a többiek. A szegényeket pedig gyalázzák, amiért olyan szaporák, mint a nyulak, és azt állítják róluk, ezért is nincsen semmijök.

Mondok én nektek mást is. Tudjátok: a parasztok úgy tartják, szégyen, ha az asszony szeretkezés közben billegteti a fenekét, és evvel kimutatja, hogy ő is élvezi a dolgot - és azt hiszik, mindig is így követelte az illem és szokás. Pedig mikor én legény voltam, erről még nem hallott a kutya sem. Csak éppen a népek azt hiszik, az asszony főképpen akkor esik teherbe, amikor elveszti a fejét. Ezért aztán, amióta bűnnek tartják, ha az asszonynak kettőnél több gyereke van, azóta illetlenségnek mondják azt is, amitől a gyerekáldás bekövetkezhetik, azaz a fenékbillegtetést. Pedig hát a férfinembernek is jobban esik az ölelkezés, ha az asszony is vele nyög.

Még Kurucsai ángyó idejében sem szoktam én azt a nótát énekelni, hogy „sej, ahol kocsmát látok, sej arra járok én már”, mert akkor még féltem attól, hogy öreg koromra magamra maradok, a feleségem pedig - isten nyugosztalja, derék asszony volt szegény - ette magát, amiért nem szült nekem gyerekeket. Járt az ángyóhoz, az meg hitegette, tegye ezt, tegye azt, majd csak meglesz a kívánsága. Mire Kurucsai ángyó meghalt, ő is túlhaladt már azon a koron, melyben az asszonyoknak még érdemes ilyesmiben reménykedniük, de azért süldőt adott Kapalyag Kornéliának is, próbáljon csinálni valamit, hátha ehhez is jobban ért, mint az ángyó. Nekem persze nem árulta el, hová lett a malac - azt állította, ellopták a kóbor cigányok -, mert tudta, hogy én a kuruzslást nem szeretem. Én pedig azóta hiszem magam is, hogy ez a Kornélia ördögös nőszemély. Néhány nap múlva megszólított az utcán, és megkérdezte, mit tegyen. Adja-e vissza nekünk a süldőt, és szomorítsa meg a feleségemet, vagy pedig tegyen úgy, mintha még volna remény. Mert azt be kell vallania, hogy ilyen esetben semmit nem tud segíteni.

Erre én mérges is lettem, meg szomorú is. Haragudtam a feleségemre ostobaságáért, de sajnáltam, amiért akkora bánata van. Mérgemet aztán Kornélián akartam kitölteni, de alaposan megjártam vele. Visszakérdeztem, hogyan van, hogy nekem bevallja tehetetlenségét, míg másoknak azt meséli, a gyerekáldásban is tud segíteni. Ő pedig mérgében elvörösödött, és csípőre tette a kezét:

„De azt még senki nem hallotta tőlem, hogy akkor is, ha a férj kappan!”

Húha, barátaim, húha! Amit mondott, az igaz! Nem láttam én fattyamat se soha, pedig - akár a hím kutya - én is szívesebben kamatyoltam idegen háznál, mint odahaza. De honnét tudhatta ezt Kornélia? Nem születtem én kappannak! Az volt a bajom, hogy már attól a lánytól trippert kaptam, akinél elvesztettem a szüzességemet.

Mondanom sem kell: a süldő maradt Kornéliánál, én pedig abban, hogy a feleségem miatt nincsen gyerekünk. Még a halálos ágyán sem vallottam be, hogy én voltam boldogtalanságának az oka. Isten irgalmazzon nekem ezért. Mifelénk azt tartják, nem férfi az a férfi, akinek nem lehet gyereke, és az ilyenhez könnyen elhívják a szomszédot segíteni. Az én feleségem ezt soha nem tette volna velem - de ha megteszi, nem ítélik el. Sok gyerek bűn, de egy maradéknak muszáj lennie.

Mostanra azonban megtudtam, hogy az az ember szerencsés, akinek nincsenek utódai. Hogy miért? Tüstént ki fogom mutatni.

Nem tartozom azok közé, akik öregségükre meghamisítják az emlékeiket. Nem állítom, hogy régen semmi ne lett volna rossz. Akkor is gyakrabban pusztult el a parasztember fiatalon, mint öregen. De aki közülük megérte a hatvanat, az a hetvenet, nyolcvanat is. Most pedig ezek a hatvanévesek úgy hullanak el egymás után, mint a kivénhedt kutyák. És nem azért, mintha gyengébb volna a szervezetük, mint a hajdani öregeké. Hanem azért, mert szégyenlik,

hogy már nem bírják a nehéz munkát, s csak a lábuk alatt vannak a gyermekeiknek, sőt a feleségüknek is. Alig várják, hogy elmelessenek.

Pár hónapja, amikor az én jó komám, a Tódor Nagy Mihály még csak halódott, kíváncsorgott a kispadra, hogy melegítse a nappal hideg csontjait. Arra jártam éppen, hát leültem melléje, és kérdeztem, mi baja van. Azt mondta, semmi, csak keserűnek érzi a levesét, pedig meg is cukrozza a menye, mielőtt eléje teszi. Aztán kérdezte, értem-e én, hogyan lehetséges ez, én pedig azt mondtam, nem értem, pedig értettem nagyon jól. Hallottam már a Kokas Vargától a magyarázatot.

Ennek a Vargának olyan menye volt, hogy misét mondathatott volna örömeiben, amiért a fia ilyen áldott jó asszonyt hozott haza. A székét törölte apósának, ha látta, leülni akar. Ha kettőt köhögött, töltötte bele a mézes hársfateát. Szóval még a régi jó erkölcsökben nevelték a szülei. És mégis azt mondta nekem a Varga:

„Hagyja el, tanító úr! Ők is örülnének, szegények, ha már nem volnák!”

Én pedig azt mondom, hogy igaza volt. Őszintén fogják elsiratni, ha már elviszik. De az ember nagyon furcsa szerzet. Tud egyszerre bánkódni is, örülni is.

Ha pedig ez így van, miért bánjam, hogy egyetlen rokonom sem él, akinek a terhére lehetnék. Itt van az én hűséges Esztikém, gondom viseli halálomig. Nem szeretetből, de nem is a fizetéséért. Ilyen szakácsnő, mint ő, kaphatna máshol többet is. Hanem én megígértem, hogy mindenemet ő fogja örökölni utánam, ha úgy bánik velem halálomig, amint emberrel szokás. Azt is tudja, hogy ígéretemet meg fogom tartani, hiszen úgysincs, akiért megcsalhatnám. Egy keresztlányom volt csupán, de még azt is túléltem. A testvéreimmel pedig vagy ötven éve nincsen semmi kapcsolatom. Azt se tudom, élnek-e, s ha holtak, van-e maradékuk...

A mondat végére tulajdonképpen csak egy pont kíváncskoznék, én csak azért raktam fel belőlük hármat, hogy jelezzem, tovább beszélt volna, ha meg nem zavarják. Hanem a három fiatal már fárasztotta ez az öreges lamentáció, s örültek, hogy félbeszakíthatják. Egyszerre szólaltak meg mind a hárman. Kettő közülük azt mondta, érdekes, a harmadik meg azt, hogy ejha? Aztán egymásra néztek. Úgy látszik, őket is meglepte, hogy mind ismerik a történetet, amiről pletykák keringenek a faluban.

A mestert ugyanis néhány hónappal korábban egy idegen hölgy látogatta meg, akinek az öreg szemmel láthatóan megörült, s akit, elutazásakor, kikísért a pályaudvarra. Azóta azt mesélték az öregasszonyok, hogy a mester mégiscsak ki fogja semmizni házvezetőnőjét, mert az idegen hölgy egy váratlanul fölatalált rokona volna, és arra készül hagyni az örökségét. Még a nevét is tudni vélik: Vízkeleti Rozáliának hívják, és a tanító úr legkisebb öccsének lenne a gyereke. Eszti néni azóta a falut járja bánatában, és esküdözik, hogy nem hagyja a jussát. Nem azért mossa annyi ideje a tanító úr - tisztesség ne essék szólván - szaros gályáját, hogy most egy úri kurva miatt cserbenhagyják.

Az öregot szemmel láthatóan kellemetlenül lepte meg a váratlan pletyka, sőt, mintha meg is ijedt volna. De nem tett megjegyzést közvetlenül az esetre, csak az ablakot nyitotta ki, avval, hogy melege van. Erre aztán a jegyző és az állatorvos is elkomorodott, és kerülték egymás és a mester tekintetét. Kihajoltak az ablakon, és szóltanul bámultak a sötét éjszakába. Fekete volt az egész falu, csupán valahol a tulsó szélén világított egy ablak. Hogy kié lehet, azt nehéz lett volna megmondani, mert erősen esett, és a vízcseppeken megtörve, ide-oda látszott ugrani a fény.

- Mintha a lidérc virrasztana! - morogta a jegyző. Hanem az áldott jó lélek kis néptanító azt állította, valószínűleg Kapalyag Kornélia virraszt, úgy látszik, szüléshez hívták valahova.

- Vagy csak úgy virrasztja a falu álmát! - mondta az öregúr. - Azt mondják, az asszonyok úgy fogadják a szavát, mint az orákulumot.

Többet aztán nem is tértek vissza Kornéliára. Az ünnepelt szalonnával kínálta vendégeit, és kérdezte, ízlik-e. Nem győzték dicsérni. Csodálták, milyen egyenletesen érik be nála a nyáron, s milyen finom, dióízű. Az állatorvos közben arra gondolt, látszik, hogy nem véletlenül hívják nyolcdisznós Bazsántnak. Többet törődött a hízóival, mint a tanítványaival, és ugyancsak megtanulta, hogyan kell velük bánni.

- Én ma valahogy ezt is keserűnek találom - mondta a mester. - Pedig nektek van igazatok: nincsen semmi baja. Keresztül avas. Az ilyen szalonna nem romlik meg többet soha.

Katonát csinált magának, és lenyelte:

- Kedves komám, Tódor Nagy Mihály megmondta: amikor az ember a jó falatot is keserűnek érzi, közel van a halála...

Egyszerre tiltakoztak: meg fogja érni a kilencvenet is. És igazuk is lett. Csak az a kérdés, örült-e ennek ő is, mert vénségére jobban gyűlölte a falu, mint Júdást Jézus tanítványai.

A születésnap további története nem érdekes. Még annyi, hogy búcsúzáskor azt mondta a mester fiatal barátainak:

- Azért fantasztikus, hogy mennyi mindent tud ez a falu. Az asszonyt valóban Vízeleti Rozáliának hívják. Csak nem rokonom, hanem én voltam az apja tanúja a házasságán. Postamester nő Igalon, s valamelyik ellensége azt híreszteli róla, hogy kitért zsidó. Azért keresett meg, igazoljam, ha még emlékszem rá, hogy az apja ugyan zsidó nőt vett feleségül, de az asszony reverzálist adott, amely szerint leánygyermekai is az apjuk vallását fogják követni, tehát ő született keresztény. Talán jó lesz, ha mindenkinek elbeszélitek, hogy én erről adtam neki írást és nem másról.

Hogy a születésnap további részletei érdektelenek, azt bizonyára kételkedés nélkül elhiszik nekem a társadalmi bíróság t. tagjai. Inkább azt kérdeznék meg: mi közük volt nekik az eddigiekhez, és az eddigieknek a Kapalyag-dinasztia történetéhez? Azt akartam megmutatni talán, milyen jelentős tényezője volt szépanyám Marosszeg életének? Hogy a helyi értelmiség még egy olyan szűk körű összejövetelen is, mint Bazsánt születése napja, ennyit emlegette a nevét?

Nehéz volna tagadnom: ezt is akartam, de nem elsősorban ezt. Inkább azt szeretném valószínűsíteni, hogy amikor aztán az ügy kipattant, talán nem is lepődtek meg annyira a hivatalos emberek, mint amennyire mutatták. Nyilván nemcsak az öreg tanító vette észre, hogy az utolsó években úgy pusztulnak az útban álló emberek, mint ősszel a legyek, és pedig nemcsak az öregek, hanem néhány fiatal is a legjobbkor búcsúzik el a világtól. A jegyző például ismerte a járás gazdasági ügyeit: látnia kellett, hány kibogozhatatlanul zavaros ügy, birtokper oldódott, illetve szűnt meg e halálesetek nyomán, mennyi mentő terv akadályba hárult el szinte az utolsó pillanatban. És a tanító is tudhatta, hány hülyére vert, taníthatatlan gyerek életét váltotta meg egy-egy temetés. Ő persze semmi következtetést nem vont le ebből, azon az egyen kívül, hogy mégiscsak van isteni gondviselés. De hihetetlen, hogy az aljegyző meg a főnöke és még sokan mások ne látták volna, hogy isten éppen hogy elfelejtkezett parasztjaikról, s helyette egy törzsi félisten - nagy, erős, féltékeny és mégis jóindulatú - vette át gondjaikat, és iparkodott megmenteni, ami kézi erővel még megmenthető. És mert látták, hogy ez még mindig jobb, mintha minden menne a maga útján, isten bölcs kegyelmével indokolták ők is mindazt, aminek fel kellett volna keltenie gyanújukat.

A korbeli lapok még tudták, hogy éppen itt, ezen az eldugott helyen történtek kísérletek, hogy rizst termeljenek a szikes területeken. De azt ők sem, hogy ezt a szépanyám kezdeményezte, éppen úgy, mint Borsa földjén a szimentáli marhák tenyésztését. A terv megvalósításához persze sok minden kellett, amiről egy-kettőt később még el kell mondanom. Itt elég annyi, hogy mindenekelőtt víz kellett hozzá, hiszen a rizs a vízben terem. Ezért aztán egyetlen ember csaknem megakadályozta az egész kezdeményezést: a Kerge Kun Mihály, amikor tizenkét gutaütéstől fenyegetett barackfája kedvéért nem engedte meg, hogy az ő földjén át vezessék a vizet, ott, ahol egy elhagyott patakmedren keresztül természetes eséssel szinte ingyen folyt volna oda, ahova szükséges volt. Hiába ajánlottak négyszeres árat a telkéért, megmakacsolta magát: nem és nem. Akkor maguk a Kun gyerekek szaladtak a jegyzőhöz, csináljon valamit, az anyjuk pedig a tisztelendő úr kezét csókolgatta nagy szorultságában, de egyik sem érezte magát illetékesnek ebben az ügyben, bármilyen fontos volt is egyébként. A jegyző azt ajánlotta: kérvényezzék a minisztertől, rendeljen el kényszerkisajátítást, pedig tudta, hogy erről szó sem lehet; a másik azt ígérte, imádkozni fog az úrhoz, világítsa meg Kerge Kun esztét. Végül is szerényen magának tulajdonította az érdemet, amikor az Úr akaratából Kun csendesen, de feltűnően jókor elhalálozott, s ezzel megkezdődhetett a rizs meghonosítása Magyarországon. Szépanyám, aki a gondviselést helyettesítette, nem dicsekedett el tetteivel, Kerge Kun halálát pedig soha nem találták gyanúsak, nem exhumálták, s így nem is derült ki, hogy földi maradványaiban nagy mennyiségű arzén található.

Szenhelyi ügyész úr szerint ugyanis mindenkin találta arzént, csak éppen a Kun tetemében nem. Kapalyag gyilkosságainak aljas indokból kellett eredniük, másképpen a marosszegi per alkalmas lehet egyéb szenvedélyek felkeltésére is. Kapalyagnak tehát a rizs meghonosításához nem lehetett semmi köze. És a jegyző meg a pap áment mondtak a véleményére. A pap, mert a háta is borsódzott, hogy gyilkosság történhetett buzgó imája nyomán, a jegyző, mert politikailag egyetértett Szenhelyivel, s mert egyébként már akkor sem tartotta természetesnek Kun halálát, amikor eltemették.

Lehet persze, hogy nemcsak Szenhelyi ért meg száznégyszáz évvel, hanem a jegyző is száztizenkettőt, és most tiltakozni fog, hogy megsértettem a becsületét. Éppen ezért bizonyítani fogom, hogy a faluban nemcsak ő, hanem mások is gyanúsak tartották a helyzetet, csak éppen az egyetlen esetben, melyben intézkedés is történt, nem történt gyilkosság.

Amikor a részeges Garasné, aki a menyénél élt kegyelemkenyéren (az ugyancsak részeges fia tíz évvel korábban kaptos fővel a vonat alá hajtott a szekérével), hirtelenül meghalt, foltok ütözködtek ki az arcán, de olyan furcsák, hogy a halottkém nem írta alá a jelentést, hanem azt mondta, el kell rendeltetni a boncolást. Még a jegyzőt is elhívták, a halotthoz, nézze meg, sőt, a halotti szentség feladása után a ministráns gyerek is futva ment hazáig, és azt mondta, hogy ilyen csúnya beteget még nem látott soha.

Hanem aztán mégis eltemették Garasné, mert ugyan miért volna érdekes, miben hal meg egy részeges teremtes. No, ha eltemették, ki is hántolták megint, mert sógora, Garas öccse, annak reményében, hogy talán sikerül előörökölnie bátyja földjét, bejelentette a városban, mit mondott sógornőjéről a halottkém. A boncolás azonban azt állapította meg, hogy Garasné természetes halállal halt meg.

De ha senki nem gyanakodott semmire, miért találták mégis gyanúsak Garasné halálát? És ha már gyanúsak találták, miért nem rendelték el mégsem a boncolást addig, amíg a város be nem avatkozott?

A tisztelendő úr bizonyára azt mondotta volna erre: „Nem istentől való dolog!”

No persze, a legfontosabb, amiért Bazsánt születésnapját elbeszéltem, az, hogy evvel omlott össze szépanyám királysága.

Bazsánt nem volt képzett pedagógus, és a hízott disznót is túlságosan kedvelte - hanem tanítani mégis tudott. Akit legalább a téli hónapokban elengedtek iskolájába a szülei, arra - kívánta vagy sem - az írás, az olvasás és a számolás mégiscsak ráragadt, és voltak tanítványai, akik hálát éreztek ezért iránta. Jó esze volt, kitűnő megfigyelőképessége, s mivel élete végéig nem vesztette el szellemi frissességét, a falu viszonyait nem sokan ismerték nála jobban. Ő látta át leginkább Kornélia szerepét, s nem lehet azt mondani, akkor is okvetlen elítélte volna, ha férfi van szépanyám helyén. Sőt, így sem akart beavatkozni a dolgaiba. Tudta, hogy minden nyájba kell egy vezérürü, s azt is, hogy az általa annyiszor magasztalt ántivilágban is előfordult, hogy egy-egy lázadó ifjú életébe került a családfői hatalom megőrzése. Tehát látott és hallgatott - hogy sokról és sokat, az rövidesen kiderült. Hanem azt határozottan zokon vette, hogy a halálraítéltek listájára ő maga is felkerült. Legalábbis biztosan tudni akarta, kever-e mérget az ételébe hűséges házvezetónője, s ha igen, a leghatározottabban le akarta beszélni róla. Így tehát szépanyám is abba bukott bele, amibe sokan a történelem erős kezű nagyjai közül: hogy azt hiszik, ők már mindent megengedhetnek maguknak. Végül Kornélia is elvesztette mértékét, s valóban előfordult, hogy úgy szólt valakihez, ahogyan a perben rá akarták bizonyítani: ugyan mit vesződsz vele... Vagy azt: a tanító úr pedig ne semmizze ki hűséges cselédjét...

Másnap reggel Bazsánt nem itta meg a kávéját, s felháborodott Esztijét avval nyugtatta meg, hogy elrontotta gyomrát az éjszaka. Délben pedig beutazott a városba, és megkereste volt tanítványát, az ottani kórház főorvosát.

A főorvos szeretettel ölelte magához a kis öreget:

- Sándor bátyám! Csakhogy látom! Remélem, nem azért látogatott meg, hogy mesterségemet igénybe vegye? Egészséges, ugye?

Bazsánt széttárta a karját:

- Nem tudom, édes fiam! Te majd megmondod nekem!

Nem akart ajtóstól rohanni a házba. Joggal félt, hogy kinevetik. Magyarországon nem szokták csak úgy megetetni egymást az emberek...

Mikor panaszkodott, hogy keserűnek találja az ételt, a főorvos nyomban a májára gyanakodott.

- Biztos, hogy keserű ízt érez? Nem inkább valami rothadó zsírszerűt?

- Úgy is mondhatnám, hogy nem ízlik az étel. Nem a kifejezés fontos, édes fiam!

No, a főorvos úr megvizsgálta, és a máját három ujjal nagyobbnak észlelte a szokásosnál.

- Nem ivott az utóbbi időben túlságosan sokat?

Akkor azt mondta:

- Ne neved ki! Én szándékos mérgezésre gyanakszom.

A doktor kiejtette kezéből a kutterét:

- Mire?!

- Arzénre. Ne nézz bolondnak. Van rá okom. Szerintem nem én leszek az első, akit az utolsó néhány évben méreggel tesznek el láb alól a falunkban...

No, a főorvos természetesen bolondnak nézte. Azt látta, hogy az öreg komolyan beszél, de attól tartott, ez már az agylágyulás kezdődő jele. Mindenesetre lehúzta a szemhéját, és megtapogatta a bőrét. Azután azt mondta:

- Hm. Vizsgáljuk csak ki ezt az örült feltételezést...

Megcsináltatta a szükséges vizsgálatokat, s az eredmények láttán már nem beszélt örülségről. Ment az ügyészségre, és kérte, rendeljék el a marosszegi Tódor Nagy Mihály tetemének exhumálását, arzénmérgezés gyanújával.

- Arzénmérgezés? Detektíveskedéssel foglalkozunk, főorvos úr?

- Ne nézzon bolondnak! - ráncolta össze homlokát az orvos. - Én is annak néztem Bazsánt tanító urat, amikor avval jött, hogy őt megégetik. De a tanító úrnak valóban arzénmérgezése van, a Nagy Mihályt pedig ő mondotta példának, hogy a falujában foglalkoznak mérgezéssel az asszonyok.

Természetesen villámgyorsan elrendelték az exhumálást, és a holttestben arzént találtak. Amikor pedig elolvasták a boncolás jegyzőkönyvét, azt mondták a hivatalos urak:

- Ki gondolt volna ilyesmire? A huszadik században élünk!

A járási csendőrőrs parancsnokával azonban már úgy beszéltek, hogy az a mozgó vonatra ugrott fel, hogy minél gyorsabban hazaérjen. A füle vörös színben égett a méltatlankodástól:

- Még hogy hova tettem a szememet! Én! Hát mi vagyok én? Halottkém? Vagy orvos?

Csonttörő, híres ökleit nézegette, melyekkel a legelszántabb legényt is megpuhította két óra alatt. A veréshez soha nem használt gumibotot.

Otthon azután megtanulta, hogy egy megátalkodott asszony hússzor annyit kibír, mint egy rátarti legény. Nagyné nem tagadta, hogy az urát ő tette el láb alól. Amikor pedig Erzsike azt vallotta, hogy tőle kapta a mérget, azt is elvállalta, pedig a tanító úr hűséges házvezetőnője természetesen hazudott. Hanem arról tudni sem akart, hogy bűntársa lett volna más faluból is. Az arzén kiáztatásának receptjét egy ismeretlentől hallotta a szegedi piacon, egy asszonytól, aki megszánta őt mérhetetlen bánatában. Mert neki rettenetesen nagy oka volt, hogy megölje a férjét. Egész családjára szégyent hozott volna a semmirekellő, ha kiderül, hogy mit csinált. De éppen ezért ő, az özvegye, nem is hajlandó ezt a csendőrségen sem kivallani.

Igen ám, mert a lányát is segíteni parancsolta a gyilkosságban, és ezt százannyi pofonért sem árulta volna el. És mikor a törzsőrmester - nagy szégyenére - mégiscsak kézbe vette a bika-csőköt, avval sem tudta a vénasszonyt megpuhítani. Maradt tehát egy gyilkosság, egy gyilkossági kísérlet és egy ismeretlenül maradt bűnsegéd - és semmi abból a borzalomból, amit Bazsánt tanító vallomása sejteni engedett. Az urak tulajdonképpen örültek. Semmi szükségük nem volt egy országos botrányra. Sajnos, elkövették azt a tapintatlanságot, hogy az ügyészt kigúnyolták, amiért elhitte egy félnótás öregúr rémhíreit. Ő pedig a főorvosnak továbbította a szemrehányásokat. Ám az megmakacsolta magát:

- Bazsánt nem bolond!

Nem röstellt kiutazni Marosszegre, hogy elmondja tanítójának, mit beszélnek róla, amiért egyetlen további áldozatot nem sikerült találniok. Bazsántnak pedig fejébe szállt a vér:

- Nem? Hát akkor mondok én nekik tízet is!

Később persze nagyon megbánta, amiért haragjában elszólta magát, hanem akkor már késő volt. A csendőrőrsöt megerősítették, és most már mindenféle csattogott a gumibot. Kornéliát mégiscsak a nyomozás tizenhatodik napján sikerült előállítaniuk, addig fedezték az asszonyok. Akkor pedig felemelt fejfel állt a nyomozók elé. Kapott is nyomban egy pofont.

- Hallja-e, törzs úr! - mondta akkor. - Jobb lesz, ha evvel többet nem próbálkozik. Mert ha vesztettem, fizetek én erőszak nélkül is. De ha még egyszer, csak egy ujjal is hozzám ér, akkor az atyáúristen sem szed ki belőlem egy szót sem!

És vallott, amint ígérte. Volt esze. Előszörre azt mondotta el, miért kellett megölniök Kerge Kun Mihályt.

Szenhelyi ekkor már ott volt a helyszínen. Ő ellenőrizte a nyomozást, és naplót vezetett az eseményekről.

„Ma megtagadtam Kun Mihály kihantolását. Ezek itt örültek. Nincs szükségünk több hullára. Be kell fejezni az ügyet.”

„Magam elé hozattam a bábát. Boszorkány. Haja fakó, de a termete szálegyenes, és a szeme tűzben ég. Kétszáz év előtt habozás nélkül máglyára küldték volna. Én ugyan ma is. Bűntudatot nem érez, sőt, ő emel vádat ellenünk. Csak azt ölték meg, akinek úgylis jobb volt nem élnie. Az asszonyok imáikba foglalták a nevét.

Rákiáltottam:

- Ne kísértse az Istent, Kornélia! Csak nem akarja elhíttetni velünk, hogy Marosszegen maga játszotta a gondviselést?

Először nem felelt, csak nézett rám, ferdén, fölfelé. Hanem aztán felkapta a fejét:

- Isten nem képmutató, ügyész úr! Nem fogja letagadni, hogy még ő is cserbenhagyta az itteni népeket. Márpedig akkor másnak kellett a gondjukat viselnie.

Meg kell hagyni, van esze!”

„Jelentést tettem az államtitkár úrnak. Egyetért. Kapalyagnak a rizshez nem lehet semmi köze. Megkérdeztem, elintézhető-e, hogy Kun Mihály tetemében biztosan ne találjanak arzént, mert akkor megengedném a kihantolását.

- Ragyogó ötlet, ügyész úr! Garantálom, hogy azt az embert szívszélhűdés ölte meg.”

„Szakáll Ferencné férjét, élettársát, második férjét és beteg fiát ölte meg. Vallomása szerint a mérget nem a bába, hanem egyik ismerőse adta neki. Magam elé hívtam:

- Biztos, nem Kornéliától kapta a port? Jól emlékezik?

- Jól emlékezem.

- Akkor biztosan fel fogják akasztani. Ha Kornéliától kapta volna, reménykedhetnék.

Állati arcú nő. De annyira ő sem buta, hogy ne értene.

- Ha úgylis tudja a nagyságos úr, megvallhatom. Kornéliától kaptam én a port.

- Maga kérte, vagy ő javasolta, hogy a fiát is öljék meg?

- Ő volt az, kérem, jól tetszik mondani...

- Mondta, hogy minek kínlódik vele?

- Mondta, kérem, mondta. Hogyne mondta volna. De én csak nehezen adtam be a derekamat...

- És mennyit kért a porért?

Kétezer pengőt mondott. Sokallom. Legyen inkább ötszáz.”

„Megkaptam a jegyzőkönyvet Szakállné új vallomásáról. Benne maradt a kétezer. Lényegében mindegy. Ha a csendőröknek nem tűnt fel az összeg nagysága, én nem vitatkozom velük. Ostobák.”

„Gerendai doktor engem kért meg, közöljem Kapalyaggal, hogy nem vállalja az ügyét. Természetes. Kapalyag védője nem lesz népszerű a tárgyaláson. De miért tartja szükségesnek, hogy mentetetőzzék a szegi bábánál? Hogy vállalati ügyész, és bűnpereket amúgy sem vállal?! És miért ijedt meg Kornélia az üzenetétől? Először láttam félni, mióta ismerem... Borsánál dolgoztak együtt. Utána kell néznom, mi történt a Borsa-birtokon...”

„Szakállné vallomásától dührohamot kapott. Tulajdonképpen én is. Ő persze észrevette, amit az az ostoba csendőr nem. Talán bolhájuk volt annyi a szalmazsákjukban... Kétezer pengőt nem tudtak volna összeszedni az egész Alsósoron. Egyébként is már megmondta, hogy megunt szeretők meggyilkolásával nem foglalkozott. Gyermeagyilkossággal még kevésbé. Kaparást egyszer sem vállalt mint bába, ezt bárki megmondhatja a faluban. A port pedig csak szánalomból adta, pénzért soha.

Valóban nem vállalkozott küretre. Nem értem ezt a nőt.”

„Már heten vallanak kisebb-nagyobb összegekről. És a Szakállné vallomásából töröltek egy nullát. Azt mondták: a 2000 csak géphiba. Kornélia átkozódik. Jó jel. Ordítottam vele:

- Ne hazudozzon! Amit maga csinált, azt tagadja. Amit nem, azt el akarja vállalni. A Kun Mihályt nem maga ölte meg, érti? A boncolás úgysem fog benne arzént találni.

Hibát követtem el. Hallott az ellenőrző szakértőkről, és fenyegetőzik. Jól van. Kun Mihály marad a föld alatt.”

„Fenyő doktor vállalta a védelmet. Önként jelentkezett. Mocskos disznó! A saját tíz körmével kaparja ki Kunt a földből, ha szenzációt csinálhat vele. Azt kiabálja: nem lesz gyilkosság, csak emberölés... Megfélemlíteni nem lehet. Ha párbajra hív, vissza nem utasíthatom... Azt mondják, Klár Zoltánnál is jobban kezeli a kardot...”

Kapalyaghoz kell hozzáférni... Kétszer szült... Mi lett a gyermekeivel?”

Ekkor Szenthelyi a főügyész engedélyével hirtelen elutazott, és más ügyész vette át a vizsgálat felett a felügyeletet. Kapalyag fellélegzett. Érezte jól, hogy Szenthelyinél nincs gonoszabb ellenfele. Ettől fogva a nyomozás a megszokott módon vánszorgott tovább, és a megszokottaktól semmiben nem különbözött. Fenyő doktor ujjongott. Már a főtárgyalás napját is kitűzték, mikor Szenthelyi váratlanul visszatért, és a tárgyalás elhalasztását kérte, avval az indokkal, hogy a vád újabb bizonyítékokat talált, melyek az arzénos bába bűneit más megvilágításba helyezik. A halasztást - hiába tiltakoztak a védők - természetesen sikerült megkapnia.

A halasztással kapcsolatos egyébként naplójának utolsó bejegyzése is:

„Megtaláltam a lányát. Győzelem.”

Aki huszonöt évig tapossa a szegi sarat, annak a járása elnehezül. Látszólag Kapalyag Kornéliát is magához hasonította a szomszédsága. Városi ruhát hordott, de nem különbet, mint az iparosnék, s a helyi pletykák már jobban érdekelték, mint a még mindig járatott újság hírei. Ha nemcsak gondjaikban, hanem örömeikben is részesedik, tatán fel is szívódik a sokaságban. De ő férfi nélkül hált, gyerekek nélkül ébredt, és nem érdekelt, mi lesz birtokával a halála után. Ha a napok örökös egyformaságában kifáradva pihenni ült tornácára, nem a környéken, hanem a Borsa-birtokon kalandoztak a gondolatai. De nem a hajnali mulatságokon s a férfiak udvarlásán időzött. Azt vette számba, ki, miért és hányszor csókolta meg hálából a kezét.

Szenhelyi melléfogott, amikor avval gúnyolta, hogy a környék pártfogójaként viselkedett. Nem sértette, hanem új erőt adott neki a küzdelemre. Szegen valóban ő volt a Gondviselés. Ő ültetett először leghorn tyúkokat a parlagi magyar baromfi helyett, ő termelt először rebarbarát és paradicsompaprikát. Az egyik értelmes riporter csodálkozott, hogy a szegi kertekben úgy virágzik a klematisz, mint akármelyik bajor faluban - még ezt is ő honosította meg. A földimogyoró termesztésével megbukott, a rizzsel sikert aratott. Pedig ahhoz már szervezési feladatokat is meg kellett oldania. Meg is oldotta saját speciális módszere segítségével. Kiszámította, a rizstermelés megvalósításához nem elegendő a propaganda: kell legalább egy valaki, akinek elemi érdeke, hogy gazdaságosan hasznosíthassa a szikeseit, és az anyagi ereje is elegendő, hogy élére állhasson a társulásnak. Vagyis szükséges volt, hogy a Félfedeles Varga fia feleségül vegye Horváthék egyetlen lányát, s így egy kézre kerüljön a legnagyobb két birtok a faluban. Történetesen a gyerekek szerelemben is voltak egymással, s így az ő részükről semmi akadálya sem volt, hogy Kornélia kívánsága teljesedjék. Csak éppen a két család között örökletes gyűlölség uralkodott, és bár már senki nem emlékezett rá, miképpen keletkezett a háborúság, szinte lehetetlen volt elsimítani. Varga meg Horváthné megértették, hogy a bábának igaza van, a válság közepette az ellenségnek is meg kell bocsátani, ha a béke könnyebbé teszi a fennmaradást. Hanem a Horváthot semmiképpen nem lehetett megbékíteni. Szépanyám csak a csendőrségen vallotta azt, hogy Kun Mihály eltávolítása volt az első sikeres akciója. A valóságban itt, Horváthéknál került elő utolsó érvként a húsz éve feledett arzéntermelési módszer, s ez hárította el a frigy elől az akadályokat. Elkezdődhetett a nagy szervezkedés.

A temetés után Kornélia meggyőnta a bűneit. Természetesen nem a gyilkosságot vallotta meg, csak azt, hogy Horváthnak még holta után sem tud megbocsátani. A későbbiekben keresztényibb magatartást tanúsított. Szánta áldozatait, s csak akkor nyúlt a végső eszközhöz, ha biztosra vette, semmiképpen nem kerülheti el, s hogy az igazság őmelle van. Nem vonom vissza, hogy később annyira megszokta az igazságtevést, hogy egyes esetekben túl könnyen hagyta meggyőzni magát, de ez ritka kivétel maradt. És igazat vallott: soha nem pénzért segített vagy más egyéni előnyökért, hanem csak azért, mert ő helyettesítette a gondviselést Marosszegen.

A haláltól nem félt. De attól igen, hogy az ügyésznek sikerülni fog őt befeketíteni, s ez ellen életre-halálra védekezett. Horváthné, aki nem került gyanúba, nem is akarta befeketíteni. De a Kun-ügyben nem engedi magát felmenteni - tökélt el -, mert ezzel bizonyíthatja, hogy csak a falu érdekében tétetett el embereket láb alól.

Itt tartott, amikor beszélőre hívták, de nem a rács mögé, hanem a börtönirodára. Egy híres művésznő engedélyt kapott, hogy négyszemközt találkozzék vele. Állítólag darabot akarnak írni Kapalyag Kornéliáról, s a főszerepet majd neki kell eljátszania.

Végigfutott a hátán a hideg. Csak nem Júlia? Attól a gyerektől minden kitelik! Már kétszeres anya, és még mindig nem ismeri az életet...

Ők ketten ugyanis - mint ezt már különben jeleztem - végül is nem szakítottak egymással. Júlia hazaérve megértette, hogy az anyja tulajdonképpen tetszik neki. Már játszott a Nórát, s ha annak elhitte, hogy igaza van, amikor elhagyja a gyermekét, akkor a priori a tulajdon anyját sem ítélné el ezért. Különösen, ha annak érezhetőbben erősebb a jelleme is, mint Nóráé.

Írt tehát, levelezni kezdtek, később újra találkoztak. Kornélia többé nem eresztette le magához, ő látogatta meg a fővárosban, s ilyenkor megnézte a szerepeiben is. Tehetségesnek tartotta a lányát, sajnálta, hogy később férjhez ment egy orvoshoz, és ott hagyta érte a színpadot. De talán csak attól félt, hogy a férjnek majd terhére lesz. Szerencsére a doktor úrnak egyáltalán nem derogált a bábaasszony anyós, sőt, tréfálkozva kolléganőnek szokta szólítani. A házasság jól sikerült. Júliának két szép gyermeke született, egy fiú meg egy leány, s Kornéliának megadatott, hogy térdén ringathassa unokáit.

Hanem a férj 1918-ban belekeveredett valamibe, amiért az ellenforradalom idején állásvesztésre ítélték. Neves orvos volt már akkorra, de a magánpraxisra áttérés neki sem könnyen sikerült. Júlia visszatért a színpadra, és egy csapásra visszaszerezte híveit. Kornélia továbbra már nem volt terhükre, mert ő jobban ismerte az életet, mint veje ura. Ettől kezdve Kornélia kívánságára nem találkoztak többé. Azt akarta, hogy a vejét minél gyorsabban fogadják vissza maguk közé az urak, és tudta, hogy egy paraszti származású anyós csak megnehezítené a helyzetét.

Különös módon neheztelt is a vejére, amiért tizennyolcban a forradalom pártjára állt. Pedig ő is hasonlóan viselkedett. Károlyi azt ígérte, felosztják az úri birtokokat. Neki nem volt szüksége nagyobb birtokra az övéénél, de érdekelt volt abban, hogy a paciensei földet kapjanak. Ez alaposan megnövelte volna az ő jövedelmét is. Tizenkilencel aligha értett volna egyet, de már nem is kellett nyilatkoznia. Szegen egyetlen napig nem volt proletárdiktatúra, még rosszabb volt a helyzet, mint Szegeden. Már az első nap megszállták a községet a francia hadsereg előőrsei. Olyan rend volt, hogy egyszer néhány napra - valamilyen ijedség hatására - ide menekültek a szegedi kormány hívei is. Kornélia házában ismerőst szállásoltak el: egy bizonyos Fügedit, akivel Borsánál gyakran találkozott. Az ellenforradalom krónikái sehol sem említik a nevét, de csak azért, mert meghalt tüdőgyulladásban még a szolnoki ütközet előtt, máskülönben beszéltek volna róla, hiszen már akkor is Horthy barátja volt. A tengernagy meg is látogatta Kornélia házában, és szépanyám kihallgatta a beszélgetésüket.

- Boszorkány ez a nő, Mihály! - mondta Fügedi Horthynak, aki csak később vette fel az úribb Miklós nevet - Borsai Mihály szeretője volt, és én százszor is megcsókoltam ennek a parasztkurvának a kezét...

- Fúj, Teufel! - mondta a tengernagy. - Egy parasztlányét? Elment az eszed? Parasztlánynak az ember legfeljebb a mellét csókolja meg.

Nem háborodott fel. Tudta, ez a látogatás megmenti a zaklatásoktól, és ez volt a fontos, semmi más. És mikor a veje, aki sokkal kevésbé értette az életet, mint ő, tiltakozni próbált érintkezésük megszakítása ellen, óvakodott attól, hogy politikai érveket használjon.

- A gyerekek is növekednek - mondta -, semmi szükség arra, hogy különös dolgokra gyanakodjanak. Jobb, ha azt hiszik, nagyanyjuk már nem él.

Nagy ritkán írt a lányának, s ilyenkor találkoztak is, de mindig idegenben, nem a doktorék lakásán, s nem nála, odahaza, és azt sem engedte, hogy ők akár egyszer is írjanak. Nem lett volna méltó hozzá, hogy csak a falujában legyen gondviselés. Vigyázott gyermekére és főképpen az unokáira.

Így aztán majd összeesett rémületében, mikor az irodában valóban Júliával találkozott.

- Megvesztél? - kérdezte, amikor meggyőződött róla, hogy nem hallgatják ki a beszélgetésüket. - Rájöhetnek, hogy ki vagy!

Júlia iszonyodva nézett az anyjára. Ő persze nem tudta, hogy a gondviseléssel találkozik. Csak azt, hogy sokszoros gyilkos az az asszony, aki neki életet adott. És rettenetes volt, hogy első szavával még csak nem is erről magyarázkodik.

- Gondolja, nem elég nekem, ha én tudom? - kérdezte. - Meg Károly! Ő ugyan, mint orvos, néha próbálja megmagyarázni magát, de engem ez nem érdekel. És látom, hogy tulajdonképpen ő is csak azért izgul, hogy meg ne tudják a gyerekek!

Kornélia elsápadt. Lánya szeméből értette meg első ízben, hogy magyarázkodhat, amennyit akar: aki nem parasztasszony Szegiben, annak a szemében ő a megtestesült fürtelem. De ez csak még jobban megkeményítette a szívét. Gúnyosan elmosolyodott:

- Szerencsére megtiltottam, hogy megmondjátok az unokáimnak, ki vagyok.

Júlia bólintott:

- Szerencsére. És még nagyobb szerencse lett volna, ha meg sem kerestet...!

Hát igen. Szépanyám kétségtelenül gyilkosként, sőt tömeggyilkosként végezte életét. De határtalan képességek ferdültek el benne. Esze vágott, mint a beretva. Látta, hogy itt annál is nagyobb baj lehet, mint hiszi:

- Ő küldött hozzám? Szenthelyi?

- Ragaszkodott ahhoz, hogy meglátogassam, és én közöljem magával, vádbeszédében azt is fel fogja használni, hogy maga engem elhagyott. És megmondja a nevemet is. Hacsak...

- Hacsak?! Mi az a hacsak?!

- Azt nem árulta el. Azt mondta, maga majd érteni fogja, és megteszi. S nekem arra muszáj kérnem, egyszer az életében legyen végre igaz anyám, és mentse meg a gyermekeimet.

Kornélia rábólintott.

- Azt kell hazudnom, pénzt fogadtam el a porért. Hogy aljas indokból követtem el a tetteimet.

- Lehet nem aljas okból is gyilkolni? - jajdult fel Júlia.

- Gyilkolni nem. Hanem embert ölni igen. - Legyintett: - Soha nem értetted az életet!

Kikopogott az örért az ajtón. Úgy ment el lányától, búcsú nélkül.

- Az úristen irgalmasabb lesz hozzám, mint te, gyermekem!

Másnap holtan találták a cellájában. Arzénnal ölte meg magát. Hogy a gyilkos port hogyan sikerült megőriznie, nem tudták kideríteni.

Így azután Szenthelyi ügyésznek, felettese meglegedésére, sikerük a kényes ügyet megoldania. Hanem azt ő sem élvezhette, hogy Kapalyag Kornélia megtörjön az érvei alatt. Kapalyag Kornéliáról sok rosszat mondhattam el, de azt, hogy valaha is összetörve látta, nem állíthatja senki.

Júlia, a lánya gyermekeivel együtt pusztult el az ostrom alatt egy beomlott óvóhelyen. Fia él. Egy kutatóintézet köztisztelőben álló munkatársa, kétszer nyerte el a munkaéremrend aranyfokozatát. Nős, három gyermeke van. A legkisebb közülük a jogi tudományok kandidátusa. A sors különös iróniája, hogy tanulmánya éppen a társadalmi bíróságok gyakorlatának néhány kérdéséről szól.

Tizedik fejezet

Elérkeztem, tisztelt Bíróság, dinasztánk harmadik generációjához, azaz ahhoz a Pandirkó Péterhez, akiről azt szeretném, ha Benedek Erzsébet elé példaképül állítanák. Nyugodt lélekkel teszem ezt, jóllehet néhány évvel Kornélia öngyilkossága után Szenthelyi ügyész ellene is közönséges bűncselekmény miatt emel vádat, és el is ítéli. Egyébként mondtam is már, hogy híres kasszafűró volt, mielőtt Kossuth-díjas brigádvezető lett volna belőle. Különben ő az egyetlen a családukban - Benedeken kívül -, aki Pesten született, és ott is nevelkedett. Pendely Sári háromhónapos terhes volt, amikor ide menekült, nem a szégyene, hanem teljesen oktalan félelmében, a csendőrök elől. Mikor ugyanis az urát százak kísérték utolsó útjára, és a szónok avval fejezte be búcsúztatóját: „Nem felejtünk, Gazsiné elvtárs!”, a feldühödött csendőr nyilvánosan avval fenyegetőzött, hogy ennek még majd az özvegy ihatja meg a levét, mert ellene is vádat lehet emelni hatóság elleni erőszakért. Természetesen eszük ágában sem volt fölöslegesen újabb botrányt csinálni, de Sári félelmében már másnap haza, majd nemsokára Pestre menekült.

Mint látták, Sári egyszerűen semmit nem tudott a földmunkások mozgalmáról. Szerette az urát, s így ellenkezés nélkül elutazott vele Lengyeltótiból, szembeszállt érte a csendőrökkel, de dermedt rémülettel, értetlenül nézte, hogy ezért a semmiségért ott mészárolják le a szeme előtt. Ha ez néhány évvel később történik, talán harcossá keményíti a gyász, s az lesz az élet-célja, hogy bosszút álljon Józsi gyilkosain. Igazán nem volt ostoba, de teljesen tanulatlan, írni-olvasni is alig tudott, s ami történt, túlhaladt fölfogóképességén. Később olyan környezetbe került, amely megértette vele, hogy az ura hős volt. De haláláig iszonyattal hitte, hogy teljesen fölöslegesen. Hajnalban érkezett haza, s így anyját még otthon találta. Zokogva borult a nyakába:

- Jaj, anyám! A Jóska...! Az uram...!

Elakadt a szava. Pendelyné összecsapta a kezét:

- Feleségül mentél hozzá? És most hogy hívnak? Gazsinéné...?! Löketlenné?!

- Engem biz csak Pendel Sárikának hívtak, mert megölték az én édes uramat, mielőtt oda-állhattunk volna az oltár elé...

Jó időbe telt, ameddig részletesen kisedett belőle mindent, ideértve azt is, hogy gyereket vár.

- Ki lesz most már a fiam apja?

Mondjuk meg mindjárt, Pendelyné nem tartotta szégyennek a lánya esetét. Nagy különbséget látott a között, hogy cserbenhagyta-e a szeretője, vagy pedig a csendőrök ölték meg, mielőtt törvényesen is feleségül vehette volna, s úgy hitte, a faluban mindenkinek ez lesz a véleménye. Nem bukott lányként, hanem özvegyként fognak vele bánni, férjhez is mehet, ha valaki beleszeret. Többek között ezért is ellenezte, hogy Sári Pestre utazzon, ahol a népek nem fogják sem kímélni, sem megérteni. Hanem aztán a lányának sikerült őt is olyannyira meggyesztene a csendőrök fenyegetőzésével, hogy maga siettetten elutazását. Adott neki egy levelet egy távoli rokonukhoz, bizonyos Fedicsékhez, akik már nyolc éve a fővárosba költöztek, s bizonyára szívesen segítenek neki az első időben, amíg elhelyezkedik. S mivel a rokonok természetesen a Józsefvárosban laktak, Sárika is leszállt a Józsefvárosi pályaudvaron, s ettől fogva haláláig ebben a kerületben lakott, aminek Pandirkó Péter történetében nem kevés szerepe volt. Önök, akik a Józsefváros történetét legfeljebb a Horthy-korszaktól ismerik, alighanem meg fognak ütközni a „természetesen” szón. Azonban ezerkilencszáz előtt ez a kifejezés teljesen jogos. A nyolcadik kerület ekkor még nem egyszerűen Budapest egyik

része, valamivel több is, kevesebb is ennél. Annyira, hogy Pandirkó Péter történetét tulajdonképpen nem is a kiegyezéssel, sőt nem is a szabadságharccal, hanem sokkal régebben kell kezdenem. Hogy pontosan hányban, azt nem tudom megmondani, de mindenesetre 1752 előtt, vagyis mielőtt a Váci-kaputól Újpestig húzódó területet a Klarissza-renddel folytatott hosszas pereskedésben véglegesen a városnak ítélik. Eddig ugyanis a város rendelettel tiltotta meg polgárainak, hogy ezen a területen letelepedjenek.

Mint ismeretes, egy hatásmechanizmusában nem teljesen felderített, de lényegében abszolút érvényes törvény szerint a folyó partján települt városok a vízfolyás irányával szemben terjeszkednek, ezt azonban Pesten megakadályozta az előbb említett rendelet. Ennek következtében a város kénytelen volt először a jelenlegi VI-VIII. kerület irányában tért hódítani, s egy csomó további véletlen következtében, melyek közül csak hármat fogok megemlíteni, ezek közül is a Józsefváros fejlődött a legdinamikusabban. Első az, hogy a nagy pesti árvíz a külvárosok közül csupán a Ludovika környékét nem öntötte el, s a polgárság, amely nem hitt abban az ígértben, hogy a jövőben az árvizeknek elejét veszik, éppen ide, a biztonságba telepedett. Második az, hogy a jelenlegi Köztársaság tér helyén volt a lóvásár, ami ugyancsak rengeteg embernek adott megélhetést. (S hogy ez a lóvásár nem volt valami csekélység, hadd közöljem, hogy 1790-ben a Medárd-napi vásárra csak vámfizető kocsis 12 735 érkezett.) Végül: 1867 áprilisában nyitják meg a nagy hatalmú Sima bankházhoz tartozó Szent István Kőszénbánya Társaság érdekében a Pest-Hatvan-Salgótarjáni vasútvonalat, Józsefváros végállomással, s a szén közelébe települ a Magyar-Belga Gép- és Hajóépítő Társaság, a későbbi MÁVAG, valamint a későbbi Ganz, az Első Magyar Vagongyár Rt. Ezek az üzemek, ugyan formailag a tizedik kerülethez tartoznak, de munkásaik óriási többsége a Józsefvárosban lakik, s a tulajdonképpeni Kőbányától a Népliget választja el őket. Ezért a kerület lakossága 1857 és 90 között három és félszeresére növekedik. Ezen belül a napszámosoké az ötszörösére.

Hogy ezekben az években a Józsefváros a főváros vezető kerülete, mutatja, hogy itt épül az első Nemzeti Színház, a Nemzeti Múzeum, az egyetem és sok más nagy kulturális centrum, s velük egyidőben a bárói, grófi paloták egész sora is. A városnak ez a része azonban, ahol különben rövidesen megtiltják a földszintes házak építését is, minket nem érdekel. A kerület külső része tele van viskókkal, sőt udvarházakkal is. Ide sietnek a vidékről fölköltözők, mert itt találnak leginkább otthoni környezetet. Ezért természetes, hogy ide jöttek Fedicsék is.

Amikor azonban Pendely Sári a Józsefvárosi pályaudvarra érkezett, a kerület már túljutott fénykorán, s erősen hanyatlóban van. A Körúttól kifelé prostituált telepek lepik el, nyomor- és bűnöző negyedek, itt van a zsidóváros is, s aki teheti, már menekül szerencsésebb fekvésű területek felé. Azt a bizonyos Fedics családot sem találja Sárika a Tömő utcában megadott címen. Elköltöztek, hogy hová, azt a házmester nem tudja, vagy nem akarja megmondani. A szerencsétlen sírva megy vissza a pályaudvarra, hogy a váróteremben töltsön az éjszakát. Kora reggel kimegy az épületből, hogy melegedjen a napfényben egyik pályaudvar előtti padon. Nézi a szemben álló piszkos, szürke épületet, a mogorván munkába siető embereket, és tehetetlenségében újból sírva fakad. Sejtelve sincs, hogy mihez kezdjen magával. Egyet tud: haza nem utazhatik.

Tulajdonképpen nagyon veszélyes helyre telepedett. A bordélyházak hivatalos lovagjai jól ismerik a környéket, tudják, hogy könnyen találhatnak itt félrevezethető és a bordélyba eladható lányokat. Szerencséjére nincs vasútérkezés, a hiénák éppen nincsenek itt. Őt egy munkából hazatérő fiatalember szólítja meg, az Oetl gyár műszerésze, Pandirkó Péter, Pandirkó András vasutas fiatalabbik fia. Az ő szándékai sem teljesen tisztességesek, bár nem is kifejezetten tisztességtelenek. Látott egy csinos, vidéki, fiatal lányt sirdogálni a padon, és megsajnálta. De azért avval is tisztában volt, hogy ezen a vidéken az ilyen sajnálkozásból könnyű kaland is lehet.

- Miért sírsz, szép leány? Elhagyott a szeretőd?

Sári szó szerint a hat húszassal érkezett Pestre, és nem tudta, hogy olyan környéken ül, melyen egy sirdogáló lányt szabad megszólítani. Ránézett a fiúra, és ki tudja, miért, azonnal bizalmat érzett iránta. Ezért aztán őszintén felelt:

- Nem hagyott el. Meggyilkolták szegényt.

Valakinek úgyis el kellett panasználnia a helyzetét. Akkor pedig miért ne ennek a jóképű, fiatal férfinak, aki ismeretlenül is részvétellel fordult feléje? Pandirkó pedig zavarba jött. Először azt hitte, rosszul értette a lányt, vagy hazudik. Hiszen nem olyan gyakran gyilkoltak meg valakit Magyarországon! Hanem aztán leolvasta bánatos arcáról, hogy nem bolond, nem részeg és nem kurva. Elszégyellte magát, és - tulajdonképpen kedve ellenére, hiszen egész éjjel dolgozott, s már sejthette, hogy nem számíthat kellemes kalandra - leült melléje a padra, és megkérdezte, mi történt a kedvesével. Vetélytársa ölte meg? Kocsmai verekedés áldozata lett? Esetleg a katonaságnál kergették halálba, mint azt a szerencsétlent, akiről a Népszava írt?

Mikor aztán hallotta a választ, egyszerre elmúlt a mehetnékje.

Pandirkó Péter apai részről régi józsefvárosi családból származott, bár történetüket nem ismerték. Annyi bizonyos, hogy valamelyik ősök élt a joggal, amely megengedte, hogy szőlőzsellérek is szerezhetnek maguknak (szántóföldjük csak polgároknak lehetett), és vett egy elég szép telket a későbbi tisztviselőtelep déli szélén, majd fiaival a telek sarkába egy szép kis házat épített. Hanem szőlőt állítólag már Péter nagyapja, az idősebbik András sem látott egyetlen tövet sem a telkükön, egyik sarkában kevéske zöldséget termeltek, a többi mindenkori kecskájuk, legelője volt - mert kecskét viszont hagyományosan tartottak a háznál.

A földszerző ős még minden bizonnyal a gazdáknál dolgozott, de utódai valamikor az iparosságra tértek át, a dédnagypa már kádársegéd volt. Idősebbik András aztán, vállalkozó szellemű ember lévén, kis műhelyt rendezett be magának a háznál, és rövidesen tönkrement. Szerencsájukre valahol az ő környékükön lakott a Kelenffy család is, és Kelenffy Károly, a MÁV első állomásfőnöke bevitte a vasúthoz. Az ifjabbik András már vasutasnak született, lehetett volna akár mozdonyvezető is, de nem volt kedve hozzá. Mozdonylakatosnak tanult, és a Keleti pályaudvar javítóműhelyében, dolgozott. Húszéves korában megnősült. Tessarz Károly egy távoli rokonát vette feleségül, egy kemény és szigorú asszonyt, aki hamarosan szocialistát nevelt a férjéből. Péter már apjától tanulta a szocializmust. Lelkes volt, fiatal, elszánt, tudott a nyári véres eseményekről, s mikor kiderült, hogy új ismerőse az egyik mártír özvegye, úgy érezte, neki van szerencséje, hogy segítségére lehet. S mert ő nem a falvédőről lépett le az utcára, hanem nagyon jól ismerte a környéket, melyen stricik vadásztak friss áldozatok után, azonnal cselekedett.

- Elviszem az édesanyámhoz, elvtársnő! Este aztán megbeszéljük, hogy legyen tovább.

Sárikát akkor nevezték először és utoljára elvtársnőnek, amikor a férjét temették. Most elpirult a megtiszteltetéstől, és habozás nélkül fogadta el az ajánlatot. Ugyanígy fogadta volna el egy striciét is, hiszen teljesen gyanútalan volt.

Péter vidáman sétált Sári oldalán, és titokban elmosolyodott, ha arra gondolt, micsoda bókokkal fogadja majd az édesapja a fiatalasszonyt. Nagyon szerette az öreget, csak éppen gyakran mulatott rovására a háta mögött. Igazán rendes szocialista volt, de maradt benne valami nagyapja kalandor szelleméből. 1904-ben részt vett a sztrájk szervezésében is, s csak véletlen szerencséjének köszönhető, hogy elkerülte érte a felelősségre vonást. De buzgón hódolt annak a - vasúttal együtt született - hagyománynak, hogy munkahelyéről apránként hazahordott magának egy jól felszerelt műhelyre elegendő szerszámot. 1883-ban, a Tisztviselőtelep megalapításakor eladta telke odatartozó részét a Házépítő Egyesületnek, s a pénzen vett magának

egy kis helyiséget, berendezte műhelynek, és saját szórakozására abban dolgoztatott. Időnként még pénzt is keresett vele, ha a szomszédaitól kapott egy-egy „nagyobb” rendeltetést. Amíg tartania kellett attól, hogy elbocsátják a vasúttól, eléggé idegesen viselkedett. Amikor a legrosszabban túljutott, elhatározta, kiváltja az Iparengedélyt, és otthagyja a MÁV-ot. De Pandirkó Mari nemet mondott, márpedig amit ő mondott, az ellen nem volt apelláta.

- Elment az eszed? - kérdezte. - A nagyapád hozzád képest egy árverési hiéna volt, mégis tönkrement az iparán öt év alatt. Neked ehhez elég volna öt hónap is!

Az öreg megsértődött, és mérgében kocsmázni kezdett, amit soha nem tett azelőtt. Péter aggódni kezdett miatta, de az anyja így nyugtatta meg:

- Tudod, fiam, ami pénzt én meghagyok nála, azt ő mind elihatja. Attól még nem lesz semmi baja.

No, ez az asszony fogadta oltalmába Sárkát. Meghülés ellen belediktált egy nagy csésze mézes hársfateát, és ágyba parancsolta, hogy aludja ki magát. Péter természetesen kiment, hogy ne zavarja a vetkőző lányt, Mari pedig megkérdezte:

- Gyereket vársz?

Sári elpirult, az asszony pedig szomorúan mondta:

- Ez az asszonyok sorsa. A férfi elesik a háborúban, ő pedig felneveli az árvát.

Egyelőre kőművesek mellé szerezte be a lányt. Maradjon ott, ameddig bírja, s ameddig falusi gönce helyett szerez magának városi ruhát. Mert ameddig így öltözködik, föl sem veszik jobb helyre.

Azt is ő vette észre először - talán valamivel korábban, mint ők maguk -, hogy a fiatalok között szerelem kezdődik. De nem szólt semmit, amíg fia be nem jelentette, hogy nősülni akar.

- Azt tudod-e, hogy Sári nem szocialista, fiam? - kérdezte akkor.

Pandirkó elképedt:

- Hogyne lenne az? Eddig még nem mondott ellenemre semmiben.

- Hát melletted mondott-e, fiam?

Csak egy pillanatig kellett gondolkoznia:

- A pallérra például azt, hogy fel kellene akasztani.

Anyjának nem rándult meg az arca sem, pedig neki elpanaszolta Sárka, hogy mikor még nem gurult, de már látni lehetett rajta, hogy teherben van, a pallér, azt híván, hogy afféle könnyűvérű lány, behívta az irodába, és próbálkozott vele. Ő ment be akkor az építkezésre, hogy rendet tegyen. De a fiának nem mondta, hogy az efféle nőket ismeri. Az urát nem fogja akadályozni, hogy a mozgalmi kötelességét tegye, de a gyerekeit megpróbálja szárnyai alatt tartani. Hitte, hogy addigra már a szocializmus győzedelmeskedni fog, s ezért még csak azt kérdezte meg:

- És azt a gyereket fogod annyira szeretni, mint a tiedet?

Pandirkó Péter nem felelt, csak elmosolyodott. Pandirkó Mari pedig megnyugodott:

- Akkor csak vedd el, ha akarod, fiam. Egyebekben jó feleséged leszen.

Íme, ilyen simán is indulhat egy zabigyerek élete. Ifjabb Pandirkó Péter nem érezhette, hogy idegen családba született bele. Apjuk valóban úgy bánt vele, mint kisebb testvéreivel, sőt anyja sem érezte szükségesnek, hogy Pandirkó kedvéért valami megkülönböztetést tegyen a

gyerekei között. S ha mégis óriási volt a különbség közöttük, onnan van, hogy azok Pandirkó véréből születtek, míg benne Kornélia génjei öröklődtek tovább.

Mert derék emberek voltak ugyan a Pandirkók, de nem túlságosan tehetségesek. Mari korán meghalt, s akkor az öreg mégiscsak végkielégítéssel hagyta ott a MÁV-ot, és műhelyt nyitott. Csaknem tönkre is ment vele. Pedig a mesterségét értette valóban, csak megrendeléseket szerezni nem tudott. Örült, ha egy-egy kulcsát részeltettek vele, vagy áthívták - nem volt közelben vízvezetékszerelő - a fürdőkályhát megjavítani. S ha végül mégsem kellett megbánnia, amiért nem a feleségére hallgatott, az azért volt, mert a fiát 1909-ben feketelistára helyezték az Oetl gyárban, s csak azért nem kerültek nyomorba, mert átvehette az apja műhelyét. Az új főnök sem bizonyult egy Ganz Ábrahámnak, de azért valamennyire megértette az új idők szellemét. Láta, hogyan terjed a Józsefvárosban a bűnözés, hogy növekszik a betörések száma a Tisztviselőtelepen és a környező részeken, s a növekvő félelem kihasználására ablakrácsok készítésére specializálta magát, sőt egy újfajta Wertheim-zárat is felfedezett, amelyben sokan bíztak a Rezső tér környékén. Nem gazdagodott meg, de nem is hagyta el a munkásmozgalmat, mint sokan azok közül, akiknek sikerült főnökké válniuk. Egy inassal és egy segéddel dolgozott, és a szomszédai általában előre köszöntek neki. De segédül mindenkor egy-egy bajba került - börtönből szabadult vagy feketelistára tett - kollégáját alkalmazta. Inasait pedig nemcsak a szakmára tanította meg, hanem a szocializmusra is. Általában kitűnően választotta meg őket, s ez egyszer nagy bajból rántotta ki. A fürgé ujjú Matyika, amikor tizenkettő május elsején letartóztatták a gazdáját, és három hét elzárásra ítélték, maga vezette tovább a műhelyt, mégpedig kifogástalanul. A segéd úrra ugyanis nem lehetett számítani: őt is letartóztatták, csak ő nem három hetet, hanem négy hónapot kapott.

Amikor Péter elérte a nyolcadik évét, lett apjának egy kisebbik inasa is: a gyerek legnagyobb boldogsága az volt, ha bejárhatott a műhelybe, és dolgozgathatott. Páratlanul ügyes keze volt. Kezdetben csak játszott, de hamarosan rá lehetett bízni kisebb igazi munkát is.

A gyereken kívül azonban csak Sárika örvendezett zavartalanul a műhelynek. Az öreg annyira szégyellte kudarcát, hogy a világért bele nem szólt volna fia intézkedéseibe - amit az különben egyáltalán nem várt el tőle -, és ezért teljesen fölöslegesnek érezte magát. Péternek rettenetesen hiányzott az üzem és az ottani társaság. Felesége viszont roppantul élvezte, hogy iparosné lehet - hatalmas karrier ez egy falusi leány számára. Cserébe sok mindent el kellett tőnie, amit nem értett: hogy a férfiak tüntetni járnak, sőt részt vesznek a vérvörös csütörtökön is - de éppen úgy nem zúgolódott Pandirkó határozatai ellen, mint ahogy ellenkezés nélkül ment el első urával is Lengyeltótiból. De hinni csak akkor kezdett abban, hogy ennek valami értelme is van, amikor kitört a világháború, s a férfiakat elvitték katonának. Pétert mindjárt az elején, nem sokkal később Matyit, a csodainast is, s akkor apa vezette az üzletet, de nem valami jól. Hanem aztán őt is elvitték mint népfelkelőt, s az első fronton töltött éjszakáján elesett. Sárika egyik napról a másikra a hadiözvegyek reménytelen életére kényszerült. Férje iparendélye természetesen megmaradt, de csak nehezen sikerült találnia egy öreg és tehetetlen legényt, aki érzése szerint ráadásul lopott is tőlük. Igazán azt kellett hinnie, nem mentheti meg őket más, csak ha a szocializmus győzedelmeskedik.

Ekkor hazakerült Matyika a frontról, egy olyan sebesüléssel, amivel csak nehezen úszta meg, hogy hadbíróság elé ne állítsák öncsonkítás címén. Újabb három évre átvette a műhely vezetését, és Sárika csak most tanulta meg, milyen aranybánya rejlik egy ilyen kis üzemben is. Tulajdonképpen a gyerektől áldozat volt, hogy a kis műhelybe ássa el magát, amikor csalogatták mindenfele a frontról szabadult legényt, de gazdasszonyába már inasfővel beleszeretett, s az ő kedvéért szívesen vállalta, hogy tovább viszi Pandirkó iparát. S mert ügyes volt, fürgé, mint a csík, és hosszú orrával minden üzleti lehetőséget kiszimatolt, hamarosan örülhetett, hogy nem fixre, hanem harmadra egyezett meg Sárival. Most már több volt a jövedelme, mint

valamelyik kisebb üzemben a művezető, önállóságát pedig nem korlátozta senki. Jól öltözött, vendéglőből hozatott ebédet, és egy előkelőbb negyedben bérelt lakást. Reggel ugyan messziről kellett bejárnia, de az több okból is megérte neki. A részleteket, sajnos, nem tudom pontosan. A frontról megváltozva tért haza, s ha korábban a szocializmus azt jelentette számára, hogy itt-ott részt vett vakmerő csínyekben, most nagyon komolyakká váltak a kapcsolatai. Úgy vélem, Mosolygóéknak tett szolgálatokat, átengedte lakását megbeszélésekre, és talán sokszorosító gépet is működtettek egy ideig a pincéjében. Biztosan én egy egész másfajta hasznát ismerem távol eső lakásának: azt, hogy Sárának időnként megbeszélései voltak vele, s ezt ott úgy lehetett megejtetni, hogy senki nem tudhatta meg. Matyi veres volt ugyan, s az arca sem szép, hanem a beszéde gyönyörű, Sárika pedig tanácsra és vigasztalásra szorult. Matyi kezdettől remélte, hogy sikerülnie fog a vigasztalást előbb vagy utóbb az ágyában befejeznie, az asszony ezt nem kívánta, de mikor erre mégis sor került, úgy törődött bele, mint falun maradt társai abba, hogy a nékik kiadott és a férj helyett a családot eltartó hadifogoly a férj jogait is megszerezze a kötelességeivel együtt. Nem magáért, hanem a gyerekeiért egyezett bele, nehogy Matyit valamiképpen el kelljen veszíteniök.

Az iskolát, alighogy megkezdődött a tanítás, be is zárták. Segédkórházzá kellett átalakítani, mert már a sebtiben emelt barakkok sem tudták befogadni a frontról özönlő sebesülteket. A gyerekek ismét a Bírók háza előtt gyülekeztek, csibészkedtek, és buzgón fűjték az akkor híressé vált kuplét:

*Nyomd meg a gombot
tudod mit ígértél,
mikor a kis kútnál
vizet merítettél.*

*Húzd meg a kereket,
kapsz egy hadi gyereket.*

Mind értették a célzást, nemcsak az olyan nagy fiúk, mint a tizenkét éves Pandirkó Péter, hanem öccse, sőt talán a kis Lujza is, akik még alig látszottak ki a földből. Pedig a Józsefvárosnak erre a szélére tulajdonképpen még csak ellátogattak a vagányok, nem telepedtek le, de a háború negyedik évére az erkölcsök már mindenütt eldurvultak. Kevés volt a férfi, és az itthon maradottakon nemegyszer kaptak hajba a fiatalabb asszonyok. Különben is itt, akár a falvakban, egymás gyomrába láttak a szomszédok, és nagyon nehéz volt titkot tartani. Az utolsó hetekben, nem sokkal azután, hogy értesítették őket édesapa eltűnéséről, még édesanyát is gyanúba fogták Matyi bácsival, csupán azért, mert néhányszor késő éjszakáig maradt náluk. Ilyenkor Péter előbb aludt el, mint Matyi bácsi távozott, de ő mégsem hitt a pletykázó gyermekeknek. Először is, mert Édesanya az ő édesanyja volt, tehát nem csinálhatott disznóságokat, másodszor, mert neki megmagyarázta, hogy Matyi bácsira most nagyon kell vigyázni, jól kell tartani, mert az irigyek el akarják csalni tőlük.

Egyébként Matyi bácsit imádta. Először, mert a vörös kis ember akkor is vidám maradt, amikor mások már jajveszékeltek, másodszor, mert abban is apja lett Apa helyett, hogy tovább tanította a műszerézmesterségre, s ennél nagyobb örömet semmi nem szerzett neki. Matyi bácsi viszont azt állította, még nem látott embert, akinek olyan ösztöne lett volna a szerszámokhoz, mint ennek a gyerekeknek.

Az utcának az az oldala, amelyen ők laktak, tulajdonképpen alkalmasabb lett volna a játékra, de innét egy másik vörös szakállú lény tartotta távol a gyerekeket: Melinda, Pandirkók gonosz tekintetű, bőszerű természetű legújabb kecskéje, aki mindenkit megtámadott, ha a szarva közelébe került, s Édesanyán kívül senkinek nem engedelmeskedett. Péternek sem. Ez nagy

sérelme volt a fiúnak, mert titokban be kellett ismernie, hogy fél az állattól, s mert a többi gyerek gúnyolta emiatt.

Hogy tekintélyét megszilárdítsa, erre a napra rendkívüli hőstettre szánta el magát. Megnyergelte Melindát, és csak arra várt, hogy Édesanya elmenjen a piacra, hogy végrehajtsa nagy kísérletét. Mivel azonban Pandirkóné ma nem mutatkozott, a gyerekek addig húzták, míg a rajtakapást is kockáztatva, felült a kecske hátára, és a többiek üdvívalgása közepette kilovagolt a kapun. Mint várható volt, a hatalmas állat itt megbokrosodott, levetette hátáról Pétert, és a közeledő patrujnak rohanva, hasba öklelte a törzsőrmestert, illetve valamivel alább. Péter egy éles kőnek röpült, csontig hasította a feje bőrét, és néhány percre elvesztette az eszméletét. A törzs úr földre roskadt, két kezét altestére szorította, és lehányta a nadrágszárát. A gyerekek, hosszas hajsza után, diadalmasan elfogták Melindát, és két szarvánál meg láncánál fogva, énekelve ráncigálták a helyére. Az imént idézett pajzán dalocska még pajzánabb változatát ordították:

Szopd meg a kecskét!

Kapsz egy kis tejecskét!

A vakmerő Kopasz Pista felkapaszkodott kerítésükre, és onnan kukorékolta világá:

- Melinda felnyársalta a tábori csendőrt! Éljen Melinda!

- Éljen! - visszhangozta a gyereksereg, és az asszonyok talán csak azért nem csatlakoztak az üdvívalgáshoz, mert Péter élesztgetésével voltak elfoglalva. A nagy lármából alighanem Édesanya is kihallotta, hogy fiával történhetett valami, mert ijedt arca egy pillanatra megjelent a kerítésnél, hanem aztán Kopasz Pista ordítására visszarahant a házba, és onnan csak akkor került elő, amikor az egyik asszony beordított a kapun:

- Alszik, Pandirkóné? Péter betörte a fejét! Félhótt!

Hanem addigra Péter éppen feltápászkodott a földről, a törzs úr pedig erőt véve fájdalomán, emberei segítségével szintén talpra állt, valami parancsot adott nekik, mire azok Pandirkónét félrelökve az udvarba rohantak. Ő maga pedig, még mindig görnyedezve, dühösen megragadta az asszony karját:

- Hol van a férje, Pandirkóné? Adja elő, mert úgyis megtaláljuk, s akkor maga is börtönbe kerül!

- Jesszus Mária! - csapta össze Édesanya a kezét. - Én tudjam, hol van? Maguk írták, hogy nyomtalanul tűnt el!

Mert Pandirkóné mindig félt valamitől, de megijedni még senki sem látta. A bajban nem vesztette el a fejét.

A csendőr gúnyosan legyintett:

- Írtuk, írtuk! Hanem azóta látták Pivnicán!

Egyszerre csend lett az utcában. Az asszonyok mindent megértettek és a gyerekek is sokat. A kisiskolások is ismerték Lukásich altábornagy nevét, és tudták, hogy ő löveti agyon a katonaszökevényeket. És olyan is volt a gyerekek között, akinek Péter elmesélte, hogyan nyaraltak a nagybátyjuknál Pivnicán. Kitalálták tehát, hogy Péter bácsi nem eltűnt, hanem megszökött, és a bátyjánál próbálta meghúzni magát. Ott aztán valami szemét feljelenthette, de nem sikerült elcsípniök, s most azt hiszik, ide menekült tovább.

Péter rémülten meredt anyjára. Hanem az csak vállat vont:

- Maguk tudják!

Erre aztán a törzs úr is bement az emberei után a házba. Pandirkóné pedig a kúthoz vitte a fiát, hogy lemossa fejéről a vért. Az asszonyok bementek utánuk, persze nem a fertőtlenítésre voltak kíváncsiak, hanem arra, mit végeznek a katonák. Szomszédasszonyuk nyugodt arcából arra következtettek, nem sokat.

És valóban, a patruj dühösen jött ki a házból. A törzs úr durván káromkodott:

- Velünk jön, Pandirkóné! - ordította aztán. - Maga ma férfival hált az ágyban!

És most valami rettenetes történt. Olyan, amit Anyáról képzelni sem lehetett.

- És akkor mi van? - kérdezte közönségesen. - Kinek mi köze hozzá? Ha az uramat megölték, avval hállok, akivel akarok!

Jobb lett volna, ha széttörik a feje a kövön, mint ezt hallani! No meg az asszonyokat:

- Nem szégyelled magad? - visította Mari néni. - Már le sem tagadod a hadirokkantodat?

- Tudja, törzs úr! - rikoltotta egy másik. - Van neki egy vörös zsidaja, avval hál! A férje segédje volt, és most tovább viszi a Pandirkó dolgát a műhelyben is meg az ágyban is!

És kiköpött Édesanya lába elé!

Erre még a törzs úr is elképedt. Ha elcsípi Pandirkót, szánakozás nélkül hurcolja a biztos halált jelentő rabságba, s talán még azt sem hagyja, hogy búcsúzóul megcsókolja a családját. De még a szökevények elleni gyűlöletnél is nagyobb volt benne a férfiszolidaritás. Ő is kiköpött.

- Ez se sejti, mire jön haza, szegény! Szurokba kellene hengergetni az ilyen hadi cafkákat!

Gúnyosan tisztelgett:

- Állok szolgálatára, asszonyom, ha megunja a zsidáját!

Elmentek. Előbb a patruj, aztán az asszonyok. Péter is szívesen meglépett volna, hogy ne kelljen anyja szemébe néznie. Hanem az Édes mintha egyáltalán nem szégyellte volna magát... Először a fiát húzta magához, és még mindig vérző sebére szorította a száját. Aztán megragadta Melinda pofáját, és megcsókolta az orrát.

- Kedveseim! - suttopta. - Ti mentettétek meg Apa életét!

Péter ismét olyasmit érzett, mint amikor a kőbe ütötte a fejét. Csak most a lába alatt rendült meg a föld, azért kezdett el szédelegni:

- Ő volt itt? - kérdezte hitetlenül.

Édesanya szomorúan nézett rá:

- Nem szégyelled magad? Hát mit hittél?

Ez roppant jó volt, mert akkor Apa él, roppant ijedelem, mert elfoghatták volna, és nagy szegény, mert Édesanya is megtudta, ő elhitte, hogy az anyja is képes olyasmire, mint a többi asszonyok. S hogy ne kelljen sokáig pirulnia, megígérte, még az éjjel megfojtja Irma néni macskáját.

Irma néni volt az a nő, aki Édesanya lába elé köpött. De Édes csak összecsapta a kezét:

- Rémületesen buta vagy! Nem ártott ő nekem, hanem használt! Ő rögtön megértette, hogy valóban hazajött apád!

Rádöbbsent, hogy az élet félelmetesen bonyolult. Nem csoda, hogy egészen összezavarodott. Jó volt, hogy Édes ölben vitte be a házba, és odafektette az ágyra, amelyben nemrég még Apa aludt. A két kicsit pedig kikergette játszani.

- Hanem előttük egy szót sem! És barátaid is csak hadd gúnyolódjanak, hogy Matyi bácsi volt a szeretőm...

Látta, hogy a fiú elpirul, s ezért még hozzátette:

- Gondolj arra, hogy eddig te voltál az egyetlen férfi a háznál. Viselkedj férfiasan.

Elképesztő, hogy a felnőttek miket képesek kimondani, és ráadásul nem is értik, hogy egy gyereknek miért kell miattuk pirulnia. Péter a melege és fájó fejére panaszkodott. Hanem az Édes csak nevetett:

- Nyugodj meg, fiacskám! Majd a szüleiktől megtudják ők is az igazat! Csak éppen az nem mindegy, te vallod-e be, hogy hazajött apád, vagy idegenek mesélik!

Ezt megértette, és megnyugodva kérte anyját, meséljen az apjáról. Sajnos, az Édes nem maradhatott vele. Sürgősen beszélnie kellett Matyi bácsival. Matyi bácsi ugyanis már eddig is segített bujtatni apát. Azért volt náluk annyiszor éjszaka, hogy a szomszédok ne apára gyanakodjanak, ha férfialakot látnak a háznál...

- Hogyan? - kérdezte féltékenyen. - Ő tudhatta? Én nem?!

- Matyi bácsi apádnak nemcsak segédje, hanem elvtársa is!

Az elvtárs szó akkor már nagy tiszteletnek örvendett errefelé, nem volt mit mondani ellene. Hanem azért fáj, hogy Édesanya nem bíz benne eléggé. Sőt, apa sem.

Alig ment el Édes, nyílt az ajtó, és Kopasz Pista dugta be a fejét:

- Magad vagy?

A földre ült le az ágy elé, és onnan suttogta fölfelé:

- Kovács Gabi látta, amikor apád kimászott a kamra ablakán, és elspurizott a hátsó kerítésen át.

Végigfutott a hátán a hideg. Tehát ennyire közel volt apjához a veszély? És a szó szoros értelmében ők ketten mentették meg az életét: Melinda és ő?

Nem tagadhatta: Melindáé volt az érdem nagyobbik fele.

- Mondd meg Gabinak, nyissa ki jobban a csípáját! Apám nincs idehaza...

Jani elégedetten vigyorgott:

- Persze! Mi is ezt mondtuk neki!

Megfogta Péter karját:

- Őrcsapatot alakítottunk. Éjjel is figyelni fogjuk, nem jön-e a patruj. Gyere ki megbeszélni...

Ez nagy csábítás volt. Ha az őrcsapat megalakul, a vezetése nyilván őt illeti meg. De felnőttként kellett viselkednie, s ezért szédülésére panaszkodott. Pedig már a feje sem fájt.

Este Irma néni fia jött hozzájuk. Az már igazán nagy gyerek volt, majdnem felnőtt. A MÁVAG-ban inaskodott.

- Anya beszélt Stefkó szaktárssal. Stefkó szaktárs szívesen ad szállást Pandirkó bácsinak!

- Köszönöm, fiam! Csakhogy én nem találkoztam az urammal.

És Irma néni fia pontosan úgy viselkedett, mint ahogyan Pista, s mint ahogyan tőle is elvárta anyja:

- Természetesen. De ha véletlenül látni tetszenék, és szüksége volna megbízható lakásra, küldjék értem Petit, és én Pandirkó bácsit odavezetem. Stefkó szaktárssal régen ismerik egymást, nyugodtan rá fogja bízni magát.

- Látod? - mondta anyu, amikor magukra maradtak. - Az emberek szeretik Apát. De mi egyelőre csak Matyi bácsira építünk.

Pandirkó természetesen tudta, hogy távollétében Matyi vezeti a műhelyét, és örült neki. Száz jó oka volt, hogy megbízzék hajdani inasában. Annyira, hogy mielőtt meglépett a hadseregtől, egy levélben, mintegy mellékesen, megkérdezte a lakcímét is. Mikor aztán Pestre érkezett, nem a feleségéhez, hanem hozzá csengetett be előbb. És ez igen okos cselekedetnek bizonyult.

Ő különben még nem tudta, hogy Pivnicán a csendőrök keresték - véletlenül utazott el érkezésük előtt, mert nem tetszett neki, hogy András bátyja mindenáron a zöld káderba kívánta bevonultatni. Hanem Matyi egyszer-kétszer beszívta hosszú orrán a levegőt, és veszélyt szimatolt.

- Nagy ostobaság volt ez, főnök! Nem lehet észrevétlenül megbújni egy olyan kis helyen! Nem tetszik ismerni az embereket?

Pandirkó hüledezett:

- Többen is láttak az ismerőseim között. De miért jelentettek volna fel?

- Miért? Jó kérdés! - felelte Matyi, de nem magyarázkodott. Felkelt, lefektette főnökét a maga helyére, ő pedig elindult Sáríkához, hogy előkészítse a férjével való találkozásra. Akkor látták először a főnöknőjénél éjszaka, és vették szájára a szomszédok, amikor minden ok megszűnt a pletykálgatásra. Tisztességes emberek voltak, mihelyt a férj hazajött, nem léteztek egymás számára többé. Sáríka felkiáltott örömeiben, amikor meghallotta a hírt, hanem aztán tüstént elpityeredett:

- Mert maguk soha nem tudnak ülni a fenekükön! Mi lesz, ha a patruj elcsípi? Ezt a néhány hetet igazán kibírhatta volna odakint!

- Ezt aztán megmondta! - nevette el magát Matyi mérgében. - Mit gondol? Kik ölik meg több katonánkat? Az olaszok vagy Lukasich? Vigyáznia kell magára. De nagyon jó, hogy végre elszökött.

Különben lehet, hogy Matyi már örült is, hogy Sáríkával szakítania kell, kissé nagy volt közöttük a korkülönbség. Hamarosan meg is nősült, s elvett egy korban hozzá illő, nagyon csinos leányt - pedig Sári addigra már nem tartozott senkihez.

Egyelőre ő szervezte meg, hogy Pandirkó viszonylagos biztonságban, otthon tölthesse az éjszakát. Jobb szerette volna, ha Pandirkó egyáltalán nem marad odahaza, de Pandirkó az eltűnéséről kapott értesítés birtokában tökéletes biztonságban hitte magát, és nem fogadta meg a jó tanácsot. Elegendőnek tartotta, ha a szomszédok és gyerekek számára észrevétlen marad, s ezért csak éjjel tartózkodott a szobában, napközben a kamrában húzta meg magát. Az utcára egyelőre nem merészkedett, mert Matyinak még nem sikerült papírokat szereznie, és túl gyakran tartottak a katonaszökevényekre razziát, de azt már csak barátja erőszakoskodására kutatták ki, és gyakorolta be, hogyan lehet a kamra ablakán és a hátsó szomszéd kerítésén át meglépnie, ha a patruj mégis keresi. Sáríka, amikor megcsókolta Péter fejét és Melinda orrát, gondolatban csókot nyomott Matyi kezére is - tudta, hogy a legtöbbet neki köszönhetik.

Matyi helyeselte, hogy az asszony a rossz hírrel egyenesen hozzászaladt, mert úgy gondolta, hogy a patruj még nem tett jelentést ennyi idő alatt, s ha igen, a felettesek még nem foglalkozhattak vele. Azt azonban megjósolta, hogy okosabbak lesznek, mint a törzsőrmester

volt, nem fogják elhinni a szomszédok pletykálkodását; ellenkezőleg, Pandirkó rejtegetésével ezek után őt is gyanúba veszik. Nyomban elmegy hozzá - előre megbeszélték, hogy ilyen esetben hova menekül -, de a továbbiakban másnak kell vele tartania a kapcsolatot. Legjobb lesz, ha Petit bízzák meg vele.

- Pétert?! - csapta össze Sárika a kezét (engedelmet, hogy ezt már harmadszor ismételem, de ez volt a kedvenc mozdulata). - Hiszen az még gyerek!

- Éppen ez a jó. Először is nem gondolják, hogy rá mernénk bízni egy ilyen veszélyes ügyet. De ha mégis gyanúba fognák, észreveszi, ha figyelik. Ha kérdezik, nem árul el semmit, mert derék és bátor gyerek, egy-két pofonnal meg nem ijeszthetik. Ha végül mégis belekeverednék valamibe, legfeljebb egy szívességet tehetnek neki, el nem ítélik. Délutánra küldje el hozzám, majd én elmagyarázom, mit kell tennie.

Hanem aztán nem magyarázott semmit. Rossz hangulatban volt. Elmondta Péternek, hogy a szokásos módon nem sikerült iratokat szereznie apjának, s ezért el kellett vállalnia egy roppant kényelmetlen megrendelést, amit már többször visszautasított. Most a munka nemcsak kényes, hanem rendkívül sürgössé is vált, holnap estig el kell készülnie. Jöjjön el hozzá reggel hatkor, mert segítség nélkül nem bírja a határidőt betartani, rajta kívül viszont nem bízhatik meg senkiben.

Pontosan hatra ért a műhelybe, de Matyi bácsit már munkában találta. Ott volt a megrendelő is, egy sűrű hajú, alacsony termetű, de széles vállú és lapáttenyerű ember, akiről látni lehetett, hogy kivételes ereje van. Mikor meglátta Pétert, bosszúsan fintorgott.

- Ezt a gyereket ígérte segítségül, Krausz úr? Értse meg, ha estig nem lesznek készen, én megfojtom mind a kettőjüket!

- Nyugalom, Stassnyi úr, nyugalom! - mondta Matyi bácsi. - Maradjunk abba, hogy ha én egyszer el akarok látogatni egy bankba, akkor én kérem ki a maga tanácsát, szerszámügyben pedig maga hallgat énrám. Egyébként ha nem a fiú apjának kellenének az iratok, továbbra sem vállaltam volna el a megrendelését. Ami végül a fiút illeti, érte én felelek.

Ebben maradtak. Valami szokatlanul bonyolult szerszámot kellett készíteniök rajz után. Matyi bácsi odaadta Péternek az egyik alkatrész rajzát, s bár ő tanította meg rajzot olvasni a gyereket, most még el is magyarázta, mit kell csinálnia. Aztán Péter satuba fogta az anyagot, és kézbe vette a nagy reszelőt. Kivételesen kemény acéllal kellett dolgoznia, de hát ha egyszer ő megfogott egy szerszámot, az meg volt fogva. Stassnyi úr egy ideig figyelte, mit csinál, aztán megnyugodva ült le egy sarokba.

- A fiú rendben van. Szinte dalol a kezében a reszelő. Két év múlva eljövök, és megnézem, mit csinál!

- Maga csak ne jöjjön, Stassnyi úr - tiltakozott Matyi bácsi meglepően komolyan. - Nem magának való falat!

Péternek pedig ezt mondta:

- Úgy dolgozz, fiam, hogy apád élete függhet attól, készen leszünk-e ma.

Ebédidő alatt Péter egymáshoz illesztette a rajzokat, és próbálta megfejtetni, mire való lehet a szerszám. Nem sikerült rájönnie:

- Ha itt befogják, és itt meghúzzák, akkor ott vág. De a vágási távolsága legfeljebb tizenöt centiméter. Nem értem, mi lehet az, amit ilyen komplikáltan kell hasítani.

- Pedig egyszerű! - mondta Stassnyi. - A páncélszekrény hasa.

- A technika csodája! - gúnyolódott Matyi bácsi. - De te csak dolgozz, és ne hallj, ne láss!

Stassnyi két kezével megszorította a fiú vállát:

- És főképpen ne beszélj!

Minden ujja helye külön fájt, s ebből Péter megértette, hogy a félelmetes vendég inkább a Fantomassal, mint Arzène Lupinnel áll rokonságban. Persze, ha apja életéről volt szó, az ördög társaságát is ki kellett bírniok. Hogy egy kasszafürónak kell dolgozniuk, az mégis megdöbbenet, bár talán nem annyira, mintha egy kevéssel beljebb vagy kijebb lakik. Édesapja gyűlölte a bűnözőket, és tudta, nem szereti őket Matyi bácsi sem. De volt egy-két gyerek a barátai között, aki közülük választotta mintaképeit. Szeme sarkából idegenkedve nézegette vendégüket, és nem kívánt közelebbi ismeretségbe kerülni vele. Hanem aztán, déltől kezdve, ő is beszállt a munkába, s olyan ragyogóan, hogy látni lehetett, a műszerészségben sem szorul Matyi bácsi tanácsára, s attól fogva egy kicsit megenyhült iránta.

- Hát hogyne! - magyarázta Matyi bácsi később. - A mackósoknak kitűnő technikai készségük van. Azért mondta, hogy eljön két év múlva, s megnézi, mit csinálsz!

Különben valamivel este hat után kész voltak a munkával, és Stassnyi úr fizetségül valamiféle iratokat adott át, melyeket Matyi bácsi hosszan vizsgálgatott. Stassnyi végül bosszúsan szólt rá:

- Mondja, Krausz úr! Tudja maga egyáltalán, hogy ki vagyok? Ha én ígérek magának valamit, arra mérget vehet. Az iratok valódiak.

- Tudom. Maga az a Stassnyi, akinek a becsületére az életemet is rábízom. Hanem az ismerőseire nem. Egyébként az iratok jók. És ha elmegy, kérem, nézzen körül, nehogy egy hekust vigyen magával.

- Nos, hercegem - mondta aztán a fiúnak -, neked most tulajdonképpen a kebledbe kellene sültiesztened a bizonyítványokat, és azonnal elvinni az apád lakására. Csakhogy nem egyezett bele. Fél, hogy a koronaherceg esetleg bajba keveredik, és kap két pofont. És mert avval fenyegetőzött, hogy ott hagyja a búvóhelyét, kénytelen voltam a becsületszavamat adni, hogy csak holnap találkoztok az Aranyat-vasért szobornál. Tudod, hol van?

Hogyne tudta volna. A téren, a Vilmos császár út elején. Amikor felállították, ők is elmentek megnézni, hogyan adják oda a pestiek a gyűrűjüket, hogy egy szöveget verhessenek a szobor fatestébe. De azért Matyi bácsi háromszor is elmagyarázta, merre kell mennie:

- Ott vár rád holnap, fél négy és négy között. Hajsza! pontos légy, mert ha elkésel, holnapután ismét kockáztatnia kell az életét.

Elkáromkodta magát, pedig nem szokott durván beszélni.

- Hogy nem szégyenli magát felnőtt léte! Inkább az élete, mint hogy a fia kapjon két pofont!

Krausz elvtárs természetesen tévedett. Nem tudta még, hogy Péter nem fia Pandirkónak, és éppen ezért hiszi, hogy nincs joga veszélybe sodornia. Természetesen a fiú sem tudta, de ő ösztönösen rátapintott az igazságra:

- Matyi bácsi! Szólok anyának! Ő biztosan megengedi, és akkor maga is megmondhatja a címet...

Hiába tiltakozott a férfi, ő rohant haza Édeshez, és nyomban mindent kitálalt. Anya szeme könnybe lábadt.

- Nem érted te ezt még, fiacskám! Ha megnősz, te is éppolyan átkozott leszel, mint ők. Ha a szavát adta, meg is fogja tartani.

Félrefordult.

- Minden férfi átkozott! Őt is meg fogják ölni, mint apádat...

Egy évtized múlva majd gyakran visszhangzik a fülében ez a kiáltás.

Reggel korán indult a találkozóra, hiába mondta Matyi bácsi, hogy ne ácsorogjon feleslegesen. Érdekes, hogy milyen ostobák a felnőttek! Mintha sohasem lettek volna gyerekek, s nem tudnák, hogy egy gyerek, tíz golyóval a zsebében, órákat tölthet el akármelyik téren. Ő maga a Klauzál teret választotta, mert az volt legközelebb a találkozó helyéhez, alig ötpercrenyire. Délelőtt játszott, délben tíz deka töpörtyűt evett ebédre, bár ehhez egy kicsit messzibbre kellett mennie, mert a közeli boltokban libatöpörtyűt árultak, a környék lakóira tekintettel.

Tíz perccel három előtt el akart indulni, de ekkor, váratlanul, körülvette a teret a razzia. Mindenkit igazoltattak. Őt persze nem, de két pofont ő is kapott, mert át akart menni a sorfalon. De nem vesztett sok időt. Ami nem sikerült állva, sikerült guggolva. Öt perc alatt átgolyózta magát a rendőrökön, és szaladhatott a szobor felé.

Mindössze öt perc késéssel érkezett, s így még ott érte annak a másik razzianak a végét, amelyik a városháza környékén szedte össze a gyanús embereket. Hogy szökevények voltak-e azok között, akiket bekísértek, természetesen nem lehetett tudni. Hogy apja köztük volt-e, azt nem tudta, hiszen három éve nem látta, és nem biztos, hogy megismerte volna, ha látja. Matyi bácsi is arra alapozta találkozóikat, hogy apja viszont éjszaka többször is látta őt, amíg náluk tartózkodott.

Hogy végül mi történt, ott fogták-e el, vagy már korábban, az nem is derült ki többé. A másnapi találkozón sem jelent meg, de értesítést nem kaptak letartóztatásáról. Matyi fogadott egy ügyvédet, végül az találta meg a Conti utcai fegyházban, de már túl későn. A hadbíróságok feszített ütemben dolgoztak, és futószalagon gyártották a halálos ítéleteket. Éppen annyi idejük maradt, hogy elbúcsúzhattak apjuktól, de csak a rácson át - még a két kicsit sem eresztették be hozzá. Másnap kivégezték.

Sári a látogatás után felment Matyihoz.

- Mért nem velem beszéltél? - kérdezte sötéten. - Péter nem volt az ő fia, csak az enyém.

Krausz elvtárs mélyen sajnálta, hogy Pandírkó elvtárs egy ilyen ostoba lovagiasság áldozata lett, de nem volt benne biztos, hogy a helyében nem viselkedik-e ő is ugyanúgy. Hanem Sári engesztelhetetlen maradt. Nem tudta megbocsátani a sorsnak, hogy a második férjét is megölték. Néhány nappal az ítélet végrehajtása után, október harmincadikán a józsefvárosiak kiszabadították a Conti utcában őrzött politikai foglyokat. Pandírkóné csak ennyit mondott a hír hallatára:

- Most már...?

Pár nap múlva kikézbcsítették egy elmaradt iratot, a Pandírkó ellen hozott ítélet őket érintő részét, ami szerint, mint hazaárulótól, megvonták tőle az iparendélyt is. Sárika kénytelen volt ismét Matyihoz fordulni:

- Miből fogunk élni?

Hanem a férfi csak legyintett:

- Elkéstek. Ennek már semmi jelentősége nincs...

Mint már írtam, nemsokkal ezután megnősült, de tovább vezette a műhelyt, és róluk bőségesen gondoskodott. Csak éppen Péternek egyre több időt kellett a műhelyben töltenie az iskola rovására is. Krausz elvtárs a párttól egyre több megbízást kapott, s ilyenkor a gyerekek kellett őt helyettesítenie, mint ahogyan ezt ő tette Pandírkóval, letartóztatása idején. És a megrendelők megszokták, hogy egy kölyökkel tárgyaljanak, Péter pedig egyre érettebben

viselkedett. Matyit januárban letartóztatták, mert valami lakósztrájkot szervezett, s csak Kun Béláékkal jött ki a börtönből, de a gyerekek sikerült addig a víz felszínén tartania magukat. A kommün kikiáltása után a műhelyt átmenetileg becsukták, de Sárka egy közeli gyermekotthon vezetője lett. Matyival együtt vettek részt a május elsejei tüntetésen. Este, otthon, azt mondta az Édes a fiának:

- Mégiscsak sikerült! És én nem hittem nekik!

A mozgósítás után Matyit a frontra küldték, ahol egy ezred komisszája lett, s a salgótarjáni harcokban könnyebben megsebesült, és kórházba került. Nem maradt bent sokáig: kiharcolta, hogy saját felelősségére kiengedjék. Attól fogva a kerület lakásügyeit intézte. Ő költöztette be a prolikat a gazdagok lakásába.

Tizenegyedik fejezet

Péternek arany élete lett a műhely bezárása után. Már eddig is többé-kevésbé elismert vezére volt az utcabeli gyerekek bandájának, most apja mártírhalála és Matyi bácsi barátsága meg-ingathatatlan tekintélyt biztosított számára. Ő vezényelte a közös játékokat. Ezek lényegében nem sokat változtak, csupán már nem az antant ellen védték a hazát, hanem a Kommünt az intervenciószok ellen, és csak ritkán énekelték a „Nyomd meg a gombot”, inkább az Internacionálét meg az akkori átköltésben a Marseillaise-t:

*Az utca tombol, az utca lángol.
Most jöttünk vissza győztesen csatánkból..*

Ilyenkor mindenki engedelmeskedett parancsainak. Még a jó módú Haller-piaci halaskofa, a nagyszájú Lefkovitsné is elküldte közéjük a fiát, pedig azelőtt összeszidta, ha játszani merésztelt velük.

Néha, de nem is ritkán, játék helyett Matyi bácsi megbízásait kellett teljesítenie, afféle futár-szolgáltatokat, de ez nem csökkentette Péter büszkeségét, hogy részt vehet a politikában. Ilyenkor villamoson utazott, és oda-vissza büszkén fűtyült az Internacionálét.

Egyik ilyen alkalommal, már hazafelé, hirtelen elébe állott egy jól megtermett, elegáns úriember, és ráordított:

- Adok én neked Internacionálét!

Kétszer arcul ütötte, de olyan erősen, hogy a gyerek orrán-száján eleredt a vér. Aztán galléron ragadta, és rángatni kezdte a peron felé:

- Dögölj meg, kis bolsi! Törd ki a nyakad!

Az utasok tiltakozása ellenére le is dobja a mozgó járműről, ha a vezető észre nem veszi a szándékát, és hirtelen le nem fékezi a villamost. Így csak a térdét ütötte meg, amikor a lépcsőről a járdára zuhant. A járókelők gyorsan körülvették, és felsegítették a földről. Valaki megkérdezte:

- Miért dobtak le a villamosról? Lopni próbáltál, kisfiú?

Ő csak állt az emberek között, értelmetlenül nézegetett körül, s bár összerándult a sértésre, valami azt súgta neki, hogy ne adjon magyarázatot. Ekkor egy másik bácsi, aki utána lépett le a járműről, átkarolta a vállát, kivezette az emberek közül, és a füléhez hajolt:

- Eredj gyorsan haza, szegény fiú. És egy darabig most ne fűtyüld az Internacionálét!

Így értesült Péter a kommün bukásáról. Persze még nem értette pontosan, mi történt, csak annyit, hogy valami nagy szerencsétlenség. Rohant haza. Anyját már otthon találta. Mikor Pandirkóné meglátta fia vérben úszó arcát, felkiáltott:

- Kivel verekedtél már megint, te szörnyeteg?!

Hanem amikor meghallotta, mi történt, elsápadt. Csak addig engedte pihenni a gyereket, amíg lizoformmal sietősen lemosta az arcát, és máris küldte tovább:

- Rohanj Matyi bácsihoz! A lakásukra. Hátha ő már tud valamit.

Tudott. Annyit, hogy már el is költözött hazulról. Felesége sírva ölelte át Pétert.

- A Népbiztosok Tanácsa lemondott. Peidl lett a miniszterelnök. Matyi bácsi azt ígérte, hogy este még elmegy hozzátok.

- Igen - magyarázta Matyi bácsi. - Peidl ígérete ellenére már megkezdődtek a letartóztatások. A vezetők elhagyták az országot. A kisebb emberek pedig jól teszik, ha néhány napig nem tartózkodnak odahaza. Legalábbis addig, amíg meglátjuk, mi lesz. Az antant feltehetően támogatni fogja a szakszervezeti kormányt!

- Mi? - kiáltotta a gyerek, és elsápadt. - A népbiztosok megszöktek? A népbiztosok gyávák?

Matyi gögösen intette le:

- Azért maradtak itthon is, hogy folytassák a munkát! Vállalták az életveszélyt!

A biztos halált, kellett volna mondania, de még nem tudták. Forradalmat már láttak, ellenforradalmat még soha. Pandirkónénak ezért azt tanácsolta Matyi, hogy járjon be a hivatalába, amit ő tett, azért nem vonhatják felelősségre. Nyilván el fogják küldeni, de ne adja fel önként a helyét. Ami pedig további sorsukat illette, azt tanácsolta, nyissák meg újra a műhelyt. Ajánlott is mindjárt egy megbízható szaktársat, aki a kommün alatt nem kompromittálta magát - nem is volt soha kommunista -, de mint ember, igazán tisztességes. Nem fogja becsapni azokat, akik megbíznak benne. Ő, sajnos, most egy ideig nem találkozhat velük. Nemcsak ő nem jöhet, ők se keressék. Különbem nem is tudnák megtalálni...

Tanácsai egyáltalán nem bizonyultak helytállóknak. Pandirkónét oly módon dobták ki, hogy azt igazán nem volt érdemes kiprovokálnia. Az a bizonyos szaktárs, amikor megtudta, hogy Krausz elvtárs javaslatára fordultak hozzá, nem volt hajlandó velük szóba állni, ami pedig őt magát illette, Péter viharos gyorsasággal tudta meg, hol lakik. A nagyszájú Lefkovitsnéől hallotta, aki már ismét nem engedte a fiát velük játszani. És akinek talán különös öröme szolgált, hogy éppen Péter füle hallatára közölje szomszédaival, hogy már rohan is a rendőrségre feljelenteni. Néhány nap múlva már Krausz „elvtárs” lúdtalpa alatt fog fűtyülni a szél.

Matyi bácsi először megdöbbsent, amikor Péter beállított hozzá, azután fölháborodott:

- Nem megtiltottam, hogy utánam keress?

A gyerek sötéten kérdezte vissza:

- Hát a Lefkovitsnének megtiltotta-é?

A férfi rémülten elhallgatott, és az ablakhoz ment, hogy megnézzze, nem áll-e már a fekete autó a házuk előtt. Péter megnyugtatta, hogy Lefkovitsné még alighanem el sem jutott a rendőrségre, mert előbb a szomszédoknak kellett ügyességével elhencegnie.

- Korvint is letartóztatták! - mondta Krausz, inkább magának. - Nem lett volna szabad ilyeneket itthon hagyni, mint ő meg én. Keresd meg a feleségemet, fiam, és mondd meg neki, hogy elmenekülök. Megpróbálok átjutni a határon.

- Ilyen orral? Vannak iratai? - kérdezte Péter. Az ellenforradalom ugyanis sokkal gyorsabban növelte tájékozo képességét, mint a kommün. Már tudta, hogy „a zsidók felelősek a proletárdiktatúráért”, s hogy nagy orrú embernek nem tanácsos éjjel végigmennie az utcán, mert kigombolják a nadrágját, hogy megbizonyosodjanak a származásáról. Sőt már azt is megtanulta, milyen sokan tudnak egyetlen éjszaka színt váltani, s hogy mérhetetlenül nehéz lesz Matyi bácsinak kikeresnie azokat az embereket, akik valóban hajlandók neki segíteni, vagy legalábbis nem ártanak. Mert akiknél biztosra mehetne, azokról nem tudhatja, nincsenek-e már bajban maguk is. A férfi azonban csak megvonta a vállát:

- Ha nem sikerül, akkor meghalok. Mondtam már, hogy akik itthon maradtunk, vállaltuk a kockázatot.

- Tanácsot adni azt tud! - mondta Péter dühösen. - Ha saját magán kell segíteni, éppoly tehetetlen, mint volt az apám. Nem elég, hogy a becsülete kedvéért - a fene ette volna meg a

becsületét! - nem mondta meg nekem a címét, még azt is elfelejtette, hogy nálam maradtak a Stassnyi-féle iratok. Most aztán kipróbálhatja, igazán valódiak-e? Mert mielőtt magához jöttem volna, először elmentem értük haza.

És bebizonyosodott, hogy egy nemzetközi bűnöző becsületében meg lehet bízni. Krausznak sikerült az irataival eljutnia a határig, s onnan Ausztriába szöknie. További sorsáról most röviden sem beszélek, mert később még találkozunk vele. Feleségét azonban a zalaegerszegi koncentrációs táborba vitték, ott szülte meg a gyermekét, és a szülést egyikük sem élte túl. Mikor erről Péter értesült, még örült is, amiért szegény Matyi bácsi nem gondolt arra, hogy helyette a feleségét vihetik el, mert ellenkező esetben bizonyára ő sem utazik el. Egyelőre inkább Pandirkó ügyén töprengett, azon, hogy neki joga volt-e a frontról megszöknie, s evvel veszélyeztetnie egész családja életét.

Matyi bácsi legnagyobb tévedése ugyanis az volt, hogy annyira könnyedén ítélte meg a hadbíróság ítéletét. Az irattarak átvészelték a Tanácsköztársaságot, s így életbe lépett a mellékbüntetés: Pandirkóné nem folytathatta férje iparát. A műhelyt és berendezését a később vitézzé ütött Mohai Endre vásárolta meg, elég olcsón, de Pétert ráadásképpen leszerződtette tanoncnak. Pontosabban: nem szerződtette le, mert még nem töltötte be tizennegyedik esztendőjét. De dolgoztatta, s megígérte, hogy mihelyst a gyerek eléri a törvényes kort, leszerződteti, az elveszett évet pedig valamiképpen be fogja neki számítani. Vagy korábban szabadítja fel, vagy ha ez nem megy, inasként is segédi fizetést ad neki. Ebből persze csak az első ígéretét tartotta meg. Azt is csak a saját érdekéből: első naptól látta, hogy ő keres azon, ha a fiút szerződteti, hiszen tanoncbérért kész segédje lesz.

Édesanyja június elején megszülte apa gyermekét, egy kisfiút, s hogy éhen ne vesszenek, augusztusban ismét munkába állt. Malteroslánynak ment, mert semmi máshoz nem értett. Amikor Pandirkó elvette, még az volt a szokás, hogy a józsefvárosi lányok nem dolgoznak, csak az esküvőjükig, ő tehát szakmát nem tanult. A kis Béla másfél évig élt. Valami hasmenésfélében halt meg, de az orvos szerint tulajdonképpen az alultápláltság vitte el. Magyarán szólva, többet éheztek, mint nem. A két kicsinyben az ingyentejkező tartotta a lelket, meg az, hogy Péter hazavitte nekik fele ebédjét. Azt az egyet ugyanis sikerült kiharcolnia, hogy kosztjáról a főnöke gondoskodik, avval fenyegetőzve, hogy máskülönbén kénytelen lesz napszámosnak állani. Anya köhögni kezdett, azt mondták, tüdőcsúcsshurutot kapott. Hirtelenül megöregedett, arca kemény lett és ráncos, mint a parasztasszonyoké. A szakszervezeti tagdíjat megfizette, de minden egyébből kimaradt. Azt mondta, két férjét vesztette el az osztályharcban, s tulajdonképpen legkisebb gyermeke is abba pusztult bele. További áldozatra képtelen. És nemcsak maga húzódott vissza, Pétert is vissza akarta tartani a mozgalomtól. Otthon keveset beszélt, apjukról szinte soha. Pétert arra biztatta, hogy szórakozni járjon - különben fölöslegesen, hiszen mozira sem tudott pénzt adni neki.

Hát nem volt oka a fiúnak, hogy ő is azon gondolkozzék, volt-e joga apjának menteni a saját életét, amikor ennek következtében nemcsak ő pusztult el, hanem családja is tönkrement?

Máskülönbén erős volt, mint a vas, semmi nem ártott meg neki. A nemzetes úr - a vitézeknek ez a megszólítás járt ki - dicsérte a munkáját, s nem is tagadta, hogy megérdemelné a magasabb fizetést. Csak - mentegetőzött - az ipartestület tiltakozik, s ő kis ember ahhoz, hogy kikezdjen főnöktársaival. Néha-néha csúsztatott is némi pénzt a fiú zsebébe. Azt mondta, menjen bordélyházba rajta, bár tudta, hogy Péter a családjára fogja költeni az egészet. Sokra persze akkor sem mentek volna ezekkel a kis összegecskékkal négyen, ha az inflációt sikerül megállítani. Tél közepén megbüntették őket, mert Lujzikát nem engedték iskolába lyukas cipőben. Szerencsére hamarosan elkezdődött a szénszünet.

Már úgy volt, hogy adóhátralékuk miatt a házat is elárverezik a fejük fölül, amikor Péter az utcán egy sűrű hajú, alacsony, de lapáttenyérű férfival találkozott. Megörült, de meg is ijedt.

Stassnyi egyszer megígérte, hogy tudakozódni fog utána. Félt, hogy ha elhívná magával, nem bírna ellenállni a kísértésnek, pedig nem kívánta bűnözésre adni a fejét. Tehette volna pedig. Kettő azok közül a játszótársai közül, akik a nagy vagányokat tartották mintaképükül, azóta már megjárta Aszódot, és ki is szabadult. Tehát voltak kapcsolatai, de nem élt velük. Hanem azt szívesen vállalta volna, hogy fusiban ezt-azt elkészítene Stassnyinak. Esetleg megjavítaná elromlott szerszámain.

Nem tudván hamarjában eldönteni, megszólítsa-e, követni kezdte rég nem látott ismerősét. Az pedig ment előtte, kissé csapott vállal, gyanútlanul, lomposan. Öt utcán követte így. Hanem amikor befordultak a hatodikba, Stassnyit nem látta sehol. Eltűnt, föld nyelte el. Bosszús volt, amiért végül elpuskázta emberét. Aztán sétálni kezdett a házak tövében, elhatározva, hogy mindenképpen megvárja, amíg kijön valamelyik kapuból, s akkor meg fogja szólítani. De nem jött ki. A nyakánál fogva őt rántotta be magához.

- Követsz, kölyök?! Ki bízott meg veled?

- Eresszen el! - felelte nyugodtan. - A kezét már ismerem. Megkékül mindegyik ujja helye...

Stassnyi úr gyanakodva nézett rá:

- Szorítottalak már valamikor?

- Szorított.

- Jó. Akkor most megmondod, hol. Addig nem eresztelek el. Aztán pedig megmagyarázod, miért követsz, s akkor alighanem megfojtalak.

A gyerek vállat vont:

- Azt hittem, be akarja tartani a szavát. Két éve megígérte, hogy meglátogat. A Krausz úrnak ígérte meg. Én voltam az a kisfiú, aki a vágószerkezet elkészítésében segédkezett.

A mackós emlékezett ígéretére, és elmosolyodott:

- Máskor hamarabb szólj, fiam, nehogy még azelőtt törjem ki a nyakadat!

Aztán megnézte a gyerek sovány arcát, ócska ruháját, és megértette, hogy nagy baj történhetett vele. Kitalálta a kapun, és meghívta a legközelebbi kocsmába.

- Fizetek egy stampedlit, s közben elmeséled, mi történt veled.

- Inkább két tojásból rántottát, ha kérem szabad...

Stassnyi hat tojásból süttetett rántottát, elegendő kolbásszal és hagymával. A gyereknek egy pohár sört, magának egy stampedlit hozatott.

Kikérdezte Pétert részletesen.

- Azt a Krauszt sajnálom. Kár érte. Elsőrendű lakatos volt. Azt mondod, bolsi lett belőle, fiam?

Szomorúan rázta a fejét:

- Nem szeretem a bolsikat...

Kért még egy stampedlival.

- Rajtad persze segíteni fogok, ha már apádon nem sikerült. Csak tudnám, hogyan. Jelenleg éppen semmit nem tervezek...

- Kijavíthatnám a szerszámain... Tetszik emlékezni? Én is jó műszerész vagyok.

Stassnyi dühösen legyintett:

- Szamár vagy. Neked most sok pénz kell, nem kevés...

Gondolkozott egy darabig, aztán felnevetett:

- Ez az! Fantasztikus hecc! Leventére szoktál járni, fiam?

- Hát... Nem nagyon.

- Váljék egészségedre! Hanem a most következő két vasárnap okvetlen menj el a foglalkozásra, és csinálj valamit, hogy az oktatód észrevegyen. Én közben meglátogatom a nemzeti urat.

Péter engedelmeskedett, Stassnyi pedig a második vasárnap feltörte Mohai úr kasszáját. Úgy dolgozott, hogy a nyomozók mindjárt lássák, olyan járt itt, aki a helyiséget tökéletesen ismeri. Így aztán elsőként gyanúba is vették az inast, de annak kétségbevonhatatlan alibije volt. Részt vett a leventefoglalkozáson, ezt az oktató is igazolta. Ekkor kihívták a szakembereket, azok pedig vakarták a fejüket:

- Stassnyi módszere. De Stassnyi egy ilyen piti ügyre nem vállalkozik.

Hanem azért elhozták magukkal, és megmutatták a színhelyt neki. Ő pedig megnézte a mackó kibelezett hasát, és elmosolyodott:

- Tévedés, felügyelő úr! Ez nem az én módszerem!

A szakértő feldühödött:

- Ne izélj, Stassnyi, mert még azt hiszem, te voltál! Pedig nem néztem ki belőled ilyen piti ügyet. Itt a támasztó lyuk, itt a szerszám hegye. Két fúrás, egy vágás... Tagadod?

Válat vont:

- Jobbra a támasz, balra a hegy. Én pedig balkezes vagyok...

- Ördögbe is! - mondta a szakértő. - Igaza van!

Valóban óriási hecc volt. A szakértők ugyanis mindent tudtak, amit kasszafúrásról és kasszafúrókról lehet, csak azt az egyet nem, hogy Stassnyi jobb kézzel is tud vágni, csak nem szeret. Így aztán a Mohainál elkövetett kasszafúrás bekerült a mindörökre felderítetlenül maradt bűntények közé, Péter pedig könnyű szívvel fogadta el a zsákmány felét, mert úgy érezte, a nemzeti úr legalább ennyivel tartozik neki. Megfogadta a jó tanácsot, hogy ne fizessék ki egyszerre az adóhátralékot, hanem sírjanak ki részletfizetést, és azt is csak késve teljesítsék, nehogy a rendőrség meg találja kérdezni, honnét szereztek ennyi pénzt - és egyébként se költsenek. Ezt az utóbbit könnyű volt megfogadni, nem volt miből. Amit kaptak, éppen arra volt elég, hogy az adóhátralékot törlesszék vele. Az elhúzott teljesítés pedig arra is jó volt, hogy Édes ne csodálkozzék, honnét sikerült fiának pénzhez jutnia. Ehhez nagyban hozzájárult az is, hogy Stassnyi beprotezsálta egy Rákóczi téri kócerájba, ahol azonban kitűnő munkát végeztek, ha az alvilágnak szállítottak, s ahova aztán elég gyakran hívták kisegíteni éjszakára egy-egy nagyobb melóhoz. Szívesen el is csalták volna a nemzeti úrtól, de nem állt kötélnek. Sehova nem akart mozdulni, amíg fel nem szabadul.

Nemsokára történt valami, ami alighanem alaposan befolyásolta további sorsát. Matyit az ifjúmunkásmozgalom újjászervezése körüli valamilyen feladattal hazaküldtek Bécsből az elvtársak, s neki eszébe jutott élénk eszű, kedves kis barátja is. Egyik este elment hozzájuk, de Péter éppen a Rákóczi téri kócerájban dolgozott, Pandirkóné pedig nem engedte be.

- Mit keresel te nálam, Matyi? Teutánad a halál jár. Nem elég, hogy megölted a férjem, a feleséged és a fiadat, most kéne még az én fiam is?

- Nem harapta össze a nyelvét? - képedt el Matyi. - Még hogy én megöltem valakit is! Hát ki tanította szocializmusra a másikat? Én Péter bácsit, vagy Péter bácsi engem?

- Ő téged, hogy aztán te szökj meg avval az irattal, aminek őt kellett volna megmenteni. Nem tartalak én téged vétkesnek, Matyi, csak te se nézz bolondnak engemet. Engem is megöltetek ti ketten. Nem a bánatba halok bele, hanem a betegségbe - már alig állok a lábamon. Ne vidd te Pétert kísértésbe, neki kell majd a testvéreit felnevelnie. Hogy megszedítsétek, azt én nem engedhetem, ti pedig a lelketekre nem vehetitek.

Nem erőszakoskodott Sárival. Másnap megvárta Pétert a műhelye előtt, hogy beszéljen vele.

- Nézd csak! - csodálkozott el a gyerek. - Matyi! Te honnét kerülsz ide?

Matyi is nagyot nézett. Tudta persze, hogy felnőtt embert fog viszontlátni, de nem annyira, hogy természetesen álljon neki a tegeződés. Pedig a bácsizásra már valóban nem volt oka.

- Dohányzol? - kérdezte válasz helyett. - Kínálj meg egy cigarettával. Aztán ülünk be valahova.

- Anyámmal nem mersz találkozni, vagy nem fogadott szívesen? - kérdezte Péter útközben. - Azt hiszem, jobb, ha nem is próbálkozol!

- Honnét tudod?

- Mert nem emleget. És apáról sem beszél soha.

- Rettenetesen megöregedett! - sóhajtott Matyi, akinek Sári mégiscsak a szeretője volt egy ideig. - Nehéz; átvészelni ezeket az időket!

Közben elértek egy kocsmát, és meghúzódtak az egyik sarkában.

- A mozgalomhoz van valami közöd? - kérdezte akkor a vendég.

- Van mozgalom? - kérdezte vissza Péter. - Én nem hallottam róla. Itt minden meghalt. Nemcsak az apám.

Valóban nem találkozott a mozgalommal, nem túlzott. Egy kisiparosnál magányosan dolgozó tanoncnak még ahhoz is némi szerencsére volt szüksége, hogy a szociáldemokratákhoz kerüljön, vagy a szakszervezetbe. De Matyi, aki megadott címekre ment, és kivételekkel találkozott, akiktől nem tudhatta meg a teljes igazat, azt hitte, gonoszkodik, és óvatosan becsukódott.

- Azt hittem, találkozol néha eggyel-eggyel régi barátaim közül.

Péternek hirtelen feltámadt a humora:

- Egyetleneggyel igen. Stassnyival.

- Hozzá álltál? - hördült fel ijedten.

- Nem. De ő legalább törlesztette a tartozását. Kifosztotta a főnökömet, s nekem adta a fele szajrét, hogy ne verjék dobra anyám feje fölül a házat. És behozott egy műhelybe, ahol most én végzek olyan munkákat másoknak, mint egyszer te neki.

A vendég végleg bezárta a szívét, és távozáson törte a fejét. De most Péter nem engedte el.

- Tulajdonképpen örülök, hogy találkoztunk. Régóta szeretnék tőled kérdezni valamit.

Előredőlt az asztalon:

- Mondd: tudtad te, hogy helyetted letartóztathatják a feleségedet?

Krausz hátrahőkölt. A kérdés metszett, mint a kés. De ő megszokta, hogy megmondja az igazat.

- Természetesen nem tartottam lehetetlennek.

- És elbírod, hogy helyetted kellett meghalnia?!

Összeszorította az ajkát. Aztán a fogai között préselte ki a feleletet:

- Nem bírom el. De ha újra döntenem kellene, ismét csak megszököm. Először is, mert igazán nem sejthettem, hogy meg kell halnia. Zalaegerszeget ki lehetett bírni, még terhesen is. Másodszor: én nemcsak az életemet mentettem. Én párttitkokat tudtam, és pártkapcsolatokat sikerült fenntartanom. Jelentést kellett róluk tennem, hogy ha egy kevésbé ismert embert a helyemre hazaküldenek, legyen a munkát kikkel folytatnia.

Péter bólintott.

- Értem. És akit hazaküldtek helyetted, lebukott...

- Igen.

- Él?

- Halott.

- És most ismét te jöttél helyette... Bátor vagy... Téged is megölnék, ha lebuksz?

- Valószínűleg már nem. Négy-öt év fegyházra számíthatok.

- Az is sok. Én viszont nem fogok neked segíteni. Nem mintha én magamat félténém. De láttalak téged és apámat, milyen szánalmasak voltatok, mikor bajba kerültetek. Én, a gyerek, okosabb voltam nálatok. Másodszor: láttam, mivel fizetnek emléketeknek azok, akiken ti akartatok segíteni. Én nem hiszek bennetek. Harmadszor: én tudom, hogyha lefognak, tönkremennek anyám és testvéreim. Nem hagyom cserben a családomat. Becsületesen is el tudom őket tartani. De ha kell, értük akár Stassnyihoz is csatlakozom...

Matyi tehát elment. Keserű szájjal búcsúzott, de valahogy nem tudott haragudni a fiúra. Inkább segíteni szeretett volna rajta. Ezért, bár Sárival sem lett volna szabad többet találkoznia, bekopogott hozzá, mikor tudta, hogy Péter nincs odahaza.

- Eressz be! Ne félj, Péterrel nem találkozom. De veled feltétlenül muszáj beszélnem. Éppen az ő érdekében.

- Akkor is miért jöttél? - kérdezte Pandirkóné. - Ha meglát valaki, és megismer, esetleg éppen úgy felad, mint Pandirkót a pivnicaiak. Gyorsan gyere be.

- Így állunk? - kérdezte komoran. - A férjedet még védeni próbálták, amikor megszökött.

- Tényleg védték... - mondta Pandirkóné, olyan hangon, mintha most jönne rá valamire. - Hanem ez a környék megváltozott azóta. Sok rendes ember megszökött innét. Kiköltöztek a vecsési határba. A városból jöttek helyükre mások. Puccos népek, nem állnak szóba senkivel. Én is elmennék, ha nem lenne ez az egy szem házam itt...

Matyi kapott a szón:

- Hát adja el a házát, és menjen el.

- A házamat?! Én?! Hiszen az maradt meg nekem egyedül. A házamat nem adom el soha. Addig ember az ember, amíg a magáéban lakik.

A Bécsből jött látogató elkomorodott. Újból feltámadt benne az érzés, amivel hazaérkezése óta egyre találkozott, s amit megpróbált elhessenteni magától: az, hogy tizenkilenc óta itthon valami megváltozott. Mégpedig erősebben, mint ők sejtették odakint.

- Hogyhogy a háza maradt meg egyedül? - kérdezte idegesen. - És a gyerekek?

- És a gyerekek - bólintott Pandirkóné. - A ház tartja bennem a lelket, ők eszik le rólam a húst...

Keresztet vetett a szájára, és elpityeredett:

- Tudom, hogy vétek így beszélni, de hát ez az igazság...

Nem sírt sokáig. Erőt vett magán, letörölte könnyeit.

- Mondd már, mit akarsz tőlem, te hóhér?

- Nem sokat. Péterről akartam beszélni magával. Aggódom érte. Nagyon megváltozott.

- Szent Isten! Csak nem tisztességtelen pénzből fizettük ki az adót? Ha igen, én kitekerem a nyakát.

Nem volt szíve az igazat megmondani.

- Erről az egész ügyről most hallok először. Nem tudom. De annyi biztos, hogy nagyon tehetséges és nagyon elkeseredett. Nem fog így élni a nyomor határán. Ha nem neveli szocialistává: két gyalázat közül fog választani. Vagy bűnöző lesz belőle, vagy osztályáruló.

- Mit jelent ez? - kérdezte az asszony. - Hogy visszaszerzi apja műhelyét, és meggazdagszik?

- És kizsákmányolja a munkásokat...

- Hadd zsákmányolja. A jó gazdát mindenki becsüli. Falun is, Pesten is.

Fölállt a székéről. Maga részéről befejezte a beszélgetést.

- Szocialista nem lesz, mert nem engedem, hogy ő is a semmiért ölesse meg magát. Tolvaj nem lesz, mert az én fiam. Ha telik a tehetségéből, meggazdagodik. Tegye. Ha nem telik, úgy él, mint a többi tisztességes ember: sokat dolgozik, keveset keres, de valahogy csak fenntartja magát. Az se lesz baj. Te pedig köszönj el, és ne próbálj többet megkísérteni.

És Matyi elutazott, és nem látták többé. Mi lett a sorsa, nem tudták, és én sem tudom. Hanem a többiből, amit Pandirkóné tervezett, nem lett semmi. Mert ahogy jósolta, súlyosan megbetegedett, és fiának hirtelen nagyon sok pénzre lett szüksége. Akárhonnét és mindenáron. A kóceráj állandó megrendelői már többször csalták, tartson velük. Eddig nem állt kötélnek. Most azonban maga kéredzkedett segítőnek egy betöréshez. Nem kellett a dologban közvetlenül részt vennie, csak az utcán vigyázott, de így se volt a zsákmányból ráeső rész egészen jelentéktelen - talán többet juttattak neki, mint járt, hogy végleg magukhoz tudják csábítani. És valóban, még kétszer elment hesselni, s úgy volt, hogy negyedszerre behatol a lakásba is. Szerencséjére valahogy Stassnyi értesült a tervről, és megkereste a gyereket:

- Kitépem a füledet, ha elmész velük! Mi vagy te: kapcabetyár? Ilyen kézzel, mint a tiéd, az ember nem vegyül kontárok közé! Most tervezek valamit. Kellesz nekem, fiú.

- Nekem meg pénz kell. De nem holnap, hanem ma.

Kapott előleget. Stassnyinak megérte. Élete egyik leghíresebb vállalkozását készítette elő. Tulajdonképpen meg is nevezhetném, de minek? Nem itthon hajtotta végre, a közönség nem is hallott róla, a szakértők pedig amúgy is ismerik. Különben, mivel Péter lényegében nem értette, mi történik, s csak egy részletéről őrzött meg zűrzavaros emlékeket magában, én sem tudnám a bűntényt pontosan leírni, csak ha a hivatalos okmányokban utánanéznék. A széf

kibontásánál Péter jelen sem volt. Őt avval bízták meg, hogy két ember társaságában menjen el egy másik bankhoz, ami a kifosztásra kiszemelttől meglehetősen messze feküdt, s ott néhány acélrudat pontosan és gyorsan, megadott idő alatt reszeljen el. (Fűrész azért nem használhatott, mert az nagyobb zajt csinál, s mert ebbe az épületbe ténylegesen amúgy sem akartak behatolni.) További utasítása úgy szólt, hogy ha készen van, társait otthagyva, azonnal menjen el a pályaudvarra, s az éjfél utáni vonattal egyedül utazzon haza. Két társa közül az egyik valami csengőt tett ártalmatlanná, még mielőtt ő nekikezdett volna a munkájának. A másiknak őutána kellett munkába lépnie, tehát azt, hogy feladatát miképpen oldotta meg, nem látta. Annyit tudott, hogy az illető egy kis bőröndöt cipelt magával, amiben egy hosszú drótra szerelt alkalmatosság lapult. Kettőjük beszélgetéséből pedig kivette, hogy a készülék mire szolgál. Az épületben olyan berendezés működött, amely csengőt szólaltatott meg, ha a helyzettel nem ismerős személyek próbáltak behatolni, rúdrendszerek lebocsátásával elzárta a kijáratokat, és riasztott a városi kapitányságon. Ezt a berendezést kellett valamiképpen távolról működésbe hozniok, mégpedig pontban 2 óra 30 perckor, s evvel a valódi bűncselekmény színhelyéről elvonni a rendőrség figyelmét akkor, amikor a legkényesebb műveletet kellett az ott dolgozóknak elvégezniök. Ennyit tudok, de ezt sem egészen biztosan. Lehet, hogy nem is hallott mindent pontosan a gyerek, csak utólag próbálta meg apró részletekből összeállítani saját különítményének szerepét. Annyi kétségtelenül kiderül, hogy valamiféle amerikai jellegű és méretű szervezettségről volt szó, feltehetően jó adag színpadiassággal és túlbiztosítással és egy meglepő hibával: avval, hogy Stassnyi ezúttal is ragaszkodott a mackó kibevezésének általa feltalált módszeréhez, ami kilógott a modern eszközök közül, és önmagában is valószínűsítette az elkövető személyét. Így aztán, némi habozás után - hamis papírokkal utaztak, s nem lehetett rájuk bizonyítani, hogy az adott időben elhagyták az ország területét -, mégis kiadták Csehszlovákiának a vezért és néhány emberét; hanem az elrabolt összeget nem tudták megtalálni. A banda kütagjait azonnal kifizették, a zsákmány többi részét feltehetően egy helyen rejtették el, ahol kiszabadulásuk után hozzáférhettek a fejések. Köpések is történtek, de ezek nem érintették Pétert. Az ő nevét csak a vezér ismerte, azt pedig kínzásokkal sem lehetett megtörni. Mikor néhány év múlva mégis megtudta valaki, ki kezelte olyan ragyogóan a Komarsky utcában a reszelőt, a rendőrséget már nem érdekelte ez az ügy, ha feljelentik is. Péter viszont csak annyit tudott a későbbi fejleményekből, hogy Stassnyit elítélték, leülte büntetését, de kiszabadulása után sem tért haza, hanem Jugoszláviába költözött. Ott aztán találkoztak is egymással, de erről majd még - röviden - úgylis beszámolok.

Számunkra csak az a fontos, hogy a fiú ezúttal valóban jelentős összeghez jutott, s azt a rá később is jellemző óvatossággal használta fel. Ha nem tudnám biztosan, magam is szinte hihetetlennek találnám, hogy ezt az eljárást egy alig tizenhét éves fiú találta ki. Mindenekelőtt eladatta a házukat, és evvel legalizálta, hogy pénzhez jutott. Aztán mind a két összeget, két különböző néven, takarékbba tette. Folyó kiadásait a legalizált betétkönyvből fizette, majd lassanként a másik könyvből a betétet újra eredeti összegére töltötte fel. Így az Édes, s ha kellett volna, a rendőrség előtt is bizonyíthatta, hogy a pótlás megtakarított keresetéből származik.

Édes különben megvadult, mikor a ház eladása szóba került. Először üvöltött, aztán sírt, végül mint valami ószövetségi próféta, a földön görgette a fejét. Nem, nem és nem. A ház az szent. Péter nem lehet olyan átkozott, hogy meg akarja még ettől is fosztani. Addig kiáltozott, amíg egészen berekedt, s míg végül a fia is hisztériás rohamot kapott. A két kicsit pedig, akiket minden kényesebb ügy megvitatásától távol szokott tartani, ezúttal nem küldte ki. Csak lássák, mit csinál vele a bátyjuk. De a „kicsik” - különösen a fiú - már sokkal nagyobbak voltak, mint amilyennek képzelte őket, és nem segítettek neki zokogni. Látszott az arcukon, hogy bátyjukkal értenek egyet.

Péter pedig remegett az idegességtől, és olyan kíméletlenül érvelt, amennyire csak engedte a szeretete. Hiszen az Édest imádta.

- Szokott maga tükörbe nézni? - kérdezte durván. - Látta az arcát? Mit gondol, meddig bírja még? A malterosláda mellett fog összeesni, ha nem megy szanatóriumba! És akkor mi lesz? Odadobjuk a házat az első jelentkezőnek, vagy megvárjuk, ameddig dobra verik? Addig kell pénzzé tenni, ameddig mi válogathatunk az ajánlatok között. És nemcsak édesanyának van szüksége szanatóriumi ápolásra, hanem Lujzikának is jobb táplálkozásra, mert már ő is köhög. Ördög érti, mit akar ettől a kurva háztól! Nem lakunk falun! Pesten a méltóságos úr ujjáról sem esik le a gyűrű, amiért bérlakásban él!

Pandirkóné megdermedt a kurva szóra. Soha még nem fordult elő, hogy jelenlétében valamelyik gyermeke ilyen durvaságot merjen mondani. Ez a kifejezés törte meg az ellenállását, nem az érvek ereje. Érvekkel nem mentek volna nála semmire. Hiszen tudta ő azt anélkül is, hogy a fiának igaza van, menteni kell a menthetőt, mielőtt minden elveszik. Amiért mégis ellenállt, az túl volt minden észen és megmagyarázhatón, bele volt égetve egyre keményedő lelkébe. Egy hónapig nem szólt a fiához, miután kikényszerítette belőle az igent.

Péter akkor is hálás volt anyja engedékenységeért, ha ellenállását nem bírta megérteni. Kibéreltek egy jó állapotban levő és alig poloskás lakást, aztán Édest némi vesztegetés segítségével bejuttatta Budakeszire, jóllehet az orvos tisztességesen megmondotta, nem biztos, hogy meg tudják menteni. Búcsúzáskor Péter szent ígéretet tett, hogy a két kicsire vigyázni fog, s minden bajtól meg fogja védeni. Pandirkóné úgy tett, mintha elhinné, és nem is a fia jó szándékában kételkedett. Csak éppen úgy gondolta, erején túli feladatra vállalkozott szegény, s hogy mire ő kijön a kórházból, teljesen lerongyolódik a család. Mikor megtudta, hogy Lujzikát - ugyancsak Budakeszire - nyáron elhelyezték egy tisztességes családnál, amely viszonylag olcsón, gyerekek nyaraltatását vállalta, tágra meresztette a szemét. Hogy Ferivel letétette a polgári és a gimnázium közti különbözetit, és ősztől ott fog tanulni, azt nem is merte elárulni, nehogy anyja azt higgye, lázalmában bolondságokat fecseg. Hanem az öccse úszott a boldogságban, és nemcsak az új iskolájával dicsekedett el, hanem avval is, hogy kapott egy hármas futball-labdát. Édes csaknem megijedt: szerezhett-e tisztességes úton ennyi pénzt a fiú? Végül az nyugtatta meg, hogy Péter magának semmit sem vásárolt, még egy tisztességes ruhát sem, hanem elnyűtt, régi rongyaiban járt.

- Fiacskám! - könyörgött akkor. - Törődj egy kicsit magaddal is. Ilyen öltözetben nem lehet ám a lányokhoz járni!

Hogyne lehetett volna! Honnét sejthette özvegy Pandirkóné, mit lehet csinálni abban a társaságban, amellyel ő a Rákóczi téri kócerájban összeismerkedett! Hivatásos prostituáltakkal nem kezdett soha: azokat stricijeikkel együtt utálta. Egyébként azonban nem volt kényes, és gyalázatos nőkkel is beérte. Első szeretője egy kétbalkezes zsebtolvajnő volt, akit, ha az üzlet nem ment, egy pohár rumért is meg lehetett kapni. Aztán hosszú sorban cserélgette a lányokat, hol egy kicsit jobbal, hol egy kicsit rosszabbal, mint a megelőző volt. Akkor zuhant a legmélyebbre, amikor egy hétig együtt élt egy markecolónővel. Hiába, nő nélkül nem tudott megélni. Ezután csinálta meg első ízben a szerencsáját, összetalálkozott egy szélhámosnővel, aki szépségéből, disztिंगvált külsejéből és jó modorából élt. Bizonyos okokból, melyeket nem tartok szükségesnek részletezni, átmenetileg arra kényszerült, hogy eltűnjön a társaságból, s így éppen megengedhette magának azt a luxust, hogy szerelemből válasszon magának szeretőt. S mert már negyvenéves volt, tehát Péterhez igazán öreg, megtetszett neki a gyerek fiatalága, és megszerezte magának. Péternek pedig volt annyi ízlése, hogy észrevegye, mennyivel különb az idősödő asszony a legkülönbénél is, akivel eddig egy ágyban feküdt.

- Fiacskám! - mondta a nő az első éjszaka után. - Remek gyerek vagy! De én csavargókkal nem adhatom össze magamat. Veszek neked egy megfelelő ruhát...

- Azt nem! - tiltakozott Péter. - Nem vagyok selyemfiú. Különben is van annyi pénzem, hogy megvegyem magamnak, ami kell.

Igen, mert közben felszabadult. Most aztán rendkívül határozottan viselkedett. A nemzeti úr ismét megpróbált az ipartestületre hivatkozni, amely nem venné szívesen, ha első éves segédjének magasabb bért adna, mint a szakmában szokás. Ő pedig nem vonta kétségbe, hogy főnökének igaza van. Bizonyára jól teszi, ha elkerüli az efféle kellemetlenségeket. Csupán a könyvét kérte ki, mert ismer olyan mestert is, aki nem fél az ipartestület uraitól. A nemzeti úr, úgy látszik, sajnálatos könnyelműséggel elterjesztette inasa jó hírét, mert már többen is csábították, tüstént lépjen át hozzájuk felszabadulása után. Többek között olyanok is, akiknek jelentős szerepük van az ipartestület életében. A nemzeti úr ebből, sajnálattal bár, de megértette, hogy Péter eddig sem mulyaságból vette be a halandzsáit, hanem ellenkezőleg, azért, mert tudta, hogy semmit sem tehet a főnöke ellen, amíg a tanonctörvény hatálya alatt áll. Így tehát most, amikor erőszakkal nem tarthatja magánál, neki kell engednie, ha nem akarja elveszíteni. Márpedig nem akarta elveszíteni. Olyan megállapodást kötöttek, hogy Péter végre nyugodtan költöztetett magára is. Első fizetéséből megvette a lehető legelőkelőbb ruhát, amit ismert: kék öltönyt, fehér inget, piros nyakkendőt és sárga cipőt. Alig várta, hogy díszleghessen benne az asszony előtt. Előbb azonban meg kellett tudnia, hogy egy lányra vigyázni éppen nem olyan könnyű, mint hiszi, sőt talán nem is férfinak való feladat. Otthon Feri a folyosón, húgát pedig a szobában találta, ahol szinte már egy ingben ölelkezett egy fiúval. Talán az utolsó percben érkezett, hogy megmentse Lujzika ártatlanságát. Mindkettőjüket megverte, de úgy, hogy a fiú aligha merete még egyszer a lábát betenni hozzájuk. Ferinek is lekevert néhány pofont, aki azt összeszorított ajkakkal, hősiesen állta. Hanem azután mást gondolt, s heti egy forint zsebpénzt ígért az öccsének, ha vigyáz a nővérére, Feri elfogadta az ajánlatot, és gondosan be is tartotta ígéretét.

No, aztán elment az asszonyhoz, hogy eldicsekedjék új ruhájával, de az csak kurtán fölnevetett:

- Fiúkám! Egy csavargóval még csak-csak járhatnék. Utcaseprővel soha...

- Utcaseprővel? - bámult el. - Miért utcaseprő?

- Mert a főváros színeit viseled: piros, sárga, kék. Bár egyelőre nem értette, mit kifogásol Márta ezen az összeállításon, mindenesetre elpirult, és végignézett nyakkendőjén, zakóján és lábbelijén.

- Ó, a sárga nagyon szép szín! Különösen kanárinál!

Bocsánat, én persze nem tudhatom, mit szólnának ma egy ilyen öltözethez, de akkoriban kék nadrághoz abszolút shoking volt a sárga cipő, éppen ezt hívták mesterlegény-eleganciának. Márta nem ismert kíméletet: azonnal elvitte Pétert egy előkelőbb konfekciókereskedőhöz és vásároltatott vele egy kékesszürke öltönyt, porózus kék inggel s egy pár barna cipőt. Ezt még csak eltűrte a fiú. Hanem aztán néhány finom nyakkendőt és zoknit is kellett vennie, és azt hitte, Márta elvesztette az eszét. Nem hitte el, hogy az ilyen apróságoknak is lehet valami jelentőségük.

- Ugyan már - magyarázta barátságosan a nő -, próbáld csak meg ezek nélkül az urat játszani egy előkelő külföldi hotelben! A portás előbb nézi meg a zoknidat, mint a pofádat!

A fiú nem állhatta nevetés nélkül:

- Miért próbálnám meg az urat játszani egy külföldi hotelben?

Később, amikor már ő maga is legszívesebben az előkelő nyilvánosságot választotta rejtekhelyéül, hálával gondolt vissza Mártára, aki megtanította az öltözködés és viselkedés illetanára. Ő volt az első, aki felfedezte, hogy nemcsak a nemzetközi zsebeseknek és a szélhámosoknak kötelező a nagyúri modor, hanem a kasszaőröknek is hasznára van, amíg kifürkészi a terepet. Sokszor mondotta, hogy Stassnyin és Balabán Mihályon kívül elsősorban a nők

köszönhette, hogy minden társánál tovább sikerült a rendőrséget kijátszania. Egyelőre azonban Márta többféle gondot is hagyott rája örökölni.

Mert viszonyuk, persze, nem tarthatott sokáig. Mihelyt elmúltak az említett gátló körülmények, az asszony, sajnálkozva bár, de habozás nélkül elhagyta ifjú szeretőjét, és visszautazott a nagyvilágba. Egy szép fél évet mégis eltöltöttek együtt, s ezalatt Péter sokkal többet költött magára, mint amennyit megengedhetett volna. Amikor magához tért a válás után, és megcsinálta számvetését, futólag arra gondolt, nem kellett volna-e legalább részben kitartatnia magát, ha annyi embert kell eltartania. És az ő kötelességei nem merültek ki abban, hogy négyüknek elegendő táplálkozást és tisztességes öltözködést biztosítson. Gondos családfő volt, azt is számításba vette, hogy Lujzikának stafirungra, öccsének tandíjra, Édesnek pedig holtáig gondos orvosi ellátásra lesz szüksége. Úgy látta, hogy kötelességeit legfeljebb négy esztendeig, s akkor is csak úgy tudja teljesíteni, ha magára ismét nem fog semmit költeni. És hosszas gondolkodás után az egyik olyan megoldásra határozta el magát, melyet Matyi bácsi az anyjának már előre megjósolt: jó házasságot muszáj kötnie. Ne értsenek félre: nem olyasmire gondolt, hogy a vezérigazgató leánya majd férjül veszi. Nem hitt a csodákban. Pontosan vette számításba a lehetőségeit. A kismesterek szemében kivételes szakmai képessége tőkét pótolhatott. Vagy úgy, hogy sikerül valahová benősülnie, vagy úgy, hogy kap akkora hozományt, amellyel a nemzeti úrhoz - mondjuk kétharmad-egyharmad arányban - betársulhatott. Ehhez még nem kellett nagyobb engedményt tennie. Leendő feleségének nem kellett szükségszerűen sántának vagy púposnak lennie, sőt, némi szerencsével, nagyon csinos lányt is kaphatott. Egyéb aggályai pedig éppenséggel nem voltak a megoldással szemben. Semmi esetre nem érezte azt, amit Krausz elvtárs elvárt volna tőle, tudniillik, hogy osztályát árulja el, ha a kisiparosok sorába emelkedik.

A dolog azonban egyelőre nem volt sürgős, s ha az lett volna is, nem szerepelt a tervei között, hogy házasságáig ezután aszkéta életet éljen. Ezt különben nem is várták volna tőle el, ha a lány, akinél kielégülést szerez magának, valamilyen formában az utcalányok kategóriájába tartozik, mondjuk, kasszírosnő egy kávéházban. És most kellett Márta örökségének másik terhes oldalára rádöbbsennie: kiderült, hogy utána nemcsak egy markecoló nő, hanem egy jobb zsebtolvajlány sem jöhet számításba. Már semmivel nem látszottak kíváncsabbaknak, mint a prostituáltak. Igényesebb lett, s mert igényeit eddigi ismeretségi körében nem lehetett kielégítenie, olyan dolgokat is észrevett maga körül, amik addig elkerülték a figyelmét. Például, hogy a kóceráj szomszédságában egy jókora „modellszalon” dolgozik, édes és magukat nem túlságosan kérető varrólányokkal. Könnyen lehetett közülük szeretőt találni, csak ehhez újabb illemszabályokkal kellett megismerkednie, olyanokkal, hogy a garniszálló kapujához ezeknél a lányoknál a cukrászdán keresztül vezet az út.

No, volt türelme, és végigjárta az összes stációt Edittel, egy tündéri kis teremtéssel, akit különben úgy választott ki magának társnői közül, hogy ne ő legyen az első, aki majd elhálja. Sajnált volna feleslegesen kikezdeni egy tapasztalatlan lánnyal, ha úgylis előre eltökélte, nem fog mellette kitartani. A jó isten tudja, hogy három komoly bűnrészesség után hogyan maradt meg benne ennyi tisztesség, de megmaradt. Nyilvánvalóan nem bűnözőnek született.

Különben nem volt oka megbánni választását. Ismét egy újabb, nagyon vonzó fajtájú szerelemmel ismerkedett meg, s ez megkönnyítette számára, hogy a lányba, akit feleségül akart venni, bele is szeressen. Editet viszont majdnem végromlásba sodorta ismeretségük, őt pedig egy elképesztő kalandba, melynek későbbi életében jelentős szerepe lett.

A Rákóczi tér már akkor is egyik gyűjtőhelye volt a város frankáinak és stricijeinek. Péter, amíg a kócerájban dolgozott, ezekről akaratlanul is mindent megtudott. Nemcsak személyüket ismerte, hanem a branchesban elfoglalt helyüket is. Azok is ismerték őt látásból, de nem tudták róla, kicsoda. A társaság egyébként, szakmai érdeklődésből, már jóval korábban felfedezte a

„modellszalont”, mint Péter. Nemegyszer szerezték be az utánpótlást az ott dolgozó lányok közül. Az elegáns nevű hely tulajdonosa, egy vén szipirtyó, kizárólag rosszul elvégzett munkákra, a legolcsóbb fajta bedolgozásra specializálta magát, s állítólag még kerítéssel is foglalkozott. Szóval a selyemfiúk szemmel tartották a ház kapuját, melyben a szalon dolgozott, tudták, melyik lány milyen fiúval találkozik, s ők maguk is próbáltak bekerülni az udvarlók közé. Amikor pedig észrevették, hogy Péter - pontosabban egy olyan fiú, akit látásból ismertek, s akinek könnyen tudhatták meg a nevét - az egyik legcsinosabb lánynak udvarol, szemtelen tervet eszeltek ki ellene. Az egyik nap, amikor Péter nem tudta várni Editet, egy nagyon csinos, bár kissé durva képű fiatalember szólította meg Pandirkó nevében, s elhitette vele, hogy a fiút baleset érte, könyörögve kéri, azonnal látogassa meg. Ő majd hozzája vezeti.

Nehéz sorsú családról írok, sok undorító dolgot voltam kénytelen részletesen elmondani - félek, hogy Lakatos bácsira már eddig is a legrosszabb hatást tette a levelem. Nos, Edit utcára állítása túltesz a legundorítóbbakon is, de leírását szerencsére kihagyhatom: a résztvevők egyike sem tartozott dinasztánk tagjai közé. Csak annyit árulok el, nem volt benne része semmiféle csábításnak, erőszakon dőlt el, kizárólag erőszakon. Verést is, rúgást is kapott eleget, amíg megszélidült, s gazdája egy percre nem merte még róla levenni a szemét, amikor Péternek már sikerült megtalálnia. Az is mindegy, hogyan fogott gyanút, s hogyan sikerült majdnem mindennek végére járnia. Neki is voltak összeköttetései a vagányok között, s ha az igazi bűnöző nem is szíveli a selyemfiúkat, azért a két tábor nem választja el egymástól a kínai fal. Így aztán komoly gondot okozott neki, hogy csak Edit standját sikerült megtudnia, de nem merték elárulni futtatója nevét. Ezek szerint az illető a szakmai hierarchia első sorába tartozhatott, és ügyeibe beleszólni nyilván nem volt veszélytelen. Természetesen nem habozott. Megkereste Editet, és ráparancsolt, azonnal szaladjon haza a szüleihez, s aztán, nem törődve avval, hogy a szégyene kiderül, forduljanak a rendőrséghez. Majd ő feltartja a stricijét addig, ameddig elmenekül. Edit azonban, aki nagyon szerette Pétert, váratlanul elsírta magát, és megcsókolta a fiút:

- Te szaladj innen, az istenért! Menekülj, mert megöl!

No fene! - gondolta Péter. - Annál majd én is ott leszek!

Egyébre aztán nem is volt ideje, mert a strici már mögötte is állt, megkapta a nyakánál, berántotta abba a kis vendéglőbe, melynek ablakán át figyelte Editet, leültette egy asztalhoz, és azt mondta:

- Kiskomám, azt hiszem, kezedbe adom a fogaidat!

Ő pedig hagyta magát taszigálni, s ezen voltaképpen ő lepődött meg legjobban.

Most már nem az volt a helyzet, mint amikor Stassnyi berántotta a kapu alá, hogy kitekeri a nyakát. Azóta férfi lett, acélos izmú és verekedésben sem járatlan fiatalember; tudta magáról, hogy egykönnyen senki le nem győzheti.

Az első támadást, mivel váratlanul jött és hátulról, semmiképpen nem védhette ki. Az ivóban azonban nyomban ütni akart, ám ekkor felismerte ellenfelét, és mégsem emelte fel a kezét. Tudta, hogy az egyik főkolompos, s a legnagyobb bicskás a társai között. A nevét is erről kapta: Bökő Lali. A helyiség pedig, ahova betaszígalta, hozzá hasonló gazfickókkal volt tele. Az asztaloknál, macáival vagy azok nélkül, csupa strici ült. Más ember nem is volt a teremben, kivéve talán egy magányos óriást, aki jámbor arccal hajolt egy stampedli rum fölé, és úgy fektette maga elé két roppant tenyerét, mintha nem is tartoznának hozzá. Ő pedig addigra már kiismerte magát a szakmák szokásaiban. Biztosra vehette, hogy a vendégek kétharmad része gyűlöli ugyan Lalit, de annyira nem, hogy rátámadjanak, ha egy kívülállóval verekszik. A barátai viszont feltétlenül a segítségére sietnek, ha erre szüksége van. Így tehát kellemetlen

tényekkel kellett szembenéznie. Először is avval, hogy már Lalit is csak akkor győzhetné le, ha az első ütéssel leteríti, még mielőtt annak sikerül a bicskájához nyúlnia. Másodszor, hogy akkor pedig a többiek verik agyon. Vagyis, ha verekedésbe keveredik, mindenképpen a mentők viszik el.

Egész eddigi élete arra kötelezte volna, hogy mégis védje meg a becsületét, üssön vissza, bármi történik is. Ám minden fiatalember részére adódik egyszer egy helyzet, amelyben kiderül, hogy tulajdonképpen mi lakozik benne, s az eredmény nemritkán számára a legváratlanabb. Péter legalábbis elképedt, amikor észrevette, mennyire nem érdekli, mit gondolnak róla a tisztelt stricik, amiért ellenkezés nélkül tűri, hogy egy másik strici ide-oda rángassa a szemük előtt. Az sem izgatta, hogy Lali egyre gögősebben mosolyog.

„Amikor majd orron vágom, abbahagyja! - gondolta. - Egyelőre azonban időt kell nyernem, amíg Edit menekül.”

- Mit akar tőlem? - kérdezte. - Nem ismerem magát.

Lali kényelmesen rágyújtott egy cigarettára, és Péter szeme közé fújta a füstöt.

- És a nőt ismered, akit az utcán lesmároltál?

- Hogyne. A menyasszonyom.

A strici füttyentett:

- A menyasszonyod? - kiáltotta olyan hangosan, hogy az egész ivóban hallani lehessen. - Egy ilyen ócska franka?! Nem szégyelled magad?!

A közönség hangosan nevetett. Péter azonban a Szomszédos asztalnál ülő óriás felé fordulva ült, s meglepve látta, hogy az gúnyosan elmosolyodik, és rája hunyorít. Valahogy ismerősnek tűnt az arca, de hamarjában nem tudta, hol találkozhattak azelőtt. Nem is törte rajta a fejét, hanem felugrott, és most ő kiabált:

- Ezt kikérem magamnak! Ezért szájon verném, ha nem gyűlölném annyira a verekedést!

Újabb nevetés harsant az ivóban. Lali pedig harag nélkül kocogtatta meg a fiú előtt az asztalt:

- Ülj csak vissza, kispajtás! Sértődésre semmi okod. Megmagyarázom.

Visszaült, hiszen éppen ezt akarta. A strici pedig most a plafon felé fújta a füstöt:

- Én persze nem szégyellem, hogy szajhákkaal járok, mert belőlük élek. Futtatom őket. Érted?

Péter jámboran sóhajtott:

- Nem értem, kérem. Mit tetszik velük csinálni?

Ez egy kicsit erős volt. Akkora marhának azért nehezen lehetett hinni egy pesti gyereket, hogy ne ismerje a futtatás kifejezést. De Lali úgy tett, mintha komolyan venné Pétert:

- Utcára zavarom őket, és elszedem a pénzüket. Amelyik jól viselkedik, azt szeretem, és veszek neki szép ruhát. Amelyik szökni próbál, azt véresre verem. Ha pedig egy férfi segíteni próbál neki, abból kappant csinállok. Most már érted?

Nem volt ideje válaszolni. Váratlanul árnyék esett az asztalukra. Az óriás kiitta a rumját, átült hozzájuk, és most Lali orra elé rakta két roppant kezét:

- Bocsánat! - mondta. - Meguntam odaát ülni, ismerős nélkül, egyedül.

- Engem talán ismer? - kérdezte meglepődve a strici.

- Csak a fajtádat. Belőled ennyi is elég. Hanem a fiú jó barátom, és éppen nem tetszik, ahogyan vele beszélsz.

Lali megnézte magának az idegent. Hatalmas barom volt, senki nem kezdett volna ki vele szívesen, de megijedni még díjbirkózóktól sem szokott. Szép lassan kihúzta zsebéből a kését, az asztal szélére tette, és azt kérdezte csendesen:

- Tudod, mi ez? A Bökő Lali bicskája...

- Valóban? - dünnyögte az óriás közömbösen. - Elloptad tőle?

Egy villanás. A bicska kipattant, és az asztal lapjába fúródott, pontosan az óriás két ökle között. De nemcsak a hegye állt be a deszkába, hanem a penge beleszaladt tövig. Péter akaratlanul hátrakapta a fejét:

„Mi volt ez? Ekkora ereje lenne a Lalinak? Vagy valamilyen trükkje van az ilyen szúrásnak, és nem is kell hozzá akkora erő?”

Hanem az óriás két ökle meg sem rezzent, amikor a kés közébük csapódott.

- Ügyes! - bólított busa fejével. - Én nem találtam volna ilyen pontosan a résbe... Mindig ennél az asztalnál gyakorlod magad, vagy máshol is meg tudod csinálni?

Péter elpirult. Most már ő is látta, hogy a penge egy régi résbe szaladt olyan mélyen, vagyis erő semmi nem kellett hozzá. Hanem azért... Ha akkora ereje nem is volt a döfésnek, hogy széthasítsa a deszkát, egy embert egy szempillantás alatt gajdeszbe küldött volna.

- Igen! - mondta a strici. - Én Bökő Lali vagyok, s az utolsó izompacsirtának, aki az utamba állott, evvel a bicskával vágtam le a fülét.

Felnevetett:

- Hanem aztán a kezébe adtam, vigye haza, mert megszántam szegényt.

- Én meg Balabán Mihály vagyok! - mondta az óriás. - És az utolsó stricit, aki véletlenül a ruhámhoz ért, a Karpfenstein utcában vágtam ki az ablakon. Pedig nem is akarattal tette szegényt, csak éppen nem bírom a szagotokat...

Balabán Mihály!

Ezt a nevet mindenki ismerte a pesti alvilágban, nemcsak a nehéz fiúk. A leghíresebb mackós volt Stassnyi után, olyan ember, hogy még Lali is megrémült, amiért ismeretlenül csaknem belekötött. Elkapta a késétől a kezét. Aztán, hogy legalább a látszatot megőrizze, hátradőlt a székén. A stricik pedig csalódottan néztek össze az asztaloknál. Sejtették, ebből már nem lesz verekedés. Pedig érdekes lett volna.

Csak Péter nem volt ebben teljesen bizonyos. Most esett le ugyanis a tantusz, és rájött, honnan ismeri pártfogóját. A Komarsky utcából. Ő volt az, aki a szerszámot cipelte a bőröndben, s akit dolgozni tulajdonképpen nem is látott. Márpedig akkor ez az ember nem lehetett Balabán!

Azt ugyanis még csak el lehetett képzelni, hogy a két világnagyság szövetkezik egy ígéretes akcióra. De hogy az egyik kettőjük közül olyan alja munkára vállalkozzék, mint az óriás a Komarsky utcában, azt nem. Az öreg tehát csak ügyesen visszaélt - talán a bandavezére? - nevével, hogy megijessze Bökő Lalit. De ha csak egy ember van a teremben - az pedig igazán valószínű volt -, aki csak látásból ismeri a valódi Balabánt, akkor a verekedés mégiscsak elkezdődik, és ki tudja, hová fajul. Ezért aztán, még mielőtt a strici feje elérte volna a szék hátát, tehát a teste minden támasz nélkül lebegett, hirtelen előrehajolt, és kirántotta a résből a bicskát.

- Úgy! Most aztán Mihály bátyámnál van az erő, nálam a kés, és Lalinak nincsen semmije. Frankája sem, ugyanis Edit közben hazafutott. S mert vőlegénye ugyan nem vagyok, de tudom, hogy bátor kislány, onnan bizonyára egyenesen a rendőrségre fut, hogy a Bökő ellen feljelentést tegyen. Úgyhogy Lali legjobban teszi, hogyha egy időre elbújik. Mi pedig menjünk valahova, Mihály bátyám, ahol tisztább a levegő.

Tizenkettedik fejezet

Balabán Mihályról hamar kiderült, hogy mégiscsak Balabán Mihály. Rá sem kellett kérdeznie. Mikor felálltak az asztaltól, látta, hogy az öreg jobb karja bénán lóg az oldala mellett, mikor pedig az új helyen letelepedtek, bal öklével tette a jobbat az asztalra maga elé. Ezért látszott úgy, mintha nem is tartoznának hozzá a tenyerei.

- Azt mesélték - mondta eltűnődve -, hogy a béna kar el is sorvad. Hát én ezt egyáltalán nem tapasztalom. Olyan, mint volt, csak éppen használni nem bírom.

- Mihály bátyám! - kiáltott fel Péter. - Ha béna... Hogy mert így bánni Bökő Lalival?!

Hanem az csak legyintett az ép kezével:

- Jegyezd meg magadnak, fiam, a hírnév többet ér, mint az erő!

- Mit ivott, bátyám? - kérdezte Péter a rendelés előtt. - Rumot vagy konyakot?

- Rumot, de csak a tekintély kedvéért. A konyakot jobban szeretem.

Elővette dózniáját, és fél kézzel pompás cigarettát sodort magának. Megsértődött, amikor Péter tüzet adott:

- Meggyújtom magam is. Ezzel a fél kézzel még mindig többet végzek el, mint más kettővel. Pedig már nem kézzel dolgozom.

Mosolygott magán:

- Tudod, amikor odakint találkoztunk, még nem bírtam elviselni, hogy személyesen ne legyen ott, amikor a tervemet megvalósítják. Ezért vállaltam mester létemre inasmunkát. Hanem azóta már csak az eszemből élek, mégpedig éppen nem rosszul. Nem rosszabbul, mint azelőtt.

- Hogy? Az a terv Mihály bácsié volt? Nem Stassnyié?

- Stassnyi?! - mondta olyan hangon, hogy azt önöknek is hallani kellett volna, mert bizony én leírni nem tudom. - Honnét lett volna Stassnyinak annyi esze?

Sértette, hogy Stassnyi híre nagyobb, mint az övé. Szerinte ennek az volt az egyetlen oka, hogy Stassnyi külföldi, ő pedig magyar. Mert mi olyan ország vagyunk, amely soha nem becsülte meg a tehetségeit.

- Jegyezd meg magadnak, fiam, egy magyarnak több esze van, mint egy tótnak vagy egy svábnak. A telefonközpontot meg a villanymozdonyt is magyar találta fel. A legjobb filmeket is mi csináljuk, persze Hollywoodban meg Londonban, nem idehaza. A Stassnyi is magyar babérokkal szerezte a hírnevét. A módszerét tulajdonképpen Fabricius találta föl.

- A Stassnyi-féle hidegvágót? Én csináltam meg rajz után az első példányt a világon. Én tudom, hogy ki találta fel!

Az öregnek hirtelen rossz kedve lett.

- Nem ismered a szakmát, azért mondasz ilyeneket...

Valami igazság volt a szavában, mert abban az időben egész Európa Fabricius módszerével dolgozott. A kasszafűrés technikájának is van története. Az első világhírű banda, Papakosztá-éké tulajdonképpen még nem volt kasszafűrőnek nevezhető. Nem a helyszínen belezték ki a mackót. Volt nekik egy mérhetetlenül erős emberük, bizonyos Pospischiel. A banda kiásta a falat, behatolt a pénztárterembe, ott ez a Pospischiel egyszerűen hátára kapta a páncél-szekrényt, és a behatolási nyíláson keresztül elvitte valahova, ahol a legnyugodtabban akár

baltával is szétverhették. Csakhogy ők még meglepték a rendőrséget, s mikor a bandájukat elfogták - különben a magyar rendőrség -, akkor már nehezen lett volna elképzelhető, hogy a betörők úgy cipeljék magukkal a kasszát, mint a szén a szénszállítók. Akkor az jött divatba, hogy a zárat körülfurdalták, a lyukakat megpróbálták összekötni, és a zárat kitörni. Az a bizonyos Fabricius-féle újítás abban állt, hogy hidegvágóval vagy kalapáccsal letörték a kulcslyuk feletti mozgatható fedőrészt, a támadt lyukat rózsa alakban egyforintos nagyságúra verték, s aztán feszítővassal, mint kétkarú emelővel tágtították tovább.

- Stassnyi sem a módszert javította meg, hanem a vágószerszámot. Én nem mondom, hogy a szerszáma nem ügyes dolog, de ő is csak a rózsa alakra vert lyukat tágtítja tovább.

Nevetett:

- Ha ugyan ügyesnek lehet nevezni egy szerszámot, amivel csak a feltalálója tud dolgozni, senki más. De hogy ő kitűnően használja, azt nem tagadom.

Látszott rajta, hogy ez már nagy engedmény a részéről. Péter ezért rászánta magát, hogy csendesen bár, de tovább csipkedi.

- Én például tudnék vele bántani! - jelentette ki.

Az öreg előrehajolt:

- Egyetlen esetről hallottam, amikor idegen használta a rákot, mégpedig jobb kézzel, míg Stassnyi bal kezes. Te voltál?

- Nem. Az is Stassnyi volt. Mindkét kezét tudja használni, csupán a bal ügyesebb. Különben én is megcsinálom úgy jobb, mint bal felől...

Az öregnek felragyogott a szeme:

- Micsoda zrí volna! A guta ütné meg Balázs felügyelőt. A mackót kibevezik Stassnyi módszerével, míg Stassnyi Londonban ül!

Balabán egyébként abból élt - gondolom, ezt már kitalálták -, hogy terveket dolgozott ki a srenk feléért, meg hogy fiatalokat tanított a kasszafúrás technikájára, akik ezért néhány éven át leadták neki keresetük húsz százalékát. Vétek lett volna panaszkodnia: alaposan el volt látva munkával. De Péter megtetszett neki, és szívesen vette volna be kliensei közé, ha kötélnek áll. És olyan ízesen adta elő, mekkora bosszúságot okoznának a rendőrségnek, hogy a fiúnak szinte kedve támadt a kísérlethez. Persze nem annyira, hogy komolyan kísértésbe esett volna. Imádta a szakmáját, és elárulta Mihály bácsinak, hogy szívesebben találna fel ő is valami furfangos betörő szerszámot, amit másoknak adhatna el. Az öreg pedig éppoly büszke volt szakmájára, mint Péter az övére, s ezért komolyan vette ezt a kívánságot is.

- Egy tippet adhatok. Nyugaton a hidegvágóról kezdenek áttérni a lángvágóra. De az egyelőre olyan baromi nagy szerszám, hogy egy pesti betörő nem mer az utcán végigmenni vele. Ha le tudnád kicsinyíteni akkorára, hogy egy kis bőröndbe beleférjen...

Mikor elváltak, még azt mondta a fiúnak:

- Egyben azért igaza volt a Bökő Lalinak. A nőd biztosan franka. Hogy te fizettél neki, vagy ő neked, teljesen egyre megy.

Nem tartotta szükségesnek, hogy megvédje Editet. Szívesen kockáztatta életét, hogy kiszabadítsa, de nem bírta neki megbocsátani Bökő Lalit. Soha többé nem várta meg a ház előtt.

Különben is, mióta a lányok megérezték rajta Márta hatását, ők vetették magukat utána. A legjobbakat válogathatta ki. Nem bántotta őket, hogy havonta cseréli a szeretőit, sőt ez még növelte is értékét szemükben. Lehetséges, hogy valakit fel is csinált közülük - nem tudhatom,

mert nem tudta ő sem. Volt köztük olyan is, akivel gyorsabban szakított, semmint kiderülhettek volna viszonyuk következményei.

Szóval elégedett volt az életével.

A bajok avval kezdődtek, hogy egy este az öccse kisírt szemmel várta otthon. Már mindenféle keresték. Édesanyjukat tüdővérzéssel elszállították a mentők. De nem akart velük menni, míg fel nem mossa a padlót.

Ismét egy hosszú, keserves esztendő következett. Pénzbe került a kórház, az öccse taníttatása, és többbe kerültek volna a nők, mint amennyit rájuk tudott költeni. Bármennyire kedvelték is egyébként, a közös szórakozásokat szokás szerint az egyiknek kellett fizetni; vagy a nőnek, vagy neki - ki-ki alapon náluk nem szoktak mulatozni. Az egyiket nem akarta, a másikat nem bírta. De összeszorította a fogát, annyi különmunkát vállalt, amennyit kínáltak, s a legszükségesebbet mindig sikerült megszereznie. Lujza akkor már keresett, ha nem is sokat. Egy divatszalonban dolgozott, s legalább a ruháiról maga gondoskodott. Péterre csak a cipő és a táska megvétele maradt, s egyáltalán nem kényeztette el a húgát. Feri tanítványt szerzett, és utolsó fillérig hazaadta keresetét. Már azt hitte, lassanként csökkenni fognak a gondjai, és újra gondolhat magára is. Akkor persze ismét beütött a krach.

Az ötödik gimnázium elvégzése előtt Feri váratlanul elébe állt, és közölte, hogy abbahagyja az iskolát, és ő is dolgozni megy. Péter nem fogja bírni egyedül a költségeket.

- Bolond vagy? - kérdezte bosszúsan. - Majd szólok, ha nem bírom. Édesanya legnagyobb öröme, hogy belőled mérnököt csinálhatunk.

Furcsa gyerek volt az öccse, gyakran hozta zavarba különös viselkedésével. Most is úgy nézett rá, mintha kételkedne bátyja ép elméjében, aztán könnybe lábadt a szeme:

- Úgysem éli túl ezt a szégyent! - dünyögte maga elé.

Ráordított:

- Csináltál valamit? Kicsapnak az iskolából?

Feri - anyjuktól örökölte ezt a szokását - összecsapta a kezét:

- Nincs szemed? Nem látod, hogy Lujza örökké öklendezik?

Nem, nem látta. Annyi gondja volt, hogy az otthoni dolgokra nem maradt figyelme. Ijedtében teljes erejéből arcul ütötte a fiút:

- Teherben van? És csak most mondod nekem?

A gyerek felkiáltott, de nem sírt, és nem is mentegette magát. Makacsul ismételte:

- Dolgozni megyek...

Péter sem mentegetőzött, pedig tudta, hogy ok nélkül bántotta a gyereket. De úgy elkeseredett, s úgy megsajnálta magát, hogy az ő szeme is tele lett könnyel. Feri pedig félreértette bátyját, és sírva vetette magát a mellére:

- Szegény anyuka!

- Ne bőgj! - tolta el magától. - Te nem mész dolgozni, és Édesnek nem hasad meg a szíve. Majd én mindent rendbe teszek.

De hogy miképpen, azt természetesen nem mondta meg, és Feri nem is hitte el, hogy valóban tud segíteni.

Este elővette a húgát. A pofont, amit Feri kapott, az ő javára írta, és nem ütötte meg. De Lujza sírt, és mindent elmesélt. Szeretik egymást a fiúval, és Antal el is venné feleségül, ha csak

rajta múlna. De kiskorú, és nem nősülhet apai beleegyezés nélkül. Személy szerint a szülőknek sem volna kifogásuk ellene (hogy teherben van, arról még nem tudnak), de kereskedők, és hozományt akarnak a fiúknak.

Jól van, elment Antiékhoz, és beszélt a fiúval. A gyereknek persze külön szobája volt, oda ültek be tárgyalni. A Bökő Lali bicskája nála maradt. Most kiugratta a pengéjét, és letette maga elé:

- Úgy - mondta. - És most beszélhetünk.

Meg kell mondanom, leendő sógora nem ijedt meg annyira, mint várta. Elsápadt ugyan, de a hangja nem remegett, amikor magyarázni kezdte a helyzetet.

- Engem hiába fenyegetsz. Én szeretem a húgodat, és elvenném egy fillér nélkül is. A szüleimet pedig hasztalan próbálnád zsarolni. Feljelenéne a rendőrségen.

Vállat vont:

- Én tudom, hogy meg fogsz ölni, ha Lujzát szégyenben hagyom, de mit tegyek? Hozomány nélkül csak azt ígérhetem, hogy nem engedem megnősíteni magamat, s ha nagykorú leszek, elveszem.

Péter tulajdonképpen örült, hogy Anti nem beszari gyerek, és nem is vesztegette ijesztgetésre az időt:

- A hozomány nem föltétlenül akadály. Csak azt akartam tudni, hogyha megszerzem, utólag nem mondtok-e mégis nemet.

Így aztán tárgyalt a szülőkkel, és néhány ezer forinttal lealkudta a számára még így is csillagászati összeget. Nem sokkal, csupán annyival, amit helyette mások is megtettek volna.

- Én nem az apja vagyok Lujzikának, hanem a bátyja - magyarázta. - Egy apa csak a lányának gyűjt hozományt. De én magam is szeretnék nősülni, talán nem is sokára.

Így kényszerült rá, hogy mégis megkeresse Balabán Mihályt, próbálják meg zríkolni a zsarukat. Szerencsére volt kéznél egy igen jövedelmezőnek látszó terve az öregnek, amit már részletesen kikalkulált, s amit - szükség esetén - egy kis tanítványával végrehajthattak hármasan is. Mihály bácsi kifejezetten örült, hogy egyszer ismét ott lehet a helyszínen, és nagyon megdicsérte a gyerek erejét és finom mozdulatát, amivel a rákot kezelte. A szerszámot persze ismét villámgyorsan és a régi műhelyben készítette el, minden méretére pontosan emlékezett.

Tizenharmadik fejezet

Balabán pontosan számította ki a rendőrség várható viselkedését. Péterék bűncselekménye olyan izgalmat okozott, hogy az még a fennmaradt hivatalos okmányokon is átsüt. Mert a szakértő egyetlen pillantást vetett a kibelezett mackóra, s már hívta is fel a főnökét:

- Stassnyi! Hazajött!

Fenekre ült, amikor meghallotta a választ:

- Lehetetlen! Sitten van! Három mázsát kapott Angliában!

Mind a ketten tudták, hogy akkor valami tragédia történt. A szakértő ugyanis visszaemlékezett - akárcsak Balabán - az egyetlen esetre, amikor valaki Stassnyin kívül a rákot használta, de az jobb kézzel húzta a kart, az itteni pedig bal kézzel dolgozott. Akkor pedig új fiú, hiszen Stassnyi régi bandája szétesett a főnök kivándorlása után, és egyébként sem dolgozott egyik sem önállóan. Márpedig egy első büntényes fickót szinte lehetetlen kinyomozni, ha csak nem jár el a szája, vagy az orgazda nem köpi be. De miért fordulna a srác orgazdához, amikor a zsákmánya készpénz?

- Talán mégis! - mondta a főnök. - Ha a frájerrel sikerül elhitetni, hogy a bankjegyek sor-számát feljegyezték, s így csak apránként lehet értékesíteni...

Ezért úgy döntöttek, eszerint informálják a sajtót. De Péter - szerencséjére - nem is követhette el azt a hibát, hogy egy besúgóhoz forduljon tanácsért. Az esküvőnek időben kellett megtörténnie, s így a pénzt egy összegben az ifjú férjnek átadnia. Balabán biztosra vette, hogy a rendőrség hazudik, Péter nem. Félt és csak akkor nyugodott meg, amikor hűgáék a pénzt minden nehézség nélkül elhelyezték a bankjukban. A nagykereskedő gyermeke persze nem volt gyanús, hogy esküvője után nagyobb összeghez jut. A páncélszekrényben komoly összeget találtak, akkorát, hogy nemcsak a sógorát elégíthette ki, hanem ő maga is feltölthette takarékbetétjét. Megint nyugodtan nézhetett jövője elé. Annál is inkább, mert Édest nemcsak az esküvőre engedték haza, hanem egyelőre nem is kellett visszamennie a kórházba.

Ismét csak a tiszta igazság kedvéért el kell mondanom, hogy, ezúttal először, Péter kissé habozott, ne folytassa-e tovább a kasszafűrés mesterségét. Nem is elsősorban a kereseti lehetőségek miatt, hanem dicsőségvágyból. Láta, micsoda hatása van a hírnévnek, hogy beszélnek ismerősei Stassnyiról, és hogyan rettent vissza Bökő Lali Balabán előtt. Elegendő képességet érzett magában ahhoz, hogy ezt a tiszteletet kivívja magának, s ezért meglehetősen csábította a gondolat, hogy tovább dolgozzék Balabán Mihállyal, akinek ez természetesen még inkább a kedvére lett volna. Hogy mégis visszatért a tisztesség útjára, ezt nemcsak neveltetésének köszönhette, hanem annak is, hogy közben beleszeretett egy olyan lányba, akit csak akkor vehetett feleségül, ha tisztességes foglalkozása van, házasság nélkül pedig nem kaphatott meg sehogy.

És persze, aki a terveinek mindenben megfelelt.

Marikát egy zuglóí tánciskolában ismerte meg, ahová néhányszor ő is eljárt. Egy zuglóí könyvkötészeti tulajdonosának volt a lánya, s a szülők ugyancsak vigyáztak lányuk erkölcsére. Bent, a tánchelyiségben ugyan nem gardírozták - eléggé vigyáztak jó hírekre a tulajdonosok is -, de tánc után minden alkalommal érte jött vagy az öccse vagy az anyja. Sötétedés után véletlenül sem engedték egyedül az utcára. A fiúk ugyan megkérhették a tánc- és illemtanár urat vagy tiszteletre méltó feleségét, hogy bemutassa őket annak a kislánynak, akit fel kívántak kérni, és az sem számított feltétlenül bűnnek, ha valaki maga mutatta be magát -

de Marika ez utóbbit nem engedte meg. Sőt, első táncuk után, mikor Péter visszavezette a helyére, félénken kérdezte meg:

- Maga nem cigány?

- Én? - sértődött meg a gyerek. - Hogy gondolhat ilyent?

Marika szendén sütötte le a szemét:

- Mert olyan fekete a haja. Meg olyan heves!

De Marikának is szép, fekete haja volt, s ehhez égszínkék szeme, s ezért Pétert nem taszította ez az affektáció. Különb is hamar kiderült, hogy a kislány rendes, közvetlen emberke, nem hordja magasan az orrát. Édesapja kívánságára megtanulta a szakmát is, persze nem azért, hogy abból éljen, hanem mert így kívánta valamiféle hagyomány. Az öreg Ábrahám sem volt gőgös kisiparos voltára, és mikor Marika engedélyt kért, hogy bemutathassa szüleinek új ismerősét, csak Ábrahámné húzta egy kissé az orrát. Az öreg viszont tréfásan morgott Péterre, mondván, hogy nem szereti a műszerészeket. Van egy vágógépe, amit már egy év óta bütykölnek különböző szerelők, de egyre romlik az állapota, ahelyett hogy javulna. Amikor pedig a fiú bebizonyította, hogy képes a számára ismeretlen gépet szétszedni, kijavítani és össze is rakni hibátlanul, sokféle módon kimutatta, nem volna ellenére, ha el akarná venni a lányát. Nála is szívesebben fogadta volna el Marika férjének a tizenöt éves Öcsi, aki Péterbe valósággal beleszeretett - bár úgy gondolta, hogy a barátja nagyon rossz üzletet csinál, ha a sógora lesz. Csak Mariska néni, a család keménykezű anyja érezte Péterrel, hogy nincs elragadtatva lánya udvarlójától. Ennek rövidesen bizonyítékát is szerezhette, mert egyszer korábban érkezett a megbeszéltnél, Öcsi eresztette be, s mikor a szalonba léptek, a hálószoa ajtaján egy veszekedés utolsó mondatai hallatszottak ki:

- Akkor látnám, amikor a hátam közepét! Csak azért tűröm, hogy udvaroljon Marinak, mert válság van, és ez bizonyára hozomány nélkül is elveszi.

Ez a „hozomány nélkül is elveszi” úgy hangzott Ábrahámné szájában, mint Péter alacsonyabbrendűségének bizonyítéka. Öcsi fülig pirult, és hevesen rántotta meg Péter könyökét:

- Nem kell vele törődni! Mindenkihez ilyen!

No, nem is törődött vele, különösen mert az ellesett mondat azt jelentette, hogy pénzügyi megfontolásokból Mariska néni sem ellenkezett tovább, és Péter kedves vendégből afféle hivatalos udvarlóvá lépett elő, ami sok előnnyel járt. Mindenekelőtt avval, hogy ettől kezdve valamivel szabadabban találkozhattak Marival, csókolóztak, és mikor a fiú keze a blúzán át a mellére tévedt, nem rántotta el magát. Ennél tovább azonban nem juthatott. Az inge mögé nem engedett nyúlni a lány.

Rövidesen azon kezdett töprengeni, hogy ha megházasodik, tud-e anyjának és öccsének megfelelően segíteni. De ebben az évben valahogyan szokatlanul jól mentek a dolgok. Az újságok valami világválságot emlegettek ugyan, aminek mindenféle rettenetes következménye van: bankbukások és öngyilkosságok - de ő ebből csak annyit érzett, hogy hirtelenül leestek az árak, és keresetéből sokkal jobban jött ki, mint azelőtt. Számolt, számolt, s arra az eredményre jutott, hogy spórolt pénzéből és jövedelméből háziassága esetén is kijön addig, amíg Péter elvégzi az egyetemet, aztán pedig legfeljebb Édest kell magukhoz venniök, öccse megélhet egyedül is. Sőt, az sem elképzelhetetlen, hogy Feri lakjon együtt az Édessel.

Azután egy vasárnap délután felment menyasszonyához, és fejfájdítóan, érthetetlenül zűrzavaros helyzetet talált. Marika kézfogás után azonnal a szobájába ment, és többet nem is jött elő. Mintha sírását hallotta volna az ajtaján keresztül. Mariska néni sértődötten ült a kályha mellett, és nem fordította feléje a fejét. Ábrahám bácsi fogadta a többiek helyett is, de

ő is kerülte Péter tekintetét, és azt javasolta, játsszon kis sógorával két parti malmot, amíg ő végez sürgős számlái rendezésével. Öcsi pedig figyelmetlenül rakodta a tarka babszemeket a táblára, s amikor azt hitte, nem hallják, odasúgta neki:

- Mi történt köztetek? Mindenki miattatok veszekszik és bög!

Nem szerette a tisztázatlan helyzeteket, s ezért egyenesen megkérdezte Ábrahám bácsitól, mi történt ilyen hirtelenül. Nem kapott feleletet.

- Keress meg holnap este a műhelyben. Ott mindent megbeszélünk.

Azt hitte, veszekedni akar vele valamilyen ismeretlen vétkéért, s akkor tisztázzák a félreértést. De az öregúr igen szívélyesen fogadta, csak roppant szomorúan. Hellyel kínálta, részvevően veregette a vállát, aztán leült vele szemben, és kínosan sóhajtozott.

- Tehát? - kérdezte ő türelmetlenül.

Az öreg elnézett a feje fölé:

- Világválság... Tudod. Ha valami csoda nem jön közbe, be kell csuknom a műhelyemet...

Teljesen gyanútlan maradt. Meghatotta az öreg hangjából sugárzó fájdalom, s örült, hogy legalább némi örömet szerezhet neki:

- Hogy eggyel kevesebb gondja legyen, Ábrahám bácsi, tisztelettel megkérem Marika kezét.

Az öreg feldühödött ennyi naivitás láttán:

- Csak az a baj, fiam, hogy a csoda közbejött. Marika kezét már megkérte más, és én nem mondhatok neki nemet. Tudom, hogy szeretitek egymást. Sőt, én is szeretlek, s ha csak kettőtökről volna szó, nem is lenne semmi probléma. De nekem a fiammal és a feleségemmel is törődnöm kell...

Ronda csoda volt, az bizonyos. Volt nem messze tőlük egy kis nyomdaüzem, bizonyos *Kelemen és Társa*, melynél a „Társsa” már nem is létezett, Kelemen úrnak viszont olyan összeköttetései voltak egy nagyvállalat anyagbeszerzőjével, hogy műhelye a válság ellenére is rohamosan fejlődött. Mivel pedig nyomtatványai igen sok munkát adtak a könyvkötőknek is, továbbá, mivel Marikába beleszeretett, kezéért cserébe vállalta, hogy tíz évig opciót biztosít Ábrahámék minden munkájára, sőt arra is kész volt, hogy egyenlő feltételekkel egyesítsék a két műhelyt.

- És Marika? - kérdezte megdöbbenve.

- Mit tehetne? Bög. Kelemen úr ugyanis decemberben tölti be a hatvankettedik évét. Hanem azért férjhez megy hozzá.

Aztán olyat káromkodott az egyébként vallásos kis öreg, hogy a Conti utcában is számot tett volna.

- Én is bögnék, ha nem szégyellném magam... Nemcsak apja lehetne, de zsidó is...

Kérte Pétert, ne próbáljon többet találkozni Marikával.

- Csak feleslegesen kínoznád. Minek?

Elképedt. Mérhetszerűen megsértődött, s ezért dühödten felnevetett:

- Még van képe az én lovagiasságomra hivatkozni?

Kiderült, hogy Ábrahám bácsi egy bölcs, öreg ember, akinek még humora is van:

- Kiére hivatkoznám? A magaméra? Én igazán gyalázatosan viselkedem. Vagy a feleségemére, aki legszívesebben elásna téged, ha tehetné? Ebben a helyzetben egyedül te lehetsz lovagias.

Legyintett:

- Marika persze bolond, hogy feláldozza magát. De mi lenne a világból, ha nem élnének benne ilyen bolondok?!

Ezek után illetet volna lovagiasnak lennie, de nem tett semmilyen ígéretet. Az öreg pedig nem is erőlködött.

- Kár. Marinak sokkal rosszabb lesz, és neked semmivel se jobb. Hanem azért te tudod.

Hazafelé váratlanul eszébe jutott utolsó találkozója Matyival. „Így néznek ki azok a bolondok, akik feláldozzák magukat az emberiségért. Meg úgy, mint az apám, akiről én tudom legjobban, hogy nem kellett volna Lukásich kezére kerülnie, ha vagy az embereket ismeri jobban, vagy az okosabbak tanácsát hallgatja meg. Matyi bizonyára azt hiszi, hogy emléküket tisztelik régi ismerőseik. Marhaság. A butábbja hazaárulóknak hiszi őket, a tisztességesebbje bolondoknak, akik életüket áldozzák semmiért. Nem vagyok hajlandó én sem arra, hogy Pandírkó Péterben lássam az eszményképemet. Ha úgy volnék tisztességes, ahogyan ők akarnák, anyám rég nem élne. Lujzika lelencbe adta volna gyermekét, Feri pedig inaskodna valahol. Édesnek az a szerencséje, hogy nem tudja, miből tartottam el őket, mert ha tudná, sem tehettem volna mást. És én mégiscsak a magam bőrét vittem vásárra, nem a másét. És nem látom be, miért kellene kevésbé gyűlölnöm azt a stricit, aki egy öreg embernek keríti el a lányát, mint Bökő Lalit, aki az utcán futtatja az övét.”

Dühösen felnevetett, de olyan hangosan, hogy a járókelők megfordultak utána:

„Mínthogy azonban nem tudom, hogyan akadályozhatnám meg a tervét, ez az egész morfondírozás olyan szárazon való micsodálás. Azt hiszem, legjobb lesz arra gondolnom, van más lány is a világban, mindaddig, amíg bosszút nem állhatok magamért.”

Gyakorlatilag ez nem is esett nehezére, mivel eddig sem tartotta kötelezőnek, hogy szerzetesi életet éljen csak azért, mert a lány, akit szeret, nem fekszik le vele. Így aztán nem haza ment, hanem egyik szeretőjéhez, és egészen homéroszi módra, azaz minden teketória nélkül vegyült vele szerelembe. A baj csak az volt, hogy azután nem ölelkezve várta meg a rózsaujjú hajnalt, hanem tüstént felöltözött, undorral elbúcsúzott, s arra gondolt, hogy Cica egyáltalán nem kárpótolta Marikáért. Mivel pedig ez még egy hét múlva is így volt, csak annál dühösebb lett, amikor levelet kapott Ábrahámnétól, keresse fel ekkor meg ekkor a lakásán, beszélni kíván vele.

„Dögölj meg!” - gondolta őszintén. Hanem azért az adott időben pontosan megérkezett.

- Üljön le, üljön le! - mondta Ábrahámné, amikor a szobalány bevezette. - Az utolsó hetekben már amúgy sem várta meg, amíg helyet kínáljuk.

- Bocsánat! - hajolt meg korrektül Márta tanítványa. - Ez csak azért történhetett meg, mert észre sem vettem, hogy nem kínálnak helyet. - Már engedélyt kért, hogy rágyújthasson.

- A nagyságos asszony is beszélni kívánt velem...

- Is?! Bolondság! Mondtam Ábrahámnak, legjobb, ha nem is találkoznak. De ő mindenáron kímélni akarta magát. Nevetséges! A lányát nem akarja kímélni, magát igen... Pedig nem magát adják férjhez egy vén zsidóhoz, hanem őt. Magának ráadásul nem is kíméletre van szüksége, hanem vigasztalásra. Ahhoz pedig Ábrahám nem ért...

- Tessék? - hőkölt meg Péter. Hanem azt már nem merte megkérdezni, hogy csak nem a nagyságos asszony akarja megvigasztalni?

Közben bejött a szobalány, és megkérdezte Pétert, európai módra vagy törökösen kéri-e a kávé. Az alatt a másfél hét alatt, amióta nem járt náluk, Ábrahámék kicserélték a személyzetet. A régi lány bizalmasa volt Marikának, hát hoztak helyette mást, s az még nem ismerte a vendégek szokásait.

- Pandirkó úr - mondta az asszony - se így, se úgy nem szereti a kávé. Pandirkó úr a rumot szereti...

Aztán Péterhez:

- Most már nincs értelme, hogy teketóriázzunk...

- Igaza van! - nevetett fel a fiú. - Hanem a rumot akkor sem iszom meg. Konyakot kérek.

- Eggyel jobb! - mondta Ábrahámné. - Ábrahám a rumot szerette, míg én le nem szoktattam róla!

Csak legyintett Péter csodálkozására. Megvárta, amíg a szobalány behozza a konyakot, s akkor így folytatta:

- Ha valóban nem teketóriázna, megkérdezné, én miért nem szánom a lányomat. Én pedig azt felelném, azért, mert engem sem szánt meg senki. Én sem éppen Ábrahámhoz kíváncsoztam feleségül. Az én szüleim nemesemberek voltak, s nekem egy huszárfőhadnagy udvarolt. De az nem vehetett feleségül, mert még az adósságait sem tudtuk volna kifizetni, nemhogy a kauciót letenni. Mivel pedig a szüleim nem akarták megvárni, hogy a nyakukra vénüljek, hozzáadtak az első jelentkezőhöz, akinek volt valami pénze, és megmondták, hogy kicsavarják a nyakamat, ha megcsalom a házasságunk előtt. El tudja képzelni, mennyire szégyelltem magamat, amikor először kellett vele karonfogva végigsétálnom a városon?

Felnevetett:

- Dehogyan tudja! Ha elmondanám, se értené!

Péter dühében vele nevetett:

- Viszont Ábrahám bácsi még nem volt hatvanéves, s így az ágyban bizonyára jobban tetszett vele érezni margát, mint az utcán, míg Marikának éppen fordított lesz a helyzete. Már engedelmet, nagyságos asszonyom: azt tetszett mondani, ne teketóriázzak...

- Nagyon utál! - szögezte le Ábrahámné. - Akkor pedig örüljön, hogy Marika nem lesz a felesége. Mert ő az én lányom. Az én természetemet örökölte. Öt év múlva éppen olyan lesz, mint én.

- Kelemen úr mellett? Nem is kétlem! Egyébként nekem úgy tűnt, inkább Ábrahám bácsi természetét örökölte, mint a nagyságos asszonyét.

- Csak tudnám, kitől! - mondta a nő. - Az apjától bizonyára nem.

Hát ezt igazán nem lehetett félreérteni. De Péter pirult bele a beismerésbe, nem ő.

- Az áldóját! - csúszott ki a száján. - Hát magánál valóban nincs kecmec!

- Ronda szó. De ha azt jelenti, nem kertelek, jobban igaz van, mint hiszi. Én a lányomon kívül senkit nem szeretek. És ha hozzá kell kényszerítenem egy impotens zsidóhoz, akkor ha van isten, az is elmehet Sümegre pöcegödörtisztítónak. Amint látja, azóta én is tanultam népies kifejezéseket, és ha kívánja, a kecmecet is besorolom ezek közé. De hogy maga mit gondol rólam, annyira sem érdekel, mint az Ábrahám feneke. Az őszinteségtől a rendőrség

mozgósításáig mindent igénybe fogok venni, hogy félreállítsam az utamból, s ha kell, tizenhat tanúval fogom igazolni, hogy maga tegnap, a Gödör utca és Szél utca sarkán meg akarta erőszakolni a lányomat, s úgy kellett róla az utolsó percben leráncigálniuk. Érti?

Ez kétségtelenül lépéshiba volt. De hát a nő nem tudhatta, hogy Péter már többször is túljárt a rendőrség eszén.

- Értettem. És be fogom bizonyítani a nagyságos asszonynak, hogyha én valakit meg akarok erőszakolni, akkor is ráfekszem, ha tizenhat rendőrrel őrizteti.

Ábrahámné bosszúsan legyintett:

- Inkább feleljen egy kérdésemre, de kecmec nélkül, mint férfi a férfinak. Akkor is megkéri Marikát, ha anélkül is sikerül ráfeküdnie?

Maga felelt meg a kérdésére:

- Egy frászt! Ha a lány engedett, maguk felszívódnak, kedvesem, mint a reggeli köd, s még a keresztelőre sem jönnek el. Engem is csak a házasságom előtt óvtak Réthy századostól a szüleim, a férjemet nem figyelmeztették, hogy vigyáznia kell. Így aztán a nászéjszakánk után annyszor csaltam meg vele Ábrahámot, ahányszor jólesett, és mondhatom, hogy sokszor esett jól. Ma is szívesen emlékezem házasságunk első idejére. Márpedig maga is elérheti Marikánál, amit Réthy százados nálam, ha igaz, hogy annyira szereti magát, mint hiszi. Sőt, még könnyebben is érhet el eredményt, mint Réthy nálam, hiszen Kelemen úr bizonyosan nem fogja a lányomat kifárasztani.

Péterben egyre jobban feltámadt a vagány:

- Néhány jó szót is hajlandó szólni az érdekemben, ha én viszont megígérem, hogy a kedves lányának egyelőre békét hagyok?

- Kerítőnek néz, kedvesem?!

Péter megdörzsölte a szemét. A vén kerítőnő, aki még az előbb előrehajolva, édeskés hangon tett undorító ajánlatot, és mocskos szavakat kevert beszédébe, valóban eltűnt. A helyén ott ült Ábrahámné, ellenségesen, mereven és megközelíthetetlenül.

- Pedig csak annyi történt, hogy nem akartam magától haragban elválni, s ezért meghívtam egy beszélgetésre. Persze, én sem vagyok ment az emberi gyöngeségektől, s ezért akaratlanul is elárultam, hogy bármennyire szükségünk is van leendő vőmre, nagyon utálok. Egyetlen előnye van az öregnek - no persze az üzleti összeköttetésein kívül, hogy hetente kétszer egész éjjel a nyomdájában tartózkodik, mert akkor olyan nyomtatvány készül nála, alighanem valami lap, amit hajnalban okvetlenül szállítania kell. Ez alatt az idő alatt bárki elcsábíthatja a lányomat, ha van hozzá mersze és tehetsége.

Vállat vont:

- Én Marikát nagyon szeretem, és tőlem telhetően boldog életet szeretnék neki biztosítani. Ezért, ha már lesznek tapasztalatai, és megjön az esze, én biztatni fogom, hogy vigasztalódjon valakivel, de őszintén remélem, hogy az nem maga lesz. Egy prolit csak valamivel látnék szívesebben a szeretőjeként, mint férjeként. Persze ez már igen kevésbé fog tőlem függni, de őszintén sajnálom.

Péter éppen valami cifrát készült mondani, amikor az asszony még egyszer és nagyon gúnyosan elmosolyodott:

- Látom, nem bízik magában eléggé. Kár!

Úgy látszik, nem olyan ritka a Kornéliához hasonló jellem a nők között, mint az ember gondolná. Ebből a nőből is lehetett volna arzénos bába Marosszegen, ha véletlenül nem Körmeny lánynak születik, hanem a Kuthy grófok cselédjének, és Borsa Mihály teperi le, ahelyett hogy az egyébként valóban jó módú Ábrahámhoz kényszerítették. Persze én nem vagyok biztos abban, hogy beváltotta volna az ígétét, ha sor kerül rá, s ehelyett nem figyelmezteti Kelemen a házasságát fenyegető veszedelemre, de azt sem állíthatom, hogy nem váltotta volna be. „A puding próbája az, hogy megeszik.” Péter mindenesetre hitt Ábrahámnak, mert még nem találkozott olyan asszonnyal, mint ő, és Ábrahám biztosra vette, hogy Pandirka urat a kezéből etetheti, mert nem tudta róla, hogy nemcsak tisztességes műszerész, hanem több köztörvényes bűncselekményt elkövetett vagány is.

Ez utóbbi abban is megmutatkozott, hogy ha bízott is Ábrahámné elvetemültségében, azért mindenesetre ellenőrizte az adatait. Megállapította, hogy Kelemen úr valóban házon kívül tölt hetente két éjszakát, s eközben azt is megtudta, hogy egy csinos ház első emeletén lakik, de erkélye egy elég sötét mellékcúrára nyílik, úgyhogy ha erre szükség lenne, és Marikával a többiben megállapodik, bejuthat hozzá az erkélyen keresztül is. Futólag az is megfordult a fejében, hogy tulajdonképpen akkor venne magának igazán elégtételt az Ábrahám-Kelemen családon, ha a lányukat nem is próbálná elcsábítani, hanem az utcáról felkapaszkodva a lakásukba, egyszerűen megerőszakolná. Nem látszott ez olyan nehéznek akkoriban, mint Önök, tisztelt Bíróság, ezt ma gondolnák. Péter ismerősei között volt például egy kis csirkefogó, aki, csak egy - öt korsó sörre szóló - fogadás megnyerése érdekében, hasonló módon hatolt be egy tisztességes családhoz, és megerőszakolta fiatalkorú lányukat. A szerencsétlen egyedül aludt, és a vagány félig megfojtotta, hogy ne tudjon sikoltani.

Végül azonban úgy döntött, hogy Marika inkább áldozat, mint bűnös, s legkevésbé felelős az őt ért sérelemért, s ezért megérdemel némi kíméletet. Hanem aztán az esküvő ideje egy kissé felborzolta idegeit, s hogy ne foglalkozzon piszkos képzelgésekkel, két barátjával háromnapos ivást rendezett. A negyedik nap estéjén, már nem részegen, de még nem is egészen józanon, valahogyan Kelemenek háza elé vetődött, és felnézett az ablakokra, amelyek mögött elhálták előle a szerelmét. Péntek volt éppen, azaz a két nap egyike, melyen Kelemen úrnak éjszaka is nyomdájában kellett volna tartózkodnia. De Péter természetesen azt hitte, hogy egy háromnapos férj biztosan nem hagyja még magára a feleségét, ha üzleti ügyei egyébként megkívánták - egy alkalomra bizonyára talál más megoldást is, minthogy személyesen ellenőrizze embereit. Csakhogy Kelemen igazán lelkiismeretes nyomdász volt, s egy ifjú feleség sem tarthatta volna vissza attól, hogy legalább a tördelés befejezését megvárja a nyomdájában. Tíz perccel tíz előtt kilépett házuk kapujából, és elvitorlázott Péter ámuló szemei előtt. Ő ismerte Kelment, Kelemen nem ismerte őt, sőt a létezéséről sem tudott. Ha észrevette, sem találhatta gyanúsaknak az ablakai alatt ácsorgó fiút, pontosabban szólva, nem sejtette, hogy az nemcsak úgy általában, hanem éppen az ő ablakai alatt ácsingózik. Péternek azonban kinyílt a zsebében a bicska, határozottan személyes sértésnek érezte, hogy a vénember ilyen kevésre értékeli a kincset, amelyet tőle ragadott el, s akinek ő talán akkor sem szállt volna ki az ágyából az első éjszakákon, ha fejük felett kigyullad a tető. Nem egészen tiszta fejével elhatározta, hogy azonnal bosszút áll. Megvárta, amíg a lakásban eloltották a villanyt, akkor felkapaszkodott az erkélyre, csendben kinyitva ajtaját, besurrant a szobába, és látta, hogy nem is kell beljebb hatolnia: a sarokban ott szuszog a fiatalasszony. Teketória nélkül bebújt melléje, s mikor az, felriadva, kiáltani akart, megszorította a torkát:

- Kussolj, Mari, vagy megfojtalak!

Mari ezután csak nyögni mert egyet ijedtében, s a rémület felismerhetetlenné torzította a hangját. Péter pedig nem sokat törődött avval, hogy a nő mit érez. Sürgősen és gonoszul erőszakolta meg, külön élvezve, hogy nemcsak szeretkezik, hanem bosszút is áll. Dolga

végeztével pedig búcsú nélkül ment el, ugyanazon az úton távozva, amelyen érkezett. Odakünn nyújtózott egyet a csillagok felé.

- Kész! - mondta hangosan. - Evvel végeztem.

Többet nem is találkozott Marikával.

Gondolom, kitalálták, azért meséltem el ezt a Péter szemszögéből egyébként teljesen jelentéktelen epizódot, mert ebből a nászból született az a fiú, aki tovább vitte dinasztiánkat. Ritka ugyan, de azért előfordul, hogy egyetlen elhálásból gyerek születik.

Tizennegyedik fejezet

Azon töröm a fejemet, tisztelt Elnök elvtárs, hogy Pendely Sáriról eddig csak beszéltem-e, vagy pedig mondtam is róla valamit. Ahogy így visszaemlékezem, azt hiszem, igen, de csak rosszakat, amiket éppen nem érdemelt meg. Pedig nem volt érdektelenebb jellem Kornéliánál. Lágyabb és gyengébb, nem uralkodásra termett, hanem szolgálatra és hűségre - de talán csak azért, mert szeretni való férfiakkal került össze; nem süllyedt, hanem emelkedett általuk. Kétségtelenül magasabbra, mint ahonnan még át tudta tekinteni a láthatárt. De habozás nélkül követte azokat, akiket szeretett.

Eddig csak azt mondtam el például, hogy alig tudott írni és olvasni, s ezért semmit nem értett a parasztmozgalomból. Azt azonban elfelejtettem hozzátenni, hogy Jóska egyelőre nem is akarta tanítani, megelégedett avval, hogy szeresse. Talán azt hitte, hogy ha már testben egymásé lettek, közöseké válnak a gondolataik is. Ő csak megmondta az asszonyának, a becsület megköveteli, hogy hazautazzanak Lengyeltótiból, és egyáltalán nem lepődött meg, amikor erre Sári pityeregni kezdett. Ő is átkozódott, mikor kiderült, hogy bolond fejű csapdába futottak, s még az is megfordult a fejében, mennyivel jobb azoknak, akik nem értik, hogy nem szabadna maradniok. Azt azonban nem sejtette, hogy felesége is tulajdonképpen közéjük tartozik. Egy kis pénzre meg egy kis biztonságra vágyna, éppen nem arra, hogy a csendőrök elől bujkáljon. Józan paraszti ésszel nem is lehet megérteni, miért kellene magukat a helybeliekért feláldozni, amikor ők, ha hazautaznak, minden keresettől elesnek, míg a somogyiak valami munkát akkor is találnak, ha ott maradnak a nyakukon. Csupán azért nem tiltakozott, mert Jóska a becsületre hivatkozott, s azt már tudta, hogy a becsület az valami hülye férfidolog, aminek elvesztésébe néha bele is pusztulnak azok a nyavalyások. Amikor pedig látta, hogy beleegyezésével boldoggá tette Jóskát, az még súlyos anyagi veszteségükért is kárpótolta, hiszen a füle hegyéig szerelmes volt az ő drága urába. Különösen akkor nyugodott meg, amikor találkoztak Bacsá Lajosnéval - avval a bizonyos kis asszonykával, aki együtt gyerekeskedett Jóskával, és visszahívta őket a kubikosokhoz -, s így mégsem kellett hazautazniuk. Mikor pedig ez a kitérő Jóska halálához vezetett, nem gyűlölte meg a szocializmust, mert nem értette a tragédia lényegét, és a csendőrök után leginkább magára haragudott, amiért megtámadta a csendőrt, holott tudhatta, hogy ha őt bántalmazták, Jóska nekimenne azoknak a bizonyos veszett farkasoknak is.

Akkor sejtette meg először, hogy Jóska valami nagy dolgot csinálhatott, amikor Pesten már az első nap szerető támogatókra talált egy vadidegen családban, csupán azért, mert - mint ők mondták - a parasztmozgalom mártírjának özvegye. De ez nem őt növelte nagyobbra a szemében, hanem Pandirkoékat. Amiért olyan jószágosak voltak hozzá egy számukra teljesen ismeretlen férfiért. Mégpedig olyan magatartásáért, mely az ő számára inkább keservesnek és férfiatlannak tűnt, mint dicsérendőnek.

Megakadtam, Elnök elvtárs, s ez nagyon meglep. Mostanig azt hittem, hogy Pendely Sári jelleme olyan egyszerű és tiszta, hogy csak le kell írnom, és egyszerre mindenki számára áttekinthető lesz. Most pedig azt kell belátnom, hogy voltaképpen én sem egészen értem. Mert nem igaz, amit el akartam mondani: hogy malteroslányként testközelségbe kerülve a mozgalomhoz, férje és főként anyósa hatására valami szentségként kezdte tisztelni a szocializmust. Őket tisztelte, nem az eszmét. Magatartása, a marxista tanokkal szöges ellentétben, éppen azt a meggyőződést tükrözte, hogy a politika a családfő dolga, az asszony kötelessége az engedelmesség. Természetesen nagyon kívánta, hogy férjének végül igaza legyen. De boldogabb lett volna, ha Pandirko békén megül a fenékén, és egyszer sem cseréli fel a lakatosműhelyt, a toloncházzal.

A jóság volt az igazi hitvallása, és ebből származott engedékenysége is azokkal szemben, akiket szeretett. És mégis volt benne valami mérhetetlen keménység. Ha Kornélia össze-
ütözik vele, lepattan róla, mint a kaucsuklabda az asztalról. Tulajdonképpen abból lehet megítélni, amit Péterről mondott: „Nem lehet belőle bűnöző, mert az én fiam!” Már gyerekkorában kialakult a véleménye arról, hogy mi a megengedhető, és mi nem az. Utóbbival szemben lehetett helye némi ravaszkodásnak, meg lehetett próbálni nem észre venni egy ideig, de ha ennek már nem volt lehetősége, akkor senkinek nem bocsátotta meg.

Leginkább azt mondhatnám róla, harmincévi városi tartózkodás után is paraszt maradt, aki természetesnek vesz mindent, ami falun természetes. Például, hogy ráncos az arca, és liheg, ha fel kell másznia fél emeletet. Minden városit, akit kevésbé nyúlt el az élet, fiatalabbnak hitt magánál. Amikor azonban egy véletlen kilódította ebből a nézőpontjából, habozás nélkül vont le felismerésének következményeit. Mindjárt áttérek erre, csak elébe még néhány bevezető mondat kívánczik.

Matyi már menekülése előtt is beszélt egyszer Pandirkónéval, hogy nevelje kommunistának a fiait, és beszéljen Péternek igazi apjáról. Konokul rázta a fejét. Szó sem lehet róla. Két férfit már odaadott a proletariátusért. Szó sem lehet róla, hogy a harmadikat ő maga indítsa el a halálhoz vezető úton. Most már hozzanak mások áldozatot.

Matyi akkor pillanatnyi elkeseredésnek tartotta hangulatát, s azt hitte, az idő ki fogja gyógyítani. Ő azonban eltökélten csak avval törődött, hogy gyermekeit sikerüljön életben tartania. Vad elszántsággal dolgozott. Hanem a betegség, úgy látszik, régebben is benne lappanghatott, csak amíg jó körülmények között élt, nem vett rajta erőt. Most rohammal támadt rá, s míg kínlódva, elfekető tekintettel botorkált a pénz után, mégiscsak oda kellett adnia a harmadik férfit is, Pandirko harmadik gyermekét.

Éppen akkor állt a helyébe Péter, amikor ő már teljesen elkészült az erejével, és vette át a kenyérkeresés gondját. Sokkal betegebb volt annál, semhogy megütődjön azon, milyen hihetetlen gyorsan állt be sorsukba kedvező változás. Örült, hogy ismét biztonságban érezheti magát, ha ugyan biztonságnak lehetett nevezni a budakeszi szanatórium rideg kórtermét és azt a gondot, hogy otthon felügyelet nélkül maradtak a gyermekei. Mikor aztán látta, hogy Péter mindent elvégez egyedül, nemcsak a szükséges pénzt keresi meg, de arról is gondoskodik, hogy se el ne tetvesedjenek, se el ne kanászkodjanak a testvérei, úgy érezte, fia külön ember, mint a két férje volt. Matyi figyelmeztetése is csak egy pillanatra ijesztette meg, szívesen hitte el, hogy tőle hall először adótartozásuk kiegyenlítéséről. Vakon megbízott Péterben. Sajnálta szegényt, hogy fiatalon fel kell áldoznia magát a családjáért, de hát az élet ilyen, s ezt kívánja a kötelesség. Ha éppen nem volt kórházban, erején felül próbált meg segíteni neki, és dehogyis vette észre, hogy Péter közben eléggé vígan éli világát. Hanem azért kitartóan követelte, hogy Ferivel végeztessék el az egyetemet, ha már egyszer gimnáziumba íratják polgári helyett. Nem mondta, de úgy érezte, Péter evvel csak Pandirkónak fizeti vissza, amit az érte tett, ti. hogy nem szeretne kevésbé saját gyerekeinél.

1929 körül tartósan javult az állapota, és nagy öröme, hosszasan vezethette háztartásukat. Tudta, már ez is nagy könnyebbség a fiának, mert legalább érte nem kell fizetnie, de többet akart segíteni. Megható igyekezettel iparkodott garasokat megtakarítva csökkenteni kiadásait. Így például egyszer azt hallotta, hogy a Garay téren még olcsóbban árulják a krumplit, mint a Haller téri piacon, s a következő pénteken nem restelt gyalog átcaplatni a VII. kerületbe 30 fillér várható megtakarításért, bár a cipekedés igazán neheztére esett. Az utolsó években úgy legyengült és megvénült, hogy hatvanévesnek nézték, pedig még nem sokkal hagyta el a negyvenet. De ő csak a gyengesége miatt panaszkodott. Reggel, fészülködés közben látta ugyan ő is a ráncait, de, mint már említettem, azt hitte, annak így is kell lennie.

Szóval átcaplatott a Garay térre, megállapította, hogy információi nemcsak helyesek, hanem még szűkek is, mert nemcsak a krumpli kilóján, hanem a zöldségen is spórolhat valamit. Bevásárolt tehát, és már indult volna a megrakott szatyorral hazafelé, amikor a kofák egyikenél savanyított répát pillantott meg, és csodálkozva megállt. Somogyban - de régen is volt! - evett már ilyet, és emlékezett rá, hogy nemcsak olcsóbb, jobb is a savanyú káposztánál. Míg gondolkozott, ne vegyen-e belőle próbaként, a kofaasszony megszólította:

- Mivel szolgálhatok, nénikém?

Ránézett a kofára, és kis híján fenekére ült a meglepetéstől. Az asszony eléggé nagy darab volt, és kövér is, de még igazán jóképű, fiatalos teremtés, és nagyon hasonlított valakire, akit olyan régen ismert, hogy legfeljebb a lánya lehetett az illetőnek, ha ugyan egyáltalán volt hozzá köze. A neve természetesen ki volt írva a standjára, de az is idegen volt: Molnár Sándorné. Mégis kiszaladt száján a kérdés:

- Mondja, lelkem, nem hitták a maga anyját Bacsá Lajosné született Prokoska Klárinak?

A kofa kezéből kiesett a favilla, mellyel a káposztát egyengette a hordóban:

- Nem a lányomat hitták úgy, hanem éppen engemet. A Molnár Sándor a második férjem. Ismer valahonnan, nénikém?

- Szentséges ég! - csapta össze a kezét - Még hogy nénikém! Hiszen fiatalabb vagyok nálad úgy két esztendővel. Én a Pendel Sári vagyok. Tudod: a Gazsiné Jóska felesége!

Ha netán nem emlékeznének a nevére, elárulom, ez volt az a hajdan cserfes kis asszonyka, aki tulajdonképpen Jóska halálát okozta -, ha eltekintünk attól, hogy azokban az években egyetlen földmunkásnak sem volt biztonságban az élete. Ő árulta el, hogy Jóska volt az a gyerek, akit csalétekül ültettek a farkasok elé, és evvel a Baranyi Feri bácsi szárnyai alá kerítette, aztán meg ő csalta vissza Élesdre, ahol a csendőrök megölték. De mert erről igazán nem tehetett, Pendely Sári rettenetesen megörült Prohoska Klárinak, és ő rettenetesen megörült Pendely Sárának.

- Szűz anyám! - lármázott. - Sári! Ezer éve nem láttam békésieket.

Hanem aztán elkomorodott:

- Mi lett belőled, te szegény! Rosszul megy a sorod?

Csak az isten óvta meg, hogy hamarjában nem nyomott egykori barátnője kezébe egy zacskó ajándék káposztát, amivel végleg megölte volna, hiszen kis híján megölte anélkül is. Most eszmélt rá ugyanis Pandírkóné, hogy mennyire tönkrement. Klári csak udvariasságból mondotta, hogy két évvel fiatalabb nála: öt esztendő volt közöttük legalább. És mégis a tulajdon lányának hitte őt, mert a maga külsejéből indult ki, amikor felbecsülte a kofaasszony korát.

- Anyagilag nem panaszkodhatok - hadarta gyorsan -, csak éppen többet vagyok kórházban, mint odahaza. A férjemet ugyan meggyilkolta Lukásich, hanem a fiam nagyon szépen keres.

Mutatta a táskáját:

- Látod? Tele cekkert viszek haza.

Azt azonban már nem tette hozzá, hogy a nyolcadik kerületbe és gyalog.

Klári azonban most hallotta először Lukásich nevét, mert a háború végéig vidéken élt. Így azután nem erre figyelte fel Sári szavaiból.

- Mellbajod van? Az rossz! Szegény Lajosomat is az vitte el.

A piaci forgalom már amúgy is végére járt, Klári gyorsan bezárt, és bevitte Sárít egy közeli cukrászdába, ahol igazán jó süteményeket lehetett kapni, mert a kofákat kiszolgáló vendég-lősök mind prima árut tartanak. De Pandirkóné - mivel semmiképpen nem akarta, hogy Klári fizesse a cechhét, csak egy kis adag fagylaltot rendelt, és amellet beszélték meg a sorsukat.

Bacsó fiatalon vált munkaképtelenné tüdőbaja miatt, és már a háború előtt Klári tartotta el mind a kettőjüket, mégpedig piacozással. Sokan értettek arrafelé kosárfonáshoz meg fafaragáshoz, és télen szívesen is csinálták, főleg a maguk szükségletére, de alkalomadtán a szomszédos vásárokon is eladtak egy-egy kosárkát vagy néhány fakanalat. No, ő aztán összeszedte a portékájukat, és búcsúról búcsúra járva sokkal jobban keresett az áruval, mint akik csinálták. Bebarangolva három vármegyét, összeismerkedett egy hivatásos vásározóval, és nem röstellte megvallani Sárinak, hogy már az ura halála előtt összeszúrte vele a levét. Mikor pedig 1916-ban megözvegyült, összeházasodtak, és a férjéhez költözött Aradra. Onnan menekültek Pestre a románok elől, akiktől Molnár - ismeretlen okokból - nagyon félt. Itt született az első gyermekük, s aztán Klári már nem járt vidékre, hanem a Garay-piacra szerzett árulási engedélyt, férje pedig egy ideig még tovább vitte az ipart.

- Most már ő sem utazik. Árverésekre jár.

Elérzékenyülve sóhajtott:

- Tudod, Sári, nagyon szerettem szegény uramat. De ha nem betegszik meg, nem találkozok a férjemmel, hanem mellette maradok, s akkor most én is olyan lennék, mint...

Kétségtelenül azt akarta mondani: mint te, de közben észbe kapott, és így fejezte be: mint a korunkbeli parasztasszonyok.

- Mondd csak ki, Klári! Mondd ki bátran! - erősködött akkor hősiesen. - Olyan lennél, mint én. Nem bántasz vele. Nekem már nem kell, hogy fiatal legyek, mert én már csak a gyermekeimnek élek.

Közben szaporán nyeldeste a könnyeit befelé. Mégiscsak rémséges volt rájönnie, hogy a kora felől még fiatalos lehetne, de legalábbis nem kellene vénnek lennie.

- Nagyon jó gyerekek ám! Nem hagyják cserben öreg anyjukat!

Kifizette fagylaltját, és elindult hazafelé. Bántotta a lelkiismeret, amiért nem engedte, hogy Klári vendégelje meg, hiszen nem a saját számlájára volt büszke, hanem Péterére. Egy kis adag fagylaltra elköltötte a megtakarítás fele összegét. Aztán még kiadott tantuszra is tizen-nyolc fillért, mert úgy félt, hogy végül nyilvánosan könnyezni fog az utcán, hogy három kishazakasznyit villamoson utazott hazafelé.

Otthon azt hitte, hogy egyedül van a lakásban, s ezért megengedte magának, hogy a sámlira kuporodva, szabad utat engedjen bánatának. Nem hallotta meg, amikor kisebbik fia kijött a szobából, s már nem tudta letörölni a könnyeit. Meglátta.

- Édes! - kiáltotta a gyerek kétségbeesve, és letérdelt elébe a kőre. - Fáj valamije, Édes?

- Semmi baj, kicsikém! Csak csúnyán megbántott egy ismerősöm. Azt hitte, az unokám vagy, nem a fiam...

- Unokája? - csodálkozott Feri. - És?

- Tudod, hány éves vagyok én, fiacskám? Negyvenhárom. Sőt: alig múltam negyvenkettő!

Nehezen értette meg, mi van ezen sírni való, mert eddig ő is úgy volt evvel, mint az Édes: természetesnek találta, hogy az anyja éppen olyan, amilyen, és még nem gondolt arra, hogy öregebbnek látszik a koránál. Mikor végül megértette a panasz lényegét, hevesen ölelte át az anyját:

- Ugyan már! Péternek meg nekem maga a leggyönyörűbb a világon!

Ezt róla el is lehetett hinni, mert még nem érdekelték a lányok, de egyébként is olyan kedvesen mondta ezt a csacsiságot, hogy az anyának a könnyein keresztül muszáj volt mosolyognia. Még egy ideig könnyeztek egymás karjában, aztán megnyugodtak, megmosták arcukat, és nekiláttak, hogy megfőzzék a vacsorát. Ők ketten azt ették ebédre, ami előző napról maradt, mert Péter csak este étkezett odahaza. Ezen a napon azonban váratlanul beállított, éppen amikor ők ketten már az asztalnál ültek, s anélkül hogy anyját megcsókolta, vagy legalább jó étvágyat kívánt volna, nekivetette hátát az ajtófélfának:

- Hallottam egy tréfás történetet. Elmesélem.

Hanem az arca egyáltalán nem volt vidám, inkább komor és ideges.

- Egy illető három napja betört egy olyan nagy céghez, melynél a páncélszekrény egyik zárának kulcsát az igazgató őrizte, a másikat a főkönyvelő, s ők ketten együtt tudták csak kinyitni és bezárni az ajtót. Ezt csak olyan helyen csinálják, ahol rendkívül sok pénzt őriznek a kasszában. No, tehát az illető megfürta a mackót, és talált benne kétszáztizethárom pengőt és ötven fillért. Ennyiért játszották meg minden este a nagy grimbuszt az ünnepélyes zárással és a kasszaőr ennyiért reszkírozta, hogy rendőrkézre kerül.

- Ez nem valami vidám történet, de van folytatása is. Másnap az igazgató oda nyilatkozott, hogy közel százezer pengőt vittek el tőlük, s ezért kényszeregyezséget lesznek kénytelenek kérni, ha a rendőrség nem tudja visszaszerezni az összeget, mert másképpen nem tudják kifizetni két, éppen lejáró váltójukat. Mivel pedig a kasszaőr stílusából a szakértők megállapították, hogy egy bizonyos külföldi mackós követte el a tettet, a híres Stassnyi, Londonból hazautaztában - Londonban ugyanis éppen több éves büntetését töltötte le, a cég a rendőrséget megelőzve - persze az is lehet, hogy nem a segítségük nélkül -, kinyomozta a kasszaőr bújóhelyét, és felajánlott ezer pengőt, ha úgy eltűnik, hogy nem lehet előkeríteni. Ez különben meg is történt.

Most végre felnevetett, de egy cseppet sem jókedvűen. Anyja pedig összecsapta a kezét:

- Jézus Mária! Honnét ismersz te ilyen történeteket?

- Egy volt inasiskolás társamtól, akiből azóta bűnöző lett - felelte. - Az utcán találkoztam vele. Leült melljük az asztalhoz.

- Maradt nekem is valami?

- Én azt hallottam, hogy az ilyen kényszeregyezségen meg lehet gazdagodni - mondta Feri.

- Valószínűleg, mert vitéz Mohai is megpróbálta. De neki nem sikerült. Kimondták ellene a csődöt, én pedig állás nélkül maradtam.

Az Édes kiejtette kezéből a meritőkanalat:

- Szent Isten! Mi lesz velünk?

- Majd csak megleszünk, Édes! - felelte szárazon. - Nem Mohai az egyetlen mester Budapesten!

Feri, akinek jó füle volt, kihallotta bátyja hangjából a végtelen keserőséget, és mint minden hasonló helyzetben, ezúttal is megkérdezte, nem lenne-e jobb, ha legalább egyelőre dolgozni menne. Az egyetemre majd később is beiratkozhat, akkor, amikor a válság véget ér. Egyiküknek sem tűnt fel, hogy milyen hozzáértéssel beszél - egy ideje lejárt az egyik szocialista ifjómunkás csoportba, de a legnagyobb titokban -, viszont, bár félénken, szinte bocsánatkérően beszélt. Péter dühbe gurult, és életében másodszor káromkodta el magát anyja előtt:

- A kurva istenét! Eddig talán nem oldottam meg mindent nélküled? Azt is, amikor el akarták árverezni a házunkat, azt is, amikor férjhez kellett adnom a drágalátos húgodat. Akkor is lesz pénzünk, amikor majd meg kell csináltatnunk a fekete ruhádat, hogy átvehessed a diplomát!

A konyha kövéhez csapta főzelékkel teli tányérját:

- Idegeskednem sem szabad már? Mit kívántok még tőlem?

Kirohant a konyhából, és bevágta maga mögött az ajtót.

A gyerek sírva fakadt szégyenében, az Édes pedig letérdelt, hogy összeszedegesse a cserepeket. Onnan szólt fel a fiához:

- Miért kellett férjhez adni a húgodat?

Feriben egyszerre bent szakadt a sírás. Rettentő zavarban volt.

- Miért kellett volna? - dünnyögte. - Mert nagyon szerelmes volt. Azért.

Pandirkóné nem nézett fel a konyha kövéről. Buzgón szedegette a cserepet.

- És már jelei is mutatkoznak a szerelmének?

Nem kapott választ.

- Értem. Azért nekem is megmondhattátok volna.

Olyan gyengeség fogta el, hogy alig tudott felállni, és a cserepek is lehúzták a karját. De azért nem a szemétláda-hoz ment, hanem az ajtóhoz, ahol egy kis tükör lógott a falon. Megállt előtte, és hosszan bámulta a ráncait. Arra gondolt, hogy Pesten talán valami varázslat ül, s ezért minden másképpen látszik benne, mint amilyennek kellenék.

- Te vetted észre? - kérdezte Feritől.

- Én? Mit? Nem értem.

És most megtörtént a második csoda. Pandirkóné, ahogyan csak kevéske erejéből tetszett, földhöz vágta a tányérdarabokat - milliónyi darabra pattantak szét -, aztán fiához rohant, és megrázta:

- Te pedig ne csinálj úgy, mintha azt se tudnád, hogyan születik a gyerek! Azt kérdeztem: te vetted észre?

Az igenlő válasza felnyögött.

- Tudtam. Ilyesmihez nincs szeme. De ha megígéri, hogy szerez pénzt, akkor mink nyugodtan alhatunk.

Visszaállt a tükörhöz, és tovább bámult. Talán csak azért, hogy legyen ideje összeszedni magát.

- Ha kiderül, hogy Matyi is tudott valamit, csak nem akarta megmondani nekem, szétverem a pofáját, ha még egyszer találkozunk.

Előhozta a sarokból a seprűt és a szemétlapátot, hogy most már végleg eltakarítsa a cserepeket.

- Majd én utánanézek! - mondta közben fenyegetően.

Ami Pétert illette, abban persze tökéletesen igaza lett. Már a második héten talált munkát, mégpedig egy sokkal nagyobb műhelyben, mint Mohaié volt, igaz, egy negyedével kevesebb fizetéssel, de ezt nem lehetett észrevenni az életükön. Azt sem, hogy a kócerájából is alig kapott munkát. Csak azt lehetett látni rajta, hogy keserű és zaklatott, de sem anyját, sem

öccsét többet nem bántotta meg. Igaz, nem is sokat járt haza. Belátta, hogy fel kell élnie megtakarított pénzét - az anyjához nyúlni nem akart, akkor pedig most már meg kellett szerveznie a saját bandáját, s erre ment el minden ideje. Persze Balabán segített, hogy a legjobb embereket találja meg.

Úgy negyedév múlva, amikor már régen elfelejtette, hogyan vezett össze anyjával, szombaton délután hazamenve, öccsét találta a kapuban, bakancsban és hátizsákkal.

- Ma mész kirándulni? - kérdezte megbántva. - Azt az egyet kértem tőled, hogy szombaton este légy mindig te az Édessel...

- Ő zavart el a háztól! - magyarázta Feri ijedten. - Azt mondta, haza ne merjek jönni holnap estig, mert beszéde van veled, s nem tudja, meddig fog tartani. A szemén pedig látszik, hogy sírt. Egy órája várok rád, hogy figyelmeztesselek. De hogy miért sírt, azt nem mertem megkérdezni tőle.

Péter meghökkent.

„Csak nem beteg?”

Ijedten sietett befelé, hanem azért Ferinek még visszaszólt:

- Kösz, hogy megvártál.

Anyja azonban, szokása szerint, mosolyogva várta. Ebédrel fogadta, és betegebbnek sem látszott, mint máskor.

- Öcsém? - kérdezte ezért, némileg megnyugodva.

- Elkerültétek egymást? Pedig a kapu előtt várt, hogy figyelmeztessen. Láttam - felelte Édes közömbösen.

Arca nyugodt maradt, és hangját sem emelte fel. Péter pedig egyszerre megértette, hogy mi következik. Anyja rájött, hogy valami nincsen rendben náluk. És be kellett magának ismernie, inkább az a meglepő, hogy eddig nem fogott gyanút, nem pedig az, hogy végül kinyílt a szeme. Hanem azt elhatározta, nem fog sietni az igazság bevallásával. Ha csak lehet, mindent letagad.

- Jó - mondta -, akkor találkoztunk. Miről akar velem beszélni?

- Először is arról, hogy hagyjátok abba a hazudozást. Még mindig nekem van a legtöbb eszem közületek.

Kanalazni kezdte a levesét:

- Másodszor?

- Szeretném megkérdezni, hogyan élhetünk most jobban, mint háború előtt, amikor a műhely még apádé volt.

Letette a kanalát:

- Hiszen tudja? Vagy nem tudja? Dolgozom.

- Igen, de mit?

- Mindent, amit találok. Nem lehetek válogatós, mama!

Pandirkónénak könnybe lábadt a szeme:

- Egyszerre mama lettem? Eddig úgy hívtál, Édes...

„Jobban kell vigyáznom! - gondolta. - Tulajdonképpen, semmi okom nincs, hogy haragudjam rá...”

Anyja közben beletörődött, hogy első kérdésére nem kap meggyőző választ, és feltette a következőt:

- Megtudtam a húgodtól, mennyit adtál vele hozományul. Kétszer annyit, mint amennyit kaptunk a házért. A takarékkönyvemhez meg hozzá sem nyúltál. Honnét szereztél ennyi pénzt, fiam? Már úgy értem: tisztességesen...

Hirtelen fölfortyant:

- A föld alól, mama! Hogy maga meg ne tudja, mi történt a lányával. Mert ha megtudja, amilyen beteg volt akkor, belehal.

- Értem. És hol volt az a gödör, amelyben találtad?

- Egy lány két lába között! - felelte durván és a valóságnak csaknem öt százalékgig megfelelően. Hiszen valóban Edit révén talált rá Balabánra. Anyja azonban dühösen rázta a fejét:

- Hazudsz! Nem vagy te strici!

- Igaz. De megmondtam: minden munkát elvállalok, ha kell. Nem lehetek válogatós.

Pandirkóné sóhajtott. Erről túlságosan is nehéz volt neki beszélni, s különben sem sejtette, mennyi pénzt lehet keresni az ilyesmivel. Feltette hát a legutolsó kérdést.

- Abban a hónapban, melyben megkezdted az adósságunk törlesztését, betörtek a gazdádhoz, és elvitték az egész pénzét. Nem te vitted el, fiam?

- A rendőrség megállapította, hogy leventén voltam, amikor a betörés történt.

- És ki volt a bűntársad, fiam?

Ismét nem felelt anyja kérdésére. Inkább támadott:

- Miért kezdett most egyszerre gyanakodni, Édes?

- Úgy gondolod, eddig is kellett volna? Igazad van. Csakhogy rólad volt szó, fiam!

Kivitte a levest, behozta a húst. Könnyei közben belehulltak a tálba.

- Matyi bácsi, úgy látszik, jobban ismert, mint én. Mikor itthon járt, azt a tanácsot adta, neveljelek kommunistának, és beszéljek neked apádról...

- Több kérdése nincs? - kapta föl a fejét Péter, aki Matyi nevére dühbe jött. - Akkor én következem. Amikor apámnak bujkálnia kellett, Matyi bácsi hamis iratokat szerzett neki. Honnét szerezte, Édes?

- Honnét, honnét... - hökkent meg az anyja. - Mit tudom én. Vette. Lehetett akkor ilyent kapni, csak tudni kellett a forrást.

- Tudta, Édes! Egy Stassnyi nevű kasszafűrónak készítettünk betörőszerszámokat, Matyi bácsi meg én, és fizetésbe adta az igazolványokat. Később ugyanez a Stassnyi tört be Mohaihoz - anélkül hogy én tudtam volna, mire készül, aztán nekem ajándékozta a fele zsákmányt, kárpótlásul, amiért apám meghalt, mielőtt felhasználhatta volna az iratait. Most már az első kérdésére tudja az igazat.

- Szentséges ég! - sóhajtotta Pandirkóné, és természetesen összecsapta a kezét.

- Ami pedig apámat illeti - folytatta Péter könyörtelenül -, amiért ő csendőrkézzre került, azért éppen nem állíthatja példaképpen elé. Azért fogták el, mert kényelmesebb volt, mint egy katonaszökevénynek szabad lett volna. Először besétált abba az átkozott Pivnicába, aztán meg

a maga ágyában próbált elbújni. Mindig ott, ahol a legkönnyebben találhatták meg. Nagyobb voltam én akkor már annál, semhogy maga meg Matyi hőssé mázolhatná át a szememben. És azt se mondják, legalább azért tiszteljem, mert amiatt vállalta az utolsó kockázatot, hogy engem ne sodorjon veszélybe. Kevesebbet ártott volna nekem, ha ruhát szakítok a rendőrségen, mint hogy árvaságra juttatott engem meg testvéreimet...

Így beszélt, mert bántotta, hogy anyja most egyszerre azt kéri tőle számon, ami nélkül már se ő, se Lujzika nem élne, és tudja isten, mi lenne Ferikével. Hanem a kicsi asszony áthajolt az asztalon, és két akkora pofont adott neki, mekkorára csak tellett az erejéből:

- Csókold meg gondolatban Pandirkó Péter kezét, amiért még most is azt hiszed, hogy ő az apád! Mert a te apádat Gazsiné Józsinak hívták, és az élesdi sortűzkor lőtték agyon a csendőrök. Pandirkó csak elvállalt a magáénak, és felnevelt, mint a magáét. Talán még jobban is bánt veled, nehogy én azt higgyem, kevésbé szeret az övéinél. És esküszöm neked, ha Feri már akkora, hogy rá lehet bízni az iratok átadását, őt engedte volna, hogy a lakására menjen. A Gazsiné Jóska gyerekét kímélte, nem a magáét!

Elképzelhetik, mit érzett Péter, mikor kiderült, hogy előtte ismeretlen múltja van anyjának és neki. Ő maga azonban csak annyit tudott, hogy hirtelen mintha kiürült volna a feje, s később is nevetnie kellett magán, mit talált akkor mondani elsőre:

- Gazsiné József? Micsoda ronda név!

- Ó, hiszen ez is csak úgy ragadt szegényre a nevelőanyja után! Eredetileg Löketlen Józsefnek hívják, mert nagyon tréfás ember volt a jegyző abban a faluban, ahol megtalálták, és megkeresztelték...

- Értem! - mondta most már komolyan Péter. - Tehát az apám lelenc volt, és az én becsületes nevem Löketlen József lenne, ha nem fogadott volna örökbe Pandirkó Péter.

- A te neved az volna: Pendel József, mert az apád hitesem volt ugyan, de meggyilkolták, mielőtt a pap elé állhattunk volna. Pandirkó engem nagy hassal vitt az anyakönyvvezetőhöz olyan büszkén, mintha nem is tudná, hogy más ember gyerekével vagyok viselő. És nem is örökbe fogadott, hanem elismert a magáénak.

- Gondolatban megcsókoltam Pandirkó Péter kezét! - hajtotta meg a fejét Péter, s egy csepp gúny nem volt a hangjában. De makacsul hozzátette, nehogy az anyja azt higgye, ezután jobb véleménye van arról, ahogyan szökése után viselkedett - amiért megmentette kettőnk életét.

- Azt ugyan nem mentette meg! - csattant fel a kis öregasszony. - Ha nem vesz el, sem iszom gyufát, hanem felnevellek tisztességesen. Máskor csak bízzatok rám annak az eldöntését, hogy mibe pusztulok bele. Nem kellett volna Lujzáért bűnbe keverned magad, fiam!

- Úgy látszik, Édes, hogy az ember többet bocsát meg magának, mint a gyermekeinek. Mert én továbbra is azt hiszem, hogy a lánya szégyene sirba vitte volna.

Anyja, ezen elgondolkozott, aztán becsülettel bevallotta, hogy igaza van.

- Hanem akkor mást mondok neked, fiam! Akkor most, amikor igazán nehéz helyzetbe jutottunk, gondolj arra, hogy sem Gazsiné József, sem Pandirkó Péter, sem pedig Krausz Mátyás nem vett volna betörő szerszámot a kezébe, csak azért, hogy a nyomortól megmentse a családját. Lujzikának nincs ránk szüksége, Feri pedig legfeljebb dolgozni megy. Érted?

Értette. Anyja nagyvonalúan eltekintett attól, hogy tisztázzák, lopta-e Lujzikának a pénzt, vagy másképpen szerezte. Ahhoz viszont ragaszkodott, hogy a tisztességes útról soha többé le ne térjen. Akkor sem, ha éhezniök kell emiatt. Akkor sem, ha megfelelő kezelés híján eztán meg kell döglőnie. Sőt akkor sem, ha ég és föld nyakukba szakadván, élete nagy vágyáról is le kell mondania: Feri sem végezheti el az egyetemet. Mit tehetett mást: megígérte, hogy ezentúl

is csak arra számíthatnak, amit a munkájával keres. Az pedig jelenleg eléggé kevés, de talán sikerül külön munkát is szereznie.

- Hanem Feri mindenképpen tanulhat tovább. A pénz a takarékból csak a ház eladásából származik. Azt tehát elfogadhatja, Édes, és ha semmi másra nem költenek belőle, ki is tart, ameddig a kölyök befejezi az egyetemet. Én pedig nem is engedem, hogy másra fordítsák ezt a pénzt.

- Rendben! - egyezett bele az anyja. - Hanem a könyvet ezentúl én kezelem.

Véglegesen megnyugodott. Nem képzelhette, hogy Péter még mindig hazudik. Most már nem is saját akaratából, hanem mert hazudnia kell. Ha szélnek bocsátja a bandáját, a bosszújukat nem kerülheti el. Azok az emberek bíztak benne, ott hagytak kedvéért régebbi barátokat, vagy legalábbis elmulasztották, hogy máshoz csatlakozzanak. Ha szegődtette őket, köteles vezetni is.

Különben ekkor Pétert már az isten sem győzte volna meg, hogy nem cselekszik becsületesen. Nem látta be, miért volna az tisztességes, hogy az ország egyik legjobb műszerésze nem tarthatja el családját a keze munkájából, és tisztességtelen az, hogy akkor kifosztja azokat, akik megtagadják tőle a megélhetést. És mégis, ha nem szorítja a megváltoztathatatlan kényszer, nem követ el semmit, amíg az anyja él. Mert azt az egyet tudta biztosan: lehet, hogy Lujza szégyenébe nem halt volna bele. De ha őt elviszi a rendőrség, abba belehal.

Szerencséje volt: ezt végül is nem kellett kipróbálnia. Az Édes előbb ment el, egy fél évvel az imént leírtak után. Szívrohamban halt meg, de tulajdonképpen tüdőbaja végzett vele. A temetés után ő Feri nevére íratta a betétkönyvet, s evvel biztosította, hogy ha őt elfogják, azt a pénzt kártérítés címén a bíróság nem koboztathatja el. Így is történt. Ferinek - igaz, hogy részben sógora támogatásával - nemcsak végeznie sikerült az elektromérnöki karon, hanem el is helyezkedett egy irigylésre méltóan jó helyen: az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumában. De minek?

Valahol azt írtam, a valódi Pandirkó gyerekek nem érdemlik meg, hogy foglalkozzam velük, jelentéktelen emberek. Igaz, Feri sem különös tehetség, bár nem is tehetségtelen. De olyan korban élt, melyben a legképtelenebb dolgok estek meg a legátlagabb emberekkel is. Szerencséjéért az életével lakolt, mégpedig borzasztó halállal. A németek munkatáborba hurcolták az Izzó kutatóinak nagy részével együtt, és mindannyiukat elpusztították. Lujzika férjével és három fiával a munkáspártok egyesülése után Ausztráliába disszidált, ahol jól menő mosodája van. A legidősebb fiú elektromérnök, s avval dicsekszik, hogy nagybátyja a nagy feltalálók munkatársa volt, Bródié és társaié.

Pandirkó Péter viszont valóban legendás hírnévre tett szert a bűnözők társadalmában. Nem avval, hogy ő alkalmazta először Magyarországon a lángvágót kasszabontásra, s hogy később az általa tökéletesített eszközt alkalmazták Európa más országaiban is. Lehet persze, hogy maguk a kasszafűrészek még emlékeznek erre meg csodálatos kezűgyességére, sőt arra is, hogy az általa felmarkolt pénzekből a rendőrségnek soha egy pengőt sem sikerült visszaszereznie. Az átlagbűnözők emlékezetéből mindezt elmosta egy páratlan teljesítménye. A Gyűjtőfogház minden lakója úgy tudta, ő volt az egyetlen köztörvényes, akinek 1920 óta sikerült magyar büntetőintézetből megszöknie. 1944-ben még az ott őrzött politikaiak is hallották történetét, persze néhány hihetetlen, a legenda megkövetelte túlzással felcifrálva, amelyek arra voltak hivatva, hogy kiemeljék egyébként valóban fantasztikus ügyességét.

Erről részleteket majd később mesélek. Egyelőre ott tartunk, hogy három évvel nagyanja halála után őt is letartóztatták, és ügyét arra a Szenthelyi Kálmánra osztották ki, akinek sike-

rült Kornéliát öngyilkosságba kergetnie. Az első kihallgatáson az ügyész érdeklődve nézegette a jóképű fiatal férfit:

- Magát én már láttam, Pandirkó. Vagy talán inkább emlékeztet valakire... Találkoztunk már egymással?

- Nem találkoztunk, ügyész úr.

Szenhelyi a Kapalyag-ügyben mindent elért, amire vágyott: beérkezést, hírnevet s a miniszter feltétlen bizalmát, annyira, hogy már azt is megengedhette magának, egy-egy ügyben avval foglalkozzék, ami őt érdekelte, nem a hatóságokat. Ilyenkor nem feltétlenül volt rosszindulatú, bár általában eszközeiben éppoly kevésbé volt válogatós, mint Kornéliával szemben. Péter dolga az iratokból szabvány esetnek látszott, s csupán, amikor szemtől szembe találkoztak, figyelt föl egy percre arcvonásaira. Aztán, amint általában szokta, félig lehunyt szemmel, közönyös hangon, de fejből sorolta fel a gyanúsított személyi adatait: született itt meg itt, ekkor meg ekkor, apja Pandirkó Péter, anyja Pendely Sarolta... istenem - gondolta -, ez a név megint olyan ismerős, csak tudnám, honnét?... - rászögezte Péterre tekintetét:

- Már úgyis mindent tudunk magáról. Legjobb, ha őszintén beszél, a bíróság enyhítő körülménynek veszi a töredelmes beismerést...

Péter gúnyosan elmosolyodott:

- Ezt talán hagyja, ügyész úr! Maguk nem tudnak rólam semmit, még az apám nevét sem. És én nem is fogok semmit sem mondani. Elégedjék meg a rendőrség jelentésével.

Szenhelyi meglepődve lapozott vissza az iratokban. Nem szokott tévedni. Aztán rosszkedvűen ráncolta össze a homlokát. Nem szerette a szemtelenséget.

- Pandirkó Péter. Az anyakönyvi kivonatban ez áll.

- Ott igen, hanem a fejemben más.

S mert nagyon akarta bosszantani az ügyészt, hozzátette:

- Különb en ezt az egyet el is árulhatom. Igazi apám neve Gazsiné József, és az élesdi sortűzkor gyilkolták meg a maguk csendőrei.

Szenhelyi csaknem felkiáltott meglepetésében. Egyszerre mindent megértett.

„Persze! Pendely Sarolta és Gazsiné József! A kicsike tehát már teherben volt. Ennek elfelejtettem utánanézni...”

- Nekem így is jó, Pandirkó! Hanem akkor maradjunk a teljes igazságnál. A maga apja Löketlen József, és jogtalanul viselte a Gazsiné ragadványnevet. Továbbá nem a sortűznek esett áldozatul, hanem három évvel később egy próbacsendőr dőfte bele a szuronyát. Maga politikával is foglalkozik?

Képzeltetik, hogy Péternek elállt a lélegzete. Hanem azért uralkodott az idegein, és feltalálta magát:

- Nem én, ügyész úr. A politika foglalkozott velem...

Szenhelyinek megtetszett a válasz. Elmosolyodott:

- És hogy van megelégedve a tudásommal, Pandirkó?

- Elképesztő! Ráadásul biztos, hogy amikor behozatott, még nem, tudott semmiről. Itt jött rá mindenre a szemem előtt, az apám nevéből meg az anyáméból. De honnét ismerhette őket? Az apám ügyében nem nyomozhatott, hiszen akkor gyerek volt még maga is...

- Még jobban, elképedne, ha tudná az igazat. Mondjam? Ne mondjam? Összeomlik, ha elárulom... Tudja, hogy volt magának egy nagyanyja is?

- Sejtettem, ügyész úr. Talán neki is tudja a nevét?

- Hogyne. Kapalyag Kornéliának hívták. Tudja: a marosszegi arzénes bába...

Péter felugrott a helyéről, de Szenthelyi visszanyomta.

- Ne ugráljon, avval nem változtat a helyzetén.

Gúnyosan mosolygott:

- Kár volna tagadnom, hogy időnként az ügyészek is füllentenek, nemcsak a vádlottak, de ez esetben ragaszkodtam az igazsághoz. Mellékesen szólva, a nagyanyja nem is volt olyan szörnyeteg, mint amilyennek bemutattam a tárgyaláson. Én vádlottat még nem sajnáltam úgy, mint őt. Meggyőződése, hogy amikor gyilkolni kezdett, már nem volt teljesen normális. Azelőtt pedig hallatlanul tehetséges asszony volt. Különb sorsot érdemelt volna, mint amilyen jutott neki.

Hátradőlt a székén:

- Nem fantasztikus? Egyikük sem ismerte a másikat, tehát nem hatottak egymásra. És mégis: a nagyanya tömeggyilkos. Az apa hatóság elleni erőszakot követ el, a nevelőapa katonaszökevény, az unoka kassza-fűró. Mindegyikből bűnöző lett... Pedig én nem hiszek az öröklésben... Inkább, mintha léteznék valami különös végzet, ami csak arra való, hogy magukat egyenként tönkretegyék... Ha akarnám, persze úgy is mondhatnám: rosszul születtek vagy rossz helyen. Ha Kornélia nem cseléd lány, hanem grófnő, akkor vagy szűz lányok vérében fürdik, mint Báthory Erzsébet, vagy királlyá választatja a fiát, mint Szilágyi Erzsébet. Magából pedig Amerikában talán egy új Edison lehetett volna. Különb idehaza is él egy rokona, az apja húga, aki híres színésznő. De a nevét magának sem árulhatom el. Megígértem.

Cigarettával kínálta Pétert.

- Szóval? Mi volt az első bűncselekménye?

- Nem mondhatom meg, ügyész úr. Én is megígértem.

Szenthelyi ekkor úgy döntött, esni hagyja ezt az ügyet. Ennyivel tartozik Kornéliának.

- Legalább azt mondja meg, maga tört-e be Mohainál! Igazán megteheti: az ügy már elévült.

- Valóban elévült - bólintott Péter. - Hadd szerezzek én is meglepetést. Stassnyi csinálta. Jobb kézzel is tudja kezelni a rákot...

Az ügyész csengetett a foglárért. Befejezte a kihallgatást.

- Ostoba ember maga, Pandirkó! - mondta közben. - Honnan tudja, hogy pro forma nem adtunk ki a Mohai-ügyben közözelevelet, ami megszakítja az elévülést? Én ezt most nem fogom magának elárulni, hadd legyen valami, amin törheti a fejét. Különb az a meggyőződés, hogy a bűnözési hajlam nem öröklődik, csak fertőz, nem lesz feltétlenül akadálya annak, hogy perbeszédemben megemlítsem Kornéliát. Óriási szenzáció lenne, nem gondolja? És más káros következménye nem lenne, mint hogy egy hamis elmélet, amely ellen én úgysem kívánok küzdeni, látszólag újabb megerősítést nyerne.

Mikor Péter az ajtóhoz ért, még utánaszólt:

- Ja, igaz! Közben arra is rájöttem, miért tűnt olyan ismerősnek. Hasonlít a nagyanyjára. Van róla fényképem. Majd küldök belőle magának.

Valóban hasonlított Kornéliára. Szenthelyi túlteljesítette ígéretét. Két képet is küldött: egy fiatalkorit s egyet a nyomozás idejéből. Valósággal megbűvölve nézte a fiatal lány sűrű hajjal koszorúzott arcának szépségét és a bábaasszony erőt sugárzó méltóságát. Fájdalommal állapította meg, hogy Kapalyag Kornélia hetvenévesen fiatalabb volt, mint a negyvenéves Pendely Sarolta.

- Külön végzet? - vitatkozott távolról az ügyésszel. - Ostobaság! Egyszerűen arról van szó, hogy a tisztességes szegény előbb rokkann bele a nyomorúságba, mint a bűnöző. Én pedig szép öreg szeretnék lenni...

Különben Szenthelyi megtartotta magának tett ígéretét. Ejtette az ügyet, s így Pandirkó olcsón megúszta: két esztendővel. És ekkor derült ki végleg, hogy mégsem született bűnözőnek. A két év elől, páratlan erőfeszítéssel és szervezkedéssel megszökött. Márpedig a hivatásos bűnöző nemcsak olyan ember, aki hajlandó törvényellenes tevékenységből élni, hanem olyan is, aki a börtönt nem találja különösebben elviselhetetlen helynek, sőt abban jól feltalálja magát. Pedig, a közhiedelemmel ellentétben, az úgynevezett zsványbecsületet ezeken a helyeken nem nagyon művelik. A kis vagányok gátlástalanul csapják be és jelentik fel egymást a smasszereknél, s a besúgó szerep vállalásától sem vonakodnak. A mesterbűnöző persze egészen más. Csakhogy igazán nehéz fiú - mackós vagy nemzetközi zsebes - eléggé ritkán fordul elő. Péter fél év múlva már elviselhetetlen undort érzett a seftelő, árulkodó, mocskos szájú, kötekedő és az erősebbek előtt gyáván meghunyászkodó vagányoktól, s a börtönélet örökös egyformaságába sem bírt beleszokni. Végül inkább mindent kockáztatott, csakhogy ne kelljen még másfél évig a börtönfalak között rohadnia.

Volt egy szeretője, aki később Jugoszláviában rekedt, és örökre eltűnt a szeme elől, az hozta és vitte barátaikhoz az üzeneteket. De azoknak kellett a dolog sokkal könnyebb felét elintézniök: megadott időre autót, civil ruhát és hamis útlevelet szerezniök. Mindent, ami igazán nehéz, neki magának kellett megoldania.

Mint ragyogó szakember, szabályellenesen még a magánzárkáról a lakatosműhelybe került, ami a Gyűjtő főépületén kívül, a külső fal közelében állt az udvaron, egy oszlopon a tetejére volt erősítve a fogház világítását szolgáló villamosvezeték. Erre a két tényre alapította szökési tervét.

Munkaidő alatt a műhely kapuját belülről zárták be egy régimódi kulccsal, melyet a műhely vezető foglárjának állandóan az övére akasztva kellett volna őriznie, de súlyos volta miatt általában az asztalán tartotta. Lett volna ott elég zsebes, aki tíz deka szalonnáért ellopja neki, de nem akarta megreszkírozni, hogy a vagány esetleg a smasszeroktól is megpróbáljon némi jutalékot szerezni, s ezért elárulja. Inkább ügyesen egymásra uszított két félelmetes dühű verekedőt, s mikor a bunyó lármájára összeszaladt a műhely, és a smasszerok is beavatkoztak, ő maga emelte el az óhajtott kincset, s oly gyorsan készített róla gipszmintát, hogy még a rend helyreállítása előtt visszacsempészhette a helyére. A másolatot azután már nyíltan is elkészíthette. Ki tudhatta, melyik smasszer milyen szívességet kért a kollégájától és melyiktől, s az kire bízta megcsinálását. A lakatosműhelyben dolgozóknak voltak bizonyos kedvezményeik, de azt éppen nem annak köszönhatték, hogy munkájukra az egész fogháznak szüksége volt, hanem hogy az igazgató, az örparancsnok és a többi börtönhatalmasság is ingyen vehette igénybe. Az igazgató például kovácsolt vas díszlámpákat készíttetett magának villája kapujára.

A kulcs különben csak Pandirkó kezében ért aranyat. Két zseniális ötlete nélkül semmit sem lehetett volna vele kezdeni. A terve azt volt, hogy éjszakára megbújik a műhelyben, és hajnalban onnan kísérel meg a szökést. Igen ám, de ennek két óriási akadályja volt: az egyik az, hogy zárás előtt ellenőrizték a létszámot a cellákban, s ha őt nem találják, azonnal riadót

rendelnek el, és megtalálják, mielőtt felhasználhatta volna a kulcsait. A másik nehézség pedig abban állt, hogy az udvart éjjel erős fényszórók világították meg, a falakat lehetetlen volt észrevétlenül megközelíteni, s az esetleges rövidzárlatot az ügyeletes nyilvánvalóan jelenti.

Az ellenőrzés kijátszása volt a nehezebb feladat. Éppen ehhez költötték azt a legendát, amire már utaltam - természetesen azért, mert az igazi megoldást nem ismerték. Azt híresztelték, hogy mikor a smasszer az ellenőrzés után be akarta zárni a cellát, ő egy forintost dobott a zárba, s így a nyelv mellé csukódott, s ezt az osztályos smasszer nem vette észre. Csakhogy ez nyilvánvaló ostobaság. A zárkák ajtaját nemcsak kulccsal zárják, hanem tolózárral is. Tegyük fel, hogy sikerül megvalósítani a pénzbedobás cirkuszbá kívánczó mutatványát, az még a másik zár ráfordítását nem akadályozza meg.

A valóságban erre egy egész zseniális ötletet sikerült kitalálnia, amiben az volt a legjobb, hogy csak egyetlen ember segítségére szorult, az osztályos írnokéra. Márpedig az osztályos írnok általában mindenkinél kurvább alak, anélkül nem is sikerülne megszereznie a legirigyeltebb pozíciót, de szükségből teljesen megbízható is. Vagy elvállal valamit, vagy nem vállal el, de egyik esetben sem köp, ha csak nem kell provokációtól tartania. Beosztásának előnyeit ugyanis csak így élvezheti: éppen azért irigylük az írnokot, mert azt megvesztegetik. Ha tehát csak egyszer besúgáson kapnák - már tudniillik az üzletfelei, mert aki nem bírja megfizetni, azt nyugodtan feljelentgeti -, addig sem kapna több megbízatást, amíg nem sikerül elkergettetniök, ami viszont nem tarthat sokáig, ha mind összeesküsznek ellene. Márpedig az osztályos írnok hatalma akkora, hogy nemcsak bent, a börtönben szerezhethet apróbb ajándékokat, hanem kint, hozzátartozóin keresztül jelentős összegeket is. Péter például bizonyára egy kis vagyont fizetett szolgálataért, de hogy mennyit, azt igazán nem tudom.

A tény ennyi: Péter kivárt egy olyan időt, melyben az őrparancsnok személyes használatára kellett nagyobb munkát végeznie, tehát bizonyos lehetett abban, hogy néhány napig a műhelyből nem eresztik el. Akkor „megpróbált” kicsempésztetni a szeretőjéhez egy levelet, amit a nevezett írnok lebuktatott, s amiért ő két hét szigorítót kapott. A szokás szerint azt azonnal le kellett volna ülnie, de a műhelyvezető kérésére az érdekelt őrparancsnok saját hatáskörében két hét halasztást adott. A hét végén azt mondta reggel a cellatársának, hogy délben el kell kezdenie a szigorítóját, elviszik a fegyelmi osztályra, este ne várja haza. Aztán bement a műhelybe, majd záráskor, miután már egyszer megszámláltatta magát, visszaesont, és elbújt a lemezek közé. Ez a számolás úgysem volt túl komoly, tudták, hogy a cellaellenőrzéskor úgyis minden hiány kiderül. Az írnok eközben beírta a szolgálati naplóba, hogy Pandirko Pétert a 103-as zárkából átkísérték a fegyelmi osztályra, az őrmester pedig este olvasatlanul aláírta az oldalt. Azt ő is tudta, hogy a háta mögött is történnek áthelyezések az egyik zárkából a másikba, de éppen erre való hivatkozással az írnokát ő maga soha nem jutalmazta semmivel, egyéb csalásra pedig igazán nem gyanakodhatott. Mivel pedig péntekenként a kulcsos fogházőrök egyedül zártak, mert az őrmesternek déltől eltávozása volt, amikor a cellatárs azt jelentette, hogy Pétert átkísérték a fegyelmi börtönbe, az őrmester csak annyira gyanakodott, hogy megnézte a naplóban, aztán megnyugodott.

Péter így bent maradt a műhelyben, majd kihasználva a lámpagyújtás előtti perceket, melyekben az udvar már meglehetősen sötét, kulcsával kinyitotta az ajtót, kiosont, felmászott a kis épület tetejére, s ott a kémény mellett meglapult. Ott töltötte, moccanás nélkül, a hideg éjszakát, szürkületkor pedig, mikor már nem volt egészen biztos, eloltották-e a villanyt, vagy pedig elaludt, tehát az őrmester biztosan nem csinált riadót, elvágta a vezetéket. Nem egészen tíz perce maradt arra, hogy a homályban átmásszon a falon, de ez már nem okozott neki nehézséget. Az első sarkon autó és átlötözet várta, nyomban elindultak Szeged felé, s mire a reggeli egyeztetéskor felfedezték a hiányát, már át is lépte a jugoszláv határt. Mesélik, Stassnyi elébe jött Csikériáig.

Nem tudom, milyen magyarázatot adtak arra, hogy az őrmester is aláírta az áthelyezésről szóló bejegyzést, de gondolom. Ott is kéz mosott kezet, a pacáknak nagy tekintélye és sok jó-akarója volt, így talán nem is a rabok találták ki a forintosról szóló örültséget, lehet, hogy már a hivatalos jegyzőkönyv is tartalmazott valami hasonlót. Annyit tudok, hogy egyetlen fogházórt sem vontak felelősségre a szökés miatt.

Jugoszláviában Pandirkó Stassnyihoz csatlakozott, s az ő példáját követve, új hazája területén semmiféle törvénybe ütköző cselekményt nem követett el, amit az ottani rendőrség - világnagyságokról lévén szó - ugyancsak méltányolt. Négy jól sikerült srenk ráeső részét mentette meg a nyomozók elől, s így igazán nem lett volna sürgős, hogy újabb kalandokra vállalkozzék. De nem hagyta cserben barátját, s néhány esetet majdnem teljes bizonyossággal a nevükhöz köthetünk. Így alighanem joggal gyanúsították őket egy bolognai és egy torinói ügygel, egyszer pedig Stassnyit Helsinki kérte ki Jugoszláviától, de az nem szolgáltatta ki saját állampolgárait, annyi bizonyítékot pedig nem tudtak produkálni a finnek, hogy odahaza indítsanak ellene eljárást. Pandirkót két hétig vizsgálati fogságban tartották Szófiában, mert egy, az ő stílusukban elkövetett kasszafúrás idején az egyik előkelő hotelben lakott, de a helyszínen természetesen nem találtak ujjlenyomatot, nála pedig hiába keresték, sem lángvágó, sem a rablásból származó pénz nem volt található, sőt végül alibit is sikerült igazolnia. Hiteles és valódi alibit. Ez esetben aligha kétséges, hogy tervszerű munkamegosztás tanúja lehetett a rendőrség: Péter magára vonta figyelmüket, míg Stassnyi elvégezte a munkát, és hazamene-kítette a srenket meg a szerszámokat. Alighanem balszerencsével jártak viszont Alexandriában, mert borzalommal szokta emlegetni az ottani börtönviszonyokat.

És mégsem úszta meg a szökését büntetlenül. Jugoszlávia lerohanásakor a katonákat követő nyomozók Szabadkán elfogták és hazahurcolták. Ismét a Gyűjtőfogházba került, nyilván abból az elgondolásból, hogy az örök majd megtorolják rajta felsülésüket. Ám a sitiprinc az mindig sitiprinc marad. Pénzét ismét sikerült megmentenie, és a smasszerok gondosan ügyeltek arra, hogy egy potenciális megvesztegetőt el ne riasszanak rossz bánásmóddal e szándékától. A börtönőrök sem annyira ostobák azért, hogy öt pengőt ne tudjanak megkülönböztetni száztól. Így, amikor 1943-ban besorozták (a szökésért természetesen újabb büntetést kapott), és kivitték a frontra, inkább az örök búsultak, mint Pandirkó. Ő ugyanis - mint általában a vagányok - elhitte, hogy a frontszolgálatért cserébe elengedik régi büntetésüket. Ezt az ígéretüket a hatóságok természetesen nem tartották be, még a súlyosan sebesülteket is visszavitték a büntetőintézetbe felgyógyulásuk után. Péter elkerülte ezt a sorsot: Voronyezsnél fogságba esett, s csak a felszabadulás után három esztendővel érkezett haza.

Éppen ezért most úgy kell eljárnom vele - ha némileg más okból is -, mint Kapalyag Kornéliával tettem: egy időre abbahagyom a történetét, és a fiával foglalkozom előbb. Ő ugyan valamivel túlélte az apját, viszont már 1944-ben elkezdődött politikai pályája, mire Pandirkó hazaérkezett, neki már komoly funkciója volt, majd a sorsuk egyidőben Dunapentelén párhuzamosan alakult.

Tizenötödik fejezet

Az isten verje meg Pandirkó Pétert, ne nyugodjék haló poraiban sem, amiért azon az éjszakán tévedett. Az erkély mögött Kelemenék szalonja, nem hálósobája volt, s az ágyban nem Kelemen Marika feküdt, hanem Mari, a mindenes, akit a nagyságos asszony erre az éjszakára odarendelt aludni, hogy mégse maradjon teljesen egyedül. A gyenge, félénk kis cseléd annyira megrémült a torkát szorító kéztől, hogy nemcsak segítségért nem mert kiáltani, de még nyöszörögni sem, amikor a szüzességét veszítette el. Eltúrte az erőszakot, aztán hajnalban felkelt az ágyból, titokban kimosta a lepedőjét, nehogy reggel véletlenül észrevegye a nagysága, milyen szegényen érte az éjszaka. Azután sokszor s szinte már félőrülten törte a fejét, ki lehetett éjszakai támadója a kisszámú férfi közül, akivel Pesten megismerkedett.

Mikor aztán - pontosan kilenc hónapra - világra hozta fiát, Kelemenné még csak a hetedik hónapban volt. Ha tehát Pandirkó azon az éjszakán nem cseréli össze az ágyakat, még őt is teherbe ejthette volna. A véletlen úgy hozta, hogy később a Kelemen gyerekek is ki kellett tapasztalnia a fattyúlét szegényét, sőt a felszabadulás előtt nagyobb veszélyeken kellett keresztülmennie, mint Pandirkó fiának. Ha akkor nem téved, mi mégis Pesten maradunk, egy gögyis polgárcsalád kebelében, amelyik értett az alkalmazkodáshoz, s evvel a Kapalyag-dinasztia meg is szűnik, jóllehet mi akkor is megszületünk és élünk. Mari, a cselédlány azonban visszatelepített bennünket a sötétséggel és borzalmakkal telt vidékre, az egyetlen talajra, amelyből a Kapalyag-dinasztia kisarjadhatott és tovább tenyészhetett. És még csak nem is arra a földre kerültünk vissza, amelyik Kapalyag Kornéliát pusztította el, hanem egy még ősbibb környezetbe, Kocsordra. Ez a tény már jóval hazatérésünk előtt kihatott Benedek Erzsébet apjának életére.

Korbeli leírás szerint Kocsord nagyközség egyike az ország legszegényebb vidékeinek, jóllehet csak ötezerkétszáztizennégy lakosa és több mint hússzezer katasztrális hold határa van. A föld fele azonban a káptalan és másik három nagybirtok tulajdona. A többi 850 család között oszlik meg, fél holdtól hatvanig, változó nagyságban. De az ottani földből a statisztikai átlagban jutó 12 hold is nehezen tudná a nagy létszámú családokat eltartani, mert fele szikes, fele nehéz agyag és rettenetesen kizsarolt föld. A jobb részek, Törökdülő és Kartal között, a nagygazdák kezében vannak, e terület belső szegélyén néhány kisebb földön virágzó kertészetet tartanak fenn. A zsidó bérlő digóztatott, a káptalan néhány halastavat telepített, hogy birtokát jövedelmezőbbé tegye. A másik két birtok fülig eladósodott. Gazdagnak az számít, akinek húsz holdnál nagyobb, nem túlságosan rossz földje van. Abban az értelemben, ahogyan Veres Péter használja, basaparasztok erre nincsenek, mert a birtokok nagysága egyre csökken. Hasztalan járja erre is az a gyakorlat, hogy a föld a földdel házasodik. Kocsord ugyanis annyira elmaradt a civilizálódásban, hogy még az egyke sem dívik a lakosai között. A nagygazda büszke, ha négy-öt erős legényfia van, s ha még maga is be tudja bizonyítani, hogy több földet tud egy nap alatt felszántani, mint a bérese. Ennek oka valószínűleg a rendkívül nehezen megművelhető talaj. Ugyanerre vezethető vissza, hogy az országos viszonyokhoz képest magas az éves cselédek száma, az alkalmi munkásoké pedig szokatlanul kevés. Ezért tíz kocsordi fiatal közül négy sommásnak szegődik nyárra, tíz lány közül pedig három egész évben a városban szolgál, főképpen Pesten. Utóbbiak annyira összetartók, hogy a kocsordiak nem cselédközvetítő útján helyezkednek el, hanem egymást ajánlják be a nagyságákhöz. Állítólag vannak Pesten helyek, melyek évtizedek óta csak Kocsordról alkalmaznak leányt.

A magam részéről igazolhatom ezt a vélekedést. Kelemen úr is az ilyen pestiek közé tartozott. Mari kilencedik volt a nála szolgáló kocsordiak közül. Nyilván mindkét félnek megfelelt ez a

gyakorlat. A lányok kiszúrták egymásnak az úgynevezett jó helyeket, róluk pedig tudni lehetett, hogy csak ügyes, szorgalmas és minden tekintetben készséges alkalmazottakat ajánlanak.

A kirajzás ilyen mértéke mellett Kocsordon a törvénytelen gyerek kisebb szégyennek számított, mint máshol, legalábbis így volt ez a szegénysoron, ahol jól tudták, hogy az effajta szerencsétlenség sem a sommásoknál, sem Pesten nem föltétlenül az erkölcstelenség következménye, hanem az el nem hárítható erőszak különböző formáié. Egy fattyú még nem volt akadály a férjhez menésnek, ha a lányt különben rendesnek és dolgoznak ismerték. A zabigyerek száma mégsem volt olyan magas, mint ebből gondolhatnánk, mert a kocsordi lányok ismertek egy sereg praktikát, mellyel több-kevesebb sikerrel el lehetett kerülni a teherbe esést, illetve annak következményeit. Ilyenkor a modern kininkúrától az ősi forró fürdőig mindent bevetettek, de „az ölnek szűrő szerszámmal való átkutatását” nem, pedig azt már a római nők is gyakorolták. Praktikus észjárásukra, fürgeségükre jellemző, hogy egyetlen sikeres véletlenre fölfigyelve, már az első évben többen kipróbálták - eredményesen - az Angol Park egy szerkentyűjét, az ingát, amely a beleülőket ide-oda rángatta, végül a fejükön is átfordította, s amely az eszméletlenségig megismételve, majdnem olyan jól szolgálta a vetélést, mint egy hosszú tengeri utazás.

Szóval Kocsordon kevesebb volt a zabigyerek, mint várni lehetett volna, s ami volt, az se mind a különböző nagyságos urak hatalmaskodásának köszönhetette születését. Ha már így alakultak a dolgok, a régebben szolgálók a kellemetességekről is kioktatták az újonnan Pestre indulókat. Koleszár Mari is egyidőben tudta meg; hogy lehet a Keletitől eljutni a gazdájáig, ahol dolgozni fog, s a ligeti nagysétányig, ahol katonákkal ismerkedhetik. Az illemszabályokkal is tisztában volt: a fiúk fizetik a sört, a lányok a szállodaköltséget. Sőt arra is figyelmeztették barátnői, ne hamarkodja el a szerelembe esést. Senkinek ne engedjen első találkozásukkor. Jól ki kell ismerni a férfit, mielőtt az ember lánya alája adja magát. Megelőzni könnyebb a terhességet, mint megszakítani. Jó azt kitudni, olyan-e az udvarló, aki meg is tartja az ígéretét, hogy vigyázni fog a lányra.

Így aztán Mari, mikor Péter bemászott hozzá az ablakon, még csak az ismerkedéseknél tartott, nem ment szobára senkivel, de már többé-kevésbé eldöntötte, kinek fogja odaajándékozni a szüzességét. Nem is az ijesztette meg tehát olyan rettenetesen, hogy elvették a lányságát, hanem a támadás brutalitása és érthetatlensége. Egyáltalán, hogyan kerülhetett a lakásba a férfi, hiszen az ajtót, s az udvarra néző ablakot ő reteszelte el, s reggelre kelve zárva is találta mindegyiket. De akkor hogyan került a szobába s onnan az ágyába? És az egyetlen halálos fenyegetést kivéve, miért maradt mindvégig néma, miért csinálta az egészet egy csók, egy simogatás nélkül, csak avval törődve, hogy testét beleerőszakolja az ő testébe? Végül pedig hogyan tűnt el nyomtalanul, mire ő ki merte nyitni a szemét?

Hasonló esetekről, melyekre illett ez a leírás, hallott odahaza is, de azok szörnyű históriák voltak. Kocsordon ugyan már régen nem történt meg, de megbízható hírek szerint a környéken még előfordult, hogy szeretőjük helyett valami lélek - ördög vagy lidérc - nyomta meg azokat a lányokat, akik erdő vagy nádas közelébe mentek éjjeli találkozóra. Igazi mivoltukban nem lehetett őket meglátni, mert mindig ember képében jelentek meg áldozatuk előtt, sőt nemegyszer annak képét, öltötték magukra, akivel a lány találkozni akart. De az utóbbi esetben is elárulta magát a lélek avval, hogy nem köszönt, nem adott csókot, s ott teperte le áldozatát, ahol találta, nem törődve avval, megláthatják-e őket. Mivel pedig éjszakai látogatója éppen így viselkedett (kivéve persze a nádas vagy erdőt, de ki tudhatja, hogy egy nagyvárosban hol jelenhetnek meg a kísértők), Mari attól rettegett, vajon nem egy azok közül valóval hált-e. Ráadásul tudta, hogy ezt a gyerek születéséig nem is lehet eldönteni. Az erdő léleknek hitt támadójáról is kiderülhetett utólag, hogy csak egy kóbor cigánylegény volt. Az

ördögöktől született gyermekeknek ugyanis patkó alakú fekete anyajegy látszik a tomporán - nagy ritkán esetleg máshol.

Ahány mondat, annyi konfúzió. Szegény Mari eltévedt a különböző hiedelmek között. Bármelyik idős, a tudományban járatos kocsordi asszony eligazíthatta volna kétségei között. Mert az ördög az ördög, a lélek pedig lélek, a kettőt nem szabad összetéveszteni. Ördög van a városban is, a lélek azonban valamiképpen kötve van a vízhez, mocsárhoz, fenyérhez; ettől messzire nem távolodhatik, házba be nem mehet. Ördög viszont kétféle van: keresztény ördög és cigány. A cigány ördög éppúgy erőszakoskodik az áldozatával, mint a lélek, de távozásakor kénkövet kell szellentenie, s erről felismerhető. A keresztény ördög pedig csak elcsábíthatja az áldozatát, nem erőszakoskodhatik vele. Szintén emberi alakban jelenik meg, de ilyenkor sem ijesztő - ellenkezőleg: rendszerint a pajzán, jókedvű cimbora alakját ölti fel. Egyébként sem olyan félelmetes, mint a lélek. Lehet vele komázni, és még az is becsaphatja, ha nagyon ügyes, aki már szerződést kötött vele. Viszont, ha ő járt túl a leány eszén, ő hagyja ott a névjegyet patkó formájában a gyerek fenekén.

Mindebből pedig az következik, hogy Mari látogatója se lélek, se ördög nem lehetett, csakis halandó földi férfi.

Olyan is lett volna a kocsordi asszonyok között, aki ehhez azt is hozzáfűzi, hogy nincs olyan ördög, de lélek se nagyon, aki veszedelmesebb volna egy veszett férfinál.

Igen ám, csak hogy a Marika Kocsordján kísértett akkor már egy másik ördög is, aki némi kerülővel ugyan, de a Bibliából érkezett oda. Különösen gyakran fordult elő a Kiss pék-közben, ahol Mari is lakott. Szomszédjuk, Juhász Jakab bácsi ismerkedett meg vele Amerikában a jehovisták között, amikor, csalódva visszaköltözött az óhazába, magával hozta az új vallást, és egy egész jehovista kolóniát szervezett maga köré. Az ő házaikban úgy járt-kelt ez az ördög, mint valamikor a XIII. század városaiban.

Mari pedig bejáratos volt a szobájukba, hallotta történeteiket, és az ő félelmetes ördögük képe teljesen kiszorította fantáziájából az őslakos kocsordi ördögöket. Márpedig a Juhász bácsiék ördöge sokat paráználkodott. A pápáról is tudni lehetett, azért választották meg a püspökök gyülekezetében, mert az anyja a sátánnal bagzott. És mert a szerencsétlen kislány sem szerepét, sem hatalmát nem tudta felmérni, komolyan rettegett attól, hogy nem földi ember gyümölcsét hordja méhében, hanem egy incubusét.

Éppen itt volt a baj. Mert azt, hogy teherben van, természetesen azonnal tudta, mihelyst a vérzése kimaradt. Ha másnap még szégyellte volna is elpanaszolni asszonyának, mi történt vele az éjszaka, ha tudja, hogy férfi volt a támadója, teherbe esvén, biztosan megteszi. Asszonyán keresztül nyilván megtudja Kelemen úr is, s akkor most Benedek Erzsébetnek sem kellene a vádlottak padján szégyenkeznie. Nem is élne. Kelemen úr özvegysége idején eléggé gyakran vette igénybe kocsordi lányai engedékenységet, mindig megtartotta ígéretét, hogy vigyáz rájuk, s ha ennek ellenére megtörtént a baj, nem rakta utcára a megesett teremést, hanem talált olyan orvost, aki megfelelő pénzért segített. S mert valóban rendes ember volt, nyilván Marin is segít (bár a történetét nem hiszi el), hiszen az ő fogalmaival mérve, ez nem jelentett komolyabb anyagi áldozatot. De a lány mindenki előtt elzárkózott, még kocsordi barátnőinek sem panaszolta el baját. Mire a házilag használható szereket a kinintől a forró fürdőig és az ingáig kipróbálta, már el is múlt három hónap, orvos tehát aligha vállalta volna a műtétet. De ő még most is arra fordította minden erejét, hogy eltitkolja állapotát az emberek előtt. Ez sikerült. Idegenek előtt nem hányt, sőt nem is öklendezett. Mivel pedig nemcsak hasra, hanem körkörösén vastagodott, még gazdái is azt hitték róla, hogy a jó táplálkozástól hirtelen elhízott. Hogy miért voltak ilyen hiszékenyek, nem tudom, hiszen arcára vastagon kiültek a terhes nők májfoltjai. Azt azonban meggyőződéssel mondhatom, hogy a családoknál nem ritka az ilyen naivitás. Kelemenék látták, hogy kis cselédjük szinte ki sem mozdul a

házból, ezért nagyon erényesnek tartották, és semmi rosszat nem tételeztek fel róla. Ő pedig valami megszállottsággal abban reménykedett, hogy amíg az állapota ki nem derül, még mindig történhetik valami csoda. Amikor pedig, egy hideg hajnalon, rátörtek a fájdalmak, a végébe menekült, és ott akarta megszülni a gyereket, észrevétlenül. Megmondom, kerekén: azt tervezte, megfojtja, és a holttestet megpróbálja valamiképpen elrekkenteni. Hogyan képzelte, nem tudom. Nem is került rá sor. Kelemennek végére kellett mennie, s mikor hiába zörgetett, és meghallotta Mari teljesen azért el nem fojtható nyögéseit, egyszerre leesett szeméről a hályog. Betörte az ajtót, aztán egy pillanatig nem habozva, cselekedett. Undora ellenére ölbe kapta a lányt, és lefektette saját pamlagára. Aztán felkeltette Marikát és a mentőkért telefonált. A kis cseléd a szülést már a kórházban fejezte be, ahol egy három kiló hetvenöt dekás fiúnak adott életet. Anya és gyereke jól érezte magát, és Mari már bánatos boldogan szorította magához csecsemőjét, akinek a testecskején - Istennek hála! - semmiféle anyajegy sem éktelenkedett. Hanem a madám nem tudta elképzelni, hogy a kis parasztlány miért éppen erről érdeklődik először és olyan rendkívüli izgalommal. Leginkább még az ellenkezőjét hitte annak, ami történt: tudniillik, hogy az apa testén lehetett valami feltűnő jel, és a kismama abban reménykedik, hogy a fia talán örökölte tőle. Ez esetben ugyanis a siker reményében perelhette volna tartásdíjért.

Mivel azonban Mari gyermektartásra sehonnét sem számított, két lehetőség között választhatott, mikor kiengedték a kórházból. Egyik, hogy lelenche adja a gyereket. Ebben az esetben, a szoptatás befejezéséig, szinte rab módjára, neki is vele kellett volna laknia. Az intézetben a leányanyák végezték a takarítást, és segítettek a nagyobbacska gyerekek ellátásában. Ennél még mindig inkább kedvére volt, hogy hazautazik, és vállalja, hogy apja, első mérgében, rettentően elveri. (Előjoga volt ez a kocsordi apáknak.) Így hát vonatra ült - Kelemen úr váltotta meg a jegyét -, és egy ködös reggelen visszaérkezett falujába. Mint ködben rendszerint, Kocsordra keserű bűdösséget árasztott a közeli mocsár; a kis Márton szorgalmasan tüsszögött, amíg hazaértek. Otthon már tudtak a gyerekről, Kelemen tanácsára végül mégis megírta, mi történt vele. Ennek is köszönhető, hogy apja, a tizenegy gyerekes Koleszár Márton, nem fogadta pofonokkal. Csak ennyit kérdezett:

- Az én nevemre merted kereszteltetni? Beléd rúgok!

Koleszárné gyorsan elragadta lányát az apja elől, avval az indokkal, hogy a baba megfázik az udvaron. A konyhában leroskadt a sámlira, és sírva tördelte a kezét:

- Nem tudtál jobban vigyázni? Szerencsétlen!

Hanem mikor Mari is sírva fakadt, megvigasztalta:

- Apádtól ne félj! Arra sincs ideje, hogy megverjen. Mindjárt megy el, várják a pártban...

Ne gondoljanak semmi jóra. A párhelyiség nem szociáldemokrata szervezet volt, s még csak nem is olvasóköri. Szemben Kornélia földjével, amely pünkösdlöklökkel és kommunistákkal árasztotta el a környéket, Kocsordba - mint már mondtam - a jehovisták fészkeltek be magukat, és a falu a kaszaskeresztes mozgalom egyik fellegrára volt.

A jehovizmus nem a szegények szektája volt, hanem az elszegényedetteké; Amerikából hazatért magyarok alapították, akiknek nem sikerült magukat megszédniük. Juhász bácsi például pénzesen jött haza, vett egy kis birtokot és presbiterként tevékenykedett mindaddig, amíg a háború és Hegedüs Loránd pénzreformja el nem hegedülte mindenét. Földje elárverezése után és Varga Ábris barátja rábeszélésére emlékezett csak vissza az Amerikában tanultakra és lett a jehovisták egyik legnagyobb hatású hitszónokává. Ezek az emberek nem a fölfelé törekvést érezték reménytelennek, hanem lefelé hullásukat elviselhetetlennek. Semmi olyanban nem hittek már, ami ezen a világon, imádsággal vagy anélkül, megvalósítható, a másvilág pedig nem érdekelte őket. Az Armagedont várták, a végítéletet, melynek során

Jehova az egész emberiséget kiirtja, kivéve őket, Jehova tanúit, akiknek viszont a halottjaik is örök életre és boldogságra támadnak fel. A főlzabadulás után belátogatott egyik ismerőséhez, aki akkor a járásban dolgozott, és közölte, hogy a kommunisták győzelme Jehova elhatározott szándéka volt, s hogy aki ért hozzá, a Bibliából előre megjósolhatja az emberiség történetét:

- Meg van írva például, hogy Jefta négyszáz vasas szekérrel támad Izraelre. No de kérem, voltak abban az időben egyáltalán vasas szekerek? Ugye, nem valának? Jefta szekereivel az Úr a tankokat, a második világháborút jelentette meg híveinek, amely után már az Armagedon következik...

Éppen a helyiségben tartózkodott egy elvtárs a megyétől, aki végighallgatta az előadást, és kíváncsian kérdezte meg, mi terve lehet Jehovának a kommunistákkal.

- A kommunisták legyőzik, és megölik a pápát. Azután Jehova elpusztítja a kommunistákat, s csak mi maradunk életben, az Ő tanúi.

Az elvtárs nagyot nevetett:

- Miért, bátyám? A maguk Jehovája nem tudna egy füst alatt a pápával is végezni? Miért kellünk oda mi?

Az öreg ráemelte csodálatosan tiszta, jóságos, kék tekintetét:

- Mert Jehova se nem gonosz, se nem részrehajló, elvtárs úr! Minél több embernek akarja lehetővé tenni az üdvözülést. A mostani világban senki nem védekezhet avval, hogy nem ismerte Jehova terveit, hiszen Jehova tanúi erről tájékoztatták őket. És ha akár a pápa elpusztítása után is, megismerve az Ő bölcsességét, maguk beállnak hozzánk, akkor maguk is együtt heverhetnek az Ő kegyelmében az oroszlánál és a gödölyével.

A kaszáskeresztes mozgalom nem ígért örök üdvösséget, de a földosztást igen, s ez hatásosabbnak bizonyult az oroszlánál és a gödölyénél. Elsősorban persze a zsidó bérlők földjeit akarták szétosztani a nép között, de a plutokratákét, sőt az arisztokráciáét is, hogy azon képesek legyenek a földi mennyországot fölépíteni. Koleszár Márton sem volt teljesen nincstelen ember: két hold agyagon gazdálkodhatott. Ez a két hold mélyebb nyomorúságba ragasztotta a lábát, mintha semmije sem lett volna. Rossz évben a vetőmagot is alig adta vissza; jó évben, ha csaknem beledöglöttek művelésébe, öt-hat mázsa rozssal fizetett, valamint annyi káposztával, babbal és répával, hogy ki lehetett vele jönni tavaszig. A krumplit egyáltalán nem bírta. Cserébe viszont nemcsak a gazda erejét kötötte le, hanem a legidősebb fiát is, aki bizonyosan többet keres, ha a summásokkal a Dunántúlra jár. Birtokoskája éppen a bérlő digózott földjeinek szélén feküdt, látta, hogy kellő befektetés mellett lehetne haszonnal is dolgoznia - egyebet nem is látott a világból. Csak a saját földjét és a nagybirtokosét. A szíve szakadt a vágytól, hogy legalább hat holdacsakát ragaszthasson az utóbbiból az előbbihez. S mivel erre Böszörményi, a vezér személyesen tett neki ígéretet, vállalta a faluban a kaszáskeresztesek vezetését. Vitte magával a fiát is.

- Megvesztek! - sírta Koleszárné a bánatát. - A répát még csak felszedték, de tuskózást nem vállaltak idén. Vissza kell menned Pestre. Gáspárkát majd szoptatja a magáéval Teri. Van elég teje.

- Mártonkát...!

- Majd, édes lányom, majd... Ha nagyon akarod, annak is eljön az ideje. Egyelőre jobb apádat nem bosszantanod. Törvénytelen gyereket nem illik a nagyapja nevére keresztelni...

Így lett Mártonból Gáspár. Abban viszont Mari nem állt kötélnek, hogy legidősebb nővérére bízzák a szoptatást, pedig az is erősködött, hogy van teje kettő számára is. Lehet, hogy volt, lehet, hogy nem volt, de Mari látott már hasonló esetet, melynél a kisebbik gyerek nem érte

meg, hogy elválasszák. Annak még örült is, hogy a nevét megváltoztatták, mert így az apja, ha mégiscsak volt körülötte valami, és keresné, nem tudja megtalálni. De tavaszig vele maradt, pedig a férfiak is megpróbálták meggyőzni.

- Agyonütlek a kölyköddel együtt, ha reggel is itt talállak! - mondta az apja, s mert már megszokta, hogy politikai felvilágosítást tartson mindenkinek, akivel beszél, hozzátette:

- Aki aratni akar, annak vetnie is muszáj...

A mondás ugyan inkább illet volna Juhász bácsi szájába, mint az övébe, de Koleszár Márton csak érvelése szabatoságával törődött, formájára nem adott sokat. Annál stílszerűbben vitatkozott a legidősebb fiú, Gáspár:

- Nem érted? - kérdezte hűgától, és keményen szájon vágta. - Most már érted?

Talán csak azért sikerült kitartania, mert a férfiaknak nem volt idejük, hogy családjuk nevelésével törődjenek. Az apa a többi öreggel azt a listát állította össze, hogy győzelmük után kinek mennyi földet osztanak. A fiú a fiatalokkal a kivégzendőket írta össze. Mire sikerült összeegyeztetniük a szempontokat, már le is tartóztatták őket. Az apa két esztendő kapott a földosztás miatt, a fiú csak másfelet, mert az ő listájuk nagyobbik részével a csendőrség is legszívesebben egyetértett volna. Míg a férfiak hűvösön ültek, Koleszárné jehovista lett, és esténként vallásos összejövetelekre járt. A gyerekek éltek, ahogyan tudtak. A kis Gáspár még hatéves sem volt, amikor már kijárt a nagyobbakkal a mezőre, hogy székfűvirágot és cicka-farkkórót szedjenek. Gombát is gyűjtöttek, és eladták a városban a piacon. Mari Pesten szolgált, kisebbik húga Szolnokon, mindketten hazaküldtek fizetésük nagyobbik felét. Szántani Teri férje segített, aratni Rózsi tanult meg, Mari idősebbik húga. Minden erejüket összehozták, hogy életben maradjanak. Tulajdonképpen szerencsájuk volt, mert jó magaviseletéért mindkét fogoly negyedét kapott. De a fiút elvitték katonának - jóformán a börtön kapujából, az öreg pedig megbolondult a fogságban. Azt hitte magáról, hogy ő Mátyás király, s éppen álruhában járja az országot. Szerencsájukra a tisztelendő úr meggyőzte arról, hogy Mátyás, amikor álruhában elszegődött valahová, nagyon keményen dolgozott, tehát meg kell neki is művelnie a földjét. Ez is csak azért sikerülhetett, mert Koleszárné sívítva tiltakozott az ellen, hogy egy pap az ő házába betegye a lábát, és Koleszár ebből arra következtetett, hogy a tisztelendő nem lehet részes az ellene szőtt összeesküvésben. Dolgozott tehát látástól vakulásig, s mert szomszédjai sajnálták a családját, nem tettek feljelentést ellene, amiért bibliai átkokat üvöltve kapával fenyegette az „utána leskelődőket”, ha rájött a rossz órája. Legfeljebb kitértek az útjából. De a család nem futhatott sehova, ha éjjel tört ki rajta az örület. Ilyenkor véresre verte a feleségét, és egy ingben kergette ki az udvarba a gyerekeket. Már tudniillik addig, amíg rá nem jöttek, legjobb, ha ruhástul bújnak az ágyba. Mikor a fiú hazajött szabadságra, az első éjjel úgy összeverekedtek, hogy a szomszédoknak kellett őket szétválasztaniuk. Az idősebbik Gáspár reggel visszautazott a seregbe, de helyette berobbant Mari. Követelte, zárassák bolondokházába apját, másként elviszi magával Gázsit, s a pénzküldést beszünteti. Anyja keményen felelte vissza, hogy a verést még csak kibírják valahogy, de ha a földjüket nem művelik meg, azt nem. És hogy könnyen ad tanácsot, akinek semmi baja. Éjjel baltával ment neki az apja, ő pedig az előre odakészített mángorlóval ütötte le. Reggel visszautazott Pestre, természetesen Gazsi nélkül. Hová tette volna? Pesten nem volt szokásban, hogy gyerekével együtt fogadják fel a cselédet.

Akkor szabadultak meg a bolondtól, amikor Gáspár a katonaságtól. Utolsó évében a számvevő őrmester mellett dolgozott, és nagyon kikupálódott. Megszokta, hogy hivatalos körökben forgolódjék, és hivatalos helyekre írjon leveleket. Most már nem verekedett össze az apjával. Szerkesztett egy bizonylatot az öreg dolgairól, és igazoltatta szomszédaikkal. Azután kihívta a tisztiorvost, és könnyörtelenül a sárga házba szállíttatta az öreget, majd átvette a családfő szerepét, és rendet teremtett a szétzúlló házban.

Gáspár igazán nem volt bolond, de annál hidegvérűbb és gonoszabb. Nem ütötte meg a gyerekeket, amikor éppen fejébe szállt a vére. Megvárta, amíg lecsillapodik, mert ő csak nevelő szándékkal vert. Akkor viszont teljes erejéből, és megtiltotta a gyerekeknek, hogy üvöltsenek. Mindenkinek kiosztotta a munkáját, mégpedig mindenkinek valamivel többet, mint amennyit elvégezhetett. A hiányt naponta számba vette, összegyűjtötte, s amikor aztán olyan hangulatban volt, egyszerre számolta el, ostorral vagy beáztatott kötéllel. Ő végre felfedezte, mire használható a földjük igazán, és két cigánnyal meg a két gyerekkel, Gazsival és legfiatalabb öccsével, Mártonkával vályogot vetett. Gazsi háta majd beszakadt a nem testére szabott munkától. Aludni sem tudott éjszaka, de muszáj volt csinálnia, másképpen Gáspár kötéllel győzte meg. Beleszólást nem tűrt senkitől. Amikor anyja Jehovára átkozta el, mert agyonveri a kicsiket, kitiltotta udvarukról Juhász bácsit, mondván, bizonyára az biztatja fel ellene az öregasszonyt. Rózsi húgát pedig, aki bátran kiállt öccseiért, úgy rúgta hasba, hogy összehányta fájdalmában a konyha kövét. Hanem erre végül is ő fizetett rá, mert Rózsi sem volt kevésbé makacs, mint ő, és nem félt semmitől. Nem volt szép leány, de azért egy legény mindenáron össze akart házasodni vele, a Fazekas Gyuri, aki csak azért nem érdemelte ki a falu bolondja címet, mert szüleinek komoly vagyona volt, ő pedig egyetlen gyerekük. Mindaddig Rózsinak is csak mulatságára volt az udvarlása, néhány nappal bátyja brutalitása után azonban a fiúnak adta a kezét. Gáspár azt hitte, egyedül tőle akar megszabadulni a húga, s ezért ellenkezés nélkül hagyta, házasodjék. Csakhogy nem egyedül erre ment ki a játék. Gyurinak kevés esze, de rettenetes ereje volt. Három nappal az esküvő után feleségével látogatást tett odahaza, s míg Rózsi rájuk húzta az ajtót, úgy megverte a sógorát, hogy az egy hétig nyomta az ágyat. Viszonzásul a csendőröknél jelentette fel a húgát, avval az eredménnyel, hogy most a csendőrök verték véresre. Egy gönci hordócska borért azt állapították meg, hogy Koleszár kezdte a verekedést. Fazekasék a legnagyobb gazdák közé tartoztak, s ha a fiuk csak valamivel kevésbé hülye, nem is engedik meg, hogy szegény leányt vegyen el.

Persze, evvel csak Rózsi szabadult ki Gáspár karmaiból, öccseinek csak annál rosszabbul ment a soruk. Gáspár azt is megtiltotta, amit a bolond megengedett, hogy iskolába járjanak. Volt a városban egy kereskedő, aki szalmacsizmákat varratott. Ő adta a fonott szalmát, s a kész csizma párjáért húsz fillért fizetett. Nagy keletje volt akkor ennek a csöszöknél, hómunkásoknál, baktereknél, sőt, állítólag a hadsereg is vett belőlük, hogy télen ilyen botosokkal láthassa el az őrszemeket. A gyermekeknek fejenként és naponként három pár csizmát kellett elkészíteniök. Aki eljátszotta az időt, az bőre épségével fizetett.

Így ment ez Gazsi tizenötödik évéig. Akkor egy nap Gáspár ismét ráparancsolt, húzza le az ingét, és karolja át a nagy tuskót, amelyen az ostromozást szokták végezni. Gazsi pedig fölkapott egy fél téglát, és beverte vele nagybátyja fejét. Aztán átment Rózsi nénjéhez, és megkérte, fogadják be. Minden munkát elvégez, amit rábíznak, s cserébe nem kér fizetést, csak élelmet és lakást. Gyurinak áldott jó szíve volt, és nyomban igent mondott, de persze az nem jelentett semmit. Hanem aztán az öreg Fazekas is megnézte a fiút, és látta, hogy jól jár vele. A Gáspár-féle nevelésen csak tönkremenni vagy megerősödni lehetett. Gazsi felnyurgult, mint az árnyékba ültetett suháng, de a teste csupa ín. Míg az öreg gazda szinte már lelki-furdalást érzett, hogy több terhet rak a gyerekekre, mint amennyit egy tizenöt éves kölyök elbírhát, Gazsi hamarosan magához tért, arca megtelt, alakja megvállasodott. Már sejteni lehetett, hogy hamarosan kivételesen szép gyerek lesz a csúnya kamaszból. Fazekas, aki bölcs ember volt, nézte a váratlan kivirágzást, és levonta belőle a következtetést:

- Most értem meg, lányom, hogy mehetnél feleségül a fiamhoz. Töletek rosszabb helyre amúgy sem kerülhetnél.

Különben, rendes ember és jó gazda lévén, egy percig sem engedte, hogy Gazsi csupán élelemért dolgozzék nála. Ráadásként heti egy pengő borralót adott neki.

Tizenhatodik fejezet

Egy dologban mégis hasznára vált Gazsinak családja zűrzavaros élete. A tiszteletes úr, félve, hogy Koleszárné példájára gyerekei is a jehovistákhoz csatlakoznak, foglalkozni kezdett velük. Mikor látta, mennyire szeret tanulni a kicsi, könyvekkel látta el, tandíjmentességet szerzett neki, s így lehetővé tette, hogy hat elemi helyett két polgárit végezzen (további tanulását csupán a nagybátyja akadályozta meg). Jocha tiszteletes komolyan vette hivatását, s a szekták erősödését akadályozandó, egy kis gyermekkönyvtárat gyűjtött össze magánál, melyből Robinzont, Vernét és Móra Ferencet kölcsönözte veszélyeztetett csemetéinek. A kis Koleszár a legbuzgóbb olvasói közé tartozott. De ha tehette, átszökött Juhász bácsiékhoz is, hogy meghallgassa a bibliai történeteket. Minden hatott rá, ami költészet. Elolvasta Petőfi összes verseit is, hatására maga is próbálkozott versírással.

*Jaj a hátam, jaj a hátam
oda van,
a nagybátyám kiporolta
csúfosan.
Pedig soha nem másztam a
tilosba,
szundikálni próbáltam a
sarokba.*

- Sohasem tudtam kialudni magamat... - panaszolja később, amikor megkérdezték, mi volt a legrosszabb gyermekkorában.

Gáspár rémuralmának tetőfokán Gazsi természetesen visszaesett szellemileg. Már nemcsak azért nem vett könyvet a kezébe, mert a nagybátyja úgyis kiverte volna belőle, de kedve sem volt az olvasáshoz. Míg Rózsi odahaza volt, este szöni szokott, és szövés közben tündérmeséket mondott mindhármuk szórakoztatására. Talán ez kedveltette meg vele a költészetet is. De amikor a nénye teljesen kifáradva, elkezdte az ismert gyermekugratót: „Mondjak mesét a zöld disznóról?”, meg tudta volna ölteni.

Új helyén összeszedve magát, ismét kedvet kapott az olvasáshoz. Hanem a tiszteletes úr könyveit már mind olvasta, Fazekas házában pedig csak a kalendáriumot találta meg. Igaz, az öreg viszont hírlapot járatott. A Friss Újságra fizetett elő, melyben sok gyilkosság volt és kevés politika. Jobb híján ezt is lehetett olvasni. A folytatásos regények tetszettek a legjobban belőle, meg a fronthírek. Aztán véletlenül kileste, hogy a szomszédoknak, egy mogorva agglegénynek szép számban vannak könyvei. Gondolta, megpróbál tőle kölcsönkérni. De már annyira megszokta, hogy azt teszi, amit engednek neki, hogy megkérdezte Rózsit, átmehet-e.

- Miért ne? Csak nem fog kidobni az öreg...

Apósa hallotta a fiú kérdését, és fölkapta a fejét:

- Csak a levanteoktatód meg ne tudja, hogy hozzá jársz. És ha a csendőrök ott találának, mondd azt, hogy én küldtelek át, kérdezd meg Szabókit, nincs-e véletlenül egy hányódó káposztásköve...

Csendőrök? - hökkent meg Gazsi. - Tolvaj tán az öreg?

- Azt mondják, róla, kommenista. Én ugyan nem vélném, mert egyébként rendes ember az öreg...

Szabóki azonban mégiscsak kommunista volt. Szinte gyermekkorában belesodródott az agrármozgalomba, majd az olvasóköri könyvtárosa lett. Tizenkilenc után két évet töltött Nagyzsánban. Mire kiszabadult, felesége meghalt, gyereke pedig nem is volt soha. Nem nősült újra. Magához vette egy öreg nőrokonát, vele élt meg kettesben. Kis földje volt csak, de jó helyen feküdt: megélhetett belőle, senkire nem szorult. Nyáron, mint minden férfi a faluban, agyonhajtotta magát, télen újra meg újra megpróbálta Kocsordon felépíteni a szociáldemokrata szervezetet. Csak annyi sikerrel, hogy bevitték minden május elseje előtt, s hogyha közel-távol röpcédulát találtak, őt verték meg legelsőbb. Nem lett volna csoda, ha tehetetlenségébe belekeseredik. De Gazsi hamarosan rájött, hogy nem is mogorva, csak roppant óvatos. Szívélyesen fogadta a gyereket, és megígérte, hogy ellátja elegendő olvasnivalóval. Hanem azt tanácsolta, csináljon egy lyukat közös kerítésükön, s inkább azon járjon hozzá, mint a kapun. Ági néni (így hívták az öreg rokont) legfeljebb haragudni fog, amiért Fazekasék tyúkjai a kertjébe járnak kapirgálni, de annyi baj legyen. Azt a káposztáskövet pedig, minden eshetőségre számítva, odakészítette a tornácra, hogy ha a csendőrök ott érnék, az alibi is a helyén legyen. Különböző dr. Brauch Ferenc *A kezdő méhésztől* című könyvét kölcsönözte először Gazsinak, aki kigúvadt szemmel bámult a meglepett címlapra. Csöppet sem érdeklődött a méhészet után, de ezt nem merte elárulni az öregnek. Három nap múlva azonban, mielőtt visszavitte volna, mégiscsak belelapozott, hogyha Szabóki bácsi érdeklődni találna olvasmánya után, ne lássa teljesen tudatlannak. Ekkor jött rá, hogy a kötés Maxim Gorkij *Az anya* című regényét takarja, amit aztán nagy izgalommal el is olvasott.

- No? - kérdezte hamiskásan mosolyogva az öreg. - Konyítasz már valamit a méhekhez?

A gyerek visszamosolygott:

- Igen keveset. Nem tudtam belőle mindent megérteni.

- Például?

Egyszer voltak selyemhernyói. Onnan vette a példáját.

- Hogy mit csináljon a méhésztől, ha a méheket vedleni kezdenek. Nincs olyan könyve, amelyik ezt is megmagyarázná?

Sajnos, az öregnek nem volt több könyve a méhészetről, de kölcsönzött helyette egyet a nyúl-tenyésztésről, avval a megjegyzéssel, hogy az angolnyúl szőrének most nagyon keresik. Aztán azt ajánlotta, üljenek ki egy kicsit a kertbe. A szél meleg, a hold még nem jött fel az égre, a sötétben mindent megbeszélhetnek, amiről Gáspár a könyvvel kapcsolatban kíváncsi lett.

Éjfélig üldögéltek a kertben, és megtárgyalták a világ dolgait. Gazsi egyelőre nem lett sokkal okosabb. Talán azért, mert már annyi mindenről beszéltek neki: apja a kaszásokeresztéséről, anyja a jehovistákról, s mindez összekeveredett a fejében. Szabóki bácsi nyomatékkal ajánlotta figyelmébe a regénynek azt a részét, amelyben Pelageja Vlaszovát, amiért letartóztatásakor a vasútállomáson szónokolni mer, egy hozzá hasonló szegény asszony szemérmetlen perszónának nevezi. Gondolja csak végig a dolgot. Éppen olyanok szidalmazták, akikért ő vállalta a harcot. Csakhogy egy eszme ereje nem attól függ, hogy egy adott pillanatban mennyien értik, mennyien gyalázzák. Tizenöt évvel később a szocializmus, már győzött a Szovjetunióban, az akkori szegény asszonyoknak ma *Az anya* a kedvenc olvasmányuk, az akkori csendőrök pedig vagy börtönbe kerültek, vagy elmenekültek Oroszországból. Itt, Magyarországon, ma, hazaáruló bitangoknak nevezik, és börtönbe csukják a szocialistákat, de az nem jelent semmit. A karaván haladását nem lehet megállítani kutyaugatással. A proletárforradalom nálunk is egészen biztosan győzedelmeskedni fog. A fiút ez a bizonykodás valamiért nagyanyja hitére emlékeztette, és ki is csúszott a száján:

- Mint az Armagedon...

Szabóki bácsi görbén nézett rája:

- Jehovista vagy?

- Ugyan! Én csak egy zabigyerek vagyok Pestről, aki mindenkinek útjában van. A nagybátyám nyilas, és ha ők győznek, felakasztanak, mert bevertem a fejét, és mert lehetséges, hogy az anyám zsidó gazdája volt az apám. Ha nagyanyámék győznek, Jehova pusztít el, mert nem léptem be a tanúi közé. Maguk miért fognak megöletni, ha győznek?

- Az ostobaságodért! - fortyant föl az öreg. - Mi azt tartjuk a legnagyobb bűnnek. Az összes ostobákat be fogjuk rakni egy zsákba, és elrekkentjük őket a jég alá.

Hanem azért tetszett neki a gyerek, és megkérdezte:

- Neked tulajdonképpen mi bajod?

Tán a sötétség tette, talán az, hogy ösztönösen bizalmat érzett az öreg iránt, de kinyílt a szíve egy idegen előtt. Elpanaszolta, hogy Juhász bácsiékat letartóztatták, mert a fiatal jehovisták megtagadták, hogy katonaruhát öltsenek, és nagyanyját is elvitték velük. Nénje teherbe esett, s most sírdogál félelmében, hogy a gyerek gügye lesz, mint az apja. Fazekas bácsi váratlanul olyan rosszul lett, hogy még az orvost is elhívták hozzá, de alighanem hiába. Rózi nénjének megmondta, hogy most még biztosan megmenti, de már nem sokáig él. Őt magát pedig nyilas suhancok csípték el a határban, és véresre verték. Mikor ott hagyták, gúnyosan közölték vele, hogy a bátyja lett a vezetőjük, és átadták az üdvözetét. Nyilván a fejbetörésért állt rajta bosszút. Rádadásul a tiszteletes úr is megkereste, és rábeszélte Gazsit, fejezze be magántanulóként a polgári iskolát. Vállalta, hogy segíti a tanulásban, és az igazgató úrtól megszerzi a vizsgaengedélyt. Ő pedig régebben rettenetesen szeretett volna tovább tanulni, de mára azt is elfelejtette, amit azelőtt tudott. A tiszteletes úr elkésett. Ő már kiöregedett az iskolából, és Fazekast is helyettesíteni kell a munkában.

Az öreg ismét felfortyant:

- Marhaság! A tudás hatalom, a hatalom tudás. Tanulni sohasem késő. Próbáld csak meg, sikerülni fog. Ami pedig a többit illeti...

Sohasem derült ki, mi illeti a többit, mert Szabóki hirtelen témát cserélt:

- Tudod te, hogy a szovjet hadsereg már felszabadította Leningrádot? És egyáltalán, tudod te, mit jelent Leningrád?

Tagadó válaszára felsóhajtott:

- És Sztálingrád?

Az öreg felnézett a csillagokra. Részint, hogy evvel is kifejezze kétségbeesését Gazsi tudatlansága miatt, részint, hogy lássa, mennyi az idő. Aztán így fejezte be a beszélgetést:

- Leningrád azt jelenti, hogy a nyilaskereszteseket hamarosan feloszlatják, a nagyanyád pedig kiszabadul. Ismétlem, fogadd el a tiszteletes ajánlatát, végezd el a polgári iskolát. Politikára majd én tanítalak. Most azonban menj haza, és aludd ki magad, mert holnap is lesz egy nap...

Mint ebből is kitűnik, Szabóki bácsi azokhoz a kommunistákhoz tartozott, akik biztosra vették, hogyha a németeket kiűzik a Szovjetunióból, és a vörös hadsereg Lengyelország területére lép, a hitlerizmus azonnal összeomlik, mert a berlini proletariátus fellázad. Hitét rövidesen beplántálta Gazsiba is, aki annyit legalább látott, hogy Szabóki bácsi elképzelései minőségileg különböznek mind a jehovistákéitól, mind a nyilasokéitól. Ami a német vere-ségekből levont belpolitikai jóslatait illette, azokból volt, ami bekövetkezett, volt, ami nem. Nagyanyját ugyan kiengedték, de Juhász bácsit életfogytiglani fegyházra ítélte a vezérkari főnökség különbírósa. A nyilasokat pedig nem oszlatták fel, de bátyját letartóztatták

kormányzósértésért, s evvel megszűntek az ellene intézett támadások is. Helyzetén mégis rontott ez az esemény, mert Rózsi hazaküldte, menjen nagyanyjának segíteni. Így elkerült Szabóki szomszédságából, és a dolga is megnövekedett. Ennek ellenére ősszel megkezdte a tanulást, s úgy érezte, sikerülni fog a vizsgáit letenni. Fazekas bácsi is felgyógyult, de csak árnyéka maradt önmagának. Szerencsére Gyuri kettejük helyett is bírta a munkát. Rózsi pedig egy szép, értelmes kisfiúnak adott életet, akiről már háromhónapos korában megállapították, hogy nem apjától, hanem anyjától örökölte az eszét. Ősz végén a bíróság Gáspárt felmentette bizonyítékok híján, s így a gyerek vissza is költözhetett néniéékhez. A dolgok tehát szemmel láthatóan kezdtek jobban menni, és a front feltartóztathatatlanul közeledett. Szabó bácsit ebben az évben egyszer sem vitték be a csendőrségre. Gazsi kezdte magát szocialistának vallani, sőt már többé-kevésbé értette is, hogy az mit jelent. Várta, hogy eljön az idő, amikor anyjával is összeköltözhetik.

Ehelyett jött a tavasz, és az országot megszállták a németek.

Másnap nem jöttek meg az újságok, és a kevés számú rádiótulajdonos révén zavaros hírek szállongtak arról, hogy Pesten történt valami. Tíz óra tájban nagy motorzúgással német csapatok vonultak át Debrecen irányában a falun. Valamivel ebéd előtt megjelent Gáspár Fazekasék portája előtt. Teljesen részeg volt, és görbe botjával megverte a kaput:

- Készülj, Gyuri! Reggel jövök érted, és megnyuvasztalak! Annak a kurva húgomnak pedig vasvesszővel veretem szét a fenekét!

Fazekas bácsi már előbb eltűnt valamerre, s mikor visszaérkezett, Szabóki kerítéséhez sietett:

- Maga még itt van?! - szólt át. - Nem tudja, hogy bejöttek a németek?

- Hova mentem volna? - szólt vissza flegmán az öreg. - A tiszteleteshez vagy Gellén Gergőhöz (ez utóbbi Kocsord legmódosabb gazdája volt)? Ők nem fogadnak be, szegény embernek pedig csak bajt hoznék a fejére. Ügyes ember a Kaszab törzsúr, előtálalna a kút fenekéről is.

- Legalább jöjjön át hozzám. Rólam mindenki tudja, hogy a kommenistákat nem szeretem...

Így aztán este Gazsi és Gyuri kukoricát morzsolgattak a sarokban, a két öreg az asztalnál borozgatott, Rózsi a gyereket ringatta, és varrogatott. Fazekasné és kis cselédjük pedig a lámpa alatt ült és font. Lenük ugyan nem termett, hanem a kender elég jól tűrte a földjüket. Mogorván dolgoztak, és - természetesen a mulyát kivéve - mindannyiok arcára kiült az aggodalom. Senki nem tudta, mi történhetik. Akkor megszólalt Gazsi:

- Volt neked egy meséd, Rózsi. A Zöld Bábiról. Aztat nagyon szerettem, mert jól lehetett mellette félni.

Rózsi nem kérette magát. Belekezdett a mesélésbe, de mosolytalanul.

„Az erdő mellett volt egy kis házikó. Abban lakott a Zöld Babi és hét kislánya. Egyszer azt mondta a Babi a fiainak:

- Kedves gyermekeim, nekem most be kell mennem a városba. Hozok nektek almát meg körtét meg diót meg mogyorót meg naspolyát meg berkenyét. Ti addig legyetek jók, s ha jön a farkas, be ne eresszétek.”

- Naspolyát meg berkenyét... - sóhajtott a Gazsi. - Ez a legszebb az egészben. Csak tudnám, mi az a berkenye...

- Én se tudom - mondta Rózsi. - Én is így tanultam az anyámtól.

Aztán folytatta a mesét, amely ha nem is ebben a formájában, hanem, mint a hét kis gida története, országszerte ismerős. Itt falja föl végül a gyermekeket a farkas, de mikor az anyjuk egy nagy ollóval fölvágja a hasát, azok elevenen ugranak ki belőle.

- Szóval - mondta Szabóki - ez fog történni velünk is. A fasiszták bekapnak, de nem halunk bele, hanem kiszabadulunk.

- Kivéve engem! - tiltakozik Gazsi. - Mint a meséből már kiderült, én nagyon ügyes vagyok, és elbújok az órában.

Kesernyésen nevettek. Hanem mégiscsak megkönnyebbült a szívük. A költészet akkor is hat, ha csak egy ostobácska mesébe rejtőzik el.

Persze ismét minden másképpen történt, mint ahogyan várták. A nyilasok nem kerültek hatalomra, viszont letartóztatták Kaszab törzsurat, mivel túl keményen járt el Koleszár Gáspárral szemben. Ennek köszönhetően pedig Szabóki maradt szabadlábon, mert senki másnak nem jutott eszébe, hogy be kellene vinni. Elhurcolták a tiszteletes urat is, úgy látszik, nemcsak Gazsinak próbált segíteni. Amikor pedig a fiú az iskola igazgatóját kérte meg, magyarázzon el neki egy-két dolgot a matematikából a tiszteletes helyett, ijedten küldte el magától. Senkiről nem akart tudni, aki a tiszteletes úrral érintkezett.

- Kész! - mondta este Szabókinak a gyerek. - Mindig így fejeződnek be a mesék. Kezdődik a „Zöld disznó”.

Szabóki bácsi azonban nem értette a célzást. El kellett magyarázni, hogy Rózsi, amikor még sokat mesélt a kicsinyeknek, ha már nagyon elfáradt, ezt kérdezte tőlük:

- Mondjak mesét a Zöld disznóról?

Ha erre azt felelték: „Mondjál”, akkor így válaszolt: nem azt mondtam, hogy mondjál, hanem „Mondjak mesét a Zöld disznóról”.

Ha pedig azt felelték: „Mondjak mesét a Zöld disznóról?”, akkor így: „Nem ti kérditek, mondjak-e mesét a Zöld disznóról, hanem én.”

Ha pedig nagyon kitartóan követelték a mesét, végül ezt mondta:

„Mesét mondok a Zöld disznóról, igen-igen hosszú.”

Vagyis a mese a zöld disznóról egyszerűen nem létezik, csupán a kisgyerekek kínzását szolgálja.

- Tetszik látni, így van ez az életben is. Amikor már úgy látszik, hogy valaki valamiben a céljához jut, megkérdik tőle:

- Mondjak mesét a Zöld disznóról?

- Igen - mondta Szabóki bácsi, és elmosolyodott -, mintha én is azt tapasztaltam volna, hogy ma a mesemondók már csak ugratják a gyerekeket a Zöld disznóval. Pedig azon a vidéken, ahol én felnőttem, aki nagyon kitartóan tudott kérdezni, az jutalmul mégiscsak meghallgathatta a valóban igen-igen hosszú történetet.² Sajnos, én nem vagyok jó mesélő, elfelejtettem. Én már csak az igazat tartom érdemesnek elmondani. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy soha senki nem tudhatja előre megmondani, hogy valaminek rossz, avagy jó lesz-e a következménye. Fogadjatok tőlem ajándékkul ezt az élettapasztalatot.

² Akit azonban érdekel, elolvashatja egy rövid változatát az Ipolyi-gyűjteményben. (Népköltési gyűjtemények, XIII. 1914. 224. oldal.)

Tizenhetedik fejezet

Szabóki bácsinak igaza lett. 1944 nyara végül is mint élete egyik legszebb ideje maradt meg a fiú emlékezetében. Május végén hazaeresztették a tiszteletes urat, ennek következtében júniusban mégiscsak letehetette a vizsgáit, s így a német megszállás neki személy szerint semmilyen kárt nem okozott. Fazekas bácsinak meg Szabóki bácsinak ugyan megnőttek a gondjai, de neki még ez is előnyére szolgált. Egyre gyakrabban kellett igénybe venniök a segítségét, s így gyorsan nőtt előttük a becsülete. Valóban joggal érezhette egyre felnőttebbnek magát, mert olyan dolgokba vonták bele, amelyekbe más körülmények között tizenhat évesen aligha üthette volna az orrát.

Fazekas bácsi olyan lóto-futó paraszt volt, nemcsak földműveléssel foglalkozott, hanem fuvarozással és üzleteléssel is. Első rohama után egyre gyakrabban gyengélkedett, egyre kevésbé bírta az utazást. Más gazda ilyenkor fiára hagyhatta ügyei nehezebbik részét, csak hogy szegény Gyurira nem lehetett számítani semmiben, amihez csak egy kicsinyke ész is kellett volna. Ezért az öreg eleinte Gázsit vitte magával, később pedig, amikor már némi gyakorlatra tett szert a fiú, őt küldte el maga helyett. Szabóki tudott az útjairól, és megkérte, hogy ha már úgyis az útjába esik, vigyen el valamelyik ismerősének egy levélkét, és hozzon rá választ. Mikor pedig látta, hogy feladatát pontosan teljesíti, megkérdezte, segítené-e neki egy olyan dologban, ami nem túlságosan fáradságos, de annál veszélyesebb. A gyerek arca felragyogott. Veszélyes megbízás! Micsoda megtiszteltetés!

- Hiszen tetszik ismerni! Nem félek én semmitől!

- Az baj - komorodott el Szabóki. - Akkor én egy szót sem szóltam!

- Miért? - képedt el Péter.

- Mert én például félek. Különösen azoktól a bolondoktól, akik semmitől nem félnek...

Este persze újra kezdte a beszélgetést:

- Volt nekem egy barátom Ványolókesziben, te is ismerted, vittél neki tőlem levelet, az sem félt senkitől. Londont hallgatta a rádión, és kitárta az ablakát: hallja meg az egész falu. Akkor valaki beárulta a csendőrségen, és elvitték. Ez még nem lett volna olyan nagy baj: aki ennyire bolond, hadd vigyék. Igen ám, de házkutatást is tartottak nála, és mert nem félt senkitől, nem tépte szét a leveleket, hanem eltette a szublódba. Csupa megbízás volt a levélben, amit neki kellett volna végrehajtania. A csendőrök persze megtalálták az üzenetet, de hogy ki küldte, és kiknek kellett volna a barátomnak továbbítania, azt nem lehetett belőle megtudni. Hogy elárulja, addig ütötték, amíg kihullottak a fogai, és leverték a veséjét. Ő azonban valóban nem félt senkitől, és nem lett áruló. Most bent ül a megyén, és várja, hogy elítéljék. Hanem a megbízásokat most már senki nem fogja végrehajtani.

No de ez még mindig nem a vége. Mert a csendőrök nem estek a fejük lágyára, tudják, mit kell csinálniuk, ha a delikvens nem árulja el, kitől kapta a levelet. Beülnek a házába, megfenyegetik az asszonyt, hogy kinyiffantják, ha elárulja őket, és várják az újabb üzenetet.

Szerencsénkre az asszonynak több az esze, mint a férjének. Okosan fél, és megtalálja a módját, hogy megüzenje nekem a szerencsétlenséget. De tegyük fel, hogy én nem tudok semmiről, hanem valóban elküldelek hozzá egy újabb levéllel. Te nem félsz senkitől, tehát behajtasz a kapuján, és elkiáltod magadat: „Hol a gazda, hé?! Levelet hoztam neki.” És akkor mi történik?

- Én is kiállanám, hogy leverik a vesémet! - felelte megsértődve a gyerek.

- Okos Berci! - Miért kellene megverniük? Egyszerűen ide jönnek a gazdádhoz, rájönnek, hogy én vagyok a szomszédja, és kész. Nem is kell, hogy vallomásra bírjanak, elég, ha rám bizonyítják, enyém az írás. Azt már le sem lehet tagadni...

- Tehát? Mit kellene csinálnom? - kérdezte Gazsi.

- Félned. Mindig attól, hogy a csendőrség már megelőzött. Ezért például először csak a kerítésen köszönnél be hozzájuk, és megkérdeznéd, nem tudják, hol lakik az a Szabó István, akihez a gazdád küldött. A levelet pedig nem tartanád magadnál, hanem elrejténéd a szekéren, úgy, hogy a csendőrök ne találják, ha mégis gyanút fognának. És csak akkor vennéd elő, amikor biztosan látod, hogy minden rendben van. Érted?

Értette. És még büszkébb lett rá, hogy ilyen megbízást kapott. Már az is nagy gyönyörűségére szolgált, hogy amikor Fazekas nevében utazott, felnőtt emberként fogadták a gazdák, borral vagy pálinkával kínálták, és alkudozás közben sűrűn csapkodtak a tenyerébe, mintha Fazekastól csak azt kapta volna utasításba, mennyit kérjen vagy ígérjen, s tőle függne, hogy mennyit enged lefelé vagy felfelé. A valóságban persze szorosan meg volt kötve a keze. De tudott úgy viselkedni, mintha volna valami szabadsága, s mivel jószerevével gyerek volt még, legalább úgy élvezte magát a játékot, mintha neki lehetett volna felelősséggel döntenie.

De gazdája csak a vagyonát bízta rá, Szabóki pedig a szabadságát, s talán az életét is. Méltónak találtatott arra, hogy vigye és hozza egy forradalmi szervezet üzeneteit. Értésére adták, hogy ez rendkívül veszélyes feladat. Persze csak akkor, ha nem játszik elég jól, és nem tudja átélni azokat, akik esetleg megelőzték. Éppen a veszélyessége miatt ez még pompásabb mulatság volt, mint elhíttetni Fazekas ügyfeleivel, hogy érdemes őt szívélyesen megvendégelni s evvel tenni kezesebbé az alkudozások idejére. Ragyogóbbnál ragyogóbb ürügyeket eszelt ki, amivel Szabóki barátaihoz benyithatott, s már előre élvezte, milyen fölényesen fogja elhárítani magáról a gyanút, ha a csendőrökkel egyszer majd találkozik. Ez azonban nem következett be egyhamar. Az ügy, amelynek postásául szerződtek, tulajdonképpen nem volt forradalmi mozgalom. Egyszerűen arról volt szó, hogy a megye csendőrségéből Kaszab törzsúron kívül senkit nem találtak megbízhatatlannak a nyilasok, s így az őrsök, Kocsord kivételével, mindenütt elkezdtek a letartóztatásokat. Az élvonalbeli emberek többségét már az első fordulóban elhurcolták, s csak néhányuknak volt olyan szerencséje, hogy a csendőrök sem odahaza, sem a munkahelyén nem találták. A második nap aztán megkezdődött a tömeges menekülés, és elég sok embernek sikerült eltűnnie. Felkutatásukra a csendőrség a Gestapóval összefogva megindította a nyomozást, s mert rengeteg volt az önkéntes feljelentő, eleinte nem is sikertelenül. A kintmaradottaknak a pusztá életöszton is azt diktálta, próbálják felvenni egymással a kapcsolatot, hogy értesüléseket szerezzenek a lebukásokról, a különösen veszélyes körzetekről és az esetleges megbízható címekről. Akadtak olyan emberek is, akik korábban nem foglalkoztak politikával, de a német megszállás után készek voltak az üldözötteket legalább anyagilag segíteni. Mindehhez valami központfélét kellett alakítani, amely felkutatja a bujkálókat, és intézkedik az összefogásukról. A véletlen úgy hozta, hogy a Kocsord melletti tanyákon három prominens politikus is bujkált, s így ők vállalták a többiek megkeresését. Mivel pedig egyikük ismerte Szabókit, őt kérték meg futárpostájuk megszervezésére - bár könnyen lehet, hogy voltak más kapcsolataik is.

A szervezkedés tehát kizárólag a bujkálás megkönnyítését szolgálta, és egyelőre meg sem fordult a fejükben, hogy valami politikai akciót készítsenek elő. Így aztán nem volt túlságosan veszélyes a futár feladata sem. Aki az első néhány, hétben nem került kézre, szinte teljes biztonságban volt, s a csendőrségnek csak véletlenül sikerült egyet-egyet letartóztatnia közülük. Gazsi hónapokig járta útjait, anélkül hogy hasznát vette volna trükkjeinek. Már nem is vette komolyan az egészet, amikor kalamajkába keveredett: egyenesen a csendőrök karjába rohant, s ha a játék önmagában nem szerez gyönyörűséget neki, és nem talál ki akkor is új

ötleteket, amikor már nem hiszi komolyan, hogy szüksége van rájuk, le is bukik. Így is csak annak köszönhetette menekülését, hogy pompásan feltalálta magát.

A faluba, ahova ezúttal utazott, három Cserti József lakott, s neki véletlenül közülük kettőt kellett felkeresnie. Kocsordról jövet a Kemencés Cserti háza mellett hajtott el. Itt Szabóki bácsi egyik ügyfele bujkált. S mivel már messziről látta, hogy a kapu nyitva áll, elhatározta, hogy teljes sebességgel berobog az udvarba, s ha valami baj volna, azt állítja, az egyik falubeli mondta, itt lakik, akit keres. Egy szekér téglát volt a rakománya. A valódi címzett, Hacuka Cserti erre a napra várta a szállítást, tévedése tehát sok gyanút nem kelthetett.

Igen ám, csak hogy eddigre új cím nemigen akadt Szabóki megbízásai között, ezen a helyen is már kétszer járt a gyerek. Mikor az udvarba behajtott, ott két emberrel találkozott, csak az egyikük arcát nézte meg. Az volt a házigazda, s ezért a bakról leugorva, odaállt eléje, és azt mondta:

- Üzenetet hoztam, gazduram...

Puskás elsápadt. S abban a pillanatban Gazsi már látta is, hogy a másik férfi arcán és az álla alatt egy keskeny csíkon világosabb a bőre, mint máshol, tehát állsziát visel. A szeme pedig úgy meredt rája, mint a vadászó macskáé a madárra. Nem kétséges: csendőrnymozó.

Természetesen megijedt. És most derült ki először, hogy nála az ijedség nem elfüggönyzi, hanem gyorsabb mozgásra ösztönzi az eszt. Csak egy észrevehetetlen pillantásra akadt el a szava, aztán már folytatta is:

- Azt üzeni édesapám, hogy ezt a fuvart még a régi áron hoztuk el. Hanem a másik kettőért két-két pengővel többet kér...

Aztán megfogta a lovak zabláját:

- Hova rakodhatok?

A gazda nem gondolkozott annyira gyorsan, mint Gazsi, de azért ő sem volt ostoba.

- Én nem várok téglát, fiam. Nem a Juhos Csertihez kellett volna hajtani? Az épít valamit.

- De nem ám, gazduram! Éppen hogy magához! Kivette kebléből a cédulát, melyre Szabóki tanácsára minden útja előtt felírta annak a címét, akihez Fazekas megbízásából kellett mennie:

- Láss. Hacuka Cserti József. Itt áll a papíron.

A félreértés így tisztázódván, a nyomozó elkísérte Gázsit az ő Csertijéhez, s amikor látta, hogy az valóban várja a küldeményt, megnyugodva távozott. Gazsi pedig olyan büszke volt magára, hogy azt én elmondani sem tudom.

Csak hogy nem azért meséltem el részletesen ezt az esetet, tekintetes bíróság, hogy Koleszárt dicsérjem vele, hanem mert önöknek okvetlenül meg kell ismerniük. Ez lesz az a véletlen, amely miatt a gyerek, néhány hónap múlva, kevés híján, mégis lebukik. S mert végül mégsem tartóztatják le, egyike lesz a vádpontoknak, melyek alapján 1951-ben majd mi ítéljük el. Teljesen jogtalanul.

Evvel a bizsergetően izgalmas kalanddal különben véget is értek a nyár szép emlékei. A szovjet csapatok a Kárpátokban elérték az akkori magyar határt, s evvel ismételtelen beigazolódtott, hogy bizonyos népi bölcsességeink visszajukra fordítva éppen úgy igazak, esetleg még igazabbak, mint a színükön. Az a mondás, hogy ahol a legnagyobb a veszély, legközelebb a segítség, olyan tétel, amit szívesebben nem próbálnék ki. Az viszont, hogy ahol legközelebb a segítség, ott a legnagyobb a veszély, keserű igazság volt mindenütt, ahol a fasizmus uralkodott.

Kezdődött avval, hogy felkészülve a nagy orosz támadásra, a katonai hatóságok segédkórház céljára foglaltak le minden alkalmas helyet. Az elmeógyógyintézetekből hazaküldték a nem feltétlenül közveszélyes betegeket, s így nagyapa is visszaérkezett. Borzalmas állapotban volt, lefogyott, és a gyatra kosztos kihullottak a fogai. És mintha a természete is megváltozott volna. Már másnap felszólította ugyan a fiát, hogy adja vissza neki az uralmat a gazdasága fölött, de mikor Gáspár beintett neki, eléggé könnyen belenyugodott. Dolgozni ugyan nem járt ki, de bevette magát az istállóba, s egész nap a saját mulatságára szöszmötölt valamivel. Később azonban kiderült, nem a természete változott meg, hanem a bolondokházában megtanulta a társaitól, hogyan kell igazán bolondnak lennie. Alig volt ugyanis otthon három hete, amikor Gáspárt behívták a csendőrségre, és roppant dühösen markába nyomtak egy levelet:

Tisztelt Sztójai úr!

Én ugyan tudom, hogy minden politikus hülye, de azért megpróbálom Önnek magyarázni, hogy a skizofréniának nevezett betegség a valóságban nem létezik, hanem csak az angolok kitalálása. Az angolok meg akarják szerezni maguknak a világ fölötti uralmat, s ezért szerkesztettek egy gépet, amivel távolból is meg tudják bénítani annak az agyát, aki rájött a szándékukra, és le akarná leplezni őket. Akkora hatalmuk van, hogy megbolondították Hitlert és Sztálint, egymásra uszították rajtuk keresztül a németeket és az oroszokat, hogy kölcsönösen tönkretegyék egymást. Akkor aztán senki sem állhat többé a hatalmuk útjában. Amikor pedig rájöttek, hogy én is tudok a gépükről, megvették maguknak a fiamat, Koleszár Gáspárt, jelentsen fel engemet mint bolondot, és dugasson az örültekházába. A többiről azután már ők maguk gondoskodtak, minthogy minden elmeorvos az ő zsoldjukban áll, és az ő beleegyezésük nélkül nem is lehet új elmeorvosokat kinevezni.

Ezért, miniszterelnök úr, a saját maga és a haza érdekében legalább a fiamat fogassa el azonnal, és csukassa a legmélyebb börtön fenekére. Meglátja, már ettől magától is egy csapásra kisebb lesz az átok, amely most szerencsétlen népiünk nyakán ül.

*Tisztelettel
Koleszár Márton
Kocsord*

- Kérem! - háborodott fel Gáspár. - Tehetek én arról, hogy az orvosok hazaküldtek az apámat? Maguk is látják: engem akar börtönbe csukatni, nem magukat!

- Kérem, kérem... - nyugtatták a csendőrök. - Mi igazán jól ismerjük magát. Tudjuk, mi szerepe van a nyilasoknál. De azért mégis megütheti a bokáját, ha Hitlerről ilyen leveleket írnak a maga házából. Tegyen róla, hogy az apja ne levelezzen többet a miniszterelnök úrral.

Hanem azt már nem árulták el, hogy még egy levél van a birtokukban. Azt már a csendőrpaparnoknak címezte az öreg, és Szabókit jelentette fel benne, hogy kárhozatba taszítja az unokáját. Szabóki ugyanis kommunista, és sülvé-főve együtt van a kis Gazsival. Titkolózásuk alighanem a gyerek javára volt, de nem azt tervezték vele. Szabókit ismerték névről a megyében, és a parancsnok először azt kérdezte: „Hogy lehet az még szabadlábon?” Hanem aztán elhatározták, hogy a gyereket külön behívatják, hátha kiszedhetnek belőle valamit. Ebből még nem okvetlen lett volna baj. Új konspirációt dolgoztak ki Szabókival, amit nem lehetett megdönteni. Gazsi lényegében árva gyerek volt, Fazekasék jóformán csak kosztolták munkája fejében, senki nem kifogásolhatta tehát, ha pénzért Szabókinak is megcsinál ezt-azt. Csakhogy Fellner őrmester hallgatta ki, az a Fellner, aki a Puskás Cserti házát is őrizte, és emlékezett a gyerek ábrázatára. Így aztán egyszerre gyanússá vált számára a régi história, de jó nyomozó volt, semmit nem árult el a fiúnak. Kegyelemben hazaengedte, és ráállított két nyomozót, kövessék, ha vidékre utazik. És a gyerek nem vette észre kíséreit, s így csendőr-

kézre juttatta Galambos Endrét, a városi gimnázium szocialista érzelmű tanárát, aki a parasztpártban is tevékenykedett. Szerencsájukra Galambos óvatos ember volt, s mire a csendőrök - akik nem akarták, hogy a Koleszár gyerek megsejtsen valamit - érte mentek, már megsemmisítette Szabóki levelét, és inkább meghalt, de barátait nem árulta el. A gyereket pedig nem bántották, mert követni akarták további útjain. Ám közben Fazekas meghalt, Gazsi egyedül nem folytathatta az üzleteit, Fellnerék pedig nem értették meg, hogy az üzenetek közvetítése és a seftelés összefüggenek egymással. Így későn tartóztatták le őket, éppen akkor, amikor a nyilasok átvették a hatalmat. Nagyon megverték ugyan őket, de mikor Gazsi szemtelenül avval fenyegetőzött, hogy panaszt tesz a bátyjánál, elengedték. Mire pedig kiderült, hogy Gáspár náluk is jobban gyűlöli Gazsit, az öreggel együtt sikerült eltűnniök. Végül csak Gyurka járt rosszul, akit sógora munkaszolgálatosként bevonultatott, és Rózsi, akit kellemes bosszúból megerőszakolt.

A prominenseknek rádiójuk is volt, s ebből október huszadikán vagy huszonegyedikén megtudták, hogy a szovjet csapatok felszabadították Debrecen, s már közeledett feléjük a front. Náluk még Gáspár kezében volt a hatalom. A három fejes mielőbb szeretett volna kapcsolatot teremteni Debrecennel, de úgy gondolták, őket túlságosan ismerik az emberek. Galambos letartóztatása mutatta - akkor még nem tudták, hogy ehhez Gazsi utazásának is volt köze - mi végre juthatnak, ha meggondolatlanul elhagyják rejtekhelyüket. Megkeresték tehát Szabókit, nem vállalkoznék-e ő az utazásra. Csakhogy az öreget túlságosan összetörték a csendőrségen, azóta betegeskedett. Gazsi vállalta önként a küldetést, és mindenki úgy is látta, hogy őt fenyegeti a legkisebb veszély. Felkészítették tehát az útra, szereztek neki csizmát meg bekecsot; és a hármak levelét bevarrták a bekecs bélésébe. Szabóki pedig megtanított vele egy üzenetet, melyet a kommunista pártnak kellett átadnia. Aztán elbúcsúztak tőle, és nem győzték figyelmeztetni, hogy nagyon vigyázzon magára.

Sohasem vitte rá a lélek, hogy bevallja, semmiféle veszedelem nem fenyegette az úton. A parasztok kint dolgoztak a földeken, ő meg nem az úton, hanem avval párhuzamosan haladt, s ha csendőröket vagy más járőrt látott közeledni, megállt, és úgy tett, mintha ő is a dolgozók közé tartozna, csak éppen pihenne egy kicsit. Áztam rájött, hogy még ez is felesleges. Magasra nyurgult kamasz volt ugyan, de nem rá szabott ruhájában, szalmával tömött csizmájában annyira kölyöknek látszott, hogy senki nem kérdezte, hova megyen, legföljebb azt, honnan jön. Akkor sem reája voltak kíváncsiak, csak arra, ők nem tértek-e le a szolnoki útról. Ott menekült vele szemben az egész régi Magyarország. Az első napon főképpen autókkal találkozott, melyeken megkésve szökő urak rohantak Pest felé, majd hintókon és bricskákon azok az intézők, akik uraik utasítására sem maradtak a birtokon. Másnap jöttek azok a járművek, melyeken az értékeiket szállították utánuk. De szekereztek ott hivatalnokok is, holmijuk bőröndbe és ládába csomagolva, még gazdagparasztok, ágyneművel, liszteszsákokkal és apró gyerekekkel tömött szekereken, mögöttük az asszony meg a nagyobb fiúk hajtották a teheneket. Egy veszettül csöngető tűzoltó-kocsin hét ember és három disznó robogott. A többi menekülő automatikusan az út szélére húzódott előlük, aztán káromkodva kiabáltak utánuk. De jöttek kézikocsikat húzó szegény emberek is, vagy elhajtották őket, vagy a nyilas propagandától megijedve, önként menekültek felszabadítóik elől. Három német tank érkezett Gazsival egy irányba haladva, és kíméletlenül szorították le az útról a menekülőket. Két szekér felborult, egy ijedt tehén átugrott az árkon, és lábát törve esett el a mezőn. Aztán az emberek az árokba bújtak, mert nagy sebességgel, de egészen alacsonyan egy orosz repülőgép húzott el felettük.

Estére megritkult a szekerek és katonai járművek vonulása az úton; messziről ágyúzást lehetett hallani. Akkor bekéredzkedett az úttól nem messze álló tanyába, ahol szívesen fogadták, és a szobában vetettek ágyat neki. Éjjel bömbölve és zörögve elvonult mellettük a menekülő

hadsereg, másnap tíz óra tájban már szovjet páncélosok vonultak az úton. Egy puskalövés nem esett a közelükben. Egy szakasz orosz katona benyitott a házukba, és megkérdezte:

- Nyemci jeszty?

Délben már indulhatott tovább, s még aznap Debrecenbe érkezett. Az út hátralevő részén az Internacionálét énekelte, hangosan, ha egyedül volt, magában, ha jött valaki. Szabókitól tanulta, és megszerette ezt a dalt. Egyébként is világosan érezte, amit Szabóki magyarázott neki, hogy a szovjetek felszabadította területen biztos és boldog jövője felé halad.

Én különben belátom, alig képzelhető el, hogy ennyire baj, sőt kaland nélkül sikerült a fronton átjutnia. Körülbelül egy kilométernyire tőle, Pest felé, de az útjával párhuzamosan egy különleges alakulat haladt, melynek feladata a pusztítás és öldöklés volt. Avval a tanyával szinte egy vonalban, amelybe ő betért, de néhány órával korábban, egy másik tanya mellett például kivégeztek tizenhat, kísérőitől elhagyott munkaszolgálatost és két szökés közben elfogott katonát. Onnét kis ívben Kocsord felé vették útjukat, s mert a falu alatt három napig állt a front, s mert az alakulatba Fellner is beletartozott, aki fölismerte az egyik rejtőzködőt, kiverték belőle a másik kettőt és Szabóki búvóhelyét, úgyhogy mire Gazsi megtalálta a keresett pártszervezeteket, már senki nem élt azok közül, akiknek áthozta az üzenetét. Amikor pedig Kocsordnál is elkezdődött a menekülés, nagyapja örülési rohamában kiirtotta egész családját, és felakasztotta magát. Csak Gáspár maradt életben, akinek sikerült egy autóra felkapaszkodnia, s előbb Pestre, majd még a bekerítés előtt nyugatra menekülnie.

A gyereket úgy is fogadták a pártbizottságon, mint valami jelenést. Amikor belépett, felnyurgult kamasz testén a már említett, túl bő ruhákban, annyira átázva, hogy minden lépésénél víztócsát hagyott maga után, mert az utolsó tíz kilométeren szünet nélkül zuhogott rá az eső, az elvtársak egyszerre szívükbe fogadták. Amikor pedig megtudták, hogy a fronton jött keresztül, és fontos üzeneteket hoz elveszítettnek hitt ismerősöktől, elcsodálkoztak szívósságán és vakmerőségén. De már késő este volt, aznap úgysem intézhettek volna semmit, azt ajánlották, mielőtt tüdőgyulladást kap, egyelőre melegedjen fel, és pihenje ki magát. Akkoriban minden párhelyiség egyszersmind szálláshely is volt, melyben a menekülők és küldöttek szükség esetén eltölthettek egy-egy éjszakát. Gazsinak mindenekelőtt forró fürdőről, száraz ruháról és meleg vacsoráról gondoskodtak, aztán felajánlottak számára a mellékszobában egy díványt. És most szerezte nekik a második meglepetést. Nem tudhatták róla, hogy Fazekas szolgálatában megszokta a fárasztó utazásokat, és azt, hogy neki kell vezetnie fontos tárgyalásokat, s így elképedtek, amikor a kölyök egyszerre férfivá nőve kezdte követelni, hogy azonnal hallgassák meg, s adjanak választ kérdéseire, mert neki már másnap vissza kell fordulnia, sürgősen várják. Szabóki is, a bujkálók is szeretnének valamit csinálni a front túlsó oldalán, de nem tudják, hogyan fogjanak hozzá.

Nehezen törődött bele, hogy mégiscsak meg kell várnia a reggelt. Akkor elvitték egy szovjet ezredeshez, akiről kiderült, hogy magyar kommunista vezető. Kérdéseire azt válaszolta, hogy Kocsordot legkésőbb estére elfoglalják, s akkor ő maga fogja megkeresni az elvtársakat. Aztán ő kezdte kérdezgetni a fiút százféle dologról, aminek jó részére válaszolni sem tudott. Mégis, amikor elbúcsúztak, azt mondta az elvtársaknak:

- Gondoskodjanak a gyerekről! Remek kis legény! Harmadnap az ezredes üzenetéből tudta meg, hogy barátait kivégezték, rokonait pedig a nagyapja irtotta ki.

- Rózsit is? - jajdult fel a szerencsétlen.

- Mindenkit! - felelték az üzenethozók, akik nem is sejtették, hogy Rózsi már régen nem élt az apjával.

Hanem addigra Gazsi már talált magának egy szélesebb családot, az elvtársakat, akik úgy törődtek vele, mint az otthoniak soha. Így is volt rendjén. A törvénytelen gyerekek dinasztiájának ez a sarja, akit éppen felnőtté válása idején ért a felszabadulás, elvárhatta volna, hogy megszabaduljon családjá átkától, otthon és megnyugvást találjon hazájában. Ehelyett ő lett a második a Kapalyagok közül, akit... De ezt talán majd később...

Egyelőre ott tartották a pártbizottságon, és mindenfele küldözgették. Azután elküldték kétéhes pártiskolára, az elsőre, amit idehaza indítottak. Fölvételekor ki kellett töltenie élete első önéletrajzát, s ő családjárói megírta, hogy egyedül áll a világban, legfeljebb az anyja él Budapesten, akit már hosszú évek óta nem is látott. Nem sejtette, hogy evvel nem is egy, hanem két szeget üt be készülő koporsójába, hiszen élt az a nagynénje, aki nevelte, s aki kulák-asszony volt, és élt nyilas nagybátyja, aki nyugaton egy Magyarország elleni kémszervezet egyik irányítója lett. Amikor pedig erre rájöttek, és felelősségre vonták, már olyan idők jártak, melyben nem hitték el neki, hogy jóhiszeműen tévedett, sőt nem is hallgatták ki megnevezett tanúit.

Tizennyolcadik fejezet

Bocsánatot kérek, hogy vallomásomat fejezetekre osztom, mintha regényt írnék. Úgy érzem, ez a bonyolult história megköveteli, hogy legalább következetes taglalással tegyem áttekinthetővé. Akkor pedig a XVIII. lényegében véve az egész történet leghosszabb része. Azt tartalmazza, miképpen repítették Gázsit a forró szelek a megye MADISZ-szervezetének oktatási titkárságáig. Hogyan tűnt ki már az első tanfolyamon gyors felfogóképességével, éles eszével, hogyan bizonyosodott be, hogy minden szervezési feladatot képes megoldani, hogyan ismerte fel benne az egykori szovjet ezredes azt a mulatságosan komoly kis kamaszt, aki neki Kocsordról üzenetet hozott, hogyan vette szárnyai alá, és ami mindennél fontosabb, hogyan fejlődött közben ő belülről is a marxizmus-leninizmus rendíthetetlenül szilárd hívévé. Mindezt azonban nem írom meg, csak a képzeletükre bízom. Tízezérel játszódtak le akkoriban efféle fejlődések, és teljesen mindegy, hogy Koleszár elvtárs esetében milyenek voltak ennek a konkrét körülményei. Kritikaképpen elmondom, hogy viharos előrehaladása meglehetősen önhitté tette (mint ahogy már túl sokat képzelt magáról Fazekas bácsi utazó nagyköveteként is), de ezt a hibáját megbocsáthatóvá tette környezete szemében lényének eredendő kedvessége és férfias szépsége. Dicséretére pedig, hogy valóban jól végezte feladatát. Annyira, hogy a következő év nyarán felhívták Pestre, a szervezési osztályra, ahol közölték vele, hogy az egyik dél-dunántúli megyeszékhelyre küldik a MADISZ titkáraként, mert az most a legrosszabb hely talán az egész országban. Itt még a földosztást sem sikerült befejezni, mert a parasztok attól félnek, hogy mint 19 után, most is rövidesen visszatérnek az urak, s bosszút állnak azokon, akik tenni merészkedtek valamit ellenük. Az ifjúsági mozgalom kibontakozása pedig azért sem halad, mert a helyi reakciónak két ragyogóan tehetséges vezetője van. Az egyik a püspök, aki már csak azért is hallatlanul népszerű a fiatalok között, mert Szálasi idejében elítélte a levonták nyugatra hurcolását, és utasította alárendeltjeit, hogy minden módon támogassák a szökevényeket. Ez a kétségtelen érdeme most a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyugati tagjainak segítségével oly mértékben megtámadhatatlanná teszi, hogy vakmerősége már nem ismer határt. Az utolsó vasárnap például a szó szoros értelmében szétharangoztatta a párt népgyűlését, s amikor megpróbálták felelősségre vonni, még ő csodálkozott. Ő a fasizmus áldozataiért, az ártatlanul legyilkoltak lelki üdvéért mondatott misét minden templomában, és nem hinné, hogy ezért a megrögzött reakciósokon kívül bárki szemrehányást tehetne neki. Utólag értesülvén azonban arról, hogy a harangzúgás zavarta a kommunisták szónokait, ezt valóban sajnálja, de ő nem sejthette, hogy a párt és az egyház tervei keresztezik egymást. Mindaddig, amíg az utóbbi oly engesztelhetetlenül áll szemben az egyházzal, hogy nem értesülnek egymás szándékairól, lehetetlen is minden egyeztetés. Nagy arcátlanul még azt is kijelentette, hogy amennyiben ilyen kérelmek érkeznének be hozzá a jövőben, készséggel teljesítené a párt igényét, kivéve persze a jeles napokon, mint karácsony vagy húsvét. Evvel egyidőben azonban - titokban - utasította lelkészeit, hogyha hírért veszik a MADISZ tervezte valamely nagyobb megmozdulásnak, ugyanarra az időre rendeztessenek katolikus fiatalokkal bálokat, színelőadásokat és egyéb megmozdulásokat.

A reakció másik vezetője Veleméri alispán, akinek a múltjában ugyancsak kimutathatók bizonyos érdemek. Annyira, hogy korábbi állomáshelyéről a nyilasok uralomra jutásakor el kellett menekülnie. Veleméri jogi ürügyekkel azt akadályozza, hogy a baloldali fiatalok megfelelő helyiséghez juthassanak. Például nemcsak nem támogatja, hanem minden erővel akadályozza szakérettségiző kollégiumok alakítását. Megválasztása szabályszerűen történt, leváltása egyelőre megoldhatatlannak mutatkozik. Ilyen ellenfelek ellen kell tehát - természetesen a pártbizottság segítségével - a MADISZ megerősítéséről és a reakciós ifjúsági szervezetek visszaszorításáról gondoskodnia.

Zúgó fejfel jött ki a központból. Láta, hogy fantasztikusan nehéz megbízást kapott. De bízt képességeiben és szerencséjében. Csak talál az új helyén is valami fogódzót, amivel az egész ügyet előre lendítheti!

Akkor sem vesztette el a bátorságát, amikor a vártnál is rosszabb helyzettel találkozott. Az volt a legnagyobb baj - legalábbis ő úgy látta -, hogy a párttitkár sem áll feladata magaslatán. Fáradhatatlanul, de fantáziátlanul dolgozott; az időtől várta, hogy megoldja helyettük a feladatokat. Márpedig az idő sürgetett. A MADISZ néhány diákból és egy-két kisiparos fiúból állott, a SZIT-tel valamivel jobb volt a helyzet, csak éppen a városban nem voltak komoly üzemek, s a szervezet inkább a szociáldemokrata fiatalok befolyása alatt állt, mint a madiszosokén. A Parasztpárt persze a falvakban volt erős, de a megyeszékhelyen is lettek volna használható szervezetei, ha éppen Gazsi odaérkezése előtt egy kis tragédia nem történik velük. Az elnök rájött, hogy az ifjúsági titkár elcsábította a feleségét, és a nagy nyilvánosság előtt összeverekedett vele. Az alelnök pedig még szította is a botrányt, mert szerette volna mind a kettőt megbuktatni, és saját klánjabeliekkel tölteni be a helyüket.

- És csak ne neved! - intette le hevesen a párttitkár. - Mi nem vagyunk sem Pest, sem Debrecen. Nálunk évente csak egy komoly esemény van, az állatvásár. Ha nincs vásár, akkor nálunk komolyabb szenzáció, ha az egyik pártvezér elcsábítja a másik feleségét, mint Pesten, ha a miniszter ellopja az Alagutat.

Hanem aztán maga is nevetett:

- Szóval, ez egy olyan hely, ahol a parasztpárt gatyáügyeit is számon kell tartanom. Most pedig nézz körül, és a többről győződj meg te magad...

- Na ja! - morogta Koleszár, kilépve a pártház kapuján. - Ha gatyáügyeket tart a száján, nehéz lehet beszélnie...

Az elődjén, Balogh elvtáron már nehezebben tudott eligazodni. A titkár tájékoztatása után egy tehetetlen vagy legalábbis túlságosan nehézkes emberkére számított, aki személyében is felelős a sikertelenségekért. Ehelyett egy nála tíz évvel idősebb, értelmes tekintetű férfit talált, igazi felnőttet, aki még csak nem is volt elégedetlen az eredményeivel.

- Sajnálom, hogy éppen most kell elmennem - mondta. - Rengeteget dolgoztam, és az eredményt más fogja leírni. Úgy érzem, megérett az idő a frontáttörésre. Csak éppen eddig nem találtam meg azt a pontot, amelyen sikerrel támadhatunk. És mintha ügynökök is férkőztek volna közénk. A papok minden tervünket előre ismerik.

Gazsi kicsit csodálkozott. Ő nem beszélt volna így Balogh helyében, legalábbis akkor nem, ha nincsenek egyedül. Pedig ő fel is ajánlotta, hogy az első találkozásukon ne legyen rajtuk kívül senki, hogy szabadabban beszélhessenek. Balogh ragaszkodott ahhoz, hogy a helyettese is legyen velük.

- Én - mondotta - eddig is mindent vele együtt csináltam, és nem voltak előtte titkaim. Te majd úgy vezeted be a munkádat, ahogyan akarod. De ameddig át nem adtam neked az ügyeket, én vagyok a titkár, és az én szokásaim szerint tárgyalunk.

- Nekem pedig teljesen mindegy - vont vállat ő. - Biztosíthatlak, nekem nem lesz kellemetlen, ha nem leszünk egyedül.

Most ránézett Baloghra, és elmosolyodott. Úgy látszik, ez az ember azt gondolta, hogy a helyettese jelenlétében ő kevésbé élesen fog tárgyalni.

- A titkár elvtárstól nem ilyen információt kaptam! - mondta. - Szerinte...

Nem tudta befejezni, mert a másik közbevágott.

- A titkár elvtárs véleményét ismerem. Szerinte az a százötven ember, aki más pártoknál és különböző hivatalokban dolgozik, s aki az én támogatásommal csak a titkos nyilvántartásokban szerepel, nehogy idő előtt kikerüljenek onnan, ahol pillanatnyilag a legtöbbet használhatnak nekünk, egyszerűen szemét népség, gyáva bagázs, aki oportunizmusból tartózkodik a nyílt állásfoglalástól. Én viszont figyelmedbe ajánlom őket. Kitűnő gyerekek. Etuka - a titkár-nőd - minden felvilágosítást megad róluk. Én csak egy-kettőről beszélnék neked, mielőbb vedd fel velük a kapcsolatot. Aztán dönts el te magad, mit kezdesz velük.

Egy kicsit gondolkodott, aztán hozzátette:

- Ajánlom, kérdezd meg Ferit is.

Feri volt a szervező titkár. Úgy látszik, ő is szerette Baloghot, mert mikor az, az ügyeket átadva, eltávozott, sóhajtva mondta:

- Nehéz dolgunk lesz nélküle!

Etuka pedig könnyes szemmel nézett főnöke után.

Gazsi rendkívül dühös volt, mert a titkár természetesen nem beszélt neki a MADISZ titkos kapcsolatairól. De azért cseppet sem hatotta meg Baloghék önsajnálata. Neki magának volt egy ritka képessége: kezdősebességével mindig meglepte a környezetét. Két hét múlva mindenkit ismert, akit érdemes volt ismernie, köztük a titkos dossziében felsoroltakat. És érzése szerint máris többet megtudott róluk, mint Balogh hosszú együttműködésük során; például azt, hogy ki informálja közülük a püspök urat. Ez utóbbiban csak az lepte meg, hogy Balogh elvtárs mindvégig nem látott át a fiatal tanár mesterkedéseire, pedig csak egy kis érzék és következtetés kellett hozzá.

Tibál tanár úr a felszabadulás előtt a piaristáknál tanított, de negyvenöt nyarán kiugrott a rendből, s most tulajdonképpen nem lehetett tudni, miből él. Ez önmagában nem lett volna feltűnő: ebben a két esztendőben sok fiatal töltötte szinte egész idejét politizálással, és mégis mindennap vacsorához vagy ebédhez jutott. Őt tulajdonképpen az gondolkoztatta el, kik előtt kell akkor Tibálnak titkolnia, hogy a MADISZ-szal tart, s ha mégis volna valamilyen ismeretlen oka, akkor miért a Centrálban ad neki találkozót, ahol a fél város láthatja őket együtt. De a tanár úr a második problémára kérdés nélkül adott magyarázatot:

- Tudja, én most újságíróskodom. Három párt lapjába írok, a kommunistáké nincsen ezek között. Ergo: én magával mint az új MADISZ-titkárral, interjút csinállok. Ez sokkal célszerűbb, mintha valami zugkocsmában találkoznánk.

A piaristákhoz való viszonyáról egyébként igen nyíltszívéen és tárgyilagosan nyilatkozott:

- Szegényparasztok gyereke vagyok. Csak az egyháznál tanulhattam tovább. Istenben tizen-nyolc éves korom óta nem hiszek, vallásos pedig nem voltam soha. De nem elvi okokból hagytam ott a rendet, hanem mert a nőket szeretem. Csak amikor már búcsút vettem tőlük, reményem szerint békében, s láttam, micsoda elvakult dühvel próbálják megakadályozni, hogy akár állami iskolába is bejuthassak tanítani, értettem meg, hogy az elvet és az embert mégsem lehet egymástól elválasztani. Régi szerzetes társaim között van olyan, akivel személy szerint ma is jó barátságban vagyok, de ha hivatalosan kell állást foglalnia, habozás nélkül mindent megtesz ellenem.

Különben már első találkozásukkor annyi információt hozott nemcsak a három pártról, de a püspöki palotáról is, amennyit az összes többi barátjuk együttvéve sem. Igaz, meglehetősen vegyes értékű adatok voltak, kezdve attól, hogy az egyik kanonokot homoszexuális kalandon érték, a következő vasárnapi szentbeszédnek nem is burkoltan kommunistaellenes irányvonaláig; de amit ellenőrizni lehetett később közülük, az igaznak bizonyult.

- Most pedig maga mondjon magáról valamit. Annyit, amennyiből tízsoros hírt adhatok le a lapoknak - amit különben nem fognak leközzölni, mert eszük ágában sincs, hogy magát népszerűsítsék.

Eleinte fogalma sem volt arról, miért utálja annyira a tanár urat. De mintha lett volna a viselkedésében valami alapvetően természetellenes.

„Buzeráns?” - gondolta kételkedve.

- Ha aztán szükségük lesz rám, csak szóljanak - ajánlkozott a tanár úr. - Megmondja, mi érdekli, és én megtudom.

Mindenesetre óvatosan azt felelte, hogy még várnia kell egy ideig Tibál elvtársnak. Ő itt új fiú, és nem ismeri ki magát eléggé. A helyzet pedig bonyolult, zavaros, s ő nem akarja megégetni a kezét. A tanár észrevehetően őszinte meglepődéssel kapta fel a fejét:

- Pedig a szocdemek nem túlságosan örültek kinevezésednek. Azt az információt kapták régi helyedről, hogy nagyon is fürge vagy, és gyorsan ütsz...

„Nem buzeráns - döntötte el. - Más van itt.”

Odahaza a szocdem ifjúsággal nagyon is jóban volt, s együtt követtek el a kocsordi plébános ellen egy istentelen csínyt. (Nem a régi ellen, akkor az már nyugdíjba vonult). Megszervezték, hogy az egyik hittanórán a gyerekek a Miatyánk helyett az Internacionálét mondják fel neki. Ebből különben lett egy aprócska botrány, de mind a ketten dorgálással megúszták, mert a két pártvezetőség sem bírta ki nevetés nélkül végighallgatni az esetet. Szóval Bandi még akkor sem adott volna róla információt a közismerten reakciós dunántúliaknak, ha tudta volna, hogy hova megy ő, de nem is mondta meg neki. Annál inkább elterjedt a híre a nagyszerű információkkal rendelkező egyháziak között. Ha ugyan igazat beszél Tibál úr, és nemcsak hízelegni próbál neki...

- Mit mesélnek rólam? - kérdezte kíváncsian.

- Konkrétan semmit! - mondta a tanár.

Nem árulta el csodálkozását. Megköszönte a felvilágosításokat, és elbúcsúzott. Otthon pedig egy papírlapra leírta egymás alá az összes hírt, amit a tanár úrtól a klérus terveiről kapott, csoportosította őket aszerint, hogy mit, kitől hallhatott, és megállapította, legalább kettő van közöttük, amit csakis a püspök környezetéből, belső híveitől. Vagyis, ha igaznak bizonyulnak, csupán az ő megnyugtatóra és Tibál hitelének növelésére, szándékos kiszivárogtatásra mondták el neki.

Hajlandó volt Baloghtól is tanulni. Behívta Ferit, megmutatta feljegyzéseit, és megkérdezte, hogy az a bizonyos két hír vajon honnan származhatik. Ferinek sem voltak kétségei.

- Fantasztikus! Hogy lehet, hogy még Balogh sem kételkedett Tibálban?

Ettől kezdve más szemmel nézett Koleszár elvtársra. És - lehet, hogy azt hiszik, elfogult vagyok őseim iránt - de én valóban azt hiszem, komoly vezető válhatott volna belőle, ha jó kezekbe kerül. Nem azért, mert leleplezte a tanár urat. Hanem mert felfedezése után erőt vett természetes hajlamain, sietség helyett tartózkodásra kényszerítette magát, terveket dolgozott ki, melyekkel elhitette a püspök kémével, hogy hírével ellentétben nagyon is tanácstalan. Rájött, hogy az első időben jóformán illegálisan kell dolgoznia, hogy aztán váratlan meglepetés elé állíthassa ellenségeiket.

Azt kellett elérnie, hogy sikerüljön egy komoly ifjúsági tömeggyűlést rendeznie a városban, s azon olyan bejelentéseket tennie, amelyek elkápráztatják az egybegyűlteket. El kellett ismernie, hogy az ehhez szükséges eszközt is Balogh névsorában találta meg: egy kocsist a

káptalannál, akiről azok nem tudták, hogy régi forradalmár családból származik. Vagy talán csak azt nem, hogy megőrizte tizenkilencben elpusztult apja elveit. Ez azonban ismét nem növelte szemében Balogh tekintélyét, mert ő evvel a kapcsolatával sem tudott mit kezdeni. Gazsi pedig megtalálta a módját, hogy az egész várost felfordítsa e körül az egyetlen fix pont körül. Terve kockázatos volt, s éppen nem sportszerű, de a politikát nem is hitte sporteseménynek. Mindent maga intézett, úgyhogy ha terve nem sikerül, se a pártot, se a rendőrséget ne hozza nehéz helyzetbe. Azután bejelentette, hogy nagygyűlést kíván rendezni a templomtéren, és felelősséget vállal a sikeréért. A főnöke, nem valami szívesen, de beleegyezett, bár nem kapott felvilágosítást, hogy Gazsi micsoda biztosítékokkal rendelkezik. Úgy vélte, a fiú egyszerűen lebecsüli a klérus erejét.

És valóban, két héttel a gyűlés időpontja előtt híre járt, hogy az egyház tizenkét helyen fog kulturális előadást rendezni, a nagytemplomban pedig előadják Palestrina *Missa Brevis*-ét. A tizedik napra értekezletre hívták össze a katolikus ifjúság vezetőit. Ám a kilencediken a rendőrség körülfogta a káptalani uradalom központját, és feltartóztatott minden kocsit. A püspök Velemérit hívta segítségül, aki autóján meg is érkezett a helyszínre, és nekitámadt a városi rendőrkapitánynak, aki ugyancsak a helyszínen tartózkodott. Sajnálatos módon azonban, éppen megérkezésekor, úgyhogy kétségbe sem vonhatta a lelet hitelességét, az egyik szekerről a széna alól a rendőrök két golyószórót és több mint négyezer töltényt emeltek ki. A szekeret történetesen az a legény vezette, akire a MADISZ feltétlenül számított, illetve számíthatott, s akinek ez a tulajdonsága titokban maradt a káptalan tisztartója előtt. A fiú egyébként égre-földre esküdözött, sejtelve sincs, hogyan került fegyver a szekere, a szénát távollétében, mások rakták fel az egyik raktár előtt, melyet nem tudott pontosan leírni, de megmutatására készséggel vállalkozott. Veleméri elszántan megtiltotta a házkutatást, amihez voltaképpen nem volt joga, de sejtette, hogyha megtörténik, nem marad eredménytelen. A kapitány azonban egyelőre megelégedett avval, hogy őrt állított az épület elé, és azt mondta, Pestről kér utasítást. Nem sokkal később Koleszár elvtárs kihallgatást kért a piarista rendház főnökétől, és az iránt érdeklődött, mennyi az igazság azokból a hírekből, hogy az egyház ismét zavarni kívánja a MADISZ és a parasztpárti fiatalok közös rendezvényét. A rendházfőnök kis türelmet kért, s a püspökkel beszélt telefonon. Azután biztosította őket, hogy információjuk téves, a katolikus ifjúsági vezetők megbeszélésén egy sokkal későbbi rendezvénysorozat kérdéseit tárgyalják meg, s az egyház semmiféle, a szokásostól eltérő tevékenységet nem tervez a baloldali gyűlés napján. Megkérdezte viszont, hallott-e már Koleszár úr arról a sajnálatos incidensről, ami a káptalani birtokon történt, s amiről a püspök úr őminenciáját nemrégén értesítettek. A püspök úr szilárdan eltökélte, hogy saját maga vizsgálja ki a fegyverrejtegetési ügyet, s ha talál valamit, kíméletlenül megbünteti az ellenőrzés elmulasztásában vétkeket, a közvetlen bűnösöket pedig átadja a rendőrségnek.

Koleszár elvtárs a rendőrfőnöktől hallott először az incidensről, kellő tájékozódás híján nem nyilatkozhatott, de ígérte, hogy órákon belül informálódik, s a maga részéről, amennyiben nem valami különösen súlyos fegyverrejtegetés esete forog fenn, méltányosnak tartja a püspök úr véleményét. Minthogy a háború alatt ő maga is levonteköteles volt, különösen értékeli a maga részéről is az egyházfő fellépését a levonték elhurcolása ellen.

Tökéletesen értették egymást. Most már csak arról volt szó, ki kezdje először a visszavonulást, és milyen biztosítékokat kap a másik féltől ennek fejében. Az egyezmény maga forma szerint végül a káptalan és a rendőrfőnök között jött létre, de mindkét fél tudta, hogy az ügynek később még folytatása lesz. A püspök elhatározta, hogy a történetek miatt a kormány nál tesz panaszt, de nem a rendőrfőnök, hanem Koleszár ellen kér intézkedést.

- Szerintem a kommunisták hibát követtek el, eminenciás uram! - vélte az alispán. - Provokációt kényszerültek elkövetni az egyház ellen, hogy megtarthassanak egy egészen

közönséges népgyűlést, amit mi ezúttal nem is harangozással akartunk megbénítani, csupán a konkurenciánkkal. Vagyis nyíltan bevallották gyengeségüket. Szerintem az egész megye rajtuk fog nevetni, ha ezt kellő humorral terjesztjük el róluk. Akkora orrot kapnak Pestről, mint egy gyárkémény!

- Én viszont aggódom, alispán úr! - felelte a püspök. - A gyerek túlságosan ügyes, mert ebben a provokációban nem az a figyelemre méltó, hogy el merték követni, hanem hogy mi nem szereztünk róla előre tudomást. Tibál tanár úr például a megtévesztő információk egész sorát szerezte be tőlük. Honnét jöttek rá egyszerre, hogy Tibál a mi emberünk?

- Nem lehet, hogy a tanár úr egyszerűen kétkulacsos politikát játszott?

- Egy szerzetes? - nevetett a püspök. - Ugyan már!

Velemérinek leesett az álla. Ő nem tudta, hogy Tibál tagja maradt a szerzetnek, s csak fölöttese utasítására játszott el egy nem könnyű komédiát.

- Hát a madiszosok tervét ismeri, alispán úr? Tudja, hogy mire készülnek a gyűlésükön? Jó lenne informálódni. Tartok tőle, hogy további meglepetést készítenek elő.

A püspöknek igaza volt, s ezért, mint akkoriban mondani szokták, övé lett a baktertojás. Más eredményt nem értek el. Gazsi valóban túlságosan ügyesnek bizonyult. Míg ellenségeik a megyeszékhelyen szimatolóztak, ők távoli járásokban szervezték meg az akciókat, s bent a városban csak a legmegbízhatóbb néhány ember volt beavatva a titokba. A MADISZ-ból mindössze heten, a parasztpártból pedig csak az elnökhelyettes és ifjú unokaöccse, mert Gazsi akkorra már elhatározta, hogy a parasztpártban meg kell változtatni a vezetést. A népgyűlés tárgya sem adott közelebbi információt, rendkívül általánosan fogalmazták meg: „A soron következő feladatokról” címmel. A városi tanács újonnan kinevezett kommunista oktatási tanácsnoka elnökölt, és Koleszár Gáspárnak adta meg a szót, aki viszont egyenesen a dolgok közepébe vágott:

- Ezekben a napokban az egész országban megkezdődött a roham az uralkodó osztályok kulturális monopóliuma ellen. Munkás- és parasztfiatalok ezrei indultak el a városokba, hogy megszerezzék a szakérettségit, s ennek segítségével megnyissák maguknak az egyetemek kapuit. De mind a mai napig úgy látszott, hogy a mi megyénk újra kívül reked az országon, hogy vezetőinek ismét sikerül a kanászságot ajánlani, mint a jövőendő egyetlen útját fiataljainknak. Mert a tudás meghódításához nem elegendő a rohamra indulók tehetsége és kitartása, fegyverre is szükség van, anyagi támogatásra, ha mindjárt a legminimálisabbra is. A nyár elmúlt, közelednek az őszi hidegek; akik bejönnek a városba tanulni, nem tölthetik éjszakáikat az árokpартokon, bár bizonyára még arra is vállalkoznának a tudásra szomjas parasztfiatalok, ha a megfagyás veszélye nélkül tehetnék. Veleméri alispán és megyénk más vezetői azt hitték, elrekeszkelhetik a fejlődéshez vezető utat, ha zárva tartják az üresen álló palotákat a tanulni vágyó fiatalok előtt. Tűrheték ezt az állapotot a baloldali pártok, tűrhette a MADISZ? Nem tűrhette, és nem is tűri. Nem hosszú, unalmas szónoklatokat akarunk mi itt tartani, hanem egyszerűen jelentést tenni, mit végeztünk eddig, és hogyan kívánjuk sikerünket tovább fejleszteni. Felkérem ezért Szabó István nagyvasi, Szabó Ferenc alsókabi és Nagy István valkai lakost, tegyék meg jelentésüket a gyűlés résztvevőinek.

A három fiatalember felment a szószékre, és egymás után jelentette, hogy társaival együtt népi kollégium számára foglalta le ezt és ezt az üresen álló helyiséget, és az elhagyott javak kormánybiztosának segítségével megkezdtek a berendezkedést, várják a további szakérettségizők betelepődését. Utána felállt egy kevésbé ismert fiatalember, és jelentette, hogy a kormánybiztoság ennyi meg ennyi széket, polcot, szekrényt tudott biztosítani, továbbá bizonyos mennyiségű deszkát és szöveget. De a legfontosabb, hogy a szovjet városparancsnokság kétszázötven vaságyat bocsátott a népi kollégiumok rendelkezésére. (Ez a bejelentés kapta a

legnagyobb tapsot). Utána felállt a MADISZ és a Parasztpárt néhány városi szervezetének vezetője, és bejelentette, hogy védnökséget vállalnak a kollégiumok fölött, és segítenek, hogy túljussanak az első nehézségeken. Végül ismét átvette a szót Koleszár, és az egész népgyűlés nevében megesküdt, hogy az első három népi kollégiumot az ördögök ellen is megvédi, s hogy az egész fiatalság egy emberként fog felkelni, ha harcba hívják őket. S hogy megkönnyítsék az esetleg szükségessé váló mozgósítást, tartsanak ügyeket a MADISZ helyiségeiben. Akik vállalják a feladatot, azonnal iratkozzanak fel a MADISZ kerületi szervezeteinek asztalainál...

Mert addigra vörös és nemzetiszínű zászlók alatt már felállították az asztalokat is, és a gyűlést berekesztették, hogy megkezdődhessék az ifjú harcosok lajstromba vevése. Ez volt Gazsi meglepetése a parasztpártiak címere.

Meg kell mondanom, nem ez volt akkor a fő feladat. Utolsó erőfeszítések folytak a földosztás befejezésére, mert a reakció még mindig sikerrel ijesztgette a földteleneket. De ez a gyűlés, melyen a nyilvánosság előtt kiderült, hogy Veleméri alispánnak a fenyegetőzésen kívül tulajdonképpen semmi eszköze nincs, amit a megmozduló tömegek ellen felhasználhatna, támogatta a frontot a főcsapás irányában is, mert mint máskor a rémhír, olyan gyorsan terjedt el meggyezerte az alispán kudarca. Persze, csatoltak hozzá rémhírt is. Azt, hogy a megszegynített politikus már be is adta a lemondását, és rövidesen távozik.

- Egy frászt! - mondta a titkár. - Kivakarni sem lehet az alispáni székből. De azért kivakarjuk, ha lesz még néhány olyan emberünk, mint Koleszár elvtárs...

Az egész ifjúsági mozgalom ott nyüzsgött a végrehajtó bizottság tanácstermében. A felnőttek kibontattak egy kis demizson pálinkát, és a rosszul táplálkozó fiataloknak gyorsan fejükbe szállt a szesz. Nem rúgtak be, csak a szokottnál is harsányabbakká váltak. Benedek elvtársnő nehezen tudná elképzelni, milyenek voltak tegnap azok a felnőttek, akik ma olyan szilárdan terpesztik szét gyökereiket a földben, és évgyűriük, valamint tartós fogyasztási cikkek szaporodásával mérik a fejlődést. De sajnos, már a felnőttek sem nagyon emlékeznek rá, milyen vesztül örültek tíz kollégiumi szobának, ami akkor több volt, mint ma tíz új iskola, mert a semmi helyére teremtett valamit, nem a meglévőt fejlesztette tovább. Átmenetileg senki nem kételkedett, hogy Veleméri jövőre rossz emlék lesz csupán, a püspök pedig öt év múlva bezáratja templomai felét, hogy legalább a megmaradók ne kongjanak annyira az ürességtől az ünnepi misék idején.

Ez az utóbbi később pusztá képzeltésnek bizonyult csupán, de azért ettől az órától kezdve sok minden megváltozott. Többek között hősünk élete is. A pártbizottságból távozva meglátogatták az új kollégiumokat, és segítettek a rendezkedésben. Akkor valaki azt ajánlotta, folytassák még az ünneplést, menjenek ki a szülei szőlejébe. Elfogadták az indítványt, és megszállták a présházat. Gazsinak ott véglegesen fejébe szállt a bor, de a többiek ezt mintha nem vették volna észre. Mindenesetre egyedül engedték elindulni, pedig még józanon sem ismerte a hazafelé vezető utat. Nyilván mégsem tévedésből került a magáé helyett az Eta ágyába. De hogy mikor ment utána a lány, és hogyan érte utol, arra egyáltalán nem emlékezett. Azt is csak abból találta ki, hogy az éjjel egymásé lettek, hogy anyaszült meztelenül feküdtek egymás mellett.

- Hogy lehet ez? - kesergett kábulatában. - Egy ilyen jó nő, és nem emlékszem semmire?

Hanem aztán órájára nézett, és megnyugodott. Jókor ébredt, még nem kellett talpra ugornia. Gyengéden átfogta Eta vállát, és ráhajolt, hogy megcsókolja a száját. A lány félálomban vizionozta a csókot, elmosolyodott, majd engedelmesen tárta ki szívét és combjait.

- Elcsábítottál! - sóhajtott azután, és mintha egy pillanatra elfelhősödött volna a tekintete.

Gazsi tudta, hogy ez nem lehet igaz, de nem tiltakozott. Két nap alatt megváltozott körülötte az egész világ. Eddig csodagyereknek tartották, most egyszerre felnőtt. Minden forrott körülötte, és arra várt, hogy ő teremtsen rendet a forrongásban. Kiugrott az ágyból, és megkérdezte, merre lehet mosdani.

- Te nemcsak okos vagy, hanem szép is! - mondta Eta, és a fiú testéhez szorította az arcát. - Maradj még egy kicsit. Aztán megreggelizünk.

Igen, a világ megváltozott. Gazsit tegnap még bántotta volna, ha nyíltan céloznak arra, hogy Baloghtól örökölte a szeretőjét, mára határozottan büszke lett rá. A fiúk pedig, akik eddig csak a bizalmas dossziében szerepeltek, követelni kezdték, hogy nyíltan színt vallhassanak. És nemcsak ők jöttek, hanem mások is. Idegenek, kikről eddig senki sem tudott. Egyszerre nem az volt a gond, hogyan lehet a MADISZ-t fellendíteni, hanem hogyan lehet növekedésével lépést tartani. Tucatnyi új vezetőre volt szükség, előadókra, kultúrmunkásokra, neki pedig főképpen tíz fejre és tíz nyelvre, hogy mindent át tudjon tekinteni, meg tudjon beszélni. Ráadásul maga is elhitte, hogy az ő fellépésével kezdődött a világ, amit előtte a többiek végeztek, az nem sokat számított. Csak sokkal később, amikor tulajdonképpen mindennek vége volt, értette meg, hogy törvényszerűen így halad előre a társadalom. Hosszú ideig tartó, irdatlan erőfeszítések után, melyek idején úgy látszik, mintha egyetlen lépést sem sikerült volna előre tenniük, hirtelen meglódnak az események; az ember a semmivel fekszik le, s a mindenre ébred, s aki éppen akkor kerül az élre, az nem annyival ügyesebb a többinél, mint amennyivel nagyobb az övéknél a szerencséje. Egyelőre csak abban bízott meg teljesen, amit ő maga intézett. Száguldott a megye egyik szélétől a másikig, és nem vette észre, mikor vesztette el áttekintését a mozgalom fölött. Csak azt hallotta, hogy a titkár mind gyakrabban mondja:

- A mi drága Gazsikánk...

Aztán egyszerre magához hívatta Balogh, akinek jogában állt hívatnia, mert közben az újonnan kinevezett főispán személyi titkára lett. Márpedig azt Koleszár elvtársnak is el kellett ismernie, hogy a főispán segítsége nélkül Velemérről nem ment volna semmire.

- Ül le! - mondta Balogh, amikor belépett hozzá. Valamiért nagyon dühösnek látszott. - A mi drága Gazsikánk...! Van neked józan eszed?

Tátva maradt a szája:

- Tessék?

- Legalább minket figyelmeztettél volna, hogy az a kocsis nemcsak a te embered volt, hanem ő csinálta az egész fegyverrejtegetést is a te utasításodra. Veleméri mondta, de én nem hittem el. Most aztán megtalálja a szomszéd megyében, ahova te küldted, hogy tanítsák ki sofőrnek, s most a pártvezetőséget furikázza... Olyan maflának tartottad az alispánt, hogy még a szomszédba sem lát át? Vagy hogy Tibál leleplezése után már nincs is közöttünk áruló?

Ez kellemetlen meglepetés volt. De nem olyan súlyos hiba, hogy úgy kelljen letolni érte, mint egy taknyos gyereket.

- Mi történhetik? - kérdezte. - Veleméri rám bizonyítja, hogy ő értesített bennünket a fegyverekről. Ez pedig önmagában dicséretes cselekedet, jutalmat érdemel. Azt nem lehet bizonyítani, hogy a fegyvereket az istállóba is ő csempészte be.

- Nem is Veleméritől féltetek én, barátom. Azt hiszed, a titkár elvtárs úrnak nincsen begyében az ő drága Gazsikája?

Hatásszünetet tartott:

- Bejelentette, hogy elcsábítottad a titkárnődet, és az egész város szeme láttára vele élsz...

Vállat vont.

- Persze nagyon valószínűtlen, hogy te csábítottad volna el. Aligha adott erre neked időt. Olyan nő, aki minden főnökébe beleszeret, mégpedig nem érdekből, hanem komolyan. Vannak ilyen nők. De ezt meg te nem tudod bizonyítani, s ha megpróbálsz, még ki is nevetnek. A nevetségesség pedig gyorsabban öl, mint az erkölcstelenség vádja. Én viszont nem fogom bizonyítani, hogy a szüzességét a hölgy nem nálad vesztette el.

Gazsi csodálkozva nézett rá:

- Azt hiszed, most féltékenyvé tettel? Tudtam, hogy te háltál vele először.

- Ördögöt. Már én sem. Egyébként engem is ő vett birtokába. De nálam legalább nem látták, hogy együtt élünk. Te pedig a lakásán töltöd az éjszakáidat. Titkárunk szerint ez roppant erkölcstelen. Szerintem pedig igaza van, mert minden erkölcstelen, ami alkalmas arra, hogy egy kommunista funkcionáriust befeketíthessenek vele a közvélemény előtt.

- Értem. Annyira erkölcstelen, hogy mindazt, amit csináltam, értéktelenné teszi. Ki akartok készíteni?

Balogh gúnyosan elmosolyodott:

- Inkább azt kérdezd meg, van-e még valami?

- Van?

- Semmiség. Egy kis sikkasztás a fatelepen. Három funkcionáriusod belekeveredett. Nyakig.

Felállt a helyéről:

- Még ma benyújtom a lemondásomat.

- Ostobaság. Etukát áthelyezzük hozzánk, és te vagy szakítasz vele, vagy feleségül veszed. Utóbbit nem ajánlom, mert meg fog csalni a főnökével. A kocsist áttelepítjük Miskolcra. A sikkasztók esetében pedig az ügyész javasolni fogja, vegyék nyomatékosan súlyosbító körülménynek, hogy bűneik leleplezésére különös bizalmat érdemlő funkciókba fészkeltek be magukat. Végül, a titkárt megkérjük, szeressen kevésbé, és segítsen jobban. Nem engedjük meg, hogy elveszejtsenek.

Kezét nyújtotta:

- Pedig egy kifogásunk nekünk is van ellened, s azért az egyért megérdemelnéd, hogy leváltsanak. Sohasem lehet megtalálni, más pedig fontos ügyben nem intézkedhetik. Utólag fogadd meg a tanácsomat. Bízzál jobban a barátaidban, és ne csinálj mindent magad.

Bosszantó felsülés volt. Főleg, mert még maga előtt sem lehetett tagadnia, hogy jó néhány ostobaságot követett el. De Balogh mégiscsak undorítóan viselkedett. Először is ő már belebukott abba a feladatba, amit neki azért lényegében sikerült megoldania. Másodszor: a főispán személyi titkára akkor is senki és semmi, ha pozíciója miatt személyi érdemein túlmenő tekintélye van, s ha a főispán néha őt bízza meg határozatai végrehajtásával. A megye első titkáráról pedig végképpen nincs joga úgy beszélnie, mintha a felettese volna neki.

Nem is hitte el Baloghnak, hogy a titkár a háta mögött intrikál ellene. Sokkal hihetőbb volt, hogy maga a nagy Balogh féltékenykedik az utódjára, ő próbálta befeketíteni, s amikor álláspontját elutasították, a bolsevista párt hagyományaiból tanulva, éppen rá bízták annak a határozatnak végrehajtását, amelynek ellene szavazott.

És valóban, a titkár viselkedése ezután sem változott iránta. Eta áthelyezését is ő intézte el, mégpedig sokkal tapintatosabb formában, mint ahogyan Balogh beszélt.

- Túlságosan fiatal vagy. Tulajdonképpen nem is tudhatod, hogy amit csináltál, az kapitalista hagyomány, és azért üldözzük olyan erőlyesen. A tőkés követelte meg titkárnőjétől, hogy mellékesen még a szeretője is legyen. Ezt jegyezd meg magadnak. Nem arra való vagy, hogy ilyen nyomorúságos szalmaszálon törd ki a nyakadat.

Kis híján megmondta, hogy nem ő csábította el Etát, hanem fordítva történt, de az utolsó pillanatban észébe jutott Balogh tanácsa, és rájött, akár barátja, akár ellensége, ebben az egyben biztosan igaza van. Férfiasabb dolog csábítónak látszani, mint olyannak, akit el lehet - és el kell - csábítani.

És abban is megfogadta Balogh tanácsát, hogy a teendőket végre szétosztotta a vezetőség tagjai között, és sikerült is a MADISZ fegyelmét megszilárdítaniuk. Sőt: a titkár megemlítette, hogy az utóbbi időben csökkenni látszik az aktivitása, s ez nem jó dolog - tehát valóban nem adott helyes tanácsokat. Végül kételkedni kezdett maga is, hogy vajon ki az ellensége kettőjük közül.

Meg kell vallanom, ezt pontosan én sem tudom. Sok okból úgy vélem, hogy Balogh jót akart, a főnöke pedig egészen bizonyosan. Nem érdemes töprengeni rajta, mert végül nem a rosszindulat buktatta meg Gazsit. A szeptemberi eseményeket biztosan nem azért szerveztették vele, mert ártani akartak neki, hanem mert éppen ő volt a MADISZ titkára. Tovább megyek. Bizonyos analógiák tanulsága alapján és főleg a később helyesnek tartott módszerek ismeretében arra következtetek, nemcsak a megye érdekében bízták meg avval, hogy szervezzon Veleméri ellen népítéletet, és érje el, hogy a posztját „önként” hagyja el, hanem remélték, hogy akinek hasonló inge van, az az egész országban rémülten magára veszi. Szerintem a rá háruló következményeket is az igazsághoz híven mondta el neki a titkár, nem akarta átéltetni. Jóhiszeműen ígérte, hogy csak a külvilág előtt fogják őt és társait felelőssé tenni az eseményekért. A káderlapján ezt mint a párhúség bizonyítékát fogják nyilvántartani. Semmi biztosítéka nem volt arra, hogy a gyerek a fegyelmi tárgyalása során nem fog hivatkozni a szavaira, s nem engedhette meg, hogy őt is felelősségre vonják megtévesztés címén. Legalább néhány embernek kellett a központból is ismerni a tervet, s ők sem akarták cserbenhagyni Gazsit. Még kevésbé, mint a titkár, aki nyilván joggal mondhatta neki:

- Bízna benned odafele...

Csupán azok az elvtársak sem tudták még, hogy a történelem logikája ellen a legjobb szándék is eredménytelen.

Koleszár habozás és kétség nélkül vállalta, hogy saját számlájára szervezzon Veleméri ellen egy olyan tömegtüntetést, amelyet nem fog félreérteni - s melynek, tegyük hozzá, egy évvel később számos és dicséretként emlegetett utánzata volt. A tisztelt bíróság tagjai is így cselekszenek, ha Koleszár helyébe kerülnek, és éppen olyan fiatalok. Legfeljebb talán tanácsot kértek volna Baloghtól, ami Koleszárnak csak átfutott a fején, de végül nem tett meg. De hogy milyen tanácsot kaptak volna, azt én nem tudhatom.

- Aprópó! - mondta a titkár, miután megegyeztek mindenben. - Megtaláltuk az édesanyádat. Itt lakik a szomszéd megyében...

- Anyámat? - Hát keresték? Mi van vele? Mikor láthatom?

Kiderült, anyja Pesten élt az ostrom alatt. Mihelyst tehetette, Kocsordra utazott a fiáért, de ott csak egy bizonyos Rózi néni talált életben, és Gazsáról az sem tudott semmit, hiszen a gyerek egyszer sem tért vissza a falujába a felszabadulás után. Pesten aztán megkérte a kezét egy iparos, feleségül vette, ő pedig, mivel úgysem sikerült megtalálnia, nem árulta el, hogy már volt egy törvénytelen gyereke. Éppen ezért most sem szeretné, ha ajtóstól rohannának a

házba. Alig várja, hogy láthassa Gazsit, de nem náluk, hanem idegenben, és kér egy kis időt, amíg férjének bevallja, hogy nem mindenben mondta meg neki a teljes igazat.

- Én a helyedben ezt megbocsátanám neki. Te tudtál többet róla, neked kellett volna első-sorban keresned őt.

Gazsi következő kérdése azonban nem anyjára vonatkozott.

- Szentséges ég! Hát Rózsi is él? Hogy őt nem kerestem meg, sohasem tudom magamnak megbocsátani!

Még augusztusban találkoztak a fővárosban. Anyját valamilyen ürüggyel felhozták egy értekezletre, ahova el sem kellett mennie, Gazsival tölthette minden idejét. Csak halvány emlékeik voltak egymásról. Anyja boldogan mondta:

- De szép legény lett belőled, fiam!

Neki, ha őszinte, azt kellett volna felelnie:

- Maga pedig megcsúnyult.

Ehelyett átölelte:

- De jó, hogy végre megismertem, anyám!

Mi ehhez hozzátehetjük, Mari már fiatal korában sem volt szép; Pandirkó, ha látja az arcát, aligha iparkodik az ágyába kerülni. De jóságos tekintete volt és aggódó, nagy szíve.

- Van egy öcséd meg egy kishúgod. Szeretni fogod őket, ha megismered.

Látszott, alig várja, hogy összehozhassa gyermekeit. Csak éppen hogyan fogja ezt ilyen későn Gyulának bevallani? Ha akkor mindjárt, kényszer nélkül elmondja, hogyan került teherbe, bizonyosan elhiszi neki. De így miért higgye el?

- Mit kellene elhinnie?

- Hogy én még csak nem is ismertem az apádat. Kelemen úréknál szolgáltam, amikor bemászott hozzám az erkélyen át, és megerőszakolt. Azt sem tudom róla, kicsoda.

- Gazsi elsápadt:

- Én még csak szerelemgyerek sem vagyok?

Mari is elfehéredett. Eszébe jutott, hogyan készült arra, hogy megöli születendő gyermekét, és rémületében sírva fakadt:

- Én azért nagyon szerettelek, fiam! Emlékszel, milyen szép hintalovat küldöttem neked?

Gazsinak gondolkoznia kellett egy darabig:

- Hát a Zsigácska hintalovát tulajdonképpen maga vette nekem?!

Kész szenvedés lett az együttlétük, legalábbis Gazsi számára. Nem volt mit kérdeznie az anyjától, s amit ő magáról mégis elmondott, abból arra következtetett, hogy voltaképpen jobban járt, hogy anya nélkül kellett felnőnie, mintsem hogy örökölje annak korlátolt, vallásos szemléletét.

- Hát a férje mit csinál?

- A Gyula? Nagyon jó ember, fiam! Dunapentelén lakunk. Malma van. Vízimalom.

„Tehát nem is kisiparos - gondolta rosszkedvűen. - A malmos tulajdonképpen kulák!”

Anyja viszont azért aggódott, hogy a fia túlságosan kompromittálja magát a kommunisták oldalán. Senki nem tudhatja előre, mi lesz. Aztán megkérdezte:

- Hát asszony van-e?

Elkomorodott. Nem mutatta senkinek, de hiányzott neki Eta. Eta viszont igazolta Balogh jóslatát. A városházára került, és ott is a főnöke szeretője lett. A kisgazdapárti alpolgármesteré. Annak persze nem írták terhére a viszonyát; pedig ő nem is volt már nőtlen.

- Ráérek még a nősülésre, anyám!

Úgy váltak el, hogy Gazsi nem vágyott újabb találkozóra. Mari talán.

No, aztán szeptemberben megszervezte azt a tömegtüntetést, melyből országos botrány lett, mert az alispán nyolc napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. Ennyi kellett ahhoz, hogy beadja a lemondását. Viszont a példából értettek, akiknek szánták, és Veleméri utódául is valamivel demokratikusabb politikust jelölt ki a Kisgazdapárt. A szervezőket nem állították bíróság elé, csupán leváltották. A két kisebb bűnös a MADISZ központjába került, Koleszárt szakérettségis kollégiumba küldték. Azt akarták, a Műegyetemen tanuljon tovább. Eddig tehát lényegében úgy történt minden, ahogyan ígérték. Azt viszont saját elhatározásából írta kádert-lapjára a káderosztály egyik nem teljesen beavatott munkatársa: „Anarchista beütések.”

Tizenkilencedik fejezet

Ha a bíró elvtársak emlékeznek még Pandirkó Péter egykor országszerte híres nevére, nyilván tudják, joggal vagyok büszke, hogy ő is a Kapalyag-dinasztiához tartozott. De, mint már mondtam, nem azért beszélek Benedek Erzsébet őseiről, hogy szájalmat keltsek iránta. Pandirkóval sem azért foglalkozom részletesebben, mint a többiekkel, hogy nagyapja érdemeiért számára kérjek bizonyos megkülönböztetést. Pandirkó maga jogot formált arra, hogy férfikora különleges teljesítményeiért fiatalsága vétkeit is szinte erényként tartsák számon, s ezt lényegében sikerült is elérnie. Nekem fordított szándékom van. Azt szeretném kimutatni, hogy a viszonyok szorító kényszerében még ez a valóban kivételes ember is bűnözővé vált, s ha a világ nem változik meg, nem változik ő sem. Életének az a része pedig, melyben társaival egyenlő körülmények közé kerülve, tüneményes gyorsasággal nemesedett példaképpé, alig tartott egy évtizedig. Aki ismerte, láthatta, hogy az egykori bandavezér nem tűnt el belőle nyomtalanul. Nem jogtalanul kapta barátaitól a Szélvész Peti nevet, nem véletlenül nevezték így gyakorta a sajtóban is, sőt, ha jól tudom, még regényt is írtak róla ezen a címen. Ugyanakkor azt sem tarthatom teljesen alaptalannak, hogy féktelen temperamentumáért, befoghatatlan szájáért önhittnek tartották ellenségei. Botrányai szájról szájra jártak, s nem kevés népszerűséget szereztek neki. Például, amikor Hauer mérnök nem engedélyezte egyik újítását, s ő fényes nappal, a legmagasabb kémény orrára festette fel lila betűkkel: „*A Hauer hűje*” - így, j-vel -, pedig helyesen írni már kölyökkorában is tudott, akkor többen is heccelték a mérnököt, kérjen fegyelmit, vagy indítson becsületsértési pört ellene. Annak azonban több esze és tisztessége volt. Bebizonyítva, hogy se nem gyáva, se nem „hűje”, ő maga próbálta ki a veszélyesnek tartott újítást, s amikor kiderült, hogy beválik, felmászott a kéményre, és saját kezűleg folytatta a felírást: „*És Pandirkó a barátja.*” Ez, kérem, úgy igaz, ahogyan akkor mesélték, és valóban halálig tartó barátságot szerzett a két férfi között. Általában a felsőbb szervek is szívesen terjesztették fenegyerekeskedéseit, mert úgy ítélték, ez azt a látszatot kelti, mintha a tehetséges emberektől általában is eltűrnék, ha nagyobb a szájuk a kelleténél.

Egyetlen botrányát tartották titokban. Ez azt a taggyűlést előzte meg, melyen felvették a pártba. Feltételezem, hogy erről az esetéről tölem hallanak először.

Szélvész Petit, mint az egy sztahanovistához méltó, a vezérigazgató és az üb-elnök ajánlotta a pártba, és a pártbizottság hagyta jóvá, hogy ha a tagság helyesnek találja, a tagjelöltség fokozatát kihagyva, azonnal teljes jogú tagnak vegyék fel. Úgy látszott, minden a legnagyobb rendben van, hiszen tudták, sokan készülnek felszólalni a támogatására, amikor a városi káderesnél, Katona elvtársnál, megjelent egy fiatal mérnök, de negyvenötös párttag, Koleszár Gáspár, és kérte, hogy a káderes és még valaki - ha lehet az első titkár - előtt kérdéseket intézhessen Pandirkó elvtárshoz, mert olyan súlyos dolgok jutottak tudomására, hogy azoknak tisztázásával nem tanácsos várni a taggyűlésig. Pontosabban, rossz fényt vetne a pártvezetőségre, hogyha aggályait a taggyűlésen elmondva, azok igaznak bizonyulnának, amiért egyáltalán tárgyalásra engedélyezte Pandirkó ügyét.

Katona elvtárs a bejelentés hallatára elfintorította az arcát, és Gáspár ezen egyáltalán nem lepődött meg, hiszen amit hallott, a káderes számára lehetett a legkellemetlenebb. Csakhogy a grimasz nem a bejelentésnek, hanem a bejelentőnek szólt, ezt Koleszár sajnos nem tudta, és alighanem nem is tudhatta, hogy egészen másképpen látja ő magát és az elvtársak őt.

Már az egyetemen is úgy jelentkezett, mint a Veleméri-ügy megoldója, akinek a titkos dossziéjában meleg szavak állanak áldozatvállalásáról. Soha senki nem mondta meg neki, aki irataiba tekinthetett, hogy az „anarchista beütések” kifejezést találta ennek a helyén, s így az egyetemi pártvezetőség jogosan döntött úgy, hogy jelentős tapasztalatai ellenére sem fogják

bevonni a pártmunkába. Mellőzését természetesen féltékenykedésnek fogta fel, s mikor látta, milyen rossz a propaganda a hallgatók között, csak annál elkeseredettebben kritizálta a vezetést. Tulajdonképpen semmit sem vethettek a szemére. Nem elégedett meg a hibák felsorolásával, hanem javaslatokat is tett kijavításukra; nemegyszer annyira helyeseket, hogy a vezetőség el is fogadta indítványait, csak éppen sohasem őt bízták meg végrehajtásával. Hiszen szakadatlan kritizálgatásával lényegében igazolta, hogy bőven vannak anarchista beütései. Tanulmányai befejeztével azután - elfeledkezve arról, hogy ők nem engedték társadalmi munkához jutni - abban foglalták össze véleményüket: egész idő alatt csak kritizált, de nem vett részt semmiben. Sőt, volt a véleményben még egy igen kellemetlen feljegyzés a magánéletéről is. Ugyanis, mint egyetemi hallgató, megnősült - házassága történetét később majd részletesen elbeszélem -, de két év után, mint annyi más társa, ő is válni akart, s ebben csak a pártbizottság közbelépése akadályozta meg. És bár teljesítette a párt kívánságát, erkölcselenségét a káderlapja mégis szigorúan ítélte el. Mindezek után a pártközpontban elejtették vele való eredeti terveiket, nem helyezték vezető pozícióba, hanem nagyon is kicsiny beosztásokba, melyek nem elégítették ki becsvágyát, és nem kelthették fel az érdeklődését. Így aztán lényegében megbukott minden munkahelyén; először a világhírű elektromos ipari gyárban, aztán mind kisebb üzemekben, melyekbe azonban ő mindig úgy lépett be, mint volt megyei MADISZ-titkár, a Veleméri-ügy felszámolója, és mindenütt úgy fogadták, mint egy kétes erkölcsű embert, aki jobban szeret kritizálni, mint dolgozni, s akinek számos anarchista beütése van.

A nagy építkezésre, ebbe a nagy kohóba, ahonnét az ország minden részéből érkeztek emberek, önként, lelkesedésből jelentkezett. S mert itt minden emberre szükség volt, és senkinek nem törődtek a korábbi jellemzésével addig, míg ő maga nem hívta föl rá a figyelmet, kezdte megtalálni régi önmagát. Komoly szervező munkákat bíztak rá, érdekes szakmai feladatokat, s ő mind a két területen kitűnően megállta a helyét. Már azok egyikeként kezelték, akinek egyenesre kovácsolta jellemét a nagy építkezés - nem véletlenül neveztem botrányos közhellyel „nagy kohó”-nak -, amikor betoppant hihetetlennek tűnő vádaskodásával a kádereshez, aki persze mindennek ellenére kívülről ismerte anyagának lényegesebb részeit, s az azt gondolta:

„Tehát mégiscsak kezdődik a személyeskedés! Sokat kell még foglalkoznunk az elvtárral.”

Pedig Koleszár nem járt el alaptalanul, sőt heveskedve sem. Itt, az épülő városban, mely nemcsak nagy kohó volt, hanem országos találkozóhely is, furcsa emberekkel ismerkedett meg, s tőlük meglepő értesüléseket szerzett - de az lett volna meglepő, ha nem így történik.

Mint családos ember, elég hamar kapott lakást, s mellettük egy vele majdnem egykorú, fiatal mérnök lakott a feleségével és két kisfiával. Kölcsönösen rokonszenvesnek találták egymást, össze is barátkoztak, s mert akkor még igen duhaj társaság randalírozott éjszakánként a városban, gyakran töltötték egymásnál az estét. A férfit Kelemen Illésnek hívták, párttag volt, mint ő, mégpedig ugyancsak negyvenöt óta, s mint mérnök, minden bizonnyal még jobban is értette szakmáját, mint Gazsi. Legfeljebb annyit hányt volna új barátja szemére, hogy párttagként minden megmozduláson részt vett ugyan, de a taggyűléseken roppant passzívan viselkedett, szakmailag pedig csak a saját feladata érdekelte, az nem, hogy mások miképpen teljesítenek. Mikor azonban elterjedt a hír, hogy Szélvész Petit a pártba ajánlják, négy-szemközt érdekes dolgot mesélt róla a barátjának, avval, hogy a taggyűlésen azokat nem fogja elmondani.

- Tulajdonképpen nem is lényeges. Annyi az egész, hogy ennek a Pandirkónak sokkal bonyolultabb az élete, mint hiszik. Munkás volt, vagányok közé sodródott, nemzetközi hírkasszafúróvá vált, de a fogságban teljesen megváltozott, és a felszabadulás óta ragyogóan viselkedik. Ennyi, jelzem, igaz is. Csak azt nem tudják róla, hogy mielőtt felcsapott volna

vagánynak, más módon is megpróbált karriert csinálni. Amit én hallottam róla, abból úgy tűnik, hogy neki általában mindegy volt, hogyan éri el, csak jó életre törekedett.

- Tavaly meglátogatott az anyám. Távolról megmutattam neki a híres brigádvezetőt, sőt, tréfásan azt ígértem, be is mutatom neki, hát erre elsápadt, meglökött, majd megpróbált elbújni a hátam mögött.

- Csak fel ne ismerjen! - fohászkodott ijedten. - Nem akarok beszélni vele!

Itthon aztán kivallattam az anyukámat, s kiderült, hogy valamikor nagyon szerelmesek voltak egymásba Pandirkó elvtárssal. Ő egy könyvkötőmester lánya volt, Pandirkó eljegyzett vőlegénye, s úgy tervezték, hogy a kis hozománnyal a fiú vagy betársul gazdája üzletébe, vagy más módon önállósítja magát. Hanem a világválság tönkretette terveiket: őt férjhez kényszerítették apámhoz, akinek jól menő nyomdája volt, s evvel nagyapám könyvkötő műhelyét is el tudta látni munkával. Pandirkó pedig örökre eltűnt az életéből.

Gáspárt megütötte ez a közlés. Én ugyanis nem szó szerint mondtam el anyjával való beszélgetéseiket; abban szerepeltek olyan részletek is, melyek egyszerre eszébe juttatták, honnan olyan ismerős számára barátja neve.

- Mondd! - kérdezte izgatottan. - Nem laktatok ti ekkor meg ekkor itt meg itt?

- De igen! - csodálkozott el Illés. - Honnan tudod?

- És nem hallottál arról a szüleidtől, hogy szolgált nálatok egy Koleszár Mari nevű kis cseléd, aki nálatok szülte meg a gyermekét?

- Akihez az ablakon keresztül mászott be valaki? Dehogynem! De én csak annyit tudtam róla, hogy Mari volt. Hogy Koleszár, azt talán el is felejtették a szüleim...

- Jóságos ég! Hiszen akkor mi már csecsemő korunk óta ismerjük egymást!

Abban egyelőre ő is egyetértett, hogy ezt a históriát Pandirkóról nem is érdemes elmondani. Nem sokkal később azonban azt hallotta egyik beosztottjától, egy vagánytól - attól, aki Pandirkót megérkezésekor közös akcióra szólította fel, s aki a visszautasítást annak ellenére nem tudta megbocsátani, hogy a bűnözéssel lényegében véve ő maga is felhagyott -, hogy egy bizonyos Szenthelyi ügyész akit kitelepítettek Budapestről, a városban lakik, s hogy mennyire csodálkoznék Szélvész Peti, ha tudná, hogy egykori vádlójával szinte egy fedél alatt tartózkodik. De aztán, amikor egy elvtárs a minisztériumból, akivel neki is kellett tárgyalnia, mellékesen megemlítette a szenzációs tagfelvételi kérelem kapcsán, hogy valami rettenetes dolgot hallott Pandirkó előéletéről, ami éppen nem bizonyos, hogy igaz, de feltétlenül megérdemelne, hogy utánanézzenek, megkereste Szenthelyit, majd nyomozást indított Szélvész Peti előélete után, és ezután kérte meghallgatását a káderestől.

Meg kell mondanom, Katona elvtárs nem túlságosan lepődött meg Koleszár jelentkezésén, és nem is vette komolyan. Bizonyos gondolkodású emberek egyetértettek avval, hogy Pandirkó elvtárs a munkájáért kapjon meg minden elismerést, egyetlenegy, a párttagságot kivéve. Közülük már többen is jártak nála, s mert azt nem merték vállalni, hogy a jóvátett bűnöző múltat abszolút kizáró oknak tartanak, s mert Szélvész Peti élete valóban bővelkedett az elképesztő fordulatokban, többé-kevésbé naiv bejelentéseket tettek mindenféle szörnyűséges értesülésekről, melyek többnyire még igazak is voltak, csak éppen régóta ismeretesek a pártvezetőség előtt. Érdekes, módon mindegyik azt kérte, hogy kifogásait a taggyűlést megelőző szeretné elmondani, különben a pártvezetésre kellemetlen helyzet állhatna elő. Katona elvtárs pedig az indokolás egyhangúságából arra a jogos következtetésre jutott, hogy a bejelentést tévők Szélvész Peti népszerűségével számolva, félnek, hogy kinevetik őket, ha nyilvánosan mondják el vádjait.

Koleszár ügyében legfeljebb az volt az új, hogy nemcsak a káderes, hanem az érdekelt és az első titkár jelenlétét is kérte, de hát az származhatott abból is, hogy neki közismerten nagyobb gyakorlata van az intrikákban, mint a többinek, és valamivel komolyabbak az aggályai. Mivel azonban a kötelező éberséget sem ő, sem más nem merete volna elmulasztani, a kívánság ellen nem tiltakozott, csupán azt ajánlotta, hogy Koleszár elvtárs olvassa el előbb Pandirkó elvtárs életrajzát, nehogy az derüljön ki, fölöslegesen rabolták el egymás drága idejét. Ha azután is kívánja, ő létrehozza a találkozót.

Így is történt. Az első titkár egy kissé bosszúsan, Pandirkó pedig őszinte kíváncsisággal jött el, bár elejétől kezdve ette egy kicsit a fene, amiért egy jött-ment mérnök kötekedni akar vele. És mind a hárman meglepődtek, amikor Koleszár elvtárs első kérdése arra irányult, igaz-e, hogy Pandirkó elvtárs a felszabadulás előtt egy ideig kasszafúrással kereste kenyerét. Pandirkó egyelőre kifogástalan udvariassággal mondott igent, hozzátéve, hogy nem hinné, hogy akár a városban, akár az országban akadna olyan újságolvasó ember, aki erről ne tudna.

- Pandirkó elvtársnak alighanem igaza van - egyezett bele a fiatal elvtárs. - Én is az újságokból értesültem múltjának erről a részéről. Önéletrajzában azonban egy szó sem esik erről.

A három ember ismét egymásra csodálkozott. Hanem aztán elővették az ominózus iratot, és megrökönyödve és önmagukon mulatva győződtek meg arról, hogy Koleszárnak igaza van. Nyilván éppen azért, mert mindenki tudott róla, az írásból valamiképpen kimaradt elítélte-tésének oka, és csak a szökése került bele. Koleszár kijelentette, természetesen ő sem hiszi, hogy a sztahanovista brigádvezető meg akarta volna tévesztetni a taggyűlést, annál kevésbé, mivel az jelen esetben lehetetlen is lenne. Evvel kapcsolatban csupán azt kéri, javítsák ki a valóban mulatságos hibát, mégpedig két okból: először, mert egy ilyen fontos önéletrajzot részletekre kiterjedő pontossággal kell megfogalmazni, másodsor, mert a szándéktól függetlenül is előfordulhat, hogy húsz-huszonöt év múlva, amikor az újságcikkek már elfelejtődtek, Pandirkó elvtárs pedig esetleg az ország túlsó végében dolgozik, valamelyik káderosztályon majd azt találják hinni, hogy az ellenállási mozgalomban vett részt. Egyébként természetesen ő is Pandirkó elvtárs felvételére fog szavazni, ha az életrajzában egyéb hiányosság nincsen, de talán nem felesleges, ha megkérdezi Pandirkó elvtársat, nem kíván-e további kiegészítéseket tenni.

A kérdezett megrökönyödve nézett a fiúra:

- Sejtelmem sincs, mire gondol.

Gazsi halkán sóhajtott:

- Akkor engedjen meg még egynéhány kérdést. Igaz-e, hogy eredeti neve Löketlen Péter, s hogy apai részről a Kuthy grófok, anyai részről egy Borsa nevű földbirtokos rokona?

Pandirkó Péter most már komolyan vette a kérdést. Elkomorodott.

- Arra kíváncsi, törvénytelen gyerek volt-e az apám? Az volt. De nem hinném, hogy ez ide tartozik. Koleszár elvtárs túlságosan fiatal. Lehet, hogy nem ismeri pontosan a Horthy-korszak viszonyait, s ebből arra következtet...

- Pontosan ismerem! - vágott közbe Gazsi. - Törvénytelen, gyerek vagyok én is.

Pandirkó elmosolyodott:

- Én azonban nem, kérem tisztelettel. Az apámat ugyan valóban Löketlennek hívták, de engem soha. Ő ugyanis meghalt, mielőtt feleségül vehette volna anyámat, akivel közös háztartásban éltek, de nevelőapám magáénak ismert el, s ezért viselem születésem óta az ő nevét. S mielőtt Koleszár elvtárs megkérdezhetné, miért nem írtam be életrajzomba ezt is, azt válaszolom, hogy először is csak húsz-egynéhány éves korom óta ismerem magam is száma-

zásom titkát, s így fejlődésemre nem volt semmi hatással. De másodszor, apám, Löketlen József, a földmunkásmozgalom katonája volt, csendőrszurony ölte meg, s én nem akartam, hogy az elvtársak azt higgyék, teljesen érdemtelenül apám mártír voltára hivatkozom. Ugyanezért nem írtam meg azt sem, hogy nevelőapámat, mint szocialista katonaszökevényt, Lukásich tábornok végeztette ki, néhány nappal az októberi forradalom kitörése előtt.

Hogy részletesen tegyek eleget Koleszár elvtárs kíváncsiságának, és megelőzzem várhatóan következő kérdését, kijelenthetem, nemesi őseimről egy idegen férfitől hallottam én is. Ha igazat mondott, akkor őseim valóban a Kuthy grófok jobbágysai voltak, s valamelyiket közülük az egyik gróf csinálta fel, nagyanyámat pedig az a bizonyos földbirtokos, akit Koleszár elvtárs volt szíves említeni. Nagyanyám - informátorom szerint - a marosszegi arzénos bába volt, akinek botrányos pörét már én magam is hallatlan izgalommal kísértem végig az újságokban, borzadtam tőle, és sajnáltam, hogy öngyilkossága megmentette attól, hogy fölakasszák. Apám azonban kitett gyerek volt, őseimről sem ő, sem anyám nem tudott semmit. Én tulajdonképpen ma sem értem, hogy az egyetlen ember, aki sorsunkról tudott, miért állította azt, hogy egyetlen embert sem sajnált annyira az általa elítéltek közül, mint éppen nagyanyámat, Kapalyag Kornéliát. Általa elítéltek közül - mondom -, mert ez az ember Szenthelyi ügyész volt, aki nemcsak nagyanyám ellen képviselte a vádat, hanem ellenem is, és aki számomra ismeretlen okból nyomozta ki Kornélia utódait. Így az sem szerepel ön-életrajzomban, hogy van egy nővérem is, híres színésznő, mert azt is csak tőle tudom, s mert a nevét, valamilyen ígéretére hivatkozva, nekem sem árulta el. Mivel azonban Szenthelyi ügyészt azóta kitelepítették, és most a mi városunkban él, nyilvánvalóan Koleszár elvtárs is csak tőle tudhatja adatait. És most én kérdelem meg tőle: ilyen emberekkel barátkozik? Ilyen emberek véleményére ad?

A két pártfunkcionárius váratlanul nehéz helyzetbe került. Egyrészt nem tűrhették, hogy Pandirkó bármiféle viszontvadászokkal Koleszár torkára forrassza a szót, és figyelmeztették is, hogy ne próbálja még egyszer megfélemlíteni elvtársát. Ha majd minden kérdésre válaszolt, módot kap, hogy összefoglalóan Koleszár viselkedéséről is elmondja véleményét. Viszont a vádlót is figyelmeztetni kellett, hogy információi, bár helytállóak, egyáltalán nem vetnek rossz fényt Pandirkó elvtársra, s bár egyelőre természetesen őt illeti a szó, nem Pandirkót, remélik, a továbbiakban nem kötözködésekre, formai hiányosságok hánytorgatására kíván élni vele.

Pandirkó elvörösödött a figyelmeztetésre, Gazsi halálsápadtan, de arcrándulás nélkül hallgatta végig.

Természetesen nem kötözködni akar. És mivel ezek az információi valóban az ügyésztől származtak, természetesen azt is tudta, hogy elő fog kerülni egy apa, aki a földmunkásmozgalom, s egy nevelőapa, aki tizennyolc mártírja volt, olyan emberek, akiknek léte Pandirkó mellett szól, nem ellene. Ebből is látszik, hogy nem vezeti rosszindulat. Kérdésével csupán ismételtelen figyelmeztetni óhajtotta Pandirkót, valóban vannak életrajzában hiányosságok, mégpedig nemcsak ránézve előnyösek, hanem hátrányosak is. Mivel azonban nem taggyűlésen vannak, úgy gondolja, nem kell ragaszkodnia ahhoz a formasághoz, hogy később elmondandó vádjait előbb kérdés formájában tegye fel, mielőtt állítóan kifejtené. Egyelőre megelégszik annak hangsúlyozásával, hogy igen sok effajta ügyről van szó. Ő például éppen nem tartozik azok közé, akik úgy vélik, hogy egykori kasszafűró soha többé nem lehet a párt tagja. Sőt. Előtte például sokkal rokonszenvesebb az időtől fogva, mióta valóban a bűnözésre adta a fejét, mint korábbi, amikor még más módon akarta elérni az érvényesülést. Arra gondol, hogy azt megelőzően egy jómódú könyvkötőmester lányának udvarolt, bizonyos Ábrahám Máriának, sikerült el is jegyeznie, s az volt a terve, hogy a szülőkötől kapott hozománnyal betársul gazdája, Vitéz Mohai mechanikai műhelyébe. Terve kizárólag azon

hiúsult meg, hogy a válság tönkretette Ábrahámékat, s azok egy jómódú nyomdászhoz kényszerítették a lányukat. Mivel Pandirkó elvtáron látszik, hogy állítását nem kívánja kétségbe vonni, szeretné, ha informátorát nem kellene elárulnia. Magától értetődik, hogy ez az adat Szenthelyitől nem származhatik. Viszont, ha nem is túlságosan súlyos, de a tagjelöltre kedvezőnek sem mondható. Megmutatja, hogy túl egyszerű képet alkottunk róla: előbb vagány, aztán sztahanovista, hurrá. Inkább úgy tűnik, mintha olyasvalakiről volna szó, aki mindig, minden körülmények között karriert akar csinálni. Vagy úgy, mint bűnöző, vagy úgy, mint osztályának - nem közvetlen politikai értelemben szólva - árulója, vagy úgy, mint a szocializmus építésének elismerten kiváló élharcosa.

- Vagy olyan ember, akinek beteg anyját és testvéreit mindenáron el kell tartania - morogta közbe rosszkedvűen Pandirkó. Most már nagyon komolyan figyelt. Ez az előtte ismeretlen kölyök valóban jól ismerte az ő életét. De hogy végül is mivel akar támadni, azt még mindig nem képzelhette el.

- Az is lehetséges! - bólintott eközben Gáspár. - Meg kell mondanom, mindent, amit elmondok, hallomásból tudok, nincsenek rá bizonyítékaim. De - szerintem - kivizsgálásuk nélkül Pandirkó elvtárs ügyének, tárgyalásáról szó sem lehet. Nem Szenthelyi ültette el bennem a gyanút. Ellenkezőleg: miután furcsa dolgokat hallottam megbízhatónak tartott emberektől, saját magam kezdtem el a nyomozást, és így jutottam el az ügyészhez is. De hogy mindjárt a legrosszabbra térjek, arra, ami végül cselekvésre készítetett: nemrégiben Szolnokon jártam, s ott egy elvtárssal ismerkedtem össze, aki vele együtt volt munkatáborban, s együtt szöktek meg Voronyezs alól. Régi elvtárs az illető, fõlszabadulás előtti. Azt állította, hogy Pandirkó volt a parancsnokuk, és Voronyezstől Sztari Gutáig mindennap megverte őt, úgyhogy a végén már jobban félt tőle, mint a fagyhaláltól.

- Ez is igaz! - mondta Pandirkó. - A szerencsétlen naponta ötször követelte, hogy engedjük lefeküdni és megfagyni a havon, mert jártányi ereje sincs, és én minden alkalommal addig ütöttem, amíg újból feltápáskodott. Az életét ennek köszönheti.

- És - kérdezte emelt hangon Gazsi - nem lett volna emberségesebb, ha ehelyett segítenek neki? Például úgy, hogy egy darabon viszik?

Pandirkó rosszkedvűen elmosolyodott:

- Szerencsés ember! Nem járt ilyen helyen. Másként tudná, hogy nem lett volna emberségesebb.

- Nem bánom! - felelte a fiatalember némi gondolkodás után. - Valóban nem voltam ott. Viszont most következik az az ügy, ami miatt a többi összest fölvetem. Igaz-e, hogy mint munkaszolgálatos, Pandirkó elvtárs megfűrt egy páncélkasszát, amiben bajtársai zsoldját tartotta a parancsnokság?

- Úgy érti, hogy megraboltam-e bajtársaimat?!

Lassan felállt a helyéről, áthajolt az asztalon, és két rettentő pofont kevert le a mit sem sejtő Koleszárnak. Koleszár pedig felugrott, hogy bántalmazójának nekimegy.

Ne feledjék el: apáról és fiáról van szó. Gazsi örökölte Pandirkó Péter erejét, és húsz évvel volt nála fiatalabb. Nem biztos, hogy nem a vagánykodó brigádvezető húzta volna a rövidebbet. Hanem aztán Koleszár elvtárs az első titkárra pillantott, és győzött benne a pártfegyelem. Kezét arcára szorítva, helyben maradt.

- Köszönöm, Koleszár elvtárs! - mondta az első titkár. - Fegyelmezettségével megkönnyítette a helyzetemet. Pandirkó elvtárs most hazamegy, és sürgősen beteget jelent. Az ügyét ezért

nem tudjuk tárgyalni a következő taggyűlésen. Aztán pedig lesz időnk kivizsgálni Koleszár elvtárs vádjait. Szavamat adom, hogy végére járunk a legrövidebb idő alatt.

- Hazamegyek, és beteget jelentek? Egy jabranc miatt?

- A pofozkodás egy pártértekezleten önmagában is elég volna, hogy ne tárgyaljuk a föl vételét. Botrány. Én azonban túl régen ismerem a természetét, semhogy egy ilyen örü ltség miatt vágjam el az útját a párt felé. Még mindig remélem, hogy a feje lágya egyszer majd benő. Én tehát titokban tartom a pofozkodást, de Koleszár elvtársnak nem tilthatom meg, hogy ha kívánja, elmondja ő.

Erre Gazsi mondott valamit, ami hirtelenében nagyon megemelte a káderes szemében a becsületét:

- Semmit nem mondok, amíg a vizsgálat véget nem ér. Ha pedig az Pandirkót igazolja, akkor is hallgatni fogok, mert az ő esetében még azt is megértem, hogy ennyire elveszítette a fejét. De ha nem igazolja...

Összeicsikorgatja a fogát.

- Akkor mi lesz? - kérdezte a titkár.

- Akkor követelem, hogy hallgatásomért cserében pártfegyelmi nélkül nézzék el nekem, hogy az utcán nekitámadok, és véresre verem!

- Ejha! - füttyentett Pandirkó. - Ha tudom, hogy ilyen fiú, meg sem ütöm!

Avval engedelmesen hazament, beteget jelentett, és felvételének tárgyalása néhány héttel későbbre maradt. Koleszár is elköszönt. A káderes utánanézett:

- Hát ez nem újjából szopta a vádjait! Különben a viselkedése tetszett nekem!

A titkár idegesen vállat vont:

- Nekem pedig túl kereknek tetszett az előadása. Nem értem, hogy egy magánember hogyan szedhetett össze ennyi adatot néhány hét alatt.

Talán ennek a csodálkozásnak is része volt abban, hogy végül a pártközpontból kérte egy pártatlan bizottság kiküldését. A vizsgálat aztán avval a meglepő eredménnyel zárult, hogy Pandirkó valóban sok mindent nem írt be önéletrajzába, de a kasszafúrás kivételével csupa olyan dolgot, ami dicséretére vált. Valami furcsa hősi eposz bontakozott ki az érdekelt elbeszéléséből és a tanúk vallomásából. És ha az elbeszélőben esetleg lehetett volna kételkedni, az összes tanú minden gyanún fölül állt. Történetük az egyik hírhedt halálszázadban kezdődött, s nem csupán köztörvényes bűnözők voltak benne, hanem néhány hosszabb időre elítélt kommunista is, akiket a keretlegények elsősorban akartak elpusztítani.

Az rögtön kiderült, hogy a sitiprinc a halálmenetben is sitiprinc maradt. A vagányok éppúgy félték Pétertől, mint a börtönben, és éppúgy reménykedtek abban, hogy ha hűségesen szolgálják, szabadulásuk után megkapják jutalmukat. Többen, akiket a szolgálatvezető már az elején beszervezett, ajánlották neki, hogy a keret tagjainak is megsúgják, mennyi töménytelen pénze van biztos dugeszben odakint, tehát érdemes vele jóban lenniök. Ő azonban megígérte, a szó szoros értelmében kitöri a nyakát annak, aki erről egyetlen szót ki mer ejteni. Eleget tapasztalt ahhoz Újvidék és Budapest között, hogy lássa, nem emberekkel, hanem hiénákkal van dolguk, akik jobban bíznak kínzó képességükben, mint a delikvensek hálájában. Nagyon hamar megbizonyosodott, hogy neki van igaza. Egy zsidó századdal párosítva hurcolták őket Ukrajnán keresztül, közös parancsnokság alatt. Ott a gazdagabb zsidók még mindig bíztak a pénz korlátlan hatalmában, a keret pedig eleinte elfogadta, majd megkövetelte, hogy megvesztegessék őket, e célból valamilyen módon kapcsolatot teremtettek az otthon maradt

hozzátartozókkal is, majd különleges kínzásokkal kipróbálták belőlük utolsó pénzüket, utolsó gramm ezüstjüket is, végül pedig agyonverték őket, nehogy valamelyikük véletlenül életben maradva, otthon esetleg bosszúhadjáratot indítson ellenük.

Péternek az volt a véleménye, legjobb, ha sem jót, sem rosszat nem mondanak róla, sem többet, sem kevesebbet nem dolgoztatják, mint másokat, s ha valaki mégis megkérdezné, milyen ember ő, akkor a megkérdezett mondja azt: érdektelen. S mivel mérhetetlenül szívós volt fizikailag is, idegileg is, nyilván sokáig elkerülhetett volna felsőbbbségeivel minden összeütközést, ha maga nem hívja ki önmaga ellen a sorsot.

A Gyűjtőfogházban a szabóműhelyben dolgozott - szökése után nem merték a lakatosműhelybe osztani - s a szabóműhelyen keresztül bonyolódott elsősorban a kommunista kollektíva élrelmezése a kinti kapcsolatok segítségével. Magyarán szólva ennek a műhelynek a smassze-reit vesztegették meg, s ebben a vesztegetésben Péter érdekelt volt maga is. Így barátkozott össze néhány kommunistával, akikkel közösen bonyolították az üzleteket, s akik meggyőződhettek arról, hogy legalább a zsványbecsület törvényeit mindenben követi. No, ezek közül is elhurcoltak egynéhányat a századba, s persze másokat is, akiket egyáltalán nem ismert azelőtt. A kommunisták pedig nemcsak a börtönben éltek kollektívában, hanem a munkaszázadban is, és nemcsak gazdasági, hanem politikai titkaik is voltak.

Ismétlem, a börtönszázadban a parancsnokság elsősorban reájuk utazott, és spiclijeiktől is elsősorban róluk kértek információt. Ezt még ki lehetett volna bírni, ha nincs egy a besúgók között, aki nemcsak azért tett feljelentéseket, hogy magának kedvezményeket szerezzen szolgálataiért, hanem azért is, mert élvezte, ha tevékenysége nyomán ütések zuhannak, és csont törik, emberek rokkannak meg halálosan. Pandirkót még ez a varangy is kímélte, de egyébként a vagányoknak is ott ártott, ahol tudott. A politikaiaknak pedig kihallgatta - vagy kitalálta - egy olyan megbeszélését, melyen a szökésről tárgyaltak, s jóllehet valamennyien tagadtak, hármat fel is akasztottak közülük. Természetesen három vezetőt. Nyilvánvaló volt, Bádóg Rocska (honnét származott a gúnyneve, nem tudom) mindenki számára életveszélyt jelent, s ha a kommunisták nem, akkor a vagányok fognak előbb-utóbb végezni vele. A századparancsnok azonban kijelentette, hogy ha Rocskát ismeretlen tettesek részéről támadás éri, ezt ő a politikaiaknak fogja tulajdonítani, és gyilkossági kísérletért haditörvényszék elé állítja őket.

- Nekünk végünk - magyarázta Péternek Szabó elvtárs. - A dolog rém egyszerű. Felbiztatnak néhány vagányt, éjjel verjék agyon a gazembert, nappal aztán minket tesznek felelőssé a haláláért.

- Ugyan. Az még odébb van! - felelte Péter könnyedén.

Néhány nappal később orosz tankcsapdákat bontottak szét - nem mintha útjában lettek volna bárkinek is, de komiszul nehéz munka volt. A századparancsnok odajött, hogy ellenőrizze a munkát, és hibát találjon valamiben. A szeme láttára az egyik hatalmas csapásnál Pandirkó csákánya lerepült a nyeléről, és agyonütötte a jó három méterrel hátrább dolgozó Rocskát. Mintha célba hajították volna, oly pontosan találta el a homloka közepét.

- Egy ilyen alacsony homlokot! - mondta a századparancsnok, akiben azért volt egy bizonyos morbid humor. - Elképesztő!

S mert volt benne humor, ítéletet is olyant hozott, amely elszórakoztathatta a keretet.

- Teljesen elképzelhetetlen, hogy a fickó a fickót szándékosan ölte meg. Es gibt doch zwei Möglichkeiten: vagy mégis szándékosan ölte meg, vagy hanyagságból, mert nem tartotta karban a fegyverét. Ha szándékosan, akkor a dolog világos: haditörvényszék elé kell állítani, és fel kell akasztani. Ha nem szándékosan tette, akkor még mindig van két eshetőség: vagy lelki-

furdalásában hamis vallomást tesz, és vállalja ezt a viszonylag könnyű büntetést, vagy az én ítéletemre bízza magát. Én pedig arra fogom ítélni, hogy minden délben kössék ki két órára, a többi időben pedig végezze ugyanazt a munkát, mint a társai. És akkor még mindig van két lehetőség: vagy rájön, hogy az akasztás kevésbé fáj, mint a kikötés, és utólag vállalja el nem követett bűnét, vagy pedig, az én ítéletembe lassan hal bele...

Péter azonban nem tette meg a századparancsnoknak azt a szívességet, hogy hivatalosan felakasztathassa, hanem megpróbálta a lehetetlent; napi kétórai kikötés mellett talpon maradni a munkában is, nehogy a keretlegények agyonverhessék. Persze, ehhez nem kellett volna feltétlenül ürügyet találni, de a százados sportszerű vadállat volt, s kíváncsian várta, meddig bírja Pandirkó a távot. Mi erre csak annyit tudunk mondani, hogy hét napig mindenestre bírta. Akkor ráhajtották őket egy rétre: szedjék föl az ellenség aknáit, vagy robbanjanak fel rajta. Ez utóbbi látszott a valószínűbbnek. A századparancsnok és a helyettese eközben a biztonságos, már aknáltalanított szekérúton föl-alá sétálva lesték, mikor és hogyan repülnek a levegőbe a munkaszolgálatosok, de ehelyett az ő lábuk alatt robbant fel egy nehéz harc-kocsiakna. Ez elméletileg természetesen lehetetlen, de a gyakorlatban nem. Az egyiknek a bal karját és fejét, a másiknak a felső testét helyezték később örök nyugalomra, egyéb részeit szorgos keresés után sem sikerült megtalálni. A szolgálatvezető habozott, aznap is kiköttesse-e Pandirkót, hanem aztán végleg letett erről, amikor az figyelmeztette:

- Nekik szemmel láthatóan nem hoztam szerencsét... Ki akarja próbálni a törzs úr is?

Ebből az a tanulság - nevetett Szabó, amikor hallotta az esetet -, hogy még a babona elleni harcot is alá kell rendelni az osztályharc állásának. Egyébként nem bocsátottam volna meg magamnak, ha miattunk kikészítenek...

- Én sem. Olyan rumlit csináltam volna az úristennél, hogy megnézhetnétek volna magatokat!

Tanúvallomásában elmondotta Szabó, tudja, ez volt az egyetlen eset, amikor köztörvényes bűnözőt felvettek a kommunisták kollektívájába, de nem volt okuk megbánni. Sőt! Pandirkó többet használt nekik, mint ők Pandirkónak. Mert a századparancsnok halála után a honvédség súlyos káderhibát követett el, egy régi tiszti családból származó tartalékos főhadnagyot nevezett ki a helyére, aki nemcsak konzervatív volt meggyőződésből, hanem becsületes ember is. Azonnal megszüntette a kegyetlenkedéseket. Hogy ezért felülről nem vonták felelősségre, azt két dolognak köszönhetette: először is, hogy leválasztották őket a zsidó századról, másodszor, hogy összeköttetései révén sikerült embereinek komoly munkát szereznie egy műszaki zászlóalj mellett. Eleinte segédmunkákat végeztek velük, aztán kirobbant Pandirkó műszaki zsenialitása, és megmutatta, hogyan lehet egy gépet megjavítani, amit a mérnökök már a hátszobákba akartak küldeni. Mivel pedig Pandirkó óriási tekintélyének köszönhetően a vagányok komolyan végezték munkájukat, hamarosan szinte egyenlő jogú alakulatnak számítottak a zászlóaljnál. A parancsnokok rászoktak, hogy a szolgálatvezető megkerülésével neki adják ki utasításait, a szolgálatvezetőt viszont, a kommunisták tanácsát követve, kitűnő diplomáciával ugyancsak sikerült maguknak megszerezniök. A szomszédos egységek vezetői, de nemritkán a műszakiak is, gyakran vették igénybe szolgálataikat mindenféle kívánságaik teljesítésére - az órajavítástól az ikonok szakszerű csomagolásáig mindenre találtak szakértőt maguk között -, de ezeket a külön munkákat csak a törzsőrmesterrel lehetett megbeszélniük, Pandirkóval nem. Így aztán a szolgálatvezető kapta a különböző ellenszolgáltatásokat is, s azokat úgy osztotta meg az embereivel, ahogyan neki tetszett. A kölcsönös érdekesség így mindenkivel, minden irányban megvalósult, és a bázis parancsnoka, egy ezredes maga lépett közbe, amikor egyszer a századot el akarták vezényelni tőle.

Itt történt különben az a hallatlan eset is, melyről Koleszárt - balszerencséjére - teljesen félretájékoztatták; az ugyanis, hogy Pandirkó két parancsnok jelenlétében és avval az ürüggyel, hogy a legénység zsoldját őrizték benne, de elromlott a zárja, megfűrt egy páncélkasszát.

Valóságban azonban fontos iratokat őrzött benne egy vezérkari százados, és vagy elvesztette a kulcsát, vagy - természetesen ettől félt inkább - ellopták tőle. Az iratok hiánytalanul megkerültek, s ettől fogva Pandirkóék egyes vezérkariak támogatására is számíthattak.

Pandirkó természetesen az egész század érdekében felhasználta tekintélyét, de a kommunistákon részrehajlóan is segített. Szabó annyiban tévedett ugyan, hogy kommunista kollektívába Pandirkón kívül nem vettek fel vagányt - katonai büntetőintézetekben ez szükségből egy-két esetben korábban is előfordult -, de abban nem, hogy közülük csak Pandirkó jelentett hasznot a kommunistáknak. Ráadásul nekik elmesélte, hogy „mindkét” apja kommunista volt, s így kezdték őt is efféle elvetélt kommunistának tartani. Szerintem ebben nem volt teljesen igazuk. Pandirkó csupán a fasisztákat gyűlölte, de azokat engesztelhetetlenül, a barátaihoz volt hűséges - rendületlenül. De, ami a kommunistákat mint olyanokat illeti: Szabó elvtárs és társai csak megerősítették abban a meggyőződésében, amit az idősebbik Pandirkóról és társairól alakított ki magában, vagyis, hogy a forradalmárok nem ismerik az életet, és ezért nem is képesek tekintélyre vergődni az egyszerű emberek előtt.

Voronyezsnél azután elveszítették a műszakiakat, és németek alá rendelték őket. Csakhogy ezek mindnyájukat vagányoknak hitték, tolvajoknak vagy betörőknek, s azok nem keltettek bennük túlzott ellenérzést. Megelégedtek annyival, hogy jól végzik a munkájukat, s azt is, amivel munkájukon felül még személy szerint megbízták őket. Így továbbra is jó kondícióban maradtak, s mikor az oroszok áttörték a frontot, s a menekülő németek fegyvert osztottak ki közöttük, megparancsolva, hogy utolsó emberig őrizzék lövészárkukat, nem rosszabb, hanem talán jobb helyzetben voltak, mint a legtöbb magyar alakulat. Itt kerültek szembe főhadnagyukkal is. Az öreg természetesen teljesíteni akarta a kapott parancsot, s nagyon elcsodálkozott, amikor munkaszolgálatosai, akikkel valóban úgy bánt, mint a fiaival, altisztjeivel együtt lefegyverezték. De még ebben a helyzetben is követni akarta lelkiismerete szavát. Pandirkót kinevezte a szökevények parancsnokának, avval az utasítással, mentse meg a rábízottak életét. Őt viszont az altisztjeivel engedjék szabadon, adják vissza a fegyvereiket, és engedjék, hogy teljesíthessék katonai kötelességüket. Pandirkó azonban a kommunistákkal egyetértésben úgy döntött, hogy engedetlenek maradnak, és akarata ellenére megmentik főhadnagyuk életét is. Ekkor indultak el Sztari Guta felé, ekkor verték meg azokat, akik meg akarták magukat adni a fagynak, s ekkor történt meg az a páratlan eset, melyet az egyik szovjet tábornok ír meg memoárjaiban, hogy ő, mint hadosztályparancsnok, törzsfőnökével és segédtsíztjeivel foglyul ejtett egy egész zászlóaljat, amely mindenáron meg akarta adni magát. Ő magyarázta el nekik, hol jelentkezzenek, s egy küldönccel előre értesítette jövetelükről a fogolygyűjtő helyet. Ott persze nagy meglepetéssel fogadták a tsíztjeivel jelentkező századot, melynek élén mégis egy közlegény állt. A történetekből nem sokat értettek meg, de Pandirkó tekintélye mindenesetre köztük is megnőtt. Annyira, hogy fogolytábor helyett egyenesen az antifasiszta iskola vezetőihez küldték. Ott valaki kihallgatta, s mikor megismerkedett életrajzával, ezt mondta:

- Amit az elvtárs elmondott, az igen rokonszenves. Hanem azért az iskola kiépítését mégse kezdjük egykori kasszafűrókkal. Egy későbbi transzportban majd bizonyára szívesen látjuk.

Visszaadták tehát a szovjet hatóságoknak, akik ismét nem pontosan értették, mi történt. A közlegényről, aki egy egész századot hozott át magával, váratlanul kiderült, hogy odahaza bűnöző volt. Ebből természetesen arra következtek, valami különlegesen veszélyes egyénről lehet szó, és hála annak a pozitív szerepnek, melyet kommunisták megmentésében kifejtett, egy nehéz táborba küldték, s az utolsó transzportok egyikével eresztették haza. Egy olyan késői transzporttal, melynek tagjait a magyar hatóságok már darabonként vizsgálták át, s azt javasolták neki, jelentkezzen a szocialista város építkezésén. Ott amúgy is mindenkit tiszta lappal fogadnak, s ha a munkában beválik, akár vezérigazgató is lehet belőle. Pandirkó pedig nem tartott arra igényt, hogy megkeresse azokat, akik igazolhatták volna munkaszázadbéli

tevékenységét - akik kihallgatták, nem tartották szükségesnek, hogy ellenőriztessék hári-jánoskodásait. Viszont elállt a lélegzetük, mikor meghallották a válaszát. Velük nem szoktak így beszélni:

- Le vannak maguk szarva! A vigasztalásukra semmi szükségem!

Avval érkezett az építkezésre, hogy a múltjáról meg sem próbál beszélni. Mert, ha mint kasszafűró, avval vág fel, hogy kommunista kollektíva tagja volt a munkaszolgálatban, vagy azt hiszik, ott találta ki az egészet, vagy azt, hogy rettentő nagy bűnök lehetnek a füle mögött, másként ilyen múlttal hatlovas hintón küldték volna hozzájuk. Hanem még meg sem érkezett a munkaügyire, mikor ebben a Bábelben már két régi börtönismerőssel is találkozott. Nagy örömmel üdvözölték, s mintegy mellékesen mindjárt azt is elmondták neki, milyen gondatlanul őrzik az egyik páncélkasszát, melyben a melósok fizetését tartják.

„Hohó! - figyelmeztette magát. - Jó lesz vigyázni!” Avval kezdte bemutatkozását, hogy őszintén elmondta annak az elvtársnak, aki vele foglalkozott, hogy katonáskodása háromévi börtönbüntetését szakította meg.

- Semmi baj! - nyugtatta meg Kurucz elvtárs, aki zavartalan önbizalommal intézte az újonnan érkezettek ügyeit. - Láttunk már nagyobb vagányt is nálad, és azt is megneveltük!

- Először is, nyavalyát láttál, nem nálam nagyobb vagányt! - viszonozta nyomban a tegezést. - Én a világ egyik legjobb mackósa voltam. Másodszor te engem nem fogsz megnevelni. Én ide dolgozni jöttem, nem bűnözőnek, és semmi kedvem, hogy a magad érdemének tulajdonítsd, ha sztahanovista lesz belőlem. Harmadszor, én szívesen elmegyek kőművesnek is, de látszik, hogy fogalmad sincs a kasszafűrásról, ha nem lakatosnak vagy műszerésznek alkalmazol...

- Örömmel hallom! - mondta erre Kurucz, akit azért szintén nem a gólya költött. - Tudja mit? Térjünk vissza egyelőre a magázásra, és maradjunk a kőművességnél. De rendkívül boldog leszek, ha egyszer józan megfontolással, közös akarattal, mindketten helyesebbnek látjuk a műszerészséget és a tegezést.

Ebben maradtak. De Péter az ajtóból még visszaszólt:

- Ja, igaz! Azt még nem tudom, hol tartják a munkások bérét, de azt már igen, hogy rosszul őrzik. Jó lesz utánanézniök, ha nem akarnak holmi kellemetlen meglepetést!

Tegeződésükre a harmadik hónapban került sor. Akkor volt az a nagy vihar, melyben két toronydarut feldöntött a szél. A harmadik csak azért maradt épen, mert amikor a karja inogni kezdett, és kiadták a parancsot, hogy mindenki meneküljön mellőle, Pandirkónak és brigádjának sikerült az óriást megkötnie. Az ekkori szokás szerint bátorságukért jelentős pénzjutalmat kaptak a vezérigazgatótól, és szigorú megrovással egybekötött letolást azért, mert az utasítást megszegve, kockára tették az életüket. Csakhogy a vezérigazgatónak nem sikerült végigmondania a szövegét.

- Ez a sóder minket nem érdekel! - szakította félbe Péter. - Azt mondja meg, mit kapott az a mérnök, aki miatt kockáztatnunk kellett az életünket! Mert hogy nem csináltuk szívesen, azt elhiheti!

Mikor pedig kiderült, hogy - a nemcsak akkori szokások szerint - a felelőst nem sikerült megtalálniuk, kijelentette:

- Akkor pedig olyan vihart csinálunk, hogy elbújhat mellette a szerdai szélvész! A miniszterig elmegyünk!

Általában úgy tudják, innen származott beceneve. Legjobb barátai szerint viszont későbbi felesége hívta így először, aki néhány nappal esküvőjük előtt barátnőinek így panaszkodott:

- Két hete ismerjük egymást, és máris azt akarja, álljunk az anyakönyvvezető elé! Szélvész Peti!

- Csak nem mész hozzá? Kasszafűró! Nem tudod, hogy kutyából nem lesz szalonna?

- De, tudom drágám... Csakhogy én áruházi tolvaj voltam azelőtt...

Pandirkóné természetesen soha nem volt bűnöző. És én éppen ezt a változatot hiszem el. Jól mutatja az akkori közvéleményt, ami legalábbis lealacsonyodásnak tartotta egy tisztességes lány részéről, ha Péterhez megy feleségül. Vagyis, hogy Koleszár sem csinált akkora képtelenséget, mint ez utólag látszik, amikor kételkedett megbízhatóságában. Persze, választhatott volna magának kevésbé veszélyes ellenfelet is nála. De olyan múlttal a háta mögött, mint amilyent fiatalsága ellenére már összeszedett magának, általában is jobban tette volna, ha inkább a kertjét műveli, mint hogy a párt védelmével foglalkozik. Csakhogy ő komolyan vette a kötelességét, nem kötözködött. És akkor még sokan nem tudták, hogy az okos embernek okosan kell tudnia válogatni a kötelességei között is. Aki kommunista, az ezt tulajdonképpen nem is hihette el.

Huszdik fejezet

- És ha jogosan érezte sértőnek a támadásomat - kérdezte Gazsi -, akkor joga volt pofon ütnie is? Pofozkodni kocsmában szokás, nem itt! Kérhetett volna fegyelmet ellenem, talán megérteném. Még jobban tette volna, ha őszintén írja meg az életrajzát, hiszen akkor fel sem teszem a kérdéseimet. Ez kötelesség, és nem annak a kérdése, akar-e valaki dicsekedni, vagy sem. Az pedig, hogy egy volt kasszaőr akarja megválogatni, mit mond, és mit hallgat el, nem enyhítő, hanem súlyosbító körülmény. Nem értem, hogyan foghatják fel ezt fordítva. Még kevésbé értem, miért kellene bocsánatot kérnem. Nekem nem járna bocsánatkérés a pofon miatt?

- Jó, kezdjük ismét előlről! - sóhajtott Katona elvtárs, és fáradtan dörzsölte meg a homlokát. - Pandirko elvtárs alapvetően becsületes ember volt a Horthy-korszakban is, s csak a viszonyai készítették bűnözésre. És akkor is kasszaőr volt, tehát soha szegények zsebéből nem vette ki a pénzt. Mégis, ameddig Koleszár elvtárs csak olyan tettekkel vádolta, melyeket esetleg feltelezni lehet egy hivatásos bűnözőről, bár már akkor is sértőnek találta kételkedését, igazának tudatában megőrizte hidegvérét. Hanem azután olyasmivel vádolta meg, ami már nemcsak az állampolgári erkölcs, hanem a betyárbeccsület szerint is aljasság, elvesztette a fejét. Olyan nehéz ezt megérteni? Vagy csak teszi magát, mintha nem értené?

Ketten ültek vele több mint egy órája: a káderosztály vezetője és egy Pestről érkezett elvtárs, akinek a bemutatkozáskor nem értette a nevét. Utóbbi most szólalt meg először:

- Koleszár elvtárs nem tetteti magát. Koleszár elvtárs valóban csak annyit tud a becsületről, amennyit pontokba szedve meg lehet tanulni. Amit csak szívvel lehet felismerni, abból semmit nem ért.

S hogy félre ne értsék, hozzátette:

- Ezt persze nem dicséretképpen mondtam...

Elképedve meredt a pestire:

- Tessék?!

- Ha valaki csinál valami dicséretes dolgot, és azt elhallgatja a párt előtt, az valóban hiba, ha nagyon kicsi is. Ugye, Koleszár? Az is elhanyagolható kicsiség - most a saját véleményemet mondom -, ha valaki azt nem írja meg az életrajzában, hogy van egy kulák nagynénje Kocsordon, ha soha, semmilyen formában nem érintkezett vele. Márpedig nem érintkeztek, ennek utánanéztünk alaposan. De azért az ilyen ember mégse mondjon véleményt mások önéletrajzi hiányosságairól - nem igaz, Koleszár? És különösen hallgasson, ha arról a nagybátyjáról sem ír, aki jelenleg nyugaton él, az egyik kémiszolgálat vezető munkatársa, s akiről korántsem lehet ilyen egyértelműen állítani, hogy nem látogatta meg az unokaöccsét, amikor itthon járt...

- Kim él nekem nyugaton? - sápadt el Gazsi.

- Csendesebben, Koleszár! Egyelőre nem maga kérdez, hanem én, és sorban meg is akarom kapni a válaszokat. Miért nem írt a nagynénjéről? Mert kulák?

Nagyot nyelt.

- Bizonyítani tudom, hogy közvetlen a felszabadulás után az elvtársak azt mondták nekem, hogy minden rokonomat megölte örültségi rohamában a nagyapám, Rózsi nénémet is. Mióta anyámtól tudom, hogy él, minden életrajzomba belevettem. Aminthogy azt is, hogy anyám

férje malomtulajdonos, és azért nem érintkezem velük... Viszont ismétlem, egyáltalán nem tudok arról, hogy valakim is élne nyugaton.

- Erre majd még visszatérünk, Koleszár! Egyelőre szögezzük le, hogy a kulákjait minden életrajzába beírta, kivéve abba, melyet a pártiskola számára írt, meg, azokba, melyek alapján megkapta első magas beosztásait. Akkor kezdett őszinte lenni, amikor olyan kádernek számított, akiről nem távoli rokoni kapcsolatok alapján alkotnak véleményt az elvtársak.

Gazsi gondolkodott egy kicsit, aztán bólintott:

- Nem tagadhatom, hogy ez a kettő időben lényegében összeesik, tehát rosszindulattal így is lehetne magyarázni önéletrajzaim változását. Viszont az életem semmi ilyen gyanúra nem ad okot.

Az elvtárs bólintott:

- Jó, akkor térjünk át a nyilas nagybácsira, aki nyugaton él. Elfelejtkezett róla, Koleszár? Tudja, aki a Rózsi nényjét megerőszakolta, a sógorát pedig munkaszolgálatba vágta...

- Gáspár!? - kiáltotta Gazsi. - Gáspár elesett Budapest ostrománál. Anyámék kérésére holtta nyilvánították. Így kapták meg Rózsi néni meg ő a nagybátyám örökségét...

- Hanem azóta Magyarországon járt, és nincs bizonyítékunk arra, hogy nem találkozta egymással...

A káderes felkapta a fejét:

- Ha jól értettem, azt a nyilas nagybácsit valóban holtta nyilvánították. Akkor pedig Koleszár nem írhatta életrajzába, hogy él. Nem volna helyes ezt a kérdést levenni a napirendről, Monostori elvtárs?

- Egyelőre igen! - dűnnyögte az kedvetlenül.

- Úgy látom, az elvtárs azzal vádol, hogy szándékosan felejtettem ki az önéletrajzaimból bizonyos részleteket! - mondta falfehéren Gazsi.

- Egyelőre nem. Egyelőre csak felsoroltam bizonyos tényeket, s azokra magyarázatot vártam. És továbbra is ezt fogom tenni. Éles hangot pedig azért használtam, mert még mindig sok a hiányzó adat, illetve válasz.

- A hangja azonban nem éles volt, hanem gyanúsítgató. Ezt pedig kikérem magamnak. Az életemmel kapcsolatos minden kérdésre válaszolni tudok.

- Ugyan, olyan ember nincs is! - legyintett Monostori. - Ha csak erről volna szó, bárkit, bármikor letartóztathatnánk. Maga például mivel magyarázná, hogy a fronton átszökve éppen két napot kellett lapulnia azon a bizonyos tanyán, s nem egyet vagy ötöt? Pedig ez adott esetben lehetne nagyon fontos is...

- Sehogy! - mondta Gazsi. - Természetesen nem az ilyesmikre gondoltam...

- Ez azért van, mert maguk azt sem tudják, mire gondoljanak. No de egyelőre csak menjünk lassan tovább. Megengedi, Katona elvtárs?

A káderes csak a kezével jelezte, hogy átadja a szót.

- Katona elvtárs már megpróbálta elmagyarázni önnek, milyen jelentős eseménynek tartjuk Pandirko tagfelvételét. Hogy szerintünk kitűnően jellemzi rendszerünk mély humanizmusát, hogy egy volt kasszafűró, aki a kapitalizmusban csakis visszaeső bűnözővé válhatott, a mi társadalmunkban a munka hőségévé emelkedett. És mikor ezt a magánál sokkal képzetlenebb

emberek megértik, és együtt örülnek velünk, akkor maga éppen ennek az embernek a felvételét támadja meg.

- Kérem, kérem! - tiltakozott a káderes. - Éppen nem ezt mondtam. Ellenkezőleg: megállapítottam, hogy Koleszár elvtárs másfél éve van nálunk. Ezalatt tizenheten kérték felvételüket az ő alapszervezetébe, és ő tizenegyszer szólalt fel a jelöltek ellen. És én azt kérdeztem magamtól, miért viselkedik ilyen rigorózan?

- Nemcsak magától, tőlem is! - mondta a pesti. - Én pedig azt mondtam: különösen meglepő ez akkor, ha tudjuk, hogy viszont ő ajánlotta felvételre Varga Ferencet - vagy maga szerint nem különös, Koleszár elvtárs?

Gazsi elfehéredett haragjában. Sajnos, azt nehéz ránézésre megmondani, hogy haragjában sápad-e el valaki, vagy pedig félelmében.

- A megjegyzését gyalázatosnak tartom, Monostori elvtárs! Nagyon is logikus a viselkedésem. Egyszer felvételre ajánlottam a pártba valakit, aki cseppet sem dolgozott rosszabbul Pandirkónál, aki nem a bűnügyi rendőrség, hanem a nyilasok elől emigrált, mégpedig nem a királyi Jugoszláviába, hanem a köztársasági Svájcba, aki nem egy fél tucat kérdésre nem adott kielégítő választ, hanem csak arra az egyre, miért nem jött már korábban haza, s aztán erről az emberről kiderült, hogy nem jött, hanem küldték, hogy nem kommunista volt, hanem kém, s hogy én javaslatommal nem építettem, hanem züllesztettem a pártot. Ott tanultam meg, hogy ebben a kérdésben az ember nem lehet eléggé óvatos. Hogy kisebb baj, ha két elvtárs nem kerül be a pártba, aki különben érdemes lett volna rá, mint ha egy bekerül, aki ott kárt csinál. Kielégítő a magyarázatom, Katona elvtárs?

- A magyarázata kielégítő. Az álláspontja nem - mondta némileg megnyugodva a káderes. - Az ön véleménye, Monostori elvtárs?

- Az álláspontja igen. A magyarázata nem. Ő eddig nem egy, hanem legalább három felelettel adós nekünk, és mégis sértőnek találja, ha nem viseltetünk feltétlen bizalommal iránta. Ezért is kértem, egyezzen bele, hogy ne itt, hanem más helyen tegyem föl hozzá kérdéseimet. Beleegyezik, Katona elvtárs?

- Nem - felelte Katona. - Nem egyezem bele.

Gazsi másodszor is elsápadt. Ezúttal, mi tagadás, félelmében. Eddig nem gondolt arra, hogy a másik elvtárs esetleg nem a káderosztálytól, hanem az ÁVH-ról való. Az pedig elmosolyodott:

- Tudtam, hogy ezt fogja válaszolni. Makacs, nagyon makacs! Pedig Koleszár elvtárs semmivel nem szolgált rá, hogy maga ilyen kitartóan védelmezze őt. No jó: tegyük próbára Koleszár elvtársnak azt a nagy tudását - egy kicsit. Mindent, amit tudunk róla, persze nem fogom önnek elmondani... De egy-kettőt abból is megkérdek, amit jobban szerettem volna máshol. Például, hogy honnét tudta Fellner csendőrnnyomozó, hogy éppen Koleszár szekerére kell ráállítania embereit, ha el akarnak jutni Galambos József tanár rejtékhelyére? Arról a Galambosról van szó, akihez Koleszár vitte az egyik ellenállási csoport utasításait, s akit később agyonvertek a csendőrségen, mert nem adta ki a társait.

Gazsi elhűlve bámult Monostorira:

- Követték a szekereket? Ezt most hallom először.

- Még igaz is lehet! - felelte Monostori. - De akkor menjünk tovább. Mint említettem, maga a fronton átkelve, két napot töltött az egyik tanyán. Ugyanezen a napon, pár kilométerrel odébb, egy másik tanyán az a különítmény, amelyhez Fellner is tartozott, szökevény munkaszolgálatosokat lőtt agyon. Maga nem tudja megmondani, miért éppen két napot kellett ott töltenie,

nem egyet vagy hatot, állítólag nem találkozott velük. Honnét tudta Fellner mégis, mire Kocsordra érkezett, kik az ottani ellenállás vezetői, és hol van a rejtekhelyük? Élükön a maga tanítómesterével, akit különben olyan szeretettel emleget?

Gúnyosan felnevetett:

- Ne törje a fejét a válaszon. Fellner él, és már egy hete nyilatkozott...

Így került Gazsi az ÁVH-ra. Néhányan látták, amikor a pártbizottság épületéből kilépve, egy ismeretlen, de barátságos férfiba karolva, elsétált az étteremig, ott beszállt egy autóba, és elhajtattott. Azután sokáig nem tudott róla senki. Még feleségétől és gyermekétől sem búcsúzhatótt. Katona elvtárs, akit erre utasítottak, azt állította, hogy tőle a legjobb hangulatban távozott, eltűnéséről semmit sem tud. Három hónap múlva kizárták a pártból, mint egykori rendőrspiclit, jelenleg külföldi ügynököt. Felesége a javaslat ellen szavazott, Pandirkó pedig tartózkodott. Felesége, mert hitt az ártatlanságában, Pandirkó pedig még azt is megengedhette magának, hogy kijelentse, nem tud állást foglalni egy olyan ügyben, melynek részleteit nem ismeri, különösen, ha akit vádolnak, avval ő ellenséges viszonyban van.

Gazsi, amíg Pestre utaztak, nem is félt olyan nagyon. Tudta, hogy ártatlan, s azt hitte, hogy ez a nyomozás során majd ki is derül - mert abban is hitt, hogy idáig csak bűnösöket ítélték el.

Az épületbe érve már elvesztette bátorságát, pedig még nem is történt semmi, csak látta, hogyan fogadják. Első kihallgatása után pedig megértette, hogy olyan hálóba került, amelyből nincs menekülés. Mentől jobban kapálózik, annál mélyebben bonyolódik a háló szálaiba.

Fellner az igazsághoz híven mondotta el, hogyan fogott gyanút, hogy éppen Koleszár az, akit követnie kell. Hanem aztán azt állította, hogy azon a bizonyos éjszakán, amelyen ő a fronton átment, újra találkoztak egymással, s hogy ne lövesse agyon a munkaszolgálatosokkal együtt, szerződést írt alá, s ennek értelmében árulta el nekik mestere és három barátja bűvőhelyét. Nemcsak elméletileg, hanem azért késett két napot, mert visszautazott Fellnerrel Kocsordra, és Szabóki szemközt köpte, amikor a csendőrtől követve lakására bebukott. Innét azután éppen a tábori csendőrök segítségével sikerült átjutnia Debrecenbe, ahol az elvtársakat sikerült megtévesztenie, és elhítenni velük, hogy tőlük hallja először, hogyan pusztultak el Szabókiék.

Amikor pedig felháborodva tiltakozott, miért hisznek inkább Fellnernek, mint neki, üvöltöttek:

- Mit gondolsz, ki a tisztességesebb? Az ellenség vagy az áruló?

„Fellner eltűnése után - állapította meg a nyomozás - Koleszár azt hitte, hogy vele együtt a rendőrséggel kötött szerződésének titka is feledésbe merült. Megjátszotta tehát, hogy szívvel-lélekkel csatlakozik a párthoz. Kétségtelen, tehetségével sikerült is az elvtársak bizalmát elnyernie. S mert karriert akart csinálni, kitűnően dolgozott. Életének ebben a korszakában nem követett el ellenséges cselekedeteket, egészen addig, míg nagybátyja, az idősebb Koleszár Gáspár az angol kémiszolgálat magyarországi megbízottjaként fel nem vette vele a kapcsolatot.

Mint azt Fellner beismerte, az idősebb Koleszárnak már Kocsordon elmondotta, hogy öccse spicliszolgálatot vállalt a csendőrség számára, hogy ő, mint nyilas pártvezető, szükség szerint szintén felvehesse vele a kapcsolatot. Erre azért volt szükség, mert nagybácsi és unokaöcs valóban nagyon gyűlöltek egymást. Persze kettejük között már nem jöhetett létre kapcsolat, s így a vádlott megdöbbsent, mikor a nagybátyja felkereste lakásán, és avval fenyegetőzve, hogy rendőrségi kapcsolatait leleplezi, beszervezte az angol kémiszolgálatba. Ez éppen akkor történt, amikor Koleszár megtudta, hogy Dunántúlra küldik, s a Velemériék elleni harc lesz a fő feladata. Mivel az angol titkos szolgálat, évszázados gyakorlatához híven, akkoriban

Magyarországon is hosszú távra dolgozott, a rezidens sem kívánta öccsét azonnali szolgálatokra felhasználni, hanem a párt szemmel látható bizalmát értékelve, elhatározta, hogy eleinte ők adnak segítséget az ifjú Koleszárnak, épüljön be minél magasabb szinten az Ifjúsági Szövetség vezetőségébe. Ha majd sikerül, el fogják dönteni, mikor és milyen szolgálatot teljesítsen nekik. Már eleve úgy tervezték, inkább diverzáns, mint kémjellegű megbízásokat adnak neki.

A véletlen is kezükre játszott. A rezidensnek kapcsolatai voltak a káptalan egyes embereivel, tudott az ott elhelyezett fegyverraktárról, melyet amúgy is át akartak telepíteni. Az átköltöztetést úgy hajtották végre, hogy néhány túlságosan elavult fegyvert és némi lőszert a régi helyen hagytak, és a szintén beszervezett Fekete János kocsis segítségével megrendeztek egy színpadias jelenetet, mellyel Koleszárnak sikerült a megyéspüspököt megzsarolnia. A nagybácsi, természetesen, szükség esetén habozás nélkül feláldozta volna Feketét, de erre aztán nem került sor, ellenkezőleg, az akció következményeképpen Koleszárnak sikerült Feketét is olyan állásba juttatnia, melyben értékes kémadatokhoz juthatott. A szomszédos megye pártbizottságán lett sofőr.

A letartóztatásban lévő Fekete János ezeket a tényeket beismerte.

A vádlottal kapcsolatos tervek azért nem realizálódtak, mert negyvenöt őszén az idősebb Koleszár egész csoportját az angolok kénytelenek voltak az amerikaiak rendelkezésére bocsátani. Az új vezetőség a rezidens elmozdította beosztásából, és egy amerikai kémiskolára küldte továbbképzésre. Mivel pedig náluk nem volt szokásban, hogy beszervezett embereket esetleg évtizedekig tartalékoljanak távlati terveik érdekében, az ifjabb Koleszárt is azonnali akciók végrehajtására kényszerítették. Mivel már amúgy is elkerülhetetlennek látszott, hogy bizalmi emberük, Veleméri alispán politikai okokból megbukjék, mégpedig igen rövid idő alatt, elhatározták, hogy ezt megelőzve ők maguk buktatják meg olyan botrányos körülmények között, hogy azok ódiumát teljes egészében a kommunistákra hárítva, megijesszék velük a párt szövetségeseit. Hogy a vádlottal akkor ki tartotta a kapcsolatot, azt megállapítani nem tudtuk, mert ő sem ismerte név szerint, s róla csak személyleírást adhatott. Koleszár munkatársai pedig közölték - hadd szúrjam közbe: a valóságnak megfelelően -, hogy ők a párttitkár állítólagos utasításáról kizárólag Koleszártól hallottak, de fölöttesük lévén, állításának ellenőrzését nem tartották szükségesnek.

Az eset következményei az akkori sajtóból ismeretesek, a tüntetés mindhárom szervezője komoly pártbüntetésben részesült. Koleszárt iskolára küldték avval a szándékkal, hogy később ne mint politikai munkás dolgozzék, hanem mint gazdasági vezető. Ő maga az amerikaiak eljárásától megsértődve úgy utazott el, hogy címét sem hagyta meg összekötőjénél, abban a naiv hitben, hogy így a kémszolgálatról sikerül megszabadulnia. Az amerikaiak egyelőre meghagyták hitében, s nem háborgatták, pedig bizonyíthatóan egyetlen percre sem veszítették szem elől.”

No de ebből elég. Végigmondtam, amit már eddig is tudtak, csak hogy bemutassam, miképpen lehetett megtörténni eseményeket enyhén szólva félreértelmezni. A továbbiakban a jegyzőkönyvnek csak azokat a részeit foglalom röviden össze, melyekből az előzőkben átugrott néhány esztendő történetét ismerhetik meg. Ezek szerint a kémszolgálat izgalmi, a meg nem érdemelt hatalom, majd az abból való kicsöppenés annyira aláásta maradék erkölcsi erejét is, hogy korábbi sikereit nem tudta megismételni, a párt bizalmát lényegében nem sikerült visszaszereznie. Az egyetemi pártszervezetben munka helyett inkább ingerülten kritizálgatott, evvel - lehet, hogy akaratlanul - bomlasztotta a párttagok fegyelmét. Még jobban aláásták a behelyezett bizalmat botrányos nőügyei. Feleségétől kétszer is válni akart, másodszor nem sokkal lánya megszületése után. Ilyen módon azt a tervet is elejtették, hogy minél gyorsabban gazdasági vezetőként hasznosítsák képességeit. Beosztott mérnökként küldték egy üzembe.

Lehet, hogy az már az amerikai kémszervezet húzása volt, hogy a rendkívül fontos Fénycsőgyárat választották munkahelyéül, melyben akkor már jól kiépített szabotőr szervezet működött. (Jegyzőkönyvében itt - piros tintával - e megjegyzés olvasható: Utánanézendő, ki ajánlotta és milyen körülmények között!) Itt vette fel újból a kapcsolatot az amerikai kém-szolgálat, név szerint a börtönben azóta elpusztult Hartman Ferenc, és elsőnek azt az utasítást adta, hogy ajánlja párttagnak azt a bizonyos Vargát, akivel már az egyetemen együtt tanult, amikor pedig a rendőrség megkezdte a letartóztatásokat, azt, hogy keverje gyanúba a könyvelőség egyik dolgozóját, aki felszabadulás előtt is a párt tagja volt.

Az amerikaiak Hartman letartóztatása után, úgy látszik, azt hitték, hogy ebben Koleszárnak is része volt, mert nem sokkal ezután súlyosan megsérül egy tisztázatlan üzemi balesetnél, és kórházba kerül. Felgyógyulván kéri, hogy régi helyére ne kelljen visszamennie. Kérését teljesítik, de új helyén sem válik be. Két év alatt három gyárban dolgozik. Vallomása szerint így akar eltűnni az amerikaiak elől. Közben azonban Hartman tisztázza őt megbízóik előtt, s ezért újból felveszik vele a kapcsolatot, de egyetlen találkozó kivételével levélben kapja utasításait. Ezen a találkozón figyelmeztetik, hogy feleségével ki kell békülnie, és nőügyeit leépítenie, mert okvetlen vissza kell szerezni felettesei bizalmát. Tekintse ezt ultimátumnak: ha nem paríroz, leveszik róla a kezüket. Kéri áthelyezését az épülő vasgyárhoz, ahol végre újból dolgozik, és lassan oszladozni kezd körülötte a bizalmatlanság. Az amerikai rezidentúra azonban ismét elveszti a türelmét, és utasítást ad a Pandírkó Péter elleni akcióra. Ez az a szalmaszál azután, amelyen elcsúszik. Sokkal eszesebb annál, semhogy a hatóság elhiggye, hogy egy ennyire brutális és ostoba támadást ő találjon ki. Vizsgálat indul ellene, ennek során felkutatják a múltját, és letartóztatásba kerül. A vádirat az itt és a mellékletben felsorolt egyéb bizonyítékok mellett Koleszárnak a Hatóságon tett és ugyancsak mellékelte vallomására is támaszkodik.

Hát így került Gazsi börtönbe. Hat év fegyházát kapott. Nem ülte le, mert 1956 tavaszán egy másik bíróság megállapította, hogy az ellene felhozott vádak mind alaptalanok voltak, sem provokatori, sem kémtevékenységet nem folytatott. Ezek után felmerül a kérdés, hogyan bírhatták mégis vallomásra a nyomozók. Nem avval akarok foglalkozni, verték-e. Verték. Az érdekel, volt-e olyan érzése, hogy - bár teljesen ártatlan a rárótt vádakban - a hatóság mégsem gyanakszik rája teljesen alaptalanul: hát voltak ilyen gondolatai. Mert a párttitkár, amikor letagadta, hogy ő adott parancsot a Veleméri elleni tüntetés megszervezésére, egyszerűen csirkefogó módjára viselkedett. De két társa nem hazudott, amikor azt vallotta, hogy az utasításról csak tőle értesültek, s nem láttak írásbeli megbízást! Miért nem kért ilyet, amikor a titkárban már amúgy sem bízott? És - ami persze ennél sokkal súlyosabb vétek - valóban teljesen ártatlan volt Galambos halálában? Ő megismerte Fellnert, amikor másodszor találkozott vele - miért hitte a csendőrnnyomozót annyira ostobának, hogy az nem foghat ellene gyanút? Fel kellett volna függesztenie az üzenetek vivését, s ha már nem tette, jobban kellett volna vigyáznia az úton. Nem volt akkora forgalom, amerre járt, hogy ne vegye észre, hogy követik, ha egyáltalán gyanakszik.

Nem kétlem, még Lakatos elvtárs is azt felelné ezekre az önvádakra, hogy Gazsi nem felelős Galambos haláláért, hiszen gyerek volt még. Szabókinak lehetett volna több esze. De Koleszár nem így felelt. Láttá a rázúduló tényeket - ideértve nőügyeit is -, melyeket bizony külső szemlélő könnyen félreérthetett, és nem tudta magát felmenteni. S akkor föltámadt benne a lelkipurdalás, hogy rosszul élt, és sorsát saját magának köszönheti. Hiszen ő is egyetértett a jelszóval, hogy a hibák mögött az ellenség kezét kell keresni.

Mindez persze nem akkor járt a fejében, mielőtt aláírta a vallomását; akkor sem ideje, sem kedve nem nagyon volt gondolkodni. Hanem amikor már az ügyészségen ült, várta a tárgyalást, és gondolatai mintegy kényszerpályára kerülve, bármit próbált ellene, szüntelenül arra az

egyre kanyarodtak vissza: hogyan kerülhetett bűnöző hírébe, amikor soha nem sértette meg a törvényeket? És mindig azt a választ adta rá: saját hibái miatt.

Mikor azután, már elítélve, átkerült a börtönbe, s látta, hogy mint volt kommunistát és árulót a legaljasabb kémnél is aljasabbként kezelik, s minden arra készítette, hogy odakiáltsa őreinek: ártatlanul kerültem ide, először önmaga érzése tartotta vissza, később pedig a kollektíva utasítása is: „Ezek a fiatal örök a mi rendszerünket védelmezik. Nem szabad, hogy ártatlanságunk hangoztatásával a legcsekélyebb mértékben is megrendítsük a hitüket. Akármilyen nehéz is, tartani kell magadat!”

És ő tartotta magát, mindaddig, amíg ki nem szabadult.

Ennek a következményeire később még visszatérek. Továbbra sem politizálni akarok, csak annyiban fogom érinteni, amennyiben Benedek Erzsébet sorsára is kihatott. De éppen ezért nem teszem ki viszont még a pontot ez után a rész után, melynek tárgya tulajdonképpen Gazsi első elítéltetése volt. Mert ez az eseménysorozat hatott Pandirkó további életére is.

Az a bizonyos lány, aki feleségül ment hozzá, természetesen nem volt sem áruházi tolvaj, sem másféle bűnöző. Egy varrodában dolgozott, s közben esti tanfolyamon elvégezte a tanítóképzőt. Őszre már meg is volt az állása az általános iskolában. Csak éppen nem volt kedve magyarázkodni barátnőinek, miért vállalja félelem nélkül az egykori kasszaúrót. Elmondhatta volna, hogy gyönyörködik lendületességében, hogy imponál, milyen vagány harsánysággal védi mindenki ellen az igazát. De nem ezekért ment hozzá feleségül, hanem mert szégyentelenül beleszeretett, nem társadalmi érdemei, hanem férfias szépsége, fáradhatatlan teste és a miatt a nehezen meghatározható többlet miatt, amiért Pandirkót mindig is szerették a nők. Azután szült neki három év alatt két fiút, és bevallhatta magának, nem lehetett annyira fáradt, hogy ne érzett volna gyönyörűséget, ha Pandirkó ölelte. Pedig addigra már kezdte unni hősködését és egyre kíméletlenebb botrányait. Valamiért nem lehetett eligazodni rajta. Odahaza gyengéd volt, és ellenkezés nélkül tűrte, hogy felesége viselje helyette a nadrágot. Brigádtagjai tűzbe mentek érte, és nemcsak azért, mert mindent megtett értük, hanem mert hallgatott a véleményükbe is. De ha bárki más akarta keresztezni az akaratát, nem ismert sem tekintélyt, sem kíméletet. Meg kell mondani, bátorsága mindenkinek imponált, eleinte feleségének is. Akkor kezdett az idegeire menni, amikor rájött, hogy Pandirkó tulajdonképpen már régen nem vállalt semmiféle kockázatot, úgyis mindent megbocsátanak neki. Eleinte persze szinte példátlan vakmerőség volt, amit megengedett magának. Hanem amikor Szélvész Petiből afféle intézmény, példátlanságából pedig afféle példa lett rendszerünk emberalakító hatásának és tűrőképességének bizonyítására, számtalanszor tett szemrehányást neki fölösleges hepciáskodása miatt.

- De hiszen igazam volt! - mentegetőzött ilyenkor Péter.

És valóban igaza volt, és Vera sokáig nem is tudott neki mit mondani. Végül azonban kitört:

- Csakhogy te rég nem az igazadért csinálsz botrányokat, hanem mert élvezed, hogy behúzzák a farkukat előtted! Az igazadat ma már meg tudnád csendesebben is védeni.

De a férfi csak nevetett:

- Neked is igazad van, drágám! Én már csak ilyen vagyok!

Aztán, hogy megpofozta Koleszárt, dühösen, de elégedetten jött haza. Elképedt, amikor Vera szinte hisztériásan rátámadt:

- Hova züllöttél? Megütöttél valakit, aki nem üthetett vissza, és még vigyorogsz?

- Miért? - kérdezte vissza könnyelműen. - Gyöngébb nálam? Talán még erősebb is!

- Fél kézzel átvágna a palánkon, te nyomorult! Parasztgyerek, és erős, mint a bivaly! Azért nem üthetett vissza, mert kommunista, és egy kommunista nem verekedhetik!

Most aztán megsértődött Péter is:

- Nyomorult? Ha nyomorultnak tartasz, legfeljebb a felvételem ellen szavazol!

Vera is megijedt Pandirkótól, de ő nem hátrált meg:

- És komédiás is vagy, tudod? A legremekebb embert fegyelmi elé állítanák, ha ennyire elveszíti a fejét! De neked még ezt is meg fogják bocsátani! Mert te nem remek *ember* vagy, hanem remek *fickó*!

Összevesztek. Két hétig jóformán nem is beszéltek egymással, és Pandirkó az ebédlőben vetett ágyat magának. A harmadik héten aztán bebújt Vera mellé.

- Abban a remek fickóban azért volt valami igazad! Azért is fájt annyira...

Vad ölelkezéssel békültek ki egymással. De Vera végleg csak akkor bocsátott meg a férjének, amikor tartózkodott a szavazástól Koleszár kizárásakor. Elsősorban azért, mert tudta, hogy ezt még Szélvész Peti sem teheti minden kockázat nélkül. Az indokolással nem egészen értett egyet. Hanem Pandirkó konok maradt.

- Pedig én az igazat mondtam. Azért tartózkodtam, mert nem ismerem ki magam. Ha ártatlannak hinném, azt is megmondanám...

Mikor aztán Koleszár elítéltetéséről rövid beszámolót tartottak a taggyűlésen, mindketten földúlva érkeztek haza. Vera, mert meg kellett győződnie, hogy férjének volt igaza. Pandirkó, mert megzavarta az indokolás.

- Látszik, hogy nem voltál áruházi tolvaj! - mondta Verának. - Talán azért nem tűnt fel neked, hogy ellentmondás van az ítéletben. Én most azt hiszem, egy kicsit komisz volt, és nagyon irigy, hanem külföldi megbízatásra semmiképpen nem cselekedhetett. Egy amerikai rezidens is lehet ostoba, de ennyire nem. Egy régi ügynöknek nem engedik meg, hogy egy olyan kis hülyeségért exponálja magát, mint az én felvételem a pártba. Ez olyan volna, mintha egy mackós markecolással foglalkoznék két komoly srenk között...

Fel akart szisszenni, de még idejében elszégyellte magát. Péter nyilván nem a maga szemzőgéből nevezte apró kis hülyeségnek a felvételét a pártba, hanem valamelyik nyugati kémszervezetéből - és igazat adott neki.

- Lehet, hogy ezt a szakértők nem vették észre? - kérdezte kétségbeesve.

Pandirkó vállat vont, de éppen nem olyan legényesen, mint máskor szokott:

- Nem tudom. Talán náluk is vannak olyanok, akik hivatásszerűen Szélvész Petik.

Nagyot nyelt:

- Bevallom, most az egyszer nagyon is félek. De azért holnap bemegyek a párttitkárhoz, és elmondom az aggályaimat.

Huszonegyedik fejezet

Koleszár Gáspárné született Concini Anna a kommunistáknak ahhoz a nemzedékéhez tartozott, amely Rákosi egyik híres kijelentése szerint a legbiztosabban volt alkalmas a funkciókra: életrajzának felszabadulás előtti része elfért egy negyed oldalon. Született 1930-ban Budapesten, 1945-ben tehát tizenöt éves. Apja Concini Ferdinánd kőfaragómester. Dédapját a nagy Széchenyi telepítette az országba, hogy irányítsa a Lánchíd oroszlánjainak elkészítését. A mesterség és a keresztnév azóta a mindenkori elsőszülöttre öröklődött a családban. A Ferdinándok mind kemény férfiak voltak, puha asszonyokat vettek feleségül, akik kemény férfiakat és puha lányokat szültek, nekik. Az utolsó Ferdinánd felesége azonban legfeljebb fele részben teljesítette ezt a kötelességét, és a származása körül is volt némi zavar. Fiút egyáltalán nem szült, lányt is csak egyet, Annát. Amikor pedig bevezették a zsidótörvényt, Concini, aki különben politikával nem foglalkozott, gondosan tanulmányozta a szöveget, aztán aggódva kérdezte feleségétől:

- Biztos, hogy csak a nagyapád volt zsidó? A Blum név is nagyon gyanús.

De nagyanyjával, Blum Izabellával a neve ellenére nem volt semmi baj. Őskeresztény családból származott, s már Anhalter Lipót Ezsó is áttért az evangélikus hitvallásra, mikor elvette feleségül. Concini megnyugodva vehette tudomásul, hogy felesége csak negyedzsidó, Annát pedig nem is érinti már a zsidótörvény.

Negyvennégyben, amikor Concininének igazolni kellett volna a származását, inkább megmérgezte magát luminállal, nehogy Annára valami gyanú hármojjék az ő iratai miatt. Apja megpróbálta eltitkolni Anna előtt az öngyilkosság igazi okát, de ez nem sikerült. Ceciliának volt ugyanis egy hűséges cselédje, aki könnyek között szokta ismételtetni a kislánynak:

- Szent asszony volt! A maga kedvéért vett be mérget, szívecském!

Concini, látva, mennyire ragaszkodik Annához a hűséges, különben nagyon csinos és fiatal cseléd, úgy gondolta, legjobb, ha feleségül veszi, s evvel lányának anyát, magának pedig megnyugvást szerez. Eszter pedig, aki úgy gondolta, Annát úgyis túlságosan elkényeztette a megboldogult, ettől fogva így nevelte őt:

- Engem is elpusztítanál, mint szegény anyádat? De én kiverem belőled ezt a...

Persze mindezt egy negyed oldalon is le lehetett írni. Azt is, hogy negyvenöt januárjában Eszter elzavarta a sarokra vízért, s mire visszaérkezett, se apja, se mostohája nem élt. Akna. Három nap múlva felszabadultak, s Anna, akinek Pesten nem maradt senkije, elindult Szegedre nagybátyjához, Concini Elemérhez. Ez a nagybácsi teljesen gyermektelen volt, és nagyon gazdag: ékszerész. Annát jól fogadták, szívesen vállalták taníttatását is, nemcsak felnevelését. Két évig lakott náluk, ezalatt befejezte gimnáziumi tanulmányait, leérettségizett. Akkor elváltak örökre, mégpedig búcsú nélkül. Anna életéből, melynek leírása egy negyed oldalba befér, megingathatatlanul arra a következtetésre jutott, hogy minden rosszat a tőkés társadalomnak köszönhetett, és örökre elkötelezte magát a pártnak. Nagybátyja ezért elárulni sem merte neki, hogy disszidálni készül. Egy levelet hagyott hátra neki, melyben közölte, hogy rá egyáltalában nem haragszik, hiszen fiatal még, nem csoda, ha megbolondította az őt ért tragédia, s ezért csatlakozott a kommunistákhoz. De ha kijózanodik, még mielőtt megbuknék a népi demokrácia Magyarországon, szívesen látja magánál Ausztriában. Anna elsíratta a két jó lelket, akik őt valóban szerették, aztán bevitte a párttitkárhoz a búcsúlevelet, és pártcélokra ajánlotta fel nagybátyjáék ingatlanát, amit hivatalos oklevéllel neki ajándékoztak.

Önéletrajzába pedig belekerült egy mondat arról, hogy negyvenhétben nevelőszülei disszidáltak, de erről neki nem mertek előre beszélni.

Így újból elárvulván, az elvtársak Pestre küldték egyetemre, s egy népi kollégiumi helyet is szereztek neki. Felköltözködött tehát, berendezkedett, s mivel még nem kezdődött meg a tanítás, az első napon meglátogatta anyját a temetőben, és megkereste házukat, amelyben az akna megölte apját, és az épületet is részben összedöntötte. Hanem a sírt nem találta, a ház pedig épebben maradt, mint emlékezett rá. Már kijavították, és egy idegen család élt a fedelük alatt. A teljes semmi, amit emlékei helyén talált, annyira feldúlta, hogy a kollégiumba érve, ahhoz sem volt ereje, hogy a szobájukba felmásszon. Volt egy kis társalgóféljük a földszinten, három asztal és kilenc szék, oda leült, kezébe temette az arcát, és csendesen szípozott. Egyszerre két erős kéz fogta meg a vállát, és egy kellemes hang ezt kérdezte:

- Hát neked mi bajod van, kislány?

Felnézett. Egy szép arcú, kék szemű fiú hajolt föléje, arcán nagy magabiztosság és kedves sajnálkozás. Mintha az ismeretlen úgy érezné, pusztán jelenlétével a legelhagyottabb lányt is meg tudja vigasztalni. Ő pedig, ahogy felmérte a fiút, magassága láttán megkérdezte:

- Te hol érsz véget tulajdonképpen?

Hanem ami ezzel kezdődött, az már semmiképpen nem férne el egy egész oldalon sem. Még akkor sem, ha azt mondanám, a szerelem magánügy, s önökre csak annyi tartozik belőle: akkor léptek házasságra, amikor a gyerek, azaz Benedek Erzsébet már bejelentette magát. De nem is tehetnék így. Például szerintem fontos, hogy Gazsi valóban csak vigasztalni akarta Annát. Viselkedésében lehetett talán egy cseppnyi felajánkozás, de udvarlási szándék semmi esetre sem. Nem két, nem is három esetben volt már dolga nőkkel, de egyszer sem ő kezdeményezett. Csak engedte, hogy meghódítsák, de azt aztán könnyedén.

Talán már észrevették, hogy őseink közül én legkevésbé Koleszárt szeretem. Némi túlzással azt is mondhatnám: legkevésbé sem szeretem. Persze igazságtalan vagyok vele, de nem tudok változtatni előítéleteimen. Nem a halálára gondolok: ami azelőtt történt, azt nem bocsáthatja meg neki senki. De egyszerűen nem értem, hogy abból a kis fattyúból, akit nagyapjánál még mindenki vert, s aki Szabóki oldalán eszmélkedett, hogyan válhatott egy ennyire elkényeztetett, sőt elkapotott fiatal férfi. Pandirkóról megírtam, hogy úgy tudott szeretni, mint kevesen. Gazsinál erről szó sem volt, ő akkor is csak a saját gyönyörűségével törődött, amikor asszonnyal volt... Csodálatos módon ő ennyivel is boldoggá tette a nőit, akik lihegve törték magukat, hogy az ágyukba csábíthassák. Persze azok közül kerültek ki a szeretői, akiket Lakatos elvtárs könnyűvéreűeknek nevez. De Anna éppen nem volt sem szabados, sem olcsó, és mégis ő csábította el. És a saját életét keserítette meg evvel, főképpen azért, mert csak kiábrándulnia sikerült Gazsiból, kisseretnie nem. Szóval én mellette állok ebben a percben, hiába gyűlöli annyira Erzsi, hogy elárulta az apját. Állítom, azért olyan engesztelhetetlen vele szemben, mert éppen hogy nem árulta el, és ki sem adta senkinek, még a leányának sem.

Egyébként igazán gyorsan estek egymással szerelembe. Anna azonnal teljes bizalmat érzett a hosszú, kék szemű fiú iránt, abbahagyta a sírást, és minden tartózkodás nélkül elpanaszolta, miféle bánatos emlékeket ébresztett benne Budapest.

- Irigyellek! - mondta erre Gazsi. - Én zabigyerék vagyok. Anyám éppen nem áldozta fel magát értem, sőt születésem óta csak egyszer-kétszer találkoztam vele. Apámról pedig azt sem tudom, kicsoda, s azt hiszem, anyám igazat mond, amikor azt állítja, ő sem.

Anna megilletődve nézett Gazsira. Homályosan érezte, hogy állapota sokkal szomorúbb lehet az övéénél, s így felettébb rendes tőle, hogy mégis vigasztalására vállalkozik. Aztán észrevette

a fiú szép, finom kezét, és futó vágyat érzett, hogy simogassák vele a haját. Erre azután a harmadik napon került sor, ő pedig csókkal hálálta meg a simogatást.

Ha vallomásom nyomán meghallgatnák Benedeknét, kérem, erre ne kérdezzenek rá. Megbántanak. Először is ő maga nem tudja, hogy ebben a szerelemben ő volt a kezdeményező. Azt hiszi, hogy Gazsi, kihasználva teljes tapasztalatlanságát, sietve és ragyogó technikával szinte észrevétlenül bolondította magába. Másodszor eszébe juttatnák élete egyik leggonoszabb óráját. Azt, amelyben először tudta meg, hogy a férje el akarja hagyni. Akkor fájdalmában fejéhez vágta, hogy elcsábította, s most magára akarja hagyni a gyerekükkel. Gazsi pedig, ki veszekedéseik közben éppen nem viselkedett lovagiasan, elfintorította az arcát:

- Csábított téged a nyavalya! Alig vártad, hogy megtömjelek...!

Ez persze sokkal odébb történt. Az első időben igazán boldogan éltek. Gazsi már akkor sem feltétlenül tudott ellenállni, s ha valamelyik kolléganőjük igazán szívósan óhajtotta bírni őt, végül rendszerint célt ért, de csak rövid időre, s akkor is úgy, hogy Anna ne tudhassa meg. A bajok azután kezdődtek, hogy Anna teherbe esett, és össze kellett házasodniuk. Akkor sem a kényszerűséggel volt a baj. Gazsi a gyereknek örült, és a házasságtól nem idegenkedett. Mint a legtöbb fiatal házaspár, ő is biztosra vette, hogy egy életre talált társat magának, és senki nem volt, aki a veszélyekre figyelmeztesse őket. Pedig ezeknek szinte elkerülhetetlenül kellett tönkretenniük a boldogságukat.

Már megvallottam Koleszár jellemének hibáit. Most gyorsan hozzáteszem: nem volt döntő szerepük az elkövetkezőkben, legfeljebb lefolyásuk módját határozták meg valamennyire. Ha ez nem így lenne, fel kellene tételeznünk, hogy az ötvenes évek körül sok ezer egyetemistának volt a Gazsiéhoz hasonló jelleme. Ez azonban nem igaz. Egyszerűen az történt, hogy a kormány nemcsak helyeselte, ha két, csak az ösztöndíjából élő egyetemista összeházasodik, hanem még azt is követendő példaként állította a közvélemény elé, ha gyerekük született. Akármelyik családapája megmondhatta volna, hogy abszolút semmire abszolút felelőtlenség gyereket csinálni, sőt, alighanem meg is mondták a gyermekeiknek. Akkor aztán jöttek a nagyokosok, és elmagyarázták, hogy ez a vélekedés csak polgári csökevény. A szocializmusban a társadalom a fiatalok hóna alá nyúl. Aztán mindenhova nyúlka, csak a hónuk alá nem. És sajnos, ezeknek az elhamarkodott házasságoknak aztán nem is a fiatalok voltak a legfőbb áldozatai, hanem a gyerekeik.

Koleszáréknál is avval kezdődött a házasság, hogy el kellett hagyniok a kollégiumot és az albérlet már akkor sem volt sem kényelmes, sem olcsó - bár a virtigli uzsoraüzlet még nem alakult ki. Azután Anna a terhessége miatt nem bírta folytatni tanulmányait, Erzsike szoptatása idején még kevésbé, úgyhogy az egyik ösztöndíjuk is elmaradt. Azután nem sikerült sem bölcsődét, sem óvodát találniok, nagyszülőkre sem bízhatták a gyereküket. Sikerült ugyan egy szoba-konyhás lakást keríteniök, de az nem enyhítette nyomorukat. Anna bedolgozást vállalt egy szövetkezetbe, és késő estig gombokat varrt, hogy élni tudjanak valamiből. Nemcsak beszűkült, meg is savanyodott egy kissé, hiszen ő is szeretett volna élni. A gyerektől, a strapától és a gondoktól lesóványodva meg is csúnyult. Gazsi eleinte megosztotta vele a sorsát, hanem aztán nem állta végig. Esténként eljárt hazulról, avval, hogy ha majd Anna akar elmenni, ő marad otthon a gyerekekkel, mégpedig nagyon szívesen. És ezt nemcsak mondta, teljesítette volna is, ha sor kerül rá. Csakhogy addigra Anna már társaság nélkül maradt, egyedül nem volt hova mennie. Egyszer próbálta meg egész idő alatt a mozit, de akkor is elaludt az előadás alatt. Végül Gazsi rájött, hogy a felesége határozottan visszafejlődött, elveszítette intellektuális érdeklődését, s ő nem képes mellette leélni az életét. Körülbelül ugyanebben az időben ugyanerre jött rá Lajos, István, Feri, Kornél és a kalendárium többi használatosabb férfinéve is. Az egyik szoknyák után kezdett futkosni, a másik ivásra adta a

fejét. Gazsit a soron következő nő csábította el, ezúttal egészen könnyedén, s azután elhatározta, hogy vele is marad. Annával szakítani fog.

Még mielőtt ez bekövetkezett volna, néhány egykori barátnőnek váratlanul eszébe jutott, hogy Annával többet kellett volna törődni. Egymás után felkeresték, és figyelmeztették a fenyegető veszélyre, személy szerint is megnevezve a nőt, aki a férjét el akarja tőle szakítani. S mivel ez akkor történt, és nem ma, akkor pedig még az volt a szokás, végül engedett rábeszélésüknek, bement az egyetemre, s a párttitkárnak elpanaszolta, amit hallott. A párttitkár számára pedig már éppen nem volt újdonság a história (más jóakarók nem Annát tájékoztatták, hanem őt), és mert a korszellem így követelte, berendelte magához a vétkeket, és tabula rasat csinált. Szigorú DISZ-megrovás, enyhe pártfegyelmi és egyértelmű utasítás: tessék rendbe tenni házasságát, különben... Egy feleséget a gyermekével nem szabad magára hagyni. A határozat teljesítetett, s a párttitkárt az már nem érdekelte, hogy tulajdonképpen evvel kezdődött a családi veszekedések kora. Egy év múlva Gazsi már teljes szívéből gyűlölte Annát, és Anna sem rajongott Gazsiért. A gyerek pedig nőtt, értelmesedett, s lassacskán már meghallotta veszekedéseiket. Anna ezért tartóztatta magát. Gazsi is szerette volna kímélni Erzsikét, de nem volt elegendő önfegyelme, s ezért inkább ritkábban járt haza. Más nőkkel hált, de házasságuk felbontása többé szóba sem került. Ez persze nem akadályozta meg, hogy a mindenkori pártvezetőség ne tudjon mindenről, és káderlapján ne szaporodjanak a bejegyzések.

Aztán szerencsére véget ért az egyetem. Gazsi elhelyezkedett, tűrhető fizetést kapott s - ami még szinte fontosabb volt - Erzsikének az üzemben óvodai elhelyezést. Anna végre fellélegezhetett. Visszamehetett az egyetemre, de már csak az esti tagozatot merete vállalni. Dolgozni kezdett. Még komfortos lakást is sikerült keríteniük. Visszanyerte kedélyét, arca kigömbölyödött. Nyáron beutaltot kaptak Szilvássváradra, s már volt annyi pénzük, hogy el is fogadhatták, mert Erzsikét le tudták küldeni egy maszekhez a Balaton mellé, aki gyermeknyaraltatással foglalkozott. Gazsi az üdülőben s a magányos férfiak pillantásaiból fedezte fel ismét, milyen átkozottul csinos felesége van. Házasságuk válságának egyszerre vége lett. Mert igaz, szegények is lehetnek egymással boldogok. Csak általában nem akkor, amikor a férj gondjainak egyetlen oka az, hogy felesége van.

Harmadszor is ismétlem, ebben a szerelemben Anna volt a kezdeményező. Neki nem okoztak válságot Gazsi ezután következő sikertelenségei. Nem úgy vette, hogy férje nem állta meg a helyét, hanem hogy nem találta meg a neki való beosztást. Tulajdonképpen el is felejtette, mennyi bánatot okozott neki három éven át. Csak egyben makacsolta meg magát: nem akart több gyereket. Gazsi szeretett volna, de egyelőre csak óvatosan mert vitatkozni ezen.

- Miért? Te egyszer sem csaltál meg? - kérdezte például tréfásan. Csakhogy Anna, akinek nem volt Gazsin kívül férfival dolga, ezt most valamiért szégyellte megvallani. Ezért csak annyit mondott, nem köteles szerelmeiről számot adni, s ha voltak, Gazsinak bizonyára nincsen joga szemrehányást tenni értük. Annyit nem vétkezhetett volna ellene, hogy ne érdemelt volna többet is. Gazsi, aki valóban csak tréfált, hirtelenül nagyon elhallgatott, és levette Anna válláról a kezét. Ő pedig ebből megértette, hogy Gazsi egészen biztosra vette, hogy míg ő nőről nőre száll, asszonya otthon fogcsikorgatva, de hűségesen viseli az özvegy szerepét. Ha nem lett volna igaz, nem sértődik meg érte, hanem magában kineveti a férjét. De azt utólag sértőnek találta, hogy joga volt így gondolkoznia.

Ebből következett aztán, hogy éppen akkor, amikor házasságuk helyreállt, sőt újból boldog kezdett lenni, bosszút állt a múltért, és néhányszor felment egy náluk tíz évvel idősebb férfi lakására. Félrelépése sem különösebb örömet, sem különösebb csalódást nem hozott neki. Ha megkérdezik, és teljes pontossággal válaszol, leginkább kellemetlen kötelességnek nevezhette

volna kalandját. Azután sem elégtételt, sem megbánást nem érezve, újból odaadóan szerette a férjét.

Egy év múlva jött a letartóztatás, és ő igen határozottan nemet mondott minden megkísértésre, mellyel megpróbálták rávenni, hogy ismerje el bűnösnek a férjét.

- Elképzelhetetlen! - mondotta. - Sok mindenben vitatkoztam vele, amit csinált. De az indokai mindig tisztességesek voltak. Lehetetlen, hogy valaki így konspiráljon egy asszony előtt, akivel együtt él!

- De hiszen csalta az elvtársnőt füvel-fával! Akkor is tisztességesek voltak az indokai?

- Én politikai dolgairól beszélek. Nőkkel gyakran bánt lehetetlenül. Nemcsak velem. A szeretőivel is.

Végül feldühödtek, és saját állításait használták fel ellene, amikor eltávolították az építkezésről. Azt mondták, ha valóban lehetetlen lett volna konspirálnia előtte, az azt jelenti, hogy ő is sejtett valamit viselt dolgairól. Udvariasan rögtön hozzátették, hogy ők ezt nem hiszik, de a szocializmus legnagyobb létesítményéről lévén szó, szubjektív érzéseiket el kell temetniök.

Nem ijedt meg. Volt elég állás, elindult, hogy munkát találjon, amelyből eltarthatja, magát és Erzsikét. Nem is ment nehezen. Csak éppen sehol sem tudott megmaradni egy hétnél tovább. Eleinte csodálkozott, miért olyan elégedetlenek vele mindenütt, amikor szorgalmasan, sőt jól dolgozik. Hanem aztán megkapta azt a határozatot is, melyben, közvetlenül diplomája előtt, az egyetemről is kizárták, és akkor kezdte a helyzetét érteni. Felment azokhoz, akik elküldték a gyárból, és megkérdezte, éhen akarják-e veszejteni. Huszonnégy óra alatt szereztek neki állást. De csak egyet. A Vegyigyárban. Más hely szóba sem kerülhetett.

Természetesen elfogadta az ajánlatot. Mint később kiderült, nemcsak a gyárat írták elő kényszerítően, ahol dolgozhatnak, hanem a részleget is: ott, ahol egészségtelen a levegő. Tiltakozott, mert akkorra már mégiscsak várta a második gyermekét, és a munka törvénykönyve előírta, hogy terhessége alatt csak orvosilag jóváhagyott körülmények között dolgozhatnak. Felhívták a munkaügyire, és nagyon sajnálkoztak. Érződött rajtuk, hogy komolyan beszélnek. Nem rajtuk múlik a dolog. Vagy ott marad, ahol van, vagy el kell bocsátaniok. Tudják, hogy ez tilos. De sikerülni fog.

Maradt. A második gyermek elment, ő pedig megbetegedett. Erzsikét állami gondozásba kellett volna adnia, ha legalább egyetlen jó barátja nem marad. Az a bizonyos férfi tartott ki mellette, akivel megcsalta Gázsit: Benedek. Számára nem futó kaland volt a viszonyuk, hanem szerelem. És bár tudta, milyen veszélynek teszi ki magát, nem hagyta cserben Annát: meglátogatta legalább egyszer havonta. Mikor pedig szóba került, hogy Erzsit legalább átmenetileg állami gondozásba kell helyezni, azonnal döntött: elviszi magával, haza. Az édesanyja majd gondoskodni fog róla. Jobb helye lesz, mint egy árvaházban.

Ezután még gyakrabban látogatott Pestre, hogy hírt hozhasson a gyerekről. Egy este lekéste az utolsó vonatot, és ott maradt Annánál. Nem ravaszkodásból csinálta, véletlenül. Nem is ő akart maradni, mondta, hogy majd a váróteremben tölti az éjszakát. Az asszony nem engedte el.

- Nyugodtan maradhatsz. Nem tagadom, megszerettelek. Ha Gázi szabadon volna, nem mernék kettesben maradni veled. Így azonban minden kísértés ellen védve vagytok.

Benedek tehát maradt, és semmi nem történt kettejük között.

Mind ez idő alatt semmit nem tudott a férjéről. Nem írhatott, és nem is kapott levelet. De szívós volt, s addig járt utána, míg végül megtudta, hol tölti büntetését. Meglátogatni ott sem engedték, de végre legalább írhatott. Nyomban tollat fogott, hogy mindent, de mindent elbe-

széljen. Éjjélre tizenkét oldalt írt tele. Akkor eltépte az egészet, s egy egészen rövid levélkét fogalmazott, mert nem akarta Gazsit hiábavalóan elkészeríteni. Megírta, hogy Erzsike egészséges, és szépen fejlődik, hogy ő most a Vegyigyárban dolgozik, s hogy hűségesen várja, amíg Gazsi kiszabadul, mert hogy ellenség lett volna, azt ő nem hiszi el.

A következő hónap elején megkapta Gazsi válaszát. Rövid volt az is. Kétségbeejtően tömör.

*Köszönöm a leveledet, meghatott. De ne várj rám. Bűnös vagyok, és téged is becsap-
talak. Az a szerződés az amerikaiakkal igaz. Válj el tőlem, és változtass nevet. Első-
sorban nem miattad: a lányunk miatt. Ne kelljen magát szégyellnie, hogy apja a hírhedt
Koleszár. Engedtél, mikor arra kértelek, maradj velem. Engedj most is, mikor könyör-
gök: menekülj!...*

Minden összeomlott. Nem volt többé oka kételkedni. Nem sejthette, hogy abból a bizonyos börtönből, ahol Gazsi ült, több ilyen levél is érkezett akkoriban az otthoniakhoz, sőt még keservesebb is, mert nem a feleségnek szólt, hanem a közben felnőtt gyerekeknek. Az igazgató minden hatalmát és rábeszélő képességét igénybe vette, hogy megírásukra rávegye rabjait. Gazsinak például elmondotta Anna igazi helyzetét, és figyelmeztette, ne tetézzé bűneit még felesége meggyilkolásával is. Ám ez a levélből nem volt kiolvasható: Anna kétségbeesett. Teljesen értelmetlenné vált, hogy hagyta elpusztulni második gyermekét. Megtörve utazott azokhoz, akik a Vegyigyárba küldték, és megmutatta a levelet. Most már belátja, hogy ő volt a hibás. Válni akar.

Egy szó szemrehányást nem tettek neki. Azt mondták, örültség volt a pártban nem bíznia, de akaratereje minden tiszteletet megérdemel. Ha kérvényezi, a párttagságát is visszakapja. A Vegyigyárat pedig azonnal hagyja ott. És választhat: vissza akar jönni, vagy Pesten marad...

Pestet választotta, de aztán Benedek feleségül kérte, és nemet mondani immár nem volt semmi oka. Házasságuk valóban boldog volt. Gazsi árnyéka legfeljebb úgy rontotta meg, hogy mind a ketten sajnálták, amiért tönkretette az életét. Amikor ötvenhatban szabadult, sem volt okuk a szégyenkezésre, és nem is tett szemrehányást nekik. Ellenkezőleg. Ő kért bocsánatot, amiért Annát akarata ellenére megmentette magától. Anna vállalhatta, hogy feláldozza magát érte, de ő ezt nem fogadhatta el. Erzsikével találkozott, de a leghatározottabban ellenezte, hogy az igazat megmondják neki. Úgy gondolta, még fiatal ehhez, várniuk kell, amíg majd meg is érti, miért kellett előle az apját eltitkolniuk.

Kérdezik, miért nem mondták el legalább most a lányoknak az igazat, vagy ha elmondták, miért nem bocsátott meg nekik? A válasz, sajnos, nagyon egyszerű. Amikor Erzsike megtudta, hogy apját hóhér akasztotta fel, mégpedig nem ártatlanul, még inkább összeomlott, mint annak idején az anyja, amikor megkapta Koleszár levelét. A kislány teljesen begubózott. Úgy hitte, magától is tudja, hogy az első időben, amikor apját elhagyta, anyja volt a hibás. A Vegyigyárra nem emlékezett, nem is hallott róla. Benedekről viszont kicsi korából is voltak emlékei, ha határozatlanok is. Tudta, hogy járt hozzájuk, s mikor levitték a nagymamához, már nem is volt egészen kicsi. Mit kellett volna hát kérdeznie? Benedek bácsi elcsábította anyját, vagy talán nem is kellett csábítania. Magyarázkodás nélkül úgy szökött el hazulról, hogy ne is kelljen találkozniuk. Anna ma sem tudja, hogy lányának valaki elmondta az igazat - bár sejt valamit. De ők ketten éppoly iszonyattal és értetlenül nézik lányuk változását, mint Lakatos elvtárs vagy maguk. Szembesítsék Erzsit anyjával! Kényszerítsék, hogy beszéljen vele, s meglátják, rövid időn belül minden kiderül. Ez már azért is jó lesz, mert más bizonyítékot vallomásom mellett én szolgáltatni nem tudok. Csak persze még annak a nevét, aki a titkot elárulta Erzsinek.

Huszonkettedik fejezet

Kényes részhez érkeztem el. Idáig egyvégtében írtam tanúvallomásomat, kivéve, amikor emlékezetemet kellett felfrissítenem, vagy tudásomat kiegészítenem. Természetesen ez az utóbbi is előfordult egyszer-kétszer. Mulatságos, de ha csak annyit tudok a századforduló forradalmi földmunkásmozgalmairól, amennyit a bennük részt vevő ösöm, akkor képtelen lettem volna érthetően előadni a történetét - annak ellenére, hogy személyes sorsáról minden tudásom valamiképpen tőle származik. Meg sem mozdulhattam volna, ha a szakirodalmat legalább némiképpen nem ismerem.

Most viszont olyan időpontba lépünk, melyet önök jobban ismernek, mint én. Szívták a levegőjét, fuldokoltak izgalmaiban, szerették vagy gyűlölték szereplőit, szóval látták mindazt, amiről én csak hallottam. Hőseim személyes sorsán kívül nem mondhatok semmi újat róla, és kis híján megkérdem magamtól: azt is minek? Elég volna, ha megmondanám, ki hol állt, s önök már akkor is meghoznák az ítéletüket. Hiszen Lakatos bácsi például már azért is düh-rohamot kap, ha művezetőnek neveznek ki valakit, aki húsz évvel ezelőtt a sztrájk mellett foglalt állást. Aki pedig ült is az ellenforradalom után, azt önök is legszívesebben a pokol valamelyik bugyrába süllyesztették, melyből csak azért dughatná ki időnként a fejét, hogy elmondja, mekkorát hibáztak mindazok, akik fellázkodtak a népi hatalom ellen. És fejére ütnének, ha ennél egy szóval többet akarna mondani: most aztán bújj vissza, öcsém!

Én persze Koleszárt nem is kívánom védeni. Azt kívánom csupán, hogy megértsék. Megérteni ugyanis nem annyit jelent, mint megbocsátani. Megérteni annyit jelent, mint hasznosítani a múlt tapasztalatait.

Annyit megismételhetek, hogy a börtönben még kifogástalanul viselkedett. Amikor kiengedték, még akkor is helyesen. Amikor rehabilitálták, és megkérdezték, mi a kívánsága, ő is azt felelte, adjanak neki felelős beosztást, amelyben a pártért dolgozhatik és felháborodott, amikor ehelyett - az egyébként törvény szerint járó - kártérítésről beszéltek neki.

Javasolták, maradjon Pesten, és lakást ajánlottak. Viszont határozottan elleneztek azt a szándékát, hogy oda utazzék vissza, ahonnan elhurcolták.

- Először is - magyarázták -, ott lakik egykori felesége, aki jóhiszeműen vált el tőle, és úgy hiszik, nehéz volna egy olyan városban együtt élniük, ahol voltaképpen még ma is mindenki ismeri a másikat. Másodszor pedig ne felejtse el, hogy az ottani elvtársak a taggyűlésen mind helyeselték az ő elítélését. Hacsak megtudják, hogy ártatlanul ítélték el, bizonyára örülni fognak, hogy sikerült magát tisztáznia. De képzelje magát az ő helyzetükbe, ha találkozniuk is kell magával. Könnyen lehetséges, hogy pusztá jelenlétével polarizálni fogja a tagságot. Az egyik része úgy próbál majd menekülni lelki furdalása elől, hogy hetvenkedő kijelentéseket tesz letartóztatásával kapcsolatban. Próféta lelkével már akkor látta, micsoda üldöztetésben van részük éppen a legjobb párttagoknak, s csak azért nem állt ki maga mellett a taggyűlésen, mert evvel csak haszon nélkül növelte volna a letartóztatottak számát. Az elvtársak másik fele pedig - higgye el, mindkét állásponttal már sok helyen, sok sorstársával kapcsolatban találkoztunk - azt fogja állítani, hogy nem akkori elítéltetése, hanem mostani felmentése alapul hamis adatokon.

- Nem értem! - felelte akkor ő. - Ez azt jelenti, hogy önök, elvtársak, itt, kevésbé érzik magukat felelősnek elítéltetésemért, mint az ottaniakat vagy azt, hogy a lelkiismeretük edzettebb?

Nem tapsolták meg érte. Határozottan rossz néven vették, hogy Koleszár elvtárs a börtönben sem lett higgadtabb.

- Igazuk van az elvtársaknak! - mondta. - Sohasem fog benőni a fejem lágya. Valamikor azt hittem, hogy egy régi kommunistának több bizalmat lehet előlegezni, mint egy hajdani kasszafúrónak. Ma meg azt nem értem, hogyha valakit ártatlanul elítélnek, és évekig börtönben tartanak, miért kell pont annak lehiggadnia. Én a helyében inkább idegesebbé válnék. No de én egy veszélyes alak vagyok. Legjobb lenne talán, ha az elvtársak óvatosságból valami koncentrációs táborba zárnának...

Megsértődtek:

- Ha az elvtárs ragaszkodik hozzá, természetesen régi munkahelyére is visszatérhet. Az elvtárs végül is éppolyan állampolgár, mint bárki más.

Odahaza aztán látnia kellett, hogy a pesti elvtársak nem beszéltek teljesen a levegőbe. Nem minden történt úgy, ahogyan várta. Ismerőseinek többsége persze normálisan viselkedett. Örültek kiszabadulásának, és szemmel láthatóan meg voltak döbbenve, amiért ők maguk is elhitték az alaptalan vádakat. De sokan mintha csak azért örültek volna, hogy túljátszhashák a felháborodást. Ezek mindenféle társaságba csábították magukkal, és unszolták, hogy minél több embernek mesélje el börtönélményeit. És akadtak, akik megszorították ugyan a kezét, de olyan lagymatagon, mintha fenntartásokkal tennék. „Ki tudja, nem azért szabadultál-e, mert most a bűnöst is divatos hófehérre mosni?”

Hanem Annával fordítva ütött ki a találkozás, mint azt az elvtársak hitték - pedig ez volt az egyetlen olyan érvük a hazatérése ellen, amit egyáltalán hajlandó volt fontolóra venni. Volt felesége éppen nem érezte bűnösnek magát, sőt. Második nap felhívta telefonon a szállodában, ahol egyelőre szállást kapott, és kérte, menjen fel hozzá. De egyedül fogadta, Erzsike és Benedek nélkül.

- Gondoltam, jobb, ha előbb négyszemközt beszélünk - mondta, aztán egyenesen feltette a kérdést: - Most melyiknek higgyek? A rehabilitásodnak, vagy annak a levélnek, melyben bűnösnek vallottad magad? Te. Önként.

- Ilyen levélről én nem tudok! - felelte izgatottan, és elcsuklott a hangja. - Ha írtam is, csak kényszerből!

- Kényszerítették? - háborodott fel Anna. - Ugyan mivel?

- Veletek. Veled. Hogy megbetegedtél, mert nem dolgozhatsz máshol, csak a Vegyigyárban, amíg el nem ismered a bűnösségemet. Hogy elvetélted a fiunkat. S hogy már Erzsike is beteg... Pontosan tudott rólatok mindent a vén ördög...

Hirtelen rémülten meredt Annára:

- Vagy talán hazudott?

- Nem. Megmondta az igazat. Megérthetted volna belőle, fontosabb az életemnél, hogy ártatlannak hihesselek. A gyerekemnél is fontosabb. És te mégis bűnösnek vallottad magadat.

- Azt mondta: „Magát már úgylis eltemették, Koleszár! Hát nem maradt magában emberi érzés? Rajtuk sem akar segíteni?” És én megértettem, hogy igaza van. Semmi értelme nincs, hogy utánam gyertek a sírba!

- Inkább elevenen a pokolba, mi?! Hadd higgyem, hogy egy mocskos állatért küzdöttem, amikor szajhák miatt akart elmenni tőlem? Valóban nem érted, mit tettél? Hogy azt kellett kívánnom, bárcsak ne szültem volna Erzsikét?! És öngyilkos sem lehettem, mert élnem kellett miatta, ha már úgylis megtörtént a szégyen?

Ránézett Gázsira, látta, hogy könnyes lesz a szeme, és megsajnálta. Megpróbált erőt venni magán:

- Lehet, hogy igazságtalan vagyok. Hogy a börtönben az ember nem tud úgy gondolkozni, mint idekint. Egy tény: én azóta férjhez mentem Benedekhez, és Erzsike azt hiszi, hogy az ő gyermeke. Most mi legyen?

Koleszár megpróbált ellenállni a kísértésnek, de nem sikerült. Túlságosan sajnálta magát.

- Téged pedig meg kellene hagynom a hitedben, ha már egyszer úgymint mindegy. Ne haragudj, nem bírom. Én megírtam, hogy hazudok, de te nem figyeltél oda. „Engedtél, mikor arra kértelek, maradj velem...” Kértem ezt én tőled egyszer is, drágám?

Anna rémülten ült le egy székre, és szívére szorította a kezét:

- Egyszer igen. Nem is emlékszel?

- Egyszer? - felelte Gazsi meggondolatlanul. - Lehet. De semmi esetre sem ez volt a jellemző. Te fordultál a pártbizottsághoz, hogy maradnom kelljen veled...

Ültek, és nézték egymást. Végképp elakadt a beszélgetésük. Nem lehetett tovább magyarázkodniok.

- Az elvtársak figyelmeztettek, jobb lesz, ha nem költözöm ide. Mindkettőnknek kellemetlen lesz. Az elvtársak olyan okosak, ha másokról van szó...!

Anna felállt, és kiment a konyhába. Tálccával a kezében tért vissza:

- Mákos kaláccsal és kakaóval vártalak. Remélem, nem változott meg az ízlésed?

Udvariaskodva akarta megkóstolni az ételt. Mutatni, hogy szívesebben venné, ha nem kínálnák. Hanem aztán nem tudott ellenállni, és egyszerre befalta az egészet.

- Mák! Kakaó! Az ember a börtönben gyerekesse válik. Mindenképpen hátrányban van azokkal szemben, akik idekint tölthettek büntetésüket, akármilyen nehéz is volt. A lányom mikor jön haza? Megvárhatom?

- Hatra. Addig el kell döntenünk, mit tegyünk. Megmondjuk neki?

- Inkább nem. Túlságosan kicsi még. Nem értené.

- Viszont túl nagy volt, mikor téged elvittek. Egyelőre elfelejtett. De lehet, ha meglát, emlékezni kezd valamire...

- Majd később eldöntjük. Most csak el kell tűrnötök, hogy néha-néha idejárjak.

És most Anna felelt egy kicsit túl könnyedén:

- Szamárság! Benedek megbízható, mint a beton, és éppen nem képzelődő természetű. Nem leszel a terhére neki. És mellette én is leszoktam a hisztériáról, fiam.

Elmosolyodott.

- Meglásd, jól ki fogunk jönni egymással. Különbözik köszönettel tartozom neked. Valaki visszamondta, hogy egy társaságban megvédtél.

Igen, mert a pestieknek abban is igazuk volt, hogy most egyszerre sokan kezdték mocskolni Annát, amiért elvált tőle. Ezt pedig ő, aki tudta az igazat, nem tűrhette el. Az viszont bántotta, hogy az asszony ott ült, kiegyensúlyozottan, fiatalon és csinosan, s úgy tett, mintha a levélén kívül semmi egyéb tisztázatlan nem volna köztük. Igazán nem kívánta visszatértevel megzavarni az életét. Pláne visszahódítani. De ennyire talán csak nem felejtette el, hogy a pártbizottsághoz sem átalott fordulni valamikor, hogy megtarthassa őt? S hogy igazán boldogan éltek aztán egymással, a letartóztatása előtt?

- Túl későre hívtad vissza Benedeket! - mondta. - Még másfél óránk volna. Talán jobb, ha nem maradok itt olyan sokáig, hanem majd visszajövök.

Felállt. Anna is. De az asszony még mindig csak kettejükre gondolt; Benedekre és magára. Gazsi az ő számukra, mint férfi, nem jelentett már semmi problémát, s nem gondolt arra, hogy Gazsi viszont csak arra emlékszik, ami a börtön előtt volt velük. Közel lépett hozzá, és meg-simogatta a karját:

- De miért mennél? Ugyan már!

- Igaz. Miért mennék, mikor a sors még tartozik nekem valamivel. Én a börtönben nemcsak a mézeskalácsra vágytam, drágám!

Gonosz volt és elszánt. Hanem Anna nem sokáig próbált ellenállni. Ő pedig izgatottabb és kielégítetlenebb volt annál, semhogy meg tudja figyelni, csak engedett-e Anna, vagy át is vette testük ritmusát. Mégis, mikor az ölekezésük véget ért, nem merte búcsúzóul megcsókolni.

Anna pedig nehézkesen kelt fel a pamlagról, és bement a fürdőszobába, hogy rendbe hozza magát.

- Attól félttem, hogy elmész! - mondta, amikor visszatért, és tekintete most nem kevésbé volt gonosz, mint Gazsié, amikor rátámadott. - Sajnáltam volna, ha elbízod magad. Valóban csak azt kaptad meg, mivel a sors tartozott neked. Amikor téged szerettelek, egyszer megcsaltalak vele. Most őt szeretem.

És mikor látta, hogy Gazsi elvörösödik, rábólintott:

- Ettől persze megkímélhetted volna magad, ostoba!

Annyira megsértődött, hogy nem várta meg a lányát. Annára hagyta, magyarázza meg Benedeknek a távozását. Néhány nap múlva persze azért találkozott Erzsikével, de addigra már volt szeretője. Híresen csinos lány. Költőnek indult, s egy túlságosan beképzelt és rosszmájú fiatal kritikus szerint neki volt a legszebb feneke a fiatal költőnők közül. Mára elfelejtették. Egy verssora maradt csupán emlékezetes:

„A szocializmus hajnalán korábban kel a nap.”

Én nem tudom, hogy ez az idézet szimpla kajánkodás-e, vagy valóban ő írta. Annyi tény, hogy 56 tavaszán nem versírással foglalkozott, hanem politikával.

- Azt a kurvát seprűvel kellene kiverni a városból! - mondta Annára. - Elárult, pedig tudhatta, hogy nem vagy bűnös!

Továbbra is mindenkivel szemben megvédte Annát, csupán Icával tett kivételt. Eléggé szégyellte az okát, de a kísértésnek nem tudott ellenállni. Ica furcsa nő volt. Ha lefekvés előtt kedvére gyalázhatta szeretője volt feleségét, és maga elé képzelhette fiúja szenvedéseit, való-ságos szerelmi őrjöngésbe esett, amilyenel Gazsi bőséges tapasztalatai során még sohasem találkozott. Reggelre enyhén megvetette Icát azért a teljes magafeledéséért, amelyet úgy élvezett éjjel, s közben dehogyis vette észre, hogy nemcsak testileg elégül ki, hanem Anna gyalázását is úgy hallgatja, mint valami édes mérget. Azt azonban kívánsága ellenére sem engedte meg, hogy a nő Erzsikével találkoz hassék. A lányát bolondulásig megszerette, és meg is hódította magának. Nem volt nehéz dolga: végül ő is csak nő volt, s a nők általában meg-szerették. De továbbra is helyesnek tartotta, hogy Benedeket higgye az apjának. Márpedig tudta, hogy Ica, hisztériás rohamában, bármikor odakiálthatta volna a kislánynak: „Ő a te apád!”

Persze, közben az élete egyébként is kezdett sínre kerülni. Belépett a gyárba, és két hét múlva hívatta az igazgató: Pandirkó Péter.

- Érdekes! - mondta Benedeknek. - Már nem Szélvész Petinek hívják?

- Nem. Valahogyan lekopott róla. De jóval előbb, mint kinevezték igazgatónak.

„Hogy mik vannak!” - gondolta magában.

Pandirkó pedig az ajtóban fogadta:

- Úgy látszik, a börtön öregít. Sokkal fiatalabbként emlékeztem magára!

- Én meg azt hittem, sokkal öregebb! - felelte. Evvel az emberrel nem akart megbarátkozni. Pedig mindenki elmesélte neki, aki ott volt, hogy egyedül ő nem szavazta meg a kizárását. Gazsi pedig dührohamot kapott, amikor észrevette, hogy ezt érdeméül emlegetik.

Meglepetésére Pandirkó éppen nem ezt tartotta magáról:

- Azt hiszem, miattam tartóztatták le. Hogy engem ne kelljen bántaniok, pedig megérdemeltem volna. Úgy érzem, tartozom magának...

- Mivel? - kérdezte ellenségesen. - Evvel a beszélgetéssel?

- Talán evvel is - mosolyodott el az igazgató, s egy pillanatra kísértetiesen emlékeztetett a néhai Szélvész Petire. - Magának már annyi baja volt a nők miatt. Lehetne végre egy kicsit óvatosabb.

- Mi a fene? Még mindig köze van a tagok nőügyeihez az igazgatónak? Akkor itt kint nem sok változott meg, mióta engem bevittek... Kifogásai vannak Szidor elvtársnő erkölcsi ellen?

- Lehetnének? - kérdezte vissza Pandirkó jókedvűen. - Nekem ezekről nincsen semmi tapasztalatom. Engem inkább az bánt, hogy az elvtársnő szerint mi ezt az egész üzemet a nemzet kárára építettük. Azokra a kukoricaföldekre, melyekre a gyár épült, sokkal nagyobb szükségünk volna, mint az acélra, mert tudja: az életszínvonal. Én ugyan szívesen megnézném, mikor a kedves lányka földműveléssel keresi meg kenyerét, de az egészen más tészta... Szóval Szidor elvtársnőt én politikailag tartom rossz társaságnak, s szerintem akármennyire is bízok a férfiak rendes szokása szerint abban, hogy végül az elvtársnő fog igazodni magához, a ki kit győz meg kérdése mégis nagyon komolyan kerül előtérbe.

Közben helyet kínálta meg vendégét.

- Teljesen leszokott az italról? Kár! Szívesebben innék magával... Ahogy itt ül velem szemben, szárazon, sugárzik az ellenszenv az arcáról. Pedig nekem két dolgot is meg kellene beszélnem magával. Az egyiket hivatalosan, a másikat, hogy úgy mondjam, barátilag...

- Kezdjük talán a hivatalossal - mosolygott gúnyosan. - Ahhoz az érzelmeknek semmi köze...

- Gondolja? Pedig nem is annyira bizonyos. A múlt héten átnéztem az anyagát, és ott azt találtam, hogy egyszer benyújtott valami újítást az oxigénellátás megjavításáról az olvasztásnál, az újítási felelős szerint azért, hogy evvel is ártson a termelésnek. Szerepelt ez a vádpont is a bűnei között?

- Nem - felelte meglepődve. - Hiszen az egy kiváló eljárás.

- Tudom. Azóta ugyanis bevezettük, mégpedig a maga régi javaslata alapján. Szóval egy csomó újítási díjjal tartozom magának, és bár az elvtársak telefonon már elpanaszolták, hogy maga szerint „mit ér az az átkozott pénz, ha szerelem nincsen”, én azt hiszem, egy jókora összeg magának sem rossz akkor, ha a munkájával kereste meg, s nem avval, hogy ártatlanul ült érte. Kiszámíttattam visszamenően. Huszonnégyezer-kétszázötven forint. Ennyi jár.

- Ez volt a hivatalos közölnivaló - állapította meg közönyösen. - És a baráti?

- Tévedni tetszik. Éppen ellenkezően. Barátilag mondván, szeretném, ha nem csinálna belőle presztízskérdést, és elfogadná. Sok kellemetlenségtől kímélne meg. A hivatalos ajánlat a következő: maga munkát kért az elvtársaktól, és nem kapott. Hát én adnék magának. Politikai munkát, természetesen. Mégpedig nem azért, hogy jó legyek magához, hanem hogy maga segítsen nekünk. Szidor elvtársnő természetesen nem maga találta ki az örültségeit - köztünk szólva, ahhoz nem elég okos. Azokat valakik úgy belevitték a levegőbe. Most benne vannak. Nemcsak Pesten kezd minden a feje tetejére állni. Az értelmiség között a maguk sorsával agítálnak. Hogy a forradalom ismét felfalta a saját gyermekeit, és hogy tanács hatalomra szükség van, de kommunisták nélkül. Ha jelentem fölfelé a véleményemet, azt üzenik, rémeket látok. A mi párttitkárunk pedig még mindig avval van elfoglalva, hogy a kommunisták között keresse meg az ellenséget. Maga tudja, hogy én nem vagyok gyáva ember. De most félek. Vagy legalábbis nem érzem magam nagyon jól.

Mégis töltött magának egy kupicával.

- Szóval arra akarom kérni, járjon el közéjük. Ez nem lesz nehéz, anélkül is hívják. Mondja el nyugodtan, mennyit szenvedett, és miért. De mondja el azt is - és elsősorban ezt mondja el -, miért maradt mégis híve a pártnak. És miért tiltakoznak maguk valamennyien, hogy a maguk ürügyén indítsanak támadást a proletárdiktatúra ellen.

Ez komoly ajánlat volt. Most nézett először Pandirkóra harag nélkül.

- Rám meri bízni ezt a munkát?

- Ki a nyavalyára bízám? Arra, aki egész idő alatt szabad lábon volt, s szombatonként a Dunára járt pecázni?

- Vállalom! - mondta habozás nélkül, és keményen megszorította Pandirkó kezét...

Néhány hónap múlva már mind a ketten megbánták ezt a szerződést, különösen Pandirkó, akinek rá kellett jönnie, hogy olyan útra küldte ezt a szerencsétlen fiatalembert, ahonnan nem feltétlenül van tisztességes visszatérés. Akkor azt kellett volna tanácsolnia, tűnjön el a városból, bújjon meg valahol, ahol senki nem ismeri, s így nem rángathatják be az eseményekbe; de akkor már tudott róla valamit, ami a saját erkölcsi kódexe szerint lehetetlenné tette, hogy próbálja megkímélni. Így aztán ez a kényszerítés véglegesen megpecsételte Benedek Erzsébet sorsát. Hogy a tragédia a két szereplő számára a lehető legkeservesebben játszódjék le, ahhoz még kellett egy személy, akibe Koleszár a munkája közben újra beléje botlott, s akit egy megbeszélésre Pandirkóhoz kellett küldenie: Kelemen Illés.

A vezérigazgató elvtárs ugyanis nem egyedül Gáspárnak adott olyan megbízatást, hogy vegyüljön az elégedetlenek közé, és próbálja őket visszatéríteni a párthoz, de azt tapasztalta; hogy ehelyett sorra ők kerülnek a lázadók befolyása alá. Mint maga vallotta, eddig sem tartozott a leoptimistább vezetők közé. Most pedig megijedt...

Benedeknek igaza volt: beceneve jóval előbb lekopott róla, mintsem igazgatónak kinevezték. Ő ugyanis tanulni szokott abból, amit látott, és Koleszár kizárása után abbahagyta a szélvészpetiskedést. „Saját számlájára lehet jókedvű az ember - szögezte le magának -, máséra nem” - és ezután eszerint élt. Mint a későbbiekben látni fogják, természetesen ő sem változtathatta meg teljesen a jellemét. De annyira igen, hogy mikor észrevette, mennyire védtelenek fiataljaink a demagógia ellen, nem őket kezdte szidni, hanem azokat - saját magát is közéjük értve -, akik eddig ezt követelték tőlük, akik elfelejtették őket megtanítani az építő kételkedésre. Magához hívatta tehát Koleszárt - az egyetlent, akiben eddig még nem kellett csalódnia, s megkérte, próbáljon módszere megfordításában segíteni. Nézzon körül a társaságban, nincsenek-e ott olyanok, akiket az ellenzékieskedők tévedésből hívtak maguk közé, s nem

lehetne-e azokat a párt védelmére felszólítani. Gazsi megígérte, hogy gondolkodni fog. Egyről azonban már most is tudott, aki a többiek előtt rendkívül népszerű. Az a fiatalember ugyan sokfelé megfordul, de mintha csak véletlenül történnék, álmodozva és kelletlenül. Párttag, régóta ismeri, s bár akkor sem volt túlságosan aktív a politikában, a szakmáját imádja, s az üzem elleni támadásokat feltétlenül el kell ítélnie. Pandirkó elvtárs vele próbálkozhatna először, hiba nem történhetik. Lehet, hogy nem áll kötélnek, de azért ő vállal felelősséget, hogy a beszélgetést feltétlenül titokban fogja tartani.

- Kelemen Illésnek hívják. Talán ismeri is.

- Koleszár persze arra gondolt, amit Illésről ő tudott. De Pandirkó természetesen már réges-régen elfeledkezett arról, hogy ismert egy Kelemen nevű nyomdatulajdonost valamikor. Töprengve húzta össze a szemét, aztán vállat vont:

- Lehet, hogy már beszéltem vele. Mindegy. Küldd hozzám, s majd megismerem.

Így került sor a találkozásra Pandirkó Péter és Kelemen Illés között. És most hadd valljam meg Önöknek, tekintetes bíróság, hogy én erre a percre több fejezet óta várok türelmetlenül. Elmondtam már Gazsi születésekor, hogy ha nem történik tévedés, és Kelemenné ágyában születik törvénytelenül, akkor is kihál a dinasztánk, ha mi magunk meg is születünk, mert nem lennénk többé védtelenek, mint a többi Kapalyag. Én már akkor is tudtam, be fogom bizonyítani, hogy ez nemcsak afféle újból szopott állítás, hanem törvény, amit Kelemen Illés sorsa demonstrál és igazol. Csakhogy ezt akkor még nem mondhattam el, mert itt van a helye. Találkozásukkor Illés is sokat elbeszélt belőle Pandirkónak, annyit, amennyit részint ő maga tudott, részint nem röstellt bevallani. Ennyi elég is volt ahhoz, hogy elviselhetetlen szörnyűségekhez vezesse Pandirkót és Koleszárt, de ahhoz, hogy Kelemen sorsában a törvényszerűséget is bizonyíthassam, ahhoz történetét éppen annyival kell a születése előtt elkezdenem, mint annak idején Kapalyag Kornéliáét, és természetesen nem szabad megtorpannom az előtt sem, amit ő szégyellt elmondani. Ezért a történet pusztá folytatása helyett, beiktatok számára egy egész fejezetet - nem kerülhetem el. Mellesleg azt is ez fogja megmagyarázni, miért volt eleve reménytelen, hogy Illés Pandirkó kérdésére igent fog mondani.

Közbeiktatott fejezet. Tulajdonképpen a tizennegyedik fejezet folytatása

Illés születése előtt körülbelül ötven esztendővel anyai dédapja, idősebb Kesztyölcz Miklós elkártyázta ősei maradék birtokát, és fiára, ifjabb Kesztyölcz Miklósról hagyta családi kötelességként, hogy húzza be maga után az ajtót. A fiú azonban valamivel tehetségesebb volt őseinél, kevésbé kész az öngyilkosságra, s így a családi kriptá bezárását csak allegorikusan hajtotta végre. Életében csak egyszer utánozta apja gesztusait, éppen akkor, amikor avval mindent elronthatott: megszöktette, és úgy vette feleségül a szép Küllei Stefániát, akinek szépségét szülei címerük újraaranyozására akarták felhasználni. Nemzett vele egy fiút és két lányt, sőt tisztességgel fel is nevelte őket, utólag tulajdonképpen maga sem tudta pontosan, miből. Az idősebbik lányt egy minisztériumi segédfogalmazó vette feleségül, akit elképesztő tehetségtelensége fosztott meg a karrier minden lehetőségétől, a fiatalabbat egy segédjegyző, aki vad botrányaival vágta el maga alatt a fát. A fiú benősült egy gyarmatáru-kereskedésbe, amit hamarosan meg is örökölt, majd keserves iparkodással tönkre is tett. Stefánia azonban, mindenki meglepetésére, negyvenéves korában újra teherbe esett, és világra hozta Marikát, akiről most csak annyit, hogy az isten is katonatiszt feleségnek teremtette, mert ahhoz túl szép volt, semhogy őt is egy minisztériumi fogalmazó vegye feleségül, s aztán egy fél életen át

féltékenykedjék a tisztokra és saját főnökeire. Ahhoz viszont túl szegény volt, hogy letegyék a kauciót, és boldog lehessen egy huszár százados oldalán. Kesztyölczy pedig nem akart sem egy újabb nehezen élő családot maga mellett, sem egy aggszüzet, hanem hozzáerőszakolta lányát az akkor még igen jómódú Ábrahámhoz, nem törődve avval, hogy Marika a rangján aluli házasság miatt kikerül a jó társaságból (amelyből tulajdonképpen idősebb gyermekei is kiestek, de csak anyagi helyzetük miatt, valóságosan, nem pedig forma szerint). Egyéb panaszra a fiatalasszonynak nem is volt oka. Ábrahám fáradhatatlan volt, határozottan jóképű és lényegesen műveltebb, mint a legidősebb nővér férje. Mindegy. A szégyen az, amit valaki annak érez, és - mint már tudják - Ábrahámné soha nem felejtette el sérelmét. Annyira nem, hogy megcsalta régi szerelmével, sőt, hogy egy anyajegy ellenére is, melyet Marika csak Ábrahámtól örökölt, azzal áltatta magát, hogy lánya a szeretőjétől született. Fiát viszont, akit elismert Ábrahám gyermekének, nem is szerette. Kálmán ezt a mellőzést később a nővérenek fizette vissza.

Bármennyire megvetette azonban Ábrahámné a férjét, és hitte azt, hogy ő volt és maradt vérbeli Kesztyölczy lány, gondolkodása az érdekes könyvkötőmester hatására teljesen átalakult. Szüleitől élehetlenséget, gögőt és gátlástalanságot tanult, s ezek közül csak az utóbbi kettőt őrizte meg. Az ügyeskedést, ami Ábrahámmal, mondhatjuk, vele született, élvezettel sajátította el, és ármánykodássá fejlesztette tovább. Láttuk, Ábrahám Marika olyan lány volt, hogy még Péter is föladata volna érte szabadságát. Az ő sérelme, kényszerű házasságával, annyival volt súlyosabb az anyjéénál, amennyivel a világválság a dzsentri századeleji tönkremenésénél. Kelemen, ha mikroszkopikus méretben is, tulajdonképpen előkelőbb helyen állt a ranglistán, mint ő. Viszont öreg volt, csúnya és főképpen zsidó. Hogy néhány év múlva mindenki szemében az lesz „főképpen”, nemcsak az anyjéában, akkor azt még aligha lehetett látni. Annál inkább, hogy csúnya. Öregségét pedig nem az mutatta, mintha nem lett volna eléggé szorgalmas, hanem az, hogy neki két hónapba került, amit Pandirko a kis cselédnél egyetlen éjszaka elintézett. Marika nem is bánta volna, ha ritkábban bújik az ágyába, hiszen ő a testi érintkezésnek csak az undorát ismerte meg, sőt nem is tudta, hogy ismerhetne belőle mást is.

Kelemennek azonban volt egy kifutója, egy bizonyos Szabó Imre, foglalkozása szerint bádogossegéd, csak hogy ebből a szakmából akkor nem lehetett megélni. Külseje sem emlékeztetett mesterségére, inkább borbélylegénynek látszott. Könnyedén mozgott, szemrevaló fekete bajuszkát hordott, elegáns kölnivizet használt, s a nők megéreztek rajta, hogy ők kötik le minden gondolatát. Ő pedig szemtelenül, sőt elképesztően vakmerően viselkedett velük. Kelemen megbízhatónak tartotta, s ezért nemcsak áruszállítással és kisebb bevásárlásokkal bízta meg, de nemegyszer számlák behajtásával is. Ilyenkor gyakran fordult elő, hogy az ügyfél helyett a feleségével kellett tárgyalnia, s ha a nő csinos volt, megpróbált bizalmaskodni vele, s ha nem túlságosan tiltakozott, a lehető leggyorsabban fektette le. Úgy látszik, értett is a nőkhez, mert Kelemennél sokáig egyikük sem panaszkodott.

Házassága után Kelemen, Marikát kímélendő, Imrével végeztette el a terhesebb háztartási bevásárlásokat is. A kifutó pedig nem tévesztette össze főnöke feleségét a klienseivel, hanem rendkívül tisztességtudóan viselkedett. Pedig többször is egyedül maradtak, sőt azt is többször láttam, milyen arckifejezése van a fiatalasszonynak, ha a férje elmegy, és búcsúpuszit kell vele váltania. Egy csepp kétsége nem lehetett, hogy ez a házasság boldogtalan, és itt is sikerrel kísérletezhetne hódítással. De nem akarta reszkirozni kitűnő helyét. Volt annyi nője, hogy ezt az egyet akkor se próbálja megszerezni, ha szokatlanul csinos.

Nem is lett volna semmi baj, ha Imre végül el nem téveszti a lépést. Olyan asszonnyal próbált erőszakoskodni, akiben erősebb volt az efölötti felháborodás, mint a botránytól való félelem. Szólt a férjének, a férj botrányt rendezett Kelemennél, Kelemen pedig azonnal, az ügyfél

jelenlétében kirúgta elszemtelenedett kifutóját. Imre ezt borzasztóan méltánytalannak találta, s búcsúzóul odavágta az öregnek:

- Mi rosszat csináltam magának? Inkább annak örüljön, hogy a nagyságos asszonyt nem fektettem le...

Ha ezt nem mondja, Kelemen egy pillanatig sem gyanakodik. Így azonban töprengeni kezdett, s bizonyos kétségei támadtak apaságát illetően. Nem túlságosan nagyok. Csak éppen akkorák, hogy egy olyan lépésre szánta el magát, melyet Ábraháméknak másképpen alighanem sikerült volna elkerülniük. Ábrahám elfelejtett reverzalist kérni a vejétől, az pedig élt a jogával, és zsidónak anyakönyveztetette a fiát, sőt körül is metéltette annak rendje és módja szerint. Részben abból a kaján elgondolásból, hogy ha a kis Illés az ő fia, akkor nem lesz rosszabb a sora, mintha anyja is az ő vallásán volna. Ha azonban mégis a borbélylegényé, akkor legalább ennyivel áll bosszút az Ábrahám családon, főképpen előkelő anyósán, akit akkorra már rémségesen utált, és környezetében minden bűn értelmi szerzőjének hitt. Marika sírva vette tudomásul a megfellebbezhetetlen döntést, és azt gondolván - részben joggal -, hogy ez bűnének büntetése, amiért cserbenhagyta Pétert, vallásos lett, sokat járt templomba, s mikor az már kicsit nagyobb lett, magával vitte a kis zsidót is, azaz a fiát. Ábrahámné nem imádkozott. Káromkodott, s a férjét szidta, amiért ostoba fejjele reverzálisról nem gondoskodott.

Marika imáit az isten nem hallgatta meg. Németországban uralomra került Hitler, s már 35-36-ban megkezdődött bizonyos magyar bankok és iparvállalatok nemzetesítése is. Eleinte úgy látszott, hogy csupán egy afféle újabb strohmannrendszer kezdődik, melyet már a húszas évekből ismertek a magyarok, és a pestiek jó vicceket kerekítettek a rossz tréfáról, melynek nem értették meg a jelentőségét.

Állítom, hogy kezdetben nemcsak a viccgárosok képzeltek idillikusan a dolgokat, hanem azok is elvárták volna, hogy az új emberek semmibe ne üssék bele az orrukát, akik az íróasztalok mellé ültették őket. Még nem voltak ismereteseek Parkinson törvényei, melyek szerint minden tisztviselő igazolni akarja szükségességét. De ha az önkéntes gleichschaltolás következményei teljes nagyságukban csak öt-hat év múlva kezdtek is kibontakozni, a jó megfigyelők hamar előre láthatták volna ennek elkerülhetetlenségét. Néhány vállalatnál, ahová erős, befolyásos vagy akár csak különlegesen stréber strohmannok kerültek, rendkívül gyorsan megváltoztatták a régi üzletpolitikát, és tudni lehetett volna, ez az az új, amely keletkezésekor gyöngének látszik ugyan, de végül ellenállhatatlanul győzedelmeskedik.

Ilyen hely volt az az érdekeltség is, amelyhez Kelemen úrnak összeköttetései voltak, s melyre házassága után már nemcsak a nyomda egzisztenciája alapozódott, hanem Ábrahám bácsi könyvkötészete is. Valami Kohlbauer nevű meggyőződéses antiszemita került a beszerzés élére, aki hamar megszimatolta, hogy a zuglói nyomda nem kimondottan keresztény vállalat, s a hajdan oly befolyásos ismerősök csupán egy jó tanáccsal tudtak Kelemennek segíteni. Árvásítsa ő is a céget.

Szerencsére kéznél volt a megoldás; forma szerint is egyesítették a két vállalatot, és az Ábrahám és társa cég vezetőjéül a sürgősen nagykorúsított Ábrahám Gáspárt jelölték meg, persze csak papíron. A papír azonban mindenképpen rugalmas, nemcsak úgy, ahogyan azt elkészítettői tervezik. Kelemen, aki már azt is nehezen viselte el, hogy a cégtábláról levették a nevét, most kénytelen volt tudomásul venni, hogy az új igazgató nemcsak az utasításait teszi hallatlanná, hanem a tanácsait is. Meg kell mondanom, a gyerek kitűnően vezette az üzemet, okosabban, mint Kelemen, de ezt az öreg még rosszabbul tűrte, mint ha Gáspár tönkreteszi a céget. Egy óriási összeveszés után, amelyben ismét nem volt igaza, Kelemen infarktust kapott, és végleg vissza kellett vonulnia. Marika hűségesen ápolta a férjét, és gondosan nevelte a fiát. Ábrahám bácsi kényszerítette Gáspárt, hogy tisztességesen számoljon el nővérével. Így legalább anyagilag nem jártak rosszul. Hanem aztán meghalt az öreg, és Gáspár

ügyes könyveléssel egyre kisebb részesedést fizetett Kelemenének. Ábrahámné nem tudott hatni a fiára.

- Én legalább nem kényszerítettem Kelemenhez Marikát! - mondta nyugodt megvetéssel. - Mi jogon von felelősségre?

Kelemen megunva a veszekedést, már csak azt ismételgette, mennyivel jobban járna a családja, ha ő már nem élne, mert akkor Marika közvetlenül részt vehetne az üzlet vezetésében, és körmére nézhetne az öccsének, de Marika sírva könyörgött, ne mondjon ilyen rettentességeket. Nem volt túlságosan forró vérű nő, s mióta nem kellett férjével hálnia, kezdte egészen jól elviselni a házasságát. Merem állítani, végül megszerette Kelement, akinek sok jó tulajdonsága volt. Például végtelen türelemmel viselte a betegségét.

Hanem aztán megjelentek a zsidótörvények, és a kis Illés egyre elviselhetetlenebb helyzetbe került. Sárga csillag és gettó még nem létezett, de Ábraháménak voltak barátai a nyilasok között, akik azt bizonygatták, hogy a hatalomátvétel nem késhet sokáig, unokáját az előtt kell az apjától megszabadítaniok, mert azután sokkal nehezebb lesz az ilyesmit elintézni. Így aztán egyik nap magához hívatta a lányát, és mellének szögezte a kérdést:

- Meddig tűröd még ezt? Amíg az unokám is a zsidótörvény áldozatául esik?

Marika csodálkozva meresztette rá két bociszemét:

- Mit tehetnék én, mama? Te kényszerítettél engem Kelemenhez.

Anyja gúnyosan nevetett:

- Vajon honnét lehet bebizonyítani, hogy Illéske apja Kelemen? A férjednek volt egy csirkefogó kifutója, akit azért kellett elbocsátania, mert minden nőt letepert. Az veled is gyakran maradt kettesben. Megkerestem. Kész vallani a bíróság előtt, hogy Illéske tőle született. Mégpedig nem is pénzért tanúskodik. Szívességből.

Marika felsikoltott:

- Bíróság előtt valljam kurvának magamat?

- Bolondság! Nem olyan idöket élünk. Négy éve még valóban kurvának mondtak volna, ha megcsaltad a férjedet, akárki legyen is az. Ma, zsidó férj esetében, derék magyar asszonynak fogsz számítani, aki hazafias kötelességet teljesített.

Hihetetlenül hangzott az egész. Muszáj volt nevetnie:

- Te vállalnád a helyemben, hogy szeretője voltál egy kifutónak?

- Az most nem számít. Fontos csak az, hogy nem Kelemen az atya. Hogy kivel csaltad meg, lényegtelen csekélység. Fő, hogy öskeresztény legyen.

Összevesztek. Marika nem volt hajlandó megölni rokkant férjét. Azt mondta, egy családban elég egy gyilkos. Tudniillik Gáspár, aki miatt a szegény ember infarktust kapott.

- De hiszen neki megmondhatod az igazat! Megbeszélhetitek együtt, hogyan menthetitek meg Illést a halálos ítélet elől. Mert az bizonyos, hogy a magyar zsidókat is el fogják pusztítani. Illéske meghal, ha nem igazoljátok a törvénytelen születését!

Nem elsőre adta be a derekát, még csak nem is tizedszerre, de beadta végül. Három hónappal később zokogva borult Kelemen ágyára, egyezzen bele a csalásba, vállalja el vele együtt a bírósági tárgyalás szégyenét. Eddig ellenállt anyja unszolásának, de nem bírja tovább. Anyja felkutatta Szabó Imrét, és pénzt ígért neki, ha vállalja a hamis tanúságot. Kelemen is tudja, mit kell Illésnek kiállania. Könyörögve kérte, segítsen a fiukat megmenteni.

Kelemen pedig hallgatta Marikát, és nem kételkedett. Az elmúlt évek alatt megismerte feleségét, tudta, nem volna képes ilyen jól színészkedni. Illés tehát mégiscsak az ő fia, nem azé a csirkefogóé. Akkor pedig mit számít, mit hisz a világ? Fia érdekében készséggel beleegyezett, hogy a bíróság előtt eljátssza a megcsalt férj szerepét.

A bizonyítás így, természetesen sikerült. A bíró azonban bölcs ember volt, és nagyon tisztességes. Azt nem sejtette, hogy a tanúk eskü alatt hamisan vallanak, hiszen a körülmények összetalálkozása miatt korábban még Kelemen is kételkedett abban, hogy semmi nem történt felesége és volt alkalmazottja között. Azt azonban nem volt hajlandó hinni, hogy csak azért, mert öreg férje ráadásul még zsidó is, Marika hazafias kötelességet teljesített, amikor megcsalta. Sajnos, nem emberi, hanem bírói módon volt tisztességes, a „fiat iustitia, pereat mundus” értelmében, és képes volt az ártatlan gyermeket büntetni az anyja vétkéért. Eltiltotta a Kelemen név viselésétől. Ezután hordhatta, világ csúfjára, az anyja nevét, bizonyítva, hogy törvénytelen származék. Mégpedig nem is egy megejtett lány, hanem egy házasságtörő asszony fattya.

A kis Illés eddigre már megismerte a megaláztatásokat, melyeket származása miatt kellett túrníe. Az iskolákból még nem tiltották ki a zsidó gyermekeket, de már külön padban kellett ülniök, és még a tisztességes igazgatók sem merték megakadályozni, hogy fasiszta tanáraik gyalázkodó előadásokat tartsanak róluk. Illés pedig egy különösen szemét gimnáziumba járt, és különösen sötét történelemtanárt fogott ki magának, egy bizonyos Wollner Bélát, aki nyíltan uszította ellenük a nem zsidó fiúkat. És a kölyök, akiről tizenhárom éves koráig semmi különös nem lehetett elmondani, a megpróbáltatások hatására rendkívül gyorsan megváltozott. Én legszívesebben azt mondanám róla, hős lett. Wollner tanár úr azt mondta, szemtelen kamasz, és pimasz zsidó. Mérhetetlen keserőséggel vette tudomásul, hogy családjából egyedül neki kellett volna szégyenlenie magát csak azért, mert az apja, az egyébként feddhetetlen jellemű, idős ember, zsidó, és nem volt hajlandó megadni magát. Véd- és dacszövetséget kötött a ferde szájú Braunnal, az osztály legerősebb gyermekével, s keményen ütöttek, ha valaki vagy valakik gúnyolni próbálták őket. Amikor pedig Wollner egyszer arról magyarázott, hogy a zsidók gennyes, sárga vére megmérgezi a magyarokat, bicskájá hegyét beledöfte a tenyerébe, és felmutatta a bőven ömlő vért:

- Jé! Nem is sárga, hanem piros!

A seb olyan mély volt, hogy még Wollner sem merte egyszerűen szájon verni a gyereket, hanem az iskolaorvosért szalajtott, s addig is ő maga részesítette elsősegélyben Illést. A fiúknak pedig imponált a bátorsága, kitértek az útjából, sőt, őszintén szerették. S mert maga is becsülte magát, büszkén állt a szégyenpadon, amelyre állították, és félelem nélkül kockáztatta, hogy Wollner tanár úr a felsősökkal véresre vereti, amire az már tett is néhány nem túl burkolt célzást. Ehelyett egyik nap szörnyű dolog történt - annál is szörnyűbb, mert szülei nemcsak a per idején nem értesítették, mi történik az érdekében, hanem az ítélet meghozatala után sem. Látták, Illés milyen büszkén vállalja zsidóságát, s némi büntudatot érezvén tettük miatt, megkövetelték a nagymamától, hogy ha már ő kezdeményezte az egész törvénytelenítést, ő is magyarázza el unokájának, mi történt tulajdonképpen. Ábrahámné pedig vállalta a megbízatást, de úgy vélte, ráér vele. Addig várt, amíg az iskolában megtörtént a fiú adatainak átírása, és Wollner tanár úr mindent megtudott. Másnap ő tartotta az első órát, és feleltetés helyett avval kezdte, hogy megoldódott Illés rejtélye: egy csepp zsidó vér nem folyik az ereiben. Nem is Kelemen többé, hanem Ábrahám, mert bírósági határozat van arról, hogy nem állítólagos apjától, hanem egy tisztességes keresztény férfitől született, házasságtörés útján. Nem idegen fajú többé, hanem csupán törvénytelen gyerek, s rövidesen a zsidó vallástól is megszabadul. Ő éppen ezért nem fogja túrní, hogy a többiek csúfolják, például fattyúnak vagy

zabigyereknek nevezzék, mert anyja, akit akarata ellenére kényszerítettek a zsidóhoz, inkább hazafias, mint szégyenletes dolgot cselekedett, amikor megszegte a házastársi hűséget.

A tanár úr, mint a legtöbb fasiszta pedagógus, kitűnően értette, hogyan kell a hajlékony gyermeki lelkeket megrontani. Tudta, hogy egy külvárosi gimnáziumban a tizenhárom-tizennégy éves fiúk kitűnően kiismerik magukat a nemi élet csúfságaiban, és tudni fogják, hogy gúnyolódik, nem dicsér. És valóban, a büszke Lucifer őrvongó hahota közepette zuhant le kínoztatásának pódiumáról a mocsokba, ahova anyja rántotta magával. S mivel nem szökevénynek, hanem mártírnak készült, nem bírta magát megvédeni. Egy nappal korábban habozás nélkül szájon vágott egy ötödikest, amiért lezsidózta, és szisszenés nélkül viselt el cserébe négy óriásira sikerült pofont. Most, amikor egyik osztálytársa szelíden megkérdezte, nevezheti-e kurafinak, ha már a fattyú és zabigyerek használatát megtiltotta Wollner tanár úr, sírva fakadt, és őrvongva kiáltotta, hogy ő az egészről semmit nem tud, Wollnertől hallotta először. Homéri kacaj volt rá a válasz. Tanítás után pedig Ferde szarházinak nevezte, és nem fogadta el a kezét.

Ismétlem, kevés híján tizennégy éves volt, tehát angyalból és disznóból összerótt lény, mint általában a kortársai. A szeretkezést kéjjel nevezte legdurvább nevén, de már arra a gondolatra is elpirult, hogy mielőtt ő megszületett, ezt a disznóságot legalább egyszer anyjának is el kellett követnie. Így tehát azt, hogy az anyja megcsalta apját, akkor is nehezen viselte volna el, ha csak hárman tudnak róla: az anyja, a szeretője meg ő. De neki az egész gimnázium előtt teregették ki a szennyését, s még csak nem is készítették fel rá előre. Bizonyára minden titoktartás ellenére hallania kellett volna valamit az egész családot izgalomban tartó tárgyalásról, de csak az iskolával törődve, nem figyelt oda. Most sívó oroszlánként rohant haza, és bölgve ordította szülei arcába:

- Mit csináltatok velem?

Marika csaknem elájult szégyenében. Kelemen - a derék Kelemen - magára vállalta a bűnt. Megmondta, hogy a bíróság előtt mindnyájan hamisan vallottak, Illés az ő fia - s azt állította, hogy az egész fortélyt ő találta ki, mert Illés életét meg akarta valahogyan menteni. Majd ha Hitler megdöglik, perújrafelvételt kérnek, s vállalva az ezért járó büntetést, ott beismerik, hogy hamis esküt tettek a fiúk lelkéért.

Csak az anyósát nem bírta kímélni. Megmondta világosan, Ábrahámné vállalta, mindent megbeszél unokájával. Az ő bűne, hogy Illést ennyire készületlenül érte az egész.

Csakhogy a fiút nem lehetett megbékíteni.

- Mért nem kérdeztetek engem, akarom-e? - sírta engesztelhetetlenül. - Inkább halnék meg, mint ez a szégyen! Én nem vagyok kurafi!

Kapott két pofont:

- Kurvának merészeled előttem nevezni az anyádat? - ordította Kelemen.

Ez okos dolog volt, de csak elhallgattatta Illést, nem nyugtatta meg. Marikára viszont a legnagyobb jóakarattal sem lehetett ráfogni, hogy lánghész. Az anyák csodálatos ösztönével mégis ő találta meg az egyetlen magyarázatot, amivel nagy keservesen, legalább úgy-ahogy megtarthatta maguknak a fiút. Azt állította, éppen azért nem kérdezték meg előre, mert ismerték és tudták, hogy nemet fog mondani. Igazi férfinak tartják. De csak férfi, nem felnőtt, nem ismeri az életet. Az is a férfiasság egy esete, hogy valaki, átmenetileg, a jövő kedvéért még a szégyent is képes legyen vállalni, ha értelme van. Egyelőre higgyen nekik becsületszóra, s ha négy év múlva még úgy látja, nem volt igazuk, lelkiismeret-furdalás nélkül tagadja meg őket. Akkor megérdemlik, hogy ne legyen gyerekük. Ők ketten, apja meg ő, nemcsak a szégyent vállalták tudatosan, de azt a veszélyt is, hogy elveszítik egyetlen fiukat.

- És engem nem tartasz férfinak? - egészítette ki szegény Kelemen. - Pedig a jelenlegi megítélések szerint az én szégyenem a legsúlyosabb. Szarvakkal tulajdonképpen nem is szabadna élni egy férfinak. Becsületét vagy a csábító, vagy a saját vérével kell tisztára mosnia. Én pedig csak elválok tőletek.

Majdnem sikerült elhitetniük vele, hogy annál nemesebben viselkedik, minél fegyelmezettebben képes elviselni a gúnyolódásokat. Csakhogy szegény Kelemen reggelre elvitte a szíve - a megpróbáltatásokat természetesen ő nem bírta ki. Illés pedig azt gondolta, ő is siettetten apja halálát avval, hogy gyerekes szemrehányásokat tett neki. Harmadnap elszökött hazulról, hogy kimenjen a frontra, és vérével mossa le gyalázatát. Mikor a rendőrök hazavitték, nem csókolta meg anyja kezét.

- Jól van - mondta akkor Marika -, mindenben lehet segíteni. Megegyeztem Szabóval, pro forma feleségül vesz, és téged örökbe fogad, hogy ne hiesssen fattyúnak senki. Azután újra elválunk. Te pedig most már bírd ki a tanév végéig, jövőre másik gimnáziumba íratunk.

Megbékült anyjával, és nem szökött meg többé. Hanem a fiúk közé nem tudták visszakényszeríteni. Magánúton még letette az év végi vizsgákat, aztán bejelentette, hogy inasnak áll, pedig igazán szeretett tanulni. Marika természetesen kétségbeesett, de aztán barátai meggyőzték, hogy éppen így lesz jó. Akkor már megkezdődtek a kitelepítések, s a zsidógyanúsakat nemcsak a vonatokról szedték le, de a villamosokról is. A férfiaknál pedig, adott esetben nemcsak az igazolványokat nézték meg, hanem faji hovatartozásuk testi bizonyítékát is. Mint gimnáziumi tanuló könnyen járhatna így Illés is. A tanoncok azonban leventére járnak, s a levente egyenruha, de még a leventeigazolvány is megvéd minden molesztálástól.

Ez különben azért volt ostobaság, mert a fiú külseje igazán nem keltett gyanút. Nyugodtan járkalhatott mindenfelé, egyszer sem igazoltatták, s nemsokára azt gondolta, akkor sem érte volna semmi baj, ha anyja nem szabadítja ki a zsidók közül, s ő egyszerűen nem visel sárga csillagot. Annál több kellemetlenséget okoztak új okmányai. A mester például, aki végül inasnak szerződtette, pikirtan kérdezte meg:

- Hm! Úgy hívnak, mint az anyádat! Apádat nem ismered?

- De igen! - felelte akkor szemtelenül. - Csak semmi hasznom nincs belőle.

Eddigre ugyanis rájött, hogy a fattyúság szégyenét sem nehezebb megszokni, mint a zsidóságot. S mert közben némi elégtételt is kapott a sorstól, kezdett kibékülni a helyzetével.

A ferde szájú Braunt ugyanis szüleivel együtt elhurcolták a téglagyárba, de megszökött, s mert nem volt hol töltenie az éjszakát, egykori barátját kérte meg, néhány napra fogadja be. Marika majd meghalt félelmében, de a fia nem engedett.

- És ha jönnének érte, úgysem hiszem el, hogy nem te jelentetted fel! - mondta fenyegetően, hogy minden hasonló próbálkozásnak elejét vegye.

Így csak a szomszédok előtt kellett vigyázniok. Ferde két napig nem bújt ki a lakásukból. Illés addigra megállapította, hogy a Braun szülőknek is sikerült megszökniük, s így a fiú egyelőre hazaköltözhetett.

A közbeeső két éjszakát végigbeszélgették hajnalig. Illéseknek akkor kétszobás lakásuk volt, de tartozott hozzá egy zug is, amelyben valamikor a cselédlány lakott. Ez a helyiség volt Illés szobája, s ide vetettek ágyat barátjának is.

- Nem kell ám azért velem kezdet fognod, Ferde! - mondta pikírtan, amikor befogadta. - Tudod, én csak fattyú vagyok. Mint Szavojai Jenő. Vagy Don Juan d'Ausztria.

Estére már úgy érezte, hogy övön alul ütött, és szerette volna, ha barátja elfelejti ostoba megjegyzését. De az visszatért rá:

- Tegnap - mondta -, szökés közben agyonverték a kis Rózsa Jenőt. Lehet, hogy nem akarták meggyilkolni, csak nagyot ütöttek a fejére, mert nem maradt békében, de nem bírta ki. Bizonyára ő a hibás, amiért be kellett dobnunk a gödör vizébe: miért nem volt vastagabb a koponyája. Én meghúzódtam a kerítés tövében, és sírtam. Jó barátom volt szegény. Hanem aztán mégis megpróbáltam a szökést, s mikor futottunk a hegy felé, azt mondta az Ica, akivel együtt lógtunk (nem tudom, milyen Ica, mert csak a téglagyárban ismertem meg), hogy annak a kicsinek már jó, neki nem kell többet félnie...

Belesóhajtott a sötétbe:

- Anyádnak volt igaza. Jobb fattyúnak lenni, mint zsidónak. Annál nem lehet nagyobb szegényen...

- Szégyelled? - döbrent meg Illés. Ferdétől igazán nem ezt várta volna.

- Nem érted te ezt, Illi! Az én családom 48 óta minden háborúban feláldozta egy-két fiát a hazáért. Engem jó magyarnak neveltek. Ha harcolnom kellene a hazámért, apám avval küldene a frontra, „ne hozz szegényt a fejünkre, fiam”. Én tudom, hogy senki előtt nincs okom pirulni. És mégis félek kilépni a házból. Mert mit ér mindez, ha az egész utca görbén néz a sárga csillagodra, és elvárja, hogy szégyelld magad?! Az emberek félrehúzódnak, hogy meg ne fertőztesd őket a lélegzetteddel. Ha pedig pártszolgálatosok jönnek szembe, te szeretnél a föld alá bújni, mert eszedbe jut, hogy egyszer már össze csináltad magad miattuk, félelmedben...

Fogát csikorgatta szegényében:

- Mondj már valamit, Illi! Nem tudsz beszélni?

- Tényleg tele lett a nadrágod, vagy csak képletesen meséled?

- Én mostam ki evvel a két kezemmel, hogy senki meg ne lássa. Most, neked mondtam el először...

- Szörnyű!

Valóban megborzadt, de közben arra gondolt, hogy az vele semmiképpen nem történhetett volna meg.

- Írtam erről egy verset - mondta Ferde. - Meghallgatod?

Persze, választ sem várva kezdett bele:

*Bár gatyámba ment váladékomban mocska,
hidd el, testvér, a lelkem lett szaros.
Irigységemnek tárgya a poloska,
mert éjjel csíp és nappal óvatos,
s hajszálnyi rés elrejt, oly lapos.*

*Nem vigasz az, hogy bűzlik minden hulla.
A mosott is. S nem múlhat a szagon,
hogy ember volt, vagy élve is csak nulla,
kit megölnek. S ha fekszem a havon,
majd magamat sem undorít szagom.*

*De élek még. S kínzó cölöphöz kötve,
ne várjátok, hogy hősen hallgatok,
míg a pribék meszes gödörbe lök be,
s aztán iszik. Ostoba nem vagyok,
Ne vigasztalj. Tudom, hogy meghalok.*

- Nagyon szép! - suttogta Illés áhítattal. Talán egy pillanatra megérezte, hogy a költő még ilyenkor is inkább vágyik a dicséretre, mint a bátorításra vagy az együttérzésre. Hanem aztán elszégyellte magát, hogy a panasz hallatán a verset dicséri. Pedig a költemény vagy inkább a fiú hangjából áradó szenvedély valóban elbűvölte. Átérezte a tragédiáját. Ferde életében vámpírok szálltak, és cseppenként szívták el a bátorságát. Pedig rengeteg volt neki tartalékban. Ezt ő tudta a legjobban, hiszen együtt vállalták az iskolában a reménytelen harcot a becsületükért, amely biztosította számukra a mindennapi verést, és mégis tartotta bennük a lelket, akkor is, amikor a többi zsidó gyerek már régen elveszítette az önbecsülését. Ezért irigyelte annyira Ferdét, amikor őt az anyja nyilvános gyalázat vállalása árán mentette meg a testi szenvedéstől. És akkor kétségtelenül a barátja boldogabb is volt, mint ő.

Úgy látszik azonban, hogyha eljön az óra, amelyben már a vereség biztos tudatában sem üthet vissza az ember, hanem tétlenül kell a mások pimaszságát túrníe, a gyávák kerülnek előnybe, akik már önként is ezt a helyzetet választották maguknak, és többé-kevésbé meg is szokták.

- Értelek - mondta csendesen. - Aki gyáva, az most biztosan kevésbé fél nálad, mert egyszerűen nem bújik ki a lyukából, te pedig még most sem állod meg, hogy ne szegd meg a parancsait. De miért volna balgaság, ha azt mondom neked, állj csak nyugodtan poloskának is, te vagy az ember, és nem az, aki rád fegyverrel vadászik...

- Azért - dadogta Ferde idegesen -, mert a poloskára nem fegyverrel, hanem kötőtűvel vadásznak. És az egészen más.

Hogy miért más, azt nem tudta megmagyarázni. Pedig próbálta.

- Amikor elkaptak, és pisztolyt szorítottak a tarkónkhoz, még csak féltem, de nem rezeltem be. Hanem aztán az egyik gyerek bőgni kezdett, mire a nyilasok lócitromot etettek vele, és meg kellett köszönnie, hogy nem lőtték agyon. Amikor kimondta a köszönöm alásant, vesztettem el önuralmam. Mert egy pillanatig attól féltem, én is megtenném. Pedig nem tettem volna meg.

Az ablakon légvédelmi papír lógott, a lámpát már rég eloltották. Csak Ferde hangján érződött, hogy megvonta a vállát:

- Térden állva adj hálát az anyádnak, amiért ezt nem érted!

Végül Illés is feldühödött, amiért Ferde annyira érzéketlen az ő szenvedése iránt. Mintha neki oka lenne bármiért is örülnie.

- Te elviselnéd, hogy az anyád nyilvánosan kurvának vallja magát, hogy megmentse az életedet? Szerintem ennél már könnyebb megköszönni a lószart...

- Kiskomám! A legkomiszabb helyzetnek is van azért valami előnye! - vetette oda Ferde könnyedén. - Az anyémnek például az, hogy ezt a kérdést nem kell eldöntennem.

Visszakapta a szabálytalan ütést. Úgy érezte, jogot kapott rá, hogy elmondja, amit közben elgondolt és átértzett:

- Én pedig azt hiszem, hogy aki olyan veszélyt vállal, ami okvetlenül szükséges, az nem csinál be, ha bajba kerül.

- Például?

- Például én, ha most csöngetnének a pártszolgálatosok, és elvinnének, amiért zsidót rejtegetünk. Ez egyáltalán nem elképzelhetetlen, gyakran tartanak házkutatást. De én erre a gondolatra egyáltalán nem félek. Pedig nemcsak téged és engem hurcolhatnak el, hanem esetleg anyámat is...

- Aminthogy a poloska sem fél a hasadékaiban - hangzott a közönyös válasz. - De nem tudom, mit érezne, ha a hasadékot, amelyben bujkál, felsőbb parancsra saját kezűleg nagy, sárga keresztel kellene megjelölnie...

Keserűen nevetett:

- Neki. És nem másnak. S ha nem teljesíti a parancsot, elég, ha az arcába és a nadrágjába néznek. Én megpróbáltam, tudom, és nincs nálam igazolvány, hogy más okból vagyok rövidebb a többi férfinál...

Aztán szörnyű igazságtalanságot mondott:

- S ha megsértettem valakit, bocsánatát kell kérnem, nehogy kizavarjon a sötétbe...

- Hazudsz! - kiáltotta elkeseredve. - Tudod, hogy mondhatsz rám akármit is, akkor sem engednék el reggelig, ha magad akarnál menni. Reggel pedig elkísérlek hazáig.

De nagyon halkán kiáltott, nehogy felriassza az édesanyját. Meg azért is, hogy fékezze magát, és ne mondjon sokkal csúnyábbat. De Ferde nagyon szelíden válaszolt:

- Dehogyan hazudok én, Illi! Nagyozok. Hadd higgyem, hogy leejtve is vagyok valaki...

Ez a szomorú vallomás egyszerre megbékítette. Szégyellte magát, amiért nem értette meg a barátját.

- Próbáljunk aludni. Mára már elég.

- Muszáj beszélnem! Hallgatunk otthon eleget. Kérdezz valamit!

- Emlékszel? - kérdezte akkor, és elmosolyodott. - Egyszer már hallottam egy versedet. Csak az elejére emlékszem: *Én vagyok a ferde szájú Braun Iván - mégis szeret engemet egy szép leány!* Akkor mondtad el, amikor először csókolóztatok Évivel. Tudsz róla valamit?

- Bátor leány. Hamis papírokat szerzett, és otthagyta a szüleit. Neki talán sikerülni fog túlélni, hiszen vallásának nincsenek testi bizonyítékai.

Az első kérdés tehát rosszul sikerült. Törte a fejét, mivel kezdhethé újra a beszélgetést.

- Ne fáraszd magad! - sóhajtott Ferde. - Hiába. Nekem már mindenről az jut az eszembe, mint Mórickenak a zsebkendőjétől. Igazad van, aludjunk.

Bár nem bírta elhinni, hogy valaha is esztelenül félhessen, az éjjeli beszélgetés után mégis jobban hajlott arra, hogy megbocsássa anyja kéretlen önfeláldozását. Ha ő joggal tanácsolta Ivánnak, próbálja kihúzni, akár mint poloska is, amíg megjönnek az oroszok, akkor ez a tanács ezerszeresen illett rája. Huszonnégy órával az oroszok bejövetele után újra felveheti apja nevét, és biztosan lesz lehetőség arra, hogy ezt jóváhagyathassa a bírósággal is. Addig azonban - jött rá -, nemcsak magának lehet hasznára, hogy menekült a zsidótörvények hatása alól. Szabadon mozogva Ferdének és barátainak segíthet elintézni ügyeiket, esetleg az életüket is megmentheti. És valóban, sok leleményességgel sikerült is Ivánnak szereznie valamit. A pályán, amelyen ők gyakorlatoztak, volt egy másik leventeszázad is, s abban egy srác, akinek ugyanolyan ferde szája volt, mint barátjának, ha egyébként nem is hasonlított hozzá túlságosan. Ennek a leventeigazolványával Ferde, végszükség esetén, megpróbálkozhatott volna a bujkálással. Nyáron nem is lett volna különösen nehéz ellopnia az iratot, ha sikerül behatolnia a másik század öltözőjébe. Csakhogy a novemberi hidegben talpig felöltözve gyakorlatoztak, s a zuhanyokból hideg víz csordogált. Arra pedig nem is gondolhatott, hogy a zubbony zsebéből emelje ki az igazolványt, pedig a srác elégszer kapott büntetést trehányul nyitva hagyott gombjai miatt.

Az egyik tanonctársa segített. Ő egy olyan frankához szokott járni, aki időnként markecolással is foglalkozott. Illés, bár szörnyen félt a nemi betegségtől, vállalta, hogy éppen ennél a nőnél veszíti el a szüzességét, majd, rövid ismeretség után, száz pengőt ajánlott neki, ha a ferde szájú leventét elcsábítja, leitatja, és elcseni az igazolványát. A lány alaposan elcsodálkozott a különös óhajon, ugyanis tiltott kéjelgésen kívül más büntényt még nem követett el, a markecolást csak az a bizonyos inas fogta rá, hogy veszélyes kapcsolataival felvágjon a társai előtt. Illésünk szerencséjére nem vesztette el a fejét. Vállalta a dupla vagy semmi játékot. Őszintén elmondta barátnőjének, miért van szüksége az igazolványra, az pedig, mint a prostituáltak közül sokan, jólelkű teremtsének bizonyult. A feladatot igazán nem volt nehéz végrehajtani. A ferdeszájú a hetedik mennyországban érezte magát, amikor a csinos lány szép hercegének nevezte, és nyilván komolyan is gondolta, mert nem kívánt pénzt az odaadásáért. A srácnak volt annyi esze, hogy mikor reggel egyedül ébredt a szállodában, megnézte, nem lopták-e el az erszényét, hanem az iratait nem ellenőrizte. Pár hét múlva pedig, amikor észrevette, hogy eltűnt a leventeigazolványa, nem gondolt a lányra, hanem azt hitte, a tok kiesett a zsebéből, amikor valamiért lehajolt. Igazat megvallva, cseppet sem izgatta a veszteség. Azt hiszem, meglepte volna, ha megtudja, hogy a gyűlöletes iratnak úgy örül egyvalaki, mint az életének.

Ezután Illés komolyabban is próbára tette a bátorságát. Ismert egy átjáróházat, melynek a negyedik emeletén egy üres, romos lakás szomorkodott. Megfigyelte, hogy német gépkocsik szoktak parkolni a ház előtt. Gondosan megmérte, milyen gyorsan tud leszaladni az emeletről és eltűnni a hátsó kijáraton, s mikor megnyugtató eredményt kapott, a lakás erkélyéről óvatosan ledobott a németekre egy virágcserepet. Mikor pedig bebizonyosodott, hogy jól számította ki az időt, volt bátorsága, hogy kerülő úton visszamenjen a ház elé, és megállapítsa az eredményt. Dicsekedésre nem volt oka. A cserép az utca közepén zúzódott szét, semmi kárt nem okozott, s ezért gyanút sem keltett a németekben.

Így állt önmagával, amikor beütött a krach.

Nagybátyját is elvitték katonának, és távollétében Ábrahám nagymama vezette az üzletet - mondanom sem kell, kitűnően. Menye gyenge és gyáva teremtés volt, unokái picinyek, mindenről magának kellett gondoskodnia. Mint Ábrahám bácsi az első világháború idején, most ő vezette be, hogy minden évben vett két disznót, és azt felesben meghizlaltatta vidéki rokonaival. Ebben az évben, mikor hallották Kecskemét elestét, elhatározta, hogy az egyik kocát már novemberben levágatja, nehogy családjának élelmezési gondjai legyenek, ha Fehérvárral megszűnne az összeköttetés.

Máskor ő maga szokta felhozni a húst az egyik munkásuk segítségével. Most úgy gondolta, Illés már elég erős ahhoz, hogy rája bízsa a feladatot. A fiú szívesen vállalta a megbízatást, de csak avval a feltétellel, hogy a vágásra is leutazhatik, mert még sohasem volt disznótoron. Előre élvezte, micsoda lakomában lesz része a szükös és unalmas pesti koszt után. De már a torban is csalódott kissé. Nagynénje egyáltalán nem örült annak, hogy félig készen kell leszúratnia az egyik disznót, és kis rokonán töltötte ki rossz kedvét. Hanem azt a szégyent mégsem vállalta, hogy a böllért ne vendégelje meg. Volt hurka, töltött káposzta, forgácsfánk és a borkorcsolyához elegendő bor is. Legalábbis annyi, hogy a kaptos gyerekek egy ugyancsak kaptos hadiözvegygel sikerült lefeküdnie.

A rokonok nem a városban laktak, hanem közvetlen közelében, egy kis faluban. Illést reggel fölültették egy szekérre, mely az állomásra ment, melléje tettek egy kis csomag citromos kolbászt, hadd kóstolják meg a pestiek is a gyorsan romló disznótoros ételt. A szomszéd, aki bevitte a városba, rosszkedvű volt, és gyakran húzta meg a kulacsát. Biztatta Illést, igyon ő is. Ő hajtotta a lovakat, legényfia hátul gunnyasztott a saroglyában. Veszprémből kellett valamit hazaszállítaniok, s az öreg nem engedte, hogy a gyerek utazzon oda. Úgy beszéltek, csend-

őrök és nyilasok razziáznak a vonatokon, és leszedik a katonaszökevényeket. A legényke ugyan fiatal még, csak jövőre kell bevonulnia, de ezeknél a vadállatoknál soha nem lehessen tudni; akit egyszer kézbe kaparintanak, azt nem könnyen engedik el. Előbb fenékebe rúgják, s csak aztán nézik meg az iratait. S ha azok rendben vannak, akkor sincs kizárva, hogy behurcolják az első laktanyába, és beöltöztetik. Mióta nem Horthy vezeti az országot, nem tartják meg a törvényeket.

Nem bírta megállni mosolygás nélkül. A szóban forgó fiú fejjel volt magasabb az apjánál, vastag bajuszt viselt, s az isten arra teremtette, hogy párosával cipelje a gabonászsákokat a padlásra. A csendőrök helyében ő is nehezen hitte volna el, hogy még innen van a katonaköteles koron. De az öreg paraszt a város határától kezdve olyan aggódva pislogott hátra, mintha egy csecsemőt szállítana saroglyában. A szekeret jó messze állította meg az állomástól, és nem engedte, hogy fanyűvő fia hozza csomagjukat, valami nehéz ládát, hanem nagyokat nyögve ő cipelte a hátán. A gyereket pedig agyonveréssel fenyegette, ha hazaérve azt hallaná, elcsellengett valamerre, ahelyett hogy vágóban hajtott vissza a falujukba. Azt azonban szemmel láthatóan rossz néven vette, hogy Illés kis batyujával könnyedén lépegetett az oldalán, ahelyett hogy segített volna cipekednie.

- A fiatalurat nem fogják igazoltatni. A fiatalúron látszik, hogy még gyerek...

Ennek máskor nem nagyon örült volna, most azonban igen. Nem volt mitől félnie, de azért irtózott a zaklatás gondolatától. Felszállt a pesti kofavonat egy harmadosztályú kupéjába, s gyorsan elfoglalta az egyetlen még szabad helyet. Lányok és asszonyok töltötték meg a kocsit, csak néhány idős férfi utazott még közöttük, s vele együtt három gyerek, a másik kettő is körülbelül olyan korú, mint ő. Elég távol ültek tőle, mind a kettő ugyanazon a padon, de nem egymás mellett. Az egyik cigarettázott, majd tökmaggal kínálta útitársait, a másik hallgatagon kuporgott a sarokban.

Az igazoltatás Martonvásár előtt kezdődött. Hárman jöttek: két csendőr meg egy árpádsávos. A nyilas vezette a társaságot. Bár szemmel láthatóan nem lehetett katonaszökevény elsőnek a tökmagos fiú igazolványát kérték el, s valamiről hosszan beszélgettek vele. Aztán a másik gyerekhez léptek, aki most arcát köpenyével eltakarva, aludni látszott a padon. Kíméletlenül felrázták, és kérték az igazolványát.

- Úgy? - mondta az árpádsávos. - Keresztény vagy? Evvel a pofával?

A fiatalabb csendőr ráripakodott:

- Felállni!

A gyerek nehézkesen állt fel a helyéről, és megigazította orrán a szemüvegét.

- Mi lesz? - rikkantotta a csendőr? - Gombolod már?!

A W. C.-re sem kísérve, ott, a kupéban meztelenítették le. És a nők - a lányok úgy, mint az asszonyok -, ahelyett hogy lesütötték volna a szemüket, nyakukat nyújtogatva lesték, mi kerül elő.

Illés a gyerek arcát nézte, amelyről előre leolvashatta az eredményt. Nyilván rémületében, valami csodára várva gombolkozott ki, ahelyett hogy bevallja, kitért zsidó. Így aztán nemcsak az idősebbik csendőrtől kapott két óriási pofont kellett elviselnie, hanem a vetköztetés szégyenét is. A kisebbik csendőr aztán kilökdöste, rugdosta a peronra, a másik pedig a padok közti folyosón közeledett őfelé.

Szeme elhomályosodott az iszonyattól, s egyszerre megértette, hogyan csinálhatta össze magát Ferde. Nem a pofontól félt, még csak nem is haláltól, hanem attól, hogy őrá is ráparancsolhatnak, s akkor neki is engedelmeskedni kell. Belé rögződött az asszonyok-lányok mohó

tekintete, mellyel szerencsétlen sorstársa meztelenségét nézték, meg a nyilas kaján pofája, s hirtelen megértette, akkor sem engedik el neki a vetkőzést, ha elismeri, hogy körül van metélve.

Furcsa módon erre a gondolatra egyszerre kitisztult a feje. A csendőrré nézett, jó előre előkereste leventeigazolványát, és várt. Közben azon törte a fejét, látszik-e az arcán, mennyire fél.

Nem látszott. Legalábbis az igazoltatók oda se mentek hozzá. Az árpádsávos kérdezett valamit a csendőrtől, mire az hangosan mondta:

- Azon látszik, hogy magyar...

Átmentek a szomszéd kupéba, és bevágták maguk mögött az ajtót. A vonat néhány perc múlva megállt, és Illés láthatta, hogyan lökik le a kis zsidót a lépcsőről úgy, hogy néhány lépés után arccal a szomszédos sínre zuhan, s mikor felrugdalják, a szája csupa vér. Rajta kívül még hat embert hajtottak a peronra, s inkább azokkal bántak kíméletlenül, akik zsidóknak látszottak, nem a katonaszökevényekkel. Az öreg nyilván hallott arról is, hogy a zsidókat is leszállítják a vonatról, de mert személyesen nem érdekelte, azt nem mondta meg.

- És ha most sírni kezdenék? - kérdezte magától. - Vigasztalni kezdenének az asszonyok, vagy kiabálnának a csendőrök után?

Hanem a tökmagos legény is felháborítónak találta a történeteket.

- Szemét alak! Mért tolja oda a pofáját, ahova tilos neki! Miatta velem is csaknem elővetették a... - és nyíltan megmondta, mijét.

- Pedig a mienk jobban érdekelné őket! - kurjantotta az egyik menyecske. - Csak arra nincs engedélyük!

- Te pedig elnézegetnéd az övéket! - morogta az öregasszony, és kiköpött. Aztán egy csirkecombot nyújtott Illésnek, s azt súgta a fülébe: - Egyél, fiacskám! Az előbbi ijedtségre.

Szóval lehetett látni valamit a viselkedésén... És most szinte ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy elmondja a néninek meg a többieknek, hogy az ő iratai rendben vannak, sőt azt is, miért és hogyan. Sőt, bolond fővel talán meg is teszi, ha váratlanul nem jut eszébe ismét a csendőr megállapítása, miszerint messziről is látszik rajta, hogy magyar gyerek. Más szóval egyetlen zsidós vonás nincsen az arcán. És tudta is, hogy ez így igaz.

Ezek szerint nem bizonyos, hogy az anyja igazat mondott. Lehet, hogy apja valóban az a borbélylegény forma Szabó, akit azóta meg is ismert. Utálatos volt arra gondolnia, hogy anyja éppen egy ilyen szépfiúval csalta meg a férjét, akit ő imádott, s akire büszke volt mint apjára. És most, itt, a kocsiban, mégsem tudott másra gondolni, mint hogy rettenetes szerencséje van, amiért Szabó hajlandó volt feleségül venni az anyját, őt pedig adoptálni, bár fölmerült benne a gyanú, hogy a férfi ezt korántsem jóindulatból csinálja, hanem a nyomda reájuk jutó részéért.

Mindegy. Az a fő, hogy őt nem bántották, és ha nem akarja, a ferde szájú Braunnal sem kell többé találkoznia.

Ekkor bejött az egyik idős férfi, aki még a csendőrök előtt leszállt az állomáson, hogy igyon egy féldecit, és komoran mondta:

- Tudják, mit csináltak avval a szerencsétlen gyerekekkel? Hasba rúgták. Ült a fal mellett, és hányt. Láttam. Hogy az anyjuk ganéj...

Egyébként is a hisztéria elmúlás után megváltozott az egész kupé. A lányok szégyellni kezdték szemérmetlen viselkedésüket, s vagy hallgatagon ültek a helyükön, vagy túlságosan sokat beszéltek. Az idősebb nők pedig hangos megjegyzéseket tettek azokra a szülőkre, akik

kurvának nevelik a lányukat. A felháborodott legényke átment egy másik kupéba, mert úgy érezte, innen kinézik.

Mire Pestre érkezett, ő is elfeledkezett gyávaságáról. Otthon lerakta a holmiját, és ment, hogy megkeresse Ferdét. Hanem az már nem lakott a szüleivel, és nem hagyta meg az új lakcímét. Nagymama pedig hamarosan kiszedte Illésből, mi történt a vonaton, s elhatározta, nem teszi ki még egyszer ilyen inzultusoknak az unokáját. Egyébként is jó összeköttetései voltak, idejében megtudta, hogy a levontakat elviszik Pestről. A gyereket sürgősen visszairányította falura. Ő maga vitte le a rokonokhoz, és megállapodott velük, tartani fogják, amíg szükség lesz rá. A másik disznót adta oda érte. Ő tehát minden különösebb kaland nélkül úszta meg a háború hátralevő részét. Körös-körül szinte lángolt a föld, Fehérvár többször is gazdát cserélt, de ők ebből csak annyit észleltek, hogy hol az oroszok, hol a németek járőrei vonultak át békésen a falujukon. Háborús halottat akkor látott először, amikor már mindkét hadsereg elvonult, s a Tatárháton négy játszadozó gyereket szétépett a bedöglött gránát. Ezalatt anyja és nagyanyja végigcsinálták az ostromot, mégpedig úgy, hogy ő, hazatérve, valóságos hőskölteményeket hallhatott a szomszédoktól az öregasszonyról, aki a félelmet egyáltalán nem ismerte, s egyenes derékjal járt az ágyútűzben is, hogy Kálmántól származó unokáiról is gondoskodjon, pedig azokat nem is szerette az apjuk miatt. Kálmán maga a határról szökött vissza, hogy idejében megnyithassa nyomdáját. Illésre mire visszaérkezett, várt már egy bizonyítvány, magyar és orosz nyelven megfogalmazva, amit természetesen nagyanyjának sikerült megszereznie, s ami különben csak a tiszta igazságot tartalmazta. Azt, hogy Braun Iván elvtárs, aki az ellenállási mozgalomban az életét vesztette, az őáltala lopott igazolvánnyal bujkált, és hogy egyébként is mindaddig támogatta Braunt, amíg neki is nem kellett Pestről menekülnie.

- Hát evvel mit csináljak? - kérdezte akkor.

- Most, fiacskám? Semmit. Tedd csak el. Ki tudja, mikor veheted még hasznát!

És hasznát vette. Egyelőre azonban még minden nehézség nélkül elvégezte a középiskolát, és beiratkozott az egyetemre. A kitelepítések alatt történt azután, hogy nagybátyját a nyomdája, nagyanyját pedig a származása miatt Budapestről kitiltották. Anyja második, munkással kötött házassága segítségével megúszta baj nélkül, hanem őt el akarták az egyetemről távolítani. Ekkor vette elő az igazolványát, és tette a fegyelmi bizottság elé.

- Eddig ezt soha nem mutatta az elvtárs. Miért?

- Mert nem hittem, hogy okom volna a dicsekvésre. Ivánnak én azért segítettem, mert a barátom volt, s nem azért, mintha aktív antifasiszta lettem volna. Hanem annyit mégis igazol ez az írás, hogy ellenséggé sincs okuk kezelniök.

Megdicsérték. Amiért ilyen szerény volt, s az objektív igazsághoz ragaszkodva, nem próbált előnyt szereznie magának abból, hogy Braun elvtárs barátja volt. S én azt hiszem, ez valóban dicséretes dolog is. Egy életre megtanulta belőle, hogy sose akarjon kitűnni a szakmáján kívül semmiben. A politikától nem maradt távol, de ott sem volt igazán, úgyhogy szemrehányást utólag neki egyik fél sem tehetett.

Itt véget ér a közbeiktatott fejezet.

*

- Pandirkó elvtárs téved - jelentette ki Kelemen határozottan, mindjárt a beszélgetésük elején.
- Én nem vagyok ellenük, csupán nem döntöttem, velük legyek-e. Nem ismerem pontosan a szándékaikat. Hanem az kétségtelen, hogy sok mindennel jogosan elégedetlenek. Például avval, ahogyan maguk csak úgy egyszerűen meg tudják bocsátani a törvénytelenégeket.

Pandirkó elmosolyodott.

- Azt hiszem, a maga barátja, a Koleszár, többet tud a törvénytelenégekről magánál. És az őt ért igazságtalanságok mégsem fordították szembe a párttal...

- Lehet. De az is lehet, hogy én az ő ügyét jobban ismerem, mint ő maga. Tudom, hogyan került gyanúba. Elmondhatom, ha nem baj, hogy kellemetlenségeket kell hallania. A párttitkárnak az volt a véleménye, hogy egy magánember néhány hét alatt nem szedhetett össze ön ellen annyi adatot, mint ő, ha csak nem segített neki egy egész szervezet. Különösen honnan tudhatta volna meg, hogy maga fiatal korában egy könyvkötő lányának udvarolt. Pedig éppen ez az egy rendkívül egyszerű. Én mondtam el Koleszárnak. De a titkár soha nem kérdezte meg tőle, s így nem is adhatott magyarázatot...

- Maga? - csodálkozott Pandirkó. - És honnan tudja ezt maga?

A mérnök elővette és kinyitotta személyi igazolványát. Ott, ahol az állt: *Anyja lánykori neve Ábrahám Mária.*

Képzeltetik, hogy megdöbbsent Pandirkó. Nézte Illés szép, finom fejét, és azt gondolta, vak volt, amiért az első látásra nem ismerte fel benne Marika vonásait. Hanem öhozza éppen nem hasonlított. Külsőleg sem, de jellemében még kevésbé.

„Jó lenne mégis megtudnom, vajon az én fiam-e?”

Szép finoman kiszedte belőle élettörténetét. Mikor hallotta, hogyan szúrta meg bicskájával az ujját, azt gondolta: talán mégis. S mikorra végighallgatta az egészet, úgy tűnt neki, sikerült bizonyosságot találnia.

- Tehát tizenhárom éves volt, amikor az apja meghalt. És soha nem volt a szüleinek más gyerekek?

- Nem. Apám idős volt már. De ez miért érdekes?

Pandirkó Péter nagyot sóhajtott:

- Ne értsen félre, nem akarok az anyjáról semmi olyat mondani. Tisztességes asszony volt. De én vagány. Három nappal az esküvője után, amikor Kelemen magára hagyta, mert a nyomdába kellett mennie, én bemásztam a lakásukba az erkélyen át... érti, ugye? Maga, minden valószínűség szerint, az én fiam.

- Maga volt az? - ugrott fel Illés a helyéről. - Fantasztikus...!

- Ezek szerint tudsz erről te is?

- Én igen. De maga semmit! A sötétben az úrnő helyett a cselédlányt ejtette teherbe. És ez esetben az apaság kétségtelen.

Szégyellte, de nem tudott uralkodni magán. Felnevetett.

- Tudja, ki a maga fia? Ő! Koleszár, aki maga miatt a börtönbe került!

Pandirkó természetesen elmesélte a feleségének, mit kellett megtudnia. Az asszony nem nevetett.

- Iszonyatos! - mondta. - Ha rendbe jönnek a dolgok, el kell neki mondanod!

Mint tudják, a dolgok egyelőre nem jöttek rendbe, sőt. Október 23-a után utasította Koleszárt, vállaljon funkciót az úgynevezett forradalmi bizottságban, s próbálja őket belülről fékezni, amíg a segítség megérkezik. Mert abban bizonyos volt, hogy az országot nem fogják magára hagyni, ha segíteni kell. De hogy a fiának ez használni fog-e még, azt nem tudta eldönteni.

- Drágám! - mondta otthon. - Pandirkó Péter, a nevelő apám, az élete árán is megvédte azt a gyereket, akit ő nevelt, de nem volt az ő fia. Koleszárnak én vagyok az apja; dezertálásra nem bízathatom. Utasítottam, lépjen be a Forradalmi Bizottságba, pedig ha a felkelők győznek, ők végeznek vele. Ha mi, *mi* fogjuk bíróság elé állítani. Én persze vállalni fogom érte a felelősséget, de...

- De?

- Mi lesz vele, ha közben meghalok?

Az asszony bólintott:

- Én fogok neki segíteni...!

Huszonharmadik fejezet

Alig egy év múlva dr. Molnár Antal idegesen toltá össze a jegyzeteit:

- Nem értem magát, Koleszár. Egyáltalában nem értem. Két hete beszélgetek magával. Megállapíthattam, hogy rendkívül értelmes, jól képzett ember, politikailag kitűnően tájékozott. Azt viszont nem tudom eldönteni, komédiának tekintí-e az egész kihallgatást, vagy pedig komolyan veszi a vallomását. Mert én nem találok benne logikát. Maga elismeri, hogy Pandirkót tulajdonképpen maga lőtte agyon, és ragaszkodik ahhoz, vegyük jegyzőkönyvbe, hogy nem volt szándékában őt megölni. Egyebet nem hajlandó elmondani. A szemtanúk viszont azt vallják, hogy maga nem harc közben lőtt, hanem a már sebesülten földön fekvő homlokához szorította a pisztolyát. Maga ezt a vallomást nem cáfolja, de nem is erősíti meg. El tudja képzelni, hogy további magyarázat nélkül ezt az ellentmondó két állítást a bíróság elhiszi?

- De hiszen én nem kívánom, hogy higgyenek nekem, ügyész úr! Az igazságot elmondtam, ennyi elég. Többet azért nem mondok, mert amúgy sem tudom bizonyítani.

Ez az ügyész semmiben sem hasonlított Szenthelyihez. Sem becsvágyó nem volt, sem fiatal. Nyugdíjazása előtt állott. Az igazságról és jogról igen szigorú elveket vallott, s ezért eddig politikai pereket nem bíztak rá. Most megnyílt ugyan előtte ez a terület is, de tudta, hogy számára már későn; az aktív tevékenységtől hamarosan el kell búcsúznia. Ezt az embert fel akarta akasztatni, de nem rosszindulatból, hanem mert meggyőződése szerint Pandirkó gyilkosa ezt érdemelte meg. De olyan tárgyalást akart, amely mindent tisztáz, úgyhogy ha tíz vagy húsz év múlva tanulmányozza valaki a jegyzőkönyvét, akkor, amikor már senki sem él a szemtanúk közül, se érezhesse, hogy a Koleszár-ügy a konstruált pereknek valamiféle folytatása volt. S ha ez azt jelentené, hogy végül a vádlott bűne kevésbé súlyosnak minősül, mint hiszi, az igazság előbbre való, mint az ő előítélete, vagy hogy a közvélemény milyen ítéletet vár.

Tegyük azonban hozzá, lehetetlennek tartotta, hogy az eredmény ez legyen.

- Nézze - mondta csendesen -, a történet a tárgyaláson a maga viselkedésétől függetlenül is kibontakozik. Másoktól már eddig is sokat tudtam meg, amiről maga nem beszél. Ezek részben maga mellett szólnak, részben terhelők, de nem megmásíthatatlanul. Röviden összefoglalom, amit tudok. Hátha maga is arra a meggyőződésre jut, jobb, ha néhány vallomást megpróbál értelmezni a maga felfogása szerint.

Cigarettával kínálta a vádlottat, s rágyújtott maga is.

- Bizonyos elvtársak úgy képzelik, maga már azért ragaszkodott régi munkahelyéhez, hogy ismeretségét felhasználva segítsen egy pártellenes frontot megszervezni. Ezt az állítást megdönti Benedek elvtárs tanúvallomása, mely szerint maga éppen Pandirkó kérésére vállalta, hogy eljár az elégedetlenkedők közé, és a párt érdekében agitál. Benedek szavahihetőségét persze kétségbe lehet vonni ismeretes családi kapcsolataik miatt, de ugyanezt vallja Pandirkó titkára, Koroknai Attila is. Szerintem azonban minden vallomásnál ékeesebben tanúsítja viselkedését, hogy szeptember közepéig vitathatatlanul maga a leggyűlöltebb emberek egyike a demagógok szemében, szerintük maga karriert akar csinálni, ezért hirdeti a párhűségét mindenütt.

Októberben váratlanul megváltoztatja az álláspontját, mégpedig hirtelenül, minden átmenet nélkül. Maga is a pártvezetés ellen fordul, és teljes személyi változást követel. Népszerűsége ennek következtében annyira megnő, hogy magát választják meg a forradalmi bizottság

elnökéül. Pálfordulása, ha csak másképpen nem tudja magyarázni, joggal karrierizmusnak minősül, s ami még rosszabb, igazolni látszik az ellenforradalmároknak azt a korábbi vádját is, hogy a párthűségét is karrierizmusból hangsúlyozta azelőtt.

Ennek ellenére, mint a forradalmi bizottság elnöke, testével fedezi Benedeket a fegyveresek előtt, majd azt tanácsolja neki, kérje meg a börtön igazgatóját, hogy fogadja be, és az egyik cellában adjon neki búvóhelyet. Valószínű, hogy evvel Benedek életét menti meg. Ugyanaznap délután, amikor a gyűlés Pandirkó lemondását és az üzemből való azonnali elkergetését követeli, maga nemcsak egyetért követelésükkel, amikor Pandirkó mégis marad, hanem azt mondja Fekete Gézának: ne pofázz, lödd agyon...

- Ezt nem! - szólt közbe itt Koleszár. - Azt mondtam: lödd le, ha mered, de ne pofázz...

- És mi a különbség, Koleszár?

- Tudtam, hogy megölni nem meri. A pofázását viszont nem bírtam hallgatni tovább...

- És miért nem, Koleszár?

Elmosolyodott:

- Mert Pandirkó helyében magam is úgy viselkedtem volna... Ezt persze nem kell elhinnie. Az akasztástól úgysem ment meg az sem, ha elhiszi.

- Valószínűleg nem. De annyi mindenesetre igaz, hogy aznap este titokban elment Pandirkóhoz, és neki is javasolta, hogy kérjen a börtönben búvóhelyet. Ezt a felesége vallja, aki egyébként halált követel férje többi gyilkosára. Ha magáról kérdezzük, sír. Tehát van azért mivel védekeznie. S ha igaz, hogy maga is kitartott volna Pandirkó helyében, ha igaz, hogy még mindig a párt mellett áll, akkor segítenie is kell nekünk. Olyan tárgyalást akarunk, amely eldőlhet így vagy úgy, de ne kelthesse senkiben azt az érzést, hogy nem volt szabályos és igazságos.

Koleszár - kihallgatása alatt először - sóhajtott egy nagyot:

- Tudja maga, ügyész úr, hányszor mondták nekem, mióta először vittek ártatlanul a börtönbe, hogy annak ellenére nekem kell maguknak segítenem? És én mindaddig nem kérdeztem, miért mindig én segítsek maguknak, és egyszer sem maguk nekem, amíg a napnál világosabban be nem bizonyosodott, hogy ökör vagyok. Magamnak ártottam, a pártnak nem használtam, sőt, kifejezetten az ellenség malmára hajtottam a vizet...

Az ügyész szeme felcsillant:

- Azt hiszem, értem. Szóval hirtelen átállásának ez a felismerés volt a közvetlen oka...

A vádlott felnevetett:

- Drága ügyész elvtárs, tudnia kellene, hogy hirtelen átállásnak ilyen oka nem lehet, az efféle felismerésből az ember csak lassan vonhat le következtetéseket. A magyarázat sokkal egyszerűbb. Pandirkó ismerte fel hirtelenül, hogy az ellenzéket nem feltétlenül tudjuk feltartóztatni, azt is számításba kell vennünk, hogy átmenetileg győzhet. Ezért javasolta, csatlakozzam hozzájuk, és próbáljak tekintélyre szert tenni közöttük. Hogy legalább a vezetés kerüljön olyan ember kezébe, akiben a párt megbízhatik...

Az ügyész pedig erre váratlanul elfintorította az orrát:

- Szóval még az átállása is utasításra történt. Sőt, talán arra is van magyarázata, hogy...

Koleszár felemelte a kezét:

- Szóval beszéljek őszintén, aztán ha megteszem, akkor fíntorog. Koroknai Attila erről is értesült, ha akarja, megkérdezheti. Én nem akarom. Viszont szeretnék még egyszer rágyújtani...

Kapott egy cigarettát.

- A többit pedig az magyarázza, hogy Pandirkó sem volt kisebb ökör, mint én. Vagy ő sem hitte, hogy ellenforradalom fenyeget, vagy nem tudta, hogy az ellenforradalomnak saját logikája van, s aki belekeveredik, annak akkor is ellenforradalmat kell csinálnia, ha nem akar. Ha én vagyok a társaság egyik vezetője, akkor természetesen engem választanak meg a forradalmi bizottság elnökéül, és az a hülye Pandirkó még örül is neki, sőt tulajdonképpen én is, pedig én már kezdek valamit sejteni. Ha én vagyok a forradalmi bizottság elnöke, akkor nekem kell a káderlapokat kiosztanom, és akkor én látom elsősorban, hogy azok ugyanolyanok, mint amikor még nem Pandirkó volt az igazgató. Látom például azt az öreg mérnököt, aki a szó szoros értelmében elsírja magát, mikor olvassa, hogy megbízhatatlan, mert Belgiumban és Hollandiában járt - pedig tanulmányútra az üzem küldte oda ki. De azért alighanem még csak dühös lett volna. Könnyezni kezdett, mert végül is se Belgiumban, se Hollandiában nem járt, mert a Belügyminisztérium az utolsó pillanatban nem engedte ki. Már a vasúti jegye is a zsebében volt, amikor megtagadták tőle az útlevelet. Az ügyész úr érti ezt? És Pandirkó aláírása ott van egy másik öreg mérnök káderlapján is, akit azért deklaráltak megbízhatatlannak, mert a nagyapja aktív katonatiszt volt az osztrák seregben, pontosan nyolcvankét évvel ezelőtt. Ezután a forradalmi bizottság elnöke nem tehet mást: végrehajtja a bizottság döntését, hogy Pandirkót el kell távolítani. Utána azonban elmegy Pandirkóhoz, és azt mondja neki: „Most már elég. Tűnj el. A börtönigazgató téged is befogad, családodat is el tudom rejteni. Értsd meg végre: megölnek, és én nem tudlak megmenteni. Rab vagyok azok kezében, akikhez te küldtél.”

„Én meg nem tudok már tanúskodni melletted, fiam!” - mondta.

- Meg kell mondanom, soha még nem szólított ilyen bizalmasan. Távolságot tartott közöttünk. Koleszár elvtársnak nevezett. Legfeljebb azt mondta, Gazsi. Gondoltam, valóban megsajnál. Rákiáltottam: de miért nem megy el? El kell mennie!

Rázta a fejét:

„Én ott voltam tizenkilencben is. Én segítettem kiszökni az országból példaképemet és legjobb barátomat, egy bizonyos Krauszt. Hanem a feleségét koncentrációs táborba csukták, amikor őt nem találták, s az ott is halt meg a gyerekével együtt. Hogy megszökött, igaza volt, ezt kellett tennie. Minden elveszett, nem volt más választása. Én azonban ismertem egy gyereket - Pandirkó Péter volt a neve -, aki Krausz elvtárs szökése miatt mindenkiben elvesztette a hitét, és forradalmár helyett bűnöző vált belőle. Én ezután nem megyek el, amíg csak a kisujjamat is mozgathatom, s azt hiszem, akkor sem, ha már minden elveszett. Rólam ne mondhasa senki: Mi itt vagyunk, de bezzeg megszöktek a fejesek!”

- Nem tudtam elképzelni, mit ért azon, hogy „amíg a kisujját lehet mozgatnia”. Megtudtam. Még aznap éjjel behatolt az üzembe, és elvitte a még ki nem osztott káderanyagokat, hogy elégesse a lakásukon. A feleségét és gyermekeit elküldte hazulról. Engem az ágyamból vert fel egy fölfegyverzett csoport, követelve, vezessem őket Pandirkó lakásához, szerezzük vissza az anyagokat. Megtagadtam. „Akkor megölünk.” „Öljetek.” Nem öltek, elvonultak egyedül. Ekkor vettem észre, hogy ezek nem a gyárból valók, hanem piszkos, huligán banda, börtöntöltelék. Ha ezek kezébe kerül Pandirkó, meggyilkolják. Kaptam a revolveremet, és rohantam utánuk, hogy életem árán is megpróbáljam fedezni. Későn érkeztem. Még nem végzett az égetéssel, s ezért kilőtt az ablakon. Rövid tűzharcban megsebesítették. Haslövést kapott. Feküdt a padlón és nyögött. De a piszkos banda nem szánta meg. Ellenkezőleg: meg akarták

kínozni. Pontosabban: megcsonkítani. Kibiztosítottam a revolveremet, és hozzá léptem. Rám kiáltottak, ne merjem. Ő pedig rám nézett, és iszonyodva súgta:

„Ezt mindenki megteheti velem. Te nem, fiam.”

- Sajnáltam, hogy még mindig nem érti a helyzetét. Azonnal agyonlőttem, mielőtt megakadályozhattak volna benne. Azután eldobtam a fegyveremet, és elmentem haza. Eleresztettek, senki sem mert bántani.

Legyintett.

- Ugye, ezt már nem hiszi, ügyész elvtárs?

Molnár doktor magasra húzta a szemöldökét. Tapasztalt ember volt, sokat látott, sokat élt.

- Én - mondta vontatottan - nem föltétlenül kételkedem. Mindenesetre megpróbálhatja magát védeni.

- Avval az eredménnyel, hogy emiatt aztán nemcsak gyilkosnak hisznek, hanem gyávának és hazugnak is... Nem, ügyész úr, nem védekezem. Bűnösnek vallom magam, és ha megkísérli feljegyezni, amit most elmondtam, nem írom alá a jegyzőkönyvet. De a legnagyobb igazságtalanságnak tartom, hogy ötvenháromban csak hatévi börtönre ítélték, kötél helyett. Ellenkező esetben most mártír lennék, jövőre esetleg maga mondana gyászbeszédet a síromon, s ebben Pandirkót kárhozná halálom miatt. Most pedig én lettem gyilkos Pandirkó miatt.

Töprengve nézett maga elé. Aztán - szinte könyörögve - azt mondta:

- Hanem egyet még el kell mondanom. Kell, hogy tölem hallja valaki. Remélem, lesz magában annyi becsület, hogy nem él vissza vele.

Két nappal Pandirkó halála után felrohant hozzám az egyik legjobb barátom, és megragadta mellemen a kabátomat: „Tudod, ki volt az a Pandirkó, akit megöltél? Az apád! Az édesapád!”

Nem, ügyész úr, nem vagyok bolond. Mint tudja, zabigyerek vagyok. És semmi kétség nem lehet, hogy valóban Pandirkó volt az apám. Ő sem régen tudta meg, és egészen véletlenül. De már tudta, s ezért akarta, hogy inkább csonkítsák meg, mintsem én legyek a gyilkosa.

Az ügyész pedig ránézett Gáspárra, és elhitte, hogy a tiszta igazat vallotta. Becsukta jegyzeteit.

- Tehetek magáért valamit?

- Szeretném, ha a siralomházba senkit nem eresztenének hozzám, csak a feleségemet.

Molnár doktor sóhajtott:

- Szerencsétlen ember. A felesége már régen nincs az országban. Disszidált.

Huszonnegyedik fejezet

Annának és Benedeknek sem az ellenforradalomban, sem az ellenforradalom után nem történt semmi bajuk, sőt Benedeket szívesen városi titkárrá választották volna, mert általában szerették az emberek. Ők ketten azonban hosszas megfontolás után úgy döntöttek, hogy nem maradnak a városban. Túl sokan tudták, hogy Erzsí a kivégzett Koleszár leánya, és nem akarták megreszkírozni, hogy akár rosszindulatból, akár ostobaságból elmondja neki valaki az igazat. Ebben tulajdonképpen nem egészen értettek egyet: Benedek úgy gondolta, Erzsí előtt csak nagykorúságáig szabad titkolózni, utána azonban, bármilyen nehéz is, meg kell ismernie saját történetét. Anna pedig úgy hitte, most már egyszer s mindenkorra úgy kell tudnia, hogy kettejük gyermeke.

Az elvtársak megértették problémájukat, és nem nehezteltek rájuk, amiért Pestre mentek. Azt azonban nem akadályozhatták meg - de talán észre sem vették -, hogy számtalan kínos pletyka keletkezett távozásuk nyomán. Részint arról, hogy Benedek korábbi dogmatikus tevékenysége miatt nem maradhattak meg a városban, részint pedig, hogy Anna azért akart elköltözni, mert kitudódott, milyen gyáván árulta el a férjét, amikor az még teljesen ártatlan és az önkény áldozata volt. Ezek a pletykák nagy szerepet játszottak abban, hogy Erzsí jelen pillanatban a vádlottak padján ül.

Hogy miképpen alakult Erzsébet sorsa az ellenforradalom bukásától ez év tavaszáig, azt nem ismételtem el maguknak, hiszen ezt Lakatos elvtárs a valóságnak megfelelően és a lehető legalaposabban mondta el. Nem jóindulatból ugyan, hanem azért, mert érezte, hogy minél szebbnek és zavartalanabbnak mutatja az eddigi életét, annál súlyosabbnak fog feltűnni a vétké. Egyetlen állítását sem vonjuk kétségbe, csak éppen úgy gyűlöljük érte Erzsike hajdani mintaképét, mint ő Erzsikét. Kívánjuk, kapja vissza mindazt az élettől, amit szenvedtünk miatta. Én ehhez még azt teszem hozzá, hogy Erzsikét ez az előélete talán a Kapalyag-dinasztia legjellegzetesebb tagjává teszi.

Észrevehették ugyanis, sőt talán már kifogásolták is, hogy én a dinasztiahoz tartozást bizonyos következetlenséggel bírálok el. Az egyforma rokonsági fokon lévők között az egyiket hozzánk számítom, a másikat nem: példa rá Löketlen Józsi meg a húga. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy ez a következetlenség csak látszólagos. A Kapalyag-dinasztia tagjait nemcsak a vérük köti össze egymással, hanem a sorsuk is. Valamennyien nyomorúságos körülményeikbe rokkantak bele, mégpedig nem azért, mintha tehetségtelenebbek lettek volna osztályos társaiknál. Ellenkezőleg: sokkal tehetségesebbek voltak, és éppen azt nem bírták, hogy a „sors nem nyitott nekik teret”.

Biztosra veszem, egyikük sem vonja kétségbe, hogy előfordult nálunk ilyen eset. Azt azonban alighanem tagadják, hogy ez öt egymást követő generáció sorsa is lehetett. De ha azt állítanák, hogy legalább annyi emberről hallottak, aki tehetségével áttörte magát a társadalmi körülményeken, mint ahánynak elfajult a természete, akkor megkérem, ne legyenek szerények: sokkal többet hallottak az előbbiekről. E nagyon is keveseknek ugyanis megőrizte a nevét a történelem, míg a sok tízezernyi áldozatot senki nem tartotta számon. Hogy pedig egy nemzetségből sokkal több ilyen származhatott, mint másokból, annak egy önök által is ismert - persze a tudomány által sem értett - genetikai oka van. Tudják, hogy a lángeszű emberek megjelenését igen gyakran a nem lángeszűen tehetséges ősök sora készíti elő, s esetleg rendkívüli tehetségek rövid csoportja zárja le (hadd utaljak itt csak a Bach-dinasztiára). Nos, a Kapalyag-dinasztia épp ezen a felmenő ágon haladt végig, mielőtt eljutott volna Erzsikéig.

Hogy pedig Erzsike soha nem került volna bíróság elé, ha nem nyeri el a szakma ifjú mestere címét, és nem lett volna szocialista brigádvezető, az világos. Avval vádolják ugyanis, hogy italosan tüzet idézett elő, amely, ha fel nem fedezi idejében, óriási károkat okozott volna. De önök tudják, hogy idős férfiakat, akik kapatosan értékes gépeket törtek el, esetleg milliós exportszállításokat tettek selejtessé, még csak kártérítésre sem kötelezték. Ami pedig, azt illeti, hogy erkölcstelen életet élt, ha minden ilyen életű fiatal lányt eltávolítanának az üzemből, példátlanul rövid idő alatt eltűnne önöknél a kapun belüli munkanélküliség. Erzsike esete nem azért látszik a többiekénél különlegesebbnek, mert rosszabb, hanem mert sokkal különb volt náluk.

Itt az ideje egyébként, hogy eláruljam: Erzsike nem azért nyúlt a főkapcsolóhoz, mert nem volt egészen józan, hanem azért ivott, hogy legyen bátorsága hozzáérni, öngyilkosságot akart elkövetni. És csupán a kapatosága okozta, hogy ez nem sikerült.

Az a bizonyos Szidor Ica ugyanis, Gazsi felesége, aki még Gazsi letartóztatása előtt disszidált, már mint külföldre szakadt hazánkfia, egy szép napon hazalátogatott Bécsből. Még mindig nagyon szép volt, s ezért mint manöken, valóban jól keresett, de azért joggal érezte, hogy elrontotta az életét. Mindenkit gyűlölt, aki idehaza maradt, legjobban Annát és a férjét. Csak azért látogatott el a városba, ahonnét disszidált, hogy találkozzanak, és kellemetlenkedjék nekik. Ott megtudta új címüket, és hallotta a különböző pletykákat is. Akkor aztán kicsinálta, hogy Erzsikével sikerüljön szülei tudta nélkül találkozni. Megvárta a gyár kapuja előtt, és megkérte, kísérje el egy eszpresszóba, szeretne beszélgetni vele. Erzsike természetesen megkérdezte, miért kellene beszélgetniük, hiszen nem is ismerik egymást. De ő finom mosollyal arra kérte, előlegezzon neki bizalmat addig, amíg leülhetnek valahol, és rendelhetnek két feketét. Utána azonnal megadja a kielégítő magyarázatot.

- Én, drágám - váltotta be ígéretét -, most érkeztem Bécsből, és apád második felesége voltam. Ezért akartam találkozni veled.

Erzsi bátor lány volt, de most komolyan megijedt. A nő kétségkívül örült. Vagy pedig...

- Össze tetszett téveszteni valakivel. Én Benedek Erzsébet vagyok, s apám, anyám most is együtt élnek...

Ica természetesen adta a meglepettet:

- Jóságos isten! Még azt sem mondták el neked, hogy Benedek nem az... No nem, azt hiszem, akkor jobb, ha én szó nélkül elmegyek. Felejtsd el, hogy egyáltalán találkoztál velem.

Erzsi természetesen most már ragaszkodott ahhoz, hogy a nő mindent elmondjon neki. Azután - még mindig bizonyosra véve, hogy az ismeretlen nő bolond, vagy hazudik, megkérdezte, miért ne árulták volna el a szülei, hogy Benedek csak örökbe fogadta őt.

- Mert akkor vált el apádtól az anyád, mikor az börtönben ült. Mégpedig ártatlanul. A konstruált perek kapcsán - ahogyan ezt nálatok illik mondani.

- Nem igaz! - csattant föl Erzsi. - Az anyám nem lehetett áruló!

Ica vállat vont:

- Jobb is, ha nem hiszed. De ha mégis akarnád tudni az igazat, adhatok néhány címet, akik majd mindent elmondanak. Sőt nem is kell címet mondanom, hiszen ez a történet ott nyílt titok. Meg az is, hogy Benedek közismert rákosista volt, azért kellett Pestre jönnötök. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy apád elítélésében nem volt része neki is.

Erzsi persze felírta a címeket. Ica pedig tovább mesélt:

Koleszárt különben ismerted te is. Nem emlékszel arra a férfirra, aki egyszer egy óriási, vörös hajú bohócot ajándékozott neked? Nagyon szeretted szegényt.

A dolog evvel kezdett egészen komolyra válni. A bohóc még mindig megvolt. És a bácsira is emlékezett.

- Gazsi bácsi! Ha jól emlékszem, így hívták. És mióta eljöttünk otthonról, soha nem is hallottam a nevét...

- Éppen róla van szó! - bólintott Ica. - Koleszár Gáspár. Akkor már engem vett feleségül. S egyetértett avval, hogy csak néhány év múlva árulják el neked kilétét. Túlságosan szeretett, nem akarta, hogy fölöslegesen megrázzon a hír.

- Hol van most? - kérdezte Erzsi. - Ő is Bécsben él?

Ica szájalommal nézett rá.

- Nem, fiam. Meghalt. Kivégezték. Én az özvegye vagyok.

Várt egy kicsit, amíg a lány megérti, aztán szaporán folytatta:

- Én persze azt hittem, mindent tudsz; azt is, hogy másodszorra nem ártatlanul ítélték el, hanem egy olyan gyilkosságért, amit valóban elkövetett. Gondoltam, így aztán elviselhetetlen lehet az életed idehaza, kiszabadítalak. Magammal viszlek Bécsbe, ha úgy akarod.

Esze ágában sem volt, hogy Erzsi gondját a vállára vegye. Sejtette, hogy nem hiszi el mindjárt a vádjait, hanem nyomozni fog. Nem is tartóztatta tovább, csak menjen el, igya fenéig a keserű poharat. Kezébe nyomta bécsi címét: oda írhat, ha elfogadja az ajánlatát. Akkor ő útiköltséget küld neki, és Bécsben állást szerez.

Most szíveskedjenek elképzelni, kérem, mit érezhet egy szerencsétlen leány, aki eddig valóban olyan boldog volt, és olyan szerencsés körülmények között élt, ahogyan azt Lakatos elvtárs leírta nekünk, amikor megtudja, hogy apját gyilkosságért akasztották fel, hogy az anyja már korábban elárulta őt, mostohaapja pedig valószínűleg segített rendőrkézre juttatni a szerencsétlent, feltehetően azért, hogy a feleségét elvehesse tőle. Ezt az utóbbit már ő tette hozzá, a saját fantáziájából. Azután hazamegy, és eltelik két nap, amíg egyáltalán kérdezősködni mer. Akkor sem azt kérdi, Benedek az apja-e. Nem, mert arra kíváncsi, meddig süllyed bele az anyja a hazudozásba. „Véletlenül” kezébe kerül a bohóc, és arról eszébe jut az a férfi, akitől kapta. Nem emlékszik már rá, csak homályosan. Ki volt az, és mi történt vele, hogy sohasem látják? Anyja pedig meggondolatlanul azt hazudja, hogy ő már nem emlékszik arra, ki ajándékozta a babát Erzsikének. Valaki az ellenforradalom alatt, de az akkori izgalmak között ennél fontosabb dolgokat is elejtett az emlékezete. Azután kap valami gyanút, és elgondolkozik, miért tesz fel a lánya ilyen kérdéseket, de Erzsi nem hozza többé szóba a babát, s így nincsen módja kérdezősködni.

Nem azért gyűlölöm Lakatost olyan embertelenül, mert teljesíteni akarta kötelességét, amivel megbízta az üzem. Vádló lett, tehát vádolnia kell. De gyorsan behunyta a szemét, valahányszor az igazságot meg kellett volna sejtienie, és másról kezdett beszélni. Anna igenis elmondta neki a bohócot, s azt is, mennyire meglepte őt Erzsi viselkedése - de egy kérdés nem sok, annyit sem intéz erről egykori kedvencéhez. Anyjától sem kérdi, mitől vált gyanússá ez a szimpla kérdés. Végig nem jön rá, hogy a lány apja nem Benedek.

Bezzeg akkor, mikor Erzsi még a „szíve csücske”, aki Ica fecsegésétől olyan lelkiállapotba jut, hogy lefogy, és szinte búskomorságba esik, ő az első, aki egészségéért aggódni kezd. Rábeszéli, menjen orvoshoz, vagy legalább kérjen szabadságot, és utazzon el. A drága Laka-

tos bácsi! Nem is sejti, mennyire kapóra jött az ajánlata. Erzsi együtt járt egy egyetemistával, azt kérte meg, utazzon vele, és segítsen az igazságot kideríteni. A fiú a pártszervezeteket és a bíróságot járja, avval az indoklással, hogy készülő disszertációjához van szüksége adatokra, Erzsi pedig az Icától kapott címeket keresi fel. Minden, amit hallott, igaz! Kivéve, hogy Benedeknek bármi köze is lett volna apja letartóztatásához. A sok rémség közepette már ennek az egynek is örül: legalább egy ember van a családjában, aki nem áruló. Benedeket eddig imádta, és oka van úgy éreznie, az is őt. Elhatározta, hogy hazautazik, és mostohaapját kéri meg, mondja el pontosan, mi történt. Ekkor bekövetkezik a legújabb árulás, az utolsó, amitől végül is túlesordul az a bizonyos pohár. Már a pályaudvaron ülnek a fiújával, Ferivel, amikor az hirtelen megszólal:

- Hát igen... Lehet abban valami undorító, ha az emberről kiderül, hogy gyilkos az apja...

A következő pillanatban fülig vörösödik. Hanem a mondatot visszaszívni már nem lehet, és Erzsi tökéletesen érti. Éppen befut a vonat.

- Szállj fel! - mondja a fiújának. - Én majd a következővel utazom haza...

Mindennek vége van. Ezt a mindent - mármint züllésének állomásait - azonban már nem én fogom elmondani, hanem az, aki vallomásom elkészítésében eddig is segített. Nem bírom megtenni, és senki nem is kívánhatja meg tőlem, hogy elbeszéljem anyám szegényét.

Látom, meg vannak lepve. Hát igen. Maguk olyan ügyesen végezték a vizsgálatot, hogy még azt sem tudják, Benedek Erzsébet teherben van. Engem hord - amint mondani szokták - a szíve alatt. Első esetben nekem volt szerencsém, hogy öngyilkossága nem sikerült, ő nem szívesen maradt életben. Én igen.

Most azonban újabb szörnyűségre készül. Az ítélethozatal előtt, az utolsó napon, amikor a vádlottat megkérdezik, kíván-e az utolsó szó jogán beszélni, ő feláll, és a maguk arcába ordítja mindazt, amit megtudott. Hogy az apja gyilkos, hogy az anyja cserbenhagyta az apját, amikor annak a legnagyobb szüksége lett volna rá. Benedek pedig akkor fogadta örökbe, amikor az apja ez ellen nem tiltakozhatott. Ő maga teherben van, és nem akarja, hogy ennek az elátkozott családnak folytatása maradjon a földön. Ő persze mit sem tud a Kapalyagokról, nem rájuk gondol, amikor a családról beszél. De már kinézte magának azt az ablakot, amely minden tárgyaláson nyitva áll, s amelyhez akadálytalanul odafuthat, és az utcára vetheti magát. Higgyék el, nem fog visszarettenni az ugrástól: Kapalyag lány, rettentő akaratereje van.

Én azonban nem akarok meghalni. Meg akarok születni: jogom van rá, és okom is. Önöknek is ez az érdeke. Dinasztiám - ismétlem - a nagy tehetség megszületésének felemelkedő ágán halad előre. A csúcspontot - ha megszületnek - bennem éri el. Ma még én sem értem pontosan, mi az, amit fel fogok fedezni, csak annyit, hogy a matematikába majd a kategóriaelmélet után kerül bele. Nem hiszem, hogyha elpusztulok, senki, soha nem végzi el a nekem szánt feladatot, de biztosan nem most, lehet, hogy nagyon sokára. Ha azonban a most következő pár napot sikerül átvészelnem, és megszülethetek, feltételezhetően olyan helyzetbe kerülök, hogy az én tehetségemet már nem fogják megrontani a viszonyok. Szörnyű eset ez, kérem, szörnyű! Önök elhiszik egy fiatal lányról, aki mostanig okosan és mindenki gyönyörűségére élt, hogy egyik napról a másikra elaljasodik!? Anélkül hogy erre az egész világot romba döntő oka volna! Csak azt kutatják, mit csinált, arra nem kíváncsiak, hogy miért!? És ebbe én pusztuljak bele, aki az égvilágon semmiről sem tehet, viszont pusztulásával az egész emberiség veszíteni fog?! És pusztuljon bele az anyám, aki, ha maguk okosan bánnak vele, még könnyedén folytathatja úgy az életét, amilyennek maguk megszerették, és jóvátehet mindent, amit rémületében és iszonyatában elkövetett.

Bíró elvtársak, a Kapalyag-dinasztia nevében igazságot, anyám és a magam érdekében pedig szeretetet követelek! Értik? Szeretetet!

Huszonötödik fejezet

Most tehát én következem. Nehéz eset. Persze, én mindig is tudtam, hogy egyszer be kell következnie. Mihelyt kiderül, hogy a tanú Benedek Erzsébet megszületendő gyermeke, világossá válik, hogy valakinek a segítsége nélkül eddig sem mehetett volna semmire. A „Hogyan születik az ember” című televíziós sorozat minden nézője diadalmasan emlékeztethetne arra, hogy már a főorvos lehetetlennek tartotta, hogy egy méhmagzat tudományos kutatásokat végezzen, hogy pedig írni nem tudhatott, az bizonyítékot sem kíván. Hasztalan dicsekedett tehát avval, hogy ha nem tudna százszor többet a földmunkásmozgalom történetéről, mint Gazsiné Jóska, dédapja történetét sem írhatná meg hitelesen, nem ő tudja, hanem én tudom. Annak is én néztem utána, miért éppen *Lengyeltótiba* vitték Alföldről az első sztrájkőröket, amikor azon a vidéken is dolgoztak felvidékiek, vajon nem azért-e, mert ott még éltek szlovákok a századfordulón - sajnos nem, pedig szép lett volna, ha én, az író jövök rá valamire, amit a történelem hivatott művelői nem vettek észre. Azt is tölem tudta a kölyök, hogyan hallották 1944-ben a Gyűjtőfogházban raboskodó politikai foglyok Pandírkó szökését - nekem mesélték, én ültem ott. Azt azonban meg kell mondanom, hogy bár nem ismerhettem a szökés valódi lefolyását, a legendát nem hittem el. Ha az a hiba, azért is én vagyok felelős, hogy nem pontosítottam Gazsiné Jóska emlékeit. Ő ugyanis brátkai erdőről beszél, holott a ráskai erdőt gyűjtötták fel a felbőszült környékbeliek. Jóska talán Brádból és Ráskából csinált egy új nevet, de hogy Brádhhoz volt-e neki valami köze, azt nem tudtam megállapítani.

Hogy igaz-e, amit magáról állít - mármint hogy ő lesz dinasztíája legtehetségesebb embere, sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudom. Én elhiszem neki. De ha nem így volna is, kérdem én, van-e valakinek joga őt könnyelműen elpusztítani? Én azt hiszem, nincs, és nem is lehet.

Végül, ami anyja történetét illeti, természetesen nem tudna tiltakozni, ha továbbra is az ő szájába adnám a szavakat. Nemcsak ő nem akarja vállalni, én is ízléstelennek tartanám, ha az anya tévelygéseit éppen a fiának kellene elmondania. Egyben, saját mentségemül is, szeretném valamire felhívni a figyelmüket. A kölyök a kelleténél többet szeret fecsegni, így egy kissé bőbeszédű lett kettőnk szövege. Most, hogy nincsen többé megkötve a kezem, tömören és célravezetően próbálom megírni, ami még hátra van. Bár őszintén be kell vallanom, ez az én stílusomnak sem tartozik az erősségei közé.

Erzsi nehéz álmot látott a szakma ifjú mestere vetélkedő döntője előtti éjszakán. Anyjával egyedül élt valamilyen kis szobában, amelynek nem volt véceje, csak az udvaron. Egyszerre bejött hozzájuk apa, akit valamiért Benedek bácsinak nevezett. Apa veszekedett anyával, adja őt neki, elviszi az anyjához vidékre (a „vidék” szónak álmában valami baljós csengése volt). Anyja előbb sírt, azután beleegyezett. Ő is sírt, mert nem akarta elhagyni anyukáját, de azért nem volt nagyon megijedve, mert szerette Benedek bácsit is. Hanem mikor már fel is öltöztették az utazáshoz, azt sziszegte egy ismeretlen hang az ajtó előtt: „Én is magamnak követelhetem Erzsit, hiszen az én gyermekem!” Aztán beugrott valaki a szobába, akinek az arcát sem sikerült megpillantania, és dulakodni kezdett érte a szüleivel.

Mindez nemcsak félelmetes volt, hanem valamiért utálatos is. Annyira nyögött, és dobálta magát az ágyon, hogy anyja végül is bement hozzá, és megpróbálta felébreszteni rossz álmából. Akkor egy pillanatra felnyitotta a szemét, elmosolyodott, aztán hasra dobta magát, és aludt tovább. Reggel behívta anyját a fürdőszobába, hogy mossza meg a hátát, s közben panaszkodott neki:

- Tudod, anyu, nem értem. Álmomban azon veszekedtetek apával, hogy el akar vinni az anyjához vidékre...

- A nagyanyádhoz, fiam...

- Ugyan, anyu, abban nem lett volna semmi különös. Az ő anyjához akart vinni, te pedig tiltakoztál. Akkor bejött még egy férfi a szobába, és azt mondta, ő is magának követelhetne, mivelhogy ő az apám. Az arcát nem tudtam megpillantani, hanem a hangját már hallottam valamikor. Nem álmomban, ébren... Mit gondolsz, mit jelenthet ez?

- Álom, fiam. Az álmok semmit nem jelentenek.

Erzsi nagyot nevetett:

- Dehogynem, anyu! Azt jelenti, hogy jó helyezést érek el. Már háromszor láttam ezt az álmot nagy versenyek előtt, és utána mindig jó formát értem el.

Mármint magasugrásban, mert abban kétszer nyert serdülőbajnokságot. Szemmel láthatóan nem törte tovább a fejét a titokzatos látomáson, inkább az előtte álló feladattal foglalkozott. Hanem amikor végül elment hazulról, Concini Anna ijedten mondta Benedeknek:

- Te, ez a lány álmában tudja, hogy nem mindig voltál az apja. Sőt egy veszekedésre is emlékszik, amit az ajtó mögül véletlenül kihallgatott. Tudod, amikor még úgy volt, hogy Gáspár disszidálni akart, és magának követelte őt...

- Ez is azt mutatja, hogy semmit nem szabad kockáztatnunk. El kell neki mondanunk az igazat - felelte Benedek.

Erzsi ekkor már a vizsgáztatókkal csatázott. Akik látták, azt mondják, izalmában kipirulva nagyon szép volt, s a zsűri valamennyi tagja drukolt neki. Tudniillik egy jó helyezéért. Az első helyet valamelyik fiúnak szánta mindegyik. És mérgesek lettek, mikor kiderült, hogy ő a legjobb a versenyzők közül.

- Női győztes egy ilyen férfiszakmában? - kérdezte az egyik. - Hogy veszi ez ki magát? Hanem igazságtalanok mégsem lehetünk...

- Gyenge évfolyam jött össze - mondta a másik. - Vagy rosszul választották ki a küldötteket.

A drága jó Selényi Péter volt az egyetlen, aki teljes szívéből örült Erzsi győzelmének, noha ő is a vetélytársai közé tartozott. Átölelte, és boldogan csókolta meg az arcát kétfelől. Aztán nagyot sóhajtott, mert már egy éve szerette volna ezt megpróbálni, de nem merte. Mit tagadjuk, a lányoknál mindig egy kicsit maflának bizonyult.

Amikor a gyárban - a győzelem öröme - a versenyfelelős kitalálta, hogy jó lenne egy ifjúsági brigádot szervezni leányvezetővel, mert ez az üzemnek bizonyosan jó pontot jelentene, akkor is csak Selényi támogatta a javaslatot. A fiúk inkább őt szerették volna vezetőjüknek.

- Tudod - magyarázta álnokul Fekete András -, még csak kifogásolni sem lehetne ezt a megoldást. Akkor a brigádvezetés úgyszólván a családban marad...

A gyerekek ugyanis már régen egy párnak hitték őket, s ebben csak megerősítette őket az, hogy Erzsi maga is Selényi mellett kardoskodott. Pétert kinevették, amikor tiltakozott.

- Vagy hazudsz, vagy hülye vagy. Nem látsz a szemedtől. Éppen úgy szeret téged, mint te őt.

A választást persze nem a szerelem döntötte el. A szakszervezet szilárdan kitartott javaslata mellett, és a gyerekek ellene. Már úgy volt, hogy meg sem alakul a brigád, amikor egy bizonyos Balla Ferenc megoldotta a helyzetet. Egy másik brigádban dolgozott, de kijelentette, hogy átlép hozzájuk, ha Erzsi lesz a vezetőjük.

- Nem értitek? - magyarázta elképedve. - Egy női brigádvezető fél győzelem. Ha csak egy kicsit jól dolgozunk, megkapjuk a szocialista címet!

Ez az érv végül kétfős többséget szerzett neki a szavazáson. Hanem aztán nem telt két hétbe, hogy megnyerje magának a gyerekeket. Fekete András ugyanis dühében óriási dilit vert ki valamilyen hülyeségen. Erzsi elképedve hallgatta egy ideig, aztán úgy elkezdett nevetni, hogy mindenkit magával ragadott:

- Hiszen te marha vagy! - lihegte, amikor végül szólni tudott.

Fekete kilépett a brigádból, Erzsi vezető maradt. Egy év múlva elnyerték a szocialista címet, de már senki nem hitte, hogy ebben Erzsi leány voltának is szerepe van. Meggyőződhetek róla, hogy kiválóan irányítja a fiúkat.

Péter a közhangulattól bátorságot kapva, kísérgetni kezdte Erzsikét, ő pedig szívesen volt Péter társaságában. Egy este a fák közt sokáig csókolóztak a Szigeten. Hazafelé aztán megkérdezte a lányt:

- Ez neked tényleg nagyon jó volt?

- Neked nem? - sápadt el Péter.

- Hát... Szóra sem érdemes...

Huszonegy éves volt, és még nem érintette meg a szerelem. Hanem most már ez sem késett sokáig. A Rádió riportert keresett, és egy Mészáros Ferenc nevű joghallgató is jelentkezett. Ő kapta azt a feladatot, hogy interjúvolja meg Benedek Erzsébetet. Előbb sokáig beszélgettek, aztán megcsinálták a felvételt, aztán Feri megkérdezte, nem találkozhatnak-e máskor is. Erzsi pedig örömmel mondott igent. A fiúnak szép feje volt és éles esze. Riporteri tehetség nem lakott benne, a felvétel előadásra sem került. A lányoknál viszont volt gyakorlata. És evvel nemcsak rosszat, hanem kétértelműt sem akarok mondani. Őszintén szerette Erzsit, és feleségül is vette volna, ha nem jönnek közbe a továbbiak. Csak magyarázom, miért sikerült igen gyorsan teljesen meghódítania. Mindkét gyerek szüleinek volt hétvégi háza: a fiúékét választották, ott lettek egymásé. A kölyök most bizonyára azt mondaná, hogy ha Lakatos elvtárs megpukkad, ő akkor sem lát ebben semmi kivetni valót. Én sem, bár én Lakatos elvtárs esetében sem vagyok abban biztos, nem élt-e együtt feleségével már a házasságuk előtt. Feri ahhoz is értett, hogy vigyázzon szerelmesére, nem is lett semmi baj. Azaz - talán igen. De az nem a szerelem szokásos következményei közé tartozott.

Éjjel - úgy látszik, félt egy kicsit - Erzsi ismét apjáról és az ismeretlen férfiről álmódott. Reggel elmesélte Ferinek avval, hogy ez az álom neki még mindig szerencsét hozott, s hogy az anyja szerint az álmok semmit nem jelentenek, Feri tiltakozott. Elmondta, hogy Freud fedőálomnak nevezi az ilyent, s az a feladata, hogy az álmódó figyelmét elterelje arról az igazi problémáról, amivel éppen küszködik. Azt is kimutatta, hogy ilyenkor bármilyen sötétnek tűnik is az álom, csak olyat tartalmazhat, ami a valóságban már megtörtént, és nem lett belőle semmiféle baj. A jó matematikus például arról álmódik, hogy újra diák, matematikából érettségizik, és teljesen elfelejtette az anyagot.

Biztos tehát, hogy Erzsi is valami régen megtörtént dologról álmódik, aminek végül kellemes következménye lett. Anyjának - ha kicsit gondolkodik - alighanem ki is lehetne találnia, mit torzít el az álom.

Hanem aztán azt kérdezte, miért nem ment Erzsi egyetemre, amikor olyan jól tanult, és Pandirko unokája büszkén felelte, hogy nem a tanulástól félt, de imádja a szerszámokat. Úgy is gondolja, hogy később majd elvégzi az esti egyetemet. Az álomról ismét megfeledkezett, és nem kérdezősködött róla az anyjától. Így Ica elbeszéléséből értette meg először, hogy az álma mit jelent. Ezért is hitte el neki a szörnyűségeket, majd pedig azért kérdezte anyját olyan ravaszul, mert látta, hogy az álom dolgában egyszer már nem mondott neki igazat.

És talán még így is sor kerül végül egy beszélgetésre anya és leánya között, s akkor olvashatja azt a levelet, melyben apja látszólag önként vallotta bűnösnek magát, és kiderül, hogy Concini Anna saját, sőt gyermeke életét is kész volt veszélyeztetni, hogy kitartson ártatlannak vélt férje mellett. Csakhogy ekkor közbejött az iszonyat: Feri elszólása a pályaudvaron.

Avval utazik haza, hogy anyja elé áll, mindent kipakol, aztán otthagyja szüleit. De visszaretten, mikor az anyjára néz. Az élet mocsok, de beszélni róla még mocskosabb. A legremesebb az egészből, hogy apjára már csak abból az egyetlen hangból emlékezhetik, amit bizonyára az ajtó mögül lesett el, s amit eltorzított a düh. Odalent apjára, anyjára egyformán hallott vádak. Nem kétséges, apja bűne a borzalmasabb. Gyilkos. De Koleszár Pandirkót ölte meg. Ő az anyja áldozata. Könnyebb lett volna tudnia, mi történik, mint hogy minden, így egyszerre, a nyakába zuhan.

És még mindig nem követ el semmi erkölcstelenséget. Semmit azok közül, amikről Lakatos elvtárs beszélt, s a kölyök utalt. Egyelőre bemegy az üzembe, és betegségére hivatkozva a brigád vezetéséről lemond. A fiúk nem fogadják el lemondását, csak átmenetileg mentik fel kötelességei alól, addig Selényinek kell helyettesítenie. Nem tiltakozik, mert az igazat akarja elmondani. Úgy határoz, hogy anyja helyett Benedekkel beszél: nevelőapját semmi komoly bűn nem terheli, sőt vállalta anyját és őt, pedig tudta, hogy neki gyilkos apja van. De Selényt nem tudta megtévesztetni. Ő szerelmes bele. Lehet, hogy nem tudja, de érzi, hogy Erzsike nem beteg, hanem valami nagy bánata van. Munka után elkíséri, és rákérdez:

- Mi van veled? Elhagyott a fiúd?

Nem bírja tovább erővel. Péter mellére borul, és sírni kezd.

- Ördög bánná a fiút, Petikém. Jaj, istenem! Hidd el: rettenetes!

Nem bírja abbahagyni. Zokog, egész teste remeg. De hogy mi bántja, azt nem vallja meg.

- Ne haragudj! Nem lehet elmondani!

Péter komolyan megijed.

- Teherben vagy?

Humorérzéke még most sem hagyja el. Sírás közben nevetni kezd:

- Ó, te számár! Az ma már nem olyan rettenetes!

A fiú kissé megsértődik. Kinevetni azért nem kellett volna. De Erzsi már nem nevet. Lehajtja a fejét, és áll csendesen, mint valami ázott veréb. Máskor olyan szép, szőke haja most valahogy betegessé teszi a külsejét.

- Kísérjelek haza?

Bárhova, csak haza nem. Azt ő most el nem viselheti.

Selényi zavarban van, nem tudja, mit kezdjen Erzsivel. Végül felviszi magához, és rumos teát ad neki. Esküszöm, semmit nem akar tőle, nincsenek mellékgondolatai. De Erzsi bármi áron felejteni akar, és a szeretője lesz. És csak most, az ágyban derül ki, hogy jobban is találja magát vele, mint Mészároossal bármikor. Hogy tévedett: Péter a neki teremtetett fiú. Csak éppen nem szerelemből lett az övé, hanem véletlenül. Boldognak kellene lennie, s boldogtalan. Rettenetesen szégyenli magát. Azt hiszi, föltámadt benne szülei természete. Benne is valami erkölcstelen lény lakozik.

Az otthoni beszélgetés ezért ismét elmarad, és Péterrel folytatódik a szerelem. Feljár hozzá. De Péter nem Feri, nem ért a nőkhöz. Erzsi hamarosan teherbe esik. Ez tulajdonképpen nem volna

olyan rettenetes baj, hiszen Péter örülne, ha feleségül vehetné. Mégis ő szakít vele. Hogy miért? Egyetlen oka van. Másképpen ugyanis el *kellene* mondania az apját, és mi lenne, ha Péter szemében is meglátná a tekintetet, amit Feriében észrevett? Szörnyűség! - mondaná a kölyök.

Valóban az. Most már mindegy. Nem marad más, csak a bosszú. Bosszút kell állni szülein, önmagán és azon a dög életen. Másfél hónapig úgy él, mint egy utcalány. Ráadásul nyíltan csinálja, nem is titkon. Amikor aztán el kell döntenie, elveteti-e, vagy pedig megtartja Péter gyerekét, összeomlik benne a világ. Nincs mese. A kölyök téved: Benedek Erzsébet nem Kapalyag Kornélia. Csak magával bír kegyetlen lenni, mással senkivel. Egy KISZ-mulatságon, melyről a vizsgálat során már elég szó esett, ocsmányul lerészegedik, ocsmány dolgokat beszél magáról, aztán behatol a kapcsolóterembe, hogy az áram segítségével öngyilkosságot kövessen el. A kölyök szépít, amikor kapatosnak nevezi. Részeg, szinte delíriumban van. Öngyilkosság helyett tüzet csinál, még szerencse, hogy idejében el tudják oltani.

Ennyit kellett Benedek Erzsébetéről nekem elmondanom. És bármilyen különös körülmények között is született vallomásunk, azt hiszem, perdöntőnek kell tartaniuk, hiszen mindaz, ami benne közvetlenül a vádlottal kapcsolatos, ha már egyszer a tudomásukra jutott, könnyen ellenőrizhető. Ott van Benedek, Concini Anna, sőt akár Mészáros Feri is, bármelyiktől megkérdezhetik. Sőt, evvel tulajdonképpen már elkéstünk, én is, maguk is. Pár órával azelőtt, hogy én ezeket a végső sorokat írom, Erzsébetnek látogatója volt: Pandirkó Péterné. Hogy honnét tudta meg a lány ügyét, könnyű kitalálni. Higgyék meg, odalent ismeretlen emberek jobban tudják, mit keresett a városukban Benedek Erzsébet, mint maguk, ismerősei, idefent, és szívből sajnálják kálváriájáért a szerencsétlen gyereket. Így jutott Pandirkóné fülébe is az ügy, s ő nyomban felhívta Benedeket; majd, amikor hallott a perről, autót kért a pártbizottságtól, és nyomban ide utazott. Hogy mit beszélt a lánnyal, nem tudom. Annyit, hogy utána Erzsébet kibékült az anyjával, Pandirkóné pedig tüstént tanúnak jelentkezett. Öngyilkosságtól tehát már nem kell tartaniuk. Nem Erzsébet, ő fogja elmondani, hogy a lány apja gyilkos volt. Hogy már a dédanyja is, azt nem mondja el, pedig Pandirkótól tudja. Azt sem, hogy apja a nagyapját ölte meg. Kérem, erről maguk se beszéljenek.

A kölyök születése tehát biztosítva van. Selényi vállalni fogja az apaságot, bár Lakatos közbeiktatott vádbeszédei alapján kissé már maga is kételkedik. Pandirkóné meggyőzte Erzsit, hogy itt már csak az segíthet, ha vállalja ország-világ előtt, hogy az apját hóhér végezte ki, mégpedig nem ártatlanul. Hanem azért, amikor elhangzik a tanúvallomás, a lány az önök szemét fogja figyelni, és még inkább Selényiét, nem jelenik-e meg benne, mint akkor Mészároséban, ugyanaz a borzalom. Talán jobb is volna, ha előzőleg figyelmeztetnék a fiút, mit fog a tárgyaláson hallani.

Különben ha nekem kell tanácsokat adnom önöknek, akkor úgylis megette a fene. Nekem már csak egy megjegyzésem lehet:

A kölyök tehát meg fog születni, és elindul a matematika felé. Hogy hová érkezik, azt én nem tudhatom. Ha valóban a tudományhoz, akkor a csak általunk ismert, de rendkívül jelentős Kapalyag-dinasztia elsüllyed az ősi mocsárban, amelyből egykor vétetett. Ha nem, még legalább egy generáción át megrontja tagjainak életét.

Én azonban nem tudom, hány Kapalyag-dinasztia él még az országban. Attól tartok, éppen nem kevés. És biztosan tudom, egyiknek sincs közülük olyan tanúja, mint a miénknak voltunk, a kölyök meg én.

Tisztelettel:
Erdős László